HARP AKADEMİLERİ KOMUTANLIĞI
YAYINLARINDAN

SİYASİ TARİH

Dr. Veli YILMAZ

Harp Akademileri Basımevi
YENİLEVENT — İSTANBUL
MAYIS 1998

ÖNSÖZ

Uluslararası ilişkiler konusunda günümüz ve gelecek ile ilgili doğru değerlendirmeler yapabilmek için, önemli dünya olaylarının bilinmesine ihtiyaç vardır.

İnsanlık tarihi ile başlayan bu olaylar, birbirini etkileyerek çağlar içinde çeşitli ulusların üstünlüklerine ve farklı güç merkezlerinin ortaya çıkmasına neden olmuştur.

Üstünlük dönemlerini belirleyen ve güç merkezlerinin oluşmasına etken olan faktörler ise, günümüzde de devam etmektedir. Ancak, uygar dünyanın sahip olduğu ileri teknoloji ve bilgi birikimi, güç merkezi kavramının boyutlarını genişletmiş olmakla birlikte , özde bir değişiklik olmamıştır. Diğer bir ifade ile insanlık, geçmişten günümüze Tarıma Dayalı Uygarlık, Sanayi Uygarlığı ve Çağdaş Uygarlık halkaları içerisinde varlığını sürdürmektedir.

Geçmişten günümüze yansıyan ana olaylar ile dünya üzerinde oluşan güç merkezlerinin incelendiği Siyasi Tarih dokümanı, (E) Kur. Alb. Dr. Veli YILMAZ tarafından hazırlanmıştır. Doküman, Harp Akademileri giriş sınavlarına hazırlanan subaylar ile diğer ilgililerin istifadesine sunulur.

Necati ÖZGEN
Orgeneral
Harp Akademileri Komutanı

İ Ç İ N D E K İ L E R

Sayfa No

Sayfa No

Sayfa No

Sayfa No

Sayfa No

Sayfa No

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

BİRİNCİ VE İKİNCİ DÜNYA SAVAŞI ARASI DÖNEMİNİN ÖNEMLİ OLAYLARI

Sayfa No

Sayfa No

YEDİNCİ BÖLÜM
BLOKLAR'DA YAPI DEĞİŞİKLİĞİ VE YUMUŞAMAYA (DETANT) DOĞRU

Sayfa No

SEKİZİNCİ BÖLÜM YENİ VE YAKIN DÜNYA OLAYLARI

A. ORTA DOĞU OLAYLARI VE GELİŞMELER

B. ASYA'DAKİ GELİŞMELER

C. SOVYETLER BİRLİĞİ'NİN DAĞILMASI İLE ORTAYA ÇIKAN DURUM VE GELİŞMELER

HARİTALAR

BİRİNCİ BÖLÜM

ÇAĞLAR VE KARAKTERİSTİK ÖZELLİKLERİ

A. KAVRAMLAR

1. Genel :

İnsanlığın sosyal ve ruhsal gelişmesi genellikle yavaş ve inişli-çıkışlı olmuştur. Adeta asırlık bir ağacın yüzlerce metre uzağa yayılan dalları gibi. Bu nedenle insanlık tarihi ile ilgili gelişmeleri izlemek de oldukça zordur.

Örnek olarak demokrasiyi ve onun temel kurumu olan siyasal meclisi ele alalım. Bu kavramların günümüzde batı uygarlığının tekelinde ve son yüzyıllarda gelişmiş olduğu görülür. Aslında durum böyle değildir. Nitekim, arkeolojik bulgular ve çivi yazısının okunması sonucu bundan tam beşbin yıl önce bir siyasal meclisin varlığı ortaya çıkarılmıştır.

Bu yazılı belgelere göre ilk **"siyasal kongre"** Orta Asya'dan gelen ve Mezopotamya medeniyetini yaratarak çivi yazısı ile tarihi başlatan **Sümerler'de** gündeme gelmiştir. Sümerler'de günümüzdekinden pek farklı olmayan iki meclis vardır. Bunlardan birisi **"Senato"** veya **"yaşlılar meclisi",** ikincisi ise eli silah tutan **"gençler meclisi"dir.** Toplantının konusu savaştır. Meclisler, ülkeye yönelik tehditler konusunda savaş veya barışa karar vermek için toplanmışlardır. Tutucu yaşlıları ile **"senato"nun** barış kararından memnun olmayan kral, konuyu eli silah tutan gençler meclisine götürür. Gençler meclisi, özgürlük için savaş kararı alır ve kral da bunu uygun görerek gençler meclisinin kararına katılır.

Bilinen tarihin ilk demokratik örneğini teşkil eden bu olayın ve uygulamanın diğer bir önemli yönü de eski Yunan ve Roma Cumhuriyetlerinden çok önce olması, Avrupa'da ise o tarihlere ait hiçbir yazılı kaynağın bulunmamasıdır. (l)

Bu örnekten de anlaşılacağı gibi insanlık tarihi derin ve zengin bir geçmişe sahiptir.

Tarihte süreklilik gösteren her şey, değişikliğin aşındırıcı etkisinden kurtulamadığı gibi, ne kadar ani ve şiddetli olursa olsun, hiçbir değişiklik de geçmiş ile günümüz arasındaki sürekliliği tamamen ortadan kaldıramamıştır. Aslında tarih, değişiklik ile sürekliliğin çatışmasından başka birşey değildir. (2)

2. Tarih Nedir?

Tarih; insan topluluklarını ve bunların zaman ve mekan içindeki davranışlarını, gelişmelerini, ortaya koydukları medeniyetleri inceleyen, olayların yorumunu yapan ve bunları gelecek kuşaklara nakleden bir bilim dalıdır. (3)

---

1. Kramer, S.N., Tarih Sümer'de Bailar, Çev.: Muazzez IlmiyeÇığ, TTK, Basımevi, Ankara 1990, s.25,26, 185, XVII

2. Sander, Prof. Dr. Oral Siyasi Tarih, ;İlk çağlardan 1918'e, İmge Kitabevi , Ankara, 1995, s.17

3. Tarih I Tarihten Evvelki Zamanlar ve Eski Zamanlar, T.T.T. Cemiyeti, İstanbul, 1932, s.8; Prof.Dr.Sander, Siyasi Tarih, s.15; Meydan Larouse, C.II s.902

3. Tarih Kavramının Öğeleri :

a. Konusu; İnsan toplulukları, bunların davranışları, evrimleri ve medeniyetlerinin incelenmesidir.

b. Metodu; Olayların, zaman ve mekan faktörleri ışığında nedenlerinin açıklanmasıdır.

c. Önemi; Olayları sebep-sonuç ilişkisi içerisinde inceleyerek geçmişte olduğu kadar, gelecekle ilgili yorumlara açıklık kazandırmasıdır.

d. Özelliği; Belgelere dayanması ve bilimsel olmasıdır. (4)

4. Medeniyet Nedir?

İnsanlar, her dönemde, daha önceki dönemlerde yaşamış insan topluluklarının ne zaman, nerede ve nasıl yaşadıklarını; onların, bugünkü yaşamımız, fikirlerimiz ve gelişmelerimiz, kısacası sahip olduğumuz medeniyet üzerindeki olumlu veya olumsuz etkilerini bilmek isterler.

Medeniyet denildiği zaman bir insan topluluğunun üç önemli varlığı anlaşılır. Bunlar;

a. Devlet hayatı;

b. Fikir hayatı;

c. Ekonomi hayatıdır. (5)

5. Uygarlık Nedir?

Medeniyet ve uygarlık kavramları çoğunlukla aynı anlamda kullanılmakla birlikte, uygarlığın daha global bir anlam taşıdığını ifade etmek mümkündür.

Medeniyetin, belirli bir insan topluluğu veya topluluklarının belirli bir coğrafya üzerinde ve belirli bir zaman içinde ortaya koydukları değerlerle sınırlı olmasına karşı; uygarlık kavramının, binlerce yıl devam eden gelişmeler sonunda, insan aklının, bilim ve teknolojisinin katkısı ile ortaya çıkan ve tüm insanlığın eseri ve malı olan evrenselliği sözkonusudur.

Uygarlığın doğuşuna ve yükselişine Çin'den Uygur ve Orta Asya Türklerine; Hindistan'dan ve Mezopotamya medeniyetinden eski Mısır medeniyetine; Ege kıyılarındaki antik çağ sitelerinden Roma'ya; Batı Avrupa'da aydınlatma çağını yaratan, sanayi inkılabını gerçekleştiren milletlere ve nihayet Amerika ve Uzak Doğu'daki Japonlar'a kadar, tarih boyunca sayılamayacak kadar çok ülkenin ve ulusun katkısı olmuştur ve olmaya da devam etmektedir. (6)

6. Siyasi Tarih Nedir?

Tarihin bir bölümünü teşkil eden **"Siyasi Tarih"**, özellikle batıda **"Uluslararası İlişkiler"** anlamında kullanılan bir terimdir.

Tarih-I s.8; Prof. Sander, Siyasi Tarih , s.15

Tarih-I s.8 Baykara, Prof.Dr.Tuncer, Osmanlılarda Medeniyet Kavramı, Akademi Kitabevi, İzmir, 1992, s.72-80

Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi II.Yükseköğretim Kurulu Yayınları, No: 5 Ankara, 1986, s.106-107

Siyasi Tarih :

a. Devletleri;

b. Devletlerin kuruluşlarını;

c. Devletlerin büyüme, gelişme ve değişmelerini;

d. Devletlerin yıkılışlarını;

e. Devletler arasındaki siyasi ve bir dereceye kadar da ekonomik ilişkileri;

f. Uluslararası kuruluşların birbirleriyle veya devletlerle olan ilişkilerini;

g. Devlet veya devletler içindeki insanların, sınıfların ve grupların birbiriyle olan ilişki ve çatışmalarını inceleyen **"siyasi" ve "politik"** bir kavramdır. (7)

Görüldüğü gibi siyasi tarih, Türkçe'de "siyasi" ve " politik " olmak üzere iki kavramı birlikte içermektedir. **Bunlardan ;**

Birincisi; Devletlerin kuruluşlarını, geçirdikleri değişiklikleri, gelişmeleri, devlet içindeki insanların, sınıfların, grupların aralarındaki mücadeleleri ve devletlerin genel dünya tarihi ve devletler topluluğu içindeki yer ve önemini inceleyen siyasi tarihtir. Buna İngilizce'de "Political History", Fransızca'da ise "Histoire Politique" denilmektedir.

İkincisi; Bağımsız devletlerin, yani uluslararası sistemin temel birimlerinin birbirleriyle olan ilişkilerinin tarihini inceleyen siyasi tarihtir. Bu; İngilizce'de **"Diplomatic History",** Fransızca'da **"Histoire Diplomatique"** şeklinde ifade edilmektedir. (8)

Bu kitapta siyasi tarih, hem politik ve hem de diplomatik bakımdan bir arada incelenecektir. Çünkü, bir devletin iç yapısını bilmeden dış politikasını anlamak oldukça zordur. Örneğin; Germen Konfederasyonu'nun iç siyasi ve ekonomik yapısı bilinmeden, **"Alman Milli Birliğinin Kuruluşu" ve "Bismark Politikasının** esaslarını anlamak zorlaşır.

Siyasi tarihin konusu devletlerin iç siyasi durumları ve devletler arasındaki ilişkiler olduğu için siyasi tarihi de insanlık tarihi ile birlikte başlatmak uygun olur. Ancak dar anlamda **"Siyasi Tarih",** 1789 Fransız ihtilalinden başlatılarak günümüze kadar getirilmektedir. Bunun sebebi; günümüzün sahip olduğu çağdaş medeniyetin Devlet hayatı, Fikir hayatı ve Ekonomi hayatı ile ilgili faktörlerinin bu tarihi dönemle birlikte etkinlik kazanmaya başlamasındandır.

Özellikle, dış politika bakımından tüm Avrupa ve hatta dünyayı etkileyen savaşlar ve günümüzdeki devletlerin milli sınırlarım tespit eden ve yeni devletlerin ortaya çıkmasına sebep olan antlaşmalar, 1789 Fransız İhtilalinden sonra yapılmıştır. Bütün bunlar çağdaş siyasi tarihin bu olayla birlikte başlatılmasının sebeplerini teşkil etmektedir.

---

4. Tahsin Ünal Türk Siyasi Tarihi, Ankara, 1958 s:5 Prof.Sander, Siyasi Tarih, s.18

5. Sander, Siyasi Tarih, s.18

B. DÜNYA TARİHİNİN ANA HATLARI VE TARİHİ DÖNEMLER

1. Genel :

Tarih incelemesinin üç boyutu vardır. Bunlar; **zaman, mekan ve olaylardır.** Yazının icadı ile başlayan ve bilinen tarih olarak kabul edilen M.Ö. 5000'lerden günümüze kadar geçen yaklaşık 7.000 yıllık sürenin ana olaylarını açıklayabilmek için Dünya Tarihini safhalara ayırarak incelemek gerekir. Bu konuda farklı görüş ve safhalandırmalar olmakla birlikte bunlardan üçüne yer verilecektir. **Bunlar ;**

a. Kronolojik safhalandırma;

b. Çağdaş düşünceye göre safhalandırma;

c. Uygarlıklara göre safhalandırmadır;

2. Dünya Tarihinin Kronolojik Safhaları :

a. Yazının icadından Roma İmparatorluğunun çöküşüne kadar geçen dört bin yıllık **Eski Çağ Dönemi,**

b. Eski Çağ ile büyük keşifler arasında bir geçiş dönemi olan bin yıllık **Orta Çağ Dönemi;**

c. Rönesans'tan XVIII. yy. sonundaki devrimlere kadar süren ve "**klasik"** diye adlandırılan üç yüzyıllık **Modern Çağ** veya **Yeni Çağ Dönemi;**

d. XVIII. yy. sonundaki devrimlerden günümüze kadar devam eden **Yakın Çağ** veya **Çağdaş Dönem'dir.** (9)

Ancak bu dönemleri kesin hatlarla birbirinden ayırmak mümkün değildir. Çünkü, her dönemde birçok konu birbirinden ayrılamayacak kadar içiçedir.

3. Tarihin Çağdaş Düşünceye Göre Safhaları : a. Birinci Dönem

: (MÖ: 5000-MÖ:500)

Tarıma dayalı uygarlıklar ya da Orta Doğu bölgesinin üstünlüğü dönemidir. Yaklaşık 4500 yıllık bir süreyi kapsayan bu dönem, temelde **Mezopotamya** ve **Anadolu uygarlığının** hakim olduğu dönemdir.

b. İkinci dönem : (M.Ö.: 500-M.S.:1500)

Uygarlığın globalleşmeye başladığı dönem olup, yaklaşık 1000 yıllık bir süreyi kapsar. Bu dönemde kendi içinde **üç safhaya** ayrılır. **Bu safhalar :**

(1) **Akdeniz uygarlığı (Grek uygarlığı)** ve bu uygarlığın Makedonyalı İskender ile genişletildiği dönem (M.Ö.: 500-M.S.: 500);

(2) **İslamiyetin doğuşu** ve dünya üstünlüğünü sağladığı donem (M.S.: 600-1000);

6. Tarih-II Ortazamanlar, T.T.T. Cemiyeti, İstanbul, 1931, s.1-3; Meydan Larousse, c.II, s.904

(3) **Türkler'in dünya üstünlüğünü sağladığı dönem (M.S.: 1000-1600)'dir.**

c. Üçüncü Dönem : (M.S.: 1600-1950)

Bu dönem, Avrupa'nın dünya üstünlüğünü ele geçirdiği dönem olup, aynı zamanda modernleşme ve globalleşmenin de hakim olmaya başladığı dönemdir. Diğer bir ifade ile sanayileşmenin başladığı ve geliştiği dönemdir.

Avrupa, önce denizlerde üstünlüğü elde etti, (M.S.: 1500- 1700); müteakiben globalleşme başladı (M.S.: 1700-1850) ve bu gelişmeler Avrupa'nın genelde dünya üstünlüğünü tesisine imkan verdi. 1850'lerde başlayan Avrupa'nın bu üstünlüğü, 1950'lere kadar devam etti. İkinci Dünya Savaşı sonrası döneminde ise, Avrupa'nın dünya üstünlüğü sona ermeye ve dünyada yeni bloklar oluşmaya başladı.

d. Dördüncü Dönem : (M.S.: 1950-1990)

"Soğuk Savaş Dönemi" olarak da ifade edilen bu dönemde dünya 1950'li yıllardan itibaren Doğu ve Batı Bloklarının ortaya çıkmasıyla iki kutuplu bir yapıya dönüştü ve 1990' larda Doğu Bloku'nun çökmesiyle son buldu. 1990'lardan sonra ise Dünya, A.B.D.'nin liderliğinde yeniden yapılanmaya başladı. (10)

4. Tarihin Uygarlıklara Göre Safhaları:

İnsanlık tarihi, **Tarıma dayalı uygarlıklar; Sanayi uygarlığı** ve **Çağdaş uygarlık** olmak üzere üç farklı uygarlığa sahne oldu. Bu uygurlıkların zaman, mekan, gelişim ve devamlılık yönünden müşterek ve farklı özellikleri vardır. (11)

a. Tarıma Dayalı Uygarlıklar ve Özellikleri :

(1) Bu uygarlık, M.Ö. 8000 dolaylarında başladı ve **"Kara Sabanın** icadı ile tarım devrimine dönüktü. Ancak günümüzde dahi çok sayıda insan benzer teknoloji ile verimsiz topraklarda tarımla uğraşmaya devam etmektedir. Bu uygarlık M.S. 1750'lerden itibaren hızını yitirdi.

(2) Tamamıyla tarıma dayalı uygarlıkların hiçbiri, global ya da dünya çapında bir üstünlük kuramadı.

(3) Ekonomileri kendi kendine yeterlidir ve etkinlikleri genelde bölgesel olup, dünya ile anlamlı ve bilinçli temasları yoktur.

(4) Orta Doğunun ve dünyanın ilk yerleşik toplulukları olan **Mezopotamya, Anadolu ve Mısır** uygarlıkları genelde tarıma dayalı uygarlığın ilk uygulayıcısı durumundadırlar.

b. Sanayi Uygarlığı ve Özellikleri :

(1) Başlangıcı tartışılır olmakla birlikte 17. yüzyılın sonunda Avrupa'da ortaya çıkan **"sanayi devrimi",** sanayi uygarlığını da beraberinde getirdi.

---

7. Prof. Sander, Siyasi Tarih, s.21-22, 51

8. Alvin ve Heidi Toffler, Yeni Bir Uygarlık Yaratmak, Çev.: Zülfü Dicleli, İnkılap Yayınevi, İstanbul, 1994, s.22-23

(2) **Newton'cu** bilimin gündeme gelmesiyle ekonomide buharlı motorlar kullanılmaya; İngiltere, Fransa ve İtalya'da ilk fabrikalar kurulmaya başlandı.

(3) Gelişmeler, insanların yaşamlarını da süratle etkiledi ve köylerden kentlere göçü getirdi.

(4) İlerleme fikri, insan hakları, grev-lokavt uygulamaları, din ile devletin birbirinden ayrılması, demokrasi fikir ve uygulamaları yönünde ciddi gelişmeler gündeme geldi.

(5) Değişikliklerin itici gücü, genelde, zenginlik yaratmanın yeni bir yolu olan **fabrika üretimini** ön plana çıkardı.

(6) Kısa sürede yeni sistemler oluştu ve böylece; okullar, şirketler, siyasi partiler gibi uzmanlaşmış kurumlarla; kitlesel üretim, kitlesel tüketim, kitlesel eğitim, kitlesel medya ve kitlesel ulaşım birbirine bağlandı.

(7) Aile yapısı, birkaç kuşağın birlikte yaşadığı tarım türü büyük evden (ataerkil aileden), sanayi toplumuna özgü küçük çekirdek aileye dönüşmeye başladı.

(8) Yüksek bilgi ve güçlü teknoloji ile gelen sanayi uygarlığı; bölgesel ve kıt'asal olmaktan çıkıp süratle global bir nitelik kazandı ve tüm dünyaya yayıldı.

(9) Globalleşmenin getirdiği yeni durum; uluslararası rekabet, çıkar çatışmaları, bloklaşmalar ve dünya savaşlarına varan evrensel mücadeleleri de beraberinde getirdi ve bu sonuç tüm insanlığın felaketli dönemler yaşamasına da sebep oldu. (12)

c. Çağdaş Uygarlık ve Özellikleri :

(1) 1955'lerden itibaren öncelikle A.B.D.'de başlayan ve bilgisayar, ticari jet uçuşları, uzay araştırmaları ve tıp alanında getirdiği yeni ve etkili buluşlarla süratle gelişen çağdaş uygarlık dönemi, ilk on yıllık süre içinde büyük gelişmeler kaydetti.

(2) ABD'de ortaya çıkan bu gelişmeler az çok farklı hızlarla diğer sanayileşmiş ülkelere de ulaştı ve bu ülkelerde sanayie dayalı uygarlıkları etkisi altına alarak yeni dönüşümleri başlattı.

(3) Yüksek bilgi, teknoloji ve bilgisayarla gelen bu uygarlık, sanayi uygarlığı ile çatışmalara; sosyal gerilimlere; alışılmış sınıf, ırk, cinsiyet tartışmalarına; geleneksel politik terminolojilere; ilerici-tutucu akımlara; dost-düşman ayırımlarına; tüm eski kutuplaşma ve paktlaşmalara yeni bir zihniyet ve uygulama getirdi.

(4) Yeni uygarlık, buna sahip olan ülkeler için tüm dünyaya enformasyon ve buluş; yönetim; kültür; ileri teknoloji; yazılımlar; eğitim; tıbbi hizmet; finans ve diğer hizmet satışları yapma ve hatta yakın gelecekte güvenlik hizmetleri sağlamak imkanı ve avantajı sağladı.

(5) Yeni uygarlığa sahip ülke ekonomilerinin iş ve finans dünyasına getirdiği "globalleşme"," ulus-devlet" yapılarının geleceğini olumsuz yönde etkilemeye başladı.

---

12. Alvin Toffler, Yeni Bir Uygarlık Yaratmak, s.22-30.; Prof.Sander, Siyasi Tarih, s.26

(6) Bilgi ve bilgisayarın hakim olduğu çağdaş uygarlık, zengin-fakir; üst etnik grup-alt etnik grup; kapitalist-sosyalist vizyon çatışması yerine, sanayi toplumunu güçlendirme ve korumaya çalışanlarla, onun ilerisine geçmeye hazır olanlar arasında **çağdaş mücadele anlayışını** getirdi. Bu süper mücadele anlayışı, çağın ve uygarlığın geleceğini birinci derecede etkilemeye başladı. (13)

5. Uygarlıkların Ortak Özellikleri :

a. Kara sabanla başlayan, makine ile gelişen ve bilgisayarlarla doruk noktasına tırmanan uygarlıklar zinciri, aslında kendinden bir sonrakinin de hazırlayıcısı oldu ve olmaya da devam etmektedir.

b. Günümüzde dahi " **Tarım", "Sanayi"** ve **"Çağdaş"** uygarlığın üçünü birlikte yaşayan ülkeler bulunduğu gibi, bunlardan **"sanayi" ve "çağdaş"** uygarlığı veya yalnız çağdaş uygarlığı yaşayan ülkeler de mevcuttur.

c. Tarıma dayalı uygarlıklar genelde gücünü kaybetmiş olmasına rağmen, sanayi uygarlığı varlığını sürdürmekte, bilgi ve bilgisayar çağı olarak vasıflandırılan çağdaş uygarlık ise tüm dünyayı kaplamaya ve herşeyi etkisi altına almaya devam etmektedir.

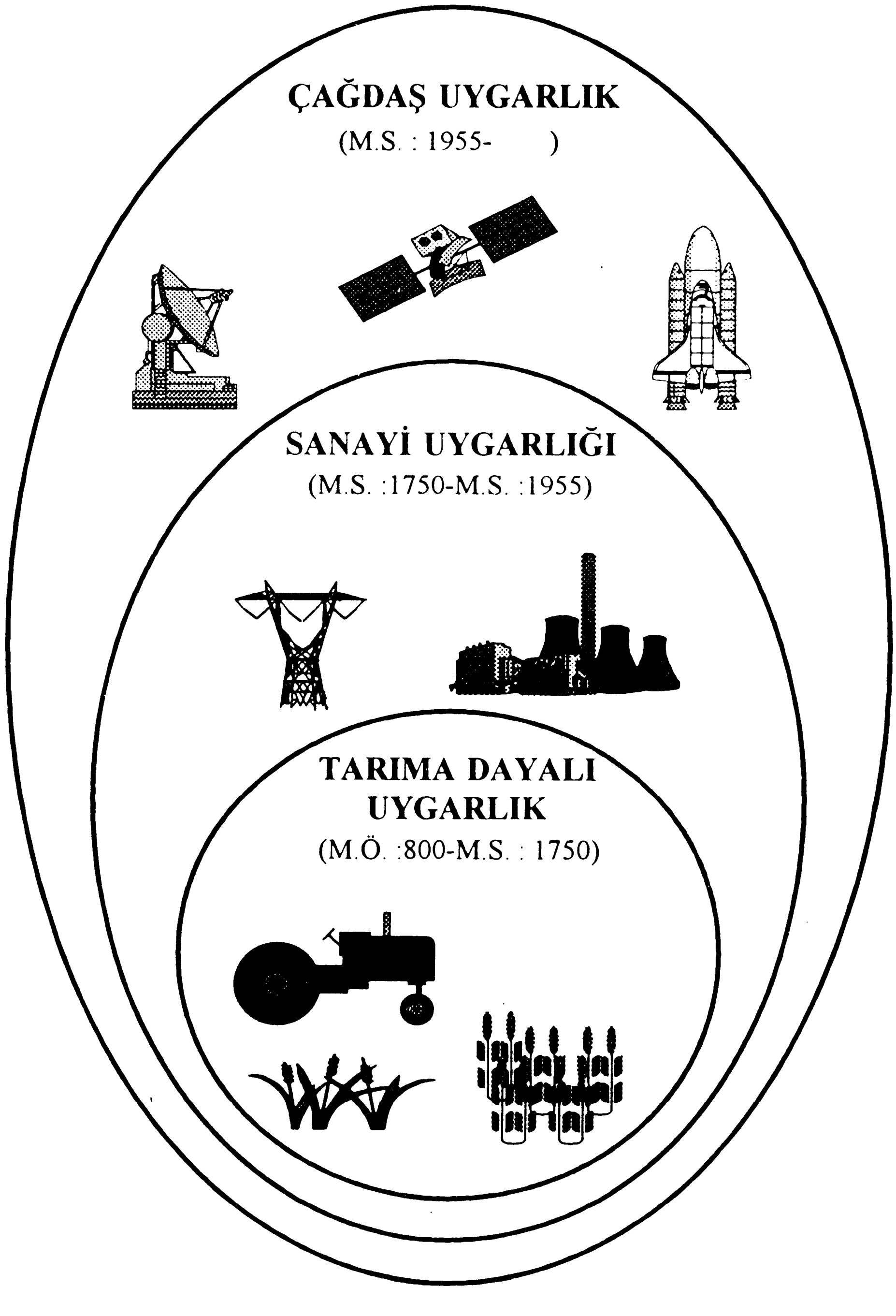
d. Tüm bu gelişmeler, toplumlara yeni sınırsız zenginlik ve refah yollarını açarken, geçiş dönemlerinin doğal olan bazı sıkıntı ve belirsizliklerini de beraberinde getirmektedir. Bu durum, özellikle çağı yakalamada zorlanan toplumları olumsuz yönde etkilemektedir.

e. Çağdaş uygarlığın sınır ve engel tanımayan süratli inkişafı, " **globalleşme"** yi ön plana çıkarıp kendi egemenliğim kurmaya çalışırken, " **ulus-devlet** " yapılarını tehdit eden çok ciddi bir çatışma ortamına da sebep olmaktadır. (14)

---

13. Alvin Toffler, Yeni Bir Uygarlık Yaratmak, s. 28-33,104
14. Alvin Toffler, Yeni Bir Uygarlık Yaratmak, s.22, 26,31

TARİHİN UYGARLIKLARA GÖRE SAFHALARI

C. ÇAĞLARIN TARİHİ PERSPEKTİF İÇİNDE GENEL DEĞERLENDİRİLMESİ

1. Orta Doğu'nun Üstünlüğü Dönemi:(M.Ö.: 5000-M.Ö.500)

Bu dönemde dünyanın **güç merkezi Orta Doğu'** dur. Bu güç merkezinin iki odak noktası ise Anadolu ve Mısır'dır. Anadolu'daki gücün hakim olan temsilcileri başlangıçta ve M.Ö. 4000'li yıllarda Orta Asya'dan gelerek Mezopotamya medeniyetini yaratan **Sümerler** ile; yine aynı dönemlerde ve aynı bölgelerden ikinci bir göç dalgası şeklinde Anadolu'ya gelerek Anadolu medeniyetini yaratan ve bu medeniyeti, Sümerler'ın M.Ö. 1926'larda Samiler tarafından ortadan kaldırılması sonucu Mezopotamya medeniyeti ile bütünleştiren Etiler'dir. (15)

Özellikle Sümerler, şehir devletlerini kurarak tarıma dayalı tarihin ilk medeniyetini yarattılar. Dicle ve Fırat nehirleri mihverinde oluşan bu yüksek medeniyet, M.Ö. 2500'lerde Akad, M.Ö. 1700'lerde Asur ve müteakiben de Babil şehir devletleriyle devam etti ve Eti kültürüyle bütünleşti. (16)

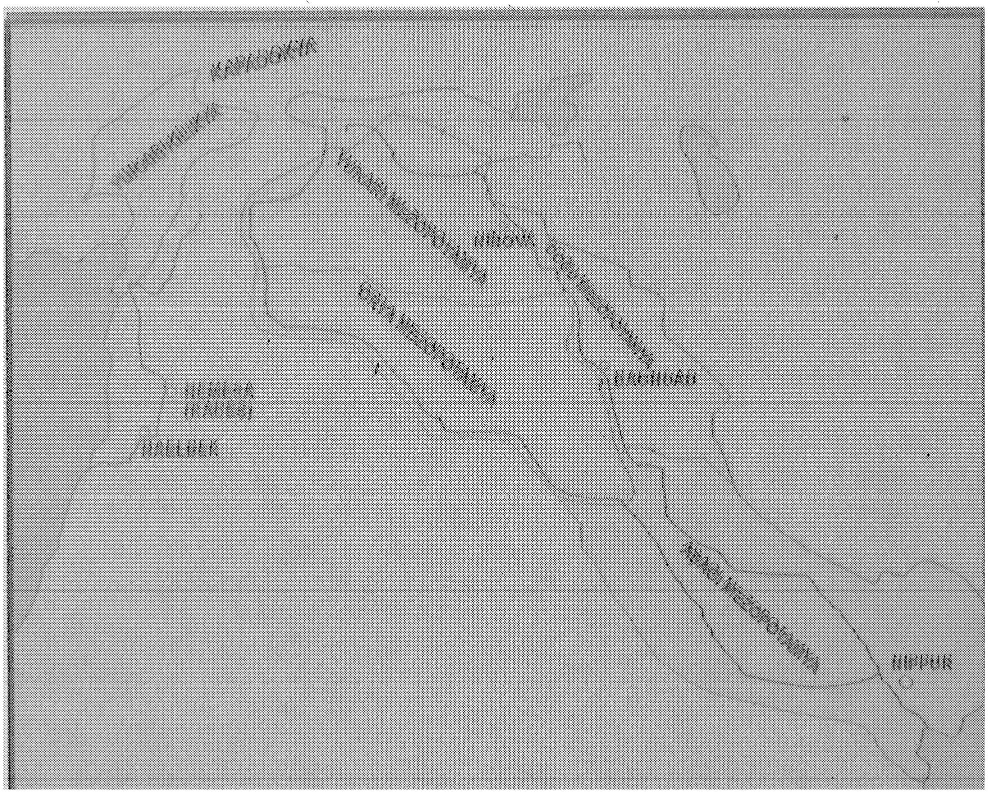
Orta Doğu'nun ikinci odağını oluşturan ve Nil nehri deltasında ortaya çıkan Mısır medeniyeti de, kronolojik bir sıra içerisinde M.Ö. 5000'lerde başladı ve iki ana devir geçirdi. **Birinci Devir;** Kral-Allahlar devri; **İkinci Devir;** Firavunlar devridir. Mısır'ın siyasi varlığı, II. Ramses döneminde Mısır ile Etiler arasında cereyan eden " **Kadeş Savaşı** " sonunda sarsıldı ve M.Ö. 525'lerden itibaren Persler'ın, M.Ö. 332'de de Makedonya'lı **Büyük İskender'in** hakimiyeti altına girdi. Mısır daha sonra dış güçler tarafından ve sırasıyla; Yunanlılar, Romalılar, Araplar, Türkler ve İngilizler tarafından yönetilmeye başladı. (17)

Mezopotamya, Anadolu ve Mısır uygarlıklarının gelecek yüzyıllara önemli katkıları oldu. Bunlar;

a. Sümerlerin, takvim, hiyeroglif ve çivi yazısı, rakamlar sistemi, ağırlık ve uzunluk ölçüleri ve burçlar sistemini;

15. Prof. Kramer,Tarih Sümerde Başlar, s.201; Tarihten Evvelki Zamanlar (Tarih-I) T.T.Tetkik Cemiyeti, İstanbul, 1932, s.30,92, 105, 115; Ord. Prof.Şemseddin Günaltay, Yakın Şark, T.T.K. Yayını, Ankara, 1937, s.200.
16. Prof. Sander, Siyasi Tarih, s.22, 23.
17. Tarih-I, s.109, 116, 130, Prof.Sander, Siyasi Tarih, s. 23

SÜMERLER VE MEZOPOTAMYA

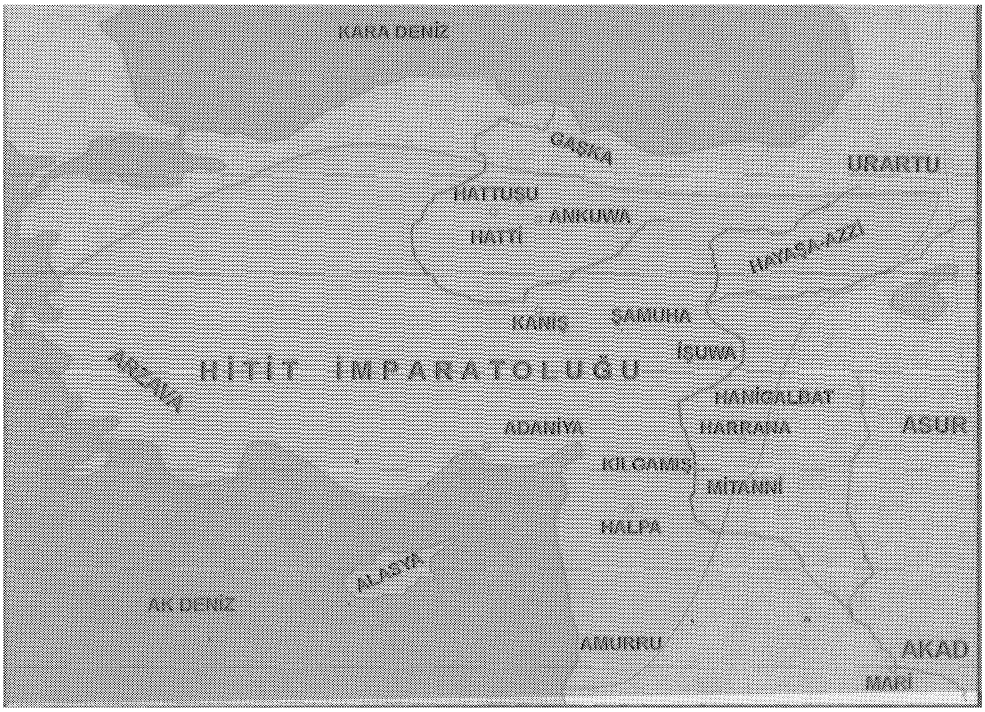

☐ **Sümer Ülkesi**

Kaynak: Yakın Şark II (Ord. Prof. Ş. Günaltay), Harita: 1;
Tarih Sumer'de Başlar (Prof. Kramer), s. 201.

Harita: 1

ETİLER (HİTİTLER) VE SİYASİ ETKİ ALANLARI

Hitit İmparatorluğunun Siyasal Etki Alanı

Kaynak: TIMES Dünya Tarihi Atlası, 1978, s.57;
Türk Tarihi Dergisi, Sayı: 42, 1988, s.67;
Anadolu'da Türk Varlığı (Dr. Veli Yılmaz) Ek:5.

Harita: 2

b. Hitit'lerin, iki tekerlekli savaş arabalarını, ilk metalürji bilgisini, parşömen üzerine yazı yazılmasını ve ticarette gümüş ve altın para kullanılmasını insanlığın hizmetine sunmaları;

c. Belirli bir siyasi kuram ve siyasal bağlılık duygusunun oluşması;

d. Gelişmiş bir bürokrasi ve profesyonel askerlik sisteminin varlığı;

e. Gelişmiş yönetim teknikleri;

f. Ticaret ve tüccar sınıfının varlığı,

g. Hukuk kavramı ve uygulamaları;

h. Yüksek mimarlık bilgisi ve uygulamalarıdır. (18)

2. Uygarlığın "GLOBAL" Nitelik Almaya Başlaması: (M.Ö.: 500- M.S.: 1500)

Bu dönemde Mezopotamya, Anadolu ve Mısır kültürünün Grek dünyasına; Helen kültürünün Hindistan'a kadar genişlediği, Orta Asya Türk kültürü ile Çin ve Hindistan kültürlerinin birbiriyle temasa geçmeye başladığı görülür. Ancak, bu karşılıklı etkileşim süreklilik gösteremedi, genellikle dolaylı oldu ve bugünkü ve gerçek anlamda "global" bir nitelik kazanamadı. (19)

a. Grek Uygarlığı ve Helenizmin Genişlemesi : M.Ö. VI. yüzyılda Batı Anadolu sahillerindeki **İonya** (İzmir-Didim arası ve kıyıya yakın adalar) bölgesinde modern bilimin temelleri atılmaya başladı.

Thales gölgelerinden piramitlerin yüksekliğini; **Anaksimander** yıl ve mevsimlerin uzunluğunu hesapladı; **Hipokrat** tıp mesleğini kurdu, **Demokritus** günümüzdekine yakın anlamda "atom" sözcüğünü kullandı, **Anaksagaras,** astronomi ilminin temellerini atarken **Pisagor,** ilk defa dünyanın yuvarlak olduğunu söyledi. Bilim adamları, Batı Anadolu'da uyanış ve entellektüel bir dönemi başlatırken ve bilimin temellerini atarken; Mısır Firavunu Necho, Afrika kıtasını denizden çepeçevre dolaşmayı başardı. İran'da din adamı **Zerdüşt,** Hindistan'da **Buddha,** Çin'de **Konfüçyus** ve **Leo-Çe** gibi şahsiyetler de fikir ve düşünceleriyle toplumları ve çağı etkilemeye devam ettiler.

Bu nedenle, tüm bu gelişmelerin birbirinden ayrı ve bağlantısız oldukları düşünülemez. Dolayısıyla, M.Ö. 5000'lerde Mezopotamya'da yerel olarak başlayan uygarlığın, M.Ö. 500'lere doğru global bir nitelik almağa başladığı ve merkezden çevreye doğru genişlediği görülür. (20)

h. Grek Uygarlığı :

İonya M.Ö. 5. ve 4. yüzyıllarda üstünlüğünü Grek yarımadasına kaptırdı. Ancak, Grek uygarlığı yeni bir uygarlık olarak ortaya çıkamadı ve bölgede mevcut olan eski **Girit** ve **Miken** medeniyeti üzerine bina edildi. Diğer bir ifade ile; M.Ö. 1200'lerde kuzeyden gelen **Dor'** lar Akdeniz medeniyetini tahrip ettiler. Zaman içinde eski uygarlık tekrar canlandırıldı ve üstünlük sağlandı. Bu üstünlük ve gelişmeler, Grek yarımadasında şehir devletlerinde ilk demokratik yönetimlerin kurulmasını da

18. Tarih-I s.49-99; 132-135; 118-125; Prof. Sander, Siyasi Tarih s.24
19. Prof. Sander, Siyasi Tarih s.26-27
20. Prof. Sander, Siyasi Tarih s.27-28

beraberinde getirdi. Bu uygulamalar, toplumsal statü ve zenginlik farkları yerine eşitlik anlayışını; ticari tarıma geçişi; bilim ve teknolojinin gelişmesini kolaylaştırdı. **Sonuçta;** Perikles, Sokrat, Aristo, Plato, Tukidides ve Batı Anadolu'da da Herodot gibi düşünür ve tarihçilerin yetişmesi mümkün oldu. Ancak, toplumda hiçbir hakkı bulunmayan tutsakların varlığı ve şehir devlet yapısının geniş bir siyasal örgütlenme ufkunu yakalayamamış olması, Grek uygarlığının iki önemli noksanlığını oluşturdu. Bu noksanlık, Makedonyalı Büyük İskender tarafından giderildi. (21)

c. Makedonya ve Helenistik Dönem : (M.Ö.: 359-M.Ö.:197) Bu dönemde dünyanın iki önemli güç merkezi vardır.

Bunlardan **Birincisi:** İndüs nehrinden Nil nehrine kadar olan bölgede hakimiyet tesis eden Pers İmparatorluğu; **İkincisi;** Makedonya Kralhğı'dır. (22)

Heredotus ve Sokrates tarafından ortaya atılan ve Asya'nın fethini öngören **"Büyük Grek Projesi",** Grek şehir devletleri arasındaki mücadeleler sonucu gerçekleştirilemedi. Bahsekonu proje, Makedonya Kralı Filip ve oğlu Büyük İskender tarafından uygulama imkanı buldu.

Aslında Rusya'nın güneyinden ve Tuna dolaylarından Makedonya'ya gelen Türk boylarının başına geçen **Filip** (M.Ö. 359-336), Makedonya Krallığını kurdu ve kendisine **üç vazife** tespit etti. **Bunlar:**

(1) Makedon birliğinin tesisi ve güçlü bir ordunun kurulması;

(2) Grek Yarımadası (Yunanistan) dahil tüm Balkanların kontrol altına alınması;

(3) Makedon ve Grek müşterek kuvveti ile Pers İmparatorluğuna son verilmesidir. (23)

Bu vazifelerden ilk ikisini başarı ile tamamlayan Filip, Pers imparatorluğuna yönelik savaş hazırlıklarını sürdürürken, subaylarından biri tarafından öldürüldü. Ancak, yerine geçen oğlu Büyük İskender bu büyük projeyi devam ettirdi.

İskender, M.Ö. 334'de Çanakkale Boğazını geçerek Asya'ya girdi. Anadolu'yu geçip Suriye ve Mısır'ı işgal etti. Sonra İran'ı ve Hindikuş dağlarını aşıp Buhara, Taşkent ve Pamir'e kadar olan bölgeleri kontrolü altına aldı ve Hint Denizi yolu ile İndüs nehri mansabına gelen donanmasıyla birleşti. Ganj nehrine kadar ilerleme düşüncesi olumlu karşılanmayınca geri dönmeye karar verdi. (24)

İskender, 11 yıl içerisinde büyük bir eser ortaya koydu, **ilk üç yılda;** Çanakkale Boğazından Mısır'a kadar olan Akdeniz sahilini; müteakip **sekiz yılda;** merkezi Asya'yı hudutları içine kattı ve Pers imparatorluğuna son verdi. Böylece; "Grek" yerine, geniş ve merkeziyetçi bir imparatorluk kurdu.

---

21. H.G. Wells, Kısa Dünya Tarihi, Varlık Yayınları, İstanbul, 1962, Çev.: Ziya İshan, s. 86-88; Prof.Sander, Siyasi Tarih, s.28-29
22. Tarıh-1, s.240-245.
23. Tarih-I, s.240.
24. Tarih-I, s, 243-248.

İşte, M.Ö.IV. yüzyılın ortalarından başlayan ve Büyük İskender'in istilaları sonucu Batı-Doğu medeniyetleri şeklinde kucaklaşan ve globalleşmeye başlayan bu döneme " Helenistik Dönem" adı verilir. (25)

İskender'in istilaları sonucu kucaklaşan Batı-Doğu medeniyetleri, yeni bir hayat nizamı yaratılamadan ve İskender'in vakitsiz ölümü (M.Ö. 323) ile sonuçlandı. Buna rağmen, bu kaynaşma tümüyle neticesiz kalmadı; dini, iktisadi ve sosyal alanlarda derin değişikliklere yol açtı. Siyasi değişikliklerin yanında insanlık mukadderatı bakımından daha önemli olan bu gelişmelerin semereleri, Roma İmparatoru Antiakhos'un Makedonya Kralı Filip V'i mağlup etmesi (M.Ö. 198) ve Romalılar'ın Anadolu'ya yerleşmeleri ile tekrar doğudan batıya geçti. (26)

d. Roma İmpatarorluğu Dönemi :

M.Ö. V. ve IV. yüzyılların ana teması olan "Helenizm"in askeri, siyasi ve toplumsal genişlemesi, Büyük İskender İmparatorluğunun sükutu ile hızını ve etkinliğini kaybetmeye başladı. Bunun yerini, M.Ö. 200 ile M.S. 146 yılları arasında yeni bir imparatorluk gücü olan **Roma** aldı.

Küçük bir **cumhuriyet** tarafından kurulan Roma, kısa sürede büyüdü ve genişledi. M.Ö. 130'lu yıllara gelindiğinde döneminin en büyük güç merkezi haline geldi. Batıda İberik Yarımadası; Kuzeyde Tuna nehri; doğuda Kafkas dağlan ve Hazar denizi; güneyde Suriye ve Kuzey Afrika kıyı şeridi dahil tüm bölge Roma hakimiyeti altına girdi ve nüfusu da 3 milyona ulaştı. (27)

(1) **Roma'nın Tarihteki Önemi:**

(a) Roma, küçük bir şehir-devleti olarak kuruldu;

(b) Bu küçük şehir-devleti yönetimde cumhuriyet ilkesini benimsedi;

(c) Tarihte ilk defa şehir-devletini imparatorluk statüsüne yükseltti;

(d) M.Ö. 90-89 yıllarında İtalya'da yaşayan tüm insanlara **Roma vatandaşlığı** hakkını tanıyarak İtalya'nın siyasal bütünleşmesini sağladı;

(e) M.S. 212 yılında imparatorluk içindeki tüm halklara Roma vatandaşlığı hakkını tanıyarak, onlara, cumhuriyet idaresinin imkanlarından eşit olarak faydalanma fırsatı verdi;

(f) Bu uygulamaları ile insanlık tarihinin ilk büyük cumhuriyetini ve çağdaş anlamda modern devletini kurmuş oldu;

(g) Ancak, zamanla Cumhuriyet anayasası, Sulla, Pompey ve Sezar gibi diktatörler tarafından kaldırıldı ve bu durum Roma'nın çöküşünü hazırladı. Çünkü, dayandığı temel ilke olan **"cumhuriyet"** idaresi anlayışını terketti;

(h) İmparatorluğun M.S. 331'de Doğu ve Batı Roma İmparatorluğu şeklinde ikiye ayrılması yeni güç merkezlerinin ve gelişmelerin de sebebini oluşturdu. (28)

---

25. Günaltay, Prof.Dr. M.Şemseddin, Yakın Şark, Elam ve Mezopotamya, T.T.K. Yayını, Ankara, 1937, s.523-524; Prof.Sander, Siyasi Tarih, s.29-30

26. Günaltay, Yakın Şark, s.523-524 Dünya Tarihi Ansiklopedisi, Milliyet Yayını, 1991, s.25

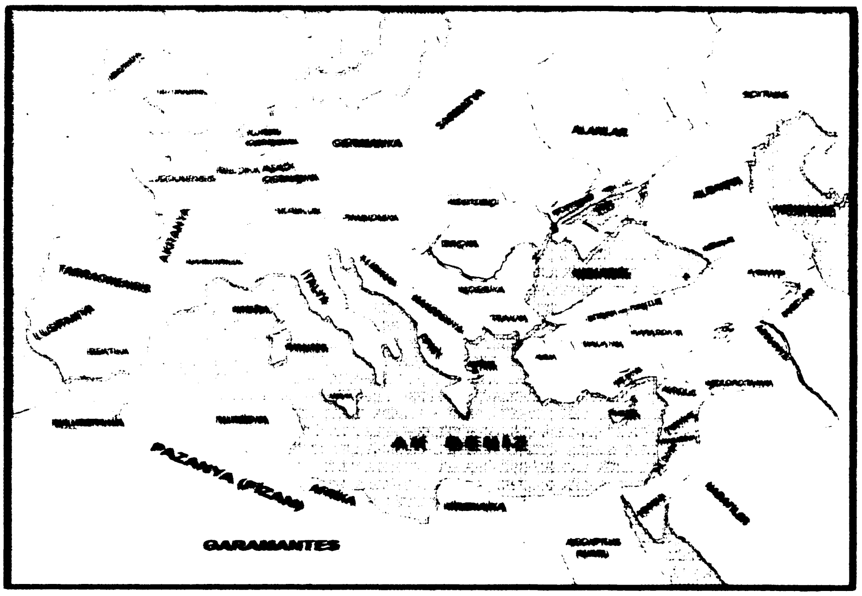
27. Tarih-II s.8 Harita-1 Prof.Sander , Siyasi Tarih s.30

28. Tarih-I s.270-275; Prof. Sander, Siyasi Tarih s.30-31 Tarih-II s.1-20

(2) Roma imparatorluğu ve Hristiyanlık :

Hristiyanlık, M.S. 27-30 yılları arasında Filistin'deki Nezaret kentinde İsa'nın vaaz vermesi ile başladı. Filistin ve Kudüs'ün bu dönemde Roma imparatorluğunun hudutları içinde bulunması sebebiyle devleti ve Roma halkını da yakından etkiledi. En önemli **kilise** Roma **kilisesi** oldu. Ancak, **Kostantin'in** 324 yılında Hristiyanlığı kabul etmesiyle Roma tarihinde önemli bir dönem başladı. Kostantin, **Hristiyanlığı** kabul ettikten sonra, puta tapan Roma'dan uzaklaşmak için **İstanbul şehrini kurdu** ve Roma aleminin mihverini değiştirerek İstanbul'u Hristiyanlığın ve dünyanın güç merkezi durumuna getirmeye çalıştı. (29)

ROMA İMPARATORLUĞU

☐ Roma Ülkesi

Kaynak: TIMES Dünya Tarihi Atlası, 1978, s.89.

Harita: 3

29. Tarih-II s.4 Prof.Sander, Siyasi Tarih s.32 Tarih-I s.331

Bu yeni durum ;

(a) Hristiyanlık dininin kurumlaşmasını;

(b) İstanbul'da bulunan en yüksek rütbedeki papazın İsa'nın vekili sıfatını ve "Papa" unvanını almasını sağladı;

(c) Yeni ve eski Roma halkı arasında siyasi ve dini ihtilaflara yol açtı;

(d) İhtilaflar, mezhep ayrılıklarına dönüştü;

(e) Tüm bu gelişmeler ve ayrılıklar, İstanbul'un Roma'dan tamamen ayrılması ile sonuçlandı. (30)

Aslında Hristiyanlık idare ve siyaset işlerinden uzak bir düşünce yapısına sahipti. Dolayısıyla, medeni hayatın fert ve kamu hukukuna yönelik kurallarından da mahrumdu. Bunun içindir ki Hristiyanlık Roma hukukundan faydalanmak zorunda kaldı. Ayrıca, askerlik ruh ve teşkilatına müteallik esasların bulunmayışı, kilisenin zaman içinde hükümet güçlerine dayanarak veya onların yönetimini bizzat üstlenerek Hristiyanlığı fetih ve şiddet yolunda kullanmasına yol açtı. Buna karşılık hükümetler de işledikleri siyasi suçları ve cinayetleri kilisenin onayından ve takdisinden geçirerek işlevlerine hukukiyet kazandırmaya ve haklılık sağlamaya çalıştılar.

Ayrıca, kilisenin etkinlik ve uygulamaları doğuda ve batıda farklı oldu.

Doğuda, İmparator devlet ve memurlarları kiliseye hakim durumda kalabildiler. Batıda ise Papa, mevcut olmayan imparatorun yerini aldı. Ancak Hristiyanlık dünyevi bir din olmadığından devlet ve hükümet işlerine girmedi; girdiği zamanlarda da ezilerek çekilmek zorunda kaldı.

Papalık, yani kilise ile devlet arasında başlayan yetki mücadelesi birçok sıkıntıları beraberinde getirdi ise de, kilise, Roma'nın çöküşüne rağmen sahip olduğu geniş mülkleri ve yaygın etkisiyle Avrupa'nın klasik değerlerini korumasında ve Hristiyanlığın Rönesans dönemini yakalamasında en etkin rolü oynamayı başardı. (31)

(3) Roma'nın yıkılışının sebepleri :

Roma'nın yıkılışının temel sebebi, devletin birliğini devam ettirememesi ile açıklanabilir. Roma'nın güçlü olduğu dönemlerde vatandaşlar arasında; adalet, yasalara bağlılık ve yasaların üstünlüğü geleneği vardı. İmparatorluk jeopolitik düşüncesinin getirdiği genişlemenin yarattığı bozukluk, artan zenginlik ihtirasları ve özellikle seçim sisteminin bozulması birleştirici ve bütünleştirici geleneği yıktı. Dinsel olmaktan çok vatandaşlık bağları ile bağlı olma düşüncesinin zayıflaması, iç bünyede çöküşü hızlandırdı ve Romalı kimliği ve birliğini ortadan kaldırdı.

Özellikle IV. yüzyılın başlarında imparator Kostantin, Hristıyanlığı kabul edince din, bir kurum olarak ortaya çıktı ve kilise ile devlet arasında yetki mücadelesi başladı. Kısacası; temelde zayıf bir siyasal yapıya sahip olan Roma, devletin fikir ve ekonomik hayatını çağın koşullarına ayak uyduracak ve yönlendirecek bilgi, bilim adamı, yönetici ve müteşebbislerden yoksun olunca, gerilemekten ve yıkılmaktan kendini kurtaramadı. (32)

---

30. Tarih-II s.5
31. Tarih-II s.4-7, 11-12 Prof.Sander, Siyasi Tarih, s.33
32. Tarih-II s.4-14, Prof.Sander, Siyasi Tarih, s.30-31

Sonuç olarak; Helenizm'in genişlemesiyle başlayan ve Roma imparatorluğu ile devam eden ve hatta günümüze kadar dünyayı etkileyen üç önemli yapısal düşüncenin varlığı ortaya çıktı.

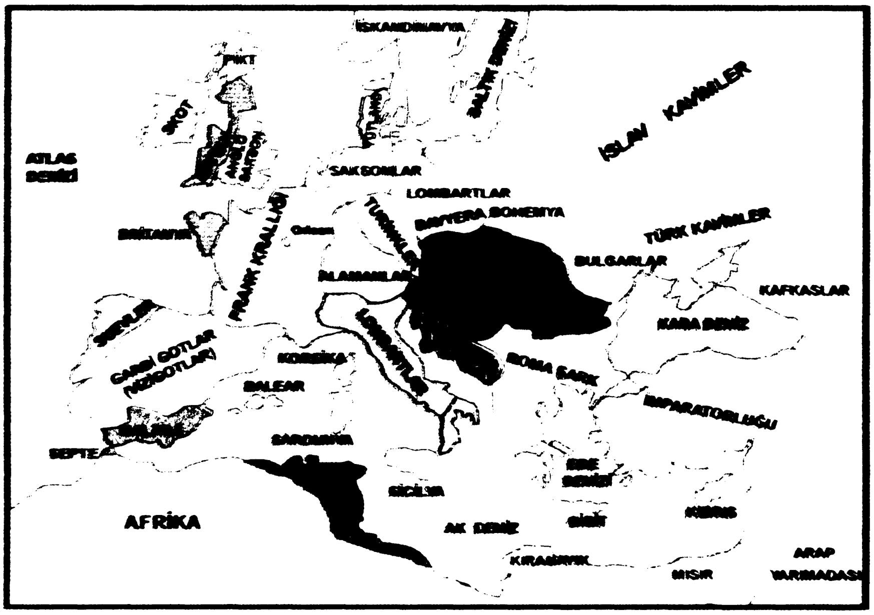
Bunlar;

(1) Mezopotamya, Mısır, Çin ve Hint uygarlıklarının katkılarıyla Batı Anadolu'da bilimsel düşüncenin başlaması;

(2) Makedonya ve daha sonra Roma'da ortaya çıkan "dünya politikası" kavramı, kısaca uygarlığın global bir nitelik kazanması;

(3) Evrensel tanrı anlayışının ortaya çıkmasıdır. (33)

VI. YÜZYILDA AVRUPA'NIN DURUMU

○ Renkler ayrı devletleri gösterir

Kaynak: Tarih II, 1931, Harita:5,7.

Harita: 4

---

33. Prof. Sander, Siyasi Tarih, s.31

3. İslam Dünyasının Üstünlüğü Dönemi: (M.S. 600-1000)

Uygarlığın global bir nitelik almaya başlamasında Helenizmin genişlemesinden sonraki **ikinci aşama,** M.S. 600- M.S. 1000 yıllan arasında İslam dünyasının liderliği ve üstünlüğü ele geçirmesidir.

Islamiyetle gelen ve tüm insanlığa sunulan yüksek değerler, kısa sürede İslam dininin etkinliğini artırdı, genişlemesini kolaylaştırdı. İslamiyetin doğuşu Avrupa, Orta Doğu, Hindistan ve Çin uygarlık merkezlerinde mevcut olan kültürel dengeyi tam olarak ortadan kaldırmamakla birlikte, kültürler arasındaki sınırları keskinleştirdi ve Orta Doğu'nun üstünlüğünü sağladı.

Hz. Muhammed'in 632'de ölümünden 661 yılında **Emevi** hanedanlığının kurulmasına kadar olan dönem **"Halifeler dönemi"**
olup, bu dönemde İslamiyet, Arap yarımadasında güçlendi; Suriye, Filistin, Mısır, Irak ve İran toprakları İslamiyetin etkisi altına girdi.

661 yılında Halife Ali'nin öldürülmesinden sonra yönetim, Emevi sülalesinin eline geçti ve yaklaşık 100 yıl bu hanedanın elinde kaldı. **Emeviler döneminde** İslam dünyasında önemli değişiklikler meydana geldi: Başkent, Şam'a taşındı, devletin sınırları Kuzey Afrika, İspanya ve Asya'nın Ceyhun ırmağına kadar genişletildi; yönetim yeniden düzenlendi ve seçimle iş başına gelen halifelik yerine "irsi" bir sistem kuruldu; İslam topluluğunun Arap olan yapı ve hüviyeti değiştirildi ve başka ırkları da içine alan "globalleşme" süreci başlatıldı. (34)

Yönetim, 750 yılında **Abbasiler'e** geçti. **Bu dönemde ise;** Bağdat, başkent oldu; Arap ve Arap olmayan Müslümanlar arasındaki ayırım tamamen ortadan kaldırıldı; İslamiyetin her alanda gelişmesine ve yaygınlaşmasına ortam hazırlandı.

Arapların dil, din, hukuk; Greklerin bilim ve rasyonel düşünce; Hintliler'in matematik ve astronomi; Persler'in edebi ve yönetim yetenekleri ile Türkler'in yüksek Orta Asya kültürü, yönetim ve askerlik kabiliyetleri **"Bağdat potası"** nda birleşti. **Sonuçta;** Farabi ve Kindi gibi filozoflar, Tabari ve İbni Sina gibi tıp adamları ve İbni Haldun gibi sosyolog, hukukçu ve bilim adamları döneme damgalarım vurdular.

Özellikle Türkler'in IX. yüzyıldan itibaren Müslümanlığı kitle halinde kabul etmeleri ile birlikte İslamiyet yeni bir ivme kazanmaya başladı ve sonuçta; kültürel, dinsel, askeri ve siyasi bir gelişme dönemine girildi. (35)

4. Türkler'in Üstünlüğü Dönemi : (M.S.: 1000-1600)

Türkler'in mutlak üstünlük dönemi olarak kabul edilen M.S. 1000-1600 yılları arasındaki önemli siyasi olaylara ve gelişmelere geçmeden önce, üstünlük dönemini hazırlayan tarihi gelişmeleri ve olayları kısaca açıklamak gerekir.

Bu nedenle, Türkler'in üstünlüğü dönemini; olayların genel akışı dikkate alındığında dört ayrı başlık altında incelemek mümkündür. **Bunlar:**

a. Türk tarihinin ana hatları ve üstünlük dönemini hazırlayan faktörler;

b. Türkler'in üstünlüğü dönemi (Büyük Selçuklu Devleti) (M.S.: 1000-1200);

---

34. Tarih-II s.86-94 125-149, Prof. Sander, Siyasi Tarih s.34-36
35. Tarih-II s. 155 Prof.Sander, Siyasi Tarih, s.36-37
36. Prof. Sander, Siyasi Tarih, s.38

c. Moğol istilası ve Üstünlüğün Duraklaması Dönemi (1200-1300);

d. Türkler'in egemenliklerini yeniden sağlamaları (Osmanlı devleti) ve Avrupa'ya doğru genişlemeleridir. (1300- 1600). (36)

a. Türk Tarihinin Ana Hatları ve Üstünlük Dönemini Hazırlayan Faktörler :

Dünyanın birçok bölgelerinde, insanlar, daha kaya ve ağaç kovuklarında yaşam mücadelesi verirken, Türkler, Orta Asya'da tarıma dayalı uygarlık çağını başlatmışlardır.

Amerikalı bilim adamı **Pumpelly,** Hazar Denizi doğusunda Aş-kaba yakınlarında **"Ano"** hafriyatında elde edilen arkeolojik bulgulara dayanarak Orta Asya medeniyetinin bulunduğumuz tarihten 11.000 yıl önce başladığını açıklamıştır. Pumpelly, tam bir tarafsızlık içinde ve bilimsel olarak, Ana Türk yurdunun bu bölgesinde neolitik medeniyetin M.Ö.: IX ncü, hayvanları ehlileştirmenin VIII nci, maden san'atlarının VI ncı asırlarda başladığını ifade ve ilan etmiştir.

Ruslar, 17. yüzyılda Sibirya'yı ele geçirdikten sonra Güney Sibirya'da yaptıkları kazılar neticesinde; Tunç ve Demir devirlerine ait bakır ve altından yapılmış ziynet eşyaları ile tarım alet ve edevatları ve çeşitli ev eşyaları bulmuşlardır. Bu medeniyet kalıntılarından Tunç Devrine ait olanlara daha çok **Yenisey** Irmağı ile **Akaban** bölgelerinde rastlanmıştır. Bu kıymetli kolleksiyonlar Leningrad, Moskova, Tomsk, Krasnoyars müzeleri ile Londra'nın "British Museum"unda muhafaza edilmektedir.

Keza, aynı bölgede bulunan ve Leningrad'ın "Ermitaj" müzesinde muhafaza edilen elinde çekiç ile bir maden ustasını temsil eden küçük bakır heykel, Türkler'in madencilik sanatına hakim olduklarını teyid eden tarihi vesikalardır.

Son zamanlarda yalnız Çin Türkelinde kum altında elliden fazla şehir harabesinin varlığı dikkate alındığında Orta Asya'da yüksek bir medeniyetin mevcudiyeti ortaya çıkar. Bu yüksek medeniyet tabii ve tarihi amillerin tesiriyle ve zaman içinde batıda Anadolu ve Avrupa; güneyde Çin ve Hint alemine uzanmış ve bu bölgelerde yeni medeniyetlerin ortaya çıkmasında önemli roller üstlenmiştir.

Türkler'in batı istikametindeki göçleri başlıca iki yoldan olmuştur. **Bunlardan biri kuzey yolu olup,** Ural dağları ile Hazar Denizi arasından ve Karadeniz kuzeyinden geçer; bu geçide **"Kavimler Kapısı"** adı verilir. Kuzey yolunu takip edenler, tüm Avrupa ve Balkanlar'a ulaşmışlardır. **İkincisi;** güney yoludur. Bu yol Himalaya kuzey ve güney eteklerini takip ederek batıya devam eder. Güney yolunu takip edenler Mezopotamya, Anadolu ve Adalara gelmişlerdir. Bir kısmı da Suriye-Mısır-Kuzey Afrika ve İspanya'ya kadar uzanmışlardır. (37)

---

37. Tarih-1, s.25-39 ve Kroki: 1.

Türkler, milattan çok önceki devirlerde Orta Asya'dan başlayan göçler sonucunda gittikleri muhtelif bölgelerde yeni devletler ve medeniyetler kurmaya devam ettiler. Ayrıca, Anayurtta kalanlarda birbiri ardınca birçok devletler kurdular ve medeniyetler vücuda getirdiler. **Bunlardan tarihçe malum olan belli başlıları şunlardır :**

(1). Orta Asya'da **Türk-Hun İmparatorluğu,**

(2). Volga-Tuna arasında **İskit İmparatorluğu,**

(3). Ural ve Volga nehirleri arasında **Batı Hun Devleti,**

(4). Batı Türkistan ve Kuzey Afganistan'da **Akhunlar Devleti,**

(5). Orta Asya'da **Göktürk İmparatorluğu, Tukyu ve Kutluk Devleti,**

(6). Karadeniz kuzeyinde **Hazar, Bulgar** ve başka isimde Türk Devletleri,

(7). Göktürk İmparatorluğundan sonra, Orta Asya'da muhtelif isimlerde Türk devletleri,

(8). Aral Gölü güneyinde **Samanoğulları Devleti,**

(9). Aral Gölünden Hindistan'a kadar olan bölgede **Gaz-neliler Devleti,**

(10). Sir nehri doğusunda **Karahanlılar ve Kara Hatalar Devleti,**

(11). İran, Mezopotamya, Anadolu ve Suriye bölgelerinde **Selçuklar Devleti,**

(12). Harzem bölgesinde ve İran'da **Harzemşahlar** (Ha-rizm) Devleti,

(13). Başkenti Semerkant **olan Timur İmparatorluğu,**

(14). Hindistan'da **Babür İmparatorluğu,**

(15). Asya, Avrupa ve Afrika'da Osmanlı İmparatorluğu,

(16). **Türkiye Cumhuriyeti** (38)

(17). Ayrıca günümüzde kurulan **Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti** ve Ortaasya'da yeni kurulan Türk Devletleri **(Azerbaycan, Türkmenistan, Özbekistan, Kırgızistan ve Kazakistan)** dir.

Atatürk, 20 Mayıs 1932'de Amerikan Elçisi General Sher-ril'e Türk tarihinin ana hatlarını açıklamış ve özet olarak şu görüşlere yer vermiştir :

"Orta Asya'dan başlayan ilk Türk dalgalan, dünyanın hem doğusuna ve hem de batısına yayılmışlardır. Bugünün Türk milleti olan bizler, atalarımızın bu durumları ile yakinen ilgiliyiz. Ancak, en büyük ilgimiz onların Çin Şeddini aşarak, o vakte kadar korunabilmiş Çin medeniyetinin ta kalbine sokulmalarına, yahut kuzeybatıya doğru dönerek İskandinavya sahalarına girmelerine ait olmadığı gibi; tarihin Atilla dediği büyük bir Türk komutasında Orta Avrupa'ya akınlar yapması veya kardeş milletlerin bu gibi istila hareketleriyle de ilgili değildir. Biz doğal olarak tam batı istikametinde yakın doğuya doğru gelerek **Sümer medeniyeti, Hitit medeniyeti** denilen medeniyetlerle Anadolu'nun başka tarihlerden önceki yüksek medeniyetlerini yaratan Türklerle ilgiliyiz. Batı medeniyeti, Asya kıtasından gelen ve birbirini takip eden bu medeniyetler zinciri önünde büyük bir set oluşturdu ve bu set en sonunda Bizans İmparatorluğu şeklinde ortaya çıktı. Atalarımız, bu imparatorlukla mücadeleye başladı. Zaferi tam yakalayacağımız sırada, batı, başka bir güç dalgası olan **"Haçlılar"** gücüyle karşımıza çıktı ve bu güç İstanbul'u almamızı tam ikiyüz yıl (1453 senesine kadar) geri bıraktı.

38. Tarih-1, s.39-40

Daha sonra bir milletler topluluğu şeklinde ortaya çıkan Osmanlı İmparatorluğu döneminde Türk unsuru, iki med dalgası şeklinde Avrupa'ya sevk edildi ve kullanıldı. Kanuni Süleyman zamanında aradaki bütün Balkan ülkeleri ve ilerisini zaptederek Viyana kapılarına dayandı. Türkler'in bu yönde ikinci dalgalanışı IV. Mehmet zamanındadır ki, o da aynı derecede kabiliyetli ve zaferlidir. Osmanlı İmparatorluğu, biz kahraman Türkler sayesinde büyük devlet oldu ve dinimiz olan İslamiyet üzerine güçlü bir ruhani teşkilat tesis edildi. İşte bu devlet ile ruhani teşkilat çok kuvvetli bir müessese halinde İstanbul'da birleştiler. Türkler, zaman içinde saray entrikalarına ve ruhani teşkilatın nüfuzuna mağlup oldular ve birinci büyük tablo bu şekilde sona erdi. Bundan sonra Türk imparatorluğu batı medeniyetine karşı kendisini Türklük silahıyla değil daha çok batı devletlerini birbirine düşürmek suretiyle müdafaa etti ki, bu devletlerin siyaseti de, İstanbul ve boğazlara sahip olmak isteğiyle değişiyordu. Avrupalılar bize **"Avrupa'nın hasta adamı"** adını verdiler ve her tarafta birçok miras davacıları türedi. En sonunda batı devletlerinin arasında büyük harp çıktı. Biz de Orta Anadolu'da ticari çıkarlar arayan merkezi Avrupa devletlerinin yakındoğu ihtiraslarıyla bu harbe sürüklendik...." (39)

Atatürk'ün General Sherril ile yaptığı görüşmede ortaya koyduğu Türk tarihi ile ilgili izahatta **en önemli konu;** Türklerin M.Ö. Anadolu'ya gelmeleri ve Sümer medeniyeti, Hitit medeniyeti gibi yüksek medeniyetin kurucuları olmalarıdır. Bu cümleden olarak biz de, Türklerin Roma ve Araplarla olan ağırlıklı mücadelelerine kısaca yer vererek Orta Asya medeniyetinin Selçuklu ve Osmanlı Devleti ile nasıl devamlılık kazandığını açıklamakla yetineceğiz.

(1) Türk-Roma İlişkileri ve Mücadeleleri :

Romalılar'ın Anadolu'ya hakim olmasından sonra da Anadolu'ya yönelik Türk akınlarının belirli aralıklarla ve devrin siyasi gelişmelerine paralel olarak devam ettiği görülmektedir. Nitekim Anadolu'ya yönelik Türk akınlarının ve bilhassa Doğu Anadolu ile Kafkasya'yı Yurt edinme çabalarının İslamiyetten önce tekrar başladığı dikkati çekicidir. M.Ö. 1000-1500 yılları arasında Karadeniz'in kuzeyindeki Kıpçak Bozkırı, Asya kökenli milletlerin yerleştikleri alan olmuştur. Bunların çoğu, Saka Türkleri'dir. M.Ö. VII. yüzyılda Kafkasya, Azerbaycan ve Doğu Anadolu Sakalar ile Persler arasında paylaşılamayan bölge durumundadır. (40)

Kafkasya üzerinden Azerbaycan ve Anadolu'ya yapılan önemli bir Türk akım da, Asya Hun Türkleri'nin 395 tarihli Anadolu seferidir. Türkler bu akında; Karasu, Fırat vadisi boyunca ilerlediler, Malatya ve Çukurova'ya indiler ve hatta Kudüs'e kadar ulaştılar. Bu olaydan üç yıl sonra 398 tarihinde buna benzer ikinci bir Hun akını daha görülecektir.

39.Yılmaz, Dr.Veli, Anadolu'da Türk Varlığı, Harp Akademisi Yayını, 1993. s.6-7:Belgelerle Türk Tarihi Dergisi. Özel sayı. Aralık 1988, İstanbul, s.96-98; Kocatürk, Prof.Dr. Utkan. Atatürk ve Türk Tarihi Kronolojisi, T.İ. Tarihi Enstitüsü Yayını, 1973, s.340,343,348.

40. Türk Milli Bütünlüğü içerisinde Doğı Anadolu, Türk Kültürü Araştırma Enstitüsü Yayınları, No: 56, Ankara, 1986,.s.12-13.

İkinci büyük göç dalgası 466 tarihlerinde meydana geldi ve Avrupa Hunları'na bağlı Ağaçeri Türk boyları, Azerbaycan ve Doğu Anadolu'ya yerleştiler. Sasani kaynakları bunlara Ak-Katlan, Bizanslılar ise Akatzir adını vermişlerdir. Bu Ağaçeriler'in bir kısmı 1180-1412 yıllan arasında Halep ve Şam taraflarına göç ettiler, bir kısmı da Güney Azerbaycan'da Erdebil ve çevresinde yerleştiler.

Türkler'in Doğu Anadolu'ya yönelik **üçüncü göç dalgasını** Hazer Türk Devleti'nin teşekkülünde önemli rol oynayan Sabırlar meydana getirdi. Bunlar, M.S. 515 yılında Derbent, 527 yılında Kür nehrini geçerek Bakü ile Küba arasına ve Lenkeran'a yerleştiler. Müteakip dönemlerde de bölgeye yönelik Türk göç ve akınları aralıksız devam etti. (41)

Bu dönemde Doğu Anadolu'ya yönelik Türk akınlarının sebeplerini **iki önemli olayla** açıklamak mümkündür. Bunlardan **Birincisi:** Bizans-Roma faktörü ve Bizans'ın içinde bulunduğu durum; **İkincisi** : Orta Asya'daki gelişmeler ve Avrupa'yı tehdit etmeye başlayan Türk varlığı ve akınlarıdır.

Bu hadiselerle ilgili gelişmeler özetle şöyledir :

Kuzey Hun devletinin yıkılmasından sonra batıya çekilen Hunlar, Hazar Denizi, Volga ve Ural nehirleri arasındaki bölgede Batı Hım Devletini kurdular (M.S. 100-376).

Batı Hun Devletini kuran Hunlar, Balamir'in idaresinde ve 395 yılında Don nehrini aşarak Avrupa'ya girdiler. Daha sonra Dinyeper ve Dinyester ile Prut nehirlerini de geçerek Tuna nehrine kadar olan bölgeyi hakimiyetleri altına alan Hunlar, Doğu ve Batı Koma İmparatorlukları ile hemhudut oldular.

Atilla'nın 437 yılında Hunlar'ın başına geçmesi ile Türkler ve Romalılar arasındaki münasebetler yeni bir döneme girdi. Bizans ve Batı Roma'yı da idaresi altına almak isteyen Atilla, 441 yılında Tuna ve Balkanlar üzerinden Trakya'ya yürüdü. Belgrad ve Niş'i ele geçiren Atilla, Varna civarında Bizans ordusunu yendi ve müteakiben Çanakkale Boğazı ile İstanbul önlerine kadar ilerledi. Bizans, Belgrad yakınlarında ordugah kuran Atilla ile barış yapmak zorunda kaldı. 441 yılında yapılan **Margüs Barışına göre:** Bizans, Belgrad bölgesindeki bir kısım araziyi Hunlar'a terkedecek, Bizanslılar hizmetindeki bütün Hun askerlerini geri verecek; Hun-ların düşmanları ile ittifak yapamayacak ve her yıl belli miktarda vergi verecekti. Doğu Roma bu antlaşma ile önemli ölçüde Hunların hakimiyeti altına girmiş oldu. (42)

IV. asrın ortasında **Atilla Devleti,** Orta Avrupa'da Cermen ve Slav kitleleri arasında eriyip gittikten sonra, Hunların Güney Rusya'daki ırkdaşları, harekete geçtiler ve dünya tarihine yeni bir yön verme mücadelesine devam ettiler. Nitekim Volga ırmağı kuzeyinde yaşayan **Bulgar Türkleri;** güneye doğru indiler ve müteakiben de Tuna'ya doğru ilerlediler. Besarabya'ya yerleşen Bulgarlar, uzunlukları kilometreleri bulan tabyaları kurdular ve Bizans tehlikesine karşı savunma tedbirlerini aldılar. Bu da gösteriyor ki, Atilla Devleti ve Hunlar, gövdesi Orta Asya'da dal ve budaklan ise Güney Rusya'da bulunan bir ağacın Avrupa ve Anadolu'ya uzantıları görünümündedirler. (43)

---

41. Türk Milli Bütünlüğü İçerisinde Doğu Anadolu, s. 12-13

42. Tarih-II (Orta Zamanlar) s. 23,26

43. Ögel, Prof. Dr. Bahaddin, Türk Kültürünün Gelişme Çağları, İstanbul, 1988, s.78-85,232

Bizanslılar, Besarabya bölgesine yerleşen ve Bizans ile hem hudut olan Bulgar Türklerini, 530 yılında mağlup ettiler ve büyük miktarda Bulgar Türk'ünü Anadolu'ya şevkettiler. Anadolu'ya geçirilen Bulgar Türkleri, Trabzon havalisi ile Çoruh ve yukarı Fırat bölgelerinde iskan edildiler.

Bizans imparatorluğu, 755 yılında Bulgar Türkleri'nden bir kısmını daha Anadolu'ya geçirdi ve Müslüman Araplar ile harp etmek maksadıyla Tohma ve Ceyhan havzalarına yerleştirdi. Bizans, Türk unsurlarını kitle halinde göçe zorlamanın dışında ücretli askerler olarak da Bizans ordusunda kullandı. 947 yılında Sayf Al-Davla ile Bardas arasında vukuu bulan muharebede, Rum generalinin yanında çok miktarda ücretli Bulgar askeri bulunmuştur ki bunlar, Kapadokya bölgesine nakledilen ve burada iskana mecbur edilen Türk Bulgarlar'dır. (44)

Bu dönemde Balkanlara gelen ve diğer Türk boylarından olan Avar, Peçenek, Uz, Kuman ve Kıpçaklar da başta Bizans olmak üzere Avrupa devletlerinin ordularında paralı asker olarak görev aldılar ve bir kısmı da Bulgar Türkleri gibi Anadolu'ya geçirildiler. Araplara, İranlılar'a ve hatta doğudan gelen Türk akınlarına karşı Bizans'ı savunmak maksadıyla Anadolu'da iskana mecbur edilen bu Türk boyları, geçen zaman içerisinde Hristiyanlık etkisiyle asimile edilmeye çalışıldılar. Oğuz Türkleri'nin Anadolu'yu tekrar fethinden 4-5 asır önce Anadolu'da yurt tutan bu Türkler, zamanla ve önemli ölçüde milli şuurdan uzaklaştırıldılar. Fakat, Bizans tarafından uygulanan siyasi, iktisadi ve dini amillere rağmen, Rumeli Peçenek ve Uzları'nın 1071'de Alparslan tarafına geçmeleri hadisesi; dikkate şayan olup, henüz bu unsurların tam olarak Hristiyanlığı benimsemediklerinin de objektif bir kanıtı olarak önem arz etmektedir. (45)

Bu bilgilerden de anlaşılacağı gibi, Doğu Anadolu'ya yönelik Türk akınları tesadüfi bir olay karakterinden çok, Roma İmparatorluğunun ve Avrupa'nın içinde bulunduğu siyasi durum ile doğrudan ilgilidir. Nitekim, 395 ve 398 tarihlerinde Asya Hun Türkleri'nin Kafkaslar üzerinden Anadolu'ya yönelik akınları, **Roma'nın ikiye ayrıldığı 395 yılına** tesadüf etmektedir. İkiye ayrılma dönemini yaşayan Roma, bu tarihlerde gerek Avrupa'da ve gerekse Doğu Anadolu'da Türk akınlarına müsait bir ortam sergilemektedir. Özellikle Atilla döneminde **Bizans;** batıdan Atilla'nın orduları, doğudan ise Türk boylarının akınları ile **iki taraflı tehdide maruz bırakılmıştır.**

Atilla'nın Avrupa'daki baskısının sona ermesini müteakip ise Bizans, Balkanlara gelen Türk kavimlerini Araplara, Perslere ve hatta Türklere karşı öncü kuvvet olarak Anadolu'da kullanma maharetini gösterebilmiştir.

Bütün bu olaylar gösteriyor ki, Anadolu'daki Türk varlığı bu dönemde de mevcuttur ve Orta Asya ile olan bağlantısı devam etmektedir.

(2) VI. Yüzyılda Bizans'ın Durumu :

VI. asırda Bizans doğuda İran'la, Kafkasya'da Hazar Türk Devleti ile Balkanlar'da ise Bulgar Türkleriyle komşu bulunuyordu.

Bizans bu dönemde doğu komşusu İran'a karşı Hazar Türk Devleti ile sıhrıyyet ve birçok hediyeler karşılığı ittifak yaparak varlığını koruyabildi. Şayet bu ittifak söz konusu olmasa idi, doğuda İran ve Hazar Türkleri, batıda Bulgar ve Avar Türkleri arasında ezilecek ve ortadan kalkacaktı. (46)

---

44. Eröz, Pr. Dr. Mehmet, Hristiyanlaşan Türkler, Türk Kültürü Araştırma Enstitüsü, 1983, s.17

45. Prof.Eröz, Hristiyanlaşan Türkler, s.3, 17,18

46. Tarih-II s. 87

560'lı yıllarda Hazar Denizi kıyılarına kadar egemenlik sahalarını genişleten **Göktürkler'in, İran'a karşı Bizans ile ittifak yapmak istedikleri görülmektedir.**

Kafkaslar üzerinden uzun bir yolculuktan sonra İstanbul'a gelen Göktürk elçilik heyeti, Bizans yönetimi tarafından çok iyi karşılanmıştır. İran'a karşı Bizans ile ittifak yapmak isteyen Türk elçilik heyeti; ipek ticaretinde Çin ile Bizans arasında aracılık etmek ve ticareti İran'dan geçirmemek önerisinde bulundu. **Bu görüşmeler sonunda; İ**ran-Bizans ilişkileri bozuldu ve Bizans'ın Sasanilere ödemekte olduğu vergiyi kesmesi iki devlet arasındaki savaşın başlamasına sebep oldu. Bizans ile İran arasında başlayan mücadele, iki devlet arasında Musul yakınlarında cereyan eden ve Bizans'ın galibiyeti ile sonuçlanan **Ninoua muharebesi** (628) ne kadar devam etti. Bu savaşın sonunda İran ve batıda da Avar tehlikesini bertaraf eden Bizans, müteakiben güneyden gelen İslami etkilere ve Arap akınlarına hedef olmaya başladı. (47)

395 yılından itibaren Doğu Roma İmparatorluğu adıyla varlığını sürdüren Bizans'ın içeride birçok isyanlara maruz kalırken, dışarıdan da İran ve Arap akınlarına hedef olmaya başladığı görülmektedir.

Diğer bir ifade ile Bizans, bu dönemdeki varlığını; büyük ölçüde Türkler'in dostane yaklaşımlarına, Hazar Türk Devleti ve Göktürk Devleti ile yaptığı dostluk ve işbirliği antlaşmalarına borçludur.

(3) Türk-Arap Mücadelesi :

İslamiyetin ortaya çıktığı dönemlerde Orta Asya'da **Göktürk Devleti** hüküm sürmekte idi. 552 yılında kurulan bu güçlü Türk devleti, Çin'e karşı verilen mücadeleler ve iç çekişmeler sebebiyle zayıfladı ve 630 yılında Çin egemenliğine girdi. 682 Yılında İlter'iş Kağan tarafından yeniden kurulan devlet, tüm Orta Asya bölgesini tekrar otoritesi altına aldı. **Devletin hudutları;** doğuda Moğolistan, batıda Hazar Denizine kadar ulaşmaktaydı. Dolayısıyla Türkler; doğuda Moğol, güneydoğuda Çin ve batıda İranlılar ile hem hudut idiler. (48)

Halife Ömer zamanında (634-644) İslam orduları, Nihavent muharebesinde (642) galip gelerek bütün İran'a hakim oldular. İran'ın son Sasani hükümdarı Yezdicert, Türklere iltica etti.

Yezdicert'i takibeden Araplar, Türklerle temasa geçtiler. Bu tarihlerde Çin'in entrika ve tehdidine maruz kalan Batı Göktürk Devleti, son dönemlerini yaşamaktaydı. İçerde ise taht kavgaları sürmekteydi. Diğer bir ifade ile **Orta Asya'daki Türk varlığı;** doğudan Çin, batıdan Arap tehdidi olmak üzere **iki taraflı dış tehdide maruz** durumdaydı.

Nitekim bu durumdan faydalanan Araplar, Halife Osman zamanında (644-656) Horosan'a yerleştiler ve doğu istikametinde ilerlemeye devam ederek Ceyhun ırmağına ulaştılar.

---

47. Anadolu Uygarlıkları Ansiklopedisi, c.3, s.438-443

48. Türk Tarihinin Ana Hatları, No: 35 (Müslümanlığın çıktığı ve yayıldığı tarihlerde Orta Asya'nın Umumi Vaziyeti) s.110-128

Muaviye zamanında, Horasan, doğu istikametinde yapılacak Arap seferleri için yığınak bölgesi haline getirildi. Basra ve Kufe'den getirilen 50.000 kadar Arap muhaciri bu bölgeye yerleştirildi. Göktürk Devletinin Çin hakimiyetine girmeye başladığı ve Türk beylerinin birbirine düşürüldüğü bu dönem; Türklere yönelik Arap taarruzları için en uygun zamanı teşkil ediyordu. Başlangıçta Toharistan ve Maveraünnehir gibi Türk bölgelerine başlayan Arap taarruzları, kısa sürede tümTürkeli'ne yayıldı. Emeviler'in yıkılışına kadar geçen yaklaşık otuz yıllık dönemdeki Arap taarruzları, başlangıçta Çapulcu akınlarından ibaret kaldı. (49)

Maveraünnehir ve **Toharistan'da** bu devirde büyük bir Türk medeniyeti vardı. Çin ve Hint ile İran ve Doğu Roma arasındaki ticaret tamamı ile bu bölgelerdeki Türkler elinde bulunuyordu. Buhara, Semerkant, Taşkent, Herat ve Belh gibi Türk şehirleri, tam bir ticaret, sanat ve bilim merkezi durumunda idiler. Bunlardan yalnız Buhara Hanlığı ve Taşkent Hanlığı bölgelerinde 100'den fazla şehir bulunmaktaydı. Ekilmemiş ve ziraata açılmamış arazi mevcut değildi. Buhara mıntıkasında üretim yapan kağıt fabrikaları; ipekli kumaşlar" imal eden tezgahlar; altın, gümüş ve ziynet eşyası yapan müesseseler önemli sanayi birimlerini teşkil ediyordu. Çin, Hint, İran ve Doğu Roma ile ticari muameleleri devam ettiren ticaret merkezleri ve ticaret adamları, bölgeye zenginlik kazandıran bir başka faktördü. Bölgedeki fikir hayatı da yüksek bir seviyede bulunmaktaydı. En küçük köylerde dahi okul bulunmaktaydı. İşte bu yüksek medeniyet ve zenginlik, Arapların bölgeye yönelmelerine ve husumetlerine sebep teşkil etti. Abdülmelik zamanında (685-705) tekrar başlayan ve Ceyhun nehrini geçen Arap seferleri, münferit Türk akınları sonucu Ceyhun Nehri batısına atıldı ise de, mücadele devam etti.

Bu sırada Orta Asya'daki Türk hakimiyeti İlter'iş Kağan'ın yönetiminde ve Kutlug Devleti adı altında Çin'e karşı bağımsızlık savaşı verilerek yeniden kurulmaya çalışılıyordu.

682'de kurulan **Kutlug Devleti'nin** İkinci hakan'ı Kapagan (691-719), kardeşi Kutluk Han'ın oğlu Gül Tekin'i, Ma-varaünnehir bölgesine gönderdi. Bu tarihten itibaren **Türk- Arap mücadelesi** daha da şiddetlendi. Horasan valisi bulunan Hac-caç'ın 705 yılında zalim bir komutan olan Kuteybe'yi Türk bölgelerinin fethine memur etmesi sonucu, Araplar tüm ele geçirdikleri bölgeleri yakıp-yıkmaya ve Türk halkını da kılıçtan geçirmeye başladılar. Özellikle Baykent ve Talkan'da büyük katliam yaptılar. Teslim aldıkları Türkler'i kılıçtan geçirmekten yorulan Arap askerleri, kalanları sıra sıra ağaçlara astılar. Talkan'a giren yolun 6 km.lik kısmı sağlı-sollu Türklerin ağaçlara asılan cesetleri ile doldu.

Harzem bölgesinde de aynı facialar yaşandı. **Kuteybe** zengin ve medeni Harzem şehirlerini yağma ettikten sonra kardeşi **Abdurrahman** tarafından esir edilen 4000 Türk gencini boğazlatarak katlettirdi. (50)

Türk varlığına ve yüksek Türk medeniyetine yönelik Arap vahşeti, Kuteybe'nin 717 yılında katledilmesine kadar devam etti. Bu vahşiyane tecavüzlere rağmen Kuteybe, Maveraünnehir ve Toharistan'ı kafi surette hakimiyeti altına alamadı ve bu uygulaması ile İslam dininin de bölgede yayılmasını geciktirdi. Kuteybe'nin katledilmesinden sonra, Maveraünnehir ve Toharistan'daki Türk beyleri birleşerek Arapları yurtlarından sürüp çıkardılar. Yalnız Buhara ve Semerkant gibi bazı bölgelerde Araplarla müşterek bir idare kaldı. (51)

49. Tarih-II s.120,121,141
50. Tarih-II s.143-144; Dr.Yılmaz, Anadolu'da Türk Varlığı, s.13-16
51. Dr. Yılmaz, Anadolu'da Türk Varlığı s. 16, Tarih-II s.145

Yaklaşık bir asır devam eden Emeviler dönemindeki **Türk-Arap mücadelesi; Orta Asya Türk medeniyetinin bütün eserleri ile birlikte yok olması ve Türk aleminin acı ve ızdırap çekmesi ile sonuçlandı. Bu durum; başlangıçta İslamiyete de karşı olan Emevi zihniyetinin sorumsuz ve olumsuz bir neticesidir.**

Bu kanlı olaylardan sonra Emeviler'in Horasan valisi Eşres, hiç olmazsa Buhara ve Semerkant bölgelerinde tutunabilmek için İslam dinini kabul edecek olan Türkler'den **Cizye** alınmayacağını ilana mecbur kaldı. Bu ilan, Müslüman olacak Türkler ile Araplar arasında **eşit hukuk ilkelerinin** uygulanmasını öngörüyordu. (52)

Emevi saltanatının son dönemlerinde, Şam'da ve diğer Müslüman ülkelerde Türklerin mevcudu çoğalmaya başladı. Zeka ve kabiliyetleri sayesinde önemli mevkilere yükselen Müslüman Türkler, Emeviler aleyhinde teşkilat yapan Abbasiler ve Şiiler ile birleşmeye başladılar. Bu sırada **Horasanlı Ebumüslim adlı Türk genci, Emevi zulümlerine karşı ayaklandı.** Mevr civarında Sefîdeç köyünde isyan eden Ebumüslim, etrafına topladığı Türklerle, Emeviler'in en çok güvendikleri komutanlarından Horasan Valisi **Nasır Bin Seyyar'ı** mağlup etti. Daha sonra İranlılar'ın da katıldığı kuvvetli bir Türk ordusu ile Horasan'ı ve İran'ı hakimiyeti altına aldı. Diğer taraftan da ileri gönderdiği ihtilalcileri ile Kufe'de saklanan Abbasoğullarından **Ebulabbas Abdullah'ı,** halife ilan ettirdi. Bu sırada son Emevi halifesi Mervan II, bir ordu ile ihtilal ordusunu karşılamak üzere Musul üzerine yürüyordu. İki ordu, 750 yılında Musul doğusunda **Büyük Zap Suyu** bölgesinde karşılaştı. Verilen büyük meydan muharebesinde Mervan II yenildi ve ordusu dağıtıldı. Muharebeyi kaybeden ve Mısır'a sığınan Mervan II, ihtilal ordusu tarafından takip edilerek yakalandı ve öldürüldü. Mervan II'in öldürülmesinden sonra halifelik Abbasi sülalesine geçti. Bu olaylardan itibaren Türkler ile Araplar arasında yeni bir dönem başladı. (53)

Emeviler'in son dönemlerinde Seyhun ırmağı boyları ile Kaşgar bölgesi Çinliler ve Araplar arasında rekabet sahası olmuştu. Her iki taraf bu bölgelere sahip olmak istiyordu. Bu bölgelerin gerçek sahibi olan Türkler ise, her iki tehdide karşı mücadele veriyordu. Ebumüslim önderliğinde başlayan **Türk direnişi,** batıda Emevıler'e karşı mücadele verirken, doğuda da Talaş şehri civarında Çinliler'e karşı savaş hazırlığına girişti. 751 yılında Talaş suyu kıyısında Türkler'in geleceğini tayin edecek olan büyük meydan muharebesi başladı. Savaş sırasında Çin ordusunda yer alan Karluk Türkler'i, ırkdaşlarına karşı silah kullanmak istemediler ve muharebe meydanını terk ettiler. **Beş gün devam eden meydan muharebesi** Çin ordusunun kafi hezimeti ile sonuçlandı. **Bu şerefli zafer,** yarım asırdır Doğu Türk bölgelerini kontrol altında bulunduran Çin egemenliğini sona erdirdi. Bölge 744 yılında Karabalgasun merkez olmak üzere bir hükümet kuran **Uygur Türkleri'nin** kontrolü altına girmeye başladı. Talaş hezimetinden sonra Çin'de meydana gelen karışıklıklardan da istifade eden Uygurlar, hudutlarını doğuya doğru genişlettiler. Müteakiben, Şeyhtin kuzeyinde bulunan Oğuz Türkleri ve bunların doğusunda yer alan Karluk Türkleri ile temas sağladılar.

Ebumüslim ihtilali ile Araplar'a, Talaş suyu meydan muarebesi ile Çin'e karşı üstünlük sağlayan Türkler, kendilerine **iki ilerleme istikameti** açtılar. **Birincisi** : Çin'e ilerleyerek bir imparatorluk kurmak; **İkincisi:** Batıya dönerek İslam

---

52. Dr. Yılmaz, anadolu'da Türk Varlığı s.16 Tarih-II s.145
53. Tarih-II s.147-149

İmparatorluğuna hakim olmaktı. **Türkler,** daha **önceki ataları Sümer ve Etiler gibi ikinci yolu tercih ettiler.** Ebumüslim harekatı esasen onları Müslüman İran üzerinden Irak'a doğru götürmüştü. İhtilal harekatına iştirak edenler, yüksek kabiliyetleri sayesinde yeni imparatorluğa hakim olacaklarını anlamışlardı.

Horasanlı ve Toharistanlı Türkler, Abbas oğulları namına kurdukları devletin mali, idari ve siyasi işlerini ellerine aldılar. İhtilal ordusunun başında bulunanlar ise, daha önceden askeri güce sahip bulunuyorlardı.

İslam camiasına giren Türkler'in Abbasi İmparatorluğunun en yüksek mevkilerini işgal etmeleri; Ceyhun ırmağı doğusundaki Oğuz ve diğer Türk unsurları arasında da geniş bir alaka uyandırdı. Müslüman olan Türkler, artık Emeviler zamanındaki olumsuz muamelelerle karşılaşmıyor, islam camiasının şerefli bir üyesi olarak kabul ediliyorlardı. Diğer bir ifade ile, Abbasi İmparatorluğuna hakim olanlar Araplar değil Türkler idi. Nitekim bu gelişmeler sonucunda Seyhun bölgesinde bulunan Oğuz ve Karluk Türkleri'de batı istikametinde başlayan bu gelişmelere ilgisiz kalmadılar. Bilhassa anası Türk olan **Memnun'un** Horasan Valiliği sırasında Türkler'e karşı takip ettiği şuurlu siyaset, bu cereyanı ve münasebetleri kuvvetlendirdi.

Anası Türk olan ve çocukluğunu dayılarının yanında Türk terbiyesi alarak yetişen **Mutasım,** halifelik makamına geçmeyi müteakip Türkler'den bir **hassa ordusu** teşkil etti. Türkler için Samra şehrini kurdu ve kendisi de 835 yılında Bağdat'ı terkederek bu şehirde oturmaya başladı. Türkler, yeni kurulan **Samra şehrinde;** Türk aleminde olduğu gibi boy boy, soy soy yerleştiler. Abbasiler zamanında yaşayan **Mesudi,** Mutasım devrinde teşekkül eden Türk ordusundan: "Bu ordu genç, dinç, güzel ve levent efrattan teşekkül etmişti. Ordu efradı ipekli elbiseleri, sırmalı kumaşları, sırmalı kılıç askıları ile herkesin takdir ve hürmetini cel-bediyordu. Bu, Türkler sayesindedir ki Abbasi devletinin nüfuzu teessüs etti, İslam şevketi yükseldi" şeklinde bahsetmektedir.

Türkler daha Mutasım zamanında İslam alemini tehdit eden iki müttefik düşmanı etkisiz duruma getirdiler. Bunlardan biri; Azarbaycan ile Karabağ arasındaki bölgede ortaya çıkan ve İran-lılar'a istinad eden Hurremiye topluluğu, diğeri de Doğu Roma İmparatorluğu idi.

Hurremiye topluluğu, **Papak** (Babek) adlı bir İranlının Azerbaycan bölgesinde topladığı ve teşkilatlandırdığı bir topluluk idi. Hurremiyeler eski İranlılar gibi anaları, kızkardeşleri ve kızları ile dahi evlenebilen ilkel ve garip bir toplum idi. Mutasım, tahta geçmeyi müteakip Türk askerleri ve komutanlarından oluşan bir orduyu Papak üzerine gönderdi. Türk birlikleri karşısında tu-tunamayan Hurremiye'liler dağıldılar ve liderleri Papak'da yakalanarak Bağdat'da idam edildi. Papak'ın ortadan kaldırılması ile Hurremiye tehlikesi bertaraf edilmiş oldu.

Bu sırada Doğu Roma İmparatorluğu, Suriye ve Filistin'i ele geçirmek maksadıyla; Papak ile bir anlaşma yapmıştı. Toros ve An-titoros silsilesi, Bizans ile Abbasi devleti arasındaki sınırı teşkil ediyordu. Papak tehdidi sırasında Bizans İmparatoru Teofilos (829-842), yüz bin kadar bir kuvvet ile ileri harekata geçti. Ka-padokya'yı istila etti. Birçok İslam şehrini ele geçirdi ve tahrip etti, halkını kılıçtan geçirdi ve gözlerini oydurdu. Mutasım, Bizans tehdidi karşısında da Türklerin kahramanlığına müracaat etti. İşnas, İtah ve Afşin gibi Türk komutanların idaresinde ve Türklerden teşekkül eden bir orduyu Bizans üzerine şevketti.

Türk ordusu, bu sırada Anadolu'ya çekilmiş bulunan Teofılos'u, Ankara yakınlarında mağlup etti ve Ankara'yı zaptetti. Teofilos daha sonra Haymana ovasının batısında ve Sakarya nehri üzerindeki Doğu Roma'nın en müstahkem mevkii olan Amoryum'a çekildi. Buradaki muharebeleri de kaybeden Teofîlos, üzüntüsünden vefat etti. Bu harekat, Türkler'in Anadolu'ya yeniden gelişi ve sahiplenişi demekti. Türkler'in Anadolu'yu yeniden istilaları ve sahiplenişleri Selçuklular'ın geliş ve yerleşmelerine kadar aralıksız devam etti. (54)

b. Türkler'in Üstünlüğü Dönemi ve Büyük Selçuklu Devleti (M.S.: **1000-1200):**

Türkler'in Çin, Roma ve Araplarla mücadelesi ve bu mücadelelerden galip olarak çıkmaları, büyük bir tarihi olayı da birlikte getirdi. Bu, Büyük Selçuklu Devletinin kurulması ve onunla gelen Türkler'in üstünlük döneminin başlamasıdır.

Selçuklular'ın kendileri gibi Türk soyundan olan Gazneliler devletine karşı kazandıkları 1040 **Dandanakan Savaşı** sonunda kurdukları devlet, 1157 yılında sona erdi. Yaklaşık bir asırdan fazla süre ile varlığını devam ettiren Selçuklu Devletinin mekan içindeki sınırları oldukça geniş idi. Devletin en güçlü dönemindeki sınırları; doğuda Orta Asya (Balkaş Gölü, Işık Göl ve tarım havzası); batıda Ege ve Akdeniz sahilleri; kuzeyde Aral gölü, Hazar Denizi, Kafkasya ve Karadeniz; güneyde Arabistan yarımadası dahil Umman Denizine kadar uzanıyordu. Hazar Denizi güneyinde bulunan **Rey** şehri, devletin ilk başşehri idi.

Eski büyük medeniyet merkezlerinin çoğunu içine alan bu geniş ve birbirinden çok farklı coğrafî sahalarda bugün bir çok devlet kurulmuş bulunmaktadır. Yaklaşık 10 milyon km^{2}'lik bir bölgeyi içine alan Büyük Selçuklu Devleti sınırlan içinde günümüzde 25 kadar devlet ve 300 milyona yakın insan yaşamaktadır. (55)

(1) Büyük Selçuklu Devleti'nin Özelliği ve Siyasi Yapısı:

Selçuklu Devleti'nin, daha önce kurulmuş İslam ve Türk- İslam devletlerinden başlıca farkı, onların ayırıcı olmasına mukabil, birleştirici devlet zihniyetine sahip olmasıdır.

İlk defa Selçuklular zamanında halife, dünyevi yetkilerini bir anlaşma ile Selçuklular'a devretmiştir. Bu itibarla bu hadise, din ve dünya işlerinin ayrılmış olması bakımından İslam tarihinde bir dönüm noktası teşkil eder. Böylece İslamın geleceği ile ilgili sorumluluğu üzerlerine alan Selçuklular, **"Selçuklu Nizamı"** adı verilen bir düzen kurmuşlardır, dolayısıyla **Selçuklular, Laiklik ilkesini devlet hayatında en etkin şekilde tatbik etmişlerdir.**

Selçuklu Devleti, muhtelif devletlerin bir araya gelmesinden meydana gelen bir devletler topluluğu idi. **Selçuklu Devleti'ne bağlı devletleri üç kategoriye ayırmak mümkündür.**

Birincisi: Başlarında Selçuklu soyundan olan hükümdarların bulunduğu tabi devletler (Kirman Selçukluları, Anadolu Selçukluları, Suriye Selçukluları, Irak Selçukluları) dir.

İkincisi: Başlarında Türk soyundan hükümdarların bulunduğu tabi devletler (Doğuda: Karahanlılar, Gazneliler, Harzemşahlar; Batıda: Danişmendliler, Mengücekler, Saltıklar v.s.) dir.

54. Tarih-II s. 154-159; Dr. Veli Yılmaz

55. Köymen, Prof. Dr. Mehmet, Selçuklu Devri Türk Tarihi Ankara, 1963, s.1-2 Tarih-II Harita: 33

Üçüncüsü : Başlarında Türk olmayan hükümdarların bulunduğu tabi devletler (Büveyh Oğulları, Bavendiler, Ukayl Oğulları, Mezyed Oğulları v.s.)dir.

Birinci kategoriye dahil herhangi bir devletin yasallık statüsü ile ikinci ve üçüncü kategoriden devletlerin vasallık statüleri aynı olmayıp, şüphesiz ilk kategoriye dahil devletlerin hak ve yetkileri daha geniş idi.

Tabi devletlerin, başta bulunan Büyük Selçuklu hükümdarlarına karşı birtakım umumi sorumlulukları vardı. Mesela Büyük Selçuklu hükümdarları, "Sultan, En Büyük Sultan" gibi unvanlar taşıdıkları halde, tabi hükümdarlar "Melik, daha sonra Sultan ve nihayet Büyük Sultan" unvanlarını taşıyabilirlerdi.

Diğer taraftan, kendisine tabi olunan hükümdar, sebepli veya sebepsiz her islediği zaman tabi devlet ülkesine girme hakkına sahipti. Buna karşılık tabi hükümdar, dış ve iç işlerinde hemen hemen serbest olup. üçüncü bir devlete savaş açabilir veya sulh yapabilirdi. Başka devletlere elçiler gönderip, onlardan elçi kabul edebilirdi.

Bunda göz önünde tutulacak genel prensip, kendisine tabi olunan hükümdarın haklarını ve menfaatlerini korumak ve zarar vermemekti. Tabilik prensiplerine aykırı hareket eden tabi hükümdar isyan etmiş sayılırdı ve cezalandırılması gerekirdi. (56)

(2) Devletin Sosyal ve Etnik Bünyesi :

Devlet kuruluncaya kadar Selçuklu hükümdarlarının başlıca kuvvet kaynağı İslam olduktan sonra Türkmen adını alan Türk boyları idi. Selçuklular'da hakim unsur Türk olup, daima esas kitlenin üzerinde yer almıştır. Zamanla İran kültürü etkili olmaya başladı. Devletin yıkılışına kadar hükümdarlar ve hanedan üyeleri Türkçe'yi unutmamışlarsa da, devletin resmi dili Farsça oldu.

Mamafih, saray diliyle birlikte ordu dili Türkçe olmakta devam etti. Anadolu Selçuklu Devleti ise bir istisna teşkil etti. Kuruluşundan itibaren milli bir devlet olmak yolunda süratle ilerleyen bu devlet, Anadolu'yu tam bir Türk yurdu durumuna getirme yolunda büyük gayret gösterdi. Bunda da başlıca rolü, devletin kuruluşunda olduğu gibi, Oğuz- Türkmenler oynadı. Selçuklu devleti ile Anadolu Selçuklu devleti arasında müşterek olan nokta, resmi dilin Farsça olmasıdır. (57)

(3) Büyük Selçuklu Devleti Siyaseti :

Devletin ilk imparatorluk devrinde (1040-1092) takip ettiği siyaset ile ikinci imparatorluk devrinde (1117-1157) takip ettiği dış siyaset arasında fark vardır. İlk dönemde devlet doğuda savunma, batıda ise taarruz siyaseti takip etmeyi esas aldı. İkinci İmparatorluk devrinde ise devlet, doğuya daha fazla önem verilmesine ihtiyaç duydu ve bu nedenle başşehrini önce Nişabur'a, sonra da Merv'e nakletti. İkinci dönemde İmparatorluğun ağırlık merkezinin tekrar ilk kuruluş bölgesine kaydırılmasının sebebi; doğudan gayrimüslim Karahitaylar'ın ve Oğuzlar'ın tehdit teşkil etmesidir. Bu durum, batıya yönelik taarruz siyaseti ile ilgili uygulamayı bir ölçüde sınırlı kılmıştır.

---

56. Prof. Köymen, Selçuklu Devri Türk Tarihi, s.10-13

57. Prof. Köymen, Selçuklu Devri Türk Tarihi, s.10-13

İç siyasi konularda ise **üç önemli olay** dikkat çekicidir. **Bunlar;** Taht mücadeleleri, Tabi devletler ile olan ilişkilerden kaynaklanan durumlar ve Halifelik-Sultanlık mücadelesidir. Burada önemine binaen ve taht kavgalarının da doğal

sonucu olan Türkmenler konusuna yer verilecektir.

Oğuz boylarından islamiyeti kabul edenlere Türkmen adı verildiğini daha önce belirtmiştik. Türkmenler'in daha Gazneliler devleti zamanında (963-1183) yaşadıkları coğrafi bölgelere göre, "Balkan Türkmenleri" ve "Irak Türkmenleri" gibi coğrafî bölgelere göre gruplandırıldıkları gözükmektedir. Keza Türkmenler'i, devletin kuruluşunda rol alanlar ve almayanlar şeklinde ikinci bir tasnife tabi tutmak, Türkmenler konusunun daha iyi anlaşılması için gereklidir.

Kuruluşundan sonra devletin, bilhassa Selçuklu hizmetine girmemiş olan tüm Türkmenler'e karşı takip ettiği siyaset, onları devlet hizmetine dahil etmek şeklinde açıklanabilir. Fakat daha B. Selçuklu Devleti'nin ilk kuruluş yıllarından itibaren başta Tuğrul Bey tarafından yapılan olumlu çağrıların, bir kısım Türkmen boyları tarafından dikkate alınmadığı görülmektedir. Bilhassa Azerbaycan bölgesinde bulunan bu Türkmen boylarının, Selçukluların batı istikametinde ilerlemelerine paralel olarak Dicle ve Fırat vadilerine doğru indikleri görülmektedir. Bu Türkmen boyları 1044 yılında Musul'u işgal ettikleri zaman, Diyarbakır ve çevresinde hakim olan Mervan oğulları devleti hükümdarı ile İrak'taki Bü-veyh oğulları hükümdarı Celalü'd-devle, bunları Selçuklu Sultanı Tuğrul Bey'e şikayet ettiler.

Bu şikayet üzerine Tuğrul Bey, Mervan oğulları devleti hükümdarına verdiği cevapta; teb'asından bir kısmının ülkesine girmiş olduklarını öğrendiğini; uç emiri sıfatiyle mal ve para vererek onları müslüman olmayanlara karşı kullanabileceğini bildirirken, Türkmen boylarından da Mervan ülkesini terketmelerini isteyeceğini vadediyordıı.

Tuğrul Bey, aynı konuda Büveyh oğulları hükümdarına verdiği cevapta ise; bunların kendisinden kaçmakta olduklarını, yakında hepsini cezalandıracağını farklı bir lisanla belirtiyordu.

Böylece, şikayetçi devletlerin kudretlerine ve coğrafi durumlarına göre, değişik cevaplar veren Tuğrul Bey'in Türkmenler'e hangi gözle baktığı açıkça ortaya çıkmaktadır. Tuğrul bey, Türkmenler'in yaptıklarından dolayı Büveyh oğulları hükümdanndan bir nevi özür dileyip, bunların cezalandırılacağını vadederken, Mervan oğullarına verdiği cevapta onları Müslüman olmayanlara karşı kullanmadığı için ithamda bulunuyor ve Türkmenler'i haklı gösteriyordu.

Daha sonra Hille ve Musul mahalli Arap hükümdarlarının birleşerek 1044 yılında Türkmenler'i mağlup etmelerinden sonra bu Türk boyları Tuğrul Bey'in çağrısına uyarak tekrar Azerbaycan'a döndüler ve Bizans'a yönelik akınlar için Türk komutanların emrine girdiler. Hatta Tuğrul Bey, Anasıoğlu ve Boğa adlı iki Türkmen reisine Diyarbakır ve çevresini fethetme görevi verdi. Fakat Oğuz beylerini devlet hizmetine alma ve müstakil vazife verme denemesi başarılı olmadı. Çünkü bu iki oğuz beyi; Diyarbakır'ı fethedecek yerde birbirlerini öldürdüler. Bunun üzerine Tuğrul Bey irsi kabile reislerine devlet teşkilatında müstakil vazife vermek teşebbüsünden vazgeçti.

Keza, devlet hizmetindeki Türkmenler de zaman zaman önemli sorunlara sebep oldular. Selçuklular, içinde yaşadıkları içtimai çevrenin ve hakim oldukları halk kitlelerinin isteyerek ve istemeyerek tesiri altında kaldılar. Bunun sonucu olarak kurduklan devlet, zaman içinde İran halkının etkisi altında kaldı. Bu durum, ilk defa kendisini, daha Dandanakan Savaşını takip eden günlerde gösterdi. Devlet tanzim edilirken, Gazneliler'den iltica eden komutanlar, askeri teşkilat kadrolarına alındılar. Bu uygulama sonucu devletin kuruluşunda asıl rolü oynayan Türkmenler, ikinci plana atıldılar. Devletin kuruluş döneminde büyük zahmetler çeken, ancak nimetlerinden yeteri ölçüde faydalanamayan Türkmenler, üst düzey yöneticilere karşı gücenme durumuna girdiler.

Selçuklu yöneticiler, Türkmenler sorununa karşı iki türlü tedbir düşündüler ve uyguladılar. Bunlardan Birincisi; İran ve doğusundaki Türkmen unsurlarını Anadolu'ya batı "uç" larına doğru sevketmek; İkincisi : Türkmenler'i devlete ve hanedana yaklaştıracak çareler bulmak şeklindeydi.

Bütün bunlardan çıkarılacak sonuç, Siyasetname'nin yazıldığı XI nci asrın sonunda da mevcut olan "Türkmenler Sorunu"nun halledilmeksizin devam etmesidir.

Bu sırada, Doğunun aksine olarak Batı; şehir devletleri diyebileceğimiz küçük küçük siyasi teşekküllerin elinde bölünmüş bulunuyordu. Başlıca iki büyük siyasi teşekkül olarak Irak ve çevresinde Büveyh oğulları devleti ve Mısır'da Katimi devleti vardı. Ayrıca üçüncü bir güç olarak Bizans bulunmaktaydı.

Büyük Selçuklu Devleti fetihleri sonucunda her üç tehdit de bertaraf edildi ve bu bölgelerden Anadolu'da Anadolu Selçukluları Devleti; Suriye'de, Suriye Selçukluları Devleti; Irak'ta ise Irak Selçukluları Devleti kuruldu. Bu, birinci kategoriden tabi devletlerin haricinde aynı bölgelerde ikinci ve üçüncü kategoriden devletler de teşekkül ettirildi. İkinci ve üçüncü kategoriye dahil devletler, ya doğrudan Büyük Selçuklu Devletine veya birinci kategori devletlere tabi kılındılar. Eğer mesele bundan sonra önemini nisbeten kaybetmiş ise, bunun sebebi, Türkmenler'in Anadolu'ya doğru daha fazla göç etmelerindendir. Böylece, "Türkmenler Sorunu", "Anadolu'nun fethi ve Türk vatanı haline gelmesi meselesi" ile birleşmektedir.

Nitekim Tuğrul Bey, 1040 yılında kurulan Büyük Selçuklu Dev-leti'nin baş hükümdarı olarak Nişabur'da tahta geçtiğinde ilk işi batıya yönelik fetihleri planlamak oldu. Bu hususta emrinde üç kudretli Selçuklu Prensi vardı: Üvey kardeşi İbrahim Yınal, Çağrı oğlu Yakuti ve amcası Aslan Yağbu oğlu Kutalmış. Tuğrul Bey, bu prenslerin herbirini bir ülkenin fethine memur etti.(58)

(4) Malazgirt Zaferi ve Doğu Anadolu'da Türk Ata-bekliklerinin Teşekkülü :

Türkler'in sık sık Anadolu topraklarında görünmeleri Bizans'ı bazı tedbirler almaya zorlamış ve İmparator Komanos Diogenes Türkler'e karşı harekete geçmişse de Sultan Alpaslan 200.000 kişilik bu büyük Bizans ordusunu Malazgirt ovasında ağır bir yenilgiye uğratarak Bizans İmparatoru'nu da tutsak etmiştir (26 Ağustos 1071). **Malazgirt zaferi,** Anadolu'daki siyasi durumu tamamen Türkler'in lehine çevirmiş ve Anadolu'nun bir Türk yurdu olmasına, Türk yerleşmesinin serbestçe sağlanabilmesine imkan sağlamıştır. Türk fetih hareketleri 1071-1085 yılları arasında o kadar süratle cereyan etmiştir ki, Türk orduları Ege ve Marmara kıyılarına kadar ulaşmışlardır. (59)

Büyük Selçuklu Sultanları, Selçuklu devleti yönetiminin ve siyasetinin bir gereği ve sonucu olarak özellikle Malazgirt Zaferinden sonra Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerinde ikinci ve üçüncü kategoriden Türk beylikleri kurmuşlardır.

---

58. Prof. Köymen, Selçuklu Devri Türk Tarihi s. 57-59; 97; 158-165

59. Turan, Prof. Dr. Osman Selçuklular zamanında Türkiye, İstanbul, 1971, s.32-44

Bu beyliklerin kuruluş amacı : Anadolu'da kurulacak olan Anadolu Selçukluları Devleti ile Büyük Selçuklu Devleti arasında tampon devlet görevi yapmalarını sağlamak; gerektiğinde Büyük Selçuklu Devleti için birinci kategoriye dahil devletler üzerindeki hakimiyeti devam ettirecek koşulları oluşturmak ve Anadolu'nun Türkleşmesini çabuklaştırmaktır. (60)

Bu amaçla Anadolu'da kurulan Türk beylikleri şunlardır :

(a) Yukarı Fırat'ta Saltuklular (1072-1202).

(b) Aşağı Fırat'ta Mengücekler (1080-1228).

(c) Bitlis ve Frzen'de Dilmaçoğulları Beyliği (1084-1393).

(d) Van bölgesinde Sökmenliler (Ahlatşahlar) (1110-1207).

(e) Diyarbakır'da Yınal Oğulları Beyliği (1098-1183).

(f) Harput'ta Çubukoğulları (1085-1113).

(g) Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da Artuklu Beyliği (1101 1408).(61)

(5) Anadolu Selçukluları Devleti (1071-1243):

Anadolu Selçuklu Devleti ise, 1073 yılında ve birinci kategoriden tabi devlet statüsü ile kuruldu. Kuruluş müsaadesi Büyük Selçuklu hükümdarı Melik Şah tarafından bir ferman ile açıklandı. Ferman, Kutalmış oğullarından herhangi birine değil, tüm kardeşlerine hitaben ve " **Kollektif Hakimiyet Sistemi "** esasına göre çıkarıldı. Bundan maksat; Büyük Selçuklu devleti tahtına yönelik tehlikeyi bertaraf etmek ve tabi devlet statüsünü devam ettirmek idi. Ancak, tüm bu tehdit edici tedbirlere rağmen **Süleyman Şah** Anadolu Selçukluları Devleti'nin başına geçmeyi başardı.

Bizans'a yönelik olarak Bizans İmparatorunu değil daha ziyade bu meşru otoriteye karşı İmparator olmak iddiası ile isyan eden generalleri destekleyen ve bunları kendisine tarafgir yapmayı başaran Süleyman Şah, batı istikametinde önemli başarılar elde ettikten sonra Güneydoğu Anadolu'ya yöneldi.

Süleyman Şah, Bizans'ın elinde bulunan Antakya'yı 1084 yılında fethederek devletin sınırları içine kattı. Daha sonra üçüncü kategoriden Ukaly-Oğulları Devleti elinde bulunan Halep'i almak isteyince, Büyük Selçuklu Sultanı **Melik Şah** ile arası açıldı. Melik Şah tarafından desteklenen Suriye Selçukluları hükümdarı Tutuş ile yaptığı savası ve hayatını kaybetti. (62)

Süleyman Şah'ın ölümünden sonra (1086-1092) yılları arasında Anadolu Selçukluları devleti hükümdarsız kaldı. 1092 yılında I nci Kılıç Aslan'ın hükümdar olması ile devlet tekrar güçlenmeye başladı. Ancak, **I nci Kılıç Arslan'da** bir süre sonra Büyük Selçuklu devleti tahtını ele geçirmek için mücadeleye girişti.

---

60. Prof. Köymen Selçuklu Devri Türk Tarihi s.103

61. Türk Milli Bütünlüğü içerisinde Doğu Anadolu, Türk Kültürü Araştırma Enstitüsü Yayınları, No: 56, Ankara,1986, s.21-22Pr.Dr. Osman Turan, Doğu Anadolu Türk Devletleri Tarihi, İstanbul, 1973, s.3,25,60,66

62. Prof. Köymen Selçuklu Devri Türk Tarihi s.106-109

1107 yılında **Habur** civarında Büyük Selçuklu Sultanı **Mehmet Tapar** ile onun yanında yer alan Suriye Selçukluları hükümdarı Rıdvan ve Artük Oğulları hükümdarı İlgazi kuvvetleri karşısında yenik düştü ve Habur çayını geçerken boğularak öldü. I nci Kılıç Arslan'ın ölümü Anadolu Selçukluları Devleti için yeni bir **durgunluk dönemine** sebep oldu. Bu durum egemenliğin bir süre için de olsa **Danişmendliler'e** geçmesine sebep oldu. 1143 yılında Selçuklu soyundan **Sultan Mesud,** egemenliğin tekrar Anadolu Selçukluları Devleti'ne geçmesini sağladı. (63)

Anadolu Selçuklular'] Devleti, bu iki tecrübeden sonra, Anadolu dışında maceralar peşinde koşmaktan vazgeçti ve **Anadolu birliğini** ve medeniyetini tekrar tesise yöneldi. Böylece ağır tecrübelerden sonra, "ütopist" siyaset terkedildi ve **"realist"** siyasete dönüldü. (64)

Anadolu, Bizans İmparatorluğu döneminde iktisadi durum başta olmak üzere her bakımdan sönük bir ülke durumunda idi. Bu husus bilhassa Anadolu'nun milletlerarası ticaret yollarının dışında kalmış olmasından kaynaklanıyordu. X ncü ve XI nci yüzyıllarda ülkenin en geri kalmış bölgeleri Batı Anadolu ile Orta Anadolu idi. Ülkenin tek gelişmiş bölgesi Güneydoğu Anadolu kesimi idi.

Selçuklular'ın büyük gayret ve etkinlikleri neticesinde Anadolu medeniyeti tekrar canlılık ve güç kazandı. Selçukluların dikkat çekici medeni ve ticari kabiliyetleri sonunda; Orta Anadolu, **"YABANLU PAZARI"** adı altında **ULUSLARARASI FUAR** olarak ticarete açıldı. Selçuklular, Anadolu'yu uluslararası ticaret sahası içine sokmak için başlıca iki ana yola dikkat gösterdiler. Bunlar; Batı-Doğu yolu ve Kuzey-Güney yoludur. Batı-Doğu yolu (Antalya-Burdur- Isparta-Konya-Kayseri-Sivas-Erzurum-Tebriz) ile Akdeniz ve Asya ülkelerini; Kuzey-Güney yolu (Sinop-Tokat-Kayseri-Malatya-Halep) ile Karadeniz ve Arap yarımadasını birbirine bağladılar. Bu yolların kesişme noktasında yer alan Kayseri bölgesini, her yıl bahar ayında ve kırk gün süreli olarak uluslararası ticarete açtılar. (65)

Görüldüğü gibi; Anadolu bu dönemde oldukça hareketli olaylara sahne oldu. Başlangıçta Bizans'ın hakimiyeti ve etkisinde kalan Anadolu, aralıksız Türk akınlarına hedef olmaya devam etti.

İslamiyetin ortaya çıkışını müteakip, özellikle Güneydoğu Anadolu kesimi Arapların, Doğu Anadolu ise İran'ın etkisi altına girdi.

Türklerin İslamiyeti kabulü ile birlikte hem Asya'nın ve İslam aleminin hem de Anadolu'nun siyasi yapısında köklü değişiklikler meydana gelmeye başladı.

Diğer bir ifade ile Türkler, düzenli orduları ve yoğun kitleleri ile Anadolu'ya tekrar geldiklerinde; Bizans, Arap ve Acem (İranlı) unsurlarını karşılarında buldular.

Selçuklular dönemindeki mücadele işte bu üç unsur arasında cereyan etti. İran ve Arap faktörünü kısa sürede kontrolları altına alan Selçuklular, 1071 yılında Bizans faktörünü de etkisiz hale getirerek tüm bölgede hakimiyetlerini kurdular.

Bu durum **1244 Kösedağ muharebesi** ve Moğol istilasına kadar devam etti. (66)

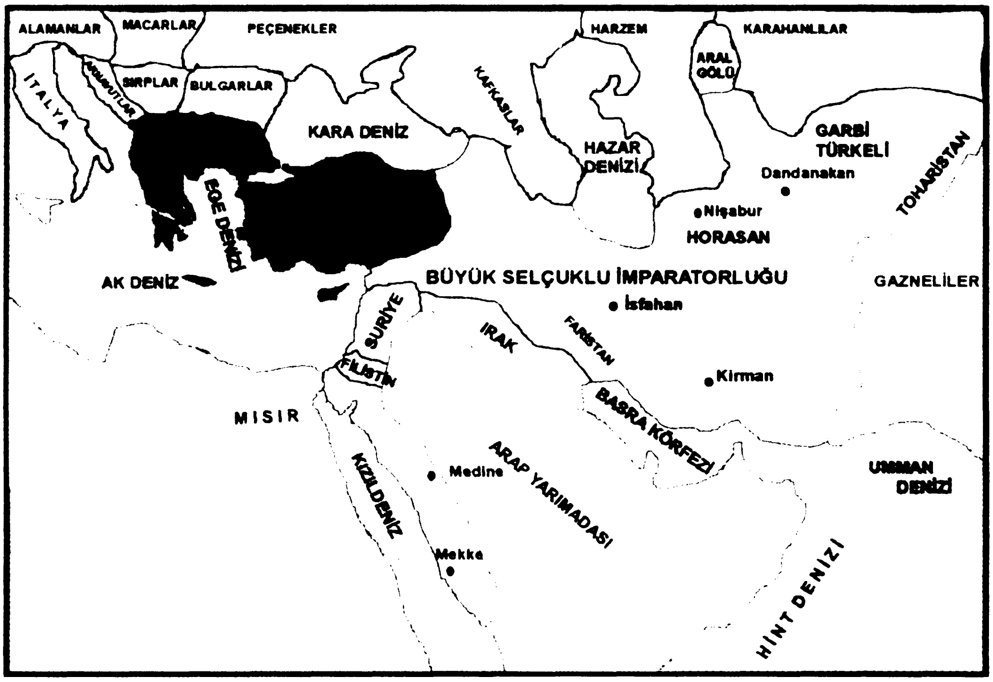
63. Prof. Turan, Doğu Anadolu Türk devletleri tarihi, s. 177-180

64. Prof.Köymen Selçuklu Devri Türk Tarihi s.113

65. Sümer, Prof. Dr. Faruk, Selçuklular Devrinde Milletlerarası Büyük Fuar(Yabanlu Pazarı) İstanbul 1985 s.4 Kroki: 1

66. Dr. Yılmaz, Anadolu’da Türk Varlığı, s. 29

BÜYÜK SELÇUKLU İMPARATORLUĞU

Büyük Selçuklu İmp. (1040-1157)

Anadolu Selçukluları (1077-1308)

Kaynak: Tarih II, Harita:33; Tarih Atlası, s.23.

Harita: 5

(6) Haçlı Seferleri (1094-1270) :

XI.yüzyılda Anadolu, Suriye ve özellikle hristiyanlar için kutsal sayılan Kudüs, Büyük Selçuklu İmparatorluğunun egemenliği altına girdi. Bu durum, Bizans başta olmak üzere Batı Avrupa ülkelerini Türklerle karşı karşıya getirdi ve önemli savaşlara sebep oldu. Ortaya çıkan Türk tehdidini ortadan kaldırmak ve Kudüs'ü almak için yapılan bu harplere Haçlı Seferleri denildi.

Haçlı Seferleri ve harplere bu ismin verilmesi ise, doğuya yürüyen Hristiyanların elbiselerine haç diktirmelerinden kaynaklandı. 1096-1270 yılına kadar geçen dönemde başlıca **sekiz Haçlı Seferi** vukuu buldu. Bunların sebep, icraat ve sonuçları kısaca şöyledir :

(a) Haçlı Seferlerinin Sebepleri:

(I) **Dini İtikat** : Batı Hristiyanları, dinlerince kutsal sayılan Kudüs ve Filistin'i kurtarmak istediler.

(II) **Avrupa'nın içinde bulunduğu yoksulluk:** Bu durum insanları doğunun refah ve zenginliğine sevk etti.

(III) **Türklerden kaynaklanan korku ve endişe:** Büyük Selçuklu devleti ve onun güçlü ordularının Bizans ve Avrupayı tehdit etmesi, Bizans'ın, Türklere karşı Batı Avrupa'dan yardım İstemesine yol açtı.

(IV) **Asilzadelerin yağma ve macera hevesleri :** Dini kanun ve uygulamaların Avrupa'da haksız kazanç zihniyetini tahdit etmesi, asilzadeleri ve şövalyeleri Türk ve İslam alemine yöneltti.

(b) Haçlı Seferlerinin Başlaması: Birinci Haçlı Seferi (1096-1099):

İştirak edenlerin miktarı ve neticesi bakımından en önemli olanı Birinci Haçlı Seferidir. Bu sefer 1095 yılında Papa Ürben II. ve Papaz Piyer Lermit tarafından teşvik edildi; sayıları 600.000 kişiyi buldu; Godfrua do Buyyon tarafından sevk ve idare edildi; Eskişehir'de Selçuk Sultanı Kılıçaslan I. tarafından karşılandı; 1099 yılında da Kudüs zaptolundu.

Haçlılar Kudüs'ü zaptettikten sonra, Suriye ve Filistin'de bir Kudüs krallığı kuruldu; bir süre sonra Türklerin Musul Atabeyi, Halebi ve Şam'ı geri aldı ve Kudüs Kralını esir ederek, krallığına son verdi.

İkinci Haçlı Seferi (1147-1149) :

Musul Atabeyi'nin Urfa'yı zaptetmesi üzerine hristiyanlar Avrupa'dan yardım istediler. Fransa Kralı Lui VII. ve Almanya imparatoru Konrat III. İkinci Haçlı Seferi ordularının başına geçerek Anadolu'ya girdiler. Ancak, her yerde Türk ordularının mukavemeti ile karşılaştılar. Sonuçta çok küçük bir birlik ile Kudüs'e ulaştılar ve Kudüs hristiyanları ile birleşerek Suriye'yi zaptetmek istediler. Buna muvaffak olamayınca perişan durumda ülkelerine döndüler.

Üçüncü Haçlı Seferi (1189-1192) :

Selahaddin Eyyubi'nin 1187 yılında Kudüs'ü tekrar zaptetmesi üzerine Alman İmparatoru Frederik Barbaros, 100.000 kişilik bir ordu ile Anadolu'ya geçti. Anadolu Selçuklu Devleti hükümdarı Kılıç Aslan II. bu orduyu imha etti. Bunun üzerine Fransa Kralı Filip Ogüst ve İngiltere Kralı Aslanyürekli Rişar Akdeniz yoluyla Akka'ya çıktılar ve şehri zaptettiler. Bir süre sonra Fransa Kralı hastalığını

bahane ederek ülkesine döndü. İngiltere kralı ise Kudüs'ü geri almaya muvaffak olamadı ve İngiltere'ye dönmek zorunda kaldı.

Dördüncü Haçlı Seferi (1200-1204) :

Papa İnosan, Kudüs'ü kurtarmak maksadıyla; tüm Avrupa'yı sefere davet etti. Toplanan ordunun emir komutası İtalyan Bonıfas'a verildi. Ordunun Mısır'a çıkması planlandı ise de, İstanbul'da isyan çıkması ve Bizans tahtının el değiştirmesi üzerine Bonifas, Mısır yerine İstanbul'a yöneldi.

Haçlı Ordusu Kudüs yerine İstanbul'u işgal etti ve Bizans İmparatorluğu yerine bir Latin İmparatorluğu kuruldu. Fakat bu imparatorluk fazla yaşamadı (1204-1261).

1261 yılında Bulgarların ve İznik'e kaçan Bizanslılar'ın hücumları sonucu yıkıldı. Bizans İmparatoru Aleksi Paleolog tekrar İstanbul'a gelerek imparator oldu. Bu seferden en kazançlı çıkan Venedikliler oldu ve Akdeniz'in önemli adaları gemilerinin nakliye ücreti karşılığı bunlara verildi.

Son Haçlı Seferleri :

Beşinci Haçlı Seferinden hiçbir sonuç alınamadı. Altıncı sefer Almanya İmparatoru Frederik II. tarafından yapıldı. Fakat, Frederik Papanın afarozuna rağmen Türklerle muharebeyi kabul etmedi.

Yedinci ve Sekizinci Haçlı Seferleri, Fransa Kralı Sen Lui tarafından sevk ve idare edildi. Mısır'da Dimyat'ı zapteden Lui, Man-sure'de yapılan muharebeyi kaybetti ve kendisi de esir düştü. Dimyat'ı geri vermek kaydıyla serbest bırakıldı ve 4 yıl sonra ülkesine geri döndü.

Son Haçlı Seferi'de yine Lui tarafından Akdeniz'de faaliyet gösteren Müslüman korsanları bertaraf etmek için, 1270'de Tunus'a yapıldı. Lui, vebadan ölünce sefer de sonuçsuz kaldı. (67)

(c) Haçlı Seferlerinin Sonuçları:

(I) Dini Sonuçları : Kudüs'ün ele geçirilememesi inançlarının zayıflamasına ve papaların nüfuzlarının azalmasına sebep oldu.

(II) Siyasi Sonuçları:

Doğuda ve İstanbul'da kurulan Hiristiyan devletleri uzun ömürlü olamadıklarından Haçlı Seferlerinin siyasi neticeleri parlak olmadı. Ancak Türkler'in Avrupa'ya geçişlerini geciktirdi. Ayrıca bu seferler, 150 yıldan fazla bir süre Türkleri meşgul ettiğinden Cengiz Orduları ile gelen tehlikeye karşı hassasiyete sebep oldu.

(III) Sosyal Sonuçları :

Harbe katılan birçok derebeyi geri dönemediği için Avrupa'da derebeylik zayıfladı; Halk arasındaki sınıf farkları büyük ölçüde ortadan kalktı ve sosyal yapıda önemli gelişmeler başladı.

67. Tarih-II, .s. 225-230.

(IV) İktisadi Sonuçları :

Doğu ve batı toplumları arasında ticari faaliyetler başladı. Doğuda mevcut olan pek çok tarım ürünü ve meyveler Avrupa'da da yetiştirilmeye başlandı. Deniz ticareti canlandı ve bilhassa Akdeniz ülkeleri büyük bir zenginliğe kavuştu. Özellikle pusula, kağıt, top barutu gibi büyük icatlar ile işlenmiş bakır eşyalar, kumaşlar ve yel değirmeni dahil çeşitli yenilikler Avrupalıların da hizmetine girdi. (68)

Sonuç olarak; temeli Orta Asya'ya dayanan Türk medeniyeti, özellikle Büyük Selçuklu Devleti ile birlikte üstünlük kazandı ve yaygınlaştı. Hu dönemde Anadolu tekrar uygarlığın merkezi oldu. Bilhassa Anadolu'nun ortasında kurulan uluslararası fuarlar, Asya, Avrupa ve Afrika medeniyetlerini birbiriyle buluşturdu. Etkinliği 1000'li yıllarda başlayan ve 1244 Moğol istilasına kadar devam eden bu döneme " **Türklerin Üstünlüğü Dönemi "** denilmektedir.

c. Moğol İstilası ve Türkler'in Üstünlüğünün Duraklaması Dönemi (1200-1300) :

Moğol isminin tarih sahnesine çıkışı, XIII. yüzyıl başlarında Cengiz İmparatorluğunun kuruluşundan sonradır. XII. yüzyılın sonlarında Moğolistan'ın en kuvvetli kabileleri **Tatarlar** yani **Moğallar'la Kerait ve Naymanlar'dır.**

1155'te doğan Temuçin. tamamen kendi kabiliyet ve mücadelesi sonucu büyük bir cihan imparatorluğu kurmayı başarmıştır.

Temuçin'in kurduğu Türk-Moğol imparatorluğunun asli unsurunu Türkler ve Moğollar oluşturdu.

(1) Türk-Moğol İmparatorluğunun Kuruluşu, Gelişmesi ve Taksimi :

Birinci safha: Kuruluş ve Moğolistan'da birliğin tesisi safhasıdır. Önce Doğu müteakiben Batı Moğolistan'ı kontrolü altına alan Temuçin, 1206 yılında ilk kurultayını topladı ve "Cengiz" unvanını aldı.Bu olay aynı zamanda devletin de kurulması demekti.

İkinci safha : Çin başta olmak üzere Orta Asya'nın kontrol altına alınması safhasıdır. 1216 yılında Pekin'i ele geçiren Cengiz Han; 1218'de Karahata Türk devletini ortadan kaldırdı ve Orta Asya'yı da kontrolü altına aldı.

Üçüncü safha : Türk-Moğol İmparatorluğunun büyümesi ve "globalleşmesi" safhasıdır. Çin ve Orta Asya'nın fethini tamamlayan Cengiz Han daha sonra batıya yönelmeye karar verdi. Cengiz Han 1227'de öldüğünde Türk-Moğol orduları hemen her tarafta fetihlerini sürdürüyorlardı. Cengiz hayatta iken çocuklarına belirli bölgeler ayırmış ve bu bölgelerin sorumluluğunu onlara devretmişti.

Bu bölgeler ve sorumluları şöyle idi:

- Doğu ve Batı Türkeli ile İran'ın doğusu, İli nehri üzerinde "El-malık"ta oturan **Çağatay'a;**

- Bugünkü Ukrayna'dan Aral Gölüne kadar uzanan büyük Kıpçak bozkırı **Cucinin çocuklarına;**

- Tarbagatay ve İmil sahaları **Oktay'a;**

---

68. Tarih-II s.229

- Karakurum bölgesi **Tuluy'a** verildi. (69)

1229 yılında Kurultay Oktay'ın hakanlığını onayladı ve bu dönemde :

- Çin'de Kin İmparatorluğu ortadan kaldırıldı;
- Celaleddin'i Harzemşah tehlikesi bertaraf edildi;
- Gürcistan ve Kafkasya zaptolundu;
- Batu komutasındaki kuvvetler Ural Dağları ile Kırım arasındaki dağınık Türk boylarını hakimiyetleri altına aldılar;
- Ruslar mağlûp edildi, Moskova ile Kiyef işgal edildi;
- Polonya ve Macaristan'ı işgal eden Türk-Moğol Orduları Viyana önlerine kadar ilerledilerse de, Oktay'ın ölümü haberi üzerine geri döndüler. (70)

Dördüncü safha: İmparatorluğun taksimi ve yıkılması safhasıdır.

Oktay'ın ölümünden sonra birbirini takiben **Küyük** (1246- 1248) ve **Mengü** (1251-1257) hükümdar oldular.

Küyük ve Mengü'den sonra imparatorluk bütünlüğünü muhafaza edemedi ve birbirine rakip **dört büyük imparatorluğa ayrıldı.**

Bunlar; Kubilay'la başlayan Çin İmparatorluğu; Çağatay çocuklarının yönetimindeki Türkeli imparatorluğu; Cuci çocukları idaresindeki Kıpçak İmparatorluğu; Hülâgû ailesine ait İran İmparatorluğudur. (71)

(2) Türk-Moğol Döneminin Dünya Tarihindeki Önemi:

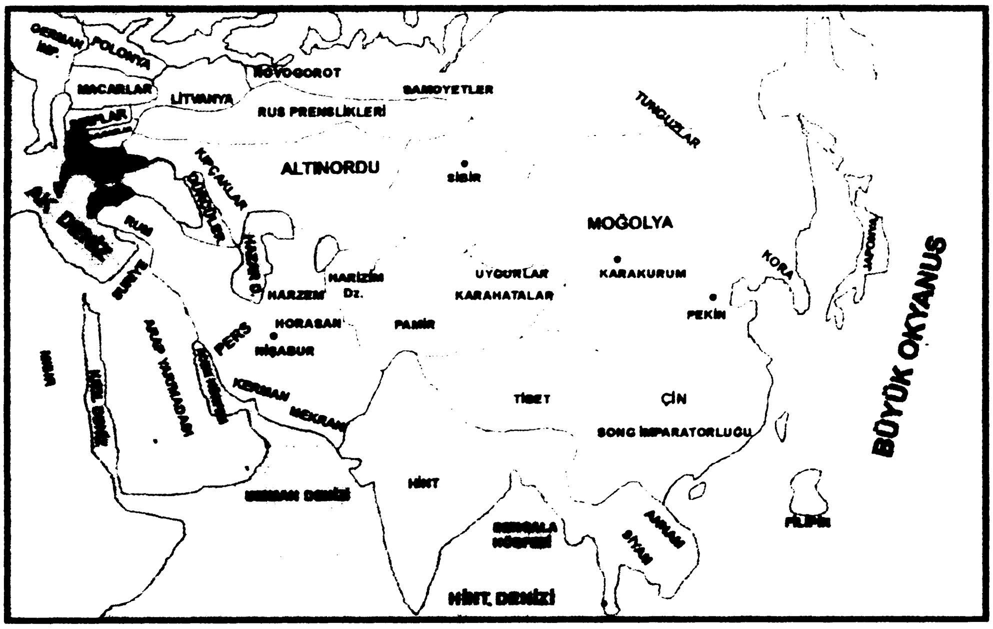
Türk-Moğol devri, dünya medeniyet tarihi için çok önemli bir dönemdir. **Bu dönemde;** Çin'den Akdeniz'e kadar tüm Asya'nın Türk-Moğol hakimiyeti altına geçmesi sonucu, batı ülkeleri ile Çin ve Hint arasındaki eski kara ticaret yolları tekrar açıldı. Büyük kervan yollarının açılması ticari hayatı canlandırdı, büyük ticaret merkezlerinin inkişafına imkan sağladı ve bu durum medeni seviyeyi, mamuriyeti ve serveti yükseltti. Avrupa seyyah ve ticaret adamları Rusya ve Altınordu yolu ile Çin'e kadar gidebildiler. Akdeniz ve Karadeniz limanlan ile Tebriz arasında büyük bir ticari hayat başladı. İran ve Harzem ülkesinde büyük ticaret merkezleri kuruldu. Türk-Moğol döneminin, Avrupa medeniyetinin gelişmesi üzerinde de önemli tesirleri oldu ve bilhassa matbaacılık bu sayede öğrenildi.

Türk-Moğol devrinde din ve devlet işlerinde de önemli gelişmeler oldu. Tüm imparatorluk topraklarında Cengiz'in yasaları tatbik edildi. Din ve devlet işleri tamamen ayrı tutularak **"Laiklik İlkesi"** tavizsiz olarak uygulandı. Dinler arasında da ayırım yapılmayarak yöneticiler maiyetlerinde her dinden insan bulundurdular. İnsanların vicdan ve din hürriyetlerine müdahale edilmedi ve bunların bozulmasına da müsamaha gösterilmedi. Dolayısıyla İslamiyet ve Hristiyanlık arasındaki din düşmanlığı belirli ölçüde ortadan kaldırıldı.

---

69. Tarih-II s.339-340
70. Tarih-II s. 240-241
71. Tarih-II s. 239-241

CENGİZ İMPARATORLUĞU (1227) VE PARÇALANMASI (1330)

☐ Cengiz İmparatorluğu Siyasal Etki Alanı

■ Bizans İmparatorluğu

☐ Diğer Devletler

Kaynak: Tarih II, 1931, Harita:36.

Harita: 6

Türk-Moğol İmparatorluğunun Türkler yönünden önemli bir sonucu da; Türklerin Asya'nın batısına doğru geniş çapta yayılmaları ve Türk dilinin de aynı şekilde Asya ve hatta Avrupa'nın büyük bir bölümünde etkinlik sağlaması oldu. XIII ve XIV. yüzyıllarda Orta Asya'da, Harzem'de Altınordu'da, Azerbaycan'da Türk edebiyatı kuvvetli bir gelişme gösterdi ve muhtelif edebi eserler yazıldı. Özellikle Tini Bey Han'ın "Husrev ve Şirin" hikayesi (1341-1342) ve Harzemi'nin "Muhabbetnamesi" (1353) gibi eserler bu döneme ait değerler arasındadır. (72)

d. Türkler'in Egemenliklerini Yeniden Kazanmaları ve Osmanlı Devleti (1300-1600) :

Türklerin 14. Yüzyılın başında kurdukları Osmanlı. Devleti, 15.yüzyılın sonuna doğru tüm Orta Doğu ile Kuzey Afrika, Anadolu, Balkanlar ve Doğu Avrupa'nın büyük bir bölümünü egemenliği altına alacak boyutlara ulaştı. Bu döneme kadar kurulan Türk devletleri içerisinde en uzun ömürlüsü olan ve yaklaşık 600 yıl varlığını sürdüren Osmanlı Devletinin dünya tarihinde ayrı bir yeri ve önemi vardır.

Devletin kurucuları ve yöneticileri, onu, bir uç beyliğinden mer-kezileşmiş bir hanedanlık devleti seviyesine çıkarmayı; İskender'in Makedonya, Sezar'ın Roma İmparatorluklarının gerçekleştirdiklerinin çok ötesinde, Doğu ile Batıyı, Hristiyanlık ile Müslümanlığı, eski ile yeniyi birleştirmeyi, aynı pota içinde eritmeyi ve kaynaştırmayı belirli bir sürede olsa başarmışlardır. Dolayısıyla, Osmanlı Devleti, dünyanın global bir nitelik almaya başladığı böyle bir dönemde, bu gelişmelere katkısı olan en önemli siyasal teşekküllerden biridir. (73)

(1) Osmanlı Devletinin Kuruluş ve Gelişmesinde Etken Olan Faktörler :

(a) **Osmanlı Devletinin Kuruluşu :**

Moğol istilası ile gelen tehlike, önce Büyük Selçuklu Devletini; müteakiben 1243 Kösedağ mağlubiyeti ile de Anadolu Selçuklu Devletinin yıkılmasına sebep oldu. Bu güçlü Türk devletlerinin yıkılması, özellikle Anadolu'da Beylikler Döneminin başlamasına yol açtı.

Anadolu'nun çeşitli bölgelerinde şu beylikler kuruldu:
Konya ve çevresinde Karaman Beyliği; Batı Anadolu'da Germiyan Beyliği; Beyşehir dolaylarında Eşrefoğulları Beyliği; Antalya ve İsparta bölgesinde Hamitoğulları Beyliği; Merkezi Milas olmak üzere Ege kıyılarında Menteşoğulları Beyliği; Kuzey Anadolu'da Can-daroğulları Beyliği; Aydın yöresinde Aydınoğulları Beyliği; Sa-ruhan ve Manisa dolaylarında Saruhanoğulları Beyliği; Karası ve Balıkesir bölgesinde Karesi Beyliği gibi beylikler, Anadolu'da sona eren milli egemenliği mahalli egemenlikler şeklinde devam ettirmeyi başaran kuvvetli teşekküller şeklinde ortaya çıktı. (74)

Osmanlı Devletini kuran Türkler'de, Selçuklu fetihleri sırasında Anadolu'ya gelerek XIII. yüzyıl sonlarında Anadolu'nun kuzey batısında ve Türk-Bizans hududu üzerinde iskan edildiler. Onlar geldiğinde, Anadolu, dil açısından Türk, din açısından Müslüman kimliğini kazanmış bulunuyordu. Zamanla, Osmanlılar bölgede önem kazandılar ve Selçukluların yıkılmasından sonra kurulan Anadolu beylikleri arasında hakim duruma yükseldiler. Zeki ve iradeli bir şahsiyet olan Osman Bey, Bizans'ın durumundan faydalanarak arazisini yavaş yavaş genişletti. Gerek merkezde ve gerekse Balkanlar'da çeşitli sorunlarla meşgul olan Bizans, Batı Anadolu'da da Germiyan Oğulları ile mücadele etmek zorunda kaldığı için uzun süre Osman Bey'e

---

72. Tarih-II 241-247 Prof.Sander, Siyasi Tarih, s.40-41
73. Prof. Sander, Siyasi Tarih, s.42
74. Tarih-II s.272-276

karşı bir harekette bulunmak imkanı bulamadı. 1326'da Bursa'yı, 1331'de İznik'i ve 1338'de İzmit'i ele geçiren Orhan Bey, tüm Kocaeli yarımadasına hakim oldu. I.Murad zamanında Trakya ve Balkanlar büyük ölçüde Osmanlı hakimiyeti altına girdi. Yıldırım Bayazıd tahta çıktığı zaman, Osmanlı Devleti Anadolu'da ve Balkanlar'da sağlam ve kuvvetli bir imparatorluk şeklinde kurulmuş bulunuyordu. Yıldırım'ın Niğbolu zaferiyle büyüyen ve güçlenen devlet. 1402 Ankara Savaşı ve Timur deprasyonuna rağmen varlığını devam ettirmeyi başardı. Bunun sebebini; coğrafi, siyasal ve toplumsal olaylarla açıklamak mümkündür.

(b) **Osmanlı Devletinin Gelişmesinde Etken Olan Faktörler :**

(I) Osmanlılar'ın Türk-Bizans hududu üzerinde bulunmaları, yani coğrafi konumları;

(II) Osmanlı hudutlarındaki Türk beyliklerinin bu yeni teşekküle karşı düşmanca bir harekette bulunmamaları;

(III) Osmanlılar'ın Anadolu'da kendileriyle hemhudut olan Bizans topraklarını aldıktan sonra Avrupa'ya geçmelerini ve Balkanlar'da yerleşmelerini kolaylaştıran şartlar;

(IV) İlk önderler olan Osman, Orhan ve Murat gibi hükümdarların iyi birer asker oldukları kadar kuvvetli yöneticilik kabiliyetlerine sahip bulunmaları;

(V) Devletin, kuruluşunu izleyen ilk yüz yıl içinde iktidar mücadelesine sahne olmaması, siyasal birliğin sağlamlığı ve do-layısiyle hakimiyetin taksim edilmemesi ;

(VI) Osmanlıların, daha önceki Müslüman- Arap fetihlerinin yaratmış olduğu imajın aksine, düşmanlarına dinsel bağnazlıktan uzak bir biçimde bakmaları; kültür değişimi uygulaması yapmamaları ;

(VII) Kuvvetli ve profesyonel bir orduya sahip olmaları ;

(VIII) Babadan oğula kalan bir **"sipahilik sistemi"** ve **"toprak aristokrasisi"** vücuda getirmeleridir.

Özetlemek gerekirse, Bizans İmparatorluğu kendisinden önceki Roma, Grek ve İon medeniyetleri üzerine kurulmuştu. Selçuklular daha evvelki Türk, Acem ve Türk-Islam karışımı bir uygarlık yaratmışlardı. Osmanlı Devleti ise; batısında Bizans, doğusunda Selçukluların bıraktıkları geniş coğrafi boşluğun tam ortasında kurulmuştu ve ortaya çıkan boşluğu doldurmak durumundaydı. Diğer bir ifade ile; uygarlığın merkezinde bulunan Osmanlı Devleti, merkezden çevreye doğru genişlemenin tüm avantajlarına sahip idi. Bu avantaj, onu, bağımsız küçük siyasal bir konumdan güçlü; kapsamlı ve merkezi bir imparatorluğa yükseltti. (75)

(2) Osmanlı Devletinin Genişlemesi:

Buraya kadar yapılan açıklamalardan da anlaşılacağı gibi mak-sat; Osmanlı tarihini ayrıntılı olarak anlatmak değil, siyasi tarih açısından bazı önemli olaylara ve değerlendirmelere yor vermektir.

Osmanlıların ilk kurucu sultanından olan Osman Gazi, küçük bir topluluğu çevresinde toplamayı başardı. Orhan Gazi, babasının çevresine topladığı bu halkı devlet

75. Köprülü, Prof. Fuat, Osmanlı İmparatorluğunun Kuruluşu, Ankara, 1972, s.172-181; Prof.Sander, Siyasi Tarih s.43-44

şeklinde örgütledi ve Avrupa'ya yerleşmek için ilk adımı attı. "Anadolu'yu manevi kuvvetlerle; Avrupa'yı silah gücü ile fethedeceğiz" diyen I.Murat, devleti imparatorluk seviyesine yükseltti. Grek yarımadası hariç tüm Balkanları imparatorluğun sınırlarına kattı ve burada 500 yıl devam edecek bir egemenliğin temellerini attı. Osmanlıların Balkanlar'daki ilerlemesine karşı Papa Urban, bir Hristiyan birliği kurmak istediyse de, Katolik ve Ortodoks kiliseleri aralarındaki düşmanlık bunu engelledi.Bu durumdan yararlanan Osmanlılar, Katoliğe karşı Ortodoks kilisesini himayeleri altına aldılar.

1.Murat, Balkanların himaye altındaki Hristiyanlarına belirli ölçüde hoşgörü göstererek, muhtemel tepkileri önledi. Ayrıca, "Yeniçerilik" müessesesini kurdu ve Balkanlardaki askeri sınıfın ferdlerini Osmanlı hizmetinde kullanmayı başardı. Buna karşılık onları vergiden muaf tuttu ve belirlenen devlet arazisinden faydalanma hakkı sağladı. Bu uygulama ile uzun yıllar sağlıklı olarak devam edecek çok ırklı, çok dinli ve çok dilli bir imparatorluğun temellerini atmış oldu.

Osmanlılar, askeri yeteneklerini, egemen oldukları halkların din ve toplumsal yaşamlarına karışmamak, "cizye" adı altında az bir vergi almak; keyfi muamelelerden kaçınmak; Bizans'ın bozuk yönetimine karşı halkın can ve mal güvenliğini tam olarak sağlamak suretiyle güç ve etkinliklerini kuvvetlendirdiler. Özellikle Ortodoks halk. Osmanlı yönetimini bir kurtuluş olarak benimsedi. Kısacası: Osmanlıların genişlemeleri daha önceki uygulamaların aksine, belirli bir program içinde ve bilinçli olarak yapıldı. Osmanlı genişleme politikasının başarısını en gerçekçi şekilde teyid eden olay, I.Murad'dan sonra hükümdar olan L Bayazıt (Yıldırım)'m Timur'a yenilgisinden sonra varlığını sürdürmesidir. (76)

(3) Timur İstilası ve Fetret Dönemi :

Moğolların, Senıerkand başta olmak üzere Türk alemine yaptıkları zulümler ve olumsuz davranışlar Timur'u rahatsız etti. Bir halk çocuğu olan Timur, ülkesinin harap edilmesi ve halkının zulme maruz kalması üzerine isyan etti. (77)

"Gökyüzünde tek bir tanrı olduğu gibi yer yüzünde de bir hükümdar olmalıdır" diyerek yola çıktı. (78)

Bu sırada; batıda İlhanlılar Devleti çöküntü ve anarşi içinde idi. Çin'de Kubilay sülalesi tüm etkinliğini kaybetmiş ve Moğollar, kuzeye eski ülkelerine çekilmişlerdi. Çin'de Çin milliyetçiliği uyanmış ve Çağatayoğulları, Timur tarafından Almalık civarındaki dağlık bölgeye atılmış bulunuyordu (1375).

1370-1380 tarihleri arasında eski Moğol İmparatorluğunun dörtte üçü haritadan silinmiş ve fakat, dörtte biri ve en kuvvetlisi olan Altınordu Devleti varlığını sürdürmekte idi ve Timur'un ülkesi olan Türkistan ile hemhuduttu. Karadeniz kuzeyinde hüküm süren Altınordu Devletinin yöneticileri Moğol olmakla birlikte halkı tamamen Türktü. Bu Türkler, Timur'un mensubu olduğu Türklerle akraba idiler. Kısacası; Avrupa'nın siyasi dengesini elinde tutan Altınordu Devleti ve onun Türk halkı idi.

---

76. Prof. Sander, Siyasi Tarih, s.45-46
77. Tarih-II s.302-303
78. Bıyıktay, Em.Gn.Ömer Halis, Timur’un Anadolu Seferi ve Ankara Savaşı,Ankara, 1931 s.4

Bu sırada Moskova prensi Dimitri, 150.000 kişilik ordusu ile Don Irmağı üzerinde Altınordu Devleti karşısında bir zafer kazanmıştı. Bu durum devleti sarsmış ve Kırım Hanı olan Toktamış isimli bir Moğol Prensi' de Altınordu hükümdarı Urus'un oğlunu öldürerek Timur'a sığınmıştı. Timur, Toktamış'ı destekledi ve onun bir süre sonra Altınordu devletinin hükümdarı olmasını sağladı.

Timur'un desteğini gören Toktamış, daha sonra Moskova'yı da ele geçirerek Rusları tekrar idaresi altına aldı.

Fakat bir süre sonra Toktamış, Timur'a karşı mücadeleye başladı ve hatta Timur'un doğu seferleri sırasında Kafkaslar'ı işgal ederek Semerkand istikametinde genişlemeye başladı. Bunun üzerine Timur, Altınordu üzerine yürüdü ve Altınordu Devletine son verdi. (79)

1386 yılında son dönemlerini yaşayan İlhanlılar Devletini de egemenliği altına alan ve İran'ı zapteden Timur, Suriye- Mısır ve Arabistan toprakları üzerinde hüküm süren Memluklular Devleti ile hemhudut oldu.

1398 yılında Hindistan'ı işgal eden Timur, 1399'da Semerkand'a döndü ve Anadolu ve batı seferi için hazırlıklara başladı. Bu sırada Timur İmparatorluğunun hudutları, doğuda Himalaya Dağları; Batıda Anadolu; Kuzeyde Ural dağları ve Kafkaslar; Güneyde Hindistan dahil olmak üzere tüm bu bölgeleri içine almaktaydı. (80)

Timur, mücadelerle geçen 36 yıllık devlet hayatının ilk beş yılında 15 bin Km. dolaşarak 10 devleti ortadan kaldırdı. Batı seferine çıkmadan önce Türkistan'da yayınladığı bir fermanla yedi yıl süre ile halkını vergiden muaf tutarak iç kalesini sosyal patlamalara karşı emniyete aldı ve 1399'da Semerkand'dan ayrıldı. Önce Kafkasları kontrolü altına alan Timur, müteakiben Mısır ve Suriye Memlukluları Devletine son verdi.

Daha sonra batının en güçlü devleti durumuna gelen Osmanlı ordusunu ve onun güçlü hükümdarı Yıldırım Bayazıt'ı 1402 Ankara savaşında mağlup eden Timur, kurmuş olduğu devlete bir dünya imparatorluğu statüsü kazandırdı. Ancak bu sonuç, büyümekte ve güçlenmekte olan Osmanlı Devletinin **"Fetret Dönemine"** girmesine sebep oldu. (81)

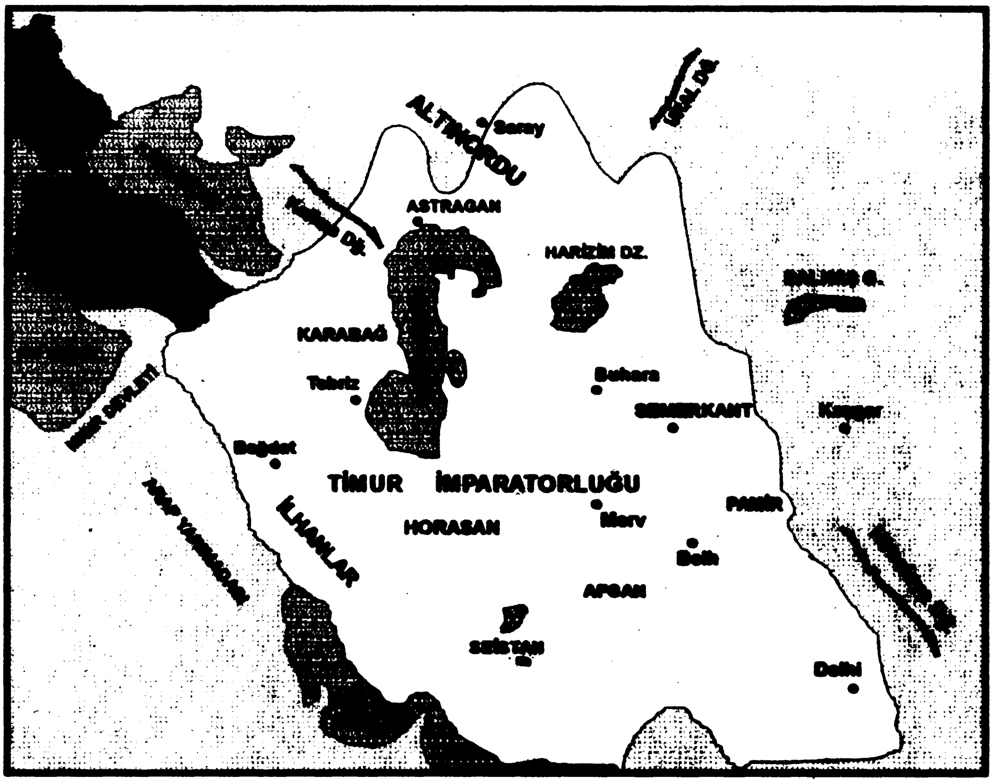
---

79. Tarih-II s.311-314

80. Tarih-II s.315-318, Harita: 39

81. Yılmaz, Dr. Veli Komutanlık ve Liderlik Üzerine, Harp Akademileri Yayını, 1994, İstanbul, s. 41-43, Tarih-II s.320-326

TİMUR İMPARATORLUĞU

Timur İmparatorluğu Siyasal Etki Alanı (1369-1405) (Anadolu Dahil)

Osmanlı İmparatorluğu

Kaynak: Tarih II, Harita: 39.

Harita: 7

Avrupa hükümdarları hayret ve korkuya düştüler; ona mektuplar, hediyeler ve elçiler gönderdiler. Bizans İmparatoru vergi vererek Timur'a bağlandı ve Beyoğlu'na Timur'un bayrağı dikildi. Timur, Avrupa'ya geçmek için hiçbir gayret göstermedi. Bunun sebebi, askerlerinin Semerkand'a geri dönmek istemeleri idi. Timur, Anadolu'yu Germiyan, Karaman, Menteşe, Saruhan ve diğer beyliklere geri verdi ve Türkistan'a döndü. 1405 yılında Çin seferine çıktı ve yolda vefat etti. Timur'un ölümünden kısa bir süre sonra imparatorluk dağılmaya başladı. (82)

(4) **Osmanlı Devletinin Yükselme Devri :**

Timur hadisesine rağmen Balkanlardaki etkinliğini muhafaza eden Osmanlı Devleti, I. Mehmet tarafından yeniden toparlandı. Anadolu'da Beylikler Döneminin tekrar başlamasına karşı Balkanların devletten kopma gibi bir reaksiyonda bulunmamaları, birliğin sağlanmasında ve devletin yeniden kurulmasında önemli bir etken oldu. Bu durum; Osmanlı yönetiminin hoşgörülü, bilinçli, adil ve kısacası kendinden önceki yönetimlerden daha iyi olduğunun en belirgin sonucudur.

II.Murat'ın sınıfını daha da genişlettiği devlet, II. Mehmet (Fatih)'in 1453 yılında İstanbul'u fethi ile yeni bir döneme girdi ve bu dönem Sokullu'nun 1579'da ölümüne kadar devam etti. (83)

İstanbul'un fethi; uygarlık kuşağının en geniş bölgesinde yer alan ve tarihin oluşturduğu siyasal ve k â l türel boşluk üzerinde kurulan Osmanlı Devletini; dünyanın güç merkezi durumuna getirdi. Bu durum, Fatih'in zekası ile birleşti ve sonuçta **"milletler sistemi"** kavramı ortaya çıktı. İstanbul'un fethiyle birlikte Ortodoks kilisesi ve Avrupa'nın baskısına maruz kalan çok sayıda Yahudi, Osmanlı ülkesine geldi ve Müslüman Türk toplumunun hükümranlığı altına girmeye başladı. Hristiyan ve öteki dinlerden topluluklar insanlık tarihinde ilk defa kendi iradeleri ile birleştiler, bütünleştiler ve kaynaştılar. Böyle bir yönetim, özellikle o dönem Avrupasının çok uluslu devletlerinde görülmemektedir. (84)

Ancak, **"milletler sisteminin"** yeni ve farklı bir uygulaması yönünde şekillenen çok uluslu Osmanlı İmparatorluğu, zaman içinde Hristiyan nüfusun enerjisini imparatorluk için kullanmada başarılı olamadı. Özellikle de kiliseler, Rusya başta olmak üzere imparatorluğun düşmanlarıyla işbirliğine girerek çöküşte birinci derecede rol oynadılar. (85)

II. Mehmet'ten sonra padişah olan II.Bayazıt, barışsever eğilimlere sahip bir hükümdardı. Buna rağmen, Fatih'in başlattığı deniz üstünlüğü proje ve uygulamaları II. Bayazıt döneminde olum lu gelişmeler gösterdi. Osmanlılar, karadaki üstünlüklerini denizlerde de kurdular ve Akdenizde Venedik donanmasının üstünlüğüne son verdiler. Hu sonuç; Osmanlıların, İtalya şehir devletleri başta olmak üzere Doğu ve Batı Akdeniz'de ticari ve ekonomik etkinliklerini artırmalarına imkan sağladı. (86)

Fatih'ten sonra başlayan I.Selim (Yavuz) dönemi ise Osmanlıların doğuda ve güneyde genişlemeyi ön plana çıkardıkları dönemdir. Bu sırada İran'da Azerbaycanlı bir Türk ailesinin oğlu olan İsmail Safevi kendini İran Şahı olarak

---

82. Tarih-II s. 325-327

83. Tarih-III T.T.T. Cemiyeti, İstanbul, 1933, s.1 Prof.Sander, Siyasi Tarih s.46-47

84. Prof.Sander, Siyasi Tarih s.46-47

85. Akad, Mehmet Tanju, Osmanlıların Stratejik Sorunları, Kastaş Yayınları, İstanbul, 1995 s.24

86. Akad, Mehmet Tanju, Osmanlıların Stratejik Sorunları, Kastaş Yayınları, İstanbul, 1995 s.48

kabul ettirmişti. Yavuz padişah olduğu zaman, babasının döneminde başlayan ve devletin bekasını tehdit eden Sünni-Şii mücadelesi devam etmekte idi. Doğudan gelen ve ülkenin iç bünyesini de etkileyen Iran tehdidini bertaraf etmek isteyen Yavuz Selim, 1514 yılında İran üzerine yürüdü ve Şah İsmail'i Çaldıran'da mağlup etti. Bu zafer: İç kaleyi kuvvetlendirdi; Doğu Anadolu Bölgesinin ülke sınırlan içine alınmasıyla devlet, Timur istilası gibi doğudan gelebilecek her türlü tehlikeye karşı doğal koruma altına alındı; Asya'daki güç dengesi Osmanlı Devleti lehine çevrildi.

Yavuz Selim müteakiben Mısır, Suriye ve Filistin'de hüküm süren Kölemenler Devletine son verdi ve tüm bu bölgeleri de Osmanlı Devleti sınırları içine kattı. Ayrıca halifelik unvanını da alarak (1517) İslam dünyasının liderliğini üstlendi. Ancak bu büyüme ve genişleme yeni tehditleri de beraberinde getirdi. Batıda Tuna kıyılarında Habsburglarla mücadele eden devlet, Yavuz'dan itibaren doğuda İran Safevileri; Mısır'da Memluklar; Hint Okyanusu ve açık denizlerde Portekiz deniz gücü ile mücadele etmek durumunda kaldı. (87)

Kanuni Süleyman hükümdar oldu. Kanuni'nin tahta çıktığı tarih, Avrupa uygarlık tarihinin dönüm noktasına rastlaması sebebiyle farklı bir önem arzeder. Orta Çağın olumsuz sonuçlarını geride bırakan Avrupa, Rönesans Dönemine girmeyi başarmıştı. Henüz 26 yasında olan Kanuni, Habsburg imparatoru Şarlken, Fransa Kralı I.Fransuva, İngiltere Kralı VIII. Henri, Leonardo da Vinci, Mikelanj ve Makyavel gibi şahsiyetlerle karşı karşıya bulunuyordu. Ancak Kanuni, düşüncesini pratik yetenekleriyle birleştirmeyi; icraat ile kültür ve zarafeti birlikte yürütmeyi; kısacası, içinde bulunduğu Rönesans havasına uymayı başaracak kabiliyette bir hükümdardı. İnançlı, merhametli ve hoşgörülü nitelikleri ile atalarının " gazi geleneğini" devam ettirdi ve Hristiyan dünyasına karşı başta askeri güç olmak üzere üstünlüğünü kabul ettirdi. Ufukları, doğudan çok batıya yö-nfclik; amacı, Doğu ile Batının toprak, insan ve kültürlerini birleştirip kaynaştırmaktı. Bu amacı gerçekleştirmek için, Viyana ile birlikte Avusturya- Macaristan topraklarına yöneldi. Düşüncesinin gerçekleşmesi, Alman (Mukaddes Germen İmparatorluğu) İmparatoru Şarlken'i mağlup etmesine bağlıydı. Bu tarihte Fransa kralı I.Fransuva ile Alman imparatoru Şarlken arasında mukaddes Germen imparatorluğu için başlayan mücadele devam etmekte idi. Mücadeleyi kaybeden Fransa, kuzeyden, doğudan ve güneyden Alman tehdidine maruz bulunmaktaydı. Ayrıca, Macar Kralı Layoş'un kızı, Şarlken'in kardeşi Ferdinand ile evliydi. Bundan güç alan Layoş, zaman zaman Osmanlı ülkesine yönelik saldırılarda bulunmaktaydı. Bu gelişmeler, tarafları, dönemin en önemli olayı olan Osmanlı, Avusturya-Macaristan çatışmasına, yani Viyana kuşatmasına sürükledi.

Kanuni, 1526'da **Mohaç Meydan Muharebesinde** Macaristan ordusunu mağlup etti ve Budin'i ele geçirdi. Budin'in bir süre sonra Ferdinand tarafından geri alınması üzerine Osmanlı ordusu 1529'da Viyana üzerine yürüdü ve şehir muhasara edildi, ancak şehir işgal edilmedi. 1532'de Germen İmparatorluğuna savaş açan Kanuni. Avusturya ve Germen İmparatorluğu topraklarında karşısına çıkan bir güç bulamayınca geri döndü.

Akıllı, yetenekli ve ileri görüşlü bir devlet adamı olan Kanuni, Viyana ve batısına geçilmesini askeri ve stratejik açıdan uygun bulmayarak Viyana'yı bir daha kuşatmadı. Ne var ki IV. Mehmet ve O'nun Komutanı Kara Mustafa Paşa, bundan ders almayarak 1683'te devletin geleceğini ve bekasını tehlikeye sokan Viyana bozgununa sebep oldular.

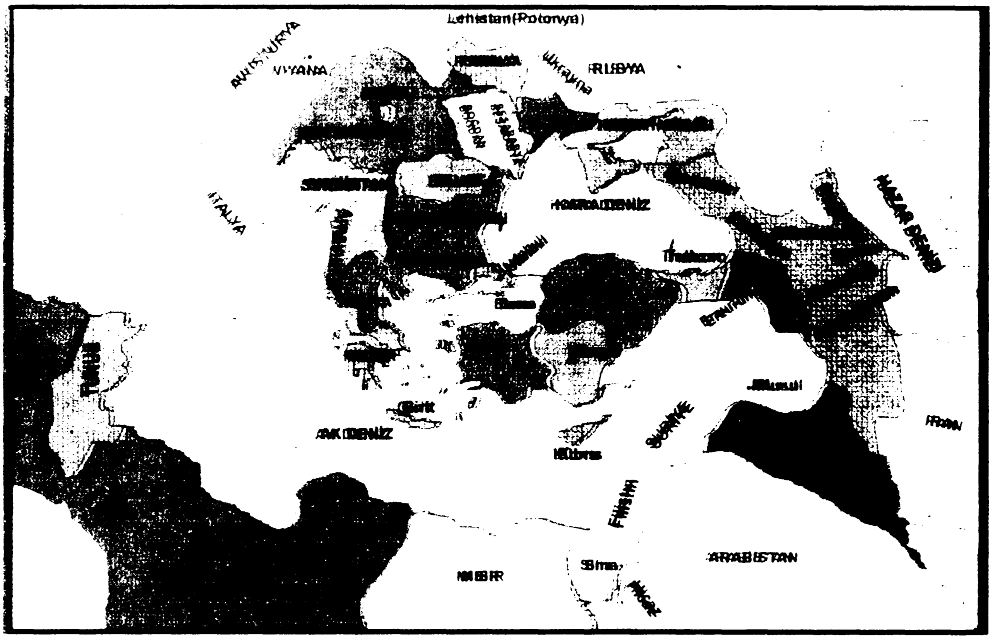
---

87. Tarih-I s.5-6 Prof.Sander, Siyasi Tarih s.48 Akad Osmanlının Stratejik Sorunları, s.29-30

Kanuni döneminde, ayrıca Osmanlı ordularının batıda mücadelesi sırasında İran ordusu tarafından işgal edilen Tebriz tekrar geri alındı ve 1535'de de Bağdat ele geçirildi.

Barboros Hayrettin Paşa komutasındaki Osmanlı Donanması, Akdeniz'de deniz hakimiyetini tamamen ele geçirdi ve Okyanuslara açılarak Hindistan'a deniz seferleri düzenledi.

OSMANLI İMPARATORLUĞU'NUN BÜYÜMESİ

Osman Bey 1299-1326 | Orhan Bey 1326-1359 | Murat II. Zamanı 1451 | Fatih 1451-1481

Bayezit II. Yavuz Selim 1481-1520 | Kanuni 1520-1566 | 1566-1699 Arası

Kaynak: Tarih Atlası, s. 32, 33.

Harita: 8

Kanuni 1566'da öldüğünde devletin sınırlan Avrupa'da Budin'den Arap Yarımadasının güneyindeki Aden'e; Kuzey Afrika'da Fas'dan, Asya'da Hazar Denizine kadar olan bölgeleri içine almaktaydı. Kısacası; başta Avrupa olmak üzere Asya ve Afrika kıtaları, Osmanlının (Türklerin) kontroluna girmiş bulunuyordu. İmparatorluk, 20 ayrı ırktan ve 21 ayrı hükümet altında yaşayan 15 milyonluk nüfustan oluşmaktaydı. Nüfusun 4/5'ü Asya topraklarında yaşamaktaydı. Diğer bir ifade ile Osmanlı Devletinin Müslüman nüfusu çoğunluk durumundaydı. Bu durum yeni yasal düzenlemeleri gerektiriyordu. Bunu tespit eden Kanuni, Halepli Molla İbrahim'i bu işle görevlendirdi ve hazırlanan **"Mülteka-ul-uther"** (Denizlerin Kavşağı) adlı yasa ile toplum nizamını sağladı. Bu düzenleme, 19. yüzyılın reformlarına kadar yürürlükte kaldı.

Sonuç olarak; 13. yüzyılda başlayan ve Kanuni döneminde en üst seviyeye ulaşan Türklerin üstünlüğü dönemi, **1571 İnebahtı** yenilgisine kadar devam etmiştir. Bu tarihlerden itibaren üstünlük Batılıların eline geçmiştir ve günümüzde de devam etmektedir. (88)

5. Batı Egemenliği dönemi:(1600-1950) :

a. XVI. Yüzyılda Türk Devletlerinin Genel Durumu :

Türkler, XVI. yüzyılda Kanuni Süleyman orduları ile ve 1526 Mohaç zaferiyle Orta Avrupa'ya girmiş, Avusturya- Macaristan İmparatorluğunun başşehri Viyana'yı kuşatmış; Doğuda Babür ve Pa-nipat muharebeleriyle Ganj, İndüs ve tüm Orta Hindistan'a hakim olmuştu. Bu sırada Karadeniz kuzeyinde bulunan Altınordu Devleti de Rusya'ya hakim durumda idi ve Rus Prensleri bu devlete tabi durumda bulunuyorlardı (1462- 1502).

Fakat, XVI. yüzyıldan itibaren her tarafta çekilme başladı ve Hristiyan Avrupa mukabil taarruza geçti.

Bu taarruzda **ilk çözülme ve ricat** kuzeyde, bugünkü Rusya'da yaşayan Türkler arasında oldu. Rus Prensi İvan III.'ün, Doğu Roma Ortodoks İmparatorluğunun varisi olarak ortaya çıkması ve oğlu Korkunç İvan IV' de Çar unvanını alarak Rusların başına geçmesi sonucu, Ruslar zamanda güçlendiler. Kazan ve Ast-rahan'dan başlayarak etrafındaki Türk hanlıklarını istila ettiler ve bir süre sonra Altınordu Devletini de etki altına almaya başladılar.

İkinci ricat, Hint cephesinde oldu. Bu bölgedeki Türk hakimiyetini arkadan vurmak isteyen Avrupalılar, daha XV. yüzyılda bu yönde hazırlıklara başladılar. Amerika'nın kaşifi Kristof Kolomp'un Hindistan'ı bulmak için yola çıkması bu düşüncenin sonucuydu.

Kuzey ve güney cephelerinde Türkleri geri çekilmeye mecbur eden Avrupa, bilahare batı cephesindeki Türkleri de ricata mecbur etti ve XVII. yüzyıldan itibaren Avrupa cephesinde de çekilme başladı.

Bu dönemde Avrupa, Orta Çağın olumsuz etkilerinden kurtulmuş, her yönde Yeniçağı yakalamak durumuna gelmişti.(89)

b. Türklerin Üstünlüklerini Kaybetmelerinin Sebepleri :

Sokullu'nun 1579'da ölümünden 1683'de Viyana'nın ikinci defa kuşatılmasına kadar geçen dönem Osmanlı Devletinin "Duraklama Devri"dir. Duraklamanın ve üstünlüğü kaybetmenin birçok sebepleri vardır. **Bu sebeplerden bazıları şunlardır :**

88.Tarih-I s.6-11 Prof.Sander, Siyasi Tarih s.48-50 Akad, Osmanlıların stratejik Sorunları, s.30-32

89. Tarih-I s.26-28

(1) Osmanlı Devleti batıya doğru ilerledikçe Akdeniz ve Karadeniz etrafında yayıldıkça kuvvetli düşmanlarla karşı karşıya kalmaya başladı.

(2) Avrupa, XVI. yüzyıldan itibaren her alanda değişmeye ve genişlemeye; Feodalitelerin yerini kuvvetli merkezi devletler almaya başladı.

(3) Rönesans ve Reform Avrupa'da büyük fikri gelişmelere imkan sağladı. Bunun sonucunda Avrupa'da kuvvetli fikir heyetleri teşekkül etti. Bu yükseliş maddi ve iktisadi alanlarda da kendini gösterdi. Osmanlı Devleti ise bu yeni hareket ve gelişmelerin dışında kaldı.

(4) Osmanlı İmparatorluğu coğrafya ile kültürü bir-leştiremedi. Bu geniş arazide yaşayan farklı ulusları aynı amaçlara yöneltemedi.

(5) Yönetim kadrosunu işgal edenler Kanuni'den itibaren yetersiz kalmaya başladı.

(6) Fetihlerin sona ermesi, harp gelirlerini zayıflattı. Rüşvet ve iltimas arttı; halk-yönetim ilişkileri zayıfladı.

(7) İç isyanlar, İran harpleri, Lehistan ve Avusturya-Macaristan seferleri, Girit muharebeleri ve Osmanlı sarayında kadınların devlet işlerine karışmaları bu dönemin önemli siyasi olaylarım teşkil etti ve tüm bunlar devletin zayıflamasına sebep oldu. (90)

(8) Özellikle Kanuni döneminde Fransızlarca verilen kapitülasyon hakları ile Rus Çarlığına karşı Osmanlı Devletinin ilgisiz kalması ve Osmanlı-Rus ilişkilerinin Kırım Hanlığının inisiyatifine bırakılması Osmanlı Devletinin ekonomik ve siyasi çöküşünü hazırladı. (91)

(9) Yükselme dönemi padişahlarından Fatih, Selçuklu ve Doğu Roma İmparatorluğundan sonra Batı Roma İmparatorluğunu da zaptederek kuvvetli bir saltanat kurmak istedi. Yavuz Selim, Fatih'in açtığı batı cephesini tespit etmekle birlikte tüm Asya'yı birleştirerek büyük bir İslam imparatorluğu vücuda getirmek siyaseti takip etti. Kanuni ise, her iki cepheyi güçlendirmeyi ve Akdeniz'i bir Osmanlı gölü haline getirerek ve Hindistan üzerinde nüfuz kurarak **"cihan şümul"** bir siyaset takip etti. Ancak, devletin dahili teşkilatı ve iç siyaseti globalleşmeyi öngören böyle bir dış siyaseti desteklemeye yeterli olmadı. Bu durum, devletin ve milli güç unsurlarının yeniden tanzimi mecburiyetini getirdi. Buna, durum ve şartlar yeterli gelmedi ve Osmanlı Devleti kendi çöküşünü kendisi hazırlamış oldu. (92)

---

90. Tarih-III s.49-50

91. Kurat, Prof.Dr. Akdes Nimet, Türkiye ve Rusya, Ankara Ün.Dil-Tarih Coğrafya Fakültesi Yayını No: 180, Ankara, 1970 s.4 Tarih-III s.25

92. Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Kurumu Araştırma Merkezi 1989 c.II s.105

c. Yeni Çağ ile Orta Çağ'ın Mukayesesi ve Batı'nın Yükselme Sebepleri :

(1) Yeni Çağın devlet, fikir, sanat, iktisat ve ilim anlayışı Orta Çağ'dan farklıdır. Orta Çağ'da Avrupa'da hakim olan derebeylikti; Yakın Çağ'da devletler merkezileştı ve krallık halini aldı;

(2) Orta Çağ'ın dini mahiyetteki devlet yapısı, yerini, laik devlet anlayışına;

(3) Kilisenin iskolastik ilim anlayışı yerini müspet ilme;

(4) Kilise kanunlarının nüfuzu altındaki iktisadi hayat yerini pazar ekonomisine bıraktı.

(5) Orta Çağ'ın etkin kişileri olan şövalye ve din adamlarının yerine de müstahsil insanlar hakim oldu.

(6) Kapalı şehir ticareti yerine uluslararası ticaret hayatı hakim olmaya başladı. Orta Çağ'da servet miras yoluyla veya silah gücüyle elde edilirken Yakın Çağ'da, servet, pazarda ve sanayi işlerinde elde edilmeye başlandı.

(7) Coğrafya bilgisinin artması, Amerika ve Hindistan'ın keşfi yeni gelişmeleri de beraberinde getirdi.

(8) Yakın Çağ'ın vasıflarını veren bu gelişme ve değişikliklerin sebepleri :

(a) Barutun icadı ve topla kullanılması;

(b) Pusulanın keşfi;

(c) Matbaacılığın Avrupa'da yayılması ile açıklanabilir.

Ancak, Avrupa'da bunların kullanılması, daha önce mevcut olan Türk medeniyetinin tesirleriyle oldu. (93)

d. XVI. Yüzyılda Avrupa Devletlerinin Durumu ve Sömürge İmparatorlukları :

Barutun ve topun kullanılmaya başlamasıyla taş duvarlardan oluşan şatolar ve bu şatolarda hüküm süren derebeylik sistemi sona erdi. Kuvvetli derebeyleri zayıfları ortadan kaldırdı. Bu suretle hudutları geniş ve mutlakiyetle idare edilen krallıklar dönemi başladı. Asilzadeler, Kralların memurları durumuna girdi ve krallıklar da doğal milli hudutlara doğru genişlemeye başladı. Bu durum, Avrupa için faydalı gelişmeleri beraberinde getirdi; okul ve hastanelerin miktarları arttı.

Pusulanın kullanılması büyük keşiflerin yapılmasına imkan sağladı. Keşifler, ticaret alanlarının genişlemesine ve Avrupa'nın zenginleşmesine sebep oldu. XV. yüzyıla doğru Avrupalılar özellikle Cin ve Hint'e karşı büyük ilgi göstermeye başladılar.

Matbaanın Avrupa'da kullanılmaya başlaması ise doğudan gelen bilim ve teknolojinin geniş halk kitlelerine yayılmasını kolaylaştırdı.

Kısacası Avrupa, iç siyasetle merkezi devlet yapısına; dış siyasette sömürge imparatorlukları kurmaya; toplumunu, bilgi toplumu, bilim ve teknoloji toplumu ve ekonomi toplumu yapmaya ve böylece kıt'aya yeni bir kimlik kazandırmaya başladı. (94)

---

93. Tarih-III s.28-30

94. Tarih-III s.29-30

1) Sömürge İmparatorlukları :

(a) Keşif Yolları:

Aslında Türkler ve Müslümanlarca bilinen, ancak Avrupalılarca henüz tespit edilemeyen Hindistan ve doğuya giden **dört yol** mevcuttu. **Bunlar:**

(I) Afrika'nın güneyinden dolaşarak Hindistan'a giden yol;

(II) Amerika'nın kuzeyini dolaşarak Doğu Asya'ya varan yol; (III) Avrupa ve Asya'nın kuzeyini takip ederek doğuya giden yol;

(IV) Amerika'nın güneyini takip ederek Asya'nın doğusuna ulaşan yoldur.

(b) **Keşifler ve Sonuçları :**

Birinci yolu, Portekizliler; **İkinci yolu** ise, Hindistan'ı arayan İngilizler, Fransızlar, Hollandalılar, Ruslar; **Üçüncü yolu,** İngiliz ve Hollandalılar; **Dördüncü yolu,** Kristof Kolomp başta olmak üzere İspanyollar takip etliler.

1487'de Portekiz gemicisi **Bartelmi Diyas,** Hint Okyanus'u sahillerinde Natal'a ve dönüşte de Ümit Burnu'na ulaştı.

1498'de **Vasko di Gama** Afrikayı dolaşarak **Kalikü t** limanına geldi. Daha sonra Portekiz gemicileri **Sonda** ve **Cava** adalarına gittiler.

ispanyol gemicisi **Kristof Kolomb** ise dört seyahat yaptı ve 1506'da Orta Amerika sahilini takip ederek Panama kanalına ulaştı. Ancak, keşfedilen ülkenin Amerika olduğu 1507'de **Amerigo Vespucci'nin** mektuplarından öğrenildi. İspanya adına faaliyet gösteren **Macellan,** 1520'de Macellan Boğazını ve Büyük Okyanus'u geçerek Filipin adalarına ulaşmayı başardı.

(2) İspanya ve Portekiz'in Üstünlükleri Dönemi :

Keşifler sonunda iki büyük sömürge imparatorluğu ortaya çıktı. Bunlar; **Portekiz ve İspanyol** sömürge- imparatorluklarıdır.

Bu dönemde İngiltere, Fransa ve Hollanda da sömürge politikası takıp ettilerse de en önemli sömürge yolları İspanya ve Portekiz'in takip ettiği yollar oldu.

Ancak, bir süre sonra Portekiz ve İspanya arasında rekabet başladı. Papa Aleksandr VI., rekabeti ortadan kaldırmak için 1493'de **Asor** adalarının batısından geçen bir hatla **dünyayı ikiye böldü.** Hattın doğusunda kalan bölgeleri Portekizlilere, batısında kalan yerleri de İspanyollara verdi. Bu suretle, Afrika ve Asya Portekizlilerin, Amerika'da İspanyolların olacaktı. Fransa bu taksime karşı çıktı ve Kanuni ile bir ittifak yaptıysa da fazla etkili olamadı. İngiltere ise Kuzey Amerika'da Virginia bölgesini elde etti.(95)

İspanya ve Portekizliler, işgal ettikleri bölgelerdeki **Astek** ve **Maya** medeniyeti gibi medeniyetleri tahrip ettiler, mal varlıklarını Avrupa'ya taşıdılar. İşgal ettikleri bölgelerde çalıştırmak için, Afrika halkını bu topraklara getirdiler ve esir ticaretini başlattılar.

Portekiz ve İspanya'nın deniz egemenliği 1600'lere kadar devam etti.

95. Tarih-III s.34-37

İngiltere, Fransa ve Hollanda gibi denizcilik potansiyeli ve coğrafi konumu uygun olan devletler, bu dönemde **Iberik Ya-nmadası'nın** bu iki devleti (Portekiz, İspanya) gibi denizlerde etkinlik sağlayamadılar. **Bunun sebebi;** karşılaştıkları, iç sorunlar ve din savaşları idi.

Almanya'nın dini bütünlüğünü korumaya çalışan V.Charles, 1556'da tahtından feragat etti. Avusturya ve Bohemya ile Macaristan'ın Türklerin elinde bulunmayan bölümünü kardeşi Fer-dinand'a; İspanya'yı da oğlu Philip'e verdi. Böylece **Habsburglar** biri Avusturya, diğeri İspanya olmak üzere **ikiye ayrıldı.**

II.Philip (1556-1598) Portekiz'i miras yoluyla ele geçirdi (1640'ta yeniden bağımsız oldu) ve böylece tüm İberik yarımadası siyasal açıdan birleşmiş oldu.

Amerika'nın yanı sıra tüm Portekiz sömürgelerini ve Hollanda'nın bazı eyaletlerini topraklarına katan İspanya, 1571'de Osmanlı Donanmasını da İnebahtı'da yenerek denizlerde üstünlük sağladı. Ancak, Türkler, iki yıl içinde noksanlıklarını gidererek Tunus'u ele geçirdiler.

XVI. yüzyılın ikinci yarısından itibaren İberik yarımadasının deniz üstünlüğü tehdit edilmeye başlandı. 1568'de Hollanda, 1588'de İngiltere'nin İspanyol deniz kuvvetlerine karşı kazandıkları zaferler, İspanya'yı tahtından indirdi ve Hollanda Portekiz'in Hint Okyanusu kıyılarındaki ticaret merkezlerini işgale başladı. (96)

e. Üstünlüğün İberik Yarımadasından Kuzeybatı Avrupa'ya Geçmesi:

Güç merkezi ve üstünlük kavramı, Avrupa'da yaklaşık yüzer yıl ara ile değişikliğe uğramış ve farklı ülkeler toplanmıştır. **Avrupa'nın güç merkezleri sırası ile söyledi**

(1) XV. ve XVI. yüzyıllarda önce Portekiz, takiben İspanya;

(2) XVII. yüzyılda Hollanda;

(3) XVIII.yüzyılda Fransa;

(4) XIX.yüzyılda İngiltere ve belirli ölçüde Almanya'dır.

(5) XX.yüzyılda bu üstünlük Avrupa'dan Amerika Birleşik Dev-letleri'ne geçmiş olup, halen devam etmektedir. (97)

(1) Hollanda'nın Üstünlüğü Dönemi :

İberik yarımadasını temsil eden Portekiz ve İspanya karşısında Hollanda ve İngiltere güç merkezi mücadelesine başladılar. 1588'de İspanyol armadasının mağlubiyeti sonucu İberik deniz gücü zayıfladı. Bu zaafiyetten istifade eden Hollanda Doğu Hindistan Şirketi, Doğu'nun baharat ticaretini Portekiz'den aldı. Hollanda Batı Hindistan Şirketi de Amerika'daki İspanyol varlığını tehdit etmeye başladı.

Amsterdam, dünya ticaretinin merkezi durumuna geldi ve Hollanda dünyanın beş kıtasına yayılmış sömürge istasyonları teşkil etti. Ancak, Hollanda'nın kurduğu ticaret şebekesi, sistemi koruyacak deniz gücünün olmaması sebebiyle devamlılığını muhafaza edemedi. İspanya Kralı Filip II. 1594'de Portekiz'i zaptedince Hollandalıların Portekiz ile ticari ilişkilerde bulunmalarını engelledi. (98)

96. Tarih-III s.36-37 Prof.Sander, Siyasi Tarih s.66-67
97. Prof. Sander, Siyasi Tarih s.71
98. Tarih-III, s.37; Prof.Sander, Siyasi Tarih, s.71

(2) Almanya'nın Parçalanması, Fransa'nın Güçlenmesi:

Tarihi Şarlman İmparatorluğu (768-814) **Verden Muahedesi** (843) ile taksim edildi. **Bu taksimata göre:** İmparatorluğun batı bölgesini teşkil eden İspanya'nın kuzeyi ile Batı Gol kesimini **Kel Sari** aldı. Bu, bugünkü **Fransa'nın** esası oldu. Lui, imparatorluğun kuzeydoğu vilayetlerini aldı. Burası **da Almanya'nın** esası oldu. Bu ikisinin arasındaki vilayetler de Loter'e verildi. Bu kısım, Kuzey Denizinden, İtalya'daki Papalık Devletine kadar şerit halinde uzanan bir alanı kapsıyordu. Buna da **Loter Krallığı** denildi. Tabii hudutlardan yoksun olan bu bölge, günümüzde de Fransa ile Almanya arasında kriz ve harplere sebep olan **Alsas** ve **Loren'i** ihtiva ediyordu. Loter Krallığının **İtalya'da** bulunan kesiminde ise daha sonra İtalya ortaya çıktı.

IX. yüzyılın sonlarına doğru Şarlman ailesinden Basit Şarl Fransa'nın, Şişman Sari da Almanya'nın başında bulunuyorlardı. Şişman Şarl zamanında, Şarlman Devletlerinin hepsi Almanya etrafında birleşti; fakat Şişman Şarl Paris'i kuşatan Normanlara karşı pasif hareket ettiği için tahtan indirildi ve imparatorluk tekrar krallıklara ayrıldı. **Bunlar:** Fransa, Almanya, Burgunt, İtalya ve Navar krallıklarıdır.

İskandinavya ve Danimarka'dan gelen Normanlar, 885'de Paris'i kuşatmasından sonra Şarlman (Karolenj) kralları ile anlaştılar ve imparatorluğun kuzey bölgelerini aldılar. Normanların aldıkları bu bölgeye daha sonra **Normandiya** adı verildi.

Norman asıllı olan **Giyyom,** 1066'da İngiltere'yi istila etti ve oradaki Angıllar ile Saksonlar'ı ve bazı küçük toplulukları bir bayrak altında topladı. Bu topluluk bugünkü İngiliz milletini vücuda getirdi.

Normanlar'ın bir kolu doğu istikametinde ilerlediler ve bu kol orada Rusya'yı; diğer bir kol da Güney İtalya'ya giderek 1130'da Napoli ve Sicilya'dan oluşan iki Sicilya Krallığı kurdular. (99)

Fransa'da **Şarlman** ve onun devamı olan **Karolenj Hanedanı**
zamanla etkinliğini kaybetti ve onun yerine **Rober ailesi** hakim olmaya başladı. Rober, Normalara karşı büyük mücadeleler verdi. Rober'in oğlu **Hüg Kape,** son Karolenj kralını hapsetti ve 987 yılında kendisini Fransa kralı ilan etti. Kape sülalesi 1848 yıllarına kadar Fransa krallarını yetiştiren bir hanedan olarak varlığım sürdürdü. (100)

Almanya'da ise, Şarlman ailesine mensup kralların ortadan kalkması sonucu bu ülkede dört dukalık ortaya çıktı. **Bunlar;** Almanya Dukalığı, Bavyera Dukalığı, Frankonya Dukalığı ve Saksonya Dukalığıdır.

Saksonya Hanedanından Hari I (919-936), ve oğlu **Büyük Oton** (937-973), Alman birliğinin kurulması yönünde büyük mücadeleler verdiler. Büyük Oton, önce Franklar ve Lombardlar Kralı unvanını aklı; 962'de Roma'ya gidip imparatorluk tacını giydi.

---

99. Tarih-II, s.201-204, Harita. 30.
100. Tarih-II, s.204.

Oton, bu suretle Şarlman İmparatorluğunu yeniden güçlendirdi. İdaresi altına giren ülkelerin hepsine birden **Mukaddes Roma-Germen imparatorluğu** adı verildi.

Otu'un başarıları, icraatı ve Hristiyan dünyası üzerindeki nüfuzunun artması, papalarla **imparatorlar mücadelesinin** başlamasına sebep oldu.

Oto'un 962'de Roma'da taç giymesi ile bağlayan bu imparatorluk, 1806'da Fransa İmparatoru Napolyon I. tarafından yı-kılıncaya kadar varlığını korudu. (101)

XI.ve XII. yüzyıllar Avrupa'da **derebeylik (Feodalite)** donemi olarak geçti. Fransa yaklaşık 3000 kadar **senyörlüğe** ayrıldı. Büyük Senyörler Fransa Kralını büyük kral olarak tanıdılar. Keza, Almanya'da Frederik II.nin 1273'de ölümünden sonra 400 müstakil hükümete bölündü. (102)

Fransa, Almanya ve italya başta olmak üzere özellikle merkezi Avrupa'daki bu gelişmeler; **Feodalite,** taassup, siyasi ve dini otorite mücadelesi ve **ulus devlet** yapılaşması ve imparatorluk mücadelesi şeklinde XV. ve XVI. yüzyıla kadar devam etti.

XV.yüzyıl sonunda **Kutsal Roma-Germen İmaparatorluğu** küçük hükümetler halinde varlığını korumakla birlikte imparatorluğu ellerinde bulunduran Habsburglar, Avusturya ve Bohemya bölgesini Germen dünyasının merkezi haline getirmeye başladılar.

XVI.yüzyıl İtalya'sında ise Rönesans ve Reform'unda etkisiyle her birinin kendisine özgü yönetim biçimi olan bağımsız devletler vardı. **Cumhuriyetler,** aristokrat hükümetler, prenslikler ve krallıklar yarımadanın siyasi hayatını paylaşmışlardı. Bununla birlikte Almanya'ya oranla, burada Orta Çağ'dan beri bir **milliyetçilik duygusu** belirmeye başlamıştı.

İskandinav ülkelerinde ise durum şöyle idi: Norveç ve İsveç krallarının 1397'de kurduğu " **Kalmar Birliği** " savaşa sebep oldu. Danimarka kralının üstünlük mücadelesi İsveç'in birlikten ayrılmasına ve bağımsızlığını kazanmasına yol açtı.

Polonya, Roma Kilisesinin bir üyesi idi ama henüz bir millet değildi ve XV. yüzyılda siyasi gelişmesini tamamlayamamıştı. İktidar toprak aristokrasisinin, ekonomik güç ise Almanların elindeydi.

Rusya ise bu dönemde **yükselmeye başlamıştı.** Moskova Prensliğinden başlayan İvan III güçlendi ve mutlak hükümdar unvanını aldı. İvan IV. (Korkunç İvan) zamanında Rusya birliğini önemli ölçüde tamamladı. 1547'de taç giyen İvan IV, Çar unvanım aldı ve merkeziyetçi bir devlet kurmak için reformlara başladı.

Lutherci propagandanın çok erken başladığı Hollanda ve Fe-Icmenk'te, reform, İspanyol hakimiyetine karşı milli bilincin bir ifadesi oldu. Philip II'nin güçsüzlüğü sebebiyle Felemenk (Fransa-İspanya) ikiye ayrıldı. Kuzeyde Birleşik Eyaletler (Fransa) bağımsızlığını kazanırken, güneyde İspanyol Felemenk'i İspanyol monarşisinin bir eyaleti durumuna girdi.

Tüm bu gelişmeler XVI. yüzyılda Avrupa'nın çeşitli ülkelerinde devletçilik anlayışı olarak **ulus-devlet;** devlet yönetimi olarak da **mutlakiyetçilik** anlayışını getirdi. **Bu sonuç,** Viyanalı Habsburglar'ın imparatorluk jeopolitik düşüncelerini sona erdirdi; İspanya üstünlüğünü kaybetti ve bunlara karşı Fransa yeni bir güç olarak ortaya çıkmaya başladı. (103)

101. Tarih-II s. 205-206
102. Tarih-II s. 210-213
103. Dünya Tarihi Ansiklopedisi, Milliyet Yayını, 1991, s.98-99

XIII. YÜZYILDA MUKADDES ROMA-GERMEN İMPARATORLUĞU

☐ XIII.Yüzyılda Roma- Germen İmp. Siyasal Etki Alanı

Kaynak:Tarih II , Harita :31.

Harita:9

(3) Fransa'nın Üstünlüğü Dönemi :

XVI. ve XVII.yüzyılda Avrupa'da **beş önemli olay** dikkat çekicidir. **Bunlar:**

(a) Din konusunda çıkan anlaşmazlıklar ve Avgusburg Barış Antlaşması (1555);

(b) Otuz yıl savaşları (1618-1648) ve Westphalid Barış Antlaşması (1648);

(c) İspanya-Fransa Savaşı (1648-1660) ve Pirene Antlaşması (1659-1660);

(d) İngiltere'de "Halklar Bildirisi" (1698) ve Liberalizm;

(e) İspanya Veraset Savaşları ve Utrecht Barışı (1713)'dır. (104)

Bu olaylarla ilgili gelişmeler özetle şöyledir :

Coğrafi keşifler ve sömürgecilik politikaları ticaret yollarını değiştirdi. Pazarlar bir iç deniz olan Akdeniz'den Atlas sahillerine geçti. Venedik, Cenova limanlarının yerini Lizbon aldı. Bordo ve Londra limanları gelişti. Doğu ticaret yollarının değişmesi en çok Osmanlı Devleti, Venedik, Ceneviz ve Fransa üzerinde olumsuz etki yaptı. Ticareti ve ticaret yollarını ele geçiren ülkelerde sermaye sınıfları kuvvetlendi ve kuvvetli ticaret müesseseleri ortaya çıktı.

Sermayenin getirdiği imkanlar Avrupa'da hakim olan skolastik düşüncenin yerini yeni bir hayat nizamına, müspet ilme ve tecrübeye bırakmaya başladı. Roma, **Rönesans** (Yeniden doğuş) merkezi oldu. İtalya'da üç sanat okulu ortaya çıktı. Roma Okulu; Floransa Okulu ve Lombardiya Okulu.

Roma Resim ve Heykelcilik Okulundan Rafael; Floransa'dan Mikel Anceello " Michel-Ange"; Lombardiya'dan Leonar Da Vinci gibi şahsiyetler;

Keza, Kepler, Newton, Galile, Kopernik ve Toriçelli gibi bilim adamları; Luther gibi din adanılan yetişti. Bunlarla gelen icatlar ve fikir akımları başta din olmak üzere hukuk, ahlak, iktisat, dil ve güzel sanatlar gibi birçok içtimai değerlerin değişmesine ve **reformasyon** hareketine sebep oldu.

Din alanında katolık kilisesine karşı Luther'in öncülüğünde başlayan mücadele sonunda Protestanlık ortaya çıktı.

Papa ile Luther'in mücadelesine mani olmak için İmparator Karl V. müdahale etti ve taraftarları uzlaştırmak istedi. Nihayet Katolik kalan İmparator Kari ile Luther taraftarı prensler arasında yapılan mücadelelerden sonra 1555 yılında Avgusburg Antlaşması imzalandı.

(a) **Avgusburg Antlaşması (1555) :**

Bu antlaşma ile Luther'in Protestanlık mezhebi Katolik mezhebinden ayrıldı; Protestanlık, imparatorun hakimiyetine taraftar olmayan prensler arasında ve bilhassa Almanya, İsviçre, Danimarka, Baltık kıyıları ve kısmende Fransa'da yaygınlaştı; bu bölgelerde Katolik kilisesinin mallarına el konuldu; Prensler zenginleşti; Alman prensleri Protestanlığı kabul etmeyen Kari Ve karşı birleştiler ve bunun neticesinde

---

104.Dünya Tarihi Ansiklopedisi s.101-110

Almanya Avrupa'daki üstünlüğünü kaybetti; Protestanlık, İsviçre'yi ikiye böldü; Katolik İrlanda, Protestan İngiltere'den biraz daha uzaklaştı; fikri açıdan her türlü dini ve ilmi konuların tartışılmasına imkan sağlandı ve Orta Çağ zihniyetine karşı set oluşturuldu; siyasi açıdan ise mut-lakiyetçi, güçlü, **ulus-devlet** düşünce ve uygulama **dönemi başladı.(**105)

(b) **Otuz Yıl Savaşları ve Westphalia Barış Antlaşması (1618-1648) :**

(I) 30 Yıl Savaşları :

Avgusburg barışı Avrupa'ya "**laiklik ilkesi"ni** ve her devletin vatandaşlarına dinini seçme hakkını getirdi. Ancak, bu hak yeterince uygulanamadı ve 1608'de Protestan devletler haklarını savunmak için aralarında bir birlik kurdular. Ayrıca, dış destek için Hollanda, İngiltere ve Fransa ile temasa geçtiler. 1609'da ise, Katolik Alman Devletleri Kutsal Roma Germen İmparatorluğu'nun desteği ve Bavyera'nın önderliğinde birleştiler. Bunlar da İspanya'dan destek istediler. Böylece **Almanya iki kampa bölündü** ve dini bir iç savaşa doğru sürüklenmeye başladı.

1618 yılında Bohemya'nın ayaklanmasıyla 30 yıl savaşları başladı ve 1648 yılına kadar devam etti.

30 yıl savaşlarının **üç boyutu vardı.** Bunlardan **Birincisi:** Katolik ve Protestan davası üzerinde bir Alman iç savaşıydı. **İkincisi:** siyasal birliğini devam ettirmek isteyen Kutsal Roma Germen İmparatorluğu ile bağımsızlıklarını kazanmaya çalışan üye devletler arasında bir iç savaştı. **Üçüncüsü:** Otuz yıl savaşları Fransa ile Habsburglar, İspanya ile Hollanda arasında ve olaya danimarka, İsveç ve Transilvanya'nın da katılmasıyla Alman topraklarında sürdürülen uluslararası bir savaştı.

Otuz yıl Savaşları, 1789 Fransız İhtilali öncesinin en büyük Avrupa savaşı olup, 1648 yılında Protestanların zaferi ve Westphalid Barşı ile sona erdi. Barışı sağlayacak olan konferans da Avrupa'nın ilk en büyük konferansı niteliğindedir. (106)

(II) Westphalid Barış Antlaşması (1648)'nın Önemi ve Sonuçları:

Birinci önemi: Daha önceki uluslararası toplantılar dini nitelikte iken, Westphalid devlet, iktidar ve savaş konularının tartışıldığı **laik bir konferans** olmasıdır. Bu konferansta papalık temsilcisi dinlenmemiş ve antlaşma papaya imzalattırılmamıştır.

İkinci olarak: Kilisenin gücü tamamen sınırlandırılmış, Avgusburg Barışının hükümleri yenilenmiş ve Almanya'da Katolik, Protestanlık ve Calvanizm'e geçerlilik kazandırılmıştır.

Üçüncü olarak: Kutsal Roma-Germen İmparatorluğu'nun hukuki açıdan da parçalandığı doğrulanmış; imparatorluk, Hollanda ve İsviçre üzerindeki tüm haklarını kaybetmiş ve İsviçre bağımsızlığını kazanmıştır.

---

105. Tarih-III s. 37-45
106. Prof. Sander, Siyasi Tarih, s.71-72

Wesphalid Barışı ile 300 kadar Alman devleti ortaya çıkmış, kısacası kutsal Roma-Germen imparatorluğu toprakları üzerinde beylikler dönemi başlamıştır. **Üye devletlerin onayı alınmadan** imparatorluğun vergi ve asker toplayamayacağı; kanun koyamayacağı, savaş ilan edemeyeceği ve barış antlaşması imzalayamayacağı hükme bağlanmıştır. Böylece, Avrupa'nın diğer devletleri mut-lakiyetçi monarşi altında birleşir ve güçlenirken, Almanya, tarihi ömrünü tamamlayan feodal bir karışıklık içine itilmiştir. **Almanya'da** Brandenburg, Bavyera ve Avusturya gibi **üç yeni devlet kurulmuştur.**

Sonuç olarak; Westphalia Barışı, Katolik Habsburglarin Avrupa'ya egemen olma tehdidim ortadan kaldırmış; çeşitli din ve mezhebe bağlı unsurların ulus-devlet yapısı içinde birleşmesini sağlamış; bugünkü anlamda uluslararası sistemin temelleri atılmış ve Almanya'yı küçük devletlere bölerken, Fransa'nın dünya üstünlüğünü ele geçirmesine imkan sağlamıştır. **Günümüz Avrupa'sının temellerinin atıldığı Westphalia Barışı** XVIII.yüzyıl sonlarına kadar tüm kıt'ada etkisini sürdürmüştür. (107)

(c) İspanya-Fransa Savaşı, Pirene Antlaşması (1659-1660) ve Dönemin Önemli Olayları:

Fransa, 1562-1598 yıllan arasındaki dini nitelikli iç savaşta milli birliğini güçlendirdi ve 30 yıl savaşları sonunda da Avrupa'nın en güçlü devleti olarak ortaya çıktı. Fransa'nın güçlenmesinde özellikle 1643-1715 yılları arasında hüküm süren XIV. Louis ile Kral Naibi Kardinal Richelieu ve Kardinal Mozarin gibi devlet adamlarının önemli rolü oldu.

XIV. Louis'in ikisi iç ve biri dış politika alanında olmak üzere, **üç önemli özelliği** vardır : **Birincisi:** Soyluların Orta Çağ'dan kalma feodal ayrıcalık ve üstünlüklerine son vererek güçlü ve mutlakiyetçi ulus-devletin üstünlüğünü ön plana çıkarmasıdır. **İkincisi** : Güçlü ve disiplinli ordu anlayışım tam anlamıyla Fransa'da yer-lestirmesidir. **Üçüncüsü ise;** dışarıda yayılmacı bir dış politika takip etmesidir. (Genişleyebileceği iki bölge mevcuttu. Doğuya ve Ren bölgesine doğru genişlemek ve İspanya Hollandası'nı ilhak etmek ki böyle bir politika Kutsal Roma-Germen imparatorluğunun daha da parçalanması demekti. Diğeri ise, tüm İspanya topraklarına veraset yoluyla sahip olmaktı. **Kısacası XIV. Louis'in amacı;** İspanya ile Fransa'nın kaynaklarını birleştirerek, Fransa'yı Avrupa , Amerika ve denizlerde üstün kılmaktı. Avrupa'nın diğer devletlerinin bu **"evrensel monarşi"** ye karşı takip ettikleri politika ise **"Güç Dengesi"** politikası olmuştur.

Neticede; Avusturya Habsburgları Westphalia Barışı ile sınırlandırıldı. İspanya Habsburgları ile Fransa arasında cereyan eden savaşlar 10 yıl devam etti ve 1659 yılında Pirene Barışı ve Fransa'nın üstünlüğü ile sonuçlandı. XIV. Louis'in Hollanda'ya saldırısı, Hollanda, Danimarka, Brondenburg, İspanya ve Avusturya Habsburglarının ittifakı ile 1678'de durdurulabildi. Ancak, Fransa 1681'de bağımsız bir cumhuriyet olan Strasbourg kentini **ve Alcace-Lorraine** bölgesini işgal etti. Doğuda Fransa'nın kışkırtması sonucu harekete geçen Macar saldırıları ve 1683'de Osmanlılar'ın Viyana kuşatmaları sebebiyle Kutsal Roma-Germen İmparatorluğu Fransız ilerlemesini durduramadı. Doğu cephesindeki tehdit ve tehlikeler atlatıldıktan sonra , 1686'da XIV. Louis'in Katolik ve Protestan düşmanları Avgusburg Birliği'ni kurmaya muvaffak oldular. **Bunlar:** Kutsal Roma İmparatoru, İspanya ve İsveç Kralları, Hollanda Cumhuriyeti ve Bavyera ile Saksonyadır. Bunlarla Fransa arasında 1688'de başlayan savaş, 1697'de Ryexick Barışı ile sona erdi. Ancak savaş ve barış durumda önemli bir değişiklik getirmedi. (108)

---

107. Prof. Sander, Siyasi Tarih, s.73-74 Dünya Tarihi Ansiklopedisi
108. Dünya Tarihi Ansiklopedisi, s.104 Prof.Sander, Siyasi Tarih s.76-77

(d) İngiltere'de Liberalizm ve Halklar Bildirisi:

İngilizler, daha 1215 tarihinde yayınladıkları **"Magna Charta"** ile İngiltere'yi bir hukuk devleti yapmak istemişlerdi. Ancak, Kıt'a Avrupasındaki gelişmeler zamanla İngiltere'yi de etkiledi ve krallar **"mutlak monarşi"** ye yönelik bir tutum içine girmeye başladılar. Bu düşünce ve uygulamalar krallar ile parlamento ve halkı karşı karşıya getirdi. Olaylar giderek tırmandı ve I.Charles zamanında, 1625 yılında iç savaş haline dönüşmeye başladı. İngiltere'de ortaya çıkan siyasal çatışmanın sebebi; Kıt'a Avrupası'nı birbirine katan Katolik-Protestan çatışmasından ve dini içerikli olmaktan çok, özel mülk sahiplerini içeren parlamento ile kral arasındaki hesaplaşmaydı.

Kral I. Charles, mutlak monarşi yönündeki siyasetinden taviz vermedi ve parlamentoya danışmadan İspanya ve Fransa'ya savaş açtı. Savaşı finanse etmek için de vergileri arttırdı. Bunun üzerine İngiliz Parlamentosu 1628'de dünya tarihine damgasını vuracak olan **"Halklar Bildirisi"** (Petition of Rights)ni yayınladı.

Bu bildiri; kralın yetkilerini sınırlandırdı. Hukuk sürecinden geçmeden kişilerin kral tarafından suçlanması ve cezalandırılması keyfiyetini ortadan kaldırdı. Kralın halka karşı orduya kullanmasını yasakladı.

Tüm bunlara karşı kralın tepkisi sert oldu. Parlamento feshedildi ve 11 yıl toplanmadı. Vergiler arttırıldı. Katolik Kilisesi ile her türlü irtibatı kesmiş olan İskoç Presbiteryan Kilisesi, Katoliğ'in bazı özelliklerini kısmen de olsa devam ettirmekte olan İngiliz Anglikan Kilisesi ile birleştirilmek istendi. Bu sert tedbirler karşısında İskoçlar ve İskoçya'ya gönderilen İngiliz Ordusu isyan etti. Mali yönden sıkıntıya düşen ve ordu desteğini kaybeden I.Charles, 1640'da parlamento'yıı tekrar toplamak zorunda kaldı. Fakat, parlamentonun bakanlardan birini idama mahkum etmesi sonucu parlamento ile kral tekrar karşı karşıya geldi. İsyan sırasında yüzbaşı rütbesiyle parlamento'nun yanında iç savaşa katılan Oliver Cromwell, 1642'de halk ordusunun başına getirildi.

1642-1649 yılları arasındaki dönem iç savaşla geçti. 1647 yılında, ordu Londra'yı işgal etti ve parlamento duruma müdahale etme iradesini kaybetti. **Kral I.Charles,** tahttan indirildi ve vatana ihanet suçundan idama mahkum edildi. Ordunun direnmesi üzerine Kral I.Charles Stuart, 30 Ocak 1649 günü halkın huzurunda idam edildi. Kralın idamıyla birlikte İngiltere'de cumhuriyet ilan edildi. Keza, İngiliz Avam Kamarası, üst meclis durumunda olan Lordlar Kamarası'nı da feshetti. (109)

İç savaşta parlamentonun yanında yer alan Cromwell, giderek yönetimde etkin rol oynamaya başladı. 1649 yılında İrlanda isyanını bastıran Cromwell, deniz egemenliği için Hollanda ile mü-

109. N.V.Yeliseyeva ve A.Z. Manfred, Yakın Çağlar Tarihi, Çev.: Özdemir İnce, Ergun Tuncalı, Kasım1978, İstanbul, s.11-16;Prof. Sander Siyasi Tarih, s.79-80

cadeleye başladı. İngiltere Parlamentosu 1651 yılında Hollanda yi hedef alan 40 büyük parçadan oluşan bir deniz gücü oluşturdu ve aynı yıl **'Denizcilik** Yasası'nı yayınladı. **Bu yasaya göre;** ticaret malları İngiltere'ye sadece İngiliz bandıralı gemilerle ya da malı gönderen ülkeye ait gemilerle taşınabilecekti. Yasa ile gelen uygulamalar Hollanda ile İngiltere'nin arasını açtı. İki ülke arasında savaş başladı. İki yıl süren savaş, İngiltere'nin zaferiyle sonuçlandı. Hollandalılar, kendi çıkarlarına zarar veren **"Denizcilik** Yasası"nı kabul etmek zorunda kaldılar.

İngiltere'nin sömürgelerini genişletmek isteyen Cromwell, Antiller Denizindeki **Jamaika** adasını İspanyolların elinden aldı. Cromwell, 1653 yılında yüksek rütbeli subayların kararıyla kendini ömür boyu hükümet başkanı seçtirdi. Ülkeyi parlamentosuz yönetmeye başladı. Güçlü İngiliz ordusunu kontroluna alan Cromwell, diktatör tutumunu devam ettirdi.

Cromwell 1658 yılında vefat etti. Cromwell'in ölümü üzerine ve 1660 yılında İngiliz Avam ve Lordlar Kamaraları tekrar toplandı. Yeniden iktidara gelen krallar, İngiliz halkına ve inkilabı gerçekleştiren burjuvaziye karşı tekrar düşmanca hareketlere başladılar. Hatta Cromwell başta olmak üzere inkılabın iki kahramanının cesetlerini mezarlarından çıkartmaya varan davranışlar sergilediler.

Bu gelişmeler 1679 yılında "**Haksız tutuklamayı yasaklayan yasa"** çıkarılması ile devam etti. Burjuva sınıfı ve onun parlamentosu ile krallar arasındaki mücadele 1688 yılına kadar sürdü. Bu tarihten itibaren İngiltere'de sükunet sağlanmaya başlandı. (110)

XVII. yüzyıldaki İngiliz Burjuva İnkılâbı şu önemli sonuçları getirdi :

(I) Mutlak monarşi, feodal beylerin ve doğrudan doğruya krala bağlı kilisenin nüfuzu ortadan kaldırıldı.

(II) Kapitalizmin gelişmesini önleyen engeller bertaraf edildi.

(III) **Sanayi uygarlığı** dönemi başlatıldı.

(IV) Bu gelişmeler İngiltere'yi özellikle denizlerde üstün duruma getirdi ve sömürge imparatorluğu yarışında ön plana geçirdi.

(V) 1757 yılında Hindistan'da Fransa'yı mağlup etmeyi başaran İngilizler, bu tarihten itibaren tüm Hindistan'ı kontrolları altına almaya başladılar.

(VI) Deniz üstünlüğü ile gelen mücadele sonucu; 1607 yılında Amerika'da Virjinya'da ilk sömürge kasabasını kuran İngilizler, kısa sürede Kuzey Amerika'daki Hollanda ve Fransız sömürgelerini ele geçirerek İngiliz Sömürgeler İmparatorluğunu kurmaya muvaffak oldular. (111)

(e) İspanya Veraset Savaşları ve Utrecht Barışı (1713) : (I) İspanya

Veraset Savaşları (1700-1715):

Büyük bir miras bırakacak olan İspanya Kralı II. Carlos'un 1700 yılında ölümü Avrupa'yı yeni bir savaş tehdidi ile karşı karşıya bıraktı. Çünkü Hollanda-Felemenk ve İtalya'nın bir bölümü ile Brezilya hariç Güney Amerika, Büyük Antiller, Kanarya Adaları ve Filipinler'e kadar uzanan İspanya Sömürgeler imparatorluğunun paylaşılması söz konusuydu.

110. Yakın Çağlar Tarihi, s.16-19
111. Yakın Çağlar Tarihi, s.19-29

1700-1715 yılları arasında bir çok savaş ve mücadelelere sebep olan İspanya Veraset Savaşları'nın Avrupa ve dünya tarihi açısından önemli özellikleri ve sonuçları vardır. **Birincisi:** Profesyonel ordularca icra edilen bir savaşlar serisidir. Bu nedenle, geleceğin savaşlarının karakteristiklerini aksettirir. **İkincisi** : Savaşın sebebi dini olmaktan çıkıp ekonomik bir boyut kazanmıştır. Macadelede deniz gücünün üstünlüğü etken rol oynamıştır. **Üçüncü olarak: "Dünya Savaşı"** denebilecek ilk savaştır. Avrupa'nın önde gelen devletlerinin yanışını, denizaşırı ülkeleri de içine almıştır.

Avrupa'ya yeni bir statü kazandıracak ve ülkelerin geleceğini yakından etkileyecek olan İspanya Kralı II.Carlos'ıın ölümünden nnce yazdığı **Vasiyetname** söyle idi: İspanya topraklarının butünlüğü bozulmadan XIV. Louis'in torununa kalacak, ancak Fransa ve İspanya tahtları birleştirilmeyecektir. XIV. Louis bu teklifi kabul etmezse, taht, aynı koşullarda Habsburg imparatoru'nun oğluna verilecektir.

XIV- Louis teklifi kabul ettiğini açıkladı. İmparatorluğun diğer varisi durumunda olan İngiltere, Kutsal Roma-Germen imparatorluğu, Hollanda, Portekiz, Branderburg ve Savua Dukalıkları aralarında anlaşarak Fransa'ya karşı **"Büyük Ittifak"ı** kurdular. 1701 yılında başlayan savaşlar, 1712 yılına kadar devam etti.

Fransa'nın mağlubiyetiyle neticelenen İspanya Veraset Savaşları, Utrecht Barışı ve İspanya'nın paylaşılmasıyla sona erdi.

XIX. yüzyılın büyük çaplı siyasi olayları açısından çok önem ar-zeden Utrecht Barışı, Westphalia Barışı ile birlikte "Modern Dünya" nın temellerini atan iki önemli tarihi hadisedir. Günümüz Avrupa'sının temelleri özellikle Utrecht Barışı ile atılmıştır. (112)

(II) Utrecht Barışının Sonuçları (1712) :

(aa) XIV.Louis'in torunu, Il.Philippe adıyla İspanya tahtına geçti;

(ab) İspanya'nın Minoka adası ve Cebelitarık bölgeleri İngiltere'ye;

(ac) Akdeniz'deki topraklarından olan Milan, Napoli ve Sicilya ile İspanya Hollandası (Belçika) Avusturya Habsburglarına;

(ad) Alsace, Strasburg, Franche-Comte ve Landau bölgeleri Fransa'ya;

(ae) Fransa'nın Amerika'daki Newfondland ve Nova Scotia kolonileri İngiltere'ye verildi.

(af) Utrecht Barışı sonunda **üç önemli olay** gerçekleşti. Bunlardan **Birincisi** : Sardunya'da Piyemonte; Brandenburg'da Prusya devletlerinin kurulmasıdır. **İkincisi** : Wesphalia Barışı ile kurulan Uluslararası sistemin yeniden teyid edilmesidir. **Üçüncüsü ise:** Almanya'nın feodal yapısını muhafaza etmesi. İtalya'nın parçalanmış durumda bulunması. İspanya'nın Fransa'nın etkisi al-

---

112. Dünya Tarihi Ansiklopedisi, s.108-109, Prof. Sander, Siyasi Tarih, s.77-78

tına girmesine rağmen Fransa ve İngiltere savaştan kazançlı çıkan iki güçlü devlet olmuşlardır. Ama, savaştan en karlı çıkan ülke İngiltere olmuştur. Mücadele sırasında iç sorunlarım büyük ölçüde çözümleyen ve İskoçya ile birleşen İngiltere, artık büyük devlet durumuna gelmiştir. Bu durum ingiltere'nin dünya üstünlüğünü başlatmıştır. (113)

D. AMERİKA BİRLEŞİK DEVLETLERİ VE BAĞIMSIZLIK MÜCADELESİ :

1. Koloni Çağı :

Bu konuyu burada ele almamızın sebebi; 18 nci yüzyıldan itibaren yeni bir güç merkezi olarak ortaya çıkan ve kuruluşundan itibaren dünyayı ve dünya politikasını etkilemeye başlayan, günümüzde ise çağdaş uygarlığın öncülüğünü; globalleşmenin ise liderliğini üstlenen Amerika Birleşik Devletleri'nin 350-400 yıllık bir süre içinde koloni çağından evren devleti duruma gelişinin sebep, safha ve amillerini ana hatlarıyla açıklamaktır.

Kristof Kolomb'un Amerika'yı keşfinden sonra İspanyollar Meksika ve Güney Amerika'da ilk kolonileri kurdular. Avrupa kıtasından Amerika'ya asıl göçler 1600'lerde başladı ve kıt'a, kısa sürede Avrupa devletlerinin sömürgecilik alanı durumuna geldi. Kanada dahil Kıt'anın kuzey ve doğu bölgeleri Fransa'nın; Atlantik kıyıları İngiltere'nin bugünkü ABD'nin güney eyaletleri ile Orta ve Güney Amerika'nın büyük bölümü İspanya'nın; Brezilya Portekiz'in ve 1621'de New Netherland kolonisi adıyla kurulan ve 1664'de İngilizlerin eline geçen adı da New York olarak değiştirilen bölge Hollanda'nın sömürgesi durumuna geldi. (114)

Göçler sonucu Amerika'nın nüfusu hızla arttı ve 1669' larda 250.000 iken, 1775'lerde Kıt'a nüfusu 2.5 milyona yaklaştı. Göçe paralel olarak koloni sayısı da giderek çoğaldı.(115)

Koloniciler, yeni kıtaya ayak bastıkları günden başlayarak; yasama meclisleri, temsili hükümet sistemleri ve kamu hukukunun kişiye tanıdığı özgürlükleriyle başlangıçta İngiltere yasalarına göre hareket ettiler. Fakat gün geçtikçe yasalar görüş açısından Amerikalılaşmaya başladı ve İngiliz gelenek ve göreneklerine daha az dikkat edilir oldu. Bununla birlikte İngiliz denetiminden kurtulmak mücadele ile gerçekleşti. Koloni devri halk tarafından seçilen meclislerle İngiliz kralları tarafından atanan valiler arasındaki mücadelelere sahne oldu. Bu mücadeleler; Bağımsızlık, özgürlük ve eşitlik gibi temel kavramları gündeme getirdi ve hatta 18. yüzyılın sonlarına doğru adeta Batı Avrupa'ya geri dönerek orada Büyük Fransız İhtilali ile bir patlamaya yol açtı.(116)

Koloni çağının önemli sonuçlarından biri de uygarlıklara olan katkısıdır. Özellikle Güney Amerika'da tarıma dayalı uygarlıklar gelişirken, Kuzey Amerika'da *sanayi* uygarlığının gelişmesi zaman içinde ön plana çıktı. Sanayi ürünlerinin ve denizciliğin gelişmesi, Avrupa ve Asya ülkelerine yönelik ticareti canlandırdı ve bu durum **"Globalleşme"** sürecini de beraberinde getirdi.(117)

---

113. Prof.Sander, Siyasi Tarih, s.77-78; Dünya Tarih Ansiklopedisi, s.109

114. Amerikan Tarihi'nin Ana Hatları, Amerikan Basın ve Kültür Merkezi,s.1-3 Prof. Fahir Armaoğlu, Alkım Yayınevi, Ankara 1995 s.61-62

115. Amerikan Tarihinin Ana Hatları s.6.

116. Amerikan Tarihinin Ana Hatları s.22-23 Prof. Sander, Siyasi Tarih s.110

117. Amerikan Tarihinin Ana Hatları s.22-23 Prof. Sander, Siyasi Tarih s.110-111

2. Amerikan Bağımsızlık Savaşı :

a. Sömürgecilik Mücadelesi ve Kuzey Amerika'daki İngiliz Üstünlüğü:

Amerika kıt'asının keşfi ile birlikte özellikle Avrupa'dan gelen göç dalgaları, yeni kıt'ada kolonilerin oluşmasına paralel olarak iki önemli mücadeleyi de beraberinde getirdi. Bunlardan **Birincisi:** başta İngiltere ve Fransa olmak üzere Avrupa devletlerinin kıt'adaki nüfuz ve üstünlük kurmaya yönelik teşebbüsleri; **İkincisi** ise; ingiltere ile koloniler arasındaki bağımsızlık mücadelesidir.

Başlangıçta Portekiz ve İspanya elde ettikleri keşif haklarıyla Amerika Kıt'ası üzerinde tekelci sömürge hakkı iddiasında bulundular. Ancak, 1580'den itibaren kıt'anın kontrolü İspanya'nın eline geçti. 1588'de büyük İspanyol Donanmasının İngiltere'ye yenilmesi sonucu ise Portekiz gibi İspanya'nın gücü de etkinliğini kaybetmeye başladı. Mücadele bir süre sonra Avrupa'da yeni güçlenmekte olan ve sömürgecilik politikasını sürdüren Hollanda, Fransa ve İngiltere arasında yoğunlaştı. Bu ülkeler bir yandan aralarında çatışırlarken, öte yanda Amerika'daki İspanyol ve Portekiz kolonilerini ele geçirmeye başladılar.

Uzun süren mücadeleler sonunda, İngiltere önce Hollanda'yı mağlup etti ve 1667'den itibaren Hollandalıları Kuzey Amerika'dan uzaklaştırmayı başardı. 1688-1763 yıllan arasında Kuzey Amerika Kolonileri sebebiyle Fransa ile de dört kez savaşan İngiltere, yedi yıl savaşları ile Fransa'yı mağlup etmeye muvaffak oldu. Savaş sonunda imzalanan **1763 Paris Antlaşması** ile İngiltere hemen hemen tüm Kuzey Amerika'yı kontrolü altına almış oldu. (118)

Fransa'yı yalnız Amerika'da değil Hindistan'da ve hatta tüm koloni dünyasında dize getiren İngiltere, yeni bir sorunla karşı karşıya kaldı. Konu, imparatorluğun yönetimi idi. Ancak, İngiltere'nin yeni bir imparatorluk şekline ihtiyacı olmakla birlikte, durum, Amerika'da değişim için uygun değildi. Çünkü, Amerikan kolonileri eskisinden daha fazla özgürlük istemekteydiler. Bu durum, Amerikan kolonileri ile İngiliz yönetimi arasında bağımsızlığa giden mücadelenin başlangıcını ve sebebini teşkil etti. (119)

b. A.B.D.'nin Bağımsızlığı ve Sonuçları: (1) Bağımsızlık Mücadelesi :

Yedi Yıl Savaşlarından dünyanın en büyük sömürge ve deniz devleti olarak çıkan İngiltere, iki önemli problemle karşılaştı. Bunlardan **Birincisi:** Sömürge İmparatorluğunun yönetimi ve yönetimin merkezleştirilmesi; **ikincisi:** Savaşlar nedeniyle ortaya çıkan mali sıkıntının ortadan kaldırılmasıdır. İngiltere, içine düştüğü mali bunalımdan kurtulmak maksadıyla; gerek anavatanda ve gerekse sömürgelerde yeni vergileri hayata geçirmek istedi. İngiliz Hükümetinin yeni mali politikası, Amerikan Kolonilerinin tepkisine yol açtı.

Kolonilerin temsilcileri, İngiliz baskı, kontrol ve uygulamalarım görüşmek için **5 Eylül 1774' de Philadelphia'da** toplandılar. Görüşmeler sonunda varılan kararda **"Zorlama Yasalarının"** kolonileri bağlamadığı belirtildi ve İngiliz Halkına hitabeden bir **"Ana Haklar ve Şikayetler Bildirisi"** yayınlandı.

Bu karara İngiltere Kralı George III. sert bir cevap verdi ve açıklamasında; "Koloniler ya boyun eğeceklerdir, ya da başarıya ulaşacaklardır" görüşüne yer verdi.

---

118. Prof.Sander,Siyası Tarih,s.111-112: Amerikan Tarihinin Ana Hatları, s. 23.
119. Amerikan Tarihinin Ana Hatları, s.25-26.

Bu görüş ve koloniler üzerindeki baskının devam etmesi durumu giderek gerginleştirdi. Amerikan kolonilerinin temsilcileri 10 Mayıs 1775'de Philadelphia'da ikinci kez toplandılar. **Kongre tartışmalarında şu görüşlere yer verildi:**

"Davamız haklıdır. Birliğimiz tamdır. İç kaynaklarımız çok büyüktür ve gerektiğinde kuşkusuz dışarıdan da yardım sağlayabiliriz. Düşmanlarımızın eylemleri sebebiyle temin etmek zorunda olduğumuz silahlarımızı, özgürlüklerimizi korumak için kullanacağız. Çünkü esir gibi yaşamaktansa özgür insanlar olarak ölmeyi üstün tutarız."

Kongre, bu bildiriyi görüşürken milis kuvvetlerini bir ordu halinde topladı ve **Albay George Washington'u** tüm Amerikan Kuvvetlerinin Başkomutanlığına atadı. Buna karşılık İngiltere Kralı George III., 23 Ağustos 1775'de yayınladığı bildiride kolonilerin ayaklanma halinde olduğunu resmen açıkladı. Böylece, 1774'de başlayan Amerikan Bağımsızlık mücadelesi yeni bir boyut kazanmış oldu. Bağımsızlık savaşında Amerikan kolonilerini en çok destekleyen ülke Fransa oldu. (120)

Amerikan kolonileri, 4 Temmuz 1776'da kabul ettikleri ve yayınladıkları **"Bağımsızlık Bildirisi"** ile Amerika Birleşik Devletleri'nin bağımsızlığını ilan ettiler. **Siyasal felsefesi kesin olan bu bildiri şu görüşlere yer vermekteydi:**

"Şu gerçeklerin açık olduğunu kabul ediyoruz : Bütün insanlar eşit yaratılmışlardır. Yaratıcıları tarafindan bahşedilmiş belli ve vazgeçilmez haklara sahiptirler. Hayat, özgürlük ve mutluluğa erişmek bu haklar arasındadır. Bu haklan sağlamak üzere insanlar kendi aralarında, gerçek gücünü yönetilenlerin onayından alan hükümetler kurmaktadırlar. Herhangi bir hükümet şekli amaçlan yıkıcı olduğu zaman bu hükümeti değiştirmek ya da düşürmek, yeni bir hükümet kurmak ve bu hükümetin yetkilerini ve dayandığı temelleri, halkın güvenlik ve mutluluğunu en iyi sağlayacak şekilde düzenlemek ve kurmak halkın hakkıdır."

Bağımsızlık bildirisinin ortaya koyduğu fikirler tüm Amerikan halkının hislerine tercüman olmuştur. Çünkü bu bildiri insanlara kendi değerlerini belirtmekte ve onları kişi özgürlüğüne kavuşturmakta ve hepsinden önemlisi halk egemenliğine dayalı yönetimlere kavuşturacak yolu açmaktadır.

Amerikan Bağımsızlık Savaşı altı yıldan fazla sürdü. İngiltere, George Washington komutasında savaşan kolonilerle başa çıkamayacağını anlayınca, 1782 yılında A.B.D.nin bağımsızlığını resmen tanıdı. Bağımsızlıktan sonra A.B.D., sınırsız doğal kaynaklarıyla hızla gelişti ve daha 1867 yılında bugünkü sınırlarına ulaştı. (121)

(2) Amerikan Bağımsızlık Savaşı'nın Sonuçları:

(a) Bağımsızlık savaşında kazanılan zafer sayesinde, 13 Amerikan sömürgesi İngiltere'den ayrıldı. Bu eski sömürgeler Bağımsız Amerika devletini kurdular.

(b) Fransa, A.B.D. Bağımsızlık Savaşı için büyük yardımlarda bulundu. Bu yardımlar Fransız ekonomisini olumsuz yönde etkiledi. Ekonomik bunalım 1789 Fransız İhtilali'nin en önemli sebeplerinden birini teşkil etti. Böylece, Avrupa'da günümüze kadar devam eden liberalleşme ve demokratikleşme çağı başladı.

(c) Amerikan Bağımsızlık mücadelesi, sömürgecilik politikasının yanlışlığını ortaya koydu. Bu örnek, başta Latin Amerika olmak üzere dünyanın diğer sömürge halkları için bağımsızlık mücadelesi dönemini başlattı.

---

120. Amerikan Tarihinin Ana Hatları, s.22-36.
121. Amerikan Tarihinin Ana Hatları, s.36-39.

(d) Amerika'nın Bağımsızlık Bildirisi, Amerika Anayasası ve A.B.D.nin kuruluşu, Avrupalılara aydınlanma çağının birçok düşüncelerinin uygulanabilir olduğunu gösterdi. Bu bildiri ve yasalar 1678 yılında Avrupa Bilim ve Siyaset Literatürüne girdi ve şiddetli tartışmalara yol açtı. Neticede Avrupa'daki gelişmeler Amerikanın etkisiyle birleşti ve düşünürler artık model ülke olarak İngiltere'den çok A.B.D. 'yi örnek almaya başladılar. Özellikle Amerikalıların yasama , yürütme ve yargı erglerini birbirinden ayıran **"Güçler ayrılığı prensibi" ; halk egemenliğine** dayanan yönetim şeklini ve yönetimde "**laiklik"** ilkesini benimsemeleri, 1789'da Fransızların devrimlerine insan hakları ile ilgili bir bildiri ve yazılı anayasa ile başlamaları için gerekli ortamı hazırladı. (122)

İKİNCİ BÖLÜM

1789 FRANSIZ İHTİLALİ İLE BİRİNCİ DÜNYA HARBİ ARASI DÖNEMİNİN ÖNEMLİ OLAYLARI

A. 1789 FRANSIZ İHTİLALİ ÖNCESİ DEVLETLERİN GENEL DURUMU :

1. Avrupa Devletlerinin Durumu :

a. Genel :

XVIII. yüzyılda Avrupa'da Osmanlı, Lehistan, İsveç ve İspanyol Devletleri güçlerini ve etkinliklerini kaybetmeye başladı; Lehistan parçalandı.

Buna karşı İngiltere güçlendi ve Batı Avrupa'da sömürgecilik mücadelesi devam etti.

Daha önceki dönemlerde temelleri atılmış olan halkın egemenliğine dayanan parlamento ve demokrasi rejimleri XVIII. yüzyılda fikir halinde gelişti ve yüzyılın sonuna doğru uygulama alanına girdi.

Mutlakiyet idarelerinin yerini meşrutiyet ve parlamento almaya başladı. Gelişmeler ulus-devletlerin kurulmasına yol açtı. Rusya, Prusya ve Amerika müstakil devletler haline geldi.

Dinde hoşgörü, siyasette kuvvetler ayrılığı prensibi, parlamento, ferdin siyasi hukuk sahibi olması XVIII. yüzyıl düşüncesinin esasını teşkil etti.

XVIII. yüzyılda iki Fransız fikir adamının yazılan toplumlar üzerinde büyük etki yaptı. **Bunlar:**

(1) Jean Jack Russo : Russo, ferdin hayatını, hürriyetini ve toplumun mutluluğunu esas telakki etti. Demokrat, fakat liberal değildi.

(2) Montergoe : İngilterede ortaya çıkan liberal devlet tarzını benimsedi ve bunun nazariyelerini hazırlamakla meşgul oldu.

---

122. Prof. Sander, Siyasi Tarih, s.115-116; Yakın Çağlar Tarihi

Russo "İçtimai Mukavele" ve "Emil"; **Monterguoe** ise "Kanunların Ruhu" ve "Acem Mektupları" ile içinde bulundukları döneme önemli tesirler icra ettiler.

Böylece, XVIII. yüzyılda hürriyetçilik ve milli egemenlik fikirlerinin temelleri atıldı. **Voltaire,** vicdan hürriyetinin, **ansiklopedistler,** müspet ilmin esaslarını ortaya koydular. (123)

b. Avrupa Devletlerinin Dahili Durumları: Fransa :

Fransa, XVIII. yüzyıldaki siyasi gücünü kaybetti. XIV. Lui'nin donanması İngiltere'ye mağlup oldu. Kanada kaybedildi. Ticari hayatta tahditler mevcuttu. Arazinin dörtte üçü malikane sahiplerinin elinde idi. Orta sınıf halkın büyük sıkıntıları mevcuttu. Tüm bunlara rağmen Fransa güçlü görünmeye çalışıyordu.

Almanya :

Almanya, henüz siyasi birliğini kuramamıştı. Alman milli devletlerinde **"kral halk içindir, halk kral için değildir"** düşüncesi hakim olmaya başlamıştı. Bunda; filozof Kant, şair Goethe ve Şil-ler'in düşünce ve eserlerinin etkisi büyüktü.

Prusya :

Prusya, XVIII. yüzyılın sonuna kadar "Elektör" unvanını taşıyan "Hohenzolern"lerin idaresinde idi. 1701'de Frederik Wilhelm'in Prusya tahtına çıkmasıyla "Kral" unvanını aldılar.

Frederik Wilhelm kuvvetli bir ordu kurdu. Yerine geçen oğlu Frederik II., Mukaddes Germen İmparatoruçesi Mari Terez'den Sicilya'yı aldı. Bunun üzerine Mari Terez Rusya ve Fransa ile ittifak kurdu ve Yedi Yıl Harbi başladı (1756- 1763). Prusya mağlup oldu. Fakat daha sonra Fransa'yı Rozbahta, Avusturya'yı da Lisar'da yenmeyi başardı. Ayrıca Rusya ve Avusturya'nın yardımı ile Lehistan'a savaş ilan etti ve bu ülkeyi ele geçirdi. Frederik daha sonra Prusya'nın iç reformlarına yöneldi.

Rusya :

Petro Rusya'yı Avrupai bir devlet haline getirdi. Akdeniz'e inmek siyasetini ortaya attı ve bu siyaseti gerçekleştirmek için Osmanlı Devleti ile mücadeleye başladı.

Rusya'nın XVIII. yüzyılda sağladığı en önemli sonuçlar; Lehistan'ın taksimi, Vistül Nehrinin doğu kesimlerinin işgali ve İsveç'in mağlup edilmesidir.

İsveç :

İsveç, XII. Şarl (Demirbaş Şarl) zamanında Rusya ve Lehistan'la yaptığı savaşlarda büyük kayıplar verdi.

Kral III. Güstav halk egemenliğine dayalı bir krallık kurdu. Fakat Güstav'da halkın tahammül edemeyeceği kadar harcamalar yaptı. Bunun üzerine 1792'de Kral katledildi ve İsveç parçalanma noktasına geldi. Fakat Fransız ihtilali İsveç'in taksimini geciktirdi.

İngiltere :

İngiltere XVIII. yüzyılda üstünlüğü ele geçirdi. Jamaika adası, Cebelitarık, Amerika'da yeni İskoçya, Hindistan ve Kanada zaptedildi.

---

123. Tarih-III, s. 79-85

Genişlemeye paralel olarak endüstri faaliyetleri süratle gelişti.

İspanya :

XVIII. yüzyılda İspanya gücünü kaybetti ve ikinci derece devletler arasına girdi.

İspanya tahtı Burbanlar'ın eline geçti. Ordu ve donanma ıslah edilmeye çalışıldı. Devlet şekli Fransa'ya benzetilmeye başlandı. Eğitim, kilisenin kontrolündün alınarak devletin kontroluna verildi ve böylece **laik eğitim** sistemi uygulaması başlatıldı.

Portekiz :

Portekiz, 1640'da Fransa'nın desteğiyle İspanyol idaresine karşı isyan etti ve 1667'de bağımsızlığını kazandı. XVIII. yüzyılın sonuna kadar mutlakıyet idaresi ile yönetildi. İktisadi açıdan İngiltere'ye bağımlı duruma geldi. 27 yıl ülkeyi diktatörlükle yöneten Marki Do Pombal Portekiz'i İngiltere'nin hakimiyetinden kurtarmak için mücadele etti.

Avusturya:

XVIII.yüzyılda geniş topraklara sahip olan Avusturya İmparatorluğunda çeşitli milletler yaşamaktaydı. Devlet, zahiren kuvvetli gibi görünmekle birlikte parçalanmaya müsait bir durumda idi. Bu sırada Sırbistan, Eflak ve Silezya'yı kaybetmiş olmakla birlikte Bukovina ve Galiçya'yı zaptetmişti. Fransız İhtilali öncesinde mali durumu ve iç bünyeyi ıslah etme gayretlerine hız verildi.

İtalya :

XVIII.yüzyılda İtalya birlikten mahrum, küçük küçük hükümetlerden oluşmaktaydı. Mahalli yönetimler şeklindeki bu hükümetler, bazı ıslahat hareketlerine teşebbüs etmişlerse de yeterince başarı sağlanamamıştı.

İsviçre :

XVIII. yüzyılda İsviçre burjuva aristokrasisine mensup ailelerin elinde idi. Küçük burjuvaların da devlet yönetiminde hak sahibi olduğu İsviçre'de sanayi de gelişmişti. Bu gelişme, İsviçre halkını yabancı ülkelere paralı asker olmaktan kurtardı.

Sonuç olarak XVIII. yüzyıl Avrupa'sının en önemli siyasi olayları : Veraset Savaşları, Osmanlı Devleti-Lehistan ve İsveç'le ilgili anlaşmazlıklardan kaynaklanan Şark Meselesi ve mücadeleri ile sömürgecilik mücadelesidir. (124)

2. Osmanlı Devletinin Durumu : a. Duraklama dönemi

(1579-1683) :

Sokıllu'nun 1579 yılında ölümünden 1683'te Viyana'nın ikinci defa kuşatılmasına kadar geçen dönemde Osmanlı Devletini meş-

---

124.Tarih-III, s.79-85

gul eden önemli siyasi olaylar vardır. **Bunlar** : İç isyanlar, İran savaşları, Lehistan ve Avusturya seferleridir. **Bu olaylarla ilgili gelişmeler özetle şöyledir :**

İç İsyanlar:

Bu dönemde; Yeniçeri ocağı bozulmaya; tımar ve zeamet yönetim ve askeri idare kabiliyetinden yoksun kişilere verilmeye başlandı. Mali açıdan önemli sıkıntılar ortaya çıktı. Devlet her bakımdan bir duraklama ve hatta çöküntü içine girdi. Devlet hayatı, fikir hayatı ve ekonomik hayattaki sıkıntılar ve kargaşa adına "Celali İsyanları" denilen ve saray aleyhine gelişen iç isyanları beraberinde getirdi. Duraklama devrinde korkunç bir boyuta ulaşan bu isyanların en önemlileri : **Karayazıcı, Canbulatoğlu, Ka-lenderoğlu, Abaza Mehmet Paşa ve Vardar Ali Paşa isyanlarıdır.**

İran Savaşları:

1576'da Şah Tahmasp'ın ölümünden sonra İran'da iç karışıklıklar başladı ve 1577'de bu ülkeye savaş açıldı. İran mağlup oldu. Azerbaycan ve Dağıstan Osmanlı ülkesine katıldı. 1590 İstanbul Antlaşması ile de Tebriz bölgesi, Şirvan, Luristan ve Gür-cüstan Osmanlı idaresine geçti. Fakat daha sonra İran tahtına geçen Şah Abbas (1611-1618) İran'ın kaybettiği bölgeleri geri aldı ve ayrıca Bağdat'ı ele geçirdi. İran ile başlayan savaşlar 17 yıl devam etti ve 1639 Kasrı-Şirin Antlaşması ile sonuçlandı.

Kasrı Şirin Antlaşmasına göre ;

Azerbaycan İran'a, Bağdat ve çevresi Osmanlı Devletine verildi.

XVIII.yüzyıla kadar savaşsız devam eden Türk-İran ilişkileri, bu yüzyılda ortaya çıkan siyasi, ekonomik ve dini sebepler dolayısıyla tekrar bozuldu.

Sünni Afganlılar'ın lideri Mahmut'un Kadohar'da hükümdarlığını ilan etmesi. İran'ı işgal ve İran'ın hükümet merkezi olan Isfahan'ı ele geçirip Sah Hüseyin'i 1722 yılında esir etmesi Osmanlı Devleti'ni harekete geçirdi. İran'ın yabancı güçler tarafından işgalini önlemek ve 1618'de Avusturya ile imzalanan Pasarofça Antlaşması'nm yaralarını sarmak isteyen Osmanlı Devleti, Sa-feviler'e karşı savaş ilan etti. Bu sırada İran'ın iç karışıklıklarından faydalanmak isteyen **Rus Çarı I.Petro'da** Hazar Denizi'nin batı ve güney bölgelerini işgal etti. Rus Çarı ayrıca babasının tahtını ele geçirmek isteyen **Şah Tahmasp** ile anlaştı. **Yapılan anlaşmaya göre:** Rusya'nın işgal ettiği bölgeler Ruslar'a terkedilecek; buna karşılık Rusya, Şah Tahmasp'ın hükümdarlığını kabul edecek ve Rus Orduları kendisine yardım edecekti.

Gelişmeler Osmanlı Devleti ile Rusya'nın arasını açtı ise de 1724'de yapılan antlaşma gereğince İran, iki devlet arasında paylaşıldı. **Bu antlaşmaya göre;** Hazar'ın güneyi Ruslar'a, batısı da Osmanlılar'a bırakıldı. Ancak, Tahmasp bu antlaşmayı kabul etmedi. Afgan hükümdarı Mahmut'un halefi olan Eşref İran Şahlığı tasdik edilirse anlaşmayı kabul edeceğini bildirdi. Bu durum Tahmasp ile Eşrefi karşı karşıya getirdi. Neticede Eşref, yenildi ve Eşrefin Osmanlı Devletine bıraktığı Hamedan, Tebriz ve Ker-manşah bölgeleri İran'ın kontroluna girdi. Son gelişmeler Tahmasp ile Osmanlı Devletini tekrar karşı karşıya getirdi. Fakat bir süre sonra Tahmasp, İran tahtında gözü olan Afşar Türklerinden Nadir Şah'a mağlup oldu. Nadir Şah 1743'de Irak'a taarruz etti ise de başarılı olamadı.

Nihayet 1746'da Kasrı Şirin Antlaşması'nm tayin ettiği hudutlar esas olmak üzere İran'la anlaşma sağlandı. Nadir Şah öldürüldü ve İran yönetimi **Kaçar** adlı Türk Sülalesinin eline geçti. Bu tarihten itibaren İran ile savaş durumu sona erdi.

Avusturya Savaşları :

Osmanlı Devleti iç durumu karışık olmasına rağmen 1591 yılında Avusturya'ya savaş açtı. Eflak ve Buğdan beyleri Osmanlı Devleti aleyhine isyan ettiler ve Avusturya tarafını tuttular. Osmanlı Ordusu başarılı olamadı. Bunun üzerine III.Murat'ın yerme III.Mehmet padişah oldu ve Eğri Kalesini ele geçirdi. Tiryaki Hasan Paşa'nın Kanije savunması ve **Haçova** muharebelerinin kazanılması Avusturya'yı barışa mecbur etti. 1606 yılında **Zitvetoruk Antlaşması** imzalandı. **Bu antlaşmaya göre :** Kanije ve Eğri kaleleri Osmanlı Devletine geri verildi. Mukaddes Roma-Germen İmparatoru'na Osmanlılarca ifade edilen Nemçe Kralı unvanı yerine Roma Çasarı denilmesi kabul edildi. Avusturya'nın Osmanlı Devletine her yıl ödediği 200 bin altın tutarındaki vergi kaldırıldı, Erdel'e bağımsızlık verildi. (125)

Avusturya bir süre sonra Erdel'in iç işlerine karışmaya başladı. Osmanlı Devleti Avusturya'ya tekrar savaş ilan etti. Türk ordusu "Uyvar" kalesini ele geçirdi. Macaristan'ın Avusturya kontrolunda bulunan kesiminde isyan çıktı. Bunun üzerine Avusturya barış istemek orunda kaldı ve 1664'te **"Vasvar Antlaşması"** imzalandı.

Fakat çok geçmeden Macarlar tekrar Avusturya'ya karşı ayaklandılar ve Osmanlı Devleti'nden yardım istediler. 1682'de başlayan savaş 1699 yılında kadar devam etti. 1699'da Merzifonlu Kara Mustafa Paşa komutasındaki 200.000 kişilik Türk ordusu Vi-yana'yı ikinci kez kuşattı.

Viyana'nın kuşatılması bir Haçlı cephesine sebep oklu ve başta Roma-Germen İmparatorluğu olmak üzere Lehistan, Rusya ve Venedik Avusturya'nın yardımına koştular. Osmanlı Devleti savaşı kaybetti.

Viyana bozgununu takip eden savaşlar 1699 Karlofça Ant-laşması'na kadar devam etti. Dört devlet, Avrupa'nın her yanından Osmanlılar'ı geri atmağa çalıştılar. Avusturyalılar tüm Macaristan'ı ve Sırbistan'ı ele geçirip Tuna Nehri'ni geçtiler; Sofya'ya doğru ilerlediler. Lehliler, Polonya'ya girdiler. Ruslar Kırım'a saldırdılar; Venedikliler, Mora'yı işgal ettiler, Atina'yı, Dalmaçya kıyılarını ve Bosna'yı ele geçirdiler. Osmanlı Devleti İngiltere ve Hollanda'nın aracılığı ile barış istemek zorunda kaldı. 26 Ocak 1699 yılında Osmanlı Devleti için bir dönüm noktası teşkil eden Karlofça Antlaşması imzalandı.

Karlofça Antlaşmasının Dikkati Çeken Yönleri Şöyledir:

(1) Transilvanya ve Macaristan Avusturya'ya bırakıldı.

(2) Mora ve Dalmaçya Venedik Cumhuriyeti'ne terkedildi.

(3) Türkler, ilk defa iki Avrupa devletinin arabuluculuk teklifini kabul etmek durumunda kaldı. (İngiltere, Hollanda)

(4) Türkler, ilk defa olarak altı Avrupa Devleti'nin (Avusturya, Rusya, Polonya, Venedik, İngiltere, Hollanda) temsilcileriyle bir arada kongre halinde uluslararası toplantıya katıldılar.

(5) Lehistan, Kamiyeniç, Podolya ve Ukrayna bölgelerini elde etti.

125.Tarih-III, s.49-51; 70-73

(6) Azak Kalesi Ruslar'a bırakıldı.

(7) Avusturya, Lehistan ve Venedik'in Osmanlı Devletine vergi ödeme sorumluluğu sona erdi.

(8) 16 yıl devam eden savaş sona erdi.

(9) Türkler'in Avrupa'dan gen çekilme, Avrupa devletlerinin ise mukabil taarruzları dönemi başladı (126)

b. Gerileme Dönemi (1683-1792) : (1) Genel:

1669 Viyana bozgunu ve Karlofça Antlaşması sonucu Avrupa'nın mukabil taarruzuna maruz kalan Osmanlı Devleti, bu tarihten itibaren en fazla Avusturya ve Rusya'nın tehdidi altına girdi. Özellikle Türk-Rus ilişkileri ve mücadelesi Osmanlı Devleti'nin yıkılıp dağılmasının en büyük sebebini teşkil etti. Karlofça Antlaşması'nın doğal sonucu olan ve 1700'de imzalanan İstanbul Antlaşması ile Azak Kalesini ele geçirmeyi başaran Rusya, bu sonuçla, Karadeniz'e inme imkanını elde etti.

Rusya'yı büyük ve güçlü bir imparatorluk haline getirmeyi düşünen I.Petro, bu düşüncesini gerçekleştirmek için; Akdeniz, Baltık Denizi ve Hint Okyanusu'na çıkmaya karar verdi.

Baltık Denizine çıkmak için İsveç Kralı Demirbaş Şarl (XII.Şarl) ile savaştı. İsveç Kralı, 1703 Paltowa savasını kaybetti ve Osmanlı Devletine sığındı. Demirbaş Şarl'ı takip eden Petro I. 1700 tarihli İstanbul Antlaşması'nı ihlal ederek Osmanlı topraklarına girdi. Osmanlı Devleti İsveç Kralının da teşvikiyle Rusya'ya savaş açtı. Baltacı Mehmet Paşa komutasındaki Türk Ordusu 1711'de Rus Ordusunu Prut bataklıklarında kuşattı. Ele geçen fırsatı iyi değerlendiremeyen Baltacı Mehmet Paşa, Azak Kalesinin geri verilmesi şartıyla 1711 Prut Antlaşmasını imzaladı. (127)

(2) Osmanlı-Avusturya Savaşı ve Pasarofça Antlaşması (1718):

1699 Karlofça Antlaşması sonunda Venedik, Mora yarımadasını ele geçirdi. Osmanlı Devleti, Mora'yı geri almak için 1615'de Venedik'e savaş açtı. Venedik mağlup oldu. Ancak, Avusturya, Karlofça Antlaşmasına göre Venedik'e yardıma mecbur olduğunu bildirdi. Osmanlı Devleti ile Avusturya arasında savaş başladı ve Osmanlı Devleti savaşı kaybetti. İngiltere ve Hollanda'nın aracılığı ile **Pasarofça Antlaşması** imzalandı. **Anlaşmaya göre:** Banat Bölgesi, Eflak'ın batısı, Sırbistan ve Bosna'nın kuzey kesimleri Avusturya'ya bırakıldı. Avusturya böylece Karadeniz'e yaklaştı. Keza, Arnavutluk ve Hersek kısımlarından bazı yerler de Venedik'e terkedildi.

Pasarofça Antlaşması Avusturya'nın bu tarihe kadar Osmanlılarla imzaladığı en parlak ve faydalı anlaşma oldu. (128)

(3) 1736 Savaşı ve 1739 Belgrad Antlaşması:

XVIII. yüzyılın Osmanlı Devleti açısından önemli bir yeri vardır. **Bu dönemin özelliği kısaca şöyledir :**

---

126. Prof. Nihat Erim, Devletlerarası Hukuku ve Siyasi Tarih Metinleri, Ankara 1953, s. 24-26

127. Prof. Erim, Siyasi Tarih Metinleri s. 53; Tarih-III, s. 62

128. Prof. Erim, Siyasi Tarih Metinleri s. 61

Bu dönemde Osmanlı Devleti ile komşu olan Rusya ve Avusturya güçlenmişlerdir. Buna karşı iç sorunlarını çözümleyemeyen ve çağa ayak uyduramayan Osmanlı Devleti ise giderek gücünü kaybetmiştir. Bu durum, Osmanlı Devletini hedef ülke konumuna getirmiştir. Aynı hedef üzerinde emeller besleyen Avusturya ve Rusya, birbirlerine rakip olmalarına rağmen zaman zaman aralarında anlaşarak Osmanlı Devleti için müşterek tehdit oluşturmuşlardır.

Bu iki kuvvetli devletin baskılarına maruz kalan Osmanlı Devleti, XVIII. yüzyılda, hem büyük toprak kayıplarına uğramış ve hem de iç bünyesinde büyük problemlerle karşılaşmıştır. Şayet, İngiltere, Fransa ve Prusya gibi Avrupa devletleri, Avusturya ve Rusya'nın güçlenmesini engellemek için bir **"denge siyaseti"** takij etmeselerdi, imparatorluk belki de XIX. yüzyılın başında tamamen dağılabilirdi.

Bu tehdit ve tehlikeyi gören Nevşehirli Damat İbrahim Paşa, 1718 Karlofça Antlaşmasından sonraki dönemde Rusya ve Avusturya ile savaştan uzak kalma gayretlerini sürdürmüştür. Ancak, bu sırada Lehistan kralının ölümü ile Avrupa Devletleri arasında başlayan **"Lehistan Veraset Savaşları"** ve Fransa Elçisi Marki Do Vilnöv'ün Osmanlı Devletini Rusya'ya karşı savaşa teşvik etmesi Osmanlı-Rus savaşını başlattı. Savaşın başında Ruslar, Kırım'ı işgal ve tahrip ettiler. Bir süre sonra Avusturya'da Rusya'nın yanında savaşa katıldı. Fakat Avusturya Orduları Osmanlı orduları karşısında savaşı kaybettiler. Ruslar'da ilk başarılarını devam ettiremediler ve Kırım'ı terk etmek zorunda kaldılar. Bu sırada Lehistan Veraset Savaşları da sona erdi. Barış çağrısına olumlu bakan Osmanlı Devleti Avusturya ve Rusya ile 1739'da Belgrat Antlaşmasını imzaladı. (129)

1739 Belgrat Antlaşmasının Osmanlı Devletine sağladığı faydalar :

(a) Bu antlaşma ile; Belgrat, Pasarofça Antlaşmasının Tuna ve Sava nehirlerinin güneyinde Avusturya'ya bıraktığı yerler;

(b) Küçük Eflak ve Irşova bölgesi, Türkler'e bırakıldı.

(c) Azak kalesinin yıkılması ve çevresindeki arazinin Osman lı-Rus sınırını oluşturması kabul edildi.

(d) Kabartay halkının bağımsızlığını koruması;

(e) Azak denizinde Rus savaş gemisi bulundurulmaması ve savaş öncesi sınırlarının muhafazası hükme bağlandı. (130)

XVIII. Yüzyılın ortasına yaklaşıldığı sırada elde edilen bu başarılar ve sonuçlar, Osmanlı Devleti'nin gerileyip ve hatta dağılışına rastlayan bu dönem için bir ümit ve moral faktörü oluşturmuştur.

1739 Belgrat Antlaşmasının önemli sonuçlarından biri de; bu anlaşmada aracılık rolü üstlenen Fransa'ya yeni bazı "Kapitülasyon" haklarının verilmesidir. **Fransa'ya tanınan Kapitülasyon hakları kısaca şöyledir:**

---

129. Prof. Nihat Erim, Devletlerarası Hukuku ve Siyasi Tarih Metinleri, Ankara 1953, s. 24-26

130. Prof. Erim, Siyasi Tarih Metinleri, s.82-83

(a) 1535 tarihli Kanuni Süleyman-Birinci Fransuva antlaşmasına göre; işbu hükümdarların saltanatları süresince iki ülke halkları karşılıklı olarak birbirlerinin ülkelerinde serbestçe dolaşabilecekler ve vergi ödemeksizin ticaret yapabileceklerdir.

(b) 1569 İkinci Selim-Dokuzuncu Şarl antlaşması gereğince; Fransa bayrağı taşıyan diğer ülke gemilerine de Osmanlı ülkesine gelip gitme serbestliği tanınmıştır.

(c) 1581 Üçüncü Murat-Üçüncü Henri arasında varılan bir mutabakatla da; İngiltere'ye verilen benzeri haklar geri alınmış, Fransız elçilerinin törenlerde öncelik alması prensibi kabul edilmiştir.

(d) 1604'de Birinci Ahmet-Dördüncü Henri arasında varılan anlaşmaya göre; Kudüs'e gidecek rahiplerin Fransa tarafından himayesi, elçilerin eşyalarından gümrük resmi alınmaması, Fransız konsoloslarının **"katolikleri"** himaye etmesi esası kabul edilmiştir.

(e) 1673 Dördüncü Murat-Onüçüncü Lui antlaşmasına göre de; İngiltere, Venedik ve Felemenk hükümetlerinin gemilerine tanınan serbest dolaşım hakkı iptal edilerek Fransız bayrağıyla Osmanlı ülkesine girme hakkı Fransa lehine düzeltildi. Ayrıca, gümrük resmi yüzde beşten, yüzde üçe indirildi. **İlk defa olarak Fransa'ya Katolik mezhebinden olanları himaye hakkı tanındı.**

1740 Antlaşması ile de; bu tarihe kadar Osmanlı Padişahlarının kendi şahısları ile sınırlı olan kapitülasyon hakları devamlı bir statüye kavuşturuldu ve bu hak 1923 Lozan Barış Antlaşmasının 28 nci maddesiyle tamamen kaldırılıncaya kadar devam etti. (131)

(4) XVIII. Yüzyılda Osmanlı-Rus İlişkileri :

J.Petro'dan itibaren Rus yöneticileri Osmanlı Devleti'nin tam bir çöküş içinde bulunduğunu anladılar. Özellikle Katarina II., devletin bu zayıflığından faydalanmak istedi. Osmanlı Devletini tamamen ortadan kaldırmak siyaseti takip eden **Katarina II.'nin düşüncesi şöyle idi** : Önce Karadeniz'e inmek ve Kırım'ı Rusya'ya ilhak etmek; müteakiben Boğazlar ile İstanbul'u ve Ege denizindeki adaları ele geçirerek Osmanlı Devletine son vermek ve onun toprakları üzerinde sözde bir **"Grek"** (Yunan) Devleti kurmaktı. (132)

Rusya'nın artan gücünden faydalanmak isteyen Katarina II. için bu fırsat 1769 yılında gerçekleşti. Osmanlı Devleti kadar batı komşusu Lehistan'ı da hüküm ve nüfuzu altına almak isteyen Katarina 11., Lehistan Kralı III. Ogüst'ün ölümü üzerine, Rus taraftarı olan Ponyatovski'yi Lehistan krallığına getirdi. Leh yöneticileri her zaman olduğu gibi, Osmanlı Devletinden yardım istediler ve yardım karşılığında Podolya'yı Osmanlılar'a vermeyi teklif ettiler.

Lehistan'dan sonra Rus tehdidinin kendisine yöneleceğini değerlendiren Osmanlı Devleti, 1769 yılında Rusya'ya savaş açtı. Dört yıl devam eden savaşlar Tuna ve Kafkas cepheleri ile Akdeniz'de cereyan etti. Osmanlı orduları Balkan ve Kafkas cephelerindeki muharebeleri kaybettiler. Ruslar, Balkan cephesinde Tuna nehrini geçmeye; Karadeniz'de ise Kırım Hanı Selimgiray'm maksatlı davranışları sonucu Kırım'ı işgal etmeye muvaffak oldular. Keza, Akdenizde de önemli sonuçlar aldılar. İngiliz Amirali Elfıston'un yetiştirdiği Rus donanması Baltık'dan Kuzey Denizi, Manş ve Cebelitarık yolu ile Akdeniz'e geldi. Çeşme Koyunda de-

131. Prof. Erim, Siyasi Tarih Metinleri s.93-95
132. Prof. Kural, Türkiye ve Rusya s.25

mırlemiş bulunan Osmanlı donanmasını yaktı (1771). Bu suretle Akdeniz, Rus donanması karşısında savunmasız kaldı. Ruslar, 1772'de Mora yarımadasında halkı isyana teşvik etmeye başladı.

Böylece tüm cephelerde savaşı kaybeden Osmanlı Devleti, 1774 yılında barış istemek ve çok ağır şartlarla Küçük Kaynarca Antlaşmasını imzalamak zorunda kaldı. (133)

(a) 1774 Küçük Kaynarca Antlaşması:

Tamamı yirmisekiz maddeden ibaret olan Kaynarca Antlaşmasının önemli şartları şunlardır :

Madde 2 : Antlaşmanın ikinci maddesi gereğince 1475 yılından beri Osmanlı Devletine bağlı olan Kırım Hanlığı'na bağımsızlık hakkı tanındı. Aslında bu durum Kırım'ın Rusya'ya ilhakı yolunda atılan ilk adımdır.

Madde 7 : Bu madde ile Osmanlı ülkesinde yaşayan Ortodoks-Hristiyan teba üzerinde Rusya'ya **"himaye hakkı"** tanındı. Bu hak, müteakip yıllarda ve her vesile ile Rusya'nın Osmanlı Devletinin iç işlerine karışmasına imkan sağladı ve Rusya'ya hamilik sıfatı kazandırdı.

Madde 11 : Bu madde ile Ruslar, Birinci Dünya Savaşında Çarlık rejiminin 1917'de yıkılmasına kadar devam eden "Kapitülasyon" hakkını elde ettiler. Ayrıca bu madde ile Rus ticaret gemilerinin Boğazlar'dan serbestçe geçiş hakkını kazandılar.

Madde 14 : Ondördüncü madde Rus Elçiliğine Galata'da genel bir Ortodoks kilisesi yapma hakkını getirdi.

Antlaşmanın diğer maddeleri ise genel olarak toprak mübadelesi ve hudutların tespiti ile ilgili hususları kapsamaktadır.

Maksadı ve kapsamı Osmanlı Devleti için çok ağır olan bu antlaşmayı Ruslar, Mart 1779 Aynalı Kavak Mukavelesi ile Osmanlılara teyid ettirerek yeni bir diplomatik zafer kazanmışlardır. (134)

(5) 1774 Küçük Kaynarca Antlaşmasından Sonra Durum :

Bu antlaşma Osmanlı Devletinin hayatında önemli bir dönüm noktası teşkil etmiştir. Devletin kaybı yalnız toprak ve prestij ile sınırlı kalmamıştır. Dış güçler, bu tarihten itibaren devletin iç işlerine karışmak ve "müdahalecilik" gibi yeni bir uygulamayı da tatbike başlamışlardır. Bu hak ve uygulamanın kaynağını ise, kapitülasyonlar ve her mezhepten hristiyanların korunması konuları teşkil etmiştir.

Ruslar, Küçük Kaynarca Antlaşmasının yirmiüçüncü maddesine dayanarak Gürcistan ve Kafkaslar bölgesini işgal etmek istemişlerdir. Ayrıca , Kırım'ı ele geçirmişlerdir. Bunun üzerine Osmanlı Devleti 1787'de Rusya ile savaşa başladı. Lehliler Rusya'ya karşı isyan ettiler. İsveç, Osmanlı Devletinin yanında savaşa girdi. Bu sırada Avusturya'da Rusya'nın yanında savaşa katıldı. Ancak Fransa'da ihtilalin başlaması bu ülkeleri barışa mecbur etti. Osmanlı Devleti 1792'de Avusturya ile Yaş Muahedesini, 1793'de de Rusya ile Ziştov Muahedesini imzaladı ve savaşa son verildi. (135)

133. Prof. Erim, Siyasi Tarih Metinleri s.115-119
134. Prof.Kurat, Türkiye ve Rusya, s. 27-33, Mufassal Osmanlı Tarihi, c-5 s.2608
135. Tarih-III s.68 Prof.Erim; Siyasi Tarih Metinleri, s.140

(6) Osmanlı-Rus ve Osmanlı-Avusturya Savaşlarının Sonuçları :

(a) Avusturya ve Rusya belirli avantajlar sağlamakla birlikte planlanan hedeflere ulaşamadılar.

(b) Rusya **"Grek Projesi"ni** gerçekleştiremedi.

(c) Avusturya-Rusya ittifakı, Avusturya'nın Türklerle barış yapmasıyla sona erdi.

(d) Osmanlı Devleti acısından en önemli kayıp, ümidin kaybedilmesiydi. Çünkü, Kırım'ın geri alınması için savaşa girilmişti. Kırım'ın alınması bir tarafa, savaş, yeni toprak kayıpları ile sonuçlandı. Özellikle Ruslar, doğuda Kafkaslar'a indiler; batıda ise Dinyester ve Prut nehirleri arasına yerleşerek Tuna nehri kuzeyine tamamen hakim oldular.

(e) Bu savaşlarda Osmanlı ordularının zayıflığı ve harp sanatından uzaklığı; yöneticilerin sevk ve idare zaafîyetleri tüm yönleriyle kendini gösterdi. Islahatçı padişahlardan III.Selim'in dahi devletin geleceğini değiştirmeye gücünün yetmeyeceği, devletin; devlet hayatı, fikir hayatı ve ekonomik hayatının bir bütün olarak düzenlenmesi gerçeği ortaya çıktı. (136)

3. Avrupanın Dışında Kalan Diğer Devletlerin Durumu :

Afganistan : Afganistan, 1774 yılında İran'a karşı başlatılan bir isyan sonucu bağımsızlığını kazandı.

Kafkasya : Altınordu Devleti'nin yıkılmasından sonra kurulan Türk hanlıkları kısmen Osmanlı Devleti'ne ve kısmen de İran'a tabi idiler. Rusya ise XVIII. yüzyılda yalnız Kazakistan bölgesinde üstünlük kurabildi. Ruslar'ın Kafkaslarda nüfuzu ancak XIX. yüzyılda mümkün oldu.

Sibirya : Rusya XVI. yüzyıldan itibaren Sibirya'ya yöneldi. Bu tarihlerde Sibirya halkının çoğunluğu Türk idi. Ruslar, XVIII. yüzyıldan sonra Güney Sibirya ve Türkistan bölgelerinde istila hareketine başladılar. Bu sırada Türkistan'da müstakil Türk hanlıkları mevcuttu.

Çin : XVII. yüzyıldan itibaren Çin "Mançu Sülalesi" tarafından idare edilmekteydi. XVIII. yüzyıldan itibaren Tibet, Çin Türkeli, Mongolya bölgeleri Çin'e ilhak oldu.

XVI. yüzyıldan itibaren hristiyan misyonerleri Çin'e gitmeye başladılar. Çin, XVIII.yüzyılda sömürgecilik hareketlen sebebiyle Kanton Limanı hariç tüm limanlarını avrupalılara kapadı.

Japonya : XVIII. yüzyılda Japonya derebeylik sistemi ile yönetilmekte idi. İmparatorun kudret ve etkinliği azdı. Kudret ve nüfuz "Şogon" adı verilen ve memuriyetleri veraset yoluyla devam eden saray nazırlarında idi. Bunlar güçlerini sayıları ikiyüzü bulan derebeylerinden almaktaydılar.

---

136. Karal, Prof. Dr. Enver Ziya, Osmanlı Tarihi, c.5 2.Baskı TTK Basımevi, Ankara, 1961, s.20

XVIII. yüzyılda Japonya da limanlarını Avrupa'ya kapadı. Ticaret ve ilişkiler yalnız Nagazaki limanı kanalıyla sürdürülüyordu.

Orta ve Güney Amerika : Bu tarihlerde Orta ve Güney Amerika, İspanyol ve Portekizlilerin etkinliği altında bulunuyordu.
(137)

B. 1789 FRANSIZ İHTİLALİ :

Yeni Çağ insanlığın fikri bakımdan gelişmesinde üç önemli olaya sahne olmuştur.

Bunlar: Rönesans, Reform ve 1789 Fransız İhtilal'idir. Rönesans, sanat hayatında; reform, din hayatında insan düşüncesine hürriyetin hakim olmasını sağlamıştır. İnsanların toplum içinde siyasal hürriyete sahip olarak yaşaması da Fransız İhtilali ile hayat, bulmuş ve etkileri günümüze kadar devam etmiştir. Görüldüğü gibi Rönesans, Reform ve Fransız İhtilali'nin ortak yönleri "Hürriyetçilik" prensibinde birleşmiş olmalarıdır. (138)

1789 Fransız İhtilali'nin önemli sonuçlarından biri de, 1813 tarihli **Viyana Kongresi** ve Avrupa'da **Metternich döneminin** başlamasıdır.

1789 Fransız İhtilali, Avrupa siyasi haritasını ve güçler dengesini büyük ölçüde etkiledi. Özellikle 1804-1815 yılları arasında Fransa'nın hakim olduğu yem bir Avrupa siyasi haritası oluştu. Ancak, 1814'ten itibaren Fransa'nın etkinliği ortadan kalktı. Avrupa'da ortaya çıkan bu boşluk, Avusturya Dışişleri Bakanı Met-ternieh'in koordinatörlüğünde 1815 Viyana Kongresi kararlarıyla yeniden dolduruldu.

Metternich ile kurulan Avrupa siyasi sistemi ve haritası genel hatlarıyla Birinci Dünya Savası (1914-1918) sonuna kadar devam etti. (139)

1. XIX Yüzyılda Batı ve Orta Avrupa'nın Durumu :

a. Siyasi Durumu :

Mukaddes Roma-Germen İmaparatorluğu'nun parçalanmasından sonra Avrupa'da derebeylik usulü güç kazandı. Derebeylik hakim unsur olmakla birlikte İspanya'da Kortez, İngiltere'de Parlamento, Fransa'da Eta Jenero gibi istişare meclisleri oluştu. Meclis üyeleri ise; asilzadeler, rahipler orta ve aşağı sınıf olarak adlandırılan sosyal sınıfların temsilcilerinden mürekkepti. Krallar asilzadelere, rahiplere ve orta sınıfa birçok haklar tanımışlardı. Asıl halkı teşkil eden aşağı sınıfların ise hiçbir hakları yoktu.

Krallık imtiyazlı sınıflara dayanarak emirlerini ilahi bir kudret şeklinde kabul ettiriyordu. Fransa İhtilali sınıfların kaldırılması ve insanlar arasında eşitliğin sağlanmasının ilk adımı oldu ve tüm Avrupa'ya örnek teşkil etti. Bazı ülkelerde krallar hakimiyetlerini kendileri tahdit ettiler ve ıslahata yöneldiler. Bazı ülkelerde de ıslahatları halk kuvvetleri zorla yaptırdılar (140)

---

137. Tarih-III s.91-92
138. Harp Okulu Siyasi Tarih Notları, 1971 s.13
139. Tuncer, Dr.Hüner, Metternich'in Osmanlı Politikası, Ankara, 1996 s.11-14
140. Tarih-III s.104-105

b. Milli Hareketler:

Bu asrın özelliklerinden biri de milli hareketlerdir. Bu hareketler ırk, dil, fikir ve his itibari ile aynı olan ve kendilerine millet denilen toplumların hürriyetlerini, istiklallerini ve milli birliklerini kurtarmak için yaptıkları mücadelelerdir.

Avrupa'da bazı toplumlar XIX. yüzyıla girerken istiklallerini elde edememiş ve milli birliklerini kuramamışlardır. Bunlar bağımsızlık mücadelesini sürdürmüşlerdir. Mücadelede başarılı olamayanlar da milli benliklerini korumağa çalışmışlardır. (141)

c. Sosyal Alanlarda Islahat :

XIX. yüzyılda el tezgahlarının yerini büyük fabrikaların alması; sanayie buhar kuvvetinin tatbiki sanayi inkılâbını getirmiştir. Sanayi inkılabı, hayat şartlarını etkilemiş ve gelişmeler toplumun sosyal yapısında köklü değişikliklere yol açmıştır. Bu değişiklikler de sosyalizm cereyanının ortaya çıkmasına sebep olmuştur. (142)**2. 1789 Fransız İhtilali'nin Sebepleri :**

Fransız İhtilali siyasi, iktisadi, fikri ve sosyal bir takım sebeplerin neticesi olarak ortaya çıkmıştır.

a. Siyasi Sebepleri:

(1) Devletin, halk egemenliği yerine ferdi otoritenin yani krallık otoritesinin hakim olduğu mutlakiyet idaresi ile yönetilmesi.

(2) Halkın birtakım sınıflara ayrılması ve bunlardan asilzadeler ile papazların birçok haklara sahip olması; orta sınıfın sınırlı; halk tabakalarının (Aşağı Sınıfın) ise her türlü siyasi, hukuki, fikri, ekonomik ve sosyal haklardan mahrum bırakılmaları.

(3) Devlet maliyesinin iflas etmesi ve 1788 yılı itibari ile devlet borçlarının 4,5 milyar frank, bütçe açığının 57 milyar franka ulaşması.

(4) Vergilerin yükseltilmesi, yeni vergilerin uygulamaya konulması, vaktinden önce toplanan vergilerin ise saray başta olmak üzere keyfi amaçlarla kullanılması.

(5) Yüksek ruhban sınıfının vergiden muaf tutularak vergi adaletsizliğine gidilmesi uygulamaları, siyasi açıdan ihtilalin hazırlayıcı sebeplerini teşkil etmiştir. (143)

b. Ekonomik Sebepleri:

XVIII.yüzyılda Fransa'da sanayi ve ziraat hayatı önemli ölçüde gelişti. Liyon, ipek fabrikaları merkezi olurken, Alsas Loren bölgesinde sanayi gelişti. Marsilya ve Bordo büyük ticaret merkezleri haline geldi. Amerika ve Hint ticareti gelişti; Paris şehri bankerlerin, büyük vergi mükelleflerinin ve büyük maliyecilerin merkezi durumuna geldi. Bunlar devletle alış-veriş içindeydiler ve devlet bunlara borçlanmış bulunuyordu. Devletten alacaklı olan gruplar devletin iflasını önlemek için hazinenin kendi kontrollarına verilmesini istediler. Zenginleşmiş olan bu üçüncü sınıf halk, haklarım korumak için İngiltere örneğinde olduğu gibi parlamento hükümeti tesis edilmesini talep ettiler.

---

141. Tarih-III s.105
142. Tarih-III s.105
143. Tarih-III s.105-106

İşte 1789 İhtilali asiller ve ruhban sınıfı yanında teşekkül eden zengin üçüncü sınıfın, devletin kontrolü konusundaki fikir ve isteklerinin bu iki sınıf tarafından kabul edilmemesi sonucu çıkmıştır. (144)

c. Fikri Sebepler:

XVIII. yüzyılda ortaya çıkan fikir ve düşünce cereyanları en çok toplumsal konulara ağırlık vermiştir. İnsanların hürriyeti ve eşitliği kavramları temel konuları teşkil etmiştir. Çünkü, bu dönemin düşünürleri insanların doğarken bir takım tabii haklarla birlikte geldiklerini ve hak itibariyle hür ve eşit olduklarını belirtmişlerdir. Bu düşünceler, sınıflara ayrılmış olan toplum yapılarını süratle etkilemiştir. Nitekim, bu fikirlerin tesiriyle "İnsan Hukuku Beyannamesi" ni yayınlayan Fransız ihtilalcileri devlet hakimiyetinin de millete ait olduğunu ileri sürmüşlerdir. (145)

3. Fransız İhtilali'nin Başlaması :

Fransız ihtilali başlangıçta tamamiyle mali ve ekonomik sorunlar sebebiyle başladı. Fakat, olayların gelişmesi, aydınlarla kral arasındaki çatışmaların fikir alanına intikal etmesi sonucunda, hürriyet mücadelesine dönüştü. (146)

Nitekim, Amerika bağımsızlık mücadelesine büyük yardımlarda bulunan Fransa'nın masrafları artmış ve devlet mali sıkıntı içine düşmüştür. Bu sıkıntıdan kurtulmak için hükümetin yeni vergi uygulamalarına ilgili mahkemeler itiraz ettiler. Bunun üzerine XVI. Lui "Etats generaux" adı verilen ve her sınıfın temsilcilerinden oluşan Fransız Genel Meclisi'ni toplantıya çağırdı.

Halk bu meclise katılmak için seçtiği temsilcilerine açık ve kesin talimat verdi. **Bu talimatta şunlar vardı :**

a. Kralın yetkileri sınırlandırılacak;

b. Mutlakiyet idaresine son verilecekdir.

Meclis toplandıktan sonra kral ile halkın temsilcileri arasındaki fikir ayrılığı ortaya çıktı. Halkın temsilcileri kralın yetkilerini sınırlandırmak için sonuna kadar mücadeleye devam etme karan aldılar. Yapılan mücadelede millet krala galip geldi ve 28 Ağustos 1789'cla **"İnsan Hukuki Beyannamesi"** açıklandı. **Bu demeçte şöyle denilmekteydi :**

(a) İnsanlar hakları bakımından hür ve eşit doğarlar ve öyle kalırlar.

(b) Bu haklar hürriyet, mülkiyet ve zulme karşı koymaktır.

(c) Her türlü egemenlik hakkı millete aittir.

(d) Kanun, genel iradenin bir ifadesidir.

(e) Kamu düzenine dokunmadıkça, hiç kimse siyasal ve hatta dini inançlarından dolayı kınanamaz.

(f) Her vatandaş hür bir şekilde konuşabilir, yazabilir ve yayında bulunabilir. (147)

---

144. Uçarol, Dr. Rıfat, Siyasi Tarih, İstanbul, 1995, s.12 Tarih-III s.106
145. Tarih-III s.106
146. Harp Okulu Siyasi Tarih Notları s.14
147. Tarih-III s.106-107, Harp Okulu Siyasi Tarih Notları s.14

Görüldüğü gibi İhtilal ile birlikte Fransa'nın fikri, siyası ve sosyal yapısı tamamen değişmiş ve yeni bir dönem başlamıştır.

4. Fransız İhtilali'nin Devirleri :

Fransız İhtilali 1789-1815 yılları arasında dört farklı dönem yaşayarak devam etti. **Bunlar :**

a. Meşrutiyet Devri,

b. Cumhuriyet Devri,

c. Direktuvar İdaresi Devri.

d. Konsüllük Devri,

e. İmparatorluk Devri dir.

a. Meşrutiyet Devri (1789-1792) :

İhtilalciler başlangıçta **"Meşrutiyet"** idaresi fikrini benimsediler. 1791[f]de kabul edilen bir anayasa ile millet meclisi teşkil edildi. Kanunları hazırlamak, bütçeyi tasdik etmek ve hükümetin icraatını kontrol etmek görevleri meclise verildi.

Ayrıca "İnsan Hukuku Beyannamesinin esasları uygulamaya konuldu.

Kralın mutlakiyet idaresini yeniden kurmak için içerde isyan çıkartması, dışarda ise Fransa'nın düşmanlarıyla işbirliğine gitmesi sonucu 1792'de cumhuriyet ilan olundu.

b. Cumhuriyet Devri (1792-1795) :

Cumhuriyet yönetimi milli birliği sağladı ve dış tehdidi etkisiz hale getirdi. 1793'te dış güçlerle ittifak yaptığı için kral idam edildi. Cumhuriyet esaslarına göre yeni bir anayasa hazırlandı. Fakat yasanın gerekleri yeterince ve ağırlaşan şartlar sebebiyle tatbik edilemedi.

Zamanla ekonomik durumları normale dönen ve mali açıdan güçlenen halk temsilcileri, parlamentoda çoğunluk sağladılar ve ağır tedbirlerin kaldırılmasını istediler. Böylece 1795'te muhafazakar "Direktuvar" idaresi kuruldu.

c. Direktuvar İdaresi Devri (1795-1799) :

Bu dönemde icra kuvveti **Beşyüzler** ve **İhtiyarlar Meclisi** tarafından seçilecek beş direktuvara bırakıldı.

Yasama yetkisi Beşyüzler Meclisi'ne verildi. Milli hakimiyet esaslarının kullanılması cumhuriyet dönemine göre daha azaltıldı. Millet Meclisi seçimlerine katılmak zengin olmayı gerektirdi. **Sonuçta:** Devlet yönetimi güçleşti; meclisler arasındaki düşmanlık duyguları arttı; ordu, meclis kavgalarına ve siyasete girdi. Neticede konsulluk idaresine geçilmesine karar verildi.

d. Konsüllük Devri (1799-1804) :

1799'da konsüllük idaresi kuruldu. Bu idarede beş direktuvarın yetkileri üç konsüle devredildi ve tüm yetkiler birinci konsülde toplandı. Birinci konsül de General Napolyon Bonapart oldu.

Bu idare 1804 yılına kadar devam etti. Bundan sonra imparatorluk idaresi başladı.

e. İmparatorluk İdaresi (1804-1815) :

Konsüllük döneminde büyük zaferler kazanılmış, ziraat, ticaret ve sanayi gelişmiş, fakat buna karşılık millet meclisi etkinliğini kaybederek ihtilal hedefinden uzaklaşmıştı. Ülke tekrar ferdi otorite ile yönetilmeye başlanmıştır. Bu durum ve General Bo-napart'ın İmparatorluk idaresi 1815 yılına kadar devam etti. (148)

5. Fransız İhtilali ve Savaşlar :

Fransız İhtilali'nin başlangıç safhasında diğer Avrupa devletleri ihtilalden memnundular. Çünkü devletlerin eskiden kalma bir düşünceleri vardı. **Bu düşünceye göre;** bir ülkede ihtilal olursa o ülke yıpranır ve zayıf düşer. Bu durumdan faydalanmak isteyen komşu ülkeler de zayıf durumda bulunan ülkeyi işgal eder, taksim eder veya rakibin mağlubiyetini kolaylaştıracak şekilde hareket ederlerdi.

Ancak bu düşüncede olan ülkeler bir süre sonra yanıldıklarını anladılar. Hürriyet ve milliyet prensiplerinin hakim olduğu ihtilal fikir ve uygulamaları, statükocu devletleri de tehdit etmeye başladı. Özellikle egemenlik hakkının halkın eline geçmesi ve bu uygulamanın diğer Avrupa devletlerine yansıması endişesi Fransa'yı hedef ülke durumuna getirdi.

Avrupa devletlerinin Fransa'nın aleyhine savaş hazırlıklarına başlamaları,Fransa'da ihtilalcileri harekete geçirdi ve Fransa 1792'te Avusturya'ya savaş ilan etti.

Napolyon Bonapart yönetimindeki Fransa-Avrupa savaşları Fransızlar'ın 1814'te Moskova önlerinde Ruslar'a mağlup olmasına kadar devam etti. Daha sonra Avrupa müttefik orduları Napolyon kuvvetlerini Vaterlo savaşında da mağlup ederek Napolyon tehlikesini tamamen ortadan kaldırmayı başardılar.

Müttefikler XVIII. Lui ile birlikte Paris'e girdiler ve yeni bir Paris Antlaşması yapıldı. **Bu antlaşma gereğince;** Fransa 750 milyon frank savaş tazminatı ödemeyi ve 150.000 kişilik müttefik askerinin Fransa'da kalmasını kabul etti. (149)

6. Fransız İhtilali'nin Sonuçları:

Fransız İhtilali'nin başlangıç sebebi ekonomik ve mali sıkıntılara dayanmakla birlikte, kısa sürede fikir akımlarına dönüşmüştür. Bu fikir akımlarını üç kısımda incelemek mümkündür. **Bunlar;**

a. Hürriyetçilik hareketi veya Liberalizm,

b. Milliyetçilik hareketi veya Nasyonalizm,

c. Sosyalizm hareketidir.(150)

---

148. Tarih-III s.107-109
149. Tarih-III s.109-112
150. Armaoğlu, Prof.Dr. Fahir, 20.Yüzyıl Siyasi Tarihi c.1-2, 1995, Ankara, s.5 Harp OkuluSiyasi atrh Notları, s.17; Dr.Uçarol, Siyasi Tarih

İhtilal ile şekillenen ve güçlenen fikir akımları, kısa sürede Fransa'yı imparatorluk jeopolitik düşünce ve uygulamalarından uzaklaştırıp milli devlet yapısına ve cumhuriyet idaresine kavuşturmuştur. Ancak, gelişmeler Avrupa devletlerini endişelendirmiş ve bu devletleri Fransa'ya karşı aynı ittifak içinde birleşik mücadeleye yöneltmiştir. Fransa özellikle Napolyon döneminde tekrar imparatorluk hüviyetine dönmekle birlikte, yaklaşık 15 yıl devam eden "Koalisyon Savaşları" döneminde ihtilal fikirlerinin tüm Avrupa'ya yayılmasına sebep olmuştur. Keza, Avrupa güçler dengesi bu savaşlar sonunda tamamen bozulmuş ve yeni bir Avrupa siyasi haritası oluşmuştur. Bu durum, Avrupa toplumlarının tepkisini arttırmış ve mücadele Fransa'nın işgali ile sonuçlanmıştır.

Fikri , siyasi, ekonomik ve sosyal yapısı tamamen bozulan Avrupa'nın, yeniden şekillendirilmesi ve yapılanması ise, 1815 Viyana Kongresi ile mümkün olmuştur.

C. 1815 VİYANA KONGRESİ VE AVRUPA'NIN YENİ STATÜKOSU :

Fransız İhtilali ve Napolyon savaşları ile bozulan Avrupa siyasi haritası ve güçler dengesi, Osmanlı Devleti hariç tüm Avrupa devletlerinin katıldığı 1815 Viyana Kongresi kararlarıyla yeniden yapılandırıldı. Bu kararlar ve yeni statüko ile Birinci Dünya Sa-vaşına kadar devam eden Avrupa, yeni dönemde de pek çok isyan, ihtilal ve olaylara sahne oldu.

1815 Viyana Kongresi ve Avrupa'nın yeniden yapılanmasında en önemli rolü aynı zamanda kongre başkanlığı görevini de yürüten Avusturya Başbakanı Metternich oldu.

Fransız İhtilali ile etkinlikleri artan milliyetçilik, hürriyetçilik ve sosyalizm akımlarına tamamen karşı ve statükonun korunmasından yana olan Metternich'in yeni Avrupa politikası üç temel görüşe dayanıyordu. Bunlardan **Birincisi:** "Orta Avrupa" görüşü olup Avusturya'nın önderliğinde Rusya ve Fransa'ya karşı İngiltere ile ittifak; **İkincisi:** Batıdan gelebilecek yeni ihtilal hareketlerine karşı dörtlü ittifak; **Üçüncüsü** ise, tüm Avrupa'da iç ve dış barışın korunması için beşli ittifak.

Metternich'in Orta Avrupa'sı, eski Roma-Germen imparatorluğu topraklarını ve İtalya'yı kapsıyordu. Bu düzenlemede, geniş bir Alman-Roma Birliği, kültür ve güç alanında gerçekte bağımsız, ancak sürekli bir birlik bağı ile birbirine bağlı devletler topluluğu bulunmaktaydı. Böyle bir Orta Avrupa'da yeni büyük devletler ile birleşik bir Almanya'nın, bağımsız bir İtalya'nın ortaya çıkmasına yer yoktu. Metternich, Alman Birliğini, Avusturya'nın egemenliği altına alabileceği prenslerin yönetimindeki küçük devletçikler halinde tutmayı hedef almıştı.

Dolayısıyla, Metternich'in Avrupa'nın yeniden yapılanması planında, kıta'nın merkezinde yer alan Avusturya'ya çok güç bir görev verilmişti. **Bu görev;** yeni devlet sistemi ve eski toplum yapısı temeli üzerinde, bölgenin siyasal ve sosyal açılardan devamının sağlanmasında öncülük ve liderlik göreviydi. Metternich'in düşüncesi, Avrupa'yı "federasyon" sistemi içinde yeniden kurmak ve kıtanın merkezinde yer alan ve tarihsel bir varlık olan Avusturya'nın yönetiminde federatif bir güç oluşturmaktı. (151)

---

151. Tuncer, Dr. Huzer, Metternich'in Osmanlı Politikası, s. 20-25; Tarih-III, s.112

1. Viyana Kongresi Kararları (1815) :

Avusturya, Rusya, Prusya, ingiltere, Fransa, İsveç ve Portekiz tarafından **"Viyana Kongresi Kararları"** olarak 9 Haziran 1815'te imzalanan ve daha sonra diğer Avrupa devletlerince de kabul edilen kararların başlıcaları şöyledir :

a. Fransa, ele geçirdiği tüm topraklan iade etti ve 1790 sınırlarını kabule mecbur oldu.

b. Lehistan; Rusya, Prusya ve Avusturya arasında taksim edildi.

c. Saksonya Krallığı topraklarının bir kısmı Prusya'ya verildi.

d. İhtilalden önce Almanya'da bulunan üçyüz den fazla devlet; 34 devlet ve 4 serbest şehir haline getirildi.

e. Mukaddes Roma-Germen İmparatorluğuna son verildi, yerine Almanya Konfederasyonu kuruldu. Bu devleti oluşturan unsurların eşit haklara sahip olduğu ve Almanya'yı iç ve dış tehditlere karşı koruması prensibi kabul edildi. Frankfurt, konfederasyonun ve diyet meclisinin merkezi oldu. Meclis başkanlığını Avusturya temsilcisinin yapmasına karar verildi.

f. Fransa'nın doğu istikametinde genişlemesine engel olmak için, İngiltere tarafından teklif edilen Belçika ve Felemenk Hollanda) birleştirilerek yeni bir Niederland devleti kurulması fikri kabul edildi.

g. İsviçre, 22 kantondan oluşan bağımsız ve sürekli tarafsız bir devlet haline getirildi.

h. İtalya'nın ihtilalden önceki statüsü esas alındı. Venedik (Napoli) ve Nombardiya (Sicilya) bölgesi Avusturya'ya verildi. Pi-yemento Devleti, Cenova'nın ilhakıyla büyüdü. Ülkelerini kaybeden İtalyan Prensleri tahtlarına iade olundu ve Mödena, Tos-kana, Parma dukalıklarının basına Avusturya hanedanına mensup yöneticiler getirildi. Papanın hakları iade edildi ve yeni bir papalık devletinin kurulması fikri kabul edildi.

i. Rusya, İsveç'den aldığı Finlandiya ile Osmanlı Dev-leti'nden aldığı Besarabya bölgelerini muhafaza edecekti.

k. Avusturya; Doğu Galiçya, Lombardiya ve Venedik'i alacaktı.

1. Malta, İyon Adaları, Hollanda'ya ait Cape Coloni, Seylan Adası, Honduras, Guyan ve Trinidat adaları ile Danimarka'ya ait Heligoland bölgeleri İngiltere'ye verilecekti.

m. Tuna'da muhtelif milletler arasında nakliyat işlerini tanzim etmek üzere uluslararası bir komisyon teşkil edilecekti.

n. Esir ticaretine son verilecekti. (152)

2. Viyana Kongresi (1815) Kararlarının Sonuçları:

a. Bu kararlar ile Avrupa'nın siyasi haritası yeniden çizildi ve statüsü tespit edildi.

---

152. Tarih-III s.113-114 Dr.Uçarol, Siyasi Tarih, s.37

b. Avusturya-Macaristan İmparatorluğu başta olmak üzere İngiltere, Rusya, Prusya ve bunlara Fransa'nın da katılmasıyla beş büyük devletten oluşan yeni bir Avrupa güçler dengesinin temeli atıldı.

c. Uluslararası ilişkilerde uygulanan iki taraflı diplomasi yerini çok taraflı diplomasi metot ve uygulamalarına bıraktı.

d. Böylece XIX. yüzyılın siyasi platformlarında "Konferanslar Sistemi" veya "Kongre Sistemi" ortaya çıktı.

e. Kongre kararlarının uygulanabilmesi için Avrupa Kollektif Güvenlik Organizasyonuna ihtiyaç duyuldu.

f. Uluslararası ilişkilerde eşitlik esasına dayalı diplomasi kuralları (Elçilik, temsilcilik ve protokol kuralları gibi) ve diplomasi hukuku uygulamaları başlatıldı.

g. Viyana Kongresi'nde alınan kararlar; hürriyet, milli egemenlik ve ihtilal esaslarını bastırmak için aralarında mukaddes ittifak oluşturan beş büyük devlete karşı zamanla bu devletler dışında kalan diğer devletler tarafından tepki ile karşılandı ve ilk fırsatta ortadan kaldırılması gereken bir anlaşma olarak değerlendirildi.

h. Tüm gelişmelere rağmen Avrupa, 1815-1830 yılları arasında kutsal ittifak prensipleri ve kongre kararlarına göre yönetildi ve zaman zaman da ilave birtakım kongrelerle devamlılığı sağlandı.

ı. 1830'da Fransa'da kralın basın hürriyetini yasaklaması, seçim kanununu değiştirmesi ve keyfî bir idare kurmak istemesi üzerine yeni bir ihtilal başladı. Gelişmeler kısa sürede Almanya, İtalya ve İspanya'ya da yayıldı. İtalya ve İspanya'da başlayan ihtilal hareketleri, müttefik kuvvetlerince bastırıldı. İsyan olayları İspanyol sömürgelerine ve Osmanlı İmparatorluğuna da yayıldı ve Yunanistan isyan etti. (153)

3. 1830-1848'de Avrupa'nın Durumu :

1830 yılından itibaren ihtilalciler tüm Avrupa'da harekete geçtiler. Fransa'da başlayan olaylar, kısa sürede diğer ülkelere de yayıldı. Fransa'daki gelişmeler ihtilalcilerin cesaretlerini arttırırken, **"Şark Meselesi"** ve Yunanistan sorunları, Rusya ile Avusturya arasındaki ilişkileri olumsuz yönde etkiledi. Bu durum, kutsal ittifakın gücünü zayıflattı.

a. Fransa'nın Durumu :

1830 ihtilali ile Orlean Dukası Filip, halk tarafından krallığa seçildi. Seçim kanunu değiştirildi ve halka daha geniş seçme-seçilme hakkı tanındı. Gelişmeler, halkın siyasi değerlerini güçlendirdi. 1848'de cumhuriyetçiler ile sosyal ıslahatçılar cumhuriyeti tekrar ilan ettiler.

b. Belçika'nın Durumu :

Fransa'dan sonra Belçika'da da ihtilal çıktı. 1815'de, Belçika, Felemenk idaresine verilmişti. Halbuki, Flemenk ile Belçika'nın menfaatleri birbirinden farklı idi. Belçika'nın arzusu Londra Kongresi'nde kabul edildi ve Flemenk'de bu kararı 1839'da onayladı. Böylece, Belçika meşruti bir krallık haline geldi ve tarafsızlığı büyük devletlerin taahhüdü altına alındı.

---

153. Tarih-III s.115-116 Dr.Uçarol, Siyasi Tarih, s.39-40

c. Almanya ve İtalya'nın Durumu :

1830'dan sonra Almanya ve İtalya'da da ihtilaller oldu. Fakat bu olaylar Avusturya orduları tarafından bastırıldı. Avusturya, hürriyet düşmanı ilan edildi ve gelişmeler Avusturya'nın etkinliğini zayıflatmaya başladı.

d. Prusya'da Durum :

Avusturya'nın yerine geçmek isteyen Prusya, bu durumdan faydalanmak istedi. Bunun için 1833'te Alman Birliği'nin esasını teşkil eden gümrük birliğini ön plana çıkardı. Nitekim birkaçı hariç diğer Alman devletleri **gümrük birliğine** katıldılar.

c. Lehistan'ın Durumu :

Lehistan, 1815 Viyana kararları ile birlikte bir nevi muhtariyet elde etmişti.

Rusya, 1825'den sonra muhtariyete son verdi ve Ruslaştırma siyaseti takip etti. Lehliler, 1830'da isyan ettilerse de isyan Rus Orduları tarafından bastırıldı.

f. İspanya ve Portekiz'de Durum :

Bu ülke halkları da hürriyet ve meşrutiyet istiyorlardı. Neticede bu kavramları benimseyen kişilerden kralların seçimi cihetine gidildi.

g. İngiltere'de Durum :

ingiltere'de siyasi gelişmeler sosyal ve ekonomik hareketlerle birleşti. Seçim sistemi değiştirildi. Temininde güçlük çekilen maddelerin gümrüksüz olarak ingiltere'ye girmesi sağlandı. 1848'de **"Liberal Ekonomi" sistemi** kabul edildi. (154)

4. 1848-1871 Yılları Arasında Avrupa'nın Durumu :

1848'de tekrar Avrupa'nın birçok ülkesinde ihtilaller çıktı. Bu ihtilallerin sebebi 1789 Fransız İhtilali'nin prensipleri idi. **Prensipler ise;** hürriyet, eşitlik ve kardeşlik esaslarına dayanıyordu.

1815'de toplanan Viyana Kongresi, ihtilal fikirlerinin mağlubiyeti demekti. Fakat 1830'da hürriyet taraftarları başarı kazandılar ve yeniden ihtilal fikirlerini canlandırmaya başladılar.

1830'dan sonra Fransa ve İngiltere'de daha belirgin şekilde oluşan Burjuvalar, duruma hakim oldular. Aynı zamanda sanayinin gelişmesi de yeni oluşumların ortaya çıkmasına sebep oldu.

1789 Fransız ihtilali ile daha belirgin duruma gelen milliyetçilik ve milli birlik fikirleri, özellikle Alman ve İtalyan milli birliğinin kurulması yolunda etkili oldu. Milli Kurtuluş hareketleri iki yol takip etti :

a. Siyasi istiklal savaşları ile milli birliği kurmak,

b. Kültür yolundan ilerleyerek milletlerin tarihini, medeniyetini ortaya çıkarmak, milli dilini güçlendirmek ve sonuçta milli birliği tesis etmek.

Bu iki hareket tarzı XIX. yüzyılın milliyetçilik hareketi ve mücadelesinde hakim rol oynadı. (155)

---

154. Tarih-III s.116-118
155. Tarih-III s.129-140

Mücadelelerin en önemli sonucu ise Avrupa'nın mukadderatında önemli rol oynayacak olan İtalyan ve Alman Milli Birliklerinin kurulması ve Avrupa'da Alman üstünlüğü mücadelesinin başlaması şeklinde ortaya çıktı.

a. İtalyan Milli Birliği'nin Kuruluşu :

İtalya'da 1848 ihtilalleri bir milli birlik hareketi olarak ortaya çıktı. Bu sırada Avusturya'da da benzer bir hareket başladı ve Avusturya Başbakanı Metternich ülkeyi terk etti. Bunu fırsat bilen İtalyanlar Piyemonte Krallığı'nın iiderliğinde İtalyan Milli Bir-liği'ni kurmak için harekete geçtiler. Bu nedenle, Mart 1848'de Avusturya'nın elinde bulunan Lombardiya'ya asker şevkettiler. Ancak, Avusturya karşısında başarılı olamadılar. Milli birliğin sağlanabilmesi için başka bir devletin desteğine ihtiyaç olduğunu anladılar.

Bu konuda Fransa'nın desteğini almayı başaran İtalya, 1859'a Fransa ile birlikte Avusturya'yı mağlup etti ve 11 Kasım 1859'da Avusturya ile Piyemonte arasında **Zürih'te barış antlaşması yapıldı. Buna göre;**

(1) Avusturya, Lombardiya'yı Piyemonte'ye verdi.

(2) Venedik dahil olmak üzere diğer İtalyan Devletleri arasında bir konfederasyon teşkil edilmesi ve konfederasyonun fahri başkanının papa, fiili başkanının Piyemonte olması kabul edildi.

Bir süre sonra Kuzey İtalya'daki küçük devletler de Pi-yemonte'ye katılma kararı aldılar. Böylece bütün Kuzey ve Orta İtalya Piyemonte'ye katılmış oldu.

1870'de Roma ve 1886'da Venedik, İtalya birliğine dahil oldular. Bunların da iştiraki sonucu İtalyan Milli Birliği tamamlanmış oldu. (156)

b. Alman Milli Birliği'nin Kuruluşu :

1848 ihtilalleri sonunda Almanya'da milliyetçilik ve halkçılık hareketleri canlandı. Alman yazar ve tarihçilerinin Alman Birliğinin kurulması yolundaki çabaları da bir hayli arttı. Alman halkı **iki düşünce** etrafında toplandı. **Birincisi:** Tüm Almanya'nın cumhuriyet şeklinde birleşmesi; **İkincisi :** Almanya'nın Prusya'nın, liderliğinde birliğini oluşturmasıdır.

Neticede, Almanya'nın anayasa hazırlanıncaya kadar bir hükümet başkanı tarafından idare edilmesine karar verildi.

Başlangıçta Avusturya'dan gelebilecek tehlikeler sebebiyle, Prusya, liderliği üstlenmekten çekindi. Fakat bir süre sonra önce kuzey devletleri, müteakiben de güney devletleri Prusya etrafında birleştiler.

Şlezvik ve Holştayni beylikleri sebebiyle Prusya ile Danimarka arasında çıkan savaşı Prusya kazandı ve Danimarka işgal edildi. Devletlerin tepkisi üzerine Prusya, Danimarka'yı terk etti ise de, Prusya ve Avusturya orduları, konfederasyon meclisi kararlan gereğince Danimarka'yı tekrar işgal ettiler. Viyana Antlaşması gereğince bu beylikler Prusya ve Avusturya'ya bırakıldı. Bu iki vilayet sebebiyle daha sonra Prusya ile Avusturya arasında savaş başladı. 1866 **Sadova** Savaşı'nda Avusturya mağlup oldu.

---

156. Harp Okulu Siyasi Tarih Notları, s.30-32

Bu mağlubiyetten sonra Avusturya, konfedarasyondaki üstünlüğünü kaybetti ve yerini Prusya'ya bıraktı. Bu suretle Avusturya, Alman İmparatorluğundan uzaklaştırıldı.

Almanya'nın giderek güçlenmesi karşısında Fransa endişeye kapıldı. Bu sırada İspanya'da irticai faaliyetler başladı ve halk Prusya hanedanına mensup bir prensi kral seçmek istedi. Prusya isteği kabul etti. Fransa buna sert tepki gösterdi. Gelişmeler Fransa ile Prusya'yı karşı karşıya getirdi. Fransa Kralı III. Napolyon 17 Temmuz 1870'te Prusya'ya savaş ilan etti. Ancak, 80 bin kişilik ordusuyla l Eylül 1871'de Sedan'da Prusya kuvvetlerine esir düştü. Bu olay üzerine Paris'te isyan başladı. 4 Eylül'de Fransa'da Cumhuriyet ilan edildi. Böylece **Fransa'da Üçüncü Cumhuriyet Devri** başladı.

Paris, 28 Ocak 1871'de Prusya ordularına teslim oldu. 10 Mayıs 1871'de Fransa ile Prusya arasında **Frankfurt Antlaşması** imzalandı. **Bu antlaşmaya göre;** Fransa, Alsace ve Lorraine'i Almanya'ya bıraktı. Fransa'nın 3 yılda 5 milyar frank savaş tazminatı ödemesi ve ödeme tamamlanıncaya kadar da Kuzey Fransa'nın Alman işgali altında kalması kararlaştırıldı.

Sedan Savaşının en önemli sonucu ise, Alman devlet başkanlarının ve millet meclisinin kararı ile Alman İmparatorluğu' nün ilan edilmesi; Prusya Kralı'nın Alman İmparatorluğu'na getirilmesi ve **Alman Milli Birliği'nin kurulmasıdır.** (157)

D. XIX.YÜZYILDA SÖMÜRGECİLİK FAALİYETLERİ VE UZAK DOĞU'NUN DURUMU

1. Sömürgecilik Faaliyetleri :

XIX. yüzyılın sanayi uygarlığı Avrupa devletlerine yeni sömürgeler elde etmek imkanı sağladı. Özellikle, Afrika'nın Avrupa devletleri arasında taksimi bu asırda gerçekleşti.

İngiltere : ingiltere Asya'da Hindistan'ı müteakiben Birmanya'yı, Bülücistan'ı ve Tibet'in güneyini işgal etti. 1886'da Sudan'ın doğusunu ve 1890'da Zengibar'ı ele geçirdi. 1902'de Kap, Transval savaşından sonra da Oranj bölgelerini zaptetti. Süveyş Kanalı'nın açılmasını müteakip 1882'de Mısır'a hakim oldu.

Fransa : Fransa önce bir Osmanlı ülkesi olan Cezayir'i işgal etti ve 1857'de bölgeye tamamen hakim oldu. Bundan sonra yine bir Osmanlı toprağı olan Tunus ve Fas'ı ele geçirdi. Sudan, Senegal ve Kongo'nun bir kısmını da zaptederek sömürgecilik alanını genişletti. (158)

Almanya : Almanya sömürgecilik faaliyetlerine en geç başlayan Avrupa devleti oldu. II. Wilhelm'in 1892'den itibaren dünya hakimiyeti politikasına yönelmesi sonucu Afrika'nın doğu ve güneydoğusu bölgeleri Almanya'nın nüfuz alanına girmeye başladı. (159)

İtalya, İspanya ve Belçika : Bu ülkeler daha çok Afrika'nın kuzeydoğusunda yerleştiler. İtalya 1911'de Trablusgarp ve Bingazi'yi zaptetti. İspanya, Fas ve Batı Afrika'da; Belçika ise, Kongo'da yerlesti.

---

157. Tarih-III, s.134-136 Harp Okulu Siyasi Tarih Notları, s.34-38

158. Tarih-III s.145

159. Yılmaz, Dr.Veli Birinci Dünya Harbinde Türk-Alman İttifakı ve Askeri Yardımlar, İstanbul, 1993, s.26-27

Ancak, Afrika'nın taksimi büyük devletleri karşı karşıya getirdi. Fakat, sorunlar genelde anlaşma yoluyla çözüldü.

1905 yılında Fransa ve İngiltere arasında yapılan anlaşma gereğince Fransa Tunus'a, İngiltere Mısır'a hakim oldu. Fas'ın Fransızlar tarafından işgali, Fransız-Alman ilişkilerini gerginleştirdi ve ortaya çıkan buhranlar 1911 yılına kadar devam etti.

Rusya : 1830'lardan itibaren Kafkaslar bölgesine hakim olmaya başlayan Rusya, 1845-1888 yılları arasında cereyan eden savaşlar sonunda Türkistan'a yerleşti ve Hint yolunu kontrol altına aldı. Daha sonra Tibet'e kadar ulaşan Rus nüfuzu oradan da Büyük Okyanus kıyıları ve Mançurya'ya kadar genişledi.

1889'dan itibaren Rusya İran'ı da siyasi ve ekonomik yönden nüfuzu altına almaya başladı.

Asya'da İngiltere ve Rusya Mücadelesi: İngiltere'nin güneyden, Rusya'nın kuzeyden ilerlemeleri bir süre sonra Doğu Asya'da Rusya, İngiltere ve Japonya'yı karşı karşıya getirdi.

Ancak, 1905'de Rusya'nın Japonya'ya yenilmesi Uzakdoğu bölgesini terketmesine sebep oldu. Daha sonra İran ve Afganistan bölgelerine yönelen Rusya, İngiltere ile çatışma noktasına geldi. Bu sırada Almanya'nın giderek güçlenmesi ve Bağdat Demiryolu imtiyazını elde etmesi Rusya ile İngiltere'yi birbirine yaklaştırdı. Bu suretle İran'ın kuzeyi Rusya'ya, güneyi İngiliz nüfuzuna bırakıldı.

XIX.yüzyılın sömürgecilik mücadelesi Almanya, Avusturya ve İtalya ittifakına karşı Rusya, İngiltere ve Fransa'yı müşterek harekete şevketti. Neticede, Birinci Dünya Savaşına kadar varan **İtilaf ve İttifak devletleri bloku oluştu.** (160)

2. XIX. Yüzyılda Uzak Doğu'nun Durumu :

Çin : Cin, geniş arazisi ve 440 milyonluk nüfusu ile bu dönemde kendilerine pazar arayan Avrupa ülkeleri, A.B.D. ve Japonya arasında siyasi olaylara sebep oldu.

Çinliler, 1537'de Sikiyang nehri ağzında bir kısım toprakları ticaret için Portekizlilere kiralamalarına rağmen Avrupalılara ve Avrupa eşyalarına karşı çekingen bir tavır içindeydiler. Bu ülkede Avrupa'nın etkinliği misyoner faaliyetleri ile gelişti. Ancak, ilişkiler savaşa yöneldi.

İngiltere'nin Hindistan'dan elde ettiği afyonları bu ülkeye satmak istemesi Çin ile İngiltere arasında savaşa sebep oldu. 1840-1842 yılları arasında cereyan eden afyon savaşını kaybeden Çin, Honkong'u İngiltere'ye terketti ve Kanton başta olmak üzere bazı limanlarını Avrupa'ya açmak zorunda kaldı. Bir süre sonra bazı misyonerlerin öldürülmesiyle başlayan olaylar Fransa ve İngiltere'yi 1860'da bu ülkeye asker göndermeye şevketti. Tiyençin ve Pekin zaptedildi. Pekin'de temsilcilikler bulundurmak ve Tiyençin bölgesi hariç olmak üzere işgale son verildi ve barış yapıldı.

Çin, 1885'te Fransa; 1894'te de Kore sebebiyle Japonya ile savaştı. Çin mağlup oldu ve mağlubiyet Çin'in işgalini getirdi. Rusya Mançurya'yı; İngiltere Veyhayvey şehrini; Fransa Kuançeu'yıı ve Almanya da Kiyaoçeo'yu işgal etti. Çin'in işgalini tamamlayan Avrupa devletleri müteakiben de demiryolu ve benzeri imtiyazlar elde etme mücadelesine başladılar.

---

160. Tarih-III, s.146-147

1900 yılından itibaren işgal devletlerine karşı milli hareketler başladıysa da 1901'de Avrupa, Amerika ve Japonya'nın müttefik orduları Pekin'i tekrar işgal ettiler.

1912 yılından itibaren Doktor Sünyat-sen liderliğinde ıslahat amacıyla başlatılan mücadeleler Çin'de iç savaşa sebep oldu.

Japonya : 1854 yılından itibaren Amerika bazı Japon limanlarını ticaret için açtırmaya muvaffak oldu. Müteakiben Avrupa devletleri'de bu imkandan faydalanmaya başladılar.

1858-1868 yılları arasında Japonya'da önemli ıslahat hareketleri görüldü. Islahat, siyasi ve iktisadi inkılaba dönüştü. Kısa sürede bölgede etkin bir güç durumuna geleli. Cin ile savaştı ve Kore'nin bağımsızlığım kazandırdı. 1904'de Rusya'yı mağlup ederek O'nun Uzak Doğu'da genişlemesini engelledi. Önemli bir ticaret şehri olan Port Artür'ü ele geçirdi ve Mançurya demiryollarının önemli bir bölümünü kontrolü altına aldı. Kısacası günümüz Japonyası'nın temellerini attı. (161)

E. BİRİNCİ DÜNYA HARBİ ÖNCESİNDE AVRUPA'NIN GENEL DURUMU:

1. Avrupa'da Alman Üstünlüğü ve Blokların Oluşması :

Birinci Dünya Harbi, XIX. yüzyıl ile XX. yüzyılın başlarında meydana gelen önemli olay ve gelişmelerin bir neticesidir. Bu olayların ilkini de, 1789 Fransız İhtilali ile yeniden ortaya çıkan ve canlılık kazanan milliyetçilik fikirlerinin yayılması teşkil eder. Nitekim, bu fikirler, 1856-1871 yılları arasında, Avrupa diplomasisin de hakim olan iki önemli olayın gerçekleşmesine imkan sağlamıştır.

Bunlardan birincisi İtalyan, İkincisi de Alman milli birliklerinin kurulmasıdır. Özellikle Alman milli birliğinin kurulması, Birinci Dünya Harbi'ne giden yolların başlangıcı oldu ve milletlerarası münasebetlere büyük ölçüde tesir ederek, Avrupa diplomasisinin yönünü ve dengesini değiştirdi. 1870-1871 Alman-Fransız Harbi sonundaki barış hükümleri, 50 yıla yakın bir süre iki devlet arasındaki münasebetlere yön vermiş ve bu münasebetlerin olumsuz şekilde gelişmesine sebep olmuştur. Bu değişme ve gelişmeler de Avrupa ve diğer kıt'a devletlerini değişik şekillerde etkilemiştir. (162)

Birinci Dünya Harbi öncesi dönemde, Avrupa'da kendini belli eden emperyalizm; İngiltere, Fransa, Rusya, Almanya ve İtalya'da maddi ve manevi alanlarda da bu etkinliğini göstermiştir. Emperyalist düşünceye sahip olan bu ülkeler, devlet nüfuzunu arttırmak ve stratejik güven sağlamak amacından hareketle, Asya ve Afrika ülkelerine, Avrupa uygarlığının götürülmesini, kendileri için adeta bir görev telakki etmişlerdir. Daha doğrusu, asıl amaçlarını bu görünüm altında gizlemeye çalışmışlardır. Sömürgecilik şeklinde görünen bu yayılma, hemen hemen bütün Afrika'da, Okyanusya'da ve Asya'nın büyük bir bölümünde Avrupa devletlerinin siyasi egemenliklerini kurmalarını sağlamıştır. (163)

---

161. Tarih-III, s.147-148

162. Armaoğlu, Prof.Dr. Fahir, Siyasi Tarih (1789-1960) İkinci Baskı, Ankara, 1973

163. Renouvin, Prof. Pierre, (Çev.: Adnan Cemgil) Birinci Dünya Savaşı, Altın Kitaplar Yayınevi, 1982, s.19-20

Avrupa'da olayların gelişmesine bakıldığında, **1871-1914 döneminin tabii olarak üç kısma bölündüğü görülmektedir.** Bu bölümleri ayrı ayrı incelemek gerekir:

a. Avrupa'da Alman Üstünlüğü : (1871-1890)

Orta Avrupa'da Alman İmparatorluğu'nun kurulmasından sonra, İmparatorluk Başbakanı **Bismarck'ın izlediği siyaset neticesinde Almanya,** kesin bir üstünlük kazandı ve bu üstünlük Üçlü İttifak olarak bilinen kuvvetler blokunun ortaya çıkışında büyük rol oynadı.

1870-1871 Almanya-Fransa Harbi'nde Fransa'yı ağır bir mağlubiyete uğratan ve 18 Ocak 1871'de Alman İmparatorluğu'nun kuruluşunu ilan eden Almanya, içeride ve dışarıda olmak üzere iki önemli mesele ile karşı karşıya kaldı.

Bunlardan birincisi gerçekleştirilmiş olan Alman milli birliğinin sağlam temellere oturtulması idi. İtalyan birliğinin aksine, Alman birliği, bir yığın krallık, prenslik ve serbest şehirlerde yaşayan bir milletin kendiliğinden Prusya'ya katılması ile değil, zamanla ve aralıksız sürdürülen gayretlerin neticesinde kurulabildi. Özellikle Prusya'nın, sırası ile Danimarka, Avusturya ve Fransa karşısında elde ettiği askeri başarılar, farklı yapı ve büyüklükteki Alman Devletlerini birliğe katılmak zorunda bıraktı. (164)

Birleşmenin lideri Prusya idi, Prusya; sosyal yapısı, ideolojisi ve kültürüyle bu devletçiklerin çoğu tarafından sevilmiyordu. " Güneyin katolik kültürü, kuzey şehirlerinin denizci tüccar niteliği, Hessen ve Ren ülkelerinin endüstriyel ve Bavyera'nın tarıma dayalı yapısı, " Prusyalılıkla çatışan unsurlardı. Yeni Alman İmparatorluğu sadece Almanca konuşulan bir imparatorluktu." (165)

Bu sebeple, Alman imparatorluğu sağlam temellere dayanmıyordu. Birliğin, zamanla güçlenmeye ve kaynaşmaya ihtiyacı vardı. Bunun için Bismarck; dışarıda ciddi meselelerin çıkmasını istemiyor, barışın egemen olmasını ve dıştaki bu barış devresinden yararlanarak birliğin iç yapısını güçlendirmeyi, uygulayacağı siyasetin temel faktörlerinden biri olarak görüyor ve kabul ediyordu.

Bismarck için, ikinci mesele de Fransa meselesi idi. Bismarck, Fransa'nın Almanya kapısındaki ağır yenilgisini kolay hazmetmeyeceğini ve bu yenilginin intikamını bir gün mutlaka almak için faaliyete geçeceğini biliyordu. Ayrıca, Almanya bu yenilgi sonunda Fransa'nın Alsace ve Lorraine gibi iki önemli toprağını da almıştı. Bismarck'a göre Fransa, uzun süre bu toprak kaybına da tahammül edemezdi.

Bu hususlar ve Fransa'nın bir intikam savaşına girişmesi ihtimali, Bismarck için daima en büyük endişe kaynağı olmuştur. Yine Bismarck, Fransa'nın 1870-1871 tecrübesinden sonra, Almanya'nın karşısına tek başına değil, muhakkak bir veya daha fazla Avrupa devletini yanına alarak çıkacağını düşünüyordu.

İçeride ve dışarıda Alman İmparatorluğu'nu bekleyen bu meseleler, Alman yöneticilerinin uyguladıkları siyasette umumiyetle tesirini göstermiştir.

Buna göre; Almanya'nın dış münasebetlerinde barışı koruyabilmesi için, Fransa'nın intikam savaşı çabaları önlenmeli ve bunun için de, Fransa'nın ittifak yapabileceği devlet veya devletleri. Almanya'nın yanına çekmek suretiyle yalnız kalması sağlanmalıydı. **Kısacası, 1871'den sonra Alman politikasının iki temel ilkesi, barışın korunması ve Fransa'nın yalnız bırakılmasıdır.**

---

164. Armaoğlu, Dr. Fahir, 20. Yüzyıl Siyasi Tarihi, Ankara, 1984, s.19-20

165. Ortaylı, İlber, İkinci Abdülhamit Döneminde Osmanlı İmp. Üzerinde Alman Nüfuzu, Ankara, 1981, s.1

Fransa'nın, Almanya'ya karşı ittifak kurabileceği devletlerden ilki. 1866'da Prusva'dan ağır bir darbe yemiş olan Avusturya olabilirdi. Fakat bunu önceden gören ve Avusturya'nın kendisine lazım olacağını gayet iyi değerlendiren Bismarck, bu devlet ile yakın münasebetler içine girdi ve Avusturya da bu yakınlaşma gayretlerini cevapsız bırakmadı. Çünkü batıda Almanya, güneyde italya'nın birer devlet olarak ortaya çıkması, Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'nun diplomatik faaliyetlerini, Balkanlara yöneltmeye ve topraklarını da bu bölgede genişletmeye mecbur etti. Bu yeni **genişleme siyasetinin iki temel hedefi;** doğuda **Ege,** güneyde **Adriyatik Denizi** oldu ve Avusturya 1870'lerden itibaren bu iki denize çıkmaya çalıştı.

Avusturya'nın bu yeni Balkan Politikası'nı şekillendirmeye çalıştığı sıralarda, Rusya da Osmanlı Devleti'ni Balkanlardan atmak ve Balkan Slavlarmı kendi amaçları doğrultusunda birleştirmek için Panislavizm politikasına girişmiş bulunuyordu. Bu durum, Avusturya- Macaristan İmparatorluğu ile Rusya'yı Balkanlarda karşı karşıya getirdi. İkinci olarak da Avusturya'nın Adriyatik denizine çıkma gayreti, 1878'de bağımsızlığını elde eden Sırbistan ile benzer bir menfaat çatışması içine girmesine sebep oldu. Bu gelişmeler, Avusturya-Macaristan İmparatorluğunu Almanya'nın yanında yer almaya ve bir **Pan- Cermen Bloku** meydana getirmeye zorladı. Böylece Bismarck, Avusturya meselesini bu şekilde çözümledi.

Bismarck'a göre Fransa'nın ittifak kurabileceği ikinci devlet İtalya olabilirdi. Fakat Bicmarck, İtalya'nın henüz kuvvetli bir devlet durumuna gelememiş olması, bu ülke ile ortak sınırı bulunmaması ve daha da önemlisi, İtalya-Fransa münasebetlerinin bozuk olmasını dikkate alarak, bir İtalya- Fransa ittifakı üzerinde fazla durmadı ve İtalya'yı Almanya'nın yanına çekmeye lüzum görmedi.

Bu durumda geriye ingiltere ile Rusya kalıyordu. Gerek Fransa, gerek İngiltere'nin bu sırada, Osmanlı toprağı olan Mısır üzerinde gözü vardı ve çatışma halinde idiler. Ayrıca karşılıklı münasebetleri de iyi sayılmazdı. Bismarck, bu şartlar içinde bulunan Fransa'nın, İngiltere ile birleşmesine ve Almanya'ya cephe almasına ihtimal vermiyordu. Rusya'ya gelince, Bismarck Rusya için endişe duyuyor ve Fransız-Rus ittifakının Almanya için hiç de iyi neticeler vermeyeceğini düşünüyordu. Böyle bir ittifak, gelecekte vukubulacak muhtemel bir harpte, Almanya'yı **iki cepheli** bir **savaşa** mecbur edecek ve Almanya'nın iki güçlü kuvvetin arasında sıkışmasına sebep olacaktı. Böyle bir birleşme ihtimali Bismarck için korkutucu olmuş ve buna Bismarck'ın kabusu denilmiştir. (166)

1871 yılında, Fransa'yı Sedan Meydan Savaşı'nda ağır bir yenilgiye uğratan Bismarck bu başarısını; 1871'den 1890'da başbakanlıktan ayrıldığı tarihe kadar, yaptığı bir sıra antlaşma ile devam ettirdi ve kurduğu kombinezonlar ile Rusya ve Avusturya'yı Almanya'nın yanına almayı başararak Fransa'nın siyasi alanda da yalnız kalmasını sağladı.

---

166. Yılmaz, Dr.Veli Birinci Dünya Harbinde Türk-Alman İttifakı s.2-3; Armaoğlu, 20.Yüzyıl Siyasi Tarihi, s.20-23

Bismarck önce 1872'de Berlin'de Rusya, Avusturya ve Almanya İmparatorları arasında meşhur **Üç imparatorlar Toplantısını** başardı ve bu toplantı sonunda bir antlaşma imzalandı. Bu antlaşma 1871 zaferinden sonra Almanya'nın Avrupa manzumesinde yerini ve şanını yüceltti. Daha sonra 1873'de Alman-Rus antlaşması yapıldı. Bütün bunlar, Fransa'yı yalnız bırakmak içindi. Bu antlaşmaların dışında kalan İngiltere, bu safhada denizaşırı ülkelerde sömürgeler imparatorluğunu kurmakla meşguldü. (167)

Sedan Savaşı, Avrupa'da kuvvetler dengesini esaslı şekilde değiştirmekle kalmadı, savaşın Osmanlı Devleti için de önemli neticeleri oldu. Bu savaş sonunda Almanya tarafından desteklenen Rusya, Kırım Savaşı neticesinde imzalanan ve Rus Karadeniz Donanmasının faaliyet ve etkinliğini büyük ölçüde tahdit eden Paris Antlaşmasının ilgili maddelerinin kaldırılmasını istedi. Fransa'ya karşı Rusya'nın Almanya'nın yanında yer almasını isteyen Bismarck'ın gayretleri neticesinde gerçekleştirilen, 13 Mart 1871 tarihli **Londra Antlaşması'nda,** Karadeniz'in tarafsızlığı ortadan kaldırıldı ve Rusya emeline ulaştı.

Avrupa'da değişen kuvvetler muvazenesi, batılı devletlerin Rusya'ya karşı cephe almalarına imkan bırakmadığından, bu fırsatı iyi değerlendiren Rusya, Karadeniz'de elde ettiği üstünlüğe paralel olarak Balkanlarda da nüfuzunu arttırma çabasına girdi. Bu gelişmeler ise, 1877- 1878 Osmanlı-Rus Harbi'nin hazırlayıcısı oldu. (168)

Balkanlar'da Rusya'nın yanında Avusturya'nın da gözü olması ve karşılıklı menfaat çatışmaları, iki devlet arasındaki münasebetlerin bozulmasına ve Üç İmparatorlar Birliğinin dağılmasına sebep oldu. (169)

Almanya'nın doğu sınırlarını emniyete almayı amaçlayan Bis-marck, Rusya ile Avusturya arasındaki menfaat çatışmalarına rağmen, 1879'da Avusturya-Almanya antlaşmasını, 1881'de de Almanya-Avusturya-Rusya arasında bir tarafsızlık antlaşmasını vücuda getirmeyi başardı.

Bu sırada, İtalya ile Fransa'nın arası gerginleşti. Bunu fırsat bilen Bismarck, hemen İtalya'ya döndü ve 1888'de Almanya-İtalya arasında **Üçlü İttifak'ı** meydana getirdi. Gelişen durum içinde, Osmanlı Devleti de bu ittifak saflarına girdi. Ancak, ittifakın üçüncü üyesi italya ise, ittifakı terkederek karşı tarafa geçti. Üçlü İt-tifak'a girmemekle beraber Romanya'da Almanya ve Avusturya ile ayrı ayrı antlaşmalar imzaladı. Ama Birinci Dünya Harbi'nde bu devlet de karşı blokda yerini aldı. Üçlü ittifak, Birinci Dünya Harbi'ne kadar Avrupa siyasetinin ağırlık merkezini teşkil etti. Almanya, bu gelişmeler içinde zaman zaman İngiltere ve hatta Fransa ile bazı antlaşmalar imzalarken, İngiltere ve Fransa ise yalnızlıklarını sürdürmeye devam ettiler. (170)

Kendi milli gayelerinin tahakkukunu ön planda tutan ve II. Abdülhamid devrinden beri dost ve koruyucu rolü oynayan Almanya,

---

167. Aydemir, Şevket Süreyya, Makedonya'dan Orta Asya'ya Enver Paşa, İstanbul, 1971, (3.cilt) c.II s.492

168. Kural, Dr.Akdes Nimet, Türkiye ve Rusya, XVIII Yüzyıl Sonundan Kurtuluş Savaşına Kadar Türk-Rus İlişkileri, D.T.C. Fakültesi Yayınları, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara, 1970, s.74-75, Karal, Prof.Enver Ziya, Osmanlı tarihi Islahat Fermanı Devri (1861-1876), TTK Basımevi, Ankara, 1956 (8.cilt) c.VII. s.66

169. Armaoğlu, 20.Yüzyıl Siyasal Tarihi, s.24

170. Aydemir, Makedonya'dan Orta asya'ya Enver Paşa, c.II s.492-494

1911-1912 Trablusgarb Harbi'nde, İtalya'ya ses çıkarmadı. Berlin Kongresi'nden sonra da, Rusya ile imzaladığı üç yıllık iyiniyet antlaşması ile Rusya'nın Bulgaristan üzerindeki nüfuz ve himaye hakkını tanıdı ve aynı zamanda boğazlan işgal etmek zorunda kalması halinde Rusya'ya siyasi ve manevi destek sağlamak taahhüdünde bulundu. Yapılan antlaşma, 1890 yılına kadar yürürlükte kalacaktı. (171)

1887 Alman-Rus Antlaşması, Avrupa'daki milletlerarası münasebetlerde ve kuvvet dengesi münasebetlerinde, Almanya'nın üstünlüğünü devam ettiren son antlaşma oldu.

1890 yılından itibaren gelişmeler şekil değiştirmeye başladı ve Üçlü İttifak karşısında yeni bir denge blokunun ortaya çıkışıyla Almanya'nın üstünlüğü sona erdi. (172)

b. Avrupa'da Denge : 1890-1904 (1907)

1871-1890 arasında Almanya'ya Avrupa'da üstünlük sağlayan temel faktör, Bismarck'ın takip etmiş olduğu ustaca politika idi. Fakat 1890'da Bismarck'ın başbakanlıktan ayrılması, Alman dış politikasının temel yapısında da büyük değişiklikler meydana getirdi. Bu da, Almanya'nın Avrupa'daki üstünlüğünün sona ermesi ve bir denge durumunun ortaya çıkmasına sebep oldu.

Bilhassa genç imparator ve yaşlı başbakan arasında dış politikada esaslı görüş ayrılıkları ortaya çıktı. Bu görüş ayrılıklarını şu şekilde özetlemek mümkündür:

(a) Bismarck, Avusturya'dan başka Rusya'nın da Almanya'nın yanında yer almasına çok ehemmiyet veriyordu. II. Wilhelm ise bu görüşü paylaşmadı.

(b) II. Wilhelm'e göre Pan-Cermen Bloku'na Rusya değil, denizlerde son derece güçlü olan İngiltere katılmalıydı.

(c) Bismarck, Alman dış politika faaliyetlerini Avrupa kıtası dışına taşırmamaya bilhassa dikkat ediyor ve Almanya'nın deniz aşırı topraklarda uğraşmasının, Avrupa'daki durumunu zayıflatacağına inanıyordu. Fakat II Wilhelm, Bismarck'ın aksine Almanya'nın büyük devlet olabilmesi için, diğer büyük devletler gibi onun da sömürgecilik yapması ve münasebetlerini dünya çapında genişleterek bir dünya politikası **(Welt Politik)** takip etmesi gerektiği düşüncesinde idi.

Bismarck'ın ayrılması ile dış politikanın sevk ve idaresi II. Wil-helm'in eline geçti. Lakin II. Wilhelm, benimsediği dış politikayı da işlediği gibi tatbik edemedi. **Bir defa,** 1890 yılında süresi biten 1887 Alman-Rus antlaşmasını, Rusya'nın isteğine rağmen yenilemedi. Bu Rusya'nın Almanya'dan koparak Fransa'ya dönmesine sebep oldu. **İkinci olarak,** Wilhelm'in İngiltere'yi Almanya'nın yanına çekmek için harcadığı çabalar da hiçbir netice vermedi. **Üçüncü olarak,** II. Wilhelm, gayet aktif bir sömürgecilik politikası takip ederek, Almanya'nın hemen bütün dünyaya yayılmasına ve diğer devletlerle çatışmalar girmesine sebep oldu. Kısacası, Alman dış politikası radikal bir değişme geçirdi ve bunun sonunda da **Üçlü İtilaf** dediğimiz İngiltere, Fransa ve Rusya bloku, Üçlü İttifak karşısında bir denge unsuru olarak ortaya çıktı.

Üçlü İtilaf üç antlaşma ile gerçekleşti. **Bunlar:** 1894 Fransız-Rus ittifakı; 1904 İngiliz-Fransız sömürge antlaşması ve 1907 İngiliz-Rus sömürge antlaşmasıdır. (173)

---

171. Armaoğlu, 20.Yüzyıl Siyasal Tarihi, 1984, s.27
172. Armaoğlu, 20.Yüzyıl Siyasal Tarihi, 1984, s.27
173. Armaoğlu, 20.Yüzyıl Siyasal Tarihi, 1984, s.28-29

c. Blokların Çatışması: 1904-1914

1904'lü yıllardan itibaren artık Avrupa, Üçlü İttifak ve Üçlü İtilaf devletleri olarak iki bloka bölünmüş bulunuyordu. Bu bloklaşma, Birinci Dünya Harbi'nin çıkmasında en büyük amillerden birini teşkil edecektir. Çünkü, 1904 yılında İngiliz-Fransız antlaşmasının imzalanmasından itibaren bloklar tam bir çatışma içine girdiler ve çatışmalar Birinci Dünya Harbi'nin patlak vermesi ile sonuçlandı. **Çatışmaların ana noktaları şu şekilde özetlenebilir:**

Fransa, 1904 İngiliz-Fransız antlaşması ile dünyanın en büyük deniz gücüne sahip İngiltere'yi yanına almayı başardı. Bu durumda, karada güçlü Fransa ve Rusya ile denizde güçlü İngiltere, Almanya'nın karşısında yer aldılar. Bu birleşmeden korkan II.Wilhelm, İngiliz-Fransız münasebetlerini bozmaya gayret gösterdi ise de, buna muvaffak olamadı ve İngiliz-Fransız yakınlaşması giderek daha da güç kazandı.

Ayrıca, Almanya ve Avusturya'nın karşılarında yer alan bu güçlü bloktan daha üstün duruma geçmek için silahlanmaya yönelmeleri, Üçlü İtilaf devletlerini de aynı şekilde bu yarışın içine soktu. Bu yarış neticede her iki tarafı da üstünlük kompleksine sürükledi ve en küçük meselelerde dahi blokların karşı karşıya gelmeleri neticesini doğurdu. 1914 yazı geldiğinde iki blok arasındaki gerginlik artık doruk noktasına ulaşmıştı. Bu atmosfer içerisinde 28 Haziran 1914 günü, Avusturya-Macaristan veliahtının bir Sırplı tarafından öldürülmesi gibi basit bir suikast olayı, Birinci Dünya Harbi'nin patlamasına yetti.

- Blokların çatışması olayında göze çarpan bir diğer nokta da, Balkanlar da Avusturya ile Rusya arasındaki çıkar çatışması olmuştur. (174)

2. Büyük Devletlerin Osmanlı Toprakları Üzerindeki Emelleri:

Osmanlı Devleti, 1699'dan itibaren bilhassa Rusya'nın tehdidi altına girmeye başladı. Buna XVIII. yüzyıldan itibaren Avusturya'nın tehdidi de eklendi. Osmanlı Devleti XIX. yüzyıla kadar bu devletlerle mücadele etti ve bu mücadelede genellikle kendi gücüne güvendi. Güç ve kudretini giderek kaybeden ve zayıflayan devlet, varlığını korumak, dağılma ve yıkılmasını önlemek için bir **denge politikası** takip etmeye mecbur kaldı. **Bu politika:** 1791-1878'e kadar Rus tehlikesine karşı, İngiltere'ye dayanma; 1888-1918'e kadar da Rus-İngiliz tehlikesine karşı, Almanya'ya dayanma şeklinde oldu. (175)

Balkan Harbi neticesinde Osmanlı Devleti'nin Avrupa'da topraklarının paylaşılmasını tamamlayan Avrupa devletleri, Birinci Dünya Harbi başladığı zaman, Anadolu'nun paylaşılması işini de ana çizgileri bakımından tamamlamış bulunuyorlardı. Bu antlaşmaların çoğunu Osmanlı Hükümeti de öğrenmişti. İşin ilginç tarafı; Osmanlı Devleti çökerse veya çöktürülürse büyük devletlerin alacağı payı tespit etmiş ve paylarını öbürlerine önceden tanıttırmış olmalarıydı. Bu durum tarihte ilk defa vaki oluyordu.
(176)

a. Devletlerin Osmanlı Devleti Üzerindeki Payları :

Rus payı, iki kısımdan teşekkül ediyordu. Birincisi; Trabzon-Van Gölü çizgisinin doğu ve kuzeyinde kalan bölge ile eski Musul vilayetinin sınırlarına kadar uzanan kesim idi. İkincisi; Sivas, Diyarbakır, Ergani-Maden ve dolaylarıydı.

---

174. Armaoğlu, 20.Yüzyıl Siyasal Tarihi, s.36-37
175. Armaoğlu, 20.Yüzyıl Siyasal Tarihi, s.43
176. Bayar, Yusuf Hikmet, Türk İnkılabı Tarihi TTK Basımevi, Ankara, 1951, (4.Cilt) c.II Ks.III s.466-467

Fransız Payı, Karadeniz kıyıları ile Ereğli-Bolu-Sivas- Di-yarbakır-Trabzon arasında kalan bölge ile Fransız şirketlerinin elinde bulunan Marmara ve Ege Denizi ile İzmir-Afyon-Bursa çizgisi arasında kalan bölgelerdi. Ayrıca, Suriye ve Lübnan'da, Fransız payına düşen nüfuz alanlarını teşkil ediyordu.

İngiliz Payı da, iki kısma ayrılmaktaydı. Bunların birisi, Osmanlı Devleti'nin Türk, diğeri Arabistan kısmındadır. Türk kısmında olanı, İzmir-Aydın demiryolu boyunca uzanmaktadır. Arabistan kısmındaki İngiliz bölgesi ise, hemen bütün Arap Yarımadası'nı içine almaktadır.

Alman Payı, genel olarak İstanbul bölgesi dışarda kalmak üzere Anadolu ve Bağdat demiryollarının iki tarafıdır.

İtalya'ya ise, Muğla'dan güneye inen çizginin aşağısında kalan kesimler ile Antalya civarı bırakılmıştı. Bütün bu paylaşmalara rağmen, büyük devletler Osmanlı Devleti'nin kendilerine yapacakları ittifak teklifleri karşısında, herşeyden habersiz gibi davranabileceklerdi. Halbuki 1914 yılı basında Osmanlı Devleti'ne Almanya'nın 20, Fransa'nın 30 yıl ömür tanıdıkları belgelerle sabitti
(177)

b. Paylaşma Konusunda Büyük Devletlerin Düşünceleri:

1913 yılında İngiltere, Fransa, Almanya ve Rusya hükümetleri Anadolu'nun fiili ve kesin biçimde paylaşılmasına karşıdırlar. Bununla birlikte, Osmanlı Devleti'nin artık kendini to-parlayamayacağına inandıkları için, bu işin er geç gerçekleşeceğini de düşünmektedirler. Ancak bunu, elden geldiği kadar geciktirmeyi kendi menfaatleri yönünden uygun bulmaktadırlar.

İngiltere ve Fransa'yı paylaşma işine atılmaktan alıkoyan başlıca düşünce, Rusya'yı İstanbul ve Boğazlar'ı almaktan alıkoymak imkansızlığı ile paylaşmada Almanya'nın da mutlaka bir pay alacağı ve Akdeniz'de üsler elde ederek Hind ve Çin yollarını tehdit edeceği endişesidir.

Almanya da o sırada fiili ve kesin paylaşmanın aleyhinde bulunmaktadır. Bunun sebepleri, Almanya'nın İstanbul'daki büyükelçisi Von Wangenheim'in 13 Mayıs 1913 tarihli raporunda açık olarak belirtilmiştir. **Raporun özeti şöyledir :**

(1) Almanya'nın Mısır'a yakın bir yere yerleşmesi, onu, o sırada, kendisi için uygun olmayan şartlar içinde, İngiltere ile bir çatışmaya götürebilir endişesi;

(2) Almanya'nın Anadolu'ya yerleşmesi için şartların uygun olmaması ve hatta Rusya, Fransa ve İngiltere gibi ve onların derecesinde belirli bir menfaat bölgesine bile sahip bulunmaması;

(3) Almanya'nın Osmanlı ülkesi içindeki okul, hastane ve benzer kurumları, İngiltere ve Fransa'nınkilere nisbeten azdır ve o derece kök salmış değildir. Bilhassa Almanya'nın göz dikebileceği Alman demiryolları bölgesinde (Eskişehir, Ankara, Konya vs.) bunlar yok denecek kadar önemsizdirler. Yani Almanya, Anadolu ve Bağdat demiryollarının geçtikleri yerlerde Rusya'nın Doğu Anadolu'da, Fransa'nın Suriye'de ve İngiltere'nin Güney Irak ve türlü Arap illerinde yapmış oldukları gibi, kaleyi içeriden fethedecek derecede para, propaganda, okul, hastane ve bunlara benzer vasıtalara henüz sahip olamamış ve taraftar da kazanamamış durumda bulunmasıdır.

177. Bayar, Türk İnkılabı Tarihi, c.II Ks.III s.466-475

Bu açıklamalardan da anlaşılacağı gibi Almanya, Anadolu'nun paylaşılması işinde, İngiltere ve Fransa kadar çekingendir ve paylaşmayı geciktirmek için şiddetli bir tavır takınma izlenimi vermektedir.

Rusya'da, İngiltere, Fransa ve Almanya gibi düşünmekte ve Osmanlı Devleti'nin dağılmasını, kesin ve fiili olarak paylaşılmasını, gelişen siyasi durum muvacehesinde menfaatleri açısından uygun bulmamaktadır.

Rusya'nın, Boğazlar meselesinin çözümünü ileride daha uygun bir zamana bırakarak, Doğu Anadolu'da üstün bir durum sağlamaya çalıştığı bu dönemde, Osmanlı'ya karşı tutumunda hasıl olan önemli bir değişikliğe de işaret etmek gerekir. Balkanlıların galebesi üzerine, Osmanlı ülkesi Almanya'dan ve Avusturya'dan tamamiyle ayrılmış bulunmaktadır. Dolayısiyle karayoluyla onlardan bir yardım gelmesini bekleyemez. Deniz yoluna gelince, İngiltere ve Fransa, Rusya'nın dostu ve müttefiki olarak bu yolu da kesmiş bulunmaktadır. Buna göre artık Osmanlı Devleti fiilen Üçlü İtilaf tarafından kuşatılmış bir durumda olup, Üçlü İttifak devletleri ona yardım etmek isterlerse, bunu doğrudan yapamayıp ancak, dolayısıyla, yani Üçlü İtilaf devletlerine çatarak yapabileceklerdir. (178)

Bu durum, Rusya ve diğer Üçlü İtilaf devletlerince, Osmanlı Devleti'ne kaşı önemli ölçüde baskı imkanları yaratırken, aynı zamanda Birinci Dünya Harbi'nin ilk yıllarında, Alman askeri yardımlarının gelmesini güçleştirmiş ve hatta zaman zaman imkansız hale getirmiştir.

Netice itibariyle büyük devletler bu safhada, Osmanlı Devleti'nin paylaşılmasını milli çıkarları açısından uygun bulmuyorlardı. Paylaşma yerine, her ülkenin kendi nüfuz bölgelerinde menfaatlerini devam ettirmelerini daha faydalı görüyorlardı. Beklenmedik gelişmeler karşısında da hazırlıklı olmak için, her devletin ilgi alanının açık olarak belirtilmesinin, yine menfaatleri açısından faydalı olacağı fikrinde birleşiyorlardı. Çünkü, bu paylaşma aralarında çatışmaya lüzum bırakmayacaktı.

F. XIX YÜZYILDA OSMANLI DEVLETİ'NİN DURUMU :

1789 Fransız İhtilali ile 1914 Birinci Dünya Savaşına kadar geçen yaklaşık 120 yıllık dönem, Osmanlı Devleti'nin gerileme ve yıkılmasını hazırlayan çok sayıda karmaşık iç ve dış olaylarla doludur. Bu karmaşık dönemin önemli olaylarını aşağıdaki başlıklar altında açıklamak mümkündür. **Bunlar :**

1. 1789 Fransız İhtilali ve Osmanlı Devleti'ne Etkileri
2. 1815 Viyana Kongresi ve Osmanlı Devleti
3. Sırp-Yunan İsyanları ve 1828-1829 Osmanlı-Rus Harbi
4. 1839 Tanzimat Fermanı
5. Mısır ve Boğazlar Sorunu
6. 1853-1856 Kırım Savaşı
7. 1856 Islahat Fermanı

178. Bayar, Türk İnkılabı Tarihi, s.6-8

8. 1877-1878 Osmanlı Rus Harbi, Ayestefanos ve Berlin Antlaşmaları

9. Birinci ve İkinci Meşrutiyet

10. Balkan Harbi ve sonrasıdır.

1699 yılından itibaren bilhassa Rusya'nın tehdidi altına girmeye başlayan Osmanlı Devleti, zaman zaman diğer Avrupa devletlerinin de münferit veya çok yönlü tehditlerine maruz kaldı. **Bunlar:**

a. Boğazlar üzerinde İngiliz-Rus mücadelesi;

b. Balkanlar üzerinde Avusturya-Rusya Mücadelesi;

c. Mısır üzerinde İngiliz-Fransız mücadelesi;

d. Devletin Orta Doğu topraklan üzerinde Alman-İngiliz mücadelesidir. (179)

Osmanlı Devleti'nin bu mücadeleler ve tehditler karşısında takip ettiği politika ise, **"Denge Politikası"** olup şu devrelere ayrılmaktadır :

a. 1791-1878'e kadar Rus tehlikesine karşı İngiltere'ye dayanma;

b. 1888-1918'e kadar Rus ve İngiliz tehlikesine karşı Almanya'ya dayanma şeklindedir. (180)

İste, XIX. yüzyıl olaylarına bu çerçevede ve özet olarak yer verilecektir.

1. Şark Meselesi ve Osmanlı Devleti :

Osmanlı Devletinin bekasına yönelen ve devleti parçalanma ve hatta yıkılma noktasına getiren olayların temelinde; "Şark Meselesi" yatmaktadır.

Başta Balkanlar olmak üzere, Osmanlı Devleti'nin her yerinde "Şark Meselesi" kavramını ve bu kavramın getirdiği politik sonuçları görmek mümkündür.

O halde " Şark Meselesi" nedir ?

Napolyon Bonapart'ın alt üst ettiği Avrupa haritasını düzene koymak ve Osmanlı Devleti topraklarının paylaşılmasını esasa bağlamak amacını güden bu politik terim, 1815'te toplanan **Viyana** Kongresi'nde gündeme getirildi ve resmiyet kazandı. (181)

Aslında tarihi menşei oldukça eski olan ve Avrupa'yı fazlasıyla meşgul eden "Şark meselesi"ni iki kısımda mütalaa etmek mümkündür. **Birincisi** : 1071-1683 tarihleri arasındaki "Şark Meselesi "dir. Bu safhada, Avrupa savunmada, Türkler ise taarruz halindedir. Bu safhanın tarihi gelişimi ise şu şekildedir :

- Türkleri Anadolu'ya sokmamak,
- Türkleri Anadolu'da durdurmak,

179. Armaoğlu, 20.Yüzyıl Siyasi Tarihi (1914-1995) 11. Baskı, s.51

180. Armaoğlu, 20.Yüzyıl Siyasi Tarihi s.43

181. Karal, Prof. Enver Ziya, Osmanlı Tarihi (Nizam-ı Cedit ve Tanzimat Devirleri) c.V., TTK Basımevi, Ankara, 1970, s.203

* Türklerin Rumeli'ye geçişim önlemek,

* İstanbul'un Türkler tarafından fethini engellemek,

* Türklerin Balkanlar üzerinden Avrupa içlerine doğru ilerleyişine mani olmak. " Şark Meselesi " nin kabul edilen bu hedeflerine rağmen, Türkler Anadolu'ya girmiş, Rumeli'ye geçmiş, Balkanlar'ı zaptetmiş ve Viyana kapılarına kadar ilerlemişlerdir. Fakat, 1683 tarihinde Türklerin Viyana'da yenilgiye uğramasıyla "Şark Meselesinin **ilk safhası bitmiş.** İkinci safhası başlamıştır. Bu safhada; Türkler savunmada, Avrupa taarruzdadır. 1920 yıllarına kadar devam eden bu safhada " Şark Meselesi" nin gelişmesi şu tarzda olmuştur: **"Şark Meselesi" nin İkinci Safhası:**

1. Balkanlardaki Hristiyan milletleri Osmanlı hakimiyetinden kurtarmak. Bunun için Hristiyan toplumları isyana teşvik etmek ve önce onların muhtariyetini, sonra bağımsızlıklarını temin etmek.

2. Birinci maddede belirtilen hususlar gerçekleşmezse, Hris-tiyanlar için reform istemek ve onların lehine Osmanlı Devleti nez-dinde müdahalelerde bulunmak.

3. Türkler'i Balkanlar'dan tamamen atmak.

4. İstanbul'u Türkler'in elinden geri almak.

5. Osmanlı Devleti'ne Asya toprakları üzerinde yaşayan Hristiyan cemaatlar (azınlıklar) lehine reformlar yaptırmak, onlar için de muhtariyet elde etmek veya mümkün olursa bağımsızlıklarına kavuşturmak.

6. Anadolu'yu paylaşmak ve Türkler'i Anadolu'dan çıkarmaktı. (182)

Görüldüğü gibi Balkan Sorunu, " Şark Meselesi"nin ilk hedefi ve bu politik düşüncenin sonucudur. Bu nedenle; Balkan Sorunu'nu " Şark Meselesi" politik kavramı içinde değerlendirmek ve ayrıca sorunun diğer sebeplerini de ortaya koyarak uygulanış biçimini tespit etmek gerekmektedir.

Bu cümleden olarak, Osmanlı Devleti'nde, XIX. yüzyılın ikinci yarısında açıkça ortaya çıkan "Şark Meselesinin sebeplerinin bir diğeri ve hatta en önemlisi de; Avrupa'nın, kolonilere sahip olmak ve ekonomik nüfuz sahaları elde etmek düşüncesidir. Diğer bir ifade ile bu sebepler, maddidir, stratejiktir ve psikolojiktir.

Avrupalı, bu düşüncelere bağlı olarak kendi dışındaki dünya milletlerini ve halklarını uyandırmak, medenileştirmek, Hris-tiyanlığı yaymak, başka devletlerin sınırları içinde bulunan Hristiyanları ve diğer unsurları kurtarmak gibi bir görevi kendi işi gibi kabul etmiştir. (183)

2. Osmanlı Devleti'nde Reform Hareketleri:

XIX. yüzyılda Osmanlı ülkesinde başlatılan reformların, Türk toplumuna da bazı yenilikler getirmekle birlikte Türk ve Müslümanlardan ziyade gayri müslimlerin yararına olduğu ve sonuçta devleti yıkıma götürdüğü tarihi bir hakikattir. 1834- 1914 döneminde yapılan reformlarla Avrupa'nın iç işlerimize müdahalesi ve devletin her

---

182. Türk Milli Bütünlüğü İçerisinde, Doğu Anadolu, Türk Kültürü Araştırma Enstütüsü Yayını, No: 56, Ankara, 1986, s.157-159

183. Türk Milli Bütünlüğü İçerisinde, Doğu Anadolu, s.159-160

yönüyle Avrupalıların nüfuzu altına girmesi arasında sıkı bir ilişki mevcuttur. Her müdahale bir reform projesi, her reform uygulaması bir başka müdahale ve her ikisi ise Batı Emperyalizminin Osmanlı Devleti'ne daha fazla nüfuzu sonucunu doğurmuştur. Böylece, devlet ve toplum " fasit bir daire" içine sokularak günden güne zayıflatılmış, parçalanmış ve nihayet yıkılmıştır. (184)

Avrupa, kapitülasyonlarla hareket sahasını tamamen daralttığı ve 1856 Paris Kongresi ile "denetim ve gözetim" altına aldığı Osmanlı Devleti'nin bekasının devamlılığına inanmıyor ve mirasına göz dikiyordu. Ancak Avrupalılar, mirasın paylaşılması konusunda aralarında ciddi bir anlaşmazlık çıkacağına inandıkları için **"şimdilik"** kaydıyla ve **"toprak bütünlüğüne"** dokunmadan daha az tehlikeli metodlarla hedeflerine ulaşmayı tercih ettiler. Bu metodun esası, reformlardır. **Osmanlı reformlarının hedefi;** dini ve etnik gruplara daha fazla imtiyaz sağlamak; bu grupların muhtariyet ve bağımsızlıklarını gerçekleştirmek; imparatorluk sınırları dahilindeki mevcut Türk hakimiyeti yerine dini ve etnik azınlıkların hakimiyetini tesis etmekti.

Osmanlı Yönetimi'nin ise reformlardan anladığı ve beklediği hususlar çok farklı idi. Onlar için reformlar, devletteki mevcut müesseseleri ve nizamı yenileştirmek ve çağa uydurmak anlamına değil, Avrupai müesseseleri ve usulleri ülkeye getirmek ve yerleştirmek anlamına geliyordu.

Bu metodla, Osmanlı aydınları hem gayrimüslimleri devlete ve ülkeye bağlayacaklarına, hem devleti ayakta tutacaklarına, hem de Avrupalı büyük devletleri memnun edeceklerine inanıyorlardı.

Osmanlı Devlet adamları, bu maksatla ve Avrupalıların telkini ile önce 1838'de liberal ekonomik sistemi, 1839'da **Tanzimat Fermanı** ile liberal hukuk sistemini, nihayet 1856 **Islahat Fermanı** ile liberal kültür anlayışıyla birlikte liberal politik sistemi hedef alan reformları devlet sisteminde ve ülkede tatbik alanına soktular. Bunların sonucu olarak, tüm **gayrimüslimlere** tabii haklar, siyasi haklar ve kültürel haklar tam anlamıyla verilmeye başladı.

Bütün bu teşebbüs ve uygulamalar, içerisinde bulunulan çağın da bir gereği ve sonucuydu. Bilindiği üzere XIX. yüzyıl Avrupası için "milletler" ve "milliyetçilik" çağı olmuştu. Ayrıca, XIX. yüzyıl "liberalizm", "demokrasi" ve "sosyalizm" gibi birbirini takip eden, tamamlayan ve çoğu defa birbirine zıt olan fikir akımlarının geliştiği ve dünyaya yayıldığı bir çağdır. Milliyetçilik, liberal olsun, otoriter olsun, milli hüviyete sahip her devlet ve toplumun esas politikası durumunda idi. (185)

Sonuç olarak, Osmanlı reformları Avrupalı devletlerin Osmanlı'ların içişlerine müdahale edebilmeleri için en güzel vasıta olmuş ve ciddi bir bahane teşkil etmiştir.

3. 1789 Fransız İhtilali ve Osmanlı Devleti'ne Etkileri :

a. Fikir Akımları ve Etkileri :

1789 Fransız İhtilali'nin getirdiği hürriyetçilik ve milliyetçilik akımlarının "Teokratik Devlet Sistemlerini bozguna uğrattığı dönemde Osmanlı Devleti, sahip olduğu ırki yapı ve İslami devlet özelliği sebebiyle başlangıçta milliyetçilik

---

184. Kodaman, Prof. Dr. Bayram, Sultan II. Abdülhamit Devri Doğu Anadolu Politikası, Ankara, 1987, s.1

185. Kodaman, II.Abdülhamit Devri Doğu Anadolu Politikası, s.109-110

akımlarından fazla etkilenmedi. Fakat bir süre sonra adı geçen **dört fikir akımının** da tesiri altında kalmaya başladı. Bunun sonucu, ülkedeki gayr-i müslim tebaalar önce "milliyetçi" oldular ve "milliyetçilik" ideolojisini benimsediler; sonra Bab-ı Ali'den "liberal" ve "demokratik" haklar ve imtiyazlar istemeye başladılar. Bunların ilk hedefi; **"milli muhtariyet"** veya **"milli istiklal",** nihai hedefleri de; "**milli devlet"** idi. Bu hedefe, onları götürecek her türlü fikir akımı ancak onların milliyetçilik fikrinin yardımcısı veya vasıtası olabilirdi. Nitekim, gayr-i müslim aydınların, aralarındaki siyasi fikir ayrılıklarına rağmen, daima **birleştikleri nokta** ve fikir: **milliyetçilik** konusunda olmuştur. Ayrıca, milli gayelerine hizmet edecek her türlü liberal fikri benimseyen Osmanlı aydınlarıyla ittifak içinde olmalarının ve onlarla birlikte merkezi hükümetin otoritesini zayıflatacak reformları istemelerinin sebebi, yine "milliyetçilik"leridir. (186)

b. Napolyon ve Osmanlı Devleti'nin Paylaşılması Projeleri :

Dünya hakimiyeti kurmak düşüncesiyle hareket eden Napolyon Bonapart, İtalya ve Avusturya karşısında kazandığı başarılar sonucunda imzalanan Kampo Farmiyo Antlaşması (1797) ile Arnavutluğu ele geçirmiş ve Osmanlı Devleti ile sınır komşusu olmuştu. Eski dost ve yeni komşu Fransa'nın, fetihler programı henüz İstanbul'da bilinmiyordu. Bab-ı Ali, haklı olarak, endişede idi. Napolyon, işte bu endişeli ortamda ve 19 Mayıs 1798'de 280 parçadan oluşan donanması ve 38.000 kişilik kuvveti ile bir Osmanlı toprağı olan Mısır'ı işgal etmek üzere Fransa'dan hareket etti.

Bir süre sonra Mısır macerasını Kleber'e bırakan ve 23 Ağustos 1799'da tekrar Fransa'ya dönen **Napolyon, Fransa'dan Kleber'e hitaben yazdığı mektubunda;** " Mısır'a hakim olmamızın ehemmiyetli olduğunu benim kadar takdir edebilirsiniz. Her taraftan parçalanmak tehlikesine maruz vaziyette bulunmakta olan Osmanlı İmparatorluğu her gün yıkılmaktadır. Mısır'ın bu vaziyette tahliyesi bir felaket olacaktır. Çünkü bu eyaletin günümüzde Avrupalılar eline geçtiğine şahit olacağız" diyordu. (187)

Bu düşünceden hareketle yola çıkan Napolyon, bir fütuhat projesi hazırladı ve bu projeyi Rus Çarı'na da kabul ettirdi. Proje'nin iki cephesi vardı. Uzak Şark Cephesi, Rusların menfaatine; Akdeniz ve Mısır Cephesi de Fransızların lehine idi. **Projenin esası şöyle idi** : "General Masena Kumandasında bir Fransız Ordusu Ruslar'a katıldıktan sonra, Orenburg'tan Buhara'ya kadar olan mıntıkayı evvela işgal edecek, sonra Afganistan ile İran'ı işgal ederek Hind'e kadar uzanacak ve oradan da İngilizler'i kovarak Çar'a büyük bir Şark İmparatorluğu kazandıracaktı. Buna mukabil Çar, Fransızlar'ın Akdeniz'de ve Mısır'da kafi olarak yerleşmesine ses çıkarmayacaktı. (188)

Görüldüğü gibi, dünyanın nüfuz bölgelerine ayrılması demek olan bu projenin bir yönü Osmanlı Devleti'ne ve onun, toprak bütünlüğüne yönelikti. Bu nedenle, gerek Rusya ve gerekse Fransa bu projenin gerçekleşmesini sağlamak için Avusturya'nın onayının alınmasının şart olduğuna inanıyorlardı. Avusturya'nın projeyi kabul etmesi ise ona hatırı sayılır bir menfaat temini ile mümkündü. Bu durumu iyi değerlendiren Napolyon, Viyana'dan, Osmanlı Devleti'nden almak istediği yerlerin tesbiti ile bildirilmesini istedi.

---

186. Karal, Prof. Enver Ziya, Selim III'ün Hatt-ı Hümayunları, TTK Yayınları, 1942 s. 81; Karal, Ord. Prof. Enver Ziya Osmanlı Tarihi TTK Yay. 1970 c.V s.42-43

187. Karal, Osmanlı Tarihi c.V s.26-43

188. Karal, Selim III'ün hatt-ı Hümayunları, s.81-82 Erim, Siyasi Tarih Metinleri, s. 213-214

Napolyon'un isteğini uygun ve olumlu gören Avusturya İmparatoru Jozef II.de, **Avusturya** payı olarak; **Sırbistan, Bosna-Hersek, Bulgaristan ve Eflak-Buğdan'ı** istedi (189)

Rusya, Avusturya ve Venediklilerle başlayan ve Napolyon Bo-napart'ın siyası ve askeri alandaki faaliyetleri ile devam eden ve Fransız İhtilali'nin getirdiği fikir akımları ile şekillenen gelişmeler, Osmanlı Devleti'ni ve özellikle Hristiyan tebaayı giderek etkilemeye başladı. Hu etkilemenin önemli sonuçlan ise; Sırp ve Rum isyanları ile bu isyanların milliyetçilik şuuru içinde diğer Hristiyan tebaa arasında başlaması ve yayılmasıdır. (190)

4. Sırp İsyanları ve Sonuçları :

Napolyon ile Çar, Osmanlı topraklarını paylaşmak için çalıştıkları sıralarda, Osmanlı Devleti, zamanla bünyesinde oluşan değişiklikler sebebiyle parçalanmaya müsait bir duruma gelmişti. Parçalanmanın ilk büyük ve önemli hareketi, Selim III.devrinde başlayan ve Mahmut 11. zamanında gelişerek muhtar ve prenslik kurulmasıyla son bulan Sırp isyanlarıdır. (191)

XVIII. yüzyılın sonlanna doğru, gerek yabancı devletlerin Sırp-lar'ı Osmanlı Devleti aleyhine tahriklerinin artması ve gerekse Osmanlı yöneliminin bozulması sonucu Sırbistan'da karışıklıklar ve
isyan hareketleri bağladı.

Sırplar'ın Osmanlı Devleti aleyhine tahrik eden devletlerin başında Rusya ve Avusturya geliyordu.

Ayrıca, XVIII. yüzyılın sonlarında, 1789 Fransız İhtilali'nin getirdiği fikir akımları da Sırplar'ı Osmanlı Devleti aleyhine harekete sevk etti.

Bütün bu etkilere, Belgrad'da Sırplar'a yapılan yeniçeri zulmü de eklenince, Sırp isyanı için uygun ortam olgunlaşmış oldu. (192)

4 Şubat 1804'de; yeniçerilere karşı başlatılan Sırp İsyanı'nın ana sebebi; bakımsızlık elde etmekti. Diğer bir ifade ile Sırplar'ın gayesi; Bosna-Hersek'teki Hristiyanları Sırp İhtilali'ne katılmaları için ayaklandırmak ve böylece Karadağ ile birleşip büyük bir Sırbistan kurmaktı. Bu düşünce, zaman zaman Avusturya ve zaman zaman da Rusya tarafından teşvik ve destek gördü. Daha sonra Osmanlı Devleti'nden kopanlan tavizler ve özellikle genel af ilanı; Sırplar tarafından muhtar ve hatta bağımsız bir Sırp Devleti kurulmasının zamanı geldiği şeklinde değerlendirildi.

Bu düşüncenin sonucu olarak yapılan Sırp tekliflerinin Osmanlı Devleti tarafından reddedilmesi üzerine, isyancıların lideri Kara Yorgi, Sırp Millet Meclisi'ni (Skupçina) topladı. Skupçina, Kara Yorgi'yi Baş Knez seçerek Sırbistan'ın istiklalini sağlayıncaya kadar Osmanlı Devleti ile savaşmaya karar verdi.

189. Karal, Osmanlı Tarihi c.V s.26-43

190. Mufassal Osmanlı Tarihi, İstanbul 1960, c.4 s.2248; Mufassal Osmanlı Tarihi İstanbul 1962. c.5 s.102-103

191. Karal, Enver Ziya, Osmanlı Tarihi, c.V. s.102-103

192. Kocabaş, Süleyman

Bu sıralarda Ruslar, Eflak ve Boğdan'a girdiler ve 1806- 1812 Türk-Rus Harbi de başladı. Çar, Sırp asilerine, Türklere karşı beraber savaşmak için anlaşma teklifinde bulundu. Bu teklifin kabul edilmesi ve Rusya'nın Sırp asilerine yardımı ile isyanların yeni bir safhası da başlamış oldu. (193)

Sırp asileri, Ruslardan gördükleri destek ve teşvikler sonucu, **Bosna'ya hücum ettiler.** Drina Nehri'ni geçen Sırplar; Bosna'ya ait Yadar, Rodiyavana ve daha birkaç nahiyeyi aldılar ve hatta Kuzey Bosna'da bulunan Böğürdelen Kalesi'ni zapt ederek halkını kılıçtan geçirdiler. Böğürdelen katliamından sonra, Drina bölgesinde bulunan daha birkaç Bosna arazisi ve halkı Sırp asilerinin hücum, yağma ve baskısına maruz kaldı. **Bu olaylar sonucu, Karadağ ve Sırbistan'da yaşayan çok sayıda Müslüman, Bosna'ya iltica etmek zorunda kaldı.** Ancak tüm bu gelişmelere ve saldırılara rağmen Bosna halkı, Bosna'yı korumak için saldırılara karşı koydu ve mücadelesini sürdürdü. Hatta, Banaluka ve civarında Sırplar lehine reaya tarafından başlatılan bazı ayaklanmaları da bastırdı.

Sırplar'ın ve Kara Yorgi'nin gerçek amacını başlangıçta anlayamayan Bosnalılar, bu amacı kısa sürede fark ettiler ve Sırp saldırılarına karşı genel bir harp hazırlığına başladılar.

1807 yılında kaptanlar, beyler ve diğer Bosna ileri gelenleri eyaletin merkezi olan Travnik'te toplanarak Vali Mehmet Hüsrev Paşa'ya Bosna'yı ve dinlerini ölünceye kadar savunacaklarına dair söz verdiler. Toplantı ve alınan kararlardan sonra, ihmal edilen kalelerin tahkimatına başlandı. Hudut bölgelerinde zarar gören halka, mal ve canlarının güvenliğini korumaları için silah dağıtıldı.

Sırbistan'a karşı hazırlıklar devam ederken 1808 yılında Sırplar, Bosna'daki Ortodoks reayı ayaklandırmak için teşebbüse geçtiler ve bunda sınırlı da olsa muvaffak oldular. Özellikle Gradikça halkının ayaklanmaya katılmaları bütün Sava Nehri boyunca birçok Hristiyan halkın da bu ayaklanmaya katılmasına sebep oldu. Bosna beyleri bu isyanları yer yer bastırmaya muvaffak oldular. 1809 yılı baharında Ruslarla harp yeniden başlayınca, **Sırplar; Karadağlılarda birlikte Bosna-Hersek'te taarruza geçtiler.** Kara Yorgi, 1806 yılında olduğu gibi, bu defa da Karadağ ile birleşmek ümidiyle Yenipazar istikametinde hücumlarını artırdı. Gladniça'yı ve Bosna'dan Rumeli'ye giden yolların kavşak noktası olan Senice'yi ele geçirdi. Bosna halkı ve beyleri, Sırp saldırılarına karşı mücadelelere devam ederken, Osmanlı Devleti, Niş'te bulunan Serasker Hurşid Paşa'yı Sırp problemini çözmek için görevlendirdi. Bosna Valisi İbrahim Hilmi Paşa ve 30.000 kişilik Bosna Ordusu (Ordunun dörtte birini Hristiyan reaya teşkil ediyordu.) ile Niş'ten hareket eden Serasker Hurşid Paşa, koordineli olarak Sirbistan'a hücuma geçtiler. Bosna ve Osmanlı birlikleri, 10 Temmuz 1810'da Drina'yı geçti ve Belgrad üzerine yürüdü. Ancak, Rusların Sırplar'a yardımı sebebiyle Belgrad ele geçirilemedi. Hurşid Paşa geri çekilmeye mecbur kaldı. 1810 yılı Kasım ayma kadar devam eden bu savaşlar, kış mevsiminin yaklaşması sebebiyle nihayet buldu. 1810-1811 yılını her iki taraf hazırlıkla geçirdi. (194)

Bu gelişmeler ve Ruslar'dan gelen yardım ve destekler, tüm Sırbistan'ın bir idare altında birleştirilmesi ümidini uyandırdı. Karadağ'da Sırplara katıldı. **Kara Yorgi, Napolyon ile mektuplaşmaya başladı** ve ona Avusturya'daki bütün Sırplar'ı da isyan ettirmeyi vaat etti. Avusturya ise. buna muhalefet gösterdi.

---

193. Karal, Osmanlı Tarihi s.104-105; Eren, Dr.Ahmet Cevat, Mahmut II. Zamanında Bosna-Hersek, İstanbul, 1965, s.39

194. Eren, Mahmut II.Zamanında Bosna-Hersek, s.38-47

Sırbistan sorunu, giderek Rusya ve Avusturya arasında bir anlaşmazlık konusu halini almaya başladı. Kara Yorgi, gelişen durumdan da istifade ederek Aralık 1808'de kendisini bütün Sırpların başkanı ilan ettirdi ve verasete dayanan Sırp monarşisini kurdu. Avusturya Başbakanı Metternich, doğmakta olan Sırbistan hakkında şunları söyledi:

"Doğmakta olan Sırbistan, Rusya ile Avusturya arasında bir oyuncaktan başka birşey değildir. Böyle olmaktan ise Sırbistan'ın Türkler'de kalması daha hayırlıdır." Görüldüğü gibi Avusturya, bölgenin Rusya'nın kontrolü altına girmesine karşıdır.

Belgrad'taki Rus temsilcisinin düşüncesine göre de: "Büyük devletler yanında Sırbistan Umman'da bir katre" idi. (195)

Ruslar, 1812 Bükreş Antlaşmasına kadar Sırplarla işbirliği yapmaya devam ettiler ve antlaşma metnine Sırbistan'ın muhtariyeti hakkında yoruma açık bir de madde koydurttular. (196)

Bükreş'te Antlaşmasında yer alan ve Sırplar'a bazı imtiyazlar verilmesini öngören bu gelişme, önemli bir yenilik idi ve uluslararası bir vesikada ilk defa yeralıyordu. Rusya, bununla müteakip safhalarda yapacağı müdahaleler için hukuki gerekçe hazırlanmış oluyordu. (197)

Bahse konu antlaşmanın sekizinci maddesi Sırbistan ile ilgili olup Sırbistan'a; içişlerine serbesti kazandırmakta; sorunların Osmanlı Devleti ile karşılıklı görüşmeler yoluyla çözülmesini öngörmekte ve kapalı da olsa muhtariyete varan bir bağımsızlık getirmekte idi. (198)

Sırplar, Bükreş Antlaşmasının kendilerine sağladığı imkanlarla yetinmediler ve tepki gösterdiler. Diğer bir ifade ile Kara Yorgi'nin liderliğinde bağımsız olmalarını istediler. Bu istekler ve gelişmeler, Osmanlı Devleti'nin Sırbistan'a müdahalesini gerektirdi. Osmanlı kuvvetlerine yenilen Kara Yorgi, Sırbistan'ı terk etti ve Avusturya'ya sığındı.

Sırplar daha sonra toplanan Viyana Kongresi'ne bir heyet gönderdiler ve Avrupa Devletleri'nin lehlerine müdahalelerim istediler. Avusturya, muhtar veya bağımsız bir Sırbistan'ın kullanılması inisiyatifini Ruslar'a kaptırdığı için konuya muhalif oldu ve Sırpların istediği sonuç da bu sebeple alınamadı.

Viyana Kongresi'nden bir sonuç alamayan Sırplar, tekrar isyan ettiler ve hareketleri Ruslar tarafından desteklendi. Rusya ile yeni bir savaş istemeyen ve bölgeye yönelik muhtemel bir Rus müdahalesine engel olmak isteyen Osmanlı Devleti, Miloş Obrenoviç'i Baş Knez tanıdı ve Sırplar'a bazı imtiyazlar verilmesini kabul etti. **Buna göre;** halk tarafından seçilecek on iki knez, diğer knezleri seçecekler; adaleti sağlayacaklar ve vergi toplayacaklardı. Ayrıca kilise ve okullar için de geniş ölçüde haklar tanındı. (199)

Sırp İsyanı, Osmanlı Devleti'nin içerden parçalanma ve dağılmaya başlaması; **devletin kendi tebaasından bir topluluğa karşı ilk defa olarak mücadeleyi terk etmesi** ve onun isteklerini kabul etmek zorunda kalması; hepsinden önemlisi Sırbistan'ın imtiyazlı bir prenslik durumuna gelmesi ve devletin bunu resmen tanıması, **Osmanlı Devleti için adeta bir dönüm noktası teşkil etti.**

---

195. Karal, Osmanlı Tarihi c.V, s.105-106
196. Karal, Osmanlı Tarihi c.V, s.107
197. Erim, Siyasi Tarih Metinleri, s.243
198. Erim, Siyasi Tarih Metinleri, s.252; Mufassal Osmanlı Tarihi, c.V, s.2864
199. Kocabaş, Avrupa Türkiye'sinin Kaybı, s.67

Sırplar'ın bu durumu ve elde ettikleri sonuçlar; diğer Hristiyan reaya için Osmanlı Devleti aleyhine kötü örnek teşkil etti ve **Sırbistan'ın bağımsızlık hareketi;** özellikle Yunan bağımsızlık hareketini tahrik etti. (200)

Bu gelişmeler, bağımsız Yunan Devleti'nin kuruluşunu ça-buklaştırdı ve 1829'da imzalanan Edirne Antlaşması ile Yunanlılar bağımsızlıklarını elde ettiler. Bağımsız bir Yunan Devleti'nin kuruluşu, Osmanlı Devleti'nin dağılmasının da başlangıç noktasını oluşturdu. **Yunan Krallığı'nın kurulması**, çeşitli milliyetlere bağlı topluluklardan kurulmuş olan Osmanlı Devleti halkı için bir örnek ve emsal teşkil etti.

Kısacası, Osmanlı Devleti, 1829 Edirne Antlaşması ile sadece toprak kaybetmekle kalmadı, artık Rusya'yı yenmek ve onu zararsız duruma sokmak için beslediği tüm ümitlerini de kesin olarak kaybetti. Bundan böyle Osmanlı üevleti'nin devamı, kendi kuvvetinden çok, devletler arasındaki muvazene prensibinin yürürlük değerine bağlı idi. (201)

Görüldüğü gibi **Sırp İsyanları,** sınırlı bir faaliyetten ziyade **bir milli akımlar mücadelesi şekline dönüşmüş** ve tüm Bal-kanlar'ı ve Balkanlı Ulusları kısa sürede etkisi altına almıştır.

Sırplar, 1804 yılından itibaren her fırsatta Bosna-Hersek halkını da isyana teşvik etmişler ve zorlamışlardır. 1809 Türk-Rus Harbi'nde Rusların yanında yer alan ve Karadağlılar ile müşterek hareket eden Sırplar, Bosna-Hersek halkı üzerinde baskı yaptılar ve onları kendi saflarında harekata zorladılar. Ancak, bu tahriklerin Bosna-Hersek halkı üzerinde başlangıçta pek tesiri olmadı. Bunda halkın çoğunluğunun Müslüman olmasının etkileri büyüktü. Ne var ki, Osmanlı yönetim hataları ve zamanla gelişen milli akımlar, bu bölge halkını da etkilemeye ve Osmanlı Dev-leti'ne cephe almaya zorladı. (202)

5. 1828-1829 Osmanlı-Rus Harbi ve Edirne Antlaşması : a. Harp Öncesi

Durum ve Harbin Sebepleri :

Avrupa büyük devletleri, Avrupa'nın mevcut statükosunu korumak ve ikinci bir Napolyon felaketi ile karşılaşmamak maksadıyla; Eylül 1815'de " **Kutsal İttifak** " ı kurdular. Kutsal İttifak, meşruluk esasına dayanıyordu. Bu fikrin bas taraftan ise Avusturya Başbakanı Metternich idi. (203)

Diğer taraftan Rusya, hem Kutsal İttifak'ın hararetli üyesi olarak kalmak istiyor ve hem de aynı zamanda Osmanlı Devleti'nden kopacağı topraklarla büyümek ve güçlenmek emelini devam ettiriyordu. Bu maksadını gerçekleştirmek isteyen Rusya, Osmanlı Devleti'nin Ortodoks mezhebinden olan Rumen, Sırp ve Yunan tebaasının milliyetçilik duygularını kışkırtmakla sonuç alınacağını düşünüyordu.

Bu düşünce, Kutsal İttifak'a aykırı olmasına rağmen, bu yola girmekte tereddüt edilmedi. Uygulamanın başlangıcını da, 12 Şubat 1821'de başlayan Yunan isyanı teşkil etti.

---

200. Kocabaş, Avrupa Türkiye'sinin Kaybı, s.67; Mufassal Osmanlı Tarihi, c.V.s.2865

201. Karal, Osmanlı Tarihi, c.V. s.121-122

202. Kocabaş, Avrupa Türkiye'sinin Kaybı, s.85

203. Armaoğlu, Prof.Dr. Fahir, Siyasi Tarih (1789-1960) Ankara, 1975, s.45

Osmanlı Devleti, ilk üç yıl yabancı müdahalesi olmadan Yunan isyanı ile mücadele etti. Ancak, daha sonra cereyan eden gelişmeler ve İngiltere'nin Rusya ile müşterek hareket etmeye karar vermesi, olayların seyrini değiştirdi. Nihayet 4 Nisan 1827'de Rus-başkentinde imzalanan bir protokol ile Osmanlı Devleti'ne bağlı **muhtar bir Yunanistan'ın kurulmasına** karar verildi. Bu karara Fransa'da katıldı ve üç devlet arasında 6 Temmuz 1827'de Londra Antlaşması imzalandı. Osmanlı Devleti'nin bu antlaşmayı reddi üzerine; İngiliz, Fransız ve Rus müşterek donanması Mora'yı abluka altına aldı ve 18 Kasım 1827'de **Navarin'de** bulunan Os-manlı-Mısır donanmasını da yaktı. Fransızlar, kısa süreli olmak kaydıyla, Temmuz-Ekim 1828'de Mora'yı işgal ettiler. (204)

1804 yılında başlayan ve 1812'de Bükreş Antlaşması ile muhtariyet kazanan Sırplar'ın isyanından sonra, 1821'de başlayan ve 1827 Londra Antlaşmasıyla muhtariyet kazanan Yunan isyanının; Avrupa tarihinde önemli bir yeri vardır. Bu önem; 1815 Viyana Kongresi'nde alınan ve ülkelerin toprak bütünlüğüne riayeti esas kabul eden statükonun ve dolayısıyla Avrupa haritasının ilk defa olarak bozulmasındandır. Viyana Kongresi'nden sonra statükoyu devam ettirmek isteyen devletler, yeni uyanan milliyet ve demokrasi fikirleri ile mücadeleyi esas almış iken, Osmanlı Dev-leti'nde aynı mahiyetteki bir hareketi bastırmak için meşru devlete yardım edecekleri yerde ihtilalcilere yardım ettiler. Bu, silahları ile savundukları sisteme karsı indirilmiş ağır bir darbe idi. (205)

Navarin olayı ve abluka ile yetinmeyen ve Osmanlı Devleti üzerindeki emellerinden vazgeçmeyen Rus Çarı Nikola, baskıların daha da ağırlaştırılması gerektiğini İngiltere'ye bildirdi.

Londra'ya bildirilen 6 Ocak 1828 **tarihli Rus Notası;** Eflak ve Buğdan'ın işgali İstanbul ve İskenderiye'nin abluka altına alınması, Mora'nın kurtarılması ve savunulması, Yunan Devleti Başkanı Kafodistriya'nın para yardımıyla desteklenmesi, Yunan So-runu'nun üç devlet arasında görüşülmesi konularını kapsıyordu. (206)

Rusya'nın asıl amacı ise, Padişah II. Mahmut'un başlattığı reformları önlemek ve Osmanlı Devleti'nin tekrar güçlenmesine engellemekti. Bunun için ortam müsait duruma getirilmişti. Nitekim **Etniki Eterya Derneğinin** Başkanı ve Rus Çarı'nın Yaveri Alek-sandr İspilanti'nin, 6 Mart 1821'de etrafına topladığı; asilerle Prut Nehri'ni geçerek Eflak'a girmesiyle başlatılan Yunan isyanı devam ediyordu ve iyi bir harp sebebiydi. Ayrıca, Osmanlı Devleti'nin içinde bulunduğu otorite zaafiyeti ve özellikle Haziran 1826'da yeniçeriliğin kaldırılmasından sonra yeni ve düzenli bir ordunun henüz kurulamamış olması, Rusya açısından müspet şartlan oluşturuyor ve adeta harbe teşvik ediyordu. (207)

b. 1828-1829 Osmanlı-Rus Harbi:

Nihayet, 26 Nisan 1828'de Rusya Osmanlı Devleti'ne savaş açtı. 7 Mart'ta Prut Nehri'ni geçen Rus orduları, aynı zamanda Anadolu sınırlarından da hücuma başladı. Anadolu'daki Rus orduları Erzurum'a kadar ilerledi. Avrupa cephesinde ise

---

204. Erim, Siyasi Tarih Metinleri, s.275-276

205. Esmer, A.Şükrü, Siyasi Tarih, İstanbul, 1944, s.107

206. Erim, Siyasi Tarih Metinleri, s.270

207. Kocabaş, Süleyman, Tarihte Türk-Rus Mücadelesi, İstanbul, 1989, s.202-203 Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi, c.III, s.23

harp, Avrupa Devletleri'nin tahminlerinin aksine, süratli gelişmedi. Yeni sistemle yetiştirilmiş Osmanlı kuvvetleri Varna, Şumnu ve Silistre'de başarılı savaşlar yaptılar. Rus ordusu, büyük kayıplar pahasına ilerleyebiliyordu. Hatta Ekim ve Kasım aylarında Eflak ve Buğdan'a (Romanya'ya) geri çekilmek zorunda kaldı. Bu durum, barış görüşmelerine ortam hazırladı ise de, görüşmelerden bir sonuç alınamadı.

Bunun üzerine, Avrupa ve Doğu Anadolu'da Osmanlı-Rus Harbi yeniden başladı. Sılistre'yi alan Rus ordusu, 20 Ağustos 1829'da Edirne'ye girdi. Büyük zaiyat vermiş ve yıpranmış olarak Edirne'ye giren Rus ordusu, 20.000 kişiden ibaretti. (208)

Harp, Rusya'ya pahalıya malolmuştu. Harp için 100 milyon ruble harcanmış, 50.000 Rus askeri ölmüştü. Edirne'ye ulaşabilen birliklerde de hastalık başlamıştı. Beşbin asker tifüs, sıtma ve veba sebebiyle hasta durumda idi. Hastalık sebebiyle çok sayıda Rus askeri ölmüş ve halen de ölüm vakaları devam ediyordu. Ayrıca Rus ordusunun ikmal durumunu da oldukça kötü idi. Donanmalarıyla Çanakkale Boğazı'nı da abluka altına alan Ruslar'a İstanbul yolu açılmıştı. Fakat geri bölgeleri emniyette değildi.

Rus ordusu bu durumda iken, Makedonya'da henüz dağılmamış Osmanlı Birlikleri mevcuttu. Ayrıca 30.000 kişilik Arnavut ve **40.000 kişilik Bosna Birliği,** her an Edirne üzerine gelebilirdi. (209)

Ne yazık ki bu birlikler Edirne'nin imdadına gelmedi, gelemedi.Çünkü gelmek istemediler.

Rus Çarı Nikola, kazanılan başarılara rağmen güç durumda bulunuyordu. Savaş, Rusya'da iç karışıklıklara sebep oldu ve elde edilen neticeler İngiltere ve Avusturya'yı endişelendirdi. İç ve dış tehlikeler ile Rus ordusunun anavatandan fazla uzaklaşmış ve yıpranmış olması Çar Nikola'nın Osmanlı barış teklifini kabul etmesini sağladı ve Edirne'de barış görüşmelerine başlandı. (210)

c. Edirne Barış Antlaşması (14 Eylül 1829) :

(1) Ruslar, Tuna nehrinin ağzındaki adalar hariç Balkanlar'da almış oldukları toprakları iade edeceklerdi. Prut nehri, savaş öncesinde olduğu gibi iki ülke arasında sınır olacaktı.

(2) Doğu Anadolu'da Poti, Anapa ve Ahıska Rusya'ya bırakılacaktı.

(3) Rus ticaret gemileri boğazlardan serbestçe geçebilecekler ve Ruslar Osmanlı topraklarında serbestçe ticaret yapabileceklerdi.

(4) Eflak ve Buğdan'a yeni haklar tanınacak; bu eyaletlerdeki Türk etkinliği sona erecekti.

(5) Sırbistan'a tanınmış olan haklar devam edecekti.

(6) Osmanlı Devleti, on taksitle ödenmek üzere 10 milyon duka altını tazminat olarak ödeyecekti.

---

208. Erim, Siyasi Tarih Metinleri, s.227
209. Kocabaş, Tarihte Türk-Rus Mücadelesi, s.219
210. Karal, Osmanlı Tarihi.c.V s.120

(7) Osmanlı Devleti, 4 Nisan 1826'da Yunanistan probleminin çözülmesi konusunda ingiltere ile Rusya arasında imzalanmış olan ve Yunanistan'a bağımsızlık kazandıran Sen- Petersburg protokolünü tanımaya kabul edecekti. (211)

d. 1829 Tarihli Edirne Barış Antlaşmasının Önemi:

Bu antlaşma, Osmanlı Devleti'nin 1774 tarihli Kaynarca Antlaşmasından sonra imzaladığı en ağır antlaşmadır. Barışın ağırlık noktasını **"Bağımsız bir Yunan Devletinin kurulması teşkil** etmektedir.

Osmanlı Devleti bu tarihe kadar bir çok savaşları ve ülke topraklarını kaybetmiştir. Ancak, devletin kendi bünyesinden bir unsurun bağımsızlığını kaybetmesi ilk örneği teşkil etmektedir. Bu örnek, Osmanlı Devleti'nin tarihinde çok önemli bir dönüm noktasıdır ve dağılmasının başlangıcıdır. Çünkü çeşitli milliyetlere bağlı topluluklardan kurulmuş olan Osmanlı Devleti halkı, bundan sonra bu örneği hedef alacak ve devlet birbirini takip eden kopmalara sahne olacaktır.

Diğer bir önemli sonuç da; Osmanlı Devleti artık Rusya'ya tek başına karşı koyamayacağını anlayacak ve bekasını devletlerarası denge politikalarında aramaya başlayacaktır. (212)

6. Mısır Valisi Mehmet Ali Paşa'nın İsyanı (1831-1840) :

a. İsyanın Önemi:

Yunanistan'ın bağımsızlığı bir Akdeniz olayı idi. Rusya, bu devletin kurulması ile Osmanlı Devleti üzerindeki baskılarını arttırmış ve Balkan yarımadasındaki Slavlar arasında nüfuz ve itibar kazanmıştı.

İngiltere, Yunan Devletinin kurulmasıyla Mısır Valisi Mehmet Ali Paşa'nın etkinliğini de önlemişti.

Fransa ise, Akdeniz devleti olduğu için, Akdeniz'de dengenin kendi aleyhine bozulduğunu beyan ederek bir Osmanlı toprağı olan Cezayır'a göz dikmiş ve 5 Temmuz 1830'da bölgeyi işgal etmişti.

Osmanlı Devleti, bir yıl ara ile kaybettiği Mora yarımadası ve Cezayir olaylarının acısını çekerken, Napolyon'un Mısır'ı işgal ettiği sırada Kavala'dan sevkedilen birliklerle Mısır'a giden ve daha sonra vali olan Mehmet Ali Paşa'nın isyanı ile karşılaştı.

Mısır isyanı başlangıçta devletin bir iç sorunu statüsünde iken kısa zamanda uluslararası bir görünüm kazandı. (213)

b. İsyanın Sebebi ve Gelişmeler :

Osmanlı Devleti'nin merkezi yönetimi bir iç çöküş dönemi yaşarken, Mısır'da Mehmet Ali Paşa önemli bir güç olarak ortaya çıkmaya başladı.

---

211. Karal, Osmanlı Tarihi.c.V s.120-121
212. Karal, Osmanlı Tarihi.c.V s.121-122
213. Karal, Osmanlı Tarihi.c.V s.122-125

1828-1829 Osmanlı-Rus savaşında padişah II.Mahmut Mısır'dan yardım istedi. Mehmet Ali, Anadolu valiliğinin kendisine, Rumeli seraskerliğinin do oğlu İbrahim Paşa'ya verilmesi şartıyla yardım edeceğini bildirdi. Bu teklifler yapılmadığı için o da yardım etmedi. Ayrıca Yunan isyanı sırasında vadedilmiş olan Girit, Trablusşam ve Suriye valiliklerini istedi. II.Mahmut, yalnız Girit valiliğini verdi. Bunun üzerine Mehmet Ali Paşa oğlu İbrahim Paşa komutasında Suriye üzerine bir ordu gönderdi. Suriye'yi işgal eden Mehmet Ali kuvvetleri 21 Aralık 1832'de Konya'ya kadar ilerledi. Osmanlı ordularını mağlup eden bu kuvvetlerin İstanbul üzerine ilerlemesi ve hatta padişahı tahttan indirme tehlikesi ortaya çıktı.

Gelişen durum üzerine Padişah II.Mahmut Rus yardımı teklifini kabul etmek zorunda kaldı. Şubat 1833'de bir Rus filosu ve 5 Nisan 1833'de de 15 bin kişilik bir Rus ordusu İstanbul'a geldi. Bunun üzerine Avrupa devletleri duruma müdahale ettiler ve Kütahya'ya kadar gelmiş olan Mehmet Ali Paşa kuvvetlerinin çekilmesini istediler.

Neticede, 14 Mayıs 1833'de Kütahya'da bir uzlaşma yapıldı. **Bu uzlaşmaya göre;** Mehmet Ali'ye Şam, oğluna da Adana valilikleri ek olarak verildi.

İngiltere, Fransa ve Avusturya'nın bu olayda Mehmet Ali Paşa'yı tutmaları II.Mahmut'u endişeye şevketti. Bu endişe, padişahı Rusya ile 1833'de Hünkar İskelesi Antlaşmasını yapmaya mecbur etti. (214)

Hünkar İskelesi Antlaşması, Osmanlı tarihinin dönüm noktalarından biri oldu. Osmanlı Devleti, bir valisinin isyanına karşı koyabilmek için, adeta Rusya'nın himaye ve yardımına sığındı.

Bu durum diğer Avrupa büyük devletlerini endişelendirdi ve "Şark Meselesi" olarak ifadesini bulan Osmanlı Devleti'nin geleceğinin büyük devletlerce birlikte ele alınması sonucunu doğurdu.

Bir süre sonra ve 1834'de Lübnan'da Mehmet Ali'ye karşı başlatılan bir isyan sebebiyle Osmanlı Devleti ayaklanmayı destekledi. Osmanlı Devleti'nin tutumu, gerginliği yeniden gündeme getirdi ve sonuçta Mehmet Ali bağımsızlığını ilan etti.

Bunun üzerine Osmanlı Devleti ile Mısır arasında savaş başladı. 21 Nisan 1839'da iki taraf orduları Urfa yakınlarındaki Nizip bölgesinde karşılaştı. Osmanlı Ordusu savası kaybetti ve İstanbul yolu tekrar Mehmet Ali ordularına açıldı. Mağlubiyet haberi İstanbul'a gelmeden II.Mahmut vefat etti ve yerine oğlu Abdülmecit padişah oldu. Abdülmecit Mehmet Ali'ye barış teklif etti ise de kabul edilmedi.

Neticede Avusturya, Fransa, Prusya, Rusya ve İngiltere Bab-ı Ali'ye müşterek bir nota vererek Şark Meselesi'ni kendi aralarında çözdüklerini bildirdiler. Osmanlı Devleti'nin de tek başına Mehmet Ali ile herhangi bir anlaşma yapmamasını istediler. Fransa hariç, bahse konu dört devlet temsilcileri 15 Temmuz 1840'da Londra'da **"Londra Protokolu"nu** imzaladılar. Bu devletler daha sonra aynı konuda Osmanlı Devleti ile de bir anlaşma yaptılar.

---

214. Erim, Siyasi Tarih Metinleri, s.293-295

Mehmet Ali, Londra'da tespit edilen şartları, biraz da Fransa'ya güvenerek reddetti. Fakat savaş başlayınca, Fransa onu yalnız bıraktı. Türk ve İngiliz kuvvetleri Mısır ordusunu Suriye'den çekilmeye mecbur etti. İngiliz donanması da İskenderiye'ye demirledi. Sonuçta Mehmet Ali barışa razı oldu ve Padişah'da Londra ve İstanbul Antlaşmalarındaki esasları bir fermanla Mehmet Ali'ye bildirdi. (215)

c. 1841 Boğazlar Sözleşmesi ve Boğazların Yeni Statüsü:

Mısır isyanı sonunda Osmanlı Devleti'nin tam bir çöküntü içine düştüğü ortaya çıkınca Boğazlar meselesi önemli bir konu olarak ön plana çıktı. Çünkü, Akdeniz'in doğu kapısı durumunda olan İstanbul ve Çanakkale Boğazları, devletlerarası ilişkiler ve dengeler açısından hayati önemi haizdi. Aslında, bu safhada boğazlar, İngiltere veya Rusya'nın kontroluna girebilirdi. Fakat, bu güçler karşı karşıya gelmemek için ve dengelerin muhafazası maksadıyla bu türden uygulamaya teşebbüs etmediler.

(1) 1841 Tarihine Kadar Boğazların Statüsü :

(a) 1535 kapitülasyonlarıyla Fransız bayrağı taşıyan ticaret gemilerine tüm Türk limanlarına girip çıkmak müsaadesi verildi. Bu müsaadeler zaman zaman diğer devletlere de tanındı.

(b) 1774 Küçük Kaynarca Antlaşması Rus ticaret gemilerine Boğazlardan serbestçe geçebilmek hakkını tanıdı. (Md: 11)

(c) 1798 ve 1805'de Rusya ile yapılan ittifak antlaşmalarında **Rus savaş gemilerinin** Boğazlardan geçeceğine dair hükümler konuldu. 1806'da iki devlet arasında çıkan savaş bu antlaşma hükümlerini geçersiz kıldı.

(d) 1809'da İngiltere ile imzalanan ittifak antlaşmasında Boğazların tüm devletlerin savaş gemilerine kapalı tutulması prensibi kabul edildi.

(e) 1829'da Edirne Antlaşmasına , Boğazların bütün devletlerin ticaret gemilerine açık tutulacağı hükmü kondu. (Md: 7)

(f) 1833 tarihli Hünkar İskelesi Antlaşmasının gizli maddesinde, Osmanlı Devleti'nin Çanakkale Boğazını Rusya lehine kapatacağına, yani hiçbir yabancı savaş gemisinin hiçbir sebep ve bahane ile Çanakkale'den giriş yapmasına müsaade etmeyeceği hususuna yer verildi. (216)

Bundan da anlaşılıyor ki, Osmanlı Devleti bu dönemlerde Boğazlar Statüsünün sorumluluğunu Avrupa büyük devletleri ile paylaşma durumuna girmiştir.

Mısır meselesinden sonra ise, boğazlar, Rusya'nın kontrolünden alınmış ve tekrar Avrupa büyük devletlerin taahhüdü altına verilmiştir.

(2) 1841 Boğazlar Sözleşmesi:

13 Temmuz 1841'de imzalanan Londra Boğazlar Sözleşmesinin esasları şöyledir :

(a) Osmanlı Devleti, barış durumunda eskiden olduğu gibi yabancı devletlerin savaş gemilerini Boğazlardan geçirtmemeyi taahhüt eder.

---

215. Erim, Siyasi Tarih Metinleri, s.301-302
216. Erim, Siyasi Tarih Metinleri, s.309-310

(b) Osmanlı Devleti, eskiden olduğu gibi dost ülkelerin el-ilerinin hizmetinde bulunan hafif savaş gemilerinin Boğazlardan geçişine izin verebilir.

(c) Osmanlı padişahı, dostluk ilişküeri içinde bulunan tüm devletleri, işbu antlaşma hükümlerine uymaya davet eder.

(d) Antlaşma iki ay içinde onaylanır ve imzacı tüm devletler, antlaşma hükümlerine uymayı taahhüt ederler. (217)

Görüldüğü gibi; bu antlaşma ile **Boğazların barış zamanında savaş gemilerine kapalılığı** uluslararası yükümlülük altına alınmıştır. Boğazların kapalılığı kavramı yalnız barış zamanı ile sınırlıdır. Osmanlı Devleti savaşa girdiği takdirde Boğazlan istediği gibi tasarruf edebilecektir. Yani, dilediği devletin savaş gemilerine açabilecektir. Nitekim, bu prensip Kırım Savaşanda uygulanacak, İngiliz ve Fransız savaş gemilerinin Karadeniz'e geçmelerine izin verilecektir.

Sonuç olarak; 1841 yılında Osmanlı Devleti üzerindeki Rus nüfuzu ve baskısı gerilemiş; Fransa'nın Mısır üzerindeki etkinliği ortadan kalkmış; Hünkar İskelesi Antlaşması hükümleri sona ermiş; İngiltere ise en kazançlı ülke durumuna gelmiştir. (218)

7. Kırım Savaşı (1853-1856) :

a. Savaşın Sebepleri :

Osmanlı Devleti ile Rusya arasında başlayan ve Avrupa devletlerinin iştiraki ile kollektif bir görünüm kazanan Kırım Savaşı'nın Osmanlı Devleti açısından iki ana sebebi vardır. Bunlardan **Birincisi:** Rusya'nın Osmanlı Devleti'ne karşı değişen politikası; **İkincisi:** kutsal yerler sorunudur.

Rusya, 1853 yılından itibaren Mehmet Ali Paşa bunalımı sırasında takip ettiği zayıf bir Osmanlı Devleti üzerinde etki alam kurma politikasını bırakarak, bu devleti yıkma politikası takip etmeye başladı. Bunu gerçekleştirebilmek için de **kutsal yerler sorununu** kullandı.

Osmanlı Devleti, Hristiyanlarca kutsal sayılan Kudüs ve çevresinde Katolik ve Ortodokslar'a çeşitli ayrıcalıklar tanımıştı. 1853 yılına gelindiğinde ayrıcalıklar konusunda Rusya ile Katolikliğin dünya çapında savunuculuğunu yapan Fransa çatışmaya başladılar.

Bu durumu bahane eden ve asıl amacı "Hasta adam" gözüyle baktığı Osmanlı devleti'ne ve onun bekasına son vermek isteyen Rusya, İngiltere'ye mirasın paylaşılması teklifinde bulundu. Ancak, Osmanlı Devleti'nin toprak bütünlüğünün muhafazasından yana olan ingiltere bu teklifi kabul etmedi. Bunun üzerine Rusya, tek başına harekete geçerek, Osmanlı Devleti'ne bir ittifak teklifinde bulundu ve bu devletin sınırları içinde yaşayan Or-todokslar'ın koruyuculuğunun Rusya'ya bırakılmasını önerdi. Osmanlı Devleti İngilizlerin de desteğine güvenerek Rus isteklerini reddetti. (219)

b. Savaşın Anlamı ve Önemi:

(1) Kırım Savaşı, Osmanlı devletine yardım etmekten çok, Avrupa'nın siyasal statüsü ile ilgili idi.

---

217. Erim, Siyasi Tarih Metinleri, s.311-313
218. Sander, Siyasi Tarih, s.221-222
219. Sander, Siyasi Tarih, s.223-224 Karal, Osmanlı Tarihi, c.V s.221-227

(2) İngiltere için önemli olan husus, Avrupa'daki güç dengesiydi ve bunun İngiltere aleyhine bozulmasına izin verilemezdi.

(3) Bu nedenle, Avrupa'nın statükosu tek taraflı iradelerle değil, "Avrupa uyumu" içinde diplomasi yoluyla yapılmalıydı.

(4) Özellikle 1848 yılında çıkan Macar ayaklanmasının Rusya tarafından kanlı bir şekilde bastırılmasıyla yara alan Avrupa özgürlükleri korunmalı ve dengelerin Rusya'nın tek başına bozmasına göz yumulmamalıydı.

(5) Fransa'ya göre başarının anahtarı İngiltere ile anlaşmaktan geçiyordu ve Kırım Savaşı bunun için bir fırsattı.

(6) İngiltere ile Fransa'nın ortak düşüncesi ise Rusya'nın Avrupa dışında tutulmasıydı.

(7) Böylece Avrupa Büyük Devletleri Koalisyonu su sonuçlan sağlayabilirdi :

(a) Rusya, Avrupa dışında tutulabilir ve büyük devlet statüsünden indirilebilirdi.

(b) Polonya (Lehistan) yeniden kurulabilirdi.

(c) Osmanlı Devleti zamansız bir dağılmadan kurtulabilirdi.

(d) Fransa Avrupa'da yeniden üstün duruma gelebilirdi.

(8) Tüm bunlara karşı Prusya başta olmak üzere merkezi Avrupa devletleri bu düşüncelere karşıydı.

(9) Özellikle Avusturya, savaş sonunda yapılacak antlaşmadan ve ortaya çıkacak yeni statükodan endişeli idi.

(10) Kısacası; batılı devletler "neye" karşı savaşacaklarının bilincinde olmakla birlikte "ne" için savaşacaklarını tam bilmiyorlardı. Dolayısıyla, gerçek barış antlaşması hemen hemen hiçbir sorunu çözemedi. (220)

c. Savaşın Başlaması ve Gelişmesi :

Rusya'nın İstanbul'da görevli elçisi Mençikof Rus isteklerinin reddedilmesi üzerine 19 Mayıs 1853'te İstanbul'dan ayrıldı.

Rus orduları savaş dahi ilan etmeden 22 Haziran 1853'de Eflak ve Buğdan'ı işgale başladılar. Çar, bu hareketinin bir savaş başlangıcı kabul edilmemesi gerektiğini açıkladı ve bu teşebbüsün bir güvenlik tedbiri olduğunu belirtti. Ancak, bu durum Avrupa'nın statüsünü değiştirmeye yönelikti. Bunun üzerine Avusturya'nın teklifi ile Viyana'da bir konferans toplandı. Fakat toplantıdan sonuç alınamadı.

Bu sırada İstanbul'da, Rusya'ya karşı savaş ilanı için halk padişaha baskı yapmaya başladı. Ekim 1853'te Rusya'ya bir nota verildi ve Eflak ile Buğdan'ın 15 gün içinde boşaltılması istendi. Rusya bu notaya kayıtsız kaldı ve tanınan sürenin sonunda savaş fiilen başladı.

---

220. Sander, Siyasi Tarih, s.224-225

Savaşın başlangıcında Osmanlı ordusu Balkaıılar'da başarılı oldu. Fakat, Batum'a yardım götüren Osmanlı donanması 30 Kasım 1853'te Rus donanması tarafından Sinop açıklarında ba-tırıldı. Ruslar'ın bu ani hareketi ve Karadeniz'de durum üstünlüğü sağlamaları Boğazlardı ve İstanbul'u tehlikeye düşürdü. Bu durum Avrupa devletlerini endişelendirdi.

İngiltere ve Fransa devreye girerek tarafları uzlaştırmak istedi, ancak yapılan teklifi Rusya reddetti. Bunun üzerine Fransa ve İngiltere Rusya'ya bir ültimatom verdiler ve taraflardan şu isteklerde bulundular :

Rusya'dan :

(1) Eflak ve Buğdan'dan çekilmesi;

(2) Osmanlı Devletinin ülke bütünlüğüne riayet etmesi;

(3) Ortodoksların himayeciliği iddiasından vazgeçmesi istendi.

Osmanlı Devleti'nden de :

(1) Vatandaşlarına eşit haklar tanıması ve tatbik etmesi;

(2) Hristiyanlar'a olumsuz muamelede bulunulmaması ;

(3) Karma mahkemeler kurulması;

(4) Hristiyan tebaadan vergi alınmaması talep edildi.

Çar, ültimatomu ve istekleri kabul etmedi ve Rus ordusuna Tuna nehrini geçerek ilerleme emrini verdi. İngiltere ve Fransa, 12 Mart 1854'te Rusya'ya savaş ilan ettiler.

İngiltere ve Fransa Osmanlı Devleti lehine savaşa girerken Avrupa kamuoyunu tatmin edecek ve özel menfaatler sağlayacak tedbirleri almayı da ihmal etmediler. Bu maksatla 12 Mart 1854'te İstanbul'da; 10 Mayıs 1854'te Londra'da ve 14 Haziran 1854'te de; Avusturya ile antlaşmalar imzaladılar. Avusturya ile yapılan antlaşma Tuna eyaletlerinin Rus ordusundan boşaltılmasını öngörüyordu ve Avusturya, gerekirse asker göndermeyi taahhüt etmekteydi. Bu nedenle 15 Mart 1855'te Sardenya'da ittifaka katıldığını açıkladı.

Savaş devam ederken Osmanlı ülkesinin Epir, Etolya ve Teselya eyaletlerinde Rum halkının isyan hareketleri başladı. Yapılan ikazlar dikkate alınmadı ve bunun üzerine Fransızlar Pire limanına asker çıkararak Yunanistan'ı abluka altına aldılar. Bu hareket Yunanistan'ı tarafsızlığa mecbur etti ve Rusya da bir müttefiğini kaybetti. (221)

Savaş Tuna, Kafkas ve Karadeniz'de yoğunluk kazandı. Tuna cephesinde durum önce Osmanlılar lehine gelişti. Fakat, bir süre sonra Rus ordusu Silistre'ye kadar ilerledi. Bunun üzerine İngiliz ve Fransızlar Gelibolu yarımadasına asker çıkardılar ve çıkan birlikleri Varna bölgesine sevkedildi. Bu sırada Avusturya'da Rusya'yı baskı altına aldı. Rus ordusu Silistre önlerinden çekilmeye mecbur kaldı. Müteakiben de Eflak ve Buğdan'ı tahliye ederek savunmaya geçti.

Müttefikler, Rusya'yı barışa zorlamak için Kırım yarımadasında da bir cephe açmaya karar verdiler. 20 Eylül 1854'te 30 bin Fransız, 21 bin İngiliz ve 60 bin Türk askerinden oluşan müttefik kuvveti 89 harp ve 267 nakliye gemisiyle Kırım'a

---

221. Erim, Siyasi Tarih Metinleri, s.317-319

çıkarıldı. Ancak Kırım Savaşı düşünüldüğü gibi kısa sürede tamamlanamadı. 1855 ilkbaharında 140 bin kişilik bir müttefik kuvveti daha bölgeye çıkarıldı. Ruslar mağlup oldu ve çekilmek zorunda kaldılar.

Kafkas cephesinde ise Ruslar başarı kazandılar ve Kars'ı ele geçirmeye muvaffak oldular.

Bu sırada Çar Nikola öldü, yerine geçen II. Aleksandr barış istemek zorunda kaldı.

Barış şartlan Avusturya tarafından kendisine verilen bir ültimatomla bildirildi. II. Aleksandr istenen şartları esas tutarak barış teklifini kabul etti. Önce 15 Mayıs'dan 14 Haziran 1855'e kadar Viyana'da barış için hazırlık görüşmeleri yapıldı ve Paris Konferansı esasları tespit edildi. (222)

d. Paris Kongresi ve Antlaşması (30 Mart 1856):

Kırım Savaşı'nı sona erdirmek için Osmanlı Devleti, İngiltere, Fransa, Rusya, Avusturya, Prusya ve Piyemonte temsilcileri Paris'te toplandılar. Tamamı 34 madde olan barış antlaşması 30 Mart 1856'da imzalandı. Paris Antlaşmasının getirdiği başlıca hususlar şunlardı :

(1) Taraflar savaş sırasında işgal ettikleri toprakları iade edeceklerdir.

(2) Osmanlı Devleti Avrupa devletler topluluğunun bir üyesi olacak, toprak bütünlüğü ve bağımsızlığı Avrupa devletlerinin ortak garantisi altına konacaktır.

(3) Osmanlı Devleti ile antlaşmayı imzalayan devletlerden biri veya birkaçı arasında anlaşmazlık çıkarsa, taraflar kuvvet kullanmadan önce, diğer imzacı devletlerin aracılığını kabul edeceklerdir.

(4) Osmanlı padişahının 28 Şubat 1856'da ilan ettiği "**Islahat Fermanı**" devletlere tebliğ edilecek ve devletler de bunu kabul edeceklerdir. Bu ferman, ilgili devletlere, Osmanlı Devleti'nin iç işlerine karışma hakkı vermeyecektir.

(5) Boğazların kapalılığını öngören 1841 Boğazlar Sözleşmesi esaslarının devamlılığı kabul edilecektir.

(6) Karadeniz tarafsız olacak ve askerlikten tecrit edilecektir. Karadeniz'deki tüm tersaneler yıkılacak ve hiçbir devletin donanması bulunmayacaktır.

(7) Tuna'da ulaşım serbestisi yeniden kurulacak ve bunu sürekli kılmak için antlaşmayı imzalayan devletlerin temsilcilerinden bir "**Tuna Komisyonu**" kurulacaktır.

(8) Eflak ve Buğdan'a muhtariyet verilecek ve muhtariyet devletlerin ortak garantisi altına alınacaktır. Her iki eyaletin de birer meclisi olacak ve hiçbir devlet Eflak ve Buğdan'ın iç işlerine karışmayacaktır.

(9) Sırbistan'ın daha önce Osmanlı Devletlinden almış olduğu hak ve imtiyazlar devletlerin ortak garantisi altında olacak ve Osmanlı Devleti izinsiz olarak Sırbistan'a askeri müdahalede bulunmayacaktır. (223)

---

222. Karal, Osmanlı Tarihi c.V s. 317-319
223. Erim, Siyasi Tarih Metinleri, s.341-363; Harp Okulu Siyasi Tarih Notları, s.94-95

e. Paris Antlaşmasının Genel Sonuçları :

(1) Antlaşmanın Avrupa için önemi, Rusya tarafından bozulan uluslararası dengenin tekrar tesis edilmesidir.

(2) Osmanlı Devleti açısından ise: Başlangıçta Rus tehlikesi bertaraf edildi; Osmanlı Devleti, devletler genel hak ve hukukundan faydalanma imkanı elde etti; Avrupa konseyine girme hakkını kazandı. Ancak, toprak bütünlüğü ve bekası Avrupa büyük devletlerinin kefilliği altına girdi. Karadeniz'de Rusya ile aynı muameleye tabi tutulması haksızlık olarak ortaya çıktı. Keza devletin tamamen bir iç meselesi olan Islahat Fermanı'na antlaşma metni içinde yer verilmesi, müteakip yıllarda iç işlerine müdahale zemini hazırladı.

(3) İngiltere, Akdeniz ve Hindistan'a giden ticaret yollarını güvenceye aldı. Özellikle Rus Karadeniz donanmasının yok edilmesi, İngiltere'nin sömürgeleri ve Akdeniz ticareti için değerli bir garanti oldu.

(4) Fransa'da İngiltere gibi ekonomik çıkarlar elde etti. Doğu Akdeniz'e yönelik Rus tehlikesi bertaraf edildi ve Napolyon döneminde Fransa'ya karşı kurulmuş olan devletler cephesi parçalanmış oldu.

(5) Piyemonte, İtalya Birliği konusunu Avrupa siyasetinin gündem konusu olmasını sağladı.

(6) Rusya, kuvvetli bir devlet olduğunu kanıtladı. Osmanlı Devleti konusunu ileri bir döneme erteledi.

Sonuç olarak ; Paris Antlaşması ile yeniden kurulan uluslararası denge 1870'de Prusya'nın Fransa'yı mağlup etmesi ve Alman Milli Birliği'nin kurulmasına kadar devam etti. Bu tarihten itibaren Avrupa'da Alman üstünlüğü dönemi başladı. (224)

8. Birinci Meşrutiyet Dönemi ve 1877-1878 Osmanlı-Rus Harbi:

a. Genel:

XIX.yüzyılın ikinci yarısından itibaren, Osmanlı Devleti'nin mukadderatında rol oynamış birbirine paralel **üç olay** serisi dikkat çeker. Her seride ise, üçer nirengi noktası mevcuttur. **Bunları şu şekilde belirtmek mümkündür:**

(1) Buhranlar (Krizler) Serisi :

- Mısır Meselesi
- Kırım Meselesi
- 93 Harbi (1877-1878 Osmanlı-Rus Harbi)

(2) Islahat Serisi:

- Tanzimat Fermanı
- Islahat Fermanı
- Birinci Meşrutiyet

224. Karal, Osmanlı Tarihi c.V s. 247-248

(3) Antlaşmalar Serisi:

- 1841 Londra Antlaşması
- 1856 Paris Antlaşması
- 1878 Berlin Antlaşması

Buhranlar serisi, Osmanlı Devleti'nden büyük kopmalara, toprak kayıplarına sebep oldu. **Islahatlar serisi,** Osmanlı toplumunu alt üst etti ve onu yeni bölünmelere hazırladı. **Antlaşmalar serisi** ise, Osmanlı Devleti'ni büyük devletlerin menfaat ve mücadele sahası haline getirdi. Bütün bu olup bitenlerin etkileri ülke genelinde ve kısa zamanda kendini gösterdi. (225)

1839'da Gülhane Hatt-ı Hümayunu ile başlayan ve otuzyedi yıl süren "**Tanzimat Devri"** siyasi ve sosyal açıdan barış devri getirmediği gibi, Osmanlı Devleti'ni de Avrupa'nın ekonomik sömürgesinden kurtaramadı.

Osmanlı yönetimi; Tanzimatla iç barış ve denge sağlanamayınca 1856'da bir de **"Islahat Fermanı"** yayınladı.

Ancak, Osmanlı Devleti yöneticilerince konuya sadece ıslahat fikri ve uygulaması yönünden yaklaşılmaktaydı. Fransa İhtilali'nin ortaya attığı fikir akımları dikkate alınmadı. Hristiyan unsurların cahil olduğuna hükmedildi ve devletten ayrılacaklarına ihtimal verilmedi. Avrupa büyük devletlerinin Osmanlı Devleti hakkında takip ettikleri siyaset ve tebaaya yönelik tahrik ve teşvikleri doğru olarak değerlendirilemedi. (226)

Neticede isyanlar patlak verdi. Sırp isyanları (1804- 1813), muhtar bir Sırp Beyliği'nin kurulmasına; Yunan isyanları (1821-1827) bağımsız bir Yunan Devleti'nin kurulmasına; **Eflak ve Boğdan olayları** (1858-1866) Romanya adı altında milli ve yarı bağımsız bir devletin kurulmasına; Karadağ isyanlan ise Karadağ'ın geniş muhtariyet hakları elde etmesine sebep oldu. Bunlardan başka Tuna vilayetinde Bulgarların (1848), Girit adasında Rumlar'ın isyanları da bu bölgedeki Hristıyanlara idari haklar kazandırdı. Diğer bir ifade ile muhtar ve bağımsız devletlerin kuruluşu sonucunu doğurdu. Dolayısıyle, çoğunluğu Hristiyanlarla meskun Osmanlı eyaletlerinin devletten ayrılmasına veya devlete zayıf ve zoraki bağlarla bağlı kalmasına sebep oldu. (227)

Balkanlardaki gelişmelerin temelinde; Fransız İhtilali'nin getirdiği milliyetçilik ve hürriyetçilik akımlarının haricinde Avrupalı büyük devletlerin uyguladıkları siyasetin ve yayılmacılık politikalarının da önemli rolü oldu. Bu husus özellikle XIX. yüzyılın ikinci yarısından itibaren daha belirgin şekilde ortaya çıktı.

---

225. Kodaman, Prof.Dr. Bayram, Sultan II. Abdülhamit Devri Doğu Anadolu Politikası, Türk Kültürü Araştırma Enstitüsü Yayınları, No: 67, Ankara, 1987, s.118-119
226. Karal, Ord. Prof. Enver Ziya, Osmanlı Tarihi TTK Basımevi, Ankara 1977, c.VII, s.228
227. Karal, Osmanlı Tarihi c.V s. 247-248

1 Eylül 1870'de Fransa'yı Sedan Savaşı'nda mağlup eden ve Alman birliğini gerçekleştirerek 18 Ocak 1871'de Alman İm-paratorluğu'nu ilan eden Bismarck'ın, Alman birliğini kuvvetlendirmek için Fransa'nın yalnız bırakılmasını esas alan ve bunu sağlamak için Rusya ile Avusturya-Macaristan'ın Balkanlarda genişlemesine göz yuman politikası; Bosna-Hersek isyanı ile 1877-1878 Osmanlı-Rus Harbi'nin önemli ölçüde hazırlayıcısı oldu. (228)

Bismarck politikasının bir sonucu olarak toplanan Londra Konferansı ile Rusya, Paris Antlaşması'nın Karadeniz'de hükümranlık haklarını tehdit eden hükümlerinden kurtuldu. Bu Rus başarısı, Rusya'nın dışında yaşayan Slavlar arasında ve bilhassa Osmanlı Devleti'nin Ortodoks tebaası arasında büyük şevk ve heyecan yarattı. Bu suretle Panislavizm yeni bir hız almış oldu.

Rusya'nın, Balkan politikasının esasını teşkil eden "**ya otonomi ya otonomi"** fikri, Bismarck politikasıyla güç kazandı ve Slavcı tahriklerinde etkisiyle 1875'te, Hersek isyanının çıkmasına sebep oldu.

1859'da İtalya'da, 1866'da Almanya'da mağlup olan ve artık bu bölgelerde tekrar nüfuz kazanmak ümitlerini kaybeden Avusturya-Macaristan da, genişleme ümitlerini Balkanlara çevirdi ve politikası, Bismarck tarafından da destek gördü.

Bismarck'ın Avusturya'yı desteklemesinin amacı ise; Almanya'yı Orta Avrupa'da hakim unsur yapmak; Balkanlarda Rus ve Avusturya menfaatlerinin çatışmasından faydalanarak her iki devlete de Almanya'nın dostluğunu lüzumlu kılmak; gelişmekte olan ve günün birinde başlayacağı kaçınılmaz olan Alman-Slav emperyalizm mücadelesinde Avusturya'nın genişlemesiyle yeni nüfuz bölgeleri kazanmaktı.

Bu sebeple kendisini yeter derecede kuvvetli hisseden Avusturya, 1875'den itibaren, Balkanlar'da, sınırına bitişik Osmanlı eyaletlerinde reform yapma hakkına sahip bulunduğundan söz etmeye başladı. Aynı yılın Ağustos ayında Avusturya İm-paratoru'nun Dalmaçya kıyılarına yaptığı seyahat sırasında, Karadağ Prensi'ni ve Hersek'ten gelen Hristiyan heyetini kabul etmesi, Avusturya'nın harekete geçtiğini gösteriyordu. Bu seyahatin sonunda Hersek isyanının başlaması dikkat çekiciydi. (229)

Bosna-Hersek olaylarını, Karadağ ve Sırbistan ayaklanmaları takip etti. Çok geçmeden Bulgaristan'da duruma karıştı.

Balkan olayları bu durumda iken, İstanbul'da softaların ayaklanması başladı. Sultan Abdülaziz tahtından indirilerek yerine V. Murat geçirildi. Ancak, V. Murat da deli olduğu iddiası ile tahttan indirilerek, 31 Ağustos 1876'da, II. Abdülhamid padişah ilan edildi. (230)

Osmanlı Devletinin **Kanun-u Esasi'ye** yöneldiği bu günlerde İstanbul, yeni bir Islahat Konferansına sahne oluyordu. 23 Aralık 1876'da açılan bu konferansa **'Tersane Konferansı"** da denir. Konferansın amacı, Balkanlarda ıslahat yapmak ve sorunları esasa bağlamaktı. İşte konferansın devam ettiği bir sırada, 23 Aralık 1876'da toplar atılmaya başladı. Hükümet; Babıali önünde halka, Kanun-u Esasi'yi ilan ettiğini açıkladı..

---

228. Armaoğlu, Dr. Fahir, 20. Yüzyıl Siyasi Tarihi, Tisa Matbaası, Ankara, 1984, s.19-23

229. Karal, Osmanlı Tarihi c.VII s. 64, 76-78

230. Balkan Harbi, Gn.kur. Harp Tarihi Bşk.lığı Yayını (1912-1913) Ankara, 1970 c.I, s.17-19

Devlet, Meşrutiyet idaresine geçiyordu. Böylece dünya önünde vaat ve ıslahat konusunda son kozlar oynanıyordu. Kanun-u Esasi'ye göre seçimler yapıldı ve 240 (180 Müslüman, 60 Hristiyan) mebustan oluşan Osmanlı Meclisi, 19 Mart 1877'de Dolmabahçe Sarayı'nda toplandı. Mebusan Meclisi ve Ayan Meclisi (Senato)'nden oluşan bu iki meclis, Meclis-i Umumi adını aldı. Mebuslar, 4 yılda bir yeniden seçileceklerdi. Türkçe, resmi dildi ve Türkçe bilmeyen mebus seçilemezdi. (231)

Bütün bu gelişmeler ve I. Meşrutiyet'in ilanı da dahil, alınan tedbirler ve verilen tavizler, Balkanlıları ve destekçisi olan ülkeleri tatmin etmedi.

Nihayet, 1877-1878 Harbi, gene Rusların " **Slav kardeşlerini koruma ve Ortodoksluğa yardım",** hatta bütün Hristiyanlarm hamisi olma gibi sloganlarla açıldı. Harp Osmanlı Devleti'nin yenilmesi Romanya, Bulgaristan'ın kaybedilişi ve Edirne'yi de alan Ruslar'ın İstanbul'un bir kenar mahallesi olan Ayastefanos'a (Yeşilköy) kadar gelmeleri ve Doğu Anadolu'da da Erzurum'u ele geçirmeleri ile sonuçlandı. (232)

Bu harp sebebiyle bunalımlı ve kuşkulu günlerin başlamasını bahane eden Abdülhamit II, kendisine tanınan yetkilere dayanarak, Meclis-i Mebusan'ı belirli olmayan bir süre için kapattı.

Meclisin kapatılması ile I. Meşrutiyet dönemi sona erdi ve İstibdat dönemi başladı.

Ruslarla yapılan barış görüşmeleri sonunda ve 3 Mart 1878'de şartlan çok ağır olan Ayastefanos (Yeşilköy) Barış Antlaşması imzalandı. (233)

b. Ayastefanos (Yeşilköy) Barış Antlaşması(1878):

3 Mart 1878'de Ayastefanos'ta Rusya ile Osmanlı Devleti arasında imzalanan Ayastefanos Antlaşması, 29 maddeden ibaret olup antlaşmanın 6 ncı maddesi Bulgaristan Prensliği ile ilgilidir. Bu maddede Makedonya ismi açık olarak belirtilmemekle birlikte, Makedonya'nın da Büyük Bulgaristan toprakları kapsamına girdiği görülmektedir. Buna göre; Edirne ve Selanik Türklerde kalıyor, Üsküp, Manastır, Ohri ve Teselya'da Yenişehir bölgeleri Bulgaristan'a terk ediliyordu. Bulgar Prensliği, Osmanlı idaresinden alınıp Rus himayesine sokuluyordu. Böylece Makedonya ve çevresi 500 yıldan beri ilk defa Osmanlı egemenliğinden çıkmış oluyordu.

Antlaşmanın diğer hükümlerine göre; Balkanlarda Romanya, Sırbistan ve Karadağ tam bağımsız devletler oluyor ve Karadağ'ın da sınırları genişletiliyordu. Bosna-Hersek ise Avusturya ve Rusya'nın gözetimi altında muhtariyete kavuşuyordu. (234)

Ayastefanos Antlaşmasıyla Büyük Bulgaristan olarak ortaya çıkan Bulgar Prensliği, Tuna'dan Adriyatik'e kadar, Bulgaristan'dan başka Rumeli ve Makedonya bölgelerini de içine alarak büyürken; Avrupa Türkiye'si ise iki ayrı ve birbirinden uzak parçaya bölündü. Batıda Arnavutluk, doğuda ise Trakya (Edirne Vilayeti ve İstanbul) bırakıldı. (235)

---

231. Aydemir, Şevket Süreyya, Makedonya'dan Orta asya'ya Enver Paşa, İstanbul, 1972, c.I s.56

232. Aydemir, Makedonya'dan Orta Asya'ya Enver Pala, c.I s.65-69

233. Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi c.I s.92-93

234. Erim, Siyasi Tarih Metinleri, s.387-390

235. Aram, Andonyan, Balkan Harbi Tarihi, sander Yayınları, İstanbul, 1975, s.26-27

Kısacası, Balkanlar parçalanıyor ve Osmanlı Devleti bir Tuna ve Balkan Devleti olmaktan çıkıyordu. (236)

Keza, Doğu Anadolu'da Batum, Kars, Ardahan, Eleşkirt ve Beyazıt bölgelerinin Rusya'ya verilmesi ve antlaşmanın 16 ncı maddesi gereğince de Doğu Anadolu'da yaşayan Ermeniler için ıslahat yapılması kararlaştırıldı. Özellikle Ermeni konusunun böyle bir antlaşmada ilk defa gündeme getirilmesi, Ruslar'ın, bundan sonra Doğu Anadolu'da Ermeniler'i Osmanlı Devleti'ne karşı kullanmak düşüncelerinin bir sonucuydu. (237)

Doğu Avrupa'nın durumunu alt üst eden bu antlaşma, Avrupa büyük devletlerinin şiddetli tepkisine yol açtı. Çünkü, antlaşma sadece Osmanlı Devleti'ne zarar vermekle kalmıyor, doğuda çıkarları bulunan Avrupa devletlerinin hesaplarını da bozuyordu.

- İngiltere, boğazların ve Hindistan yolunun emniyetinin tehlikeye düşmesinden;

- Avusturya-Macaristan, Rusya'nın durum üstünlüğünü sağlamasından;

- Bismarck (Almanya) ise, güneyde Latinler, kuzeyde Slavlar arasında sıkışıp kalmaktan ve de hepsinden önemlisi Kuzey De-nizi'ni Akdeniz'e bağlayacak karayolunun (Hamburg- Selanik ve Hamburg-Adriyatik yolu) Slav unsuru tarafından kapatılmasından büyük endişe duymaya başlamıştır.

- Bu sebepledir ki, Alman ırkını tehdit eden Ayastefanos Antlaşmasından İngiltere ve Avusturya kadar Almanya da rahatsızlık duydu. Bu çıkar çatışmaları, Makedonya'nın bir süre sonra Osmanlı egemenliğinde kalmasını sağlayacak yolu açtı.

Ayastefanos Antlaşmasıyla ortaya çıkan durumun düzeltilmesini ve tehlikenin ortadan kaldırılmasını sağlamak üzere Bismarck, **"namuslu bir arabulucu"** rolü oynadı ve Rusya'ya kongre teklifinde bulundu.

Rusya Bismarck'ın kendisinden yana olacağı umuduyla kongre teklifini kabul etti ve neticede Ayastefanos Antlaşmasını tasfiye eden Berlin Antlaşması imzaladı. (238)

c. Berlin Antlaşması (l 878):

13 Temmuz 1878'de imzalanan ve tamamı 64 madde olan Berlin Antlaşmasının, Balkanlar ve Doğu Anadolu ile ilgili maddeleri özetle şu şekildedir:

(1) Romanya, Sırbistan, Karadağ bağımsız oluyorlardı.

(2) Tuna deltasındaki adalarla Dobruca toprakları ve Tolçi kazası Romanya'ya veriliyordu. Niş ve Pirot, Sırbistan'a ekleniyordu. Karadağ'a bazı arazi parçaları terkediliyordu.

(3) Bulgaristan, Ayastefanos Antlaşmasına göre, daha dar bir prenslik halinde teşekkül ediyordu. Balkan silsilesi kuzeyindeki topraklar Tuna'ya kadar Bulgar Prensliğini teşkil edecekti. Bu silsilenin güneyine düşen ve Edirne vilayeti sınırlarına kadar gelen arazi **"Şarki Rumeli Vilayeti"** adıyla hukuken Osmanlı hakimiyetine ve idareten Bulgaristan'a bırakılıyordu. Ayastefanos Antlaşmasında Büyük Bulgaristan'a verilen Makedonya (Manastır ve Kosova vilayetleri) Türkiye'ye kalıyordu.

(4) O zamana kadar fiilen Osmanlı idaresinde bulunan Bosna-Hersek vilayeti, Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'na geçiyordu. Bu vilayet üstünde Türkiye'nin güya şekli bir hükümranlığı tanınıyordu.

---

237. Yılmaz, Dr. Veli, Türk-Ermeni Sorununun Tarihi Gelişimi, Harp Akademileri Yayını, 2 nci Baskı, 1993, s.17

238. Andonyan, Balkan Harbi Tarihi, s.35-37; 41

(5) Girit adası, Osmanlılar'a bırakılmakla beraber, orada 1868 antlaşması ile kabul edilen iç ıslahatın yapılması taahhüt ediliyordu. Fakat hiç hesapta olmadığı halde Yunanistan'a da Teselya sınırında arazi terkediliyordu. (239)

(6) Doğu Anadolu'da ise Kars, Ardahan, Batum Rusya'ya bırakıldı. Eleşkirt ve Doğu Bayazıt bölgeleri Osmanlılara iade edildi.

(7) Ermeni konusuna 61 nci madde ile: "Bab-ı Ali Ermenilerle meskun vilayetlerde, mahalli ihtiyaçların lüzum gösterdiği ıslahatı vakit geçirmeksizin icrayı; Ermenilerin Kürtlere ve Çerkezlere karşı huzur ve güvenini sağlamayı taahhüt eder. İlgili devletlerin temsilcileri, taahhüt edilen ıslahat ve emniyet tedbirlerinin yerine getirilip getirilmediğini zaman zaman kontrol ve hükümetlerine rapor eder" hükmüne yer verildi. (240)

Bu olay ile Balkanlar'dan sonra doğudan da tehdit altına giren Osmanlı Devleti, yeni arayışlar içine girecek ve bekasını devam ettirmek için denge politikası uygulamaları yanında Almanya ile yakınlık kurmaya çalışacaktır. (241)

1877-1878 Osmanlı-Rus Harbi neticesinde Osmanlı Devleti dep-rasyon geçirdi ve yıkılma noktasına geldi. Devlet, Makedonya hâriç Balkanlar'daki tüm varlığını ve 287. 500 Km^2 lik toprağım kaybetti. Daha da önemlisi, İngiliz-Türk ilişkilerinde yeni bir dönem başladı ve bu tarihten itibaren devletin parçalanması yönünde İngiltere'de çaba harcamaya başladı. Bunun ilk adımını da Kıbrıs adasını işgal müsaadesi alması ve 4 Haziran 1878 Antlaşması ile Kıbrıs'ı geçici kaydıyla işgal etmesi teşkil etti. (242)

d. 1878 Berlin Antlaşmasından sonra Balkanlar'ın Durumu:

Berlin Antlaşmasından hemen sonra Romanya Prensi Karol, 1881'de krallığını ilan etti. Sırbistan Prensi Milan da bir yıl sonra aynı şekilde kendisinin kral olduğunu bildirdi. Böylece Balkanlarda, iki krallık ortaya çıktı.

18 Eylül 1885'te, Berlin Antlaşması gereğince bir Hristiyan vali yönetiminde Osmanlı devletine bağlı olan "Doğu Rumeli" ayaklandı. Ayaklanma neticesinde Bulgarlar, Filibe'de yönetimi ele aldılar ve bölgenin Bulgaristan'a bağlandığını ilan ettiler. Osmanlı Devleti olayı protesto etmekle yetindi.

Doğu Rumeli'nin Bulgaristan'a ilhakı, başka Sırbistan olmak üzere diğer Balkanlı ulusları huzursuz etti. Bunlar, dengenin Bulgaristan lehine bozulduğunu ileri sürdüler. İş bununla kalmadı Sırp Kralı Milan, Doğu Rumeli'de hak iddia ederek, 14 Kasım 1885'de, Bulgaristan'a savaş ilan etti. Sırplar savaşta Bulgarlara yenildiler, ancak mücadele devam etti. Artık beklenen sonuç ortaya çıktı. Şimdi Balkanlar, Osmanlıları bir yana bırakıp kendi aralarında toprak kavgasına başladılar. (243)

Bölgenin en hararetli unsuru Bulgarlar idi. Ayastefanos Antlaşması ile kendilerine verilen toprakların Berlin'de kap-tınlmasından huzursuzdular. Amaçları; bu toprakları tekrar almak ve **Büyük Bulgaristan'ı** gerçekleştirmekti. (244)

---

239. Erim, Siyasi Tarih Metinleri, s.403; esmer, A.Şükrü, Siyasi Tarih, İstanbul 1944, s. 394,395

240. Yılmaz, Türk Ermeni Sorununun Tarihi Gelişimi, s. 20

241. Yılmaz, Türk Ermeni Sorununun Tarihi Gelişimi, s.20

242. Erim, Siyasi Tarih Metinleri,s.379-401

243. Artuç, İbrahim, Balkan Savaşı, İstanbul, 1988, s. 32

244. Aydemir, Makedonya’dan Orta Asya’ya Enver Paşa, c.I s.341

Bulgarlar, 1894'de **"Makedonya-Edirne"** adlı bir cemiyet kurdular ve bağımsız Bulgaristan'ı gerçekleştirmeyi düşündüler. Bu cemiyetin tuttuğu yolu beğenmeyen bazı Bulgarlar da şiddet taraftan olan başka bir cemiyet kurdular. Bulgar ordusunun subayları, bütün öğretmenleri ve papazları, bu komitelere girerek geniş çapta çalışmaya başladılar. Fakat aralarındaki fikir ayrılığı, Bulgarları kendi aralarında çarpışmaya kadar götürdü. Bunda Osmanlı Devleti'nin takip ettiği siyasetin de etkisi vardı. (245)

Avusturya-Macaristan'm Sırbistan üzerinde uyguladığı ekonomik bağımlılık ve baskıların bir sonucu olarak, 1905 yılında Sırbistan ile Bulgaristan arasında Ekonomik İşbirliği antlaşması imzalandı. Bu anlaşma, ileride ortaya çıkacak olan Balkan ittifakının başlangıcını teşkil etti. (246)

Bu gelişmeler devam ederken Yunanistan da boş durmuyor, Berlin Antlaşması ile kendisine verilmeyen Yanya'yı istiyordu. Osmanlı Devleti'nin savaşma kararlılığı ve büyük devletlerin müdahalesi ile Yunanistan bu isteğinden bir süre için vazgeçmek zorunda kaldı.

Girit'in bağımsızlık isteği, diğer bir ifade ile Yunanistan ile birleşmek arzusu iki devlet arasındaki siyasi durumun tekrar gerginleşmesine sebep oldu. Girit, 1896'da yeniden ayaklandı. Yunanlılar, Girit'e asker çıkardılar. Büyük devletler araya girdi ve Girit'e özerklik verildi. Ancak Girit özerklik değil, bağımsızlık istiyordu. Bütün bu gelişmeler ve Yunan ordusunun Osmanlı hududuna taarruzu sonucu 1897 Nisan'ında Türk-Yunan savaşı başladı. Yunan kuvvetlerini mağlup eden Osmanlı ordusu, Atina istikametinde ileri harekata geçti. Avrupalıların müdahalesiyle ateş kesildi. Osmanlı Devleti savaşın galibi olmasına rağmen neticede istediğini elde edemedi ve hatta Girit'e daha geniş haklar tanıdı. Girit konusu, Balkanlar'da ortaya çıkacak olaylar için de örnek teşkil edecekti. (247)

Sonuç olarak; bu dönemde Balkanlı uluslar milli birliklerini kuvvetlendirmeye, iç sonuçlarını çözmeye ve daha fazla toprak teminine yönelik gayretlerini sürdürmeye çalıştılar. Kısacası, Balkan Savaşı'nın hazırlıklarına başladılar.

9. İkinci Meşrutiyet Dönemi (1908-1912):

Makedonya'da ıslahat isteyen ve Islahat programının uygulamadaki yetersizliğini bahane eden Avrupalı büyük devletlerin, bölgeye getirdikleri yeni mali uygulamalar ile Makedonya'yı tamamen kendi kontrollarına almaları, Osmanlı subaylarında ilk reaksiyonu ve kendini buluşu başlattı. (248)

Makedonya'da başlatılan **"Genel Borçlar"** (Duyunu Umumiye) uygulaması aslında İstanbul da dahil tüm ülke genelinde uygulanıyordu. Yabancı şirketler ve kapitülasyon memurları her yerde görünür olmuştu. Ayrıca **kara birliklerinin düzenlenmesi görevi,** başta Von der Goltz Paşa olmak üzere **Alman Askeri Heyetine; Deniz kuvvetlerinin teşkilatlandırılması görevi İngiliz Amirali Felix Woods'a; Jandarma teşkillerinin sorumluluğu da bir İtalyan generale verilmişti.** Özetle, bir zamanlar kudreti tartışılmaz Osmanlı Devleti; şimdi her yönüyle Avrupalıların elinde son nefesini vermek üzereydi. (249)

245. T.S.K Tarihi, c.I s.95-96
246. Andonyan, Balkan Harbi Tarihi, s.58
247. Artuç, Balkan Savaşı, s.33-34
248. Aydemir, Makedonya'dan Orta Asya'ya Enver Paşa, c.I s.443
249. Artuç, Balkan Savaşı, s. 46-47

Bu gelişme ve uygulamalar sonucu ortaya çıkan uyanış, Ab-dülhamid yönetimine karşı tepkiye yol açmaya başladı. Başta subaylar olmak üzere aydınları, vatanı ve milleti içinde bulunduğu durumdan kurtarma düşüncesine sevk etti. İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin güçlenmesi ve soruna sahip çıkması sonucunu doğurdu. Gelişmekte olan kurtuluş fikrinin parolası, **"ya hürriyet, ya ölüm"** şeklinde ifadesini buldu. Teşkilatlanmanın başta gelen öncülerini; Binbaşı Enver (Paşa), Resneli Kolağası (Kıdemli Yüzbaşı) Niyazi, Binbaşı Fethi (Okyar), Yarbay Cemal (Paşa) ve sayıları yaklaşık 2000'i bulan diğer subaylar teşkil ediyordu. Selanik'te bulunan Talat Bey de örgütün Avrupa'daki temsilcileri ile teması sağlıyordu.

İttihat ve. Terakki Cemiyeti tarafından başlatılan mücadele devam ederken, 9 Haziran 1908'de İngiliz Kralı Edward ve Rus Çan 2. Nikola arasında vuku bulan ve Osmanlı Devleti'nin paylaşılmasını da konu alan **"Reval"** (Estonya) görüşmesi, II. Meşrutiyet'e varan ayaklanmanın kıvılcımını teşkil etti.

Mevcut Osmanlı yönetiminin, Reval kararlarına karşı koyacak güç ve cesaretten yoksun olduğunu ileri süren İttihat ve Terakki Cemiyeti, 12 Haziran 1908 günü, Binbaşı Enver Bey'in Selanik'i terkederek tek başına dağlara çıkmasıyla ihtilali başlatmış oldu. Binbaşı Enver'in Selanik'te başlattığı hareketi, 15 Haziran'da 150 kişi ile Manastır'dan hareket eden Resneli Niyazi Bey'in hareketi takip etti.

Makedonya'da başlatılan **hürriyet mücadelesini,** Abdülhamit'in karşı tedbirleri takip etti. Bu tedbirlere İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin cevabı ise sert oldu. Nitekim, Sultan Abdülhamid tarafından ihtilali bastırmak için gönderilen Arnavut Şemsi Paşa, 24 Haziran 1908'de, Selanik'te Teğmen Atıf tarafından, herkesin gözü önünde tabanca ile vurularak öldürüldü.

Bir süre sonra Manastır'da bulunan Ordu Komutanı Osman Paşa da İttihatçılar tarafından dağa kaçırıldı.

Benzer olayların giderek artması sonucu, iç ve dış baskılara daha fazla dayanamayan Abdülhamid, 24 Temmuz 1908'de ikinci defa meşrutiyet idaresini kabul etmek durumunda kaldı.

Böylece Balkanlarda çözülemeyen sorunların beşiği olan Makedonya, II. Meşrutiyet'in doğusuna da yataklık etmiş oldu.

Meşrutiyetin idaresi, tüm ülkede olduğu gibi Makedonya'da da yeni bir dönemin habercisi oldu.

Anayasa yeniden yürürlüğe konuldu ve seçim çalışmaları başlatıldı. Şimdi Müslüman, Hristiyan herkese din ve ırk farkı gözetmeksizin milletvekili seçilme hakkı tanındı.

II. Meşrutiyet'in ilanından beş ay sonra, 17 Aralık 1908'de İstanbul'da açılan mecliste, seçimle gelen 260 milletvekilinin dağılımı şöyleydi; 60 Arap, 25 Arnavut, 23 Rum, 12 Ermeni, 5 Yahudi, 4 Bulgar, 3 Sırp, l Ulah olmak üzere 133 *gayri* müslim ve 127 de Türk milletvekili mevcuttu.

Meşrutiyetin ilanı ile Osmanlı yurttaşlarını oluşturan her milletten milletvekili seçilmiş ve memleketin yönetimini ellerine almışlardı ama işin garip tarafı, Türkler mecliste 133'e karşı 127 ile azınlıktaydılar. (250)

---

250. Ilgar, İhsan, (Çeviren), Balkanlarda Bir Gerillacı, Hürriyet Kahramanı Resneli Niyazi Bey'in Anıları, İstanbul, 1975, s.77; Artuç, Balkan Savaşı, s.49

Ancak tüm mücadelelere, iyi niyetlere ve hoşgörüye rağmen, II. Meşrutiyet'in de kendisinden bekleneni vereceği endişeleri mevcuttu. Bunun aksini beklemek aslında yanıltıcı ve hayali olurdu. Çünkü yıllardır bağımsızlık mücadelesi veren Balkanlı devletlerin esas gayeleri, ıslahat değil, kurdukları devletlerini güçlendirmek ve genişletmekti. Makedonya için verdikleri mücadelenin esasını bu düşünce teşkil ediyordu. Meşrutiyet idaresi, olsa olsa onlar için faaliyetlerini daha açık ve korkusuzca yapmak ortamı sağlamış olurdu. Büyük devletlerin düşüncelerinde de önemli bir değişiklik olmamıştı. (251)

Nitekim gelişmeler ve uygulamalar bu düşünceyi haklı kıldı. Daha Meşrutiyetin ilanından 5 ay sonra, 5 Ekim 1908'de Avusturya, Bosna-Hersek'i topraklarına kattı. Abdülhamid olayı protesto ile yetinirken Sırplar, bölgede 2 milyon Sırplı'nın Avusturya işgalinde kaldığı iddiasıyla daha büyük tepki gösterdiler. Benzer tepki, Karadağ tarafından da geldi. Sanki birbirlerini bekliyorlarmış gibi aynı gün, yani 5 Ekim 1908'de Bulgaristan Prensliği de bağımsız bir krallık olduğunu ilan etti.

Babıali tarafından bu olay da protesto ile geçiştirildi. Bunları, bir gün sonra Özerk Girit'in, Yunanistan'a katıldığını bildirmesi haberi takip etti. Osmanlı yönetimi, birleşmeyi kabul etmediğini bildirdi ise de, sorun çözümsüz kaldı.

Meşrutiyet yönetiminin işleri yalnız dışarıda değil, içerde de iyi gitmiyordu. İttihat ve Terakki Partisi'ne karşı Eylül 1908'de **"Ahrar"** ismiyle muhalefet bir parti kuruldu. Ahrar partisi, İttihat ve Terakki'ye karşı yıkıcı bir muhalefete başladı. Tüm bu gelişmeler ve olaylar ülkeyi, 13 Nisan 1909 (eski tarihle 31 Mart’ta)'da İstanbul'daki avcı taburlarının ayaklanmasıyla başlayan **31 Mart Vak'asına** götürdü. İstanbul'da başlayan isyan İttihat ve Terakki'yi ayağa kaldırdı. İsyanı bastırmak için Selanik'ten bir askeri kuvvet İstanbul'a hareket etti. Teşkil edilen bu birliğin içinde Binbaşı Enver, Kolağası Mustafa Kemal, Yüzbaşı İsmet Bey de bulunuyordu.

İlerledikçe büyüyen ve Haraket Ordusu adı verilen bu kuvvete, Mahmut Şevket Paşa komuta ediyordu. Haraket Ordusu'nun İstanbul'a gelişini müteakip 10 gün içinde, 24 Nisan 1909'da, ayaklanma bastırıldı. Padişah Abdülhamid 11, 27 Nisan 1909'da tahttan indirilerek Selanik'e gönderildi ve yerine 60 yaşındaki kardeşi Mehmet Reşat getirildi. Artık bu tarihten itibaren İttihat ve Terakki Cemiyeti ülkenin yönetimine hakim olmaya başladı. (252)

II. Meşrutiyetin ilanı ve İttihat ve Terakki Partisi'nin yönetime el koymasını takip eden dönemde ortaya çıkan **üç önemli gelişme,** Makedonya Mirasının Balkanlılar açısından paylaşılmasını kolaylaştırdı. **Bunlar;** Arnavut İsyanı, Kiliseler Kanunu ve Balkan İttifakıdır.

Arnavutlar, bazı ayrıcalıklara sahiptiler. Bazı vergiler alınmaz, gönüllüler dışındakiler askere gitmezlerdi. Silah taşımaları da serbestti. Osmanlı Devleti'ne en sadık tebaa idi.

Fakat II. Meşrutiyetten sonra İttihat ve Terakki Yönetimi, yeni anayasayı eşit şekilde Arnavutlara da uygulamaya girişince, ilişkiler bozuldu. Buna göre Arnavutlar da diğerleri gibi bütün vergileri vermeye ve asker olmaya zorlandılar. O tarihe kadar Osmanlı Türk'ü gibi Bulgar'a, Sırp'a, Karadağlı'ya, Rum'a karşı elde silah döğüşen Arnavutlar, 1909'da ayaklandılar. Bu durum Osmanlı Devleti açısından önemli bir kayıp sayılırdı. (253)

---

251. Balkan Harbi, c.I s.41
252. Artuç, Balkan Savaşı, s.50-52
253. Artuç, Balkan Savaşı, s.55

İkinci önemli konu; **"Kiliseler ve Okullar Kanunu"** dur. Abdülhamid, ilk günden itibaren Balkan politikasının esasını; **"Balkanlıları birbirine düşürmek"** temeline oturtmuştu. Böylece Osmanlı egemenliğindeki Balkanlılar, birbirleriyle mücadele etmekten devlet otoritesine karşı mücadele etmeye fırsat bulamayacaklardı. Bu politikanın bir süre için faydası olduğu ve elde kalan son Balkan topraklarının kopmasını geciktirdiği söylenebilir.

Abdülhamid'in tahttan indirilmesinden sonra İttihat ve Terakki; bu politikaya da el attı. Onlara göre kardeş milletler olarak kabul ettikleri Balkanlı'lar arasındaki **"Kilise Kavgası"** bir çözüme kavuşturulmalıydı. Bu düşünceden hareketle; 3 Temmuz 1910'da **"Kiliseler ve Okullar Kanunu"** çıkarıldı. Hangi kilise ve okulun kime ait olduğu açıklığa kavuşturuldu. Bu uygulama ile Balkanlı'lar arasında yıllardır devam eden ve bir araya gelmelerine temelde engel olan en önemli anlaşmazlık ve mücadele konusu çözüme kavuşturuldu. Diğer bir ifade ile Osmanlı yönetimi, kendi elleriyle Balkanlıların aralarında anlaşmalarına ve Osmanlı'ya karşı birleşmelerine en uygun imkanı ve ortamı sağladı. (254)

Üçüncü konu; Balkan ittifakının kurulmasıdır. Bu ittifakın kurulması için gerekli şartlar artık oluşmuş durumdaydı. Birleşmelerine en büyük engeli teşkil eden dini sorun yani kiliseler konusu beklemedikleri tarzda çözülmüştü.

Şimdi artık işbirliği yapabilirlerdi. Osmanlı'ya karşı bir ittifak kurabilirlerdi, ittifak konusunda da gelişmeler süratli oldu. Sırp başkenti Belgrad'daki Rus elçisi Hartwing ve Bulgar Başkenti Sofya'daki Rus Elçisi Nakliudof, Rusya'dan aldıkları talimat gereğince, 1910 yılı yazında Bulgarlarla, Sırplar'ı bir ittifak etrafında toplamak için teşebbüse geçtiler. Bu çalışmalar nihayet birbuçuk yıl sonra yani 13 Mart 1912'de sonuçlarını verdi. Bulgarlar ve Sırplar, Makedonya konusunda anlaşmaya vardılar. Yapılan anlaşmaya göre, Osmanlı Devleti ile yapılacak bir savaş sonucu; Kuzey Makedonya Sırplara, Güney Makedonya ise Bulgarlar'a verilecekti. Anlaşmazlık çıkması halinde Rus Çarı'nın hakemliğine baş vurulacaktı.

Bu anlaşmayı haber alan Yunanistan da süratle faaliyete geçti ve Sırp-Bulgar antlaşmasından 2 ay sonra benzer bir antlaşma da Yunanlılarla Bulgarlar arasında yapıldı. Antlaşmada toprak paylaşımından bahsedilmemekle birlikte, taraflar kendilerine göre hesaplar içindeydiler. Her iki taraf da Makedonya'dan önemli bir pay alacağını hesap ediyor ve değerlendiriyordu.

Sonunda, Karadağ da kervana katıldı. Bazı küçük toprak istekleri karşılanır ve kendisine para yardımı yapılırsa kırkbin savaşçı ile Osmanlılar'a karşı savaşabileceğini açıkladı. Buna çoktan razı olan Bulgarlar, Ağustos 1912'de de Bulgar-Karadağ sözlü antlaşmasını gerçekleştirdiler.

Siyasi ittifak antlaşmalarını askeri ittifak görüşme ve antlaşmaları izledi. 11 Mayıs 1912'de Bulgar-Sırp; 22 Eylül 1912'de de Bulgar-Yunan gizli askeri antlaşmaları yapıldı.

Selanik'te sürgünde iken Kiliseler ve Okullar Kanunu'nun kabul edildiği haberini duyan ve başını iki eli arasına alarak "Eyvah!.. Şimdi Yunanlılarla Bulgarların el ele vererek üzerimize çul-lanmalarını bekleyin. Ben bu birleşmeye otuz sene binbir bahane ve sebeple mani olmuştum" diyen Abdülhamid'i bu yönü ile tarih haklı çıkaracak ve Makedonya mirasının paylaşılması, Balkan Harbine kalacaktı. (255)

---

254. Artuç, Balkan Savaşı, s. 71
255. Artuç, Balkan Savaşı, s. 68-71

10. Balkan Savaşı (1912-1913):

Balkan Savaşı öncesinin en önemli siyasi olaylarından biri de İtalya'nın 29 Eylül 1911'de Osmanlı Devleti'ne savaş ilan etmesi ve bir Osmanlı toprağı olan Trablusgarb'a asker çıkarmasıydı.

Trablusgarb'da başarılı olamayan İtalya, bir süre sonra Rodos ve oniki Aday'ı işgal etti. Osmanlı Devleti'nin İtalya ile savaş durumunda olmasını fırsat bilen Balkan devletleri aralarında kurdukları ittifak, yakınlaşma ve tavırlarıyla muhtemel bir savaşın sinyallerini vermeye başladılar. Gelişen durum karşısında Osmanlı Devleti İtalya'ya barış teklifinde bulundu. İki devlet arasında **18 Ekim 1912'de UŞI Antlaşması** imzalandı. **Bu antlaşma gereğince;** Trablusgarp İtalya'ya terkedildi; oniki Ada ise Balkan Savaşı sonuçlanıncaya kadar koşulu ile İtalya'ya bırakıldı. (256)

Balkan Harbi; Karadağ'ın daha fazla büyümek; Sırp, Bulgar ve Yunanlıların ise çeşitli sebep ve gerekçelerle kendilerinin saydığı Makedonya'yı ele geçirmek temel düşüncesinden çıkmıştı. Diğer bir ifade ile harbin sebebi; Makedonlar hariç devletlerini kurmaya muvaffak olan Balkanlı ulusların, kurdukları devletlerini büyütmek ve güçlendirmek arzularının bir sonucuydu. (257)

1877-1878 Osmanlı-Rus Harbi ve onu tamamlayan Berlin Ant laşması; nasıl ağır toprak ve nüfus kayıplarına maloldu ise, Balkan Harbi ve onu sonuçlandıran 1913 Londra Antlaşması da Osmanlı Avrupası'nda oynanan trajedinin son perdesini teşkil etti. (258)

16 Ekim 1912'de Osmanlı Devleti'nin harp ilanı ve 18 Ekim 1912 günü de Balkan Devletleri ordularının taarruzu ile başlayan Balkan Harbi, çeşitli fasılalarla yedi buçuk ay devam etti ve ayakta kalan son kale İşkodra'nm da düşmesi sonucu 23 Nisan 1913'de son buldu.

Osmanlı Devleti, harbin sonunda Makedonya dahil Çatalca ve Gelibolu yarımadası dışında kalan tüm toprakları kaybederek 1350'ler de **Süleyman** Paşa'nın Avrupa'ya ayak basmasından önceki günlere döndü. (259)

Balkan Harbi'nde toprak işgalleri konusunda **en karlı çıkan devlet Yunanistan** oldu. Balkan Harbi'nin ve Makedonya sorununun lideri Bulgaristan olmasına rağmen Bulgaristan, ağırlığını ve dikkatini Doğu Trakya istikametine yöneltTiğinden, Makedonya'da daha az toprak işgal edebildi. Neticede kuzeybatı bölümü hariç bütün Makedonya, Yunanlılar tarafından işgal edildi. Makedonya'nın Yunanlıların eline geçmesinde Rum çetelerinin de önemli katkısı oldu. Artık, Yanya da, Selanik de Yunanlıların elindeydi.

Kısacası, harbin çıkmasından kısa bir süre sonra Yunanlılar Selanik vilayetini, Sırplar da Üsküp ve Manastır vilayetlerini ele geçirerek Makedonya'nın işgalini tamamladılar.

Balkanlardaki bu ani ve beklenmedik gelişme ve özellikle Sırbistan'ın Arnavutluk topraklarını da alarak Adriyatik Denizine ulaşması, başta Avusturya olmak üzere Avrupa büyük devletlerini harekete geçirdi.

---

256. Erim, Siyasi Tarih Metinleri,s.448-449

257. Balkan Harbi (1912-1913) Gnkur. Harp Tarihi Bşk.lığı, Ankara, 1970 c.I s.39

258. Aydemir, Şevket Süreyya, Makedonya'dan Orta Asya'ya Enver Paşa, c.II İstanbul, 1971, s.277

259. Artuç, Balkan Savaşı, s. 21, 97, 297

İtalya'nın da Avusturya'nın yanında yer alması ve bu iki devletin teşvikiyle Arnavutluk, 28 Kasım 1912'de bağımsızlığını ilan etti. İtalya ve Almanya tarafından desteklenen Avusturya'nın karşısına bu defa da Fransa tarafından desteklenen Rusya çıktı. Bu gelişmeler, olayın boyutlarını genişletti. İngiltere'nin olaya müdahale etmesi ve barış yoluyla meselenin hallini önermesi ve bu teklifi Almanya'nın da desteklemesiyle, 12 Aralık 1912'de Londra Konferansı toplandı. Barış görüşmelerine zaman zaman ara verilmekle birlikte, Balkan Harbi'nin Birinci dönemini sona erdiren barış antlaşması 30 Mayıs 1913'te Londra'da yapıldı. (260)

30 Mayıs 1913 tarihli Londra Antlaşması hükümlerine göre:

- Yunanistan, Selanik ve Güney Makedonya ile Girit' i;

- Sırbistan, Orta ve Kuzey Makedonya'yı;

- Bulgaristan ise Trakya'yı, Kavala ve Dedeağac dahil olduğu halde bütün Trakya sahillerini aldı.

- Osmanlı Devleti'nin hududu da Mıdye-Enez hattı olarak tespit edildi. (261)

Londra Antlaşması ve Makedonya mirasının paylaşılma şekli, Balkanlı ulusları tatmin etmedi. Paylaşma, karşılıklı endişe ve güvensizlikleri de getirdi. Nitekim Londra Barış Antlaşması'ndan bir gün sonra 31 Mayıs 1913 te, Selanik'te muhtemel bir Bulgar tehdidine karşı Sırp, Yunan Antlaşması imzalandı. Buna göre, Bulgarların silah zoruyla sınırlarında bir değişikliğe kalkışması halinde, iki devlet ortaklasa hareket edeceklerdi. Romanya da Yunanistan ve Sırbistan'ın yanında yer almayı uygun buldu. (262)

Bulgar Kralı Ferdinand ve General Savafov, Başbakan Daneffe dahil haber vermeden Bulgar ordularını Makedonya'da bulunan Sırp ve Yunanlılarca hücuma geçirdiler. Bu suretle İkinci Balkan Harbi başlamış oldu. 30 Haziranda başlayan harp, 15 Ağustos'a kadar sürdü. Bulgaristan, Türkiye'de dahil olmak üzere dört cepheden taarruza maruz kaldı. Savaş sonunda mağlup olan Bulgaristan 15 Ağustos 1913'te Yunanistan, Sırbistan, Romanya ve Karadağ ile Bükreş Antlaşmasını imzalamaya mecbur kaldı. Harp o kadar süratle cereyan etti ki, büyük devletler müdahale imkanı dahi bulamadılar. (263)

İkinci Balkan Savaşı'nı sona erdiren ve Bulgaristan ile diğer Balkanlı devletler arasında imzalanan **Bükreş Antlaşması'na göre** Makedonya'nın durumunu yeniden düzenledi. **Buna göre;**

- Yunanistan, Kpir'in tamamını. Selanik, Drama. Kavala ile birlikte Güney Makedonya'nın hepsini aldı.
- Manastır, İstip, Üsküp, Priştine bölgesi (Orta ve Kuzey Makedonya) Sırplar'a verildi.

Bulgaristan'a ise Makedonya'nın küçük bir bölümü ile Dedeağaç bölgesi bırakıldı. (264)

Bükreş Antlaşmasından sonra, Osmanlı Devleti ile Balkan Devletleri arasında da ayrı ayrı barış antlaşmaları imzalandı. Bunlardan birincisi, Bulgaristan ile yapılan 29 Eylül 1913 tarihli İstanbul Antlaşmasıdır. Buna göre Türk- Bulgar sınırı yaklaşık

260. Armaoğlu, Siyasi tarih, (1789-1960) s.337-339

261. Esmer, Siyasi Tarih, s.420

262. Artuç, Balkan Savaşı, s.313

263. Esmer, Siyasi Tarih, s. 421

264. Türkgeldi, Ali Fuat, Görüp İşittiklerim, Ankara, 1951, s.105-108; Erim Siyasi Tarih Metinleri, s.450

Meriç nehri oldu. Osmanlı-Yunan barışı ise, 14 Kasım 1913'de imzalanan Atina Antlaşması ile gerçekleştirildi. Bu antlaşma ile Osmanlı Devleti, Yunanistan'ı Balkanlar'da ele geçirdiği toprakların, bu devlete ait olduğunu kabul etti. (265)

Osmanlı Devleti, Balkan Savaşı ile ilgili olarak son antlaşmayı da 13 Mart 1914'de Sırbistan ile yaptı. İki devletin ortak sınırı kalmadığından, bu antlaşmada daha çok Sırbistan'da kalan Türkler'in durumu konusuna yer verildi. (266)

Bu arada önemli, olan olaylardan ve gelişmelerden biri de "**Batı Trakya Geçici Türk Hükümeti"** nin kurulmasıydı. 29 Eylül 1913'de Osmanlı Devleti ile Bulgaristan arasında yapılan İstanbul Antlaşması ile Edirne dahil Doğu Trakya'nın Osmanlı Devleti'ne verilmesine karşılık Batı Trakya Bulgarlara bırakılmıştı. Batı Trakya Geçici Türk Hükümeti bu duruma karşı çıktı ve antlaşmayı tanımadığını ileri sürdü. Aradan geçen sürü içinde Geçici Hükümet bütün bölgede teşkilatını kurdu ve 30000 kişilik bir de savunma gücü oluşturdu. Bu gelişmeler üzerine Bulgarlar, bölgede yığınak yapmaya başladı. Bunun üzerine Sadrazam Sait Halim Paşa hükümeti, Batı Trakya Geçici Türk Hükümeti üzerine baskı yaparak bölgenin boşaltılmasını sağladı. Böylece Ağustos 1913'ün ilk günlerinde, Batı Trakya'da büyük ümitlerle başlayan bu kurtuluş mücadelesi de üç ay sonra Ekim sonlarında acı bir düşkırıklığı ile sona erdi. Bölgede bir yoğunluk oluşturan Türkler ve yüzyıllardır Türk hakimiyeti altında kalan bu topraklar da Makedonya gibi hudutlar dışında bırakıldı.

1912 Ekiminde başlayan, sonradan Romanya'nın da katılmasıyla bütün Balkanları kapsayan büyük kavga, Ağustos 1913'de yani 10 ay gibi kısa bir süre sonunda bitti. Bu büyük kavga neticesinde mirastan en büyük payı Yunanistan aldı.

Osmanlı Devletinin Balkanlardaki 5 **vilayeti,** Selanik, Manastır, Kosava, Yanya ve İşkodra'nın paylaşılması sonucunda;

Yunanistan : 50. 000 Km^2, toprak ve 1. 600. 000 nüfus;

Sırbistan : 30. 000 Km^2, toprak ve 1. 200. 000 nüfus;

Bulgaristan : 18. 000 Km^2, toprak ve 100. 000 nüfus;

Karadağ: 5. 000 Km^2, toprak ve 150. 000 nüfus kazandılar.

Ayrıca Arnavutluk bağımsızlığını ilan etti ve İşkodra'yı da topraklarına kattı. (267)

Balkanlı diğer uluslar, büyük mirası aralarında pay ederken ve **Makedonya'yı** adeta yutarlarken, buranın asıl sahibi olan Makedon halkından hiç bahsedilmedi.

Ege adaları hakkında, büyük devletler Londra'da Şubat 1914'de şu esasları tespit ettiler: Meis hariç İtalya'nın işgal ettiği adalar onda; İmroz, Bozcaada hariç diğerleri Yunanistan'da kalacaktı. Ancak bu karar hukuki bir neticeye bağlanamadan Birinci Cihan Savaşı başladı. (268)

265. Erim, Siyasi Tarih Metinleri, s.457-488
266. Erim, Siyasi Tarih Metinleri, s. 489-497
267. Artuç, Balkan Savaşı, s. 319-321,331
268. Erim, Siyasi Tarih Metinleri, s.450

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

BİRİNCİ DÜNYA SAVAŞI (1914-1918)

A. SAVAŞ ÖNCESİ DURUMU VE SAVAŞIN SEBEPLERİ:

1. Genel Durum:

Üç kıt'ada 4 yıl 3 ay süreyle devam eden ve yaklaşık 350 milyon insanın katıldığı; 70 milyon insanın zayiatına; 25 milyon insanın ölümüne; dönemi itibarı ile Fransa'nın 4. 000 yıllık masrafına (1175 milyar Frank) sebep olan ve siyasi sonuçları itibarı ile de bir barış ve iktidar döneminden çok gelecekte benzeri mücadelelere ortam hazırlayan Birinci Dünya Savaşı'nın Avrupa ve insanlık tarihinde ayrı bir yeri ve önemi vardır. (269)

Avrupa, Napolyon savaşlarından sonra 1914 yılına kadar geçen dönemde tüm kıtayı saran böyle bir savaşa tanık olmadı. O halde Avrupa büyük devletleri, yaklaşık 100 yıl sonra neden yeniden " Topyekun" bir savaşa sürüklendiler? Avusturya veliahtı Franz Ferdinand'ın, 28 Haziran 1914'te bir **Sırp komitacısı olan Gav-rilo Prencip** tarafından öldürülmesi **diplomatik bunalımı** ile başlayan gelişmeler bunu açıklamaya yetmez. Buna, daha önceki 10 yıl boyunca uluslararası ilişkilerin durumunu da hesaba katmak gerekir.

Avrupa, 1904-1914 yılları arasında dört kez genel savaş tehlikesi ile karşı karşıya kaldı. **Bunlardan;**

Birincisi: 1905-1906'da Fransızlar'ın Fas'taki yayılışını durdurmak için Almanya'nın yaptığı girişimlerdir.

İkincisi: Avusturya-Macaristan'ın Şubat-Mart 1909'da Bosna-Hersek'i kendi topraklarına katması üzerine yine Almanya'nın gerçekleştirdiği teşebbüslerdir.

Üçüncüsü: Temmuz-Ağustos 1911'de Almanya'nın Fas'ta yarattığı **İkinci Fas Bunalımı** ile ilgili gelişmelerdir.

Dördüncüsü:1912-1913'de Rusya ile Avusturya-Macaristan İmparatorluğu arasında Balkanlardaki menfaat çatışmalarının ortaya çıkardığı gelişmelerdir.

Acaba bu **kararsızlıkların** derinlerde yatan **sebepleri nelerdi?**

Birincisi: Milliyetçi duyguların bazen milli azınlıkların protesto gösterileri şeklinde, bazen büyük devletlerin yayılmacı milliyetçilikleri biçiminde ortaya çıkması;

İkincisi ise: Ekonomik (İktisadi-parasal) çıkarların çatışması idi.

Neticede; milliyetçilik akımları ve maddi menfaatler siyasal bunalımlarla bütünleşerek, düşünce biçimlerinin (konseptlerin) oluşmasına yolaçtı ve toplumları savaşa sürükledi. (270)

---

269. Renouvin, Pierre, Birinci Dünya Savaşı, İletişim Yayınları, (Çev.; Teoman Tunçdoğan) İstanbul, 1993, s. 12 : Dr. Yılmaz, Yakın Dünya Harp Tarihi Özetleri, Harp Akademileri Yayını, 1993, s. 26

270. Renouvin, Pierre, Birinci Dünya Savaşı.

2. Savaş Hakkında Düşünceler:

a. Devlet Başkanlarının ve Hükümetlerin Düşüncesi:

Genelde hepsi, 4 kez kapıyı çalan genel savaşın çok geçmeden patlak vereceğini düşünüyorlardı.

Bazıları savaşı " **olağan "** buluyor; bir kısmı ise **"zorunlu"** sayıyordu. **"Zorunlu"** sözcüğünü ilk kez II. Wilhelm, Belçika Kralı ile Kasım 1913'de yaptığı görüşmede kullandı. Kısacası, herbirinin temel gayreti; kendi güvenliğini sağlama yönünde ittifaklarını güçlendirmekti.

b. Kurmayların Düşüncesi:

Görevlen, Kara Kuvvetlerini ve Deniz Kuvvetlerini savaşı gö-ğüsleyebilecek düzeye getirmekti. Almanya, Fransa ve Rusya arasındaki Kara Kuvvetleri donanımı ile Almanya, İngiltere arasındaki Deniz Kuvvelerini güçlendirme yarışı, diplomatik gerilimin ve bu düşüncenin sonucuydu. Bu gelişmeler, gerilimin artmasına sebep oldu. Çünkü, hükümetler yeni askeri yükleri halka kabul ettirebilmek için, **"milliyetçi"** duyguları uyandırmak zorunda kalmışlardır.

Silahlanma yarışında üstün durumda olan taraf, kendini muhtemel harbin galibi gibi görüyordu. İşte 1913'te Alman Genelkurmayı'nın düşüncesi bu idi.

c. Halkların Düşüncesi:

Barış çağrılarından çok milliyetçi propagandaya kulak veriyorlardı. Bu sebeple gelişen durum ve şartlar içinde savaş ihtimaline karşı kaderci bir boyun eğiş içine girdiler. Hatta bazı çevreler, psikolojik gerilimden kurtulmak için bir an önce savaşa girilmesini ister duruma gelmişlerdi.

Kısacası, aklın ve mantığın yerini hissiyat almaya başlamıştı.

Bunun yanında; **Fransa'nın Berlin Büyükelçisi, 12 Haziran 1914'te şöyle yazıyordu:** " Şu andaki ortamda bizim için tehdit oluşturacak bir şeyin bulunduğunu düşünmüyorum; hatta, tersine, olumlu bir hava seziyorum" diyebilmişti. Adeta Balkan Harbi öncesi Osmanlı Devleti Dışişleri Bakanının " Balkanlar'dan imanım kadar eminim" dediği gibi. Oysa 15 gün sonra Avusturya Veliahtı öldürülecek ve dünya savaşına yol açan bunalım başlayacaktı. (271)

Sonuç olarak; 1914 Temmuz'undaki bunalımda iktisadi çıkarların baskısı, yerini, güvenlik, güçlülük ve saygınlık faktörlerine bıraktı. Bu, adeta bir boy ölçüşme idi. Nitekim; Avusturya ve Almanya güç kullanmaya dayalı düşünce ve planlarından; Rusya'nın da İtilaf Devletleri yanında savaşa iştiraki konusundaki kararlığına ve iki cepheli tehdide maruz kalma tehlikesine rağmen vazgeçmediler ve savaşı tercih ettiler.

3. Avrupa Devletleri'nin Milli Güç Unsurlarının Durumu:

a. Genel:

Alman dış politika faaliyetlerini Avrupa kıtası dışına ta-şırmamaya bilhassa dikkat eden Bismark'ın aksine, Almanya'nın

---

271. Renouvin, Pierre, Birinci Dünya Savaşı s.8-11.

bir dünya devleti olmasını isteyen II. Wilhelm, 1890 yılında süresi sona eren 1887 Alman-Rus Antlaşmasını, Rusya'nın isteğine rağmen yenilemedi. Bu durum, Rusya'nın Almanya'dan koparak Fransa'ya dönmesine sebep oldu. İkinci olarak Almanya'nın İngiltere'yi yanına çekme çabaları hiçbir sonuç vermedi. Üçüncü olarak, II. Wılhelm, gayet aktif bir sömürgecilik politikası takip ederek, Almanya'nın hemen bütün dünyaya yayılmasına ve diğer devletlerle çatışmalar içine girmesine sebep oldu.

Kısacası, **Alman dış politikası radikal bir değişim geçirdi** ve bunun sonunda **Üçlü İtilaf** dediğimiz İngiltere, Fransa ve Rusya bloku **Üçlü İttifak** karşısında bir denge unsuru olarak ortaya çıktı.

Üçlü İtilaf, üç antlaşma ile gerçekleşti. Bunlar; 1894 Fransız-Rus ittifakı: 1904 İngiliz-Fransız sömürge antlaşması ve 1907 İngiliz-Rus sömürge anlaşmalarıdır. Bu devletler, patlak veren savaş sırasında ayrı ayrı barış yapmamayı taahhüt ettiler. (272)

Savaşın kaderi; doğrudan doğruya kara ve deniz kuvvetlerinin gücüne, savaşanların ve komutanların niteliğine bağlıydı. Bütün bu güçler, savaşın Avrupa'da devam ettiği dönemde, yani ABD'nin harbe girmesinden ve Rusya'nın 1917'de harpten çekilmesinden önce nasıl gelişti ? Şimdi bunu açıklayalım.

b. Kara ve Deniz Kuvvetleri:

(1) Kara Kuvvetlerinin Durumu:

Ağustos 1914'de, İttifak Devletleri (Almanya, Avusturya- Macaristan) 147 Piyade ve 22 Süvari Tümenini seferber ederken, İtilaf Devletleri 167 Piyade ve 36 Süvari Tümenini seferber edebiliyordu. İngiltere, ilk safhada 5 Piyade Tümeni sevkedebildi. Rusya ise, demiryolu ağının yetersizliği sebebiyle Sibirya, Türkistan ve Kafkaslar'da konuşlandırdığı Tümenlerini Avrupa cephesine kaydıramama sıkıntısı içindeydi.

Almanların 87 Piyade, 11 Süvari Tümenine karşılık Fransızların 72 Piyade 10 Süvari Tümeni mevcuttu. Ayrıca ağır sahra topçusu, makineli tüfek, motorlu taşıt araçları bakımından Alman ordusunun açık bir üstünlüğü vardı. Bu askeri güç savaşın ilk iki yılında sürekli değişiklikler geçirdi.

İngiltere, 1914 Ağustosu ile 1915 Nisanı arasında gönüllü toplama yolu ile 1 milyon insanı silah altına aldı.

1916 yılında Almanya, asker toplama konusunda güçlüklerle karşılaşmaya başladı. Fransa, çürüğe ayrılanları ve yardımcı sınıflan da cepheye göndermeye başladı. Dolayısıyla orduda, fiziki durumu iyi olmayan birçok asker görev yapar hale geldi. Buna karşılık Rusya, aldığı yardımlarla da güçlenerek cepheye asker şevkinde sıkıntı çekmedi. İngiltere'nin ise 1916'da cephelerde 70 tümene varan bir askeri gücü oluştu. (273)

(2) Deniz Kuvvetlerinin Durumu:

Güçler oranı kesinlikle İtilaf Devletleri yönünde ağırlıklı durumda idi.

Rus donanması; 8 zırhlı, 22 kruvazörden oluşmaktaydı. Ancak bu güç, Karadeniz ve Baltık Denizi'nde mahsur kalmış durumda idi.

Fransa ile İngiltere arasındaki anlaşmalar gereğince;

Fransa, 21 zırhlı ve 30 kruvazörden oluşan deniz gücünü Akdeniz'de toplamıştı.

---

272. Dr.Yılmaz, Birinci Dünya HarbindeTürk-Alman İttifakı, s.7
273. Renouvin,Birinci Dünya Savaşı, s.12-13

İngiltere'nin, Kuzey Denizi'nde bulunan 28 zırhlı, 4 savaş kruvazörü ve 8 zırhlı kruvazörü de dahil olmak üzere

Toplam: 64 zırhlısı, 10 savaş kruvazörü, 108 küçük kruvazörüne karşılık **Almanlar'ın** 40 zırhlısı, 4 savaş kruvazörü ve 50 küçük kruvazörü mevcuttu. Diğer bir ifade ile İngilizlerin 32 büyük deniz birliğine karşı, Almanlar'ın 23 büyük deniz birliği vardı.

XX. yüzyılın başından beri Amiral Tirpitz'in çabaları ile büyük gelişme gösteren Alman deniz gücü itilaf devletleri deniz gücü ile mukayese edildiğinde yetersiz kalmaktaydı. Bu zaafiyet, büyük savaş gemilerinin üretimi uzun yıllar alacağı düşüncesiyle denizaltılarla telafi edilmeye çalışılacaktı. Bunun için de iki yıl gerekliydi. (274)

c. Siyasi Durum:

Taraflar, güçler dengesini kendi lehlerine çevirmek için savaşın başlamasını takip eden günlerde Avrupa'nın tarafsız devletlerini saflarına çekme mücadelesini sürdürdüler.

Keza, tarafsız devletlerin hiçbiri başlayan savaş ortamının dışında kalma şansına sahip değillerdi. Çünkü, toprak statüsünde ortaya çıkacak bir değişikliğin, tarafsız devletlerin çıkarlarını ve güvenliğini de etkilemesi kaçınılmazdı. Bu gruba giren devletlerin **iki özelliği** vardı:

Birincisi: Irkdaşı olan bir ulusal azınlığı yabancı bir devletin egemenliğinden kurtarmak;

İkincisi: Ya da aynı durumdaki halk kitlesinin yaşadığı toprakları kendi ülkesine katmak.

Bu devletler; Osmanlı Devleti, Romanya, Bulgaristan, Yunanistan ve İtalya idi.

Romanya (7. 500. 000 Nüfus):

Romanya'nın gözü; Rusya kontrolundaki Besarabya ile Avus-turya-Macaristan kontrolündeki; Erdel, Temaşvar ve Bukanova topraklarında yaşayan Romence konuşan halklardaydı.

İttifak Devletleri, 1883 tarihli Avusturya-Macaristan- Romanya Antlaşmasını bozmadığı takdirde Besarabya'yı Romanya'ya vereceklerini vadederken; İtilaf Devletleri Erdel bölgesinin de kendisine verilebileceği vaadinde bulunuyorlardı.

Buna rağmen 3 Ağustos 1914'te Romanya tarafsızlığını ilan etti ve 1916 yılına kadar bu devletlerle pazarlığını sürdürdü.

Bulgaristan (4. 700. 000 Nüfus):

İkinci Balkan Savaşı'nda (1913) yenilen Bulgaristan, öç alma umudunu kaybetmemişti. Bulgaristan'ın gözü; Romanya'ya terk ettiği Dobruca ile Yunan ve Sırp Makedonya'sındaydı. Sırbistan'ın kritik durumundan faydalanmak isteyen Bulgaristan, tarafsızlığını 1915 yılına kadar koruyacaktır.

Yunanistan (4. 800. 000 Nüfus):

Makedonya'da elde ettiği toprakları Bulgar isteklerini sonuçsuz bırakarak muhafaza etmek istiyordu. Ayrıca, Doğu Trakya ile Batı Anadolu ve Ege adalarına

274. Renouvin, Birinci Dünya Savaşı, s. 14

göz dikmişti **(Megalo-Idea).** Tarafsızlığı geçici olarak düşünen Venizelos'un gönlü İtilaf Devletleri'nin yanı idi. Ancak, Yunan Kralı Kostantin, Alman İmp. II. Wilhelm'in kayınbiraderi idi. Kral, savaşı Almanya'nın kazanacağı fikrindeydi.

İtalya (36 Milyon Nüfus):

İtalya'nın tavrı daha başka idi. Çünkü 36 milyon nüfusa sahip bu devletin bir askeri gücü ve Akdeniz'de çok önemli stratejik bir konumu mevcuttu. Tüm siyasi çevreler, Avrupa'daki savaşın İtalyanlar'ın milliyetçi özlemleri için elverişli bir ortam yarattığına inanıyorlardı. Zira, Avusturya-Macaristan İmp. nu İtalyan halkın yaşadığı topraklan terk etmek zorunda bırakabilirdi. Bu bölgeler özellikle Trentino ve Trieste bölgeleriydi. Bazıları ise, İtilaf Devletleri'nin yanında yer almak durumunda kaybedilen ülke topraklan yanında tüm Adriyatik kıyılarının da İtalya'nın kontroluna gireceği ümidinde idiler.

İtalyan kamuoyu ise farklı görüşlere sahipti. Bunlardan **Birincisi**: Savaşa katılma tarafında olanlardı. (Sağcılar, Liberaller, Farmasonlar, Hristiyan demokratlar vb.) **İkincisi**: Tarafsızlardı. (Solcu liberaller, katolikler, sosyalistler ve sendikacılar vb.)

Dolayısıyla hükümet 1915 başında iki taraf ile de görüştü. Nihayet 26 Nisan 1915'te İtilaf Devletleriyle bir gizli antlaşma imzalandı. **Bu antlaşmaya göre**: Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'nun İtalyanca konuşulan toprakları ile Dalmaçya kıyılarının büyük bölümü İtalya'ya verilecekti. Bu vaat İtalya'yı İttifak Devletleri'ne yakınlaştırdı. (275)

d. İktisadi Güçler:

Savaşan tüm ülkelerde harbin kısa süreceği düşüncesi mevcuttu. Bu düşünce ilk aylarda iktisadi etkinliği yavaşlattı. Her ülke mevcut stoklan ile yetinme hesapları içinde hareket etti.

Uzun sürecek bir harp ortamının ufukta görünmesi ciddi sorunları da birlikte getirmeye başladı. Bu durum; ivedilikle bir **savaş sanayii** yaratmayı gerektirdi. Zira ordular tüm ülkelerde bir cephane ve gereç sıkıntısı çekmeye başladı. Kaynaklar ise yeterli değildi. Ayrıca sivil halkın ihtiyaçlarının karşılanması gerekiyordu. **Seferberlik;** hem sanayi hem de tarımda çalışan genç ve dinamik nüfusu savaş alanlarına angaje edince bu sektörlerin randımanlarıda otomatik olarak düştü. Özel teşebbüsün yetersizliği de buna eklenince sıkıntı daha da arttı.

Bu durum; devletlerin **üretim birimlerini denetleme zorunluluğunu** getirdi:

Ancak ekonomik sıkıntılar iki taraf için aynı değildi. İttifak Devletleri, tarafsız ülke kaynaklarından faydalanırken İtilaf Devletlerinin hem bu kaynakları ve hem de ABD'nin tüm kaynaklarından faydalanma imkan ve şansı vardı.

Bu avantajı yaratan unsur; İtilaf Devletleri'nin **Deniz Egemenliği** idi.

Nitekim İngiltere ve Fransa 1909'da **Uluslararası Deniz Hukuku Konferansı** ile belirlenen kuralları hiçe sayarak, özellikle tarafsız ülkelerin ticaret gemilerini denizde denetleme hakkını elde ettiler. Almanya ise bu tehdide karşı denizaltı saldırılarıyla cevap vermek zorunda kaldı.

Görüldüğü gibi **"İktisadi savaşın yükü"** tarafsız ülkelere yüklenmiş oldu.

---

275. Renouvin, Birinci Dünya Savaşı, s. 15-17

Tüm armatörler; İtilaf Devletleri'nin gemilerine el koyması ve Alman denizaltı tehlikesine maruz kaldılar. Armatörler özellikle Almanya'yı şiddetle protesto ettiler. Çünkü hem maldan hem de candan oluyorlardı.

Neticede bu iktisadi savaştan en fazla Almanya zarar gördü ve 1915 yılından itibaren besin maddelerini karneye bağlamak zorunda kaldı. (276)

e. Moral Güçler:

Bu konuda **iki önemli husus** süz konusu idi. **Birincisi:** Halkın ve parlamentonun harbi desteklemesi idi. Nitekim halk ve parlamentolar bu desteği vermekle birlikte hükümetlerin daha enerjik tutum sergilemesini istediler.

İkincisi: Ulusal birliği tehdit edebilecek güçlerdi. Bunları da iki grupta toplamak mümkündü. **Birincisi:** Azınlıklar (Milli Azınlıklar); **İkincisi ise;** Sosyalizmin enternasyonalist ülküsüydü.

Savaşan ülkeler arasında bu güçlüklerle karşılaşmayan tek ülke Fransa oldu. Çünkü **Fransa** 1789 hadisesi ile Milli Devlet olma niteliğine kavuşmuştu.

Almanya'nın toprakları içerisinde 5 milyon yerli olmayan insan yaşıyordu. **İngiltere;** İrlanda'daki özel durumla uğraşıyordu.

Rusya'da; 25-30 milyon insan azınlık durumundaydı. **Avusturya-Macaristan**

ise çok uluslu bir imparatorluktu.

Görüldüğü gibi **milliyetçi hareketler,** savaşan tüm devletler için, rakiplerinin faydalanacağı **hassas noktalar** haline geldi.

Uluslararası Sosyalist teşekküller başlangıçta mensubu oldukları ülkelerin hükümetlerine destek verdilerse de Eylül 1915'ten itibaren tutumlarım değiştirmeye başladılar. Hatta ulus duygusunu uluslararası ülküden üstün tutan **Benito Musolini,** Ocak 1915'te partiden çıkarıldı.

Keza, ulusal azınlıkların etkinlikleri de 1916 yılının ikinci yansından itibaren başladı. (277)

Geçen süre içinde ve 1917 yılının Martı ile 2 Nisanı arasında gerçekleşen birbirinden tamamen bağımsız iki olay; yani Çarlık Rejimi'nin devrilmesi ve ABD'nin müdahalesi, kurmayların öngörülerini tamamen alt üst etti ve bu olaylar Birinci Dünya Harbi'nin dönüm noktasını oluşturdular. (278)

B. GÜÇ MERKEZLERİ VE DURUMLARI

l. Genel:

Güç merkezi ve üstünlük kavramı, Avrupa'da yaklaşık yüz'er yıl ara ile değişikliğe uğramış ve farklı ülkelerde toplanmıştır. **Avrupa'nın Güç Merkezleri** sırasıyla şöyledir;

a. XV. ve XVI. Yüzyıllarda önce Portekiz ve müteakiben İspanya;

---

276. Renouvin, Birinci Dünya Savaşı, s. 18-19
277. Renouvin, Birinci Dünya Savaşı, s. 19-23
278. Renouvin, Birinci Dünya Savaşı, s. 60

b. XVII. Yüzyılda Hollanda;

c. XVIII. Yüzyılda Fransa;

d. XIX. Yüzyılda İngiltere ve belirli ölçüde Almanya'dır.

e. XIX. Yüzyılda üstünlük Avrupa'dan Amerika'ya geçmiş olup, halen devam etmektedir. (279)

Üstünlük mücadelesi zaman içinde deniz ve kafalardaki boyutlarını aşarak kıt'alar arası mücadeleye dönüştü. Özellikle Amerika'nın ve Uzak Doğu'nun paylaşılmasından kaynaklanan mücadeleler Dünya harplerine sebep teşkil eden önemli olaylarıda beraberinde getirdi. Bu nedenle, Birinci Dünya Savaşı büyük devletler arasındaki bir dizi krizin yarattığı ortamda meydana geldi. Ancak esas neden bunların egemenlik alanlarını genişletme çabalarıdır Almanya 1875 ile 1914 yılları arasında milli gelirini üç katına çıkarmış ve dünya sanayi üretiminin yaklaşık altıda birine sahip olmuştur. Dünya ticaretindeki payı bunun biraz altındaydı ama sömürgelerdeki payı yok denecek kadar azdı. Bu nedenle aktif bir dış politika ile ilgi alanlarını genişletmeye çalışıyor ve bunu yaparken İngiltere, Fransa ve Rusya ile sık sık karşı karşıya geliyordu.

İngitere özellikle 1897'de başlayan büyük Alman donanma programından ve ertesi yıl ilan edilen Berlin-Bağdat demiryolu projesinden rahatsız olmuştu. Bunlardan **Birincisi:** deniz üstünlüğünü; **İkincisi ise:** Hindistan yolunu tehdit ediyordu. Fransa ise 1870 Sedan savaşında Alzas ve Loren'i kaybettiğinden beri kendisinden daha büyük bir sanayi ve insan gücüne sahip olan Almanya'yı ancak iki cepheli bir savaş içinde yenebileceğini biliyordu. Uzun çabalardan sonra 1894'de Rusya ile yakınlaşmayı başardı. 1904 yılındaki Fransız-İngiliz ve 1907 yılındaki Rus-İngiliz antlaşmaları merkezi devletler karşısındaki ittifakı elle tutulur hale getirdi. (280)

2. Güç Merkezleri:

Coğrafî sınırlarına göre Birinci Dünya Harbi, büyük ölçüde bir Avrupa harbidir. Osmanlı İmparatorluğu, Japonya ve ABD dı-şında, bu harbe katılan bütün devletler Avrupa devletleridir. Sosyal ve ekonomik düzeyi hariç, bu harp, siyasi ve askeri açıdan da, gene büyük ölçüde bir Avrupa harbidir. Ekonomik ve sosyal boyutu bakımından ise, tam bir dünya harbidir. Çünkü, harbin ekonomik ve sosyal etkileri dünyanın hemen her yerinde hissedilmiş ve ya-şanmıştır. Buna karşılık askeri ve siyasi etkinlikleri, daha çok Avrupa kıt'ası ile sınırlı kalmıştır. Yukardaki çerçeveye daha dar bir coğrafî ve askeri açıdan bakıldığında, harp, Avrupa bile değil, bir batı Avrupa harbi karakterindedir. (281)

Bu harpte taraflar üç grup halinde toplanmışlardır. Bunlardan **Birici Grup:** İtilaf Devletleri (İngiltere, Fransa, Rusya, Sırbistan, Belçika ve Japonya); **İkinci Grup:** İttifak Devletleri (Almanya, Avusturya-Macaristan İmparatorluğu); **Üçüncü Grup**: Tarafsız devletler şeklindedir. Tarafsız devletler de kendi aralarında üç gruba ayrılırlar. Bunlardan **Birinci Grup:** Osmanlı İmparatorluğu ve Bulgaristan gibi harp başladıktan sonra İttifak Devletlerine katılan ülkelerdir. **İkinci Grup:** İtalya, Portekiz, Romanya, Yunanistan ve

279. Sander, Siyasi Tarih, s. 66-67; 71-72; 79-85; 114; Amerikan Tarihinin Aa Hatları s.123-127; 142

280. Akad, Mehmet Tanju, 20. Yüzyıl Savaşları, c.I s.55-56

281. Boğuşlu, Mahmut, 1. Cihan Harbi, Kastaş Yayınevi, 1997, s.5

ABD gibi 1915'ten sonra İtilaf Devletleri yanında harbe katılan ülkelerdir. **Üçüncü Grup:** Hollanda, Danimarka, İsveç, Norveç, İspanya gibi harp süresince tarafsız kalan devletlerdir. (282)

C. SAVAŞIN BAŞLAMASI VE GELİŞMELER

1. Genel:

Birinci Dünya Savaşı, Büyük Sırbistan hülyası ve Panislavist propagandanın heyecanı içinde bulunan Sırpların hazırladığı bir suikast ile ve Avusturya-Macaristan veliahdı Arşidük Ferdinand' in eşi ile birlikte, 28 Haziran 1914' te Princip adlı bir Sırplı tarafından Saraybosna' da öldürülmesi üzerine başladı. Bosna-Hersek[1] in Avusturya tarafından ilhakının bir tepkisi olan bu olay karşısında, Avusturya, Rusya'nın da savaşa gireceğini hesaplayarak, Almanya' nın desteğini sağladıktan sonra, 23 Temmuz 1914' te Sırbistan' a 48 saatlik bir ültimatom vererek gayet ağır isteklerde bulundu. Rusya'nın desteğini sağlayan Sırbistan bu isteklerden birçoğunu reddetti ve hemen seferberlik ilan etti. Bunun üzerine **Avusturya** 28 **Temmuz'** da **Sırbistan' a savaş ilan etti.**

İngiltere diplomatik yoldan savaşı önlemek istedi, fakat bir sonuç elde edemedi. Bunun üzerine Rus Çarı, askerlerin baskısı ile, 31 Temmuz'da seferberlik emrini verdi. Bu ise gerçek anlamda Birinci Dünya Savaşı'nın çıkmasına sebep oldu. Almanya, Rusya'nın seferberlik ilan ettiğini duyunca, hemen 31 Temmuz günü bir ültimatom vererek Rusya'dan 12 saat içerisinde seferberliğini kaldırmasını istedi. Rusya, bunu reddedince, Almanya 1 Ağustos'ta Rusya'ya savaş ilan etti. Bundan sonra Fransa' dan Almanya ile Rusya arasında çıkacak savaşta Fransa'nın tarafsız kalıp kalmayacağını sordu. Fransa buna muğlak bir cevap vererek, hemen seferberlik ilan etti. Almanya, daha önce hazırlanmış olan **Schli-effen planına göre;** Fransa ile çıkacak bir savaşta Belçika'dan geçerek Fransa' yi işgal edecek ve sonra da Rusya' ya saldıracaktı. Bu sebepten Belçika' dan Alman askerlerinin geçmesini istedi. Belçika bunu kabul etmeyince, Almanya 3 Ağustos'ta Fransa' ya savaş ilan ederek Belçika'yi işgale başladı. İngiltere karşı kıyılarda gelişen olaylar üzerine 4 Ağustos günü Almanya' ya savaş ilan etti. Avusturya'da 6 Ağustos'ta Rusya'ya resmen savaş ilan etti.

Uzak Doğuda Japonya, Avrupa devletleri arasındaki bu durumdan faydalanarak Asya' da daha hızla yayılmak istedi. 15 Ağustos 1914' de Almanya' ya bir nota vererek Çin Denizi'ndeki donanmasını geri çekmesini istedi. Bu isteğine cevap alamayan Japonya' da 23 Ağustosta Almanya' ya savaş ilan ederek. Kasım ayına kadar Pasifik'deki Alman sömürgelerini işgal etti. Böylece savaş kısa sürede dünyaya yayılmış oldu. (283)

2. Avrupa Cephesi Savaşları:

a. Birinci Dünya Savaşının Coğrafyası ve Askeri Cepheleri:

Askeri açıdan bu harbin dönüm noktası, Ren ve Sen nehirleri arasında ve Paris'in 40-50 Km. kadar doğusunda, Sen nehrinin Marn kolu üzerinde yoğunlaşan ve Fransızların lehine mevzii muharebelere dönüşen bir harp özelliği arzeder. Nitekim, 1914-1918 döneminde, Sen ve Ren nehirleri arasında, tarafların bu bölgelerde muharebeye katılan kuvvetleri toplam olarak 350-400 tümen civarındadır. Bu, diğer Avrupa ve Türk cepheleri ile bu cepheler dışında kullanılan tüm kuvvetlerin (700 tümen) yarısından daha fazla demektir.

---

282. Boğuşlu, 1. Cihan Harbi, s.46-47

283. Yılmaz, Yakın Dünya Harp Tarihi Özetleri, s.16-17; Belen, Fahri, Birinci Cihan Harbinde Türk Harbi, Ankara, 1964, s. 26-29; Esmer, A.Şükrü, siyasi Tarih, s.440

Bu harp, diğer bir boyutuyla ve 1917 yılı itibariyle Atlantik'de bulunan 100-120 Alman denizaltısının İngiltere'yi dize getirip savaşı sona erdirebileceği bir harp özelliği taşır. (284)

Birinci Dünya Harbi'nin Avrupa cephelerindeki savaşları mevzii muharebelere dönüşünce, savaşın kaderi Avrupa yerine Orta Doğu bögesine yöneltildi ve stratejik kuşatma manevraları uygulamalarına geçildi ise de, harbin sonucunu yine Avrupa cephelerindeki gelişmeler tayin etti. (285)

Böylece, Birinci Dünya Harbi, Avrupa coğrafyası dışında Orta Doğu'daki Türk cephelerinde, Afrika'da, Uzak Doğu ve Pasifik'teki Alman müstemlekelerinde de cereyan ederek, genelde büyük bir coğrafyayı kapsadı.

Böyle bir coğrafyada, çoğu Avrupa ve Orta Doğu'da; 2-3 adedi de Afrika ve Uzak Doğu'da olmak üzere yaklaşık on beş civarında kara cephesi ve bir seri deniz cephesi oluşmuştur. Bu cephelerden, kara cephelerinde 700-800 tümen; deniz cephelerinde de kara cephelerinde kullanılan bu kuvvetlere denk güçte kuvvetler mücadele etmişlerdir. (286)

b. Birinci Dünya Savaşının Dönüm Noktaları:

Harbin ilk dönüm noktası, 1914'teki Birinci Marm Meydan Muharebesi; İkinci Dönüm Noktası, Ekim 1917 Rus ihtilali ve Rusya'nın savaştan çekilmesi; Üçüncü dönüm noktası, ABD'nin 2 Nisan 1917'de savaşa katılma kararı alması; Son dönüm noktası da , yine 1918'deki İkinci Marm Meydan Muharebesidir. (287)

c. 1914 Yılı Durumu:

Almanlar, başlangıçta Ruslar'ın Avusturya-Macaristan orduları tarafından harekete geçmelerinin önleneceği varsayımından hareketle; Doğu Cephesi'ne yalnız 9 Tümen ayırdılar. Kesin sonucu kısa sürede (Beş ya da altı ay) Fransa cephesinde almayı ve müteakiben Doğu Cephesi'ne dönerek birkaç muharebe ile Ruslar'ı mağlup edeceklerini düşünüyorlardı. Manevranın esasını da stratejik kuşatma manevrası teşkil ediyordu.

Almanya'nın Fransa'ya karşı düşündüğü planın esası **Schlieffen Planı** üzerine bina edilmişti. **Bu plana göre;** seferberliğini iki haftada tamamlayabilecek olan Fransa 39 günde savaş dışı bırakılacak ve müteakiben doğu cephesine dönülerek seferberliğini geniş coğrafyası içerisinde en az altı haftada ve güçlükle tamamlayacağı değerlendirilen Rusya'ya taarruz edilecekti. Plan gereğince Almanlar, sekiz ordudan birini Rus cephesinde savunmada tutarken; yedi ordu ile Belçika ve Lüksemburg üzerinden Fransa'ya hücuma geçtiler. Amaç, Fransız ordularını Paris'in güneyinde ve doğusunda çevirip çember içine alıp imha etmek iken Alman orduları şehrin doğusuna düştüler ve Fransız orduları tarafından 9 Eylül 1914'de Marn nehri üzerinde durduruldular. Marn nehrinde durmak zorunda kalan Almanlar, bu nehrin 50 Km. kadar ku-zeyinde, gene Sen nehrinin bir başka kolu olan Aisne nehri gerisine çekildiler. Bu sonuç, büyük bir zaferi kaçırmalarına sebep oldu ve aynı zamanda bu cephedeki muharebelerin mevzii muharebelere dönüşmesine de yol açtı. Daha sonraki safhalarda bu cephedeki ordular İsviçre'den Manş Denizi'ne kadar 800 Km. 'lik bir hat üzerinde tertiplendiler. (288)

284. Boğuşlu, 1. Cihan Harbi, s.5-7

285. Yılmaz, Dr. Veli 1. Dünya Harbinde Türk-Alman İttifakı, 1993 s. 186-187; 205-207

286. Boğuşlu, 1. Cihan Harbi, s.23-26

287. Boğuşlu, 1. Cihan Harbi, s.8

288. Akad, Mehmet Tanju, 20. Yüzyıl Savaşları, Kastaş Yayınları, İstanbul, 1992, (2 cilt) c.I s.58-76 Renouvin, Birinci Dünya Savaşı, s.24-29 Boğuşlu, 1. Cihan Harbi, s.27-28

d. 1915 Yılı Genel Siyasi ve Askeri Durum:

1914 yılında savaşa tutuşan Alman ve Avusturya kuvvetleri, **üç cephede** karşı karşıya gelmişlerdi: İsviçre'den Kuzey Denizi'ne kadar Fransız ordularının sol kanadı, Belçika ordusu ile İngiliz yurt dışı kolordusu tarafından destekleniyordu. Rus orduları Baltık Denizi'nden Romanya sınırına kadar yerleşmişti. Sırp ordusu da Tuna ve Sava nehirleri boyunca savunma tertibi almıştı. **Diğer ifadeyle Almanya,** Rusya' ya ve Fransız-İngiliz-Belçikalılar'a; Avusturya-Macaristan ise, Sırplar' a ve Ruslar' a karşı cephe almış ve tertiplemişlerdi. (289)

1915 yılına girerken, Osmanlı Devleti ve müttefikleri üstün kuvvetler tarafından sarılmış durumdaydılar. (290)

Marn mağlubiyetine rağmen Alman Genel Karargahı batıda kuvvetli bulunmak prensibine bağlı kalmıştır. Fakat, Avusturya'nın kendi cephesinin takviye edilmesini istemesi ve Alman doğu cephesinde yüksek rütbeli komutanların da bu cephede Ruslar'a darbe indirilmesini talep etmeleri neticesinde, bu üç isteğin yerine getirilmesi cihetine gidilmiş ve kuvvetler parçalanmıştır. (291)

Alman harp planını alt üst eden gelişmelerden biri de, Sırbistan[1] in, Avusturya-Macaristan karşısında gösterdiği basanlar olmuştur. Sırbistan, Avusturya'nın önemli miktarda kuvvetini cephesinde tutarken, Ruslar 2 ordu ile Prusya'ya, 7 ordu ile de Galiçya'ya saldırdılar. Prusya'daki Alman ordusu çekilmeye, Avusturya ordusu da Galiçya'yı bırakarak Karpat dağlarını tutmaya çalıştı. Prusya' da çekilen Alman ordularının başına getirilen **General Hindenburg** ve kurmay başkanı **General Ludendorf un** yüksek sevk ve idaresi neticesinde, bir Rus ordusu **Masoria bataklıklarında** tamamen imha edildi ve bir Rus ordusu da Prusya dışına atıldı. **Tanenberg zaferi** Rus istilasını bir süre durdururken, Avusturya orduları da Karpat dağlarında tutunmaya muvaffak oldular. Bu gelişmeler. Doğu cephesinin önem kazanmasına yol açtı ve Almanların Batı cephesinin zararına bir orduyu daha bu cepheye kaydırmalarına sebep oldu. Neticede, Batı cephesindeki muharebeler tamamen mevzi muharebeleri durumuna girdi. Doğuda da, şiddetli soğuklar başladığı için önemli bir gelişme kaydedilemedi. (292)

Mayıs 1915 ilkbaharından itibaren hareketler biraz daha genişleyerek devam etmiştir. **Alman ve Avusturya ordularının 200 kilometre ilerlemeleri ile neticelenen Görliç yarma harekatı neticesinde:** Rus taarruzları kırılmış; Galiçya kurtarılmış; Ruslar İstanbul Boğazı' na çıkarma yapamamış; Romanya yatışmış ve Bulgaristan Almanya ile antlaşma yoluna gitmiştir. Fakat bütün bunlara rağmen Rus orduları imha edilememiştir. (293)

Bu yılın önemli siyasi olayları ise özet olarak şu şekildedir:

İngiltere, Fransa ve Rusya arasında, **İstanbul ve Boğazları Ruslar'a bırakan antlaşma** ile İtalyanlar'ı İtilaf Devletleri lehine savaşa sokmak için yapılan Londra Antlaşması ve bunu takiben İlalyanlar'ın İtilaf Devletleri tarafında, Bulgarlar'ın ise İttifak Devletleri yanında harbe katılmaları önemli gelişmelerdir.

289. Renouvin, Prof.Pierre, Birinci Dünya Savaşı, Altın KitaplarYayınevi (Çev: Adnan Cemgil)1982, s.192

290. Belen, Fahri, Birinci Cihan Harbinde Türk Harbi, 1915 Yılı Hareketleri, Gnkur, Basımevi, Ankara, 1964, c.II s.1

291. Belen, Birinci Dünya Harbinde Türk Harbi c.II s.1

292. Belen, 20.Yüzyılda Osmanlı Devleti, s.211-212

293. Belen, Birinci Dünya Harbinde Türk Harbi c.II s.3

3 ncü Türk ordusu, Sarıkamış taarruzi harekâtını yaptığı sıralarda, Rusya, Türk kuvvetlerini Kafkas Cephesi'nden başka bir cepheye çekmeye zorlamak için, kendi müttefiklerinden Osmanlı Devleti'nin batı sınırlarında askeri bir teşebbüse geçmelerini istemişti (27-29 Aralık 1914). Bu istek üzerine, esasen daha önceden Çanakkale Boğazı'nı deniz kuvvetleriyle geçerek İstanbul'u almayı düşünmüş olan ingilizler, Boğaz'a taarruzu kararlaştırmıştı. Bu kez Rusya, kendisinden önce İngilizlerin İstanbul'a girmelerini istemediğinden müttefiklerine verdiği **4 Mart 1915** tarihli bir nota ile İstanbul ve Boğazlar'ın kendisine bırakılmasını ve bu takdirde Osmanlı Devleti'nin başka bölgeleri hakkında İngiliz ve Fransız isteklerinin kabul edileceğini bildirmişti.

Bu istekleri kabul görmediği takdirde Ruslar'ın Almanlar'la anlaşabileceğini dikkate alan İngilizler, **12 Mart 1915 tarihli muhtıra** ile İstanbul ve Boğazlar'ı Ruslar'a vermeye muvafakat etmişlerdi. Fransızlar'ın muvafakati da bunu takip etmişti (10 Nisan 1915).

1915 yılının ilk aylarında, bir yandan Ruslar'ın Avrupa Doğu Cephesi'nde taarruza geçerek, gerek Almanları işgal ettikleri topraklardan çekilmeye mecbur etmek ve gerek Avusturyalıları Ga-liçya'da Karpatlar'a kadar atmak; öbür yandan Fransız ve İn-gilizler'in Batı Cephesi'nde İstanbul'u ele alarak taarruza geçmek amacı, ilk ağızda Merkezi Devletlerden uzak olmayı düşünen İtalya'yı İtilaf Devletleri arasına kaydırmıştı. Esasen İtalya, Avusturya ve Macaristan' in İtalyanlarla meskun topraklan üzerinde öteden beri iddiada bulunduğundan, 26 Nisan 1915'te de Londra'da bir antlaşma imzalamıştı. Böylece **İtalya bir ay sonra İtilaf Devletleri safında savaşa katılıyordu** (20 Mayıs 1915).

Sonuçta, Avrupa harekat alanlarında, Doğu, Batı ve Balkan (Sırbistan) harekat alanlarından başka bir de **İtalya harekat alanı** açılmış oluyordu ki, bunun tabii sonucu olarak Avusturya ve Macaristan' in bir kısım kuvvetleri İtalya Cephesi'ne bağlanmış oluyordu. Aynı zamanda Fransa'nın İtalya sınırındaki kuvvetleri serbest kalmış oluyordu.

Bu yılın önemli bir diğer siyasi olayı da, Bulgaristan'ın Merkezi Devletler safında yer alması ve 12 Ekim 1915'te Sırbistan'a karşı harbe başlamasıdır.

Ayrıca, denizlerde başlayan mücadele ve batırılan bazı yük ve yolcu gemilerinde birkaç Amerikan vatandaşının ölmesi, ABD ile Almanya arasındaki münasebetlerin bozulmasına sebep olmuştur. (294)

e. 1916 Yılı Siyasi ve Askeri Durumu:

Bu yılın ilk yarısındaki siyasi olayların başında; İtilaf Devletleri'nin Osmanlı Devleti'ni paylaşmak için yeniden yapmış oldukları antlaşmalarla; **Mekke** Şerifi'nin Devlete karşı **isyanı;** Romanya'nın İtilaf Devletleri yanında savaşa katılması; Amerika Birleşik Devletleri'nin İtilaf Devletleri'ni siyasi bakımdan desteklemesi ve bu devletlere malzeme, silah, cephane yardımı yapması ve İtalya'nın Almanya'ya harp ilan etmesi gelmektedir. (295)

---

294. Armaoğlu, 20.Yüzyıl Siyasi Tarihi, 1973, İkinci Baskı, s.114-120; Yılmaz, Birinci Dünya Harbi'ndeTürk Alman İttifakı, s.108-109

295. Belen, 20.Yüzyılda Osmanlı Devleti, s.278-285

1915 yılı, Almanya ile müttefiklerine parlak zaferler kazanma fırsatı vermiş ve bu gelişmeler nihai zaferin belirtileri gibi görülmüştür. İtilaf Devletleri ise daha fazla düş kırıklığına uğramışlardır. (296)

1916 yılı ise daha çok **yıpratma harpleri** ile geçmiştir. **Bu harpler ana hatları ile şöyledir:** İtilaf Devletleri, 1915 yılı sonunda, Almanya'nın bir cepheden öbür cepheye kuvvet kaydırmalarını önlemek için Batı, Doğu ve İtalya cephesi olmak üzere üç cephede birden taarruza geçmeye karar vermişler ve taarruz tarihini de, gerekli hazırlıkları yapmak için Temmuz 1916 olarak kararlaştırmışlardır. (297)

Alman Genel Kurmay Başkanı Falkenhayn'da buna karşılık Batı cephesini yıpratmak ve İtilaf Devletlerini ağır kayıplara uğratmak için, **Verdun** kesiminde bir **taarruza** karar vermiş bulunuyordu. Bu sebeple Alman taarruzu 1916 Şubat'ında başladı ve *Haziran* sonuna kadar devam etti. Almanlar, şiddetli taarruzlara rağmen Verdun'u teslim alamadılar ve neticede Fransızlar 275. 000, Almanlar ise 240. 000 kişi kaybettiler.

Alman taarruzlarının başarısızlığı üzerine İtilaf Devletleri, Haziran sonlarından itibaren Somme nehri kesiminde geniş bir taarruz başlattılar. Fakat bu taarruzlar, Almanların kuvvetli mukavemeti neticesinde istenen neticeyi sağlayamadı.

Verdun savaşları üzerine Rusya, Nisan ayı sonlarından itibaren Galiçya'da yaklaşık 150 kilometrelik bir cephede taarruzlara başladı. Avusturyalıların bu taarruzlar neticesinde güç durumda kalmaları üzerine, Almanya ve Osmanlı Devleti bir kısım kuvvetlerini bu cepheye gönderdiler. Çetin muharebelerin cereyan ettiği **Galiçya Cephesi,** İttifak Devletleri'nin aleyhine bir gelişme gösterdi.

Ayrıca, Avusturya'nın 1916 Nisan'ında İtalya'ya karşı başlattığı taarruz, başlangıçta başarılı olmuşsa da devam ettirilememiştir. Aynı şekilde başlayan İtalyan mukabil taarruzları da bir süre sonra yavaşlamış ve hatta tamamen durdurulmuştur.

İttifak Devletleri'nin Avrupa cephelerinde yaptıkları harplerin, aleyhte bir gelişme göstermesi üzerine, Alman Genelkurmay Başkanı Falkenhayn azledilerek yerine **Hindenburg** getirildi. 1916 Kasım'ında da Avusturya-Macaristan İmparatoru **François-Joseph'in** ölümü üzerine yerine **Kari** geçti. (298).

1916 yılı İttifak Devletleri açısından bir başarı yılı kabul edilebilirse de, Verdun ve Somme muharebeleri ağır zayiata sebep oldu. Asker kayıplarının karşılanması meselelerinin haricinde, malzeme sıkıntısı da hissedilmeye başladı. Alman topçusu, Somme'de ilk defa üstünlüğünü kaybetti. İtilaf Devletleri bu muharebelerde hafif topların haricinde, 900 ağır top ve 1. 100 havan topu kullanarak adeta **"malzeme harbi"** yaptılar. Almanlar, Somme muharebelerinde 267. 000 er ve 6. 000 subay kaybettiler. Bu kayıplar Alman ordusunun gücünü zedeledi ve bir daha eski kudretini elde etmesine fırsat vermedi. Almanya'nın yeni Genelkurmay Başkanı Hindenburg ve General Lüdendorf, kumandayı ele alır almaz bu tehlikeleri önleyecek çareleri aramaya başladılar. Birliklerdeki asker eksikliğini, silah fabrikalarında ve geri hizmetlerde çalıştırılanların bir bölümünü silah altına alarak karşılayabileceklerini umdular. Bunların yerini doldurmak için, **"Yardımcı yurt hizmeti"** mükellefiyeti ve sanayideki üretimi artırmaya yönelik **"Savaş Ofisi"** gibi müessese ve mükellefiyetlerin kurulması yoluna gidildi. Hatta, Belçika halkı arasından zorla Alman fabrikalarında çalıştırmak üzere işçi toplatılmasına bile karar verildi.

296. Renouvin, Birinci Dünya Savaşı, 1982 Basımlı, s.257
297. Renouvin, Birinci Dünya Savaşı, 1982 Basımlı, s.279
298. Armaoğlu, 20.Yüzyıl Siyasi Tarihi, 1973, İkinci Baskı, s.121-122

Buna karşılık İtilaf Devletleri'nin elinde daha büyük bir ihtiyat kuvveti vardı. Fransız ordusu'nun büyük kayıplar vermesine rağmen, İngiliz ordusu da ağır ağır gelişmekteydi. Ayrıca Rus cephesi de iyi bir durumda görünüyordu. İtilaf Devletleri Bloku, 1917 başında Genel Karşı Taarruza geçecek güçteydi. (299)

f. 1917 Yılı Siyasi ve Askeri Durumu:

(1) Genel Siyasi Durum:

1917 yılının en önemli siyasi olayları, Rus ihtilali; Amerika Birleşik Devletleri'nin Almanya'ya karşı harbe katılması; Osmanlı Devleti'nin İtilaf Devletleri tarafından paylaşılması hakkında yapılan Senjok de Morbiyen antlaşması ve Yunanistan'ın İtilaf Devletleri yanında savaşa girmesidir. (300)

(2) Rus İhtilali (Ekim 1917):

Çanakkale ve İstanbul Boğazları'nın kapanması ve Kuzey Buz Denizi'nin de kışın donması neticesinde, Rusya'nın ekonomik durumu oldukça sarsılmıştı. Keza, Alman ordularının Rus topraklarına girmesi ve Rus ordularının uğradığı yenilgiler, bu sarsıntıyı daha da arttırmıştı. Bu olaylar ve gelişmeler Rusya'da **Bolşevik İhtilaline** yol açtı (301)

Rusya ve Doğu cephesindeki olaylar özet olarak şöyle gelişti:

Mart 1917 başlarmda, Petersburg'da, özellikle savaştan bıkmış olan Rus askerlerinin öncülük ettiği bir ayaklanma başladı ve 157 16 Mart gecesi Rus Çar'ı II. Nikolay tahttan çekilmek zorunda kaldı. Daha sonra Burjuva - Demokratlar ve Ölçülü Sosyalistler Kerenskiy'in önderliğinde iktidara geçtiler. İttifak Devletleri Rusya'daki gelişmeler üzerine beklemeye karar verdiler; itilaf Devletleri ise Rusya'nın savaştan çekilmesini önlemeği başardılar. Bu safhada, Almanya'nın Flandres'da ve Avusturyalıların da İson-zo'da tüm kuvvetleriyle savunmaya geçmelerini bir fırsat olarak değerlendiren Rus yöneticileri ittifak devletleri ordularına karşı son bir taarruz harekatına girişti. Kerenskiy saldırısı adı verilen bu saldırı, Avusturya cephesinde sınırlı ölçüde başarılı olmasına rağmen; Alman cephesinde herhangi bir etkinlik gösteremedi. Alman ve Avusturyalıların 19 Temmuz 1917'de başlayan karşı taarruzları sonucu bütün Rus cephesi sarsıntılar geçirmeğe başladı. Eylül başlarında İttifak Devletleri orduları Petersburg'a doğru ilerlemeye başladılar. Bunun üzerine, 7/8 Kasım 1917'de ikinci ve asıl ihtilal başladı. Neticede Çar'ın tahttan indirilmesi ile iki geçici hükümet oluştu. Bunlardan biri; askeri birliklerin de yer aldığı, ihtilalciler (Duma) tarafından kurulan geçici hükümet; diğeri ise, Sosyalistler tarafından kurulan geçici hükümettir. Ancak, bu iki geçici hükümet aralarında birleşerek Petersburg Sovyeti'nin kontrolü altında yeni bir geçici hükümet kurulmasına karar verdiler. Bu geçici hükümette adalet bakanı olarak görev yapan **Kerenskiy,** aynı zamanda ihtilalin de lideri durumunda idi. İngiltere ve Fransa kurulan yeni hükümeti hemen tanıdılar. Fakat ihtilal, ekonomik ve mali durumu düzelteceğine tamamen kötüleştirdi ve bunun sonucu Rus ordusunun disiplini tamamen bozuldu. Ayrıca, Rusya'daki Rus olmayan uluslar da bağımsızlıklarını istemeğe başladılar: Finlandiya, Ukrayna ve Gürcistan'da ulusal hükümetler kuruldu. Bu sırada Kerenskiy, başbakan olarak tüm yönetimi ele geçirmeye muvaffak oldu ve yukarıda belirtilen Kerenskiy genel saldırısını başlattı ise de, ortaya çıkan başarısızlıktan faydalanan **Lenin,** 16/18 Temmuz 1917'de Bolşevik ayaklanmasını başlattı. Lenin'in başlattığı ayaklanma askerlerin hükümete bağlı kalmaları

---

299. Renouvin, Birinci Dünya Savaşı, 1982 Basımlı, s.290-296
300. Belen, 20.Yüzyılda Osmanlı Devleti , s.307-313
301. Belen, 20.Yüzyılda Osmanlı Devleti , s.311, Kurat, Türkiye ve Rusya

nedeniyle başarılı olmadı ise de, savaştan bıkmış olan halk, giderek Bolşeviklerin tarafını tutmaya başladı. Bolşevik önderlerinden birisi olan **Trocki,** Petersburg Sovyeti'nin yürütme komisyonu başkanlığına seçildi ve bunun üzerine Bolşevik ayaklanması yeniden başladı. 7 Kasım 1917'de başlayan Bolşevik ayaklanması başarı sağlayarak ülkenin yönetimini ele geçirdi. Lenin, Bolşevik hükümetinin başkanlığına getirildi. Başkanlığa getirilen Lenin Rusya'nın hemen 1. Dünya Harbinden çekilmesine karar verdi ve Aralık 1917'de ittifak Devletleri ile barış görüşmelerine başlandı. (302)

(3). Brest-Litovsk Barış Antlaşması (3 Mart 1918):

Bolşevik ihtilalini gerçekleştiren yeni Rus yönetimi, savaştan çekilme kararının yanında; Çarlık Rusya'sının tüm gizli antlaşmalarını da dünya kamuoyuna açıkladı. Bu açıklama ile Osmanlı İmparatorluğu'nun paylaşılmasını öngören antlaşmalar da ortaya çıkmış oldu. (303)

Bunlar: Anadolu'nun Akdeniz kıyılarını İtalyanlara verilmesini öngören 1915 tarihli **Londra Antlaşması;** tarihte ilk defa **Boğazlar Bölgesinin** Ruslar'a bırakılmasını esas alan 9 Mart 1915 tarihli İngiltere, Fransa ve Rusya arasındaki gizli antlaşma; Güney ve Güneydoğu Anadolu ile Suriye, Musul, Klikya ve Lübnan bölgelerini Fransa'ya, İran, Irak ve tüm Arap Yarımadasını İngiltere'nin nüfuzuna bırakan **Skys-Picot Antlaşması** idi. (304)

Rus yöneticileri bu açıklamalardan sonra İttifak Devletleri nez-dinde barış teklifinde bulundular. Almanya, 27 Kasım'da Rusya'nın barış teklifini kabul ettiğini açıkladı. Bunun üzerine Rusya ile Almanya, Avusturya- Macaristan İmparatorluğu, Osmanlı Devleti ve Bulgaristan arasında 15 Aralık 1917'de görüşmelere başlandı ve 3 Mart 1918'de Brest-Litovsk Barış Antlaşması imzalandı. (305)

Bu antlaşmaya göre:

a. Osmanlı, Almanya, Avusturya-Macaristan ve Bulgaristan Devletleri ile Rusya Devleti arasındaki savaş durumu sona erecekti.

b. Taraflar, diğer tarafın hükümeti veya devlet örgütü ve askeri aleyhine her çeşit kışkırtma hareketinden vazgeçeceklerdi.

c. Rusya, Doğu Anadolu'da işgal ettiği yerler ile Ardahan, Kars ve Batum'dan hemen çekilecekti.

d. Rusya, yeniden kurduğu da dahil olmak üzere, bütün ordularını terhis edecekti.

e. Baltık Denizi'nde ve Karadeniz'de ticaret gemileri serbestçe dolaşabileceklerdi.

f. Rusya; Ukrayna ile hemen barış yapacak ve bu devletin dört müttefik devletle aralarında yaptığı anlaşmaları kabul edecekti.

g. Rusya, Polonya, Litvanya, Estonya, Letonya'yı boşaltacaktı. Ayrıca Letonya ve Estonya halkından tutuklanan ve göç ettirilenleri serbest bırakacaktı.

h. Almanya'nın isteği üzerine Baltık Denizi'nde kıyısı bulunan diğer devletler de bu andlaşmaya katılmaya davet edilecekti.

---

302. Üçok, Dr. Coşkun, Siyasal Tarih (1789-1950), 6.Baskı, Ankara, 1967, s.303-308

303. Kurat, Türkiye ve Rusya, s.325-326

304. Belen, 20.Yüzyılda Osmanlı Devleti , s.283-284

305. Armaoğlu, 20.Yüzyıl Siyasi Tarihi, 1995, s.139-140

ı. Taraflar, İran ve Afganistan'ın siyasi ve ekonomik bağımsızlıkları ile topraklarının bütünlüğüne uyacaklardı.

k. Asker ve sivil savaş esirleri karşılıklı olarak geri verilecekti. (306)

Görüldüğü gibi bu antlaşma ile Sovyetler, Polonya, Litvanya, Estonya ve Letonya'dan çekiliyorlar ve buraların geleceği Merkezi Devletler'in iradesine bırakılıyordu. Ayrıca 1878 Berlin Antlaşması ile Ruslar'a terkedilen Kars, Ardahan ve Batum vilayetleri Osmanlı Devletine iade ediliyordu. Nihayet Ukrayna, Almanların yardımı ile bağımsızlığına kavuşuyordu.

Sonuç olarak; Brest-Litovsk barışı Merkezi Devletler için büyük bir başarı ve kazançtı. Ancak, 1918 yazından itibaren olayların gelişmesi, Merkezi Devletlerin ve özellikle Alman, Avus-turya-Macaristan ve Osmanlı imparatorluklarının çöküşünü bir gerçek haline getirdi. (307)

İtifak Devletleri, 9 Aralık 1918'de Romanya ile de bir Ateşkes Mütarekesi yapmışlar ve mütarekeyi 7 Mayıs 1918 tarihli Bükreş Barış Antlaşması ile tamamlayarak bu ülkenin de savaş dışı kalmasını sağlamışlardır. Bükreş Antlaşması ile Romanya, Kar-patlar'da Avusturya-Macaristan yararına bazı sınır değişikliklerine razı olmuş; bütün Dobruca'yı Bulgaristan'a bırakmış buna karşılık Besarabya'yı elde etmiştir. Fakat, gerek Bükreş Antlaşması ve gerekse Brest-Litovsk Antlaşması İttifak Devletleri'nin yenilmesi üzerine hükümsüz kalmıştır. (308)

(4) Amerika Birleşik Devletleri'nin Almanya Aleyhine Savaşa Girmesi (2 Nisan 1917):

1917 yılı ilkbaharından itibaren Rusya'daki Bolşevik ihtilali Rusya'yı fiilen savaş dışı bırakırken, ortaya çıkan boşluğu Birleşik Amerika doldurmuştur.

Birleşik Amerika'nın I. Dünya Harbi'ne katılması, Almanya'nın 1915 yılından itibaren başlattığı **denizaltı savaşının** bir neticesidir. (309)

Almanlar 1917 yılı içerisinde denizaltı savaşına hız verdiler. Bu ise Amerika Birleşik Devletleri tarafından hoş karşılanmadı. Yine bu sırada Almanya, Amerika ile arası iyi olmayan Meksika ile işbirliği yapmak üzere harekete geçti. Bunu kendisine karşı bir Alman komplosu olarak nitelendiren Amerika, iki ticaret gemisinin batırılması üzerine, **Monroe Doktrini'ni** bir tarafa bırakarak, 2 Nisan 1917'de **Almanya'ya savaş ilan etti.** A. B. D. 'nin yıpranmamış kuvvetlerinin Avrupa' ya çıkması üzerine, savaşın seyri Anlaşma Devletleri'nin lehine gelişmeye başladı. Bu sırada ise Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'ndaki askeri, siyasi ve ekonomik iç karışıklıklar, bu devletin ayrı olarak bir barışı arzulamasına sebep oldu. Bu ise Almanya'yı müşkül mevkiye düşürdü. Alman halkı da savaşın uzamasından ve istenen sonucun bir türlü alınamamasından dolayı savaştan bıkmaya ve savaş aleyhine dönmeye başladı. **Böylece merkezi devletler maddeten ve manen çözülmeye başlamış oldular.** (310)

---

306. Üçok, Dr. Coşkun, Siyasal Tarih s.308-309, Siyasi Tarih 1995 s.503, Erim, Siyasi Tarih Metinleri, s.503-509

307. Armaoğlu, 20.Yüzyıl Siyasi Tarihi, 1995 s.139-140

308. Üçok, Siyasal Tarih, 1967, s.308-309

309. Armaoğlu, 20.Yüzyıl Siyasi Tarihi, 1973 s.132-134

310. Yılmaz, Dr.Veli Yakın Dünya Harp Tarihi Özetleri s.25

Müttefikler 8 Ağustos 1918'de Amiens Nehri önlerinden 600'den fazla tank ve sayıları 1,5 milyonu bulmuş Amerikan askerleri ile takviyeli ordularıyla Batı Cephesi'nde kesin sonuçlu genel taarruza başladılar.

Bu genel taarruzu müttefiklerin 19 Eylül'de başlattıkları Filistin ve Irak Cephesi ile 30 Eylül'de Selanik Ordusu ile Makedonya cephesindeki taarruzları takip etti. Bu kesin sonuçlu taarruzlar neticesinde 30 Eylül 1918'de Bulgarlar barış teklifinde bulundular. Bunu, Almanya'nın yeni Başbakanı Baden Prensi Max'ın Avusturya ile birlikte Wilson'a yaptığı barış teklifi takip etti.

Wilson, barış için ilk şart olarak işgal altındaki toprakların boşaltılmasını istedi. Almanlar şartı kabul etti. Ancak daha sonra Almanya'nın kayıtsız-şartsız teslimi öngörüldü. Ekim'in ilk yarısında Almanlar, Sigfried hattını kaybedip Hundig-Brundig hattına çekildiler.

Genelkurmay Başkanı Ludendorf, kayıtsız-şartsız teslimi kabul etmemekte ısrar edince görevinden alındı ve Wilson'un isteklerine boyun eğildi. Almanlar, 8 Ağustos taarruzundan 11 Kasım'daki ateşkese kadar 385 bin esir ve 6615 top kaybettiler. Bu, Alman askeri gücünün etkinliğini kaybetmesine ve ülkesinin işgaline sebep oldu. (311)

İlk olarak 29 Eylül 1918'de Bulgaristan mütareke yaparak teslim oldu. Bulgaristan'ın teslim olması Osmanlı İmparatorluğu'nun durumunu çok zayıflattı. Nitekim Osmanlı İmparatorluğu da 30 Ekim 1918'de Mondros Mütarekesi imzalayarak savaştan çekildi. Bunu 3 Kasım'da Avusturya'nın, 11 Kasım' da da Almanya'nın yenilgiyi kabul edip teslim olması izledi.

Böylece, 4 yıl süren, milyonlarca insana ve milyarlarca liralık maddi kayba sebep olan Birinci Dünya Savaşı sona ermiş oldu. Bundan sonra barış antlaşmaları yapılmaya başlandı. (312)

D. OSMANLI DEVLETİNİN DURUMU VE SAVAŞA KATILMASI

1. Harp Başlangıcında Osmanlı Devleti'nin Durumu:

İkinci Viyana kuşatmasından sonra Avrupa'nın bütün hızı ile Osmanlı Devleti aleyhine başlattığı mukabil taarruzu, gittikçe şiddetini arttırmış ve Avrupa' nın fikir hareketleri ile teknik ve teknoloji alanındaki ilerlemelerine yabancı kalan Osmanlı Devleti, bu taarruzlar neticesinde, birçok topraklarını kaybetmenin yanında ayrıca maddi ve manevi kayıplara da uğramıştır.

Islahat ve Tanzimat hareketleriyle kurtuluş çareleri aranıldığı halde, yeterli olmayan gayretler, çeşitli engelleyici faktörler ve Avrupa' nın süratli gelişme ve ilerleyişi karşısında; yenilik hareketleri arzu edildiği kadar verimli olamamış, Osmanlı ülkesinin paylaşılması, bölünmesi ve geri kalması önlenememiştir.

Rusya'nın Boğazlar'a hakim olmak ve Akdeniz'e inmek emellerinden çekinen İngiltere ve Fransa ile aynı ittifak içinde 1853-1856 Osmanlı-Rus seferine katılan devlet, Kırım Harbi'nden galip çıktıktan sonra, yirmibir senelik bir sulh devresi geçirmiştir. Bu süre zarfında Osmanlı Devleti, mali, içtimai ve idari güçlüklerle karşılaşmış ve uygulanan Tanzimat Hareketi de arzu edilen neticeleri verememiştir.

Balkanlar'da karışıklıklar devam etmiş, Sırbistan ve Karadağ harpleri ile Bulgar isyanı, Rusya ile Avusturya'nın istila planlarını uygulamalarına firsat vermiştir.

311. Akad, 20.Yüzyıl Savaşları, c.1 s.110-112

312. Renouvin, 1.Dünya Savaşı, 1993, s.126; Yılmaz, Dr. Veli, Yakın Dünya Harp Tarihi, Özetleri, s.25

Osmanlı Avrupa'sında ıslahat isteyen Avrupa büyük devletlerinin isteklerine karşı, meşrutiyet yolu ile yenileşme ve kalkınmayı hedef tutan Osmanlı Kanunu Esasisi, 23 Aralık 1876 tarihinde ilan edildi ise de, bu teşebbüs de büyük devletleri tatmin etmedi. Gelişmeler, devletin yalnız kalmasına sebep oldu ve Rusya'nın Osmanlı Devleti'ne harp açmasına yol açtı.

1877-1878 harbinde İstanbul önlerine kadar gelmeye muvaffak olan Rusya, 3 Mart 1878'de Ayastafanos (Yeşilköy) Muahedesi ile Büyük Bulgaristan'ı kurmaya muvaffak oldu ise de, 13 Temmuz 1878'de toplanan Berlin Kongresi, Rusya'nın elde ettiği menfaatleri hafifleterek, Avrupa'da Trakya, Makedonya ve Arnavutluk'un Osmanlı Devleti'nde kalmasını sağladı.

Berlin Kongresi'nden sonra, bir ay devam eden ve Osmanlı Dev-leti'nin galibiyetiyle neticelenen 1897 Yunan Harbi, Doğu Rumeli Eyaleti'nin Bulgaristan ile birleşmesi, Ermeni-Bulgar isyanları, Girit ve Yemen ayaklanmaları dışında devlet, 33 senelik bir sulh devri geçirdi. Buna rağmen, Makedonya'da karışıklıkların devam etmesi, diğer olaylar ve ayaklanmalar ile her konuda kendini gösteren dış müdahaleler, uyum sağlanabilmesi için çaresiz geniş tavizler verilmesine ve iç siyasi durumun kötüye gitmesine sebep oldu. Bütün bu gelişmeler, Rumeli'nin karşılaştığı büyük tehlikeler ve II. Abdülhamid yönetimine karşı gösterilen tepkiler, Gizli İt-tihad ve Terakki Fırkası'nın kurulmasına, bu cemiyet mensupları ile bir kısım ordu birliklerinin birlikte hareket etmesine yol açtı ve 1908 yılında İkinci Meşrutiyet ilan edildi.

Meşrutiyet'in ilanından sonra kurulan siyasi partiler arasında ortaya çıkan mücadeleler, Avusturya'nın işgali altında bulundurduğu Bosna ve Hersek'i ilhakı, Bulgaristan prensliğinin istiklalini ilan etmesi, Girit olayları, 31 Mart Vak'ası, Arnavutluk ve Yemen ayaklanmaları, yeni yönetim kadrolarının devlet yönetimindeki tecrübesizlikleri, ordunun siyasete karışması ve azınlıkların milli ihtirasları devleti temelinden sarstı.

Devletin en buhranlı ve hassas okluğu bu dönemde, İtalya fırsattan istifade ederek 1911'de Trablısgarb vilayeti ile Bingazi sancağına baskın tarzında taarruza başladı. 1912 yılında da dört Balkan Devleti aralarında anlaşarak Osmanlı Devleti'ne harp ilan ettiler. **Neticede;** Batı Trakya, Makedonya, Epir Balkan devletleri tarafından paylaşıldı. Arnavutluk'a istiklali tanındı. Afrika'daki Osmanlı hakimiyetine son verildi. Ege Denizi'ndeki Osmanlı adaları İtalya ve Yunanistan tarafından işgal edildi. Rumeli'de 7. 5 milyon nüfusun barındığı beş büyük vilayet ile Batı Trakya' daki sancaklar, Afrika'da 1. 5 milyon nüfusa sahip bulunan geniş bir saha kaybedildi. Bunların dışında Rusya, Ermeni meselesini bahane ederek Doğu Anadolu'ya sahip olmak istedi ve 1914 yılında Osmanlı Hükümeti, Doğu vilayetlerinde ıslahat yapmayı kabule mecbur edildi. (313)

Avrupa politikasına az çok vakıf olan II. Abdülhamid, Almanya'ya daha yakın görünmek ve müsaid davranmakla birlikte, devletin mukadderatını Avrupa devletlerinin hiç birisine bağlamayı uygun görmeyerek, daha ziyade aralarında mevcut rekabetlerden istifade etmeyi ve bu rekabetlerin neticelerini devletin çıkarlarına kullanmayı bir ölçüde başarmaya muvaffak olmuştur.

Mesleki tahsil ve ihtisaslarını Almanya'da tamamlamış olan genç kurmay subay nesli ise, büyük ölçüde Almanya'ya eğilim göstermiş ve her alanda bu devlete dayanmanın

313. Belen, General Fahri, Birinci Dünya Harbinde Türk Harbi, (1914 yılı hareketleri) Gn.kur, Basımevi, 1964, c.I s.1,2 Yılmaz, Dr.Veli Birinci Dünya Harbi'nde Türk-Alman İttifakı, s.51-52

ve onunla iş ve kader birliği yapmanın tek kurtuluş yolu olabileceğini düşünmüştür.

Kamil Paşa'nın iktidardan düşürülmesinden sonra, devletin mukadderatına kesin şekilde hakim olan **İttihad ve Terakki Fırkası,** esasen askerlerin meydana getirdiği ve ellerinde bulundurduğu bir siyasi teşekkül olduğu için, bu hal devletin dış politikasında da derhal tesirini göstermeye başlamıştır.

Dışarıdan gelen müdahale, baskı ve tahriklerin de tesiriyle, içeride de birçok isyanlar ve Türk olmayan unsurlarla anlaşmak ve uzlaşmak durumunda kalan devlet yönetimi, Ocak 1914 yılma gelindiğinde, tamamen Talat-Enver-Cemal üçlüsünün eline geçmiş bulunuyordu. (314)

2. Birinci Dünya Harbi Öncesinde Osmanlı Devleti'nin İttifak Denemeleri:

Osmanlı Devleti gerileme devrinde ve özellikle Balkan Harbi'nden sonra, çok yalnız kaldı. Büyük devletlerce bir kuvvet sayılmamakta, adeta yük telakki edilmekteydi. Bu sebeple, büyük devletlerin Osmanlı Devleti ile ittifak yapmak istememeleri tabii idi. Çünkü, her devletin, ittifak yapacağı devletten beklediği, kendisi güç bir durumda kalınca ondan yardım görmektir. Bunun için de, o devletin genel olarak iç ve ekonomik durumu az çok güvenli olmalıdır. Böyle olmazsa, ittifak edenler güçlerini zayıf ve istikrarsız olanı korumak ve ayakta tutmaya sarfetmek durumunda kalabilirler. Osmanlı Devleti, ittifakı gerektiren faktörler bakımından, devletlerin kendisine olan güvenini kaybetmiş olmanın dezavantajları içerisinde, taraftar devletler arayışına girişti. (315)

3. Osmanlı Devleti'ni İttifak Teşebbüsüne Sevkeden Düşünceler:

Osmanlı-İtalya savaşını, Almanya'nın müttefiki olan İtalya çıkarmış ve bu olay Balkan Harbi'ne yol açmıştı. Balkan Harbi, Rusya'nın teşebbüsüyle çıkmıştır. Bu sebeple, Osmanlı Devleti, Fransa ve İngiltere' nin bu savaşta Rusya' ya yardım ettiğine inanmıştı. Nitekim, **Fransız Başbakanı Puankare,** "Her ne sebeple olursa olsun, Balkanlarda çıkacak bir harpte, Fransa ile Rusya birlikte hareket edecektir" ifadesini kullanmıştır.

Bundan başka, Osmanlı-İtalya savaşı sırasında Rusya' nın, 1909'da İtalya ile yapmış olduğu antlaşmaya dayanarak, Boğazların açılmasını istemesine, Fransa az çok yardımcı olmuştur. (316)

Bütün bu gelişmeler, Osmanlı Devlet adamlarının, Üçlü İtilaftan uzaklaşmalarına sebep oldu.

---

314. Yılmaz, Birinci Dünya Harbi'nde Türk-Alman İttifakı, s.53; Aydemir, Şevket Süreyya, Makedonya'dan Orta Asya'ya Enver Paşa, c.II s.496-498: Mühlman, Carl, Das Deutche-Türkische Waffenbündnis Im Weltkriege (Dünya Harbi'nde Türk-Alman Silahlı İttifakı) Leipzig, 1940, s.10-13

315. Bayur, Yusuf Hikmet, Türk İnkılabı Tarihi, TTK Basımevi, Ankara, 1951 (4.Cilt) c.II Ks.IV s.504

316. Bayur, Türk İnkılabı Tarihi, c.II s.508

Almanya; İkinci Meşrutiyet'ten beri, özellikle İstanbul'daki büyükelçisi **Baron** Marşal'ın zekası sayesinde, Osmanlı idarecilerini, bu devletin hakiki ve saf dostu olduklarına ve Osmanlı arazisinde Almanya'nın hiç gözü bulunmadığına inandırdı. Balkan Savaşı'ndan sonra Avusturya ile Osmanlı Devleti arasında müşterek bir sınır da kalmadığı için, Osmanlı Devleti idarecilerinden Alman-Avusturya ittifakına karşı eğilim artmaya başladı. Akdeniz'de güçleri az olan bu devletlerden Osmanlı Devleti'ne zarar gelmeyeceği inancı meydana geldi. Dolayısıyle 1909 başlarından 1911 sonbaharına kadar **Almanya'ya dayanmak** ve ona göre bir siyaset gütmek, Osmanlı Devleti'nce bazı bakımlardan en doğru yol olarak kabul edildi.

Ancak, Osmanlı-İtalyan ve Balkan Savaşları ve onların neticesinde kaybedilen topraklar, Osmanlı Devlet adamlarına, Almanya'nın Osmanlı Devleti'ni ne kendi müttefiklerine ne de Bal-kanlılar'a karşı koruyabilecek bir durumda olmadığını, hatta Almanya'ya gösterilen yakınlığın, rakiplerini kızdırarak ve kuşkulandırarak başlı başına bir tehlike kaynağı haline gelebileceğini gösterdi.

Neticede, Osmanlı Devlet adamlarında **iki temel fikir** belirdi: **Birincisi,** Almanya ile Osmanlı Devleti'ni her durumda korumayı sağlayacak kesin ve açık bir antlaşma yapmaktı. **İkincisi;** yakın gelecekte Osmanlı Devleti'ne zarar verebilecek ve bilhassa bunlardan Akdeniz'e hakim olanlarıyla yakınlık kurmak ve mümkünse anlaşmaktı. İngiltere ve Rusya ile antlaşma teşebbüsleri de bu gibi düşüncelerden kaynaklandı. **Bir de ortada şu husus vardı**: Almanlar umumiyetle paralarını yeni endüstri kurmak ve kendilerine ticaret alanları sağlamak için kullanmayı tercih ediyorlardı. Fransızlar ise paralarını faize yatırmayı, yani borç vermeyi uygun buluyorlardı. Bu bakımdan borç almak isteyenlere karşı Fransız borsası Alman piyasasına oranla daha elverişli idi.

Günlük giderlerini bile dış borçlardan sağlayan Osmanlı Devleti ise, bu yüzden Fransa'ya yaklaşmaya muhtaçtı. Bu devlete yapılan ittifak teklifi, borç para alma ve Fransız dostluğunun Osmanlı Dev-leti'ni İngiltere ve Rusya'ya karşı da koruyabileceği ümidi ile yapıldı. (317)

a. Rusya İle İttifak Teşebbüsleri:

Rusya ile olan uzun tarihi münasebetlerimizde, Rusya' nın Osmanlı Devleti'ne karşı izlediği siyasetin daima iki çehreli olduğu görülür. **Birincisi,** milli siyaset, diğeri dostça siyasettir. Rusya, milli siyasetiyle, Osmanlı Devleti'nin parçalanmasını ve topraklarının kendisine katılmasını; dostça siyaseti ile de, zayıf ve zararsız bir Türkiye'nin Rusya için kuvvetli bir komşudan daha iyi olacağı düşüncesinden hareket ederek, diğer devletlerle taksimini değil, olduğu gibi kalmasını esas kabul eder. Fakat, bunun da temel şartı, zayıf ve Rusya' nın gündeminde olan bir Türkiye' dir.

Tarihi emellerinden büyük bir kısmını Osmanlı Devleti' nin zararına tahakkuk ettirmiş olmasına, belki de bütün Anadolu'nun ele geçirilmesi Rusya'nın hülyasını teşkil etmesine rağmen, Birinci Dünya Harbi'nin ilk aylarında veya günlerinde bu devlet ile de ittifak teşebbüsünde bulunulduğunu görmekteyiz. Nitekim, Talat Paşa Sazonov'a Enver Paşa general **Leontiev'e** Rusya ile ittifak teklifinde bulunmuşlardır.

Sazonov'un hatıralarına göre; Talat Paşa, Rus Çarı'nı selamlamak için Kırım'a geldiğinde Sazanov' a özetle şu sözleri söylemiştir: "Size çok ehemmiyetli bir teklifte bulunacağım, Rusya hükümeti, Osmanlı Devleti ile bir ittifak imzalamak ister mi?" Sazonov bu teklife şaşırır ve teklifin ciddiyetle ele alınacağını belirtir. Ayrıca Osmanlı ülkesine bir yabancı devletin yerleşmesinin tehlike ve mahzurlarına değinir ve Almanya'nın, Osmanlı Devleti işlerinde hükmedici duruma gelmesi hususunu dile getirir.

317. Bayur, Türk İnkılabı, c. II, s. 508

Sazonov, iki hafta sonra büyükelçi kanalıyla aldığı mektuptan; Talat Paşa'nın cüretkar teşebbüsünden genç Osmanlı hükümetinin çekinmiş olabileceğini ve bu teşebbüsün sonuç vermeyeceğini öğrenir. (318).

Enver Paşa'nın ittifak teklifi ise, 2 Ağustos 1914 tarihli Türk-Alman ittifak antlaşmasının imzalanmasından sonradır. (319)

b. İngiltere ile İttifak Teşebbüsleri:

İngiltere'ye iki defa ittifak teşebbüsünde bulunuldu. İlki Osmanlı-İtalyan Harbi ve Ruslar'ın Boğazlar'dan harp gemilerini geçirmek istemeleri üzerine yapıldı. **İkincisine** ise Ruslar'ın Doğu Anadolu'da Ermeniler'i bahane ederek bazı haklar elde etmek için baskılarını arttırmaları üzerine teşebbüs edildi. Ne var ki Osmanlı Devleti'nin her iki başvurusu da, ittifaktan çok bir koruyucu aramak gayesine yönelikti.

Tekliflerden biri 21 Ekim 1911'de resmi hiçbir sıfatı olmayan eski maliye bakanı **Cavid Bey** tarafından, bir mektupla Bahriye Nazırı **Churchil'e** yapıldı.

Bu mektuba Churchill'in cevabı: **"Şimdilik yeni siyasi bağlar altına giremeyiz"** şeklinde olmuştur. (320)

Ayrıca Londra büyükelçisi Tevfık Paşa, İngiliz Dışişleri Bakanı **Grey'e,** ikinci bir ittifak teklifinde bulunur. Bu teşebbüs üzerine **İngiliz yetkililerinin düşünceleri özetle şöyledir:**

" Osmanlı Devleti'nin kalan kısmının bütünlüğünün korunması İngiliz menfaatlerine uygundur. Anadolu'nun menfaat bölgelerine ayrılması ise bize yarar sağlamaz, tam tersine olarak, Hindistan bir yana bırakılsa bile, Akdeniz' deki güç dengesini bozar ve bizim Mısır ile Basra Körfezi' ndeki durumumuzu tehlikeye düşürebilir. İngiltere, çökmekte olan Osmanlı Devleti'ni kısa sürede güçlü bir duruma getirebilir. Fakat, diğer devletlerin menfaat çatışmaları ve Anadolu'nun coğrafî konumu, İngiltere'nin bu işi tek başına üstlenmesine imkan vermez. Eğer Osmanlı Devleti İslah edilecekse, bu, bütün devletlerin yardım ve desteğiyle yapılmalıdır. Bugünkü durumda bizim Osmanlı Devleti ile ittifak kurmamız, diğer Avrupa devletlerini bize karşı birleştirebilir ve bu durum her iki devleti de güçsüz bırakabilir.

Osmanlı Devleti'nin Üçlü İtilafa girebilmesi için de, Rusya ve Fransa' nın düşüncesini almak gerekir. Ancak, İngiliz-Osmanlı ittifakı için geçerli olan hususlar bu teşebbüs için de geçerlidir denilebilir. Çünkü Üçlü İttifak bu yakınlaşmayı kendisine yöneltilmiş bir meydan okuma olarak değerlendirebilir. Osmanlı Devleti varlığını devam ettirebilmek için üçüncü bir yol deneyebilir. Bu yol; bütün büyük devletlerin Osmanlı Devleti'nin tarafsızlığını kabul ederek, bağımsızlığına ve toprak bütünlüğüne saygı gösterecek bir antlaşma yapmaları ile mümkündür " şeklinde ifade edilebilir.

Osmanlı Devleti'nin varlığının bu yolla korunabileceğini kabul eden İngiltere, ittifak için yapılan bu ikinci teklifi de böylece sonuçsuz bırakmıştır. (321)

---

318. Kurat, Prof.Akdes Nimet Türkiye ve Rusya s.225-242: Bilsel, M.Cemil, Lozan, İstanbul, 1933 c.I s.142-144

319. Birinci Dünya Harbi’nde Türk Harbi, Osmanlı İmparatorluğu’nun Siyasi ve Askeri Hazırlıkları ve Harbe Girişi, Gnkur Yayını Seri No:3 ankara, 1970, (3.Cilt) c.I s.36

320. Bilseli Lozan, s.138-139

321. Bayur, Yusuf Hikmet, Türk İnkılabı Tarihi, c.II Ks.III s.104-106

c. Bulgaristan ile İttifak Teşebbüsleri:

Bulgaristan ile ittifak teşebbüsüne, 29 Eylül 1913'te, Osmanlı-Bulgar barış antlaşmasının müzakereleri sırasında başlanmış ve bu teşebbüsler Birinci Dünya Harbi'nin çıkışına kadar devam etmiştir.

Bulgarlar bu ittifak ile Makedonya üzerindeki milli emellerini gerçekleştirmeyi ve İkinci Balkan Harbi öncesinde olduğu gibi bir Sırp-Yunan ittifakı karşısında yalnız kalmamayı istemişlerdir. Osmanlı Devleti de, Balkan devletlerinin kendisine karşı ikinci bir ittifak kurmalarını önlemek ve Romanya'yı da kazanmaya çalışarak Balkanlar'da hasım kuvvetlerin durumundan faydalanmayı düşünmüştür.

Ne var ki, Bulgarlar ittifak antlaşmasını Birinci Dünya Harbi içinde dahi imzalamadılar ve devamlı olarak Osmanlı Devleti'nden toprak koparmak fikrini muhafaza ettiler. Bunda, Rusya'nın ve Romanya'nın da durum ve tutumlarının önemli etkisi olmuştur denilebilir. (322)

d. Yunanistan İle İttifak Teşebbüsleri:

İttihat ve Terakki Hükümeti, Yunanistan'ı milli düşman sayarak ikinci bir harbi daha göze almasına rağmen, bu devlet ile de bir ittifak denemesinde bulundu.

1914 Nisan ayında Almanya'nın Yunanistan ile ittifak yapma yolunda bir teklifi vaki oldu. Almanya, adalar üzerindeki hakimiyetimizi Yunanlılar'ın kabul etmeleri şartı ile Yunanistan'la savunmaya dayanan bir ittifak hakkında, Osmanlı Devleti'nin reyini sordu. Büyük devletlerle bu konuda müzakereler yapılırken, Almanya'nın aracılığı ile Yunanistan'la yapılacak böyle bir ittifak, Cavit Bey'e göre hem uygun değildi, hem de Balkanlar' da saldırıya uğrayacak olan Yunanistan ile söze dayanan bir taviz karşılığında yapılmış olacaktı. Müzakereler bir müddet devam ettikten sonra Sait Halim Paşa ile Venizelos'un Brüksel'de bir araya gelerek buna bir şekil vermeleri kararlaştırıldı. Fakat Birinci Dünya Harbi' nin başlamasıyla bu teşebbüs sonuçsuz kaldı. (323)

e. Fransa İle İttifak Teşebbüsleri:

Fransa ile tarihi bir dostluğu bulunan Osmanlı Devleti, bu devletle Cavit Bey vasıtasıyla ittifak teşebbüsünde bulundu. Bu teşebbüsler neticesinde de devlet ağır fedakarlıklara katlandı. 1914 Temmuz'unda Fransız donanmasının manevralarına katılmaya davet edilen Cemal Paşa tarafından da, Fransız yetkililerine ittifak teklifinde bulunuldu. Ne **var ki; Cezayir, Tunus, Madagaskar ve Fas örneklerinden sonra, Suriye'yi de kendine ilhak etmeyi düşünen Fransa,** Osmanlı Devleti'nin bekasını değil kendi menfaatlerini ön planda tuttuğundan, yapılan ittifak teşebbüsleri sonuçsuz kaldı.

Bunun üzerine Osmanlı devleti Almanya'ya yaklaştı. Zaten Osmanlı Hükümetinde Sadrazam Sait Halim Paşa, Harbiye Nazırı Enver Paşa, Dahiliye Nazırı Talat Bey gibi Alman taraftarı olan kuvvetli üyeler vardı. Avusturya'nın teklifi ile bir ittifak yapmak üzere Osmanlı Devleti ile Almanya arasında 27 Temmuz'da İstanbul'da görüşmeler başladı ve 2 Ağustos 1914'de Osmanlı Devleti ile Almanya arasında ittifak antlaşması imzalandı. (324)

---

322. Bilsel, Lozan, c.I s.136-137
323. Bilsel, Lozan, c.I s.137
324. Yılmaz, Dr. Veli I.Dünya Harbi'nde Türk-Alman İttifakı, s.17

4. 2 Ağustos 1914 Tarihli Türk-Alman İttifak Antlaşması:

"Majesteleri Osmanlı Sultanı ve Majesteleri Alman İmparatoru, Prusya Kralı, Türk ve Alman İmparatorlukları arasında bir savunma ittifakı teşkil edilmesini kararlaştırmışlardır...

Bahsekonu Antlaşmanın maddeleri şöyledir:

(1) Bu iki güç, halihazırda Avusturya-Macaristan ve Sırbistan arasındaki çatışmada, kafi bir tarafsızlık izlemeye karar vermişlerdir.

(2) Rusya, etkin askeri müdahalelerde bulunur ve bu durum Almanya için Avusturya-Macaristan'la ittifak nedeni (Casus Foederis) oluşturursa, bu ittifak nedeni Türkiye için de geçerli olacaktır.

(3) Harp durumunda, Alman Askeri Heyeti Türkiye' nin emrine verilecektir. Öte yandan Türkiye, Ekselansları Harbiye Nazın ve Ekselansları Askeri Heyet Başkanının birlikte vardıkları antlaşmaya uygun olarak, yukarıda sözü edilen Askeri Heyet'e Ordunun (Türk Ordusu) genel yönetimi konusunda gerçek bir etkinlik sağlayacaktır.

(4) Almanya, Osmanlı arazisi Rusya tarafından tehdit altına düştüğü takdirde icabederse Osmanlı topraklarını silahlı olarak muhafazayı taahhüt eder.

(5) Her iki imparatorluğu da, halihazırdaki anlaşmazlıklardan doğabilecek uluslararası çatışmalarda korumak amacıyla yapılan bu antlaşma, yukarıda adı geçen yetkililerce imzalanmasını müteakiben yürürlüğe girecek ve karşılıklı vecibelerle 31 Aralık 1918'e kadar yürürlükte kalacaktır.

(6) Bu antlaşma, yukarıda belirlenen tarihten altı ay öncesine kadar taraflardan biri tarafından iptal edilmezse, beş yıllık yeni bir dönem daha yürürlükte kalacaktır.

(7) Bu belge, Majesteleri Osmanlı Sultanı ve Majesteleri Almanya İmparatoru, Prusya Kralı tarafından tasdik edilecek ve tasdiknameler imza tarihinden itibaren bir ay zarfında karşılıklı teati edilecektir.

(8) Bu antlaşma gizli kalacak ve ancak iki yüksek tarafın muvafakati ile kamuoyuna açıklanabilecektir. (325)

Bu Türk-Alman İttifak Antlaşmasının **ilk üç maddesi önemliydi. Birinci maddede,** "Bu iki güç halihazırda Avusturya-Macaristan ve Sırbistan arasındaki çatışmada kafi bir tarafsızlık izlemeye karar vermişlerdir" denmekle beraber, **ikinci maddede,**
"Rusya müessir askeri müdahalelerde bulunur ve bu durum Almanya için Avusturya-Macaristan' la ittifak sebebi (Casus Foederis) oluşturursa, bu ittifak sebebi Türkiye için de geçerli olacaktır" deniliyordu.

Almanya 1 Ağustos 1914'te Rusya'ya harp ilan etmiş ve Türk-Alman İttifak Antlaşması 2 Ağustos 1914'te imza edilmiş olduğuna göre, **daha imza günü "Casus Foederis"** Osmanlı Devleti için yürürlüğe girmiş demekti.

Üçüncü maddede, "Harp durumunda, Alman Askeri Heyeti Türkiye' nin emrine verilecektir. Öte yandan Türkiye, sözü edilen Askeri Heyet'e ordunun genel yönetimi konusunda gerçek bir etkinlik sağlayacaktır. " denilmekteydi.

---

325. Yılmaz, Dr. Veli I.Dünya Harbi'nde Türk-Alman İttifakı, s.66; Politishes Archiv des Auswerigen Amts, Bonn, Vertrage Band. Nr.94

Bu madde ile Türkiye'de görevli Askeri Heyet'e dahil Alman subaylarına Ordu'da fiili komuta makamlarına getirilme hakkı sağlanmıştı. Askeri Heyete sağlanan fiili nüfuz Almanya'ya Osmanlı ordusunu her an harbe sürüklemek imkanı vermekteydi.

Beşinci maddedeki hüküm ise, kalıcı bir nitelik taşımakla birlikte, antlaşmanın Avusturya-Sırbistan ihtilafından doğacak durumları karşılamak için yapılmış olduğu açıkça görülmekteydi. Diğer bir ifadeyle, Rusya o tarihte değil de daha sonraki bir safhada Osmanlı Devleti'ne saldırsaydı, bu saldırı Avusturya-Sırp itilafı ile ilgili olmadığı için **Almanya, "Ben işe karışmam"** diyebilirdi. Görüldüğü gibi Almanya, antlaşmayı milli menfaat ve politikasının dışında, kendisi için yük ve tehlikeli olmaktan çıkarmak imkanı elde etmişti.

"Özet olarak Osmanlı-Alman İttifakı, Alman-Rus savaşı başladıktan sonra, yani Almanya için yalnız faydası ve Osmanlı için de sadece zararı olabileceği bir sırada bile bile imzalanmıştır. " (326)

Birinci Dünya Savaşı başlayınca Osmanlı Devleti bu ittifaka rağmen hemen savaşa girmeye taraftar olmadı ve tarafsızlığım ilan etti. Ancak her ihtimale karşı da seferberlik hazırlıklarına girişti. **Fakat Almanya'nın baskılarına dayanamayan Osmanlı Devleti,** 29/30 Ekim 1914'de, donanmanın Alman Amirali Souchen komutasında **Odessa ve Sivastopol** limanlarını topa tutması ile fiilen savaşa katılmış oldu. Bu olay sonucu resmen Üçlü İttifak devletleri yanında yer alan Osmanlı Devleti, 12 Kasım 1914'de İngiltere, Fransa ve Rusya' ya savaş açtı. (327)

5. Osmanlı Devleti' nin Savaşları ve Açılan Cepheler:

Osmanlı İmparatorluğu'nun savaşa girmesi, Avrupa'da başlamış olan savaşın Asya'da yayılmasına sebep oldu. Osmanlı İmparatorluğu bu savaş içerisinde birçok cephelerde çarpıştı.

a. Kafkas Cephesi:

Başkomutan vekili Enver Paşa, 20 Aralık 1914' te Ruslar'ı arkadan çevirmek için 150. 000 kişilik bir ordu ile Sarıkamış üzerine hücuma geçti. 19 Ocak 1915'e kadar süren savaşta yolsuzluk, açlık, hastalık ve hepsinden önemlisi taarruzun iyi planlanmamış olmasından, Türk ordusu 90. 000 kişilik kayıp verdi ve istediği sonucu alamadı. Ruslar, 1916 yılının Şubat ayından Ağustos ayına kadar Erzurum, Muş, Bitlis, Trabzon ve Erzincan'ı aldılar. Böylece Osmanlı-Alman planı olan İran' dan Hindistan'a varma teşebbüsü gerçekleşemedi.

Ancak, Rusya'nın Mart 1917'de Bolşevik İhtilali sebebiyle savaştan çekilmesi neticesinde Rusya ile Aralık 1917'de Erzincan'da barış antlaşması yapılmıştır. Bu antlaşmadan sonra, bölgede bulunan Türk 2 nci ordusu birlikleri Filistin Cephesine gönderilmiş olup, bölgede yalnız 3 ncü ordu bırakılmıştır. 3 ncü ordunun 1918 yılında icra ettiği harekat sonucunda Türk birlikleri 17 Eylül 1918' de Bakü'ye kadar olan bölgeyi ele geçirmişlerdir. Bu durum Mondros Mütarekesine kadar devam etmiştir.

---

326. Bayur, Yusuf Hikmet, Türk İnkılabı Tarihi, c.II Ks.IV 1952 s.646
327. Yılmaz, Yakın Dünya Harp Tarihi Özetleri

b. Kanal Cephesi:

Almanya'nın kışkırtması üzerine Osmanlı Devleti Filistin üzerinden bir ordu göndererek Süveyş Kanalı'nı ve Mısır'ı ele geçirmeye karar verdi. Bu iş Bahriye Nazırı ve Suriye'deki 4 ncü ordu komutanı **Cemal** Paşa'ya verildi. Türk ordusu büyük güçlüklerle **Süveyş Kanalı'na** kadar geldi ise de, 1915 Şubat' ında bu hareket başarısızlıkla sonuçlandı.

c. Çanakkale Cephesi:

İngiltere ve Fransa İstanbul'u alarak, Osmanlı İm-paratorluğu'nu daha başlangıçta savaş dışı bırakmak, müttefikleri bulunan Rusya'ya bu deniz yolundan yardım ulaştırmak ve batı cephesindeki yüklerini hafifletmek için Çanakkale'de bir cephe açmaya karar verdiler. İngiliz Bahriye Bakanı Churchill'in olan bu düşünce, İngiliz ve Fransız gemilerinin 19 Şubat 1915'de Kumkale ve Seddülbahir tabyalarını dövmeye başlamaları ile tatbikat sahasına döküldü.

Çanakkale Savaşları *2* safhada cereyan etmiştir. Bunlar, deniz ve kara harekat safhasıdır.

Deniz Harekat Safhası:

3 Kasım 1914'de 2 İngiliz gemisi Ertuğrul ve Seddülbahir, 2 Fransız gemisi Kumkale ve Orhaniye tabyalarını 17 dakika süre ile ateş altına aldılar. Bu ilk deniz harekatıdır. İngiliz ve Fransızlar 19 Şubat 1915'de ve 25 Şubat 1915 tarihlerinde de Çanakkale Boğazı'nı geçmeyi denediler. Bunlar sınırlı ve cebri keşif türünden hareketlerdi. **Asıl deniz taarruzu 18 Mart 1915^fde icra edildi.** Fakat bu deniz hücumunda 3 muharebe gemisi, 2 muhrip, 7 mayın arama gemisi kaybeden İtilaf Devletleri, amfibi harekata karar verdiler.

Kara Harekatı Safhası (25 Nisan 1915-9 Ocak 1916):

İtilaf Devletleri'nin; 25 Nisan 1915'te Seddülbahir'e asıl, Arı-burnu'na tali ve Kumkale'ye gösteri taarruzu şeklinde donanma desteğinde başlattıkları kara harekatı, Türk birliklerinin mukavemeti neticesinde sonuçsuz kaldı. Özellikle Mustafa Kemal' in yüksek sevk ve idaresinde cereyan eden Arıburnu ve Anafartalar muharebeleri sonunda İtilaf Devletleri planlanan hedeflerine ulaşamadılar.

Seddülbahir ve Arıburnu bölgelerinde 3 Km. den fazla ilerleme kaydedemeyen İtilaf Devletleri kuvvetleri, aldıkları yeni takviyeler sonucu 6 Ağustos 1915'de de Suvla Bölgesine çıkarma harekatı icra ettiler. 9 Ağustos'ta 1 **nci Anafarta,** 21 Ağustos'ta da **2 nci Anafartalar** muharebelerini kaybeden İtilaf Devletleri birlikleri 28 Aralık 1915'te çekilmeye başladılar ve 9 Ocak 1916'da bölgeyi tamamen tahliye ettiler.

Yaklaşık bir milyon insanın mücadele ettiği Çanakkale Savaşlarında **İtilaf Devletleri** toplam: 38. 000 ölü, 142. 000 yaralı;

Türkler: 55. 000 şehit ve 100. 000 yaralı vermişlerdir.

d. Galiçya ve Avrupa Cephesi:

1916 Mart'ının ilk günlerinde başlayan Verdim taarruzu, Haziran 1916 ayı ortalarına kadar devam etmiş ve taraflar yaklaşık 800. 000 kişi ölü vermişlerdir. Almanlar, bu muharebelerde 42 cm. lik havan toplan kullanmalarına rağmen, Fransa cephesini yaramamışlardır.

Ruslar, 1915'ten itibaren Sibirya demiryolunu çift hat durumuna getirmişler ve bu yolla Amerika ve Japonya'dan büyük ölçüde yardım görmüşlerdir. Ayrıca, Arkanjelsk limanına tren yolu uzatmakla da İngiltere ve Fransa'dan yardım almayı başarmışlardır. Böylece kolordu mevcutlarını 35'ten 60'a yükseltmişlerdir.

4 Haziran 1916'da Avusturya kuvvetlerine taarruz eden Ruslar, bütün **Bakovina'yı** istila etmişler ve 100. 000 kadar da esir almışlardır.

Bu durum karşısında Almanlar, Verdun taarruzundan vazgeçerek buradan çektikleri kuvvetlerini Ruslar'a karşı kullanmaya karar verince, Alman Orduları Başkumandanlığı Türkiye'den bir kolordu istemiştir. Enver Paşa, Alman teklifini kabul ederek, Çanakkale Boğazı'nı lüzumunda savunmak üzere Gelibolu yarımadasında bırakılan 19 ve 20 nci tümenlerden kurulu XV nci Kolorduyu (32. 017 mevcutlu), 13-22 Ağustos 1916 tarihinde Galiçya' ya hareket ettirmiştir.

Yakup Sevkı Paşa kumandasındaki XV nci Kolordu Ağustos ayı ortalarına doğru **Galiçya'daki** Graf Botmer Ordular Grubu'na katılmıştır.

Sonbaharda Romanya, İtilaf Devletleri safında harbe girince, 15 nci Tümen, 25 nci Tümen ve 26 nci Tümen'den kurulu olan ve Hilmi Paşa kumandasındaki **VI nci Kolordu** (27. 000 mevcutlu) Mareşal Mackenzen emrine verilmiştir.

1915 yılı Ekim ayında Alman ve Avusturya kuvvetlerine Bulgar ordusu'nun katılması neticesinde Sırbistan'ın işgali tamamlanmış ve İtilaf Devletleri'nin ilerlemelerine karşı da **Makedonya Cephesi** kurulmuştur. Almanlar, bu cepheden bazı birliklerini tekrar Fransa cephesine kaydırınca, bu kuvvetlerin yerine Türk birliklerinin gönderilmesini istemişlerdir. Bu teklifi kabul eden Enver Paşa, 2 nci Ordu emrine gitmekte olan **50 nci Tümene,** 30 Ağustos 1916 tarihinde verdiği emirle Makedonya Cephesi'ne katılmasını bildirmiştir.

Eylül sonuna doğru 50 nci Tümen, **Strumca'** daki 2 nci Bulgar ordusu'nun emrine girmiş ve **46 nci Tümen** de Aralık ayı ortalarına doğru aynı birliğe katılmıştır. Her iki tümen Abdülkerim Paşa kumandasında, **XX nci Türk Kolordusunu** teşkil etmişlerdir. Bunlardan başka, **177 nci Türk Alayı** da **Beleow** Ordular Grubu'ndaki Beleş müfrezesine katılmıştır. Bütün bu birliklerin tamamı, 5 nci Ordu'nun birlikleri idi.

Böylece, Galiçya Cephesine XV nci, Romanya Cephesine VI nci ve Makedonya Cephesine XX nci Kolordu ile takviyeli 177 nci Piyade Alayı tahsis edildiler.

Toplamı 115 bini bulan bu birliklerin en seçkin sb. ve erlerden oluşması ve maksat dışı kullanılışı, Anadolu'nun savunmasını zayıflatmıştır.

e. Filistin Cephesi:

İngilizler, 1917 yılı sonlarında Kudüs'ü işgal ettikten sonra 9 Aralık 1917'de uzun bir duraklama devri geçirdiler. Bu duraklamanın sebebi, çok yağışlı geçen mevsim şartları ile İngilizler'in geri ikmal ve idari faaliyetlerine yönelik hazırlıklarını tamamlayamamalarından kaynaklanıyordu. **Yıldırım Orduları Grubu** da üç ordu olarak (4 ncü, 7 nci ve 8 nci Ordular) cephede bulunduruluyordu. Ancak birlik mevcutları çok azdı.

Yıldırım Orduları Grubuna verilen vazife, **"Filistin'i azim ve ısrarla müdafaa etmekti. "**

Her an bir İngiliz taarruzunun beklendiği bu cephede, ordular grubunun Türk ve Alman birliklerince desteklenmesi ve cephede açlık çeken askerlerin ihtiyaçlarının karşılanması en önde gelen meselelerden birini teşkil ediyordu. Eylül 1917 tarihi itibariyle 7 nci ve 8 nci orduların piyade mevcutları 8. 500 kişi, tümenlerin ortalama personel mevcutları da 1.

500 kişiden ibaretti. General Von Seeckt'in, Temmuz 1918 tarihi itibarı ile General Ludendorf'a gönderdiği rapora göre, Hicaz Kolordusu hariç Yıldırım Orduları Grubu'nun toplam personel mevcudu 50. 000 kişidir. Savunulacak cephenin genişliği ise, yaklaşık 100 Km. dir.

Buna karşılık İngilizler'in bu cephedeki kuvvetleri (Mısır'dakiler dahil). 467. 650 insan, 159. 500 hayvan ve 556 toptan kuruluydu.

Nihayet 19 Eylül 1918'de başlayan İngiliz taarruzları süratle gelişmiş ve İngilizler Ekim 1918'de Şam'a girmişlerdir. Bu durum karşısında Liman Paşa, 2 Ekim 1918'de verdiği emirle 7 nci Ordu ve 20 nci Kolorduların geri kalan kuvvetleriyle ve **Mustafa Kemal** Paşa'nın emir ve komutasında Halep'i savunmasını. istemiştir. 7 nci Ordu bilahare Halep'in kuzeyine çekilerek Katma' ya çekilmiş ve Toros Dağları doğusunda savunmayı tasarlamıştır. Uygulanan bu plan gerçekleştirilmiş ve İngiliz taarruzları bu hatta durdurulmuştur.

f. Irak Cephesi:

1917 yılı sonlarında Irak Cephesi'nde 13 ve 18 nci kolordulardan kurulu olan 6 nci Ordu bulunmakta idi. Ordu karargahı **Musul'da** konuşlandırılmıştı. Özellikle süvari gücü yetersiz olan 6 nci Ordu, İngilizler karşısında oldukça zayıf durumda bulunuyordu. İngilizler'in bu bölgedeki gücü, 280. 000 kişisi geri hizmet teşkilleri olmak üzere 450. 000 insan ve 408 top gücüne ulaşmıştı. Harp sonuna doğru Türk Ordusu'nun miktarı 150. 000, İngiliz birliklerinin miktarı ise 890. 000'e çıkmıştır.

Bu cephedeki olaylar, özetle şöyle gelişti:

Osmanlı Devleti savaşa girer girmez İngilizler, Abadan petrollerini korumak ve kuzeye doğru ilerleyerek Rusya ile birleşmek, böylece Türk kuvvetlerinin İran'a girerek Hindistan yolunu tehdit etmesini önlemek üzere, Basra'ya çıkarak Bağdat'a kadar geldiler. Fakat 22-24 Kasım 1915'te Ktesifon'da Türk kuvvetleri İngilizleri yenerek, geri püskürttü. 29 Nisan 1916'da **Küt-ül** Amara'daki İngiliz kuvvetlerini kuşatan Türk kuvvetleri başlarında komutanları **Towshend** olmak üzere 18. 000 İngiliz askerini esir aldılar.

Böylece Irak düşmandan temizlendi. Fakat İngilizler Basra' dan yeni kuvvetler karaya çıkardılar. Bu defa başarı kazanarak 11 Mart 1917'de Bağdat'ı aldılar.

Türk ordusu'nun Süveyş harekatı başarısızlıkla sonuçlanınca, İngilizler Süveyş ve Aden'den kuzeye doğru ilerlemeye başladılar. Bu hareketlerinde İngilizler Araplardan, özellikle **Mekke Emiri Hüseyin'den** büyük yardım gördüler. 1918 Eylül ve Ekim aylarında Amman, Beyrut ve Şam'ı aldılar. Öte taraftan 447. 000 kişilik bir İngiliz kuvveti Musul'u almak için harekete geçti. Bu sırada ise Bulgaristan savaştan çekildi. Bunun üzerine İngiltere ve Fransa Trakya üzerinden İstanbul'u almak için hazırlıklara girişti.

İlk olarak 29 Eylül 1918'de Bulgaristan mütareke yaparak teslim oldu. Bulgaristan'ın teslim olması Osmanlı İmparatorluğu'nun durumunu tehlikeye düşürdü. Bu durum üzerine, Talat Paşa'nm başında bulunduğu son İttihat ve Terakki kabinesi çekildi.

Yerine Sadrazam olan İzzet Paşa, hemen mütareke yapılması için harekete geçti ve 30 Ekim 1918'de **Mondros Mütarekesi** imzalandı. Bunu, 3 Kasımda Avusturya'nın, 11 Kasımda da Almanya'nın teslim olması izledi. Böylece 4 yıl süren ve milyonlarca insana ve milyarlarca liralık maddi kayba sebep olan Birinci Dünya Savaşı sona ermiş oldu. Bundan sonra barış antlaşmaları yapılmaya başlandı. (328)

E. BİRİNCİ DÜNYA SAVAŞINI SONA ERDİREN GELİŞMELER VE BARIŞ ANTLAŞMALARI:

1. Wilson Prensipleri:

İtilaf Devletleri'nin 5 Eylül 1914'te imzaladığı pakta **"Bağlaşık"** değil, **"Ortak"** olarak katılan ve 2 Nisan 1917'de savaşa fiilen iştirak eden A. B. D., itilaf Devletlerine sağladığı deniz gücü desteği; ekonomik destek; mali ve moral destek sonucu savaşın belirleyicisi oldu. (329).

Savaşa girdikten kısa bir süre sonra tüm ülkelerin barış özlemi içinde bulunduklarını tespit eden A. B. D Cumhurbaşkanı Woodrow Wilson, savaşı sona erdirecek ve dünyanın yeni statükosunun tespitinde esas alınmasını düşündüğü prensipleri 14 madde halinde 8 Ocak 1918'de kongrede açıkladı. **Bunların herbirinin özü şöyleydi:**

"a. Açık barış antlaşmaları ve gelecekte de açık diplomasi.

b. Karasuları dışında savaşta ve barışta denizlerin mutlak serbestisi.

c. Bütün ekonomik engellerin mümkün olduğu kadar kaldırılması.

d. Milli silahlanmaların azaltılması için gerekli ve yeter garantiler.

e. Sömürge isteklerinin ilgili hakların menfaatleri ile yetkileri sonradan tespit edilecek olan sömürgeci devletin istekleri aynı derecede gözönünde tutulmak suretiyle mutlak bir tarafsızlıkla çözümlenmesi.

f. Bütün Rusya toprakları boşaltılacak ve devletlerin de yardımı ile Rusya'ya kendi gelişmesini sağlamak için her türlü imkan verilecek.

g. Belçikaya tam ve bağımsız egemenliğinin geri verilmesi.

h. İşgal edilen Fransız topraklarının boşaltılması ve Prusya'nın 1871 de Alsaz-Loren meselesinde yaptığı hatanın düzeltilmesi suretiyle barışın teminat altına alınması.

i. İtalyan sınırlarının milliyet prensibine göre düzeltilmesi.

k. Avusturya-Macaristan İmparatorluğu halklarına muhtar gelişme imkanlarının verilmesi.

1. Romanya, Sırbistan ve Karadağ toprakları boşaltılacak ve Sırbistan'a denizden mahreç verilecek. Balkan devletlerinin münasebetleri milliyetler prensibine göre düzenlenecek.

m. Osmanlı İmparatorluğu'nun Türk olan kısımlarının egemenliği sağlanacak, fakat Türk olmayan milliyetlere muhtar gelişme imkanları verilecek. Çanakkale Boğazı devamlı olarak bütün milletlerin gemilerine açık olacak ve bu, milletlerarası garanti altına konacak.

---

328. Yılmaz, Dr. Veli, Yakın Dünya Harp Tarihi Özetleri, s. 17-25.
329. Renouvın, 1. Dünya Savaşı, 1993, s. 70-71.

n. Bağımsız bir Polonya kurulacak.

o. Büyük ve küçük, bütün devletlere siyasi bağımsızlıklarını ve toprak bütünlüklerini karşılıklı olarak garanti altına almak imkanım sağlamak amacı ile, bir milletler teşkilatı kurulacak. "(330)

Wilson bu 14 noktayı, gerçek bir barışı esas alarak tespit etmiş ve Amerikan Kongresi'nde vermiş olduğu muhtelif demeçlerle genişletmişti. Taraflar arasında ateşkes görüşmeleri başladığında bu demeçlerin miktarı 27'yi bulmuştu. **Wilson 11 Şubat'ta verdiği demeçte**: "Devletlerin yeni topraklar alamayacakları; savaş tazminatı ve cezai tazminat alınamayacağı; ulusların kendi geleceklerini kendilerinin ortaya koyması" prensip ve görüşlerine açıklık kazandırmıştı. (331)

Wilson'un önem verdiği önemli konulardan biri de, bir milletler arası barış teşkilatının kurulması idi. Denizlerin serbestisi konusu da önem. verdiği esaslı noktalardan biriydi. Bu ilke, Amerika'nın bütün dünya ile ticaretini yakından ilgilendiriyordu ve Amerika'yı savaşa sürükleyen de Almanya'nın bu ilkeyi ihlal etmesi olmuştu.

Bununla birlikte, barış konferasında barış şartları düzenlenirken, Wilson'un bu ilkelerine çok az önem verilecek ve bu da onun için büyük hayal kırıklığı olacaktır. Avrupa'nın tecrübeli ve haris ihtiyar diplomasisi Yeni Dünya'nın tecrübesiz idealizmine boyun eğmeyecektir. "(332)

2. Paris Barış Konferansı (18 Ocak 1919):

Birinci Dünya Savaşı'nı sona erdiren barış antlaşmaları, müttefik, kısmen müttefik ve ortak devlet gibi farklı gruplara ayrılmış 32 devletin temsilcilerinin katıldığı Paris Barış Konferansında hazırlandı. Bu devletler, Merkezi Devletlerle savaşmış veya onlara savaş ilan etmiş devletlerdi. Konferans 18 Ocak 1919'da, yani Alman İmaparatorluğu'nun kuruluşunun yıldönümü günü açıldı.

Konferansın kararlarına hakim olan devletler ise; Amerika, İngiltere, Fransa ve Japonya idi. Bu devletlerin başbakan ve dışışişleri bakanlarından oluşan bir "Onlar Konseyi" kuruldu. Fakat konseye en çok İngiltere ve Fransa hakim oldu. Konseye bizzat katılan **Wilson'un temel düşüncesi,** uluslararası ilişkilerde barışı ve güvenliği sağlayacak ve onu sürekli kılacak bir **Milletler Ce-miyeti'nin** kurulmasıydı. Buna karşı İngiltere ve Fransa'nın düşüncesi ise, barıştan çok barış düzeninde kendi milli menfaatlerinin en iyi şekilde gerçekleşmesini sağlayacak durum ve şartların oluşturulmasına yönelikti. Özellikle **Fransa'nın amacı;** Almanya'nın her yönüyle etkisiz hale getirilmesini sağlamaktır, **ingiltere;** Alman donanmasını ortadan kaldırmayı ve Almanya'nın Avrupa'nın statükosunu tekrar bozmasını önleyecek tedbirleri almayı istiyordu. **İtalya,** konferansta fazla dikkate alınmadı ve etkili olamadı.

İngiliz Başbakanı Loyd George ve Fransa Başbakanı Cle-menceau, Wilson'un Milletler Cemiyeti talebini ve cemiyetin statüsünü hemen kabul ederek Wilsorı'ı A. B. D göndermeyi başardılar. Müteakiben de dünyanın yeni statükosunu ve onun prensiplerini kendi düşünce ve menfaatlerine göre şekillendirdiler. (333)

---

330. Armaoğlu, 20. Yüzyıl Siyasi Tarihi, 1995, s. 138-139.
331. Üçok. Siyasal Tarih, 1967, s. 367.
332. Armaoğlu, 20. Yüzyıl Siyasi Tarihi, 1995, s.138-139.
333. Armaoğlu, 20. Yüzyıl Siyasi Tarihi, 1995, s.145-146

3. Versailles Barış Antlaşması (28 Haziran 1919):

Esasları Paris Barış Konferansı'nda tesbit edilmiş olan barış antlaşmasını İtilaf Devletleri Almanya'ya 28 Haziran 1919'da Versailles sarayında bir ültimatom şeklinde imzalattılar. Almanların **"Diktat"** adını verdikleri 440 maddelik **barışın esas noktaları şöyledir:**

a. Sınırlar:

Almanya, Belçika'ya Eupen, Malmedy ve Moresnet bölgelerini; Fransa'ya Alsace ve Loren'i veriyordu. Ayrıca Saar bölgesi de Fransa'ya veriliyor, ancak 15 yıl sonra burada plebisit yapılarak nihai durum ortaya çıkacaktı. Polonya'ya Poznan ve Batı Prusya verildi. Burada bulunan Danzig koridoru serbest bölge olacaktı ve Milletler Cemiyeti'nin himayesi altına girecekti.

Yukarı Silezya'da plebisit yapılacaktı. 1920'de yapılan plebisit sonunda, buranın kuzey kısmı Danimarka'ya, güney kısmı Almanya'ya geçti.

b. Siyasi Hükümler:

Belçika'nın tarafsızlığı kaldırıldı. Ren Nehri'nin doğu ve batı kıyılarında 50 km. lik bir alan askersizleştirildi. Yani Ren bölgesi askerden arındırıldı. Almanya'nın Avusturya ile birleşmesi taahhüt altına alındı. Avusturya, Çekoslavakya ve Polanya'nın bağımsızlığım tanıdı.

c. Sömürgeler:

Almanya tüm denizaşırı topraklarından vazgeçti. Bu topraklarda Milletler Cemiyeti'nin kontrolunda yeni sömürgecilik rejimlerinin kurulması kararlaştırıldı. Togo ile Kamerun İngiliz-Fransız mandasına; Tanganyika İngiltere mandasına; Ruanda-Urundi Belçika mandasına; Güney-Batı Alman Afrikası Güney Afrika Birliğine; Mariana, Marshall ve Caroline adaları ile Çin'deki Kiaochow Japonya'ya; Yeni Gine'nin Almanya'ya ait olan kısmı ve Salomon'lardaki Alman adaları Avustralya mandalarına bırakıldı.

d. Silahsızlanma:

Almanya'da mecburi askerlik kaldırılıyordu. Alman ordusu 100 bine indirildi. Deniz kuvvetleri sınırlandırıldı. Tüm gemilerini müttefiklere teslim etmesi kararlaştırıldı. Uçak ve denizaltı yapması yasaklandı.

e. Tamirat Borçları:

Savaş tazminatı olarak 1921 yılı itibari ile 56 Milyar Dolarlık bir mali yük getirildi. Ancak aynı yıl bu borç 33 Milyar Dolara indirildi. Bu miktarlar Almanya'nın ödeme gücünün çok üstünde idi ve borçlanma Almanya'yı ekonomik yıkıntıya mahkum etti. (334)

---

334. Armaoğlu, 20. Yüzyıl Siyasi Tarihi, 1995, s.145-146

4. Saint Germain Barış Antlaşması (10 Eylül 1919):

Avusturya-Macaristan İmparatorluğu savaş sona ermeden parçalanmıştı. Dolayısıyle barış antlaşması Avusturya ile yapılmıştı.

Antlaşmaya göre;

a. Avusturya; Macaristan, Çekoslavakya ve Yugoslavya'nın bağımsızlığını tanıyordu.

b. Ayrıca Galiçya'yı Polonya'ya; Hırvatistan'ı Yugoslavya'ya; Tirol ve Triesta'yı İtalya'ya; Bukovina'yı Romanya'ya terk ediyordu.

c. Zorunlu askerlik kaldırılıyor ve ordusu 30 bin kişiye indiriliyordu.

d. Savaş tazminatı ödemeyi ve Almanya ile birleşmeyi kabul ediyordu.

Bu antlaşma ile Avusturya küçük bir cumhuriyet haline geldi.

(335)

5. Neuilly Barış Antlaşması (27 **Kasım 1919): Bulgaristan ile yapılan bu antlaşmaya göre;**

a. Bulgaristan Güney Dobruca'ya Romanya'ya; Gümülcine ve Dedeağaç'ı Yunanistan'a, Tsaribrod ile Sturmitsa bölgesini Yugoslavya'ya veriyordu.

b. Mecburi askerlik kaldırıldı ve ordu mevcudu 25 bin kişiye indirildi. Deniz ve hava kuvveti bulundurması yasaklandı.

c. Tamirat borcu olarak, 1920'den başlayarak 27 yılda 2 Milyar 250 Milvon altın frank ödemesi kararlaştırıldı. (336)

6. Trianon Antlaşması (4 Haziran 1920):

"Savaşta yenilen Avusturya-Macaristan İmparoturluğu'nun parçalanmasıyla ortaya çıkan diğer bir devlet de Macaristan idi. Müttefikler, Avrupa'nın yeni bağımsız devleti olan Macaristan'ı yenilen devletlerden sayarak, onunla 6 Haziran 1920'de Trianon Andlaşması'nı yaptılar.

Buna göre:

a. Macaristan; Çekoslavakya'ya Slovakya'yı, Romanya'ya, Transilvanya'yı, Yugoslavya'ya Hırvatistan'ı veriyordu.

b. Macaristan; müttefiklere ağır bir savaş tazminatı vermeyi ve bazı ekonomik yükümlülükleri kabul ediyordu.

c. Macaristan'da zorunlu askerlik kalkıyor ve ordu 35 bin kişiye iniyordu.

---

335. Harp Okulu Siyasi Tarih Notları, s. 139; Uçarol, Siyasi tarih, 1995 s.511 Üçok, Siyasal Tarih, 1967, s.317-318

336. Armaoğlu, 20. Yüzyıl Siyasi Tarihi, 1995, s.148

Bu andlaşmayla da Macaristan; bağımsızlığı kabul edilmekle beraber denize çıkışı olmayan, küçük bir devlet haline getirilmiş oldu. " (337)

7. Sevr Barış Antlaşması (10 Ağustos 1920):

İtilaf Devletleri Osmanlı İmparatorluğu ile yapılacak barışın esaslannı 24 Nisan 1920'de San Remo'da tespit ettiler. 11 Mayıs'ta tetkik için Osmanlı hükümeti heyetine verdiler. Ancak heyet barış şartlarını çok ağır bulduğu için itiraz etti. Fakat İstanbul'da padişahın başkanlığında toplanan bir saltanat şurasında barış şartlan kabul edildi. Bunun üzerine Bağdatlı Halil Paşa, Filozof Rıza Tevfik ve Bern elçisi Reşat Halis'ten kurulu bir heyet Demokrasi adında bir Fransız harp gemisiyle Fransa'ya giderek Paris'in Sevr mahallesinde 10 Ağustos 1920'de barış antlaşmasını imzaladılar.

İtilaf Devletleri açısından bir ölçüde "Şark Meselesinin çözümünü öngören Sevr Antlaşması; sınırlara, İstanbul ve Boğazlara,
ordu teşkilatına, mali, adli ve ekonomik esaslara dair ihtiva ettiği hükümlerle devleti parçalıyor, Türkler'e kalan küçük bir bölgeyi de Avrupa'nın küçük bir sömürgesi haline getiriyordu. **Buna göre:**

a. Sınırların Durumu:

(1) Edirne, İzmir'in bir kısmı, Urfa, Antep ve Adana'nın bir kısmı Türkiye'den ayrılıyor;

(2) Erzurum, Trabzon, Bitlis ve Van vilayetleri bağımsız Ermenistan'a ilave ediliyor; Sınırın Türkiye tarafında kalan kesimi gayriaskeri duruma getiriliyordu.

(3) Antlaşma hükümleri tatbik edilmediği takdirde İstanbul İtilaf Devletleri tarafından işgal edilecekti. Ve İstanbul'da bir **"Boğazlar Komisyonu"** bulunacaktı; bu komisyon emir veren (Egemenlik hakkı olan), bayrağı olan, zabıta kuvvetlerine hükmeden, vergi alan bir hükümet halini alacaktı. Bu hükümetin idaresini, yani Boğazlar Komisyonu'nu Türkler hariç olmak üzere İngiltere, Fransa, Japonya, İtalya, Yunanistan ve Romanya temsilcileri teşkil edecekti.

(4) Antlaşmanın imzalanmasına rağmen müttefik işgal orduları Türkiye'yi terk etmeyeceklerdi.

(5) İstanbul vilayeti, İzmit bölgesi, Bursa ve Balıkesir vilayetlerinin kuzey kesimleri ve Çanakkale asayişin temini için İngiliz, Fransız, İtalyan işgal kuvvetlerinin emrine verilecekti. Bu işgal kuvvetlerinin iaşesi Türkiye bütçesinden karşılanacaktı.

(6) İşgal kuvvetleri gerekli gördükleri tahkimatları yıkabilecekler, topların nakline müsait olan kara ve demiryollarını tahrip edecekler ve masrafları Türkiye tarafından ödenecekti.

(7) Bu bölgelerdeki işgal kuvveti komutanları yerli halkı tıutuklayabilecek, hapis ve idam edebileceklerdi.

337. Uçarol, Siyasi Tarih, 1995, s.511-512; Üçok, Siyasal Tarih, 1967, s.319

b. Ordunun Durumu:

(1) Padişahın emrinde kurmay subaylar dahil Vatikan'da olduğu gibi 700 asker bulunacaktı. Ekalliyetleri muhafaza etmek ve iç güvenliği sağlamak için de 35 bin kişilik bir jandarma gücü teşkil edilecekti. İç karışıklıkların artması durumunda 15 bin kişilik bir takviye kuvveti bulundurulabilecekti. Ancak, bu birliklerde ağır top ve silah bulunmayacaktı.

(2) Türkiye'nin kullanabileceği en büyük top küçük çapta dağ topları olacaktı.

(3) Türk birliklerinin komuta heyetinin yüzde onbeşi, yabancı subaylardan oluşacaktı. Keza Türkiye polisinin yüzde onbeşi de yabancı polislerden teşkil edilecekti. Türkiye hiçbir seferberlik faaliyetinde bulunamayacaktı. Seferberliğe hizmet eden yol, demiryolu inşaası yasaklanacaktı.

(4) Türkiye 7 gambot ve 6 torpido dışında hiçbir deniz gücü oluşturamayacaktı. Tüm savaş gemileri tahrip edilecek ve tahrip masraflarını Türkiye karşılayacaktı.

(5) Türkiye'de kalacak gemilerin torpil kovanları bulunmayacak ve bu gemilerdeki 77 mm. den daha büyük çaplı toplar imha edilecekti.

(6) Türkiye savaş gemisi satın alamayacaktı.

(7) Silahlardan tamamen tecrit edilen Türk ordusu Uluslararası Kontrol Heyeti tarafından sevk ve idare olunacaktı.

c. Mali Hükümler:

(1) Sevr Antlaşmasının mali yönü Türkiye'nin mali bağımsızlığını ortadan kaldırıyor ve sürekli vergi verir duruma getiriyordu.

(2) Maliye Bakanlığı'nca hazırlanacak Mali Muvazene Kanunu (Bütçe) Maliye Komisyonu tarafından incelenecek ve onaylanacaktı. Onaylanmayan hiçbir mali hususun mecliste geçerliliği olamayacaktı. Elde edilen gelirlerle; Maliye Komisyonumun maaşları, Türkiye'de kalacak işgal kuvvetlerinin iaşesi ve mütarekeden itibaren Türkiye'de bulunan işgal birliklerinin iaşe masrafları öncelikle karşılanacaktı.

(3) Tahrip olunacak tahkimatların, batırılacak gemilerin, bozulacak ve tahrip edilecek kara ve demiryollarının tahrip masrafları bu vergi gelirlerinden ödenecekti.

(4) Tüm bunlar ödendikten sonra kalan para ile Türkiye'nin ihtiyaçları karşılanacaktı.

d. Ekonomik Hükümler:

(1) Harpten önce hak sahibi olan ve harbe iştirak eden müttefik devletlerin tamamı kapitülasyon haklarından faydalanacaklardı. Buna göre ülkede iki sınıf halk oluşacaktı. İmtiyazlardan faydalanan gayrimüslimler ve tüm güçlükleri üstlenen Türkler. Kısacası Türkler üretecekler ve vergi verecekler, yabancılar da tüm imkanlardan yararlanacaklardı.

(2) Bu uygulama ile yatırımlar kalkacak; ülkenin kalkınma hakkı elinden alınacak; ticaret hakkı sınırlandırılacaktı.

e. Adli Hükümler:

(1) Türk kanunlarının tatbikine imkan verilmeyecekti.

(2) Kapitülasyonların hukuki yönü İngiltere, Fransa, İtalya ve Japonya temsilcilerinden oluşan bir komisyon tarafından kanun layihası haline konulacaktı. Türkiye de bu kanunu tatbik edecekti. (338)

Sonuç olarak Sevr Antlaşması; Türkiye'yi serbest denizden mahrum, Anadolu'nun nisbeten fakir ve yalnız başına bekasını devam ettiremiyecek bir köşesine atılmış geleceği karanlık bir ülke durumuna sokuyordu. Kısacası Anadolu'daki Türk varlığına son veriliyor ve Türk Milleti cemiyet durumuna indiriliyordu.

8. Birinci Dünya Savaşı'nın Sonuçları:

1789 Fransız İhtilali ile başlayan ve 1815 Metternich Sistemi ve 1871 Alman üstünlüğü dönemi ile devam eden Avrupa'nın değişken statükosu, tüm dünyayı etkileyen Birinci Dünya Savaşı faciası ile de istikrara kavuşamamış ve hatta Winston Churchill'in ifadesiyle Avrupa Bunalımından "**Dünya Bunalımı"na** dönüşmüştür.

Birinci Dünya Savaşının sonuçları dört bölümde açıklanabilir:

Birincisi: Endüstri, işçiler ve hükümet arasındaki siyasal işbirliği deneyleri; Faşistler, komünistler ve bazı demokrat politikacılar tarafından arzulanan yeni bir devlet anlayışını getirdi.

İkincisi: Savaş ve savaş sonrasının acı ve olumsuz propagandaları çok yakında yeni bir savaşın geleceğini haber veren nefret duyguları yarattı.

Üçüncüsü: Savaş ve barışı sağlama çabalarının ortak etkisiyle, savaş öncesi döneminin refahının temeli olan "**kredi sistemi"** zedelendi. Alman maliye ve parası mahvoldu. Alman halkı bugün 14 bin Mark olan bir ekmeğe yarın 24 bin Mark ödemek zorunda kaldı. Dolayısıyla 1919 yılı koşulları, bugün de devam eden, para değerlerinde büyük dalgalanmalar dönemini başlattı.

Dördüncüsü: Demokrasi dünyasının güç ve etkisi, bir daha geri gelmemek üzere, A. B. D. geçti. Bunun en belirgin sonucu borçlanma olup; 1914'de A. B. D. 'nin Avrupa'ya 6 Milyar Dolar borcu varken, 1918 yılına gelindiğinde Avrupa Amerika'ya 14 milyar Doların üstünde borçlanmış durumdaydı.

İşte bu dönemde başlayan borçlanma, enflasyon ve savaş korkusu günümüze kadar devam eden oluşumlar olarak varlığını sürdürdü ve sürdürmeye devam etmektedir. (339)

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

BİRİNCİ VE İKİNCİ DÜNYA SAVAŞI ARASI DÖNEMİNİN ÖNEMLİ OLAYLARI

A. GEÇİCİ BARIŞ DÖNEMİ (1919-1929) 1. Geçici Barış Döneminin

Özellikleri:

Birinci Dünya Savaşı'nı sona erdiren barış antlaşmaları ile Avrupa'nın ve dünyanın siyasi haritası yeniden çizildi ve güçler dengesi tekrar düzenlendi. Ancak, Rus Çarlığı'nın 1917 ihtilali ile yeni bir çehre kazanması; Avusturya-Macaristan İmparatorluğu ile

---

338. Tarih-III s.163-167; Erim, Siyasi Tarih Metinleri, s.525-691
339. Sander, Siyasi Tarih, s.290

Osmanlı İmparatorluğu'nun tarih sahnesinden çekilmeleri; Avrupa'da Alman üstünlüğünün çöküşü; Uzak Doğu'da Japonya'nın uluslararası platformda etkin şekilde yerini alması ve hepsinden önemlisi A. B. D. 'nin dünyanın yeni lideri konumuna yükselmesi geleceğe yönelik yeniden yapılanmaları etkiledi.

Çarlık Rusya'sının yıkılması ve yerini komünist rejime ter-ketmesi, yeni Rusya'nın ileride bütün dünyada kuvvetler dengesinin köklü şekilde değiştirilmesine zemin hazırladı. Ancak, bu ülke bu safhada iç sorunlarım çözmek için kabuğuna çekilmeyi tercih etti.

Osmanlı İmparatorluğu'nun yıkılışı ise Orta Doğu kuvvetler dengesinde boşluk yarattı. Ortaya çıkan boşluk İngiltere ve Fransa tarafından makul şekilde değil kendi milli menfaatlerine göre doldurulmaya çalışıldı.

Alman İmparatorluğu'nun yıkılışı da, Müttefikler tarafından Alman milletinin cezalandırılması şeklindeki uygulamalara sahne oldu. Almanya'nın kuvvetler dengesinde bıraktığı boşluğun olumsuz hissiyatla doldurulmak istenmesi, denge yerine dengesizliği getirdi.

Böylece, barış antlaşmaları harita üzerinde bir düzen yaratmakla sınırlı kaldı. Bunun içindir ki, barış 1929-1930 yıllarına kadar güçlükle korunabildi.

Tüm bu olumsuz gelişmelere rağmen 1925-1930 yılları arasındaki dönemde gerçek anlamda bir barış dönemi yaşanabildi. Bunun sebebi ise, 1925 yılında imzalanan **Locarno Antlaşması** idi. Fakat Locarno Antlaşmalarıyla gelen barış dönemi de uzun ömürlü olamadı ve 1929'da başlayan dünya ekonomik buhranı ve siyasi buhranları sebebiyle İkinci Dünya Savaşı'nın gelişi hazırlandı. (340)

2. Küçük Antant:

Avrupa'nın yeni statükosunun oluşturulmasında önemli rol alan Fransa, kendini güvende hissetmiyordu. Bu nedenle, daha 1919 yılında İngiltere ve Amerika Birleşik Devletleri ile iki ittifak antlaşması imzaladı. Ancak, İngiliz-Fransız Antlaşması 20 Kasım 1920'de onaylanmasına rağmen, Fransız-A.B.D.Antlaşması onaylanmadığından, bu ittifaklar geçersiz kaldı.

Bunun üzerine Fransa, 7 Eylül 1920'te Belçika; 19 Şubat 1921'de Polonya ve 25 Ocak 1924'te Çekoslovakya ile ayrı ayrı ittifak antlaşmaları imzaladı ve böylece **"Küçük Antant"** meydana geldi. Muhtemel Alman tehlikesini iki taraflı tehditle bertaraf etmeye yönelik bu girişimler Fransa'ya beklenen güveni vermedi. Bu güvensizlik durumu **"Locarno Antlaşmasına** kadar devam etti; Ayrıca, Fransa ve diğer devletler dünya barışı için daha geniş kapsamlı bir kuruluşun gerekliliğine inanarak dikkatlerini yeni bir teşkilat olan "Milletler Cemiyeti"ne yönelttiler. (341)

3. Milletler Cemiyeti: a. Kuruluşu:

Paris Banş Konferansının 25 Ocak 1919'da yapılan toplantısında; uluslararası barışı ve güveni sağlayacak ve devam ettirecek bir Milletler Cemiyeti kurulmasına karar verildi. Bu kararı yerine getirmek için bir komisyon kuruldu.

Komisyonun hazırladığı sözleşme 28 Nisan 1919 tarihinde Konferans Genel Kurul'unda kabul edildi ve böylece Milletler Cemiyeti kurulmuş oldu.

---

340. Üçok, Siyasal Tarih, 1967, s. 323; Armaoğlu, 20. Yüzyıl Siyası Tarihi, 1995, s. 151-152; Harp Okulu Siyası Tarih Notları, s. 143.

341. Uçarol, Siyası Tarih, 1995, s. 521-522.

20 yıl süreyle dünya milletlerine hizmet veren bu cemiyet tüm çabalara rağmen İkinci Dünya Savaşı'nın çıkmasını engelleyemedi. Savaş sonrası 18 Nisan 1946'da Cenevre'de toplanan konferans, XXI nci Genel Kurul Toplantısıyla cemiyetin dağılmasına karar verdi.

Her savaş sonrası antlaşmalarına önsöz olarak konması şartını getiren Milletler Cemiyeti Yasası; Bir Başlangıç Bölümü ve 26 maddeden oluşmaktaydı. (342)

b. Milletler Cemiyeti'nin Mahiyeti ve Organları:

Milletler Cemiyeti Sözleşmesi'nin başlangıç bölümünde, cemiyetin genel amaçları ile üyelerinin yüklendikleri sorumluluklar şöyle belirlenmiştir:

"Uluslar arasında işbirliği geliştirmek ve uluslararası barışı ve güvenliği sağlamak için, savaşa başvurmamak konusunda birtakım yükümlülükler kabul etmek, gizlilikten uzak, adaletli ve onurlu uluslararası ilişkiler sürdürmek;

Hükümetlerce, bundan böyle eylemsel davranış kuralı kabul edilen uluslararası hukuk kurallarına kesinlikle uymak;

Örgütlenmiş halkların karşılıklı ilişkilerinde adaleti korumak ve andlaşmalardan doğan bütün yükümlülüklere titizlikle saygı göstermek... "

Sözleşmenin 26 maddeden oluşan, üyelik ve örgütün yapısı, barışın sürekliliğini sağlamak, andlaşmalar, uluslararası işbirliği ve uluslararası yönetim, sözleşme hükümlerinin değiştirilmesi gibi hususları belirleyen, **metnine göre ise:**

(1) Cemiyete üye kabulü Genel Kurulun üçte iki çoğunluğunun kararıyla olacaktı (Madde 1).

(2) Cemiyet, bir Genel Kurul, bir Konsey ve bunlara yardım eden bir Sürekli Sekreterlikten oluşacaktı (Madde 2).

(3) Cemiyet üyeleri, barışın sürekliliğini sağlamak için, ulusal silahların en düşük bir düzeye indirilmesi zorunluluğunu kabul ediyorlardı (Madde 8).

(4) Cemiyet, üyeleri arasındaki çıkacak anlaşmazlıklarda hakemlik yapabilecek ya da bunları Konsey'de inceleyecekti (Madde 12).

(5) Barışın sürekliliğini sağlayan hakemlik andlaşmaları gibi uluslararası yükümlülükler ve Monroe Doktirini gibi bölgesel anlaşmalar, bu sözleşme'nin hiçbir hükmüyle bağdaşmaz sayılmayacaktı (Madde 21).

(6) Savaştan sonra bağımsızlığına kavuşan ve kendi kendilerini yönetme yeteneğinden henüz yoksun halkların oturduğu ülkelere, kendi kendilerim yönetmeye yetenekli olacakları zamana kadar, cemiyet adına yönetimlerine bir mandater seçilebilecekti (Madde 22). (343)

---

342. Eroğlu, Prof. Dr. Hamza, Devletler Umumi Hukuku Kitabı, Ankara, 1979, s.144-145.
343. Uçarol, Siyası Tarih, 1995, s.524, Üçok, Siyasal Tarih, 1967, s.324-327

c. Milletler Cemiyeti'nin Başarısızlık Sebepleri:

(1) Cemiyetin bünyesinde savaşı önleyici tedbirlerde boşluklar mevcuttu ve müeyyideler yetersizdi.

(2) Sözleşmenin 10 ncü maddesi mütecavizi tayin etmediğinden, bu madde barışı korumada yetersiz kalıyordu.

(3) Önemli konularda oy birliği prensibinin uygulanması, politik ve hukuki sorunların çözümünü engelliyordu.

(4) Barışı koruyacak ve devamlı kılacak uluslararası zihniyet yetersiz ve noksandı.

Habeşistan olayı, 1937 Japon taarruzu ve l Eylül 1939 tarihinde Alman ordularının Polonya'ya taarruzu ile başlayan İkinci Dünya Savaşı, Milletler Cemiyeti'ni etkisiz duruma getiren gelişmeler oldu. (344)

4. Locarno Antlaşması:

Birinci Dünya Savaşı'nı sona erdiren antlaşmalar ve Milletler Cemiyeti'nin kurulmasına rağmen Fransa'nın Almanya'dan gelebilecek muhtemel tehlikelere karşı endişeleri devam etti. Bu endişenin temel sebebi; Versay Antlaşması ve Fransa'nın Almanya'yı ekonomik bakımdan çökertmek için izlemiş olduğu tamirat borçları sorunu idi. Borçların tecili konusunda netice alınamayınca Fransa 1922'de Almanya'nın Rhur sanayi bölgesini işgal etti. Bu durum, tarafları tekrar savaş durumuna getirdi. Ancak, Amerika ve İngiltere gerginliği gidermek için aracılık teşebbüsünde bulundular. Sonunda Amerikalı Charles G. Daves'in ödeme planı, 1924 Ağustos'unda Londra'da imzalanan bir protokol ile kabul edildi.

Daves Planına göre; Almanya'nın 250 milyon dolardan başlamak üzere ve artan miktarda yıllık taksitler halinde Fransa'ya ödeme yapması kararlaştırıldı. Buna karşılık Fransa'da Rhur bölgesini boşaltmayı taahhüt etti.

Daves Planı dört yıllık bir ödeme sistemini içermekteydi. Bu sebeple 1929 yılında tamirat borçları tekrar gündeme geldi. Tartışmalar tekrar başladı ise de, 1930 Ocak'ında Young **Planı** kabul edildi. **Bu plana göre;** Almanya'nın yılda 391 milyon olmak üzere 22 taksitle 26 milyar Dolar ödeme yapması kararlaştırıldı. Ancak, 1929-1930 dünya ekonomik buhranı ödemeleri güçleştirdi. 1932'de yapılan bir toplantıda Almanya'nın toplam 750 milyon Dolar ödeme yaparak tamirat borçları sorununun sona ermesi kararlaştırıldı.

Almanya ve Fransa arasında ortaya çıkan tamirat borçları sorununun uzlaşmaya dönüşmesi iki ülke arasındaki ilişkileri olumlu yönde etkiledi ve bir güvenlik ortamı oluşturdu. Alman Hükümeti Şubat 1925'te Fransa'ya bir nota göndererek karşılıklı güvenlik paktı kurulmasını teklif etti.

Bunun üzerine 5 Ekim 1925'te Fransa, Almanya, İngiltere, İtalya, Polonya, Belçika ve Çekoslovakya arasında İsviçre'de Locarno'da bir konferans toplandı. Konferansta hazırlanan antlaşma esasları l Aralık 1925'te, Londra'da imzalandı.

342. Eroğlu, Prof. Dr. Hamza, Devletler Umumi Hukuku s.146-147

Devletleri savaştan korumak ve anlaşmazlıkların barışçı yollarla çözümlenmesini öngören Locarno Antlaşmasına göre:

a. Almanya Fransa ve Belçika sınırlarının kesin ve sürekli olduğunu kabul ediyordu. Anlaşmazlık çıkması durumunda sorun Birleşmiş Milletler Cemiyeti'ne intikal ettirilecekti. İngiltere ve İtalya'da tespit edilecek statükonun kefili olacaklardı.

b. Tüm anlaşmazlıklar Barış yolu ile çözümlenecekti.

c. Bu antlaşma, Almanya'nın Milletler Cemiyeti'ne üye olmasıyla yürürlüğe girecekti.

Almanya 1926'da Milletler Cemiyeti'ne üye oldu ve tekrar uluslararası işbirliğine girmiş oldu.

Locarno Antlaşması ile Avrupa'da yeni bir dönem başlamış oldu. Ancak bu durum uzun sürmedi. 1929 dünya ekonomik bunalımı, Hitler ve Musolini faktörleriyle tekrar yeni ivmeler kazanmaya başladı. (345)

5. Kellogg Paktı:

Fransa, Locarno Paktı'nı imzaladığı halde, doğu sınırlarının güvenliğinden endişe duyduğu için, bu yolda yeni ve başka garantiler elde etmek istedi. Fransız dışişleri bakanı Briand, 20 Haziran 1927'de A. B. D. ile sürekli bir barış paktı yapmayı ve bunda her iki devletin karşılıklı ilişkilerinde savaşa başvurmayacakları prensibine yer verilmesini istedi. Halbuki, Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra Monreo siyasetine geri dönmüş bulunan A. B. D. için bu teklif uygun değildi. Çünkü, bu teklifin kabul edilmesi, Amerika'nın, Amerika dışındaki dünya sorunlarına yönelmesine yolaçacaktı. Dolayısıyla A. B. D., Fransa'nın önerisini reddetti. Buna karşılık Amerikan dışişleri bakanı Kellogg, bütün büyük devletlerin, muhtemel bir savaşı lanetleme paktı imzalamalarını önerdi. Fransa öneriyi kabul etti. Bunun üzerine Kellogg, bu öneriyi Sovyetler dışında tüm diğer büyük ülkelere de sundu. Öneri, Almanya tarafından derhal; İngiltere tarafından, Büyük Britanya İmparatorluğu'nun önemli bölgelerinde serbest kalmak şartıyla kabul edildi.

Nihayet 27 Ağustos 1928'de büyük devletler ile Belçika,Polonya ve Çekoslovakya Paris'de toplanarak Kellogg Paktı adı verilen antlaşmayı imzalamaya karar verdiler Daha sonra Sovyet Rusya ve belli başlı tüm devletler de bu pakta katıldılar.Paktın esası,hukuki olmaktan çok ahlaki idi ve "savaşın lanetlenmesi"diye özetlenebilirdi Ancak paktın kapsamı savunmaya yönelik mücadeleler ile Milletler Cemiyeti çerçevesi içine giren savaşlara izin veriyordu.

Tamamı üç maddeden oluşan Kellog Paktı ile ilgili antlaşmanın ilk iki maddesi şöyle idi:

a. Antlaşmayı imza eden devletler,devletler arası antlaşmazlıkların çözümlenmesi için savaşa başvurmayı lanetlediklerini ve savaşı birbirleriyle ilişkilerinde milli siyasetin bir aracı olarak kabul etmediklerini,

b. İmzacı devletler niteliği ve kaynağı ne olursa olsun aralarındaki her türlü antlaşmazlık ve çekişmelerde barış yollarından başka bir yol izlememeyi esas aldıklarım kabul ve ilan ederler.

Fakat,tüm çaba ve gayretlere rağmen,bazı küçük başarılar hariç bu antlaşma ile getirilen prensipler de barışın sürekliliğini sağlamaya yeterli olamamıştır. (346)*

345. Üçok, Siyasal Tarih, 1967, s. 327-328; Uçarol, Siyasi Tarih, 1995, s.525-526

346. * Üçok, Siyasal Tarih, 1967, s.328-329

B. BİRİNCİ DÜNYA SAVAŞI'NDAN SONRA ÜLKELER VE DURUMLARI :

1. Tuna ve Balkanlar :

Avusturya-Macaristan'ın Birinci Dünya Savaşı sonunda yıkılmasıyla bu imparatorluğun toprakları üzerinde beş devlet ortaya çıktı. **Bunlar** : Avusturya, Macaristan, Çekoslovakya, Yugoslavya ve Romanya'dır Yunanistan ve Bulgaristan'ın da katıldığı bu grup, iki savaş arasında **revizyonist** ve **antirevizyonist** olarak uluslararası ilişkilerde ve ittifakların oluşturulmasında farklı görüntüler sergilediler Diğer bir ifade ile Birinci Dünya Savaşı sonrasında statükonun korunması ve statükonun değiştirilmesi yönünde iki kutup oluşmuştur. Bunlardan Almanya, Avusturya, Macaristan ve Bulgaristan statükonun değiştirilmesinden yana bir tutum takip etmişlerdir.

Avusturya :

Saint Germain Antlaşması ile Avusturya, demografik yapıdan yalnız Alman unsuruna dayalı milli bir devlet statüsüne kavuştu. Ancak, sözkonusu antlaşma hükümleri Avusturya'yı ekonomik açıdan tam bir çöküntü içine soktu. İmparatorluğun parçalanmasıyla sanayiye dayalı ekonomik yapısı dağıldı ve tarım sektörünün desteğini kaybetti. Ayrıca imparatorluktan kopan devletler Viyana ile ilgilerini tamamen kestiler. Daha ilk günlerden itibaren bekasını tehlikede gören Avusturya ilk fırsatta Almanya ile birleşmeyi esas alan bir politika takip etmeye başladı. Ancak, Versay ve Saint Germain Antlaşmaları siyasi ittifakları engellediği için Avusturya, ekonomik antlaşmaları tercih etti. Almanya'nın yanında İtalya ile de ekonomik yakınlaşmaya giden Avusturya, Milletler Ce-miyeti'nin baskısına maruz kaldı. Bunun yanında Milletler Cemiyeti Avusturya'ya ekonomik bunalımdan çıkması için yardım yapmaya karar verdi ve Avusturya ekonomisi alınan yardımlarla 1925'den itibaren düzene girmeye başladı. Fakat hiçbir zaman tam bir istikrara kavuşamadı ve 1929 dünya ekonomik buhranı Avusturya'yı iflasın eşiğine getirdi. Bunun üzerine 1931'den itibaren Almanya ile Gümrük Birliği'ne gidildi. Bu gelişmeler Fransa'nın tepkisine yol açtı ise de, 1933'de Almanya'da Nazi Partisi'nin iktidara gelmesiyle Almanya'nın ülke üzerindeki nüfuzu giderek arttı ve 1938'de Hitler tarafından ilhak edildi.

Macaristan :

Mütarekeden sonra Macaristan'ın iç durumu karıştı. Tran-silvanya'nın Romanya'ya terki Macaristan Cumhuriyeti'ni olumsuz yönde etkiledi Lenin, işçi ve askerlerin de desteğiyle Macaristan bir Sovyet Cumhuriyeti haline getirdi. Bunun üzerine Macar asil-leri harekete geçtiler Amiral Horthy, 1919 Kasım'ında Budapeşte'ye girdi ve Komünist rejime son verdi Ancak, Trianon Barışı Macaristan'ı parçaladı ve deprasyon geçirmesine sebep oldu Bu nedenle Macaristan iki savaş arası dönemin en revizyonist taraftan ülkesi oldu.

1920 yılında tekrar krallık rejimine dönen Macaristan 5 Nisan 1927'de İtalya ile bir dostluk antlaşması imzaladı. Amacı; Küçük Antant'ın kendisine yönelik tehdidinden kurtulmaktı. 1933'de Hitler'in iktidara gelmesi Macaristan'ın İtalya'dan çok Almanya'ya yakınlaşmasına sebep oldu.

Çekoslovakya:

Çekoslovakya 1918 Ekim'inde kuruldu. Mücadelenin liderlerinden Masaryk Cumhurbaşkanı, Kramar Başbakan ve Beneş Dışişleri Bakanı oldular. Çekoslovakya iki savaş dönemi arasında demokrasiyi en iyi tatbik eden ülkelerden biri oldu. Daima batı ile bütünleşmek isteyen Çekoslovakya üç önemli problemle karşılaştı. Bunlar; ekonomik bunalım, azınlıklara dayanan etnik bünyenin muhafazası, Macaristan ve Almanya'dan kaynaklanan dış tehditdir.

1921 yılı itibari ile 13, 5 milyon nüfusa sahip olan Çekoslovakya halkının; 6, 5 milyonunu Çek'ler, 2, 2 milyonunu Slovaklar, 3, 1 milyonunu Almanlar, 747 binini

Macarlar, 459 binini Polonyalılar ve 180 binini Yahudiler teşkil ediyordu. Özellikle Slovakların Maceristan ile Almanlar (Südetler bölgesinde)'ın Almanya ile birleşmek istemesi yeni Çek devleti için en büyük tehlikeyi oluşturmuştur. Tehditler karşısında başlangıçta Küçük Antant ve Fransa'ya yakınlaşan Çekoslovakya, beliren Alman tehdidi karşısında Rusya'ya dayanmaya başlamışsa da 1938'de parçalanmaktan kurtulamamıştır. (346) *

Yugoslavya:

Birinci Dünya Savaşı sırasında, 1918 Haziran'ında, Sırbistan, Karadağ ve Avusturya-Macaristan'ın güney Slav eyaletleri temsilcileri Corfu Paktı'nı imzalayarak, Karageorgevich ailesinin hükümdarlığı altında bir birlik kurmaya karar vermişlerdi. 1918 Ekim'inde Zagreb'de Yugo-Slav (Güney Slav) Milli Konseyi kuruldu ve Kasım *ayında* da Karadağ Milli Meclisi Karadağ Kralı Nikolo'yı tahtından indirerek Sırbistan'a katıldığını ilan etti. 1921 Anayasası ile de Sırp-Hırvat-Sloven Krallığı kuruldu ve başına da Sırbistan Kralı Aleksandr getirildi. (347)

Kuruluşunun ilk yıllarından itibaren yeni krallık iki önemli mesele ile karşılaştı. **Birinci mesele,** memleketin tabii bir limana sahip olmasıydı. Adriyatik'teki iyi limanlardan Fiume'yi önce ele geçirmiş, lakin Mussolini İtalya'sının baskısı altında 1924 anlaşmasıyla Fiume'yi İtalya'ya terk ederek ancak çok küçük bir kısım almıştı. Zara Limanı da yine İtalya'nın elindeydi. Arnavutluk kıyılarına göz koyduysa da, Faşist İtalya, Arnavutluğu nüfuz ve himayesi altına aldı. Kendisi için en tabii mahreç saydığı Selanik'ten faydalanmak için Yunanistan'la 1923'de bir anlaşma yaptıysa da, Selanik'teki bu serbest bölgenin kullanılmasından iki devlet arasında çeşitli olaylar çıktı ve 1925 yılında buradan da çekildi. Bu gelişme Yunanistan'la münasebetlerini bozdu ve Sırp-Hırvat-Sloven Krallığı 1918 tarihli Sırbistan-Yunanistan ittifakını feshetti. Böylece tabii liman meselesi çözümlenmemiş olarak kaldı.

Karşılaşılan **ikinci mesele,** içerde Sırp-Hırvat çatışması oldu. Yeni Krallığın toprakları, Sırbistan, Karadağ, Hırvatistan-Slovenya, Dalmaçya, Bosna-Hersek ve bir kısım Banat'tan meydana gelmişti. Lakin bunların içinde, nüfusun yarısını teşkil eden Ortodoks Sırplarla, nüfusun üçte birini tutan Katolik Hırvatlar arasındaki geçimsizlik II. Dünya Savaşı'na kadar sürdü. Sırplar'ın ve Hırvatlar'ın tarihi gelişmeleri birbirinden ayrı olmuştu. Hırvatlar yeni krallık içinde de Habsburg egemenliği zamanında olduğu gibi, tam bir muhtariyet istediler. Halbuki Sırbistan, Pi-yemonte'nin İtalya Birliğin'de oynadığı rolü oynamayı ve güney Slav birliğinin kendi etrafında toplanmasını istiyordu. Hırvatlar istedikleri muhtariyeti alamayınca, memleketin politik hayatına bir süre katılmadılar. Hırvatlar'ın lideri Radiç, 1925 yılında Milli Eğitim Bakanlığını kabul ettiyse de, 1928 Haziran'ında Skupçina'da (Yugoslav Parlamentosu) bir tartışma sırasında Karadağlılar tarafından vurularak öldürüldü. Bunun üzerine bütün Hırvat milletvekilleri Skupçina'dan çekilerek Zagreb'de bir Hırvat parlamentosu kurdular. Kral Aleksandr Hırvatlar'la anlaşmak istedi. Hırvatlar, federal bir sistem kurulmasını isteyince, Aleksandr bunu kabul etmedi ve 1929 yılından itibaren parlamentoyu feshederek diktatörlük rejimine başladı. 1931 anayasası ile tek parti sistemi kabul edildi ve memleketin adı **Yugoslavya** oldu. Fakat Kral Aleksandr Fransa'yı ziyarete gittiğinde, 1934 Ekim'inde Mar-

---

346. * Üçok, Siyasal Tarih, 1967, s.331-353; Armaoğlu, Siyasi Tarih, 1975, s. 490-496

347. Meydan Larousse, c.12, S.833; Yugoslavien, Beograd, 1954, s.33

silya'da Hırvat tethişçileri tarafından öldürüldü. Aleksandr'm oğlu Peter küçük olduğundan Prens Pol naib olarak memleketi idareye başladı. Yugoslavya, 1935 Mayıs'ı ile 1939 Şubat'ı arasında, Sırplar, Slovenler ve Bosna Müslümanlarının meydana getirdiği ve Dr. Milan Stoyadinoviç'in lideri bulunduğu Yugoslav Radikal Birliği Partisi'nin diktatörlüğü altında yaşadı. Muhalefette ise, Dr. Vlas-ko Maçek'in Hırvat Köylü Partisi bulunuyordu. Hırvat muhalefeti 1939 'da çok kuvvetli bir hale gelince Stoyadinoviç istifa etti ve 1939 Ağustos'unda Hırvatlar kültürel ve ekonomik alanlarda geniş bir muhtariyet elde ettiler.

Kral Aleksandr zamanında Yugoslavya, özellikle Macaristan'ın revizyonizmi karşısında, Fransa ile yakın münasebetler kurdu ve Küçük Antant'ın bir üyesi oldu. 1934 Şubat'ında da Türkiye, Yunanistan ve Romanya ile, Bulgaristan'ın revizyonizmi ile İtalya tehlikesine karşı Balkan Antantı'nı kurdu. Lakin, Aleksandr'm ölümünden sonra Stoyadinoviç zamanında Yugoslavya'nın Nazi Al-manyası ve Faşist İtalya ile münasebetleri sıkılaştı. Hatta 1937 Ocak ayında da Yugoslavya, Bulgaristan'la bir "daimi dostluk" antlaşması imzaladı. (348)

Yugoslavya'nın II. Dünya Savaşı sırasında Almanya, İtalya, Macaristan ve Bulgaristan tarafından işgali sonucunda Yugoslav Kralı ve Hükümeti Londra'ya sığındı. Daha sonra Tito önderliğindeki kuvvetler basan kazandı ve ülkenin büyük bölümü işgalden kurtarıldı. 7 Mart 1945'de Millet Meclisi'nin ilk toplantısında Yugoslavya Federal Halk Cumhuriyeti ilan edildi.

Yugoslavya Sosyalist Federasyonu, 6 cumhuriyet ve 2 muhtar bölgeden meydana geliyordu. Bu Cumhuriyetler sırasıyla; Sırbistan, Hırvatistan, Slovenya, Karadağ, Makedonya ve Bosna-Hersek'dir. Muhtar bölgeler ise kuzeyde Voyvadina ve güneyde bulunan ve nüfusunun ekseriyatı Türk- Müslüman olan Kosova'dır. (349)

Romanya:

Birinci Dünya Savaşı'ndan topraklarını en fazla genişleterek çıkan ülkelerden biri Romanya oldu. Avusturya'dan Bukovina'yı, Macaristan'dan Banat'ı, Rusya'dan Besarabya'yı ve Bulgaristan'dan Dobruca'mn bir kısmını aldı. Bu suretle Romanya, kendisine muhasım birinci kuşak ülkelerle çevrilmiş oldu. Bu durum Romanya'yı statükonun korunmasını isteyen devletler grubuna ve özellikle de Fransa'ya kaydırdı. Romanya, Fransa ve Polonya ile yaptığı antlaşmalarla Rusya'ya; Küçük Antant ile Macaristan'a; 1934 Balkan Antantı ile de Bulgaristan'a karşı güvenliğini güçlendirmeye çalıştı. (350)

Bulgaristan:

Balkan Savaşları ve Birinci Dünya Savaşı'ndan en fazla toprak kaybına uğrayan devletler grubunda yer alan Bulgaristan, statükonun değişmesinden yana bir politika takip etmiştir. Makedonya sorunu sebebiyle Yugoslavya; Batı Trakya ve Dedeağaç nedeniyle Yunanistan; Dobruca ile ilgili olarak da Romanya ile sorunları bulunan Bulgaristan, dış sorunların yanında rejim, toprak reformu ve göçmenler konularında da iç meselelerle karşılaşmıştır.

Trakya üzerinde bazı isteklerde bulunmakla birlikte bu dönemde Bulgaristan'ın en iyi münasebetler içinde bulunduğu ülke Türkiye oldu.

---

348. Armaoğlu, Siyasi Tarih, 1975, s. 496-498
349. Esmer, A. Şükrü, Siyasi Tarih, İstanbul, 1944, s.518
350. Armaoğlu, Siyasi Tarih, 1975, s. 498-499

1930 yılında Bulgar Kralı Boris'in İtalya kralının kızı ile evlenmesi, iki ülke ilişkilerini sıklaştırdı. Bu durum Bulgar-Yugoslav ilişkilerini olumsuz yönde etkiledi. (351)

Yunanistan:

Batılı devletler içinde Yunanistan'ın en yakın münasebette bulunduğu ülke İngiltere oldu. Bu politikanın uzantısı olarak Yunanistan, İngiltere'ye dayandı ve Anadolu'yu işgale yöneldi. Fakat buna muvaffak olamadı. Yunanistan bu dönemde de dış politikasında İngiltere'yi esas unsur olarak almakta devam etti.

Müttefikler Birinci Dünya Savaşı sırasında Almanya taraftarı bir politika izleyen Kral Kostantin'i hükümdarlıktan uzaklaştırdılar ve yerine oğlu Aleksandr'ı geçirdiler. Bundan sonra ülkenin kaderi Venizelos'un eline geçti. 1920'de Venizelos'un seçimleri kaybetmesi ve Aleksandr'ın ölümü üzerine Kostantin tekrar hükümdar oldu.

Bu tarihlerde Yunanistan'ın Anadolu macerası başarısızlıkla sonuçlandı ve bunun olumsuz sonuçları Kostantin'e yüklendi. Venizelos tekrar göreve getirildi ise de Mayıs 1924'te cumhuriyet ilan edildi.

Bundan sonra Yunanistan kargaşa içine girdi. Cumhuriyet hükümetleri değişikliği, askeri darbeler birbirini takip etti. 1928 yılında Venizelos tekrar göreve getirildi ve 1932 yılına kadar istikrarlı bir dönem yaşandı.

1930'lu yıllarda ahali değişimini sonuçlandıran Yunanistan ve Türkiye arasında Atatürk ve Venizelos arasındaki hoşgörülü yakınlaşma ile dostluk dönemi başladı. Bu dostluk 1934 Balkan Antantı ile pekiştirildi.

İtalya'nın Arnavutluk üzerinde kontrol ve himaye kurması ve Akdeniz'de genişlemek arzuları Yunanistan'ı endişeye sevk etti. Keza Makedonya sorunu Yunanistan ile Bulgaristan arasında sürekli çatışma ortamı yarattı. (352)

2. Baltık Ülkeleri:

Finlandiya:

Bu ülke XII. yüzyıldan XIX. yüzyılın başlarına kadar İsveç'in egemenliği altında yaşamıştır. 1807 Tilsit Antlaşması ile Napolyon tarafından Rusya'nın nüfuz alanına terk edilmiştir. Bağımsızlıklarına düşkün olan Finler, 1905'de ayaklandılarsa da başarı elde edemediler. 1917 Rus ihtilali sonunda bağımsızlıklarını ilan ettiler. Ancak, 1918'dc bir darbe ile Bolşevikler iktidarı tekrar ele geçirdiler. Bunun üzerine General Mannerheim komünistlere karşı mücadeleye başladı ve dört aylık bir mücadele sonunda komünistleri ülkeden uzaklaştırmayı başardı. Bunun üzerine ülkede krallık ilan edildi ve Friedrich Kari Von Hesse Kral oldu. 1918 yılında Finlandiya'da cumhuriyet ilan edildi.

Ekim 1920'de yapılan Dorpart (Tartu) Antlaşması ile Rusya Finlandiya'nın bağımsızlığını tanıdı. Doğu Karelia Rusya'ya bırakıldı, Petsama limanı Finlandiya'ya verildi.

Bundan sonra kendi iç sorunları ve ekonomik kalkınması ile uğraşan Finlandiya, 1939'larda Almanya ve Rusya arasında rekabet alanı durumuna geldi ve 1940'larda Sovyetler tarafından işgal edildi..

351. Armaoğlu, Siyasi Tarih, 1975, s. 500-501
352. Armaoğlu, Siyasi Tarih, 1975, s. 501-502

Estonya, Letonya, Litvanya:

Etnik kökeni Alman olan bu üç Baltık ülkesi uzun yıllar ve sırasıyla Tötonların, Polonya'nın ve İsveç'in egemenliği altında kalmış, Deli Petro döneminde de Rus egemenliği altına girmiştir.

XIX. yüzyılın milliyetçilik ve hürriyetçilik akımları bu ülke halklarını da etkilemiştir. 1905-1907 yılları arasında çıkan ayaklanmalar netice vermemiştir. Fakat 1915-1918 yılları arasında bu topraklar da Alman işgali altına alınmıştır.

1918 yılı sonunda her üç ülke bağımsızlığını ilan etmiştir. Ancak, Rus Bolşevik ihtilali bu bölgeleri de etkilemiş ve Estonya Rus generallerinden Yudeniç tarafından merkez olarak kullanılmıştır.

Sovyet Rusya iç savaştan sonra bu ülkelerin bağımsızlıklarını resmen tanımıştır. Bunun için Şubat 1920'de Estonya ile Dorpart; Temmuz 1920'de Litvanya ile Moskova ve Ağustos 1920'de Letonya ile Riga Antlaşmaları imzalanmıştır.

İki savaş arası döneminde bu ülkelerde rejim bunalımları yaşanmış, Estonya ve Letonya 1934'lerden itibaren Faşizmi örnek alarak diktatörlük yönetimlere geçmişlerdir.

Litvanya ise üç büyük komşusu olan Sovyet Rusya, Almanya ve Polonya'nın baskılarına maruz kalmış, ancak her üçüne karşı da mücadeleye devam etmiştir.

Litvanya'nm Sovyet Rusya ile mücadele sebebi rejim olmasına karşı, Polonya ile mücadelesi eski başkenti olan Vilna şehrinin paylaşılması olmuştur. 1926 yılında Sovyet Rusya ile bir saldırmazlık antlaşması yapmayı başarmasına rağmen Vilna sorunu nedeniyle Litvanya komşusu Polonya ile 1927'li yıllarda savaşın eşiğine gelmiştir. Bu ülkenin Almanya ile olan meselesi ise Memel bölgesi idi. Halkı Alman olan Memel, savaş sonunda Litvanya'ya bırakılmıştı. Halk, bir süre sonra Almanya'ya katılmak isteyince gelişmeler iki ülke arasındaki münasebetleri olumsuz yönde etkilemiştir. Hitler'in iktidara gelmesiyle Memel sorunu ön plana çıkan konulardan birini teşkil etmiştir.

Polonya:

Birinci Dünya Savaşı'nın başlamasıyla birlikte Polonya, iki kutuplu bir bağımsızlık mücadelesine sahne oldu. Joseph Pilsudski Almanya taraftarı, Roman Dmowski ise Rusya ve İtilaf Devletleri taraftarı bir mücadeleye giriştiler.

Pilsudski taraftarları 1916 yılında Polonya'nın bağımsızlığını ilan ettilerse de ülke tamamen Almanya'nın kontrolü altına girdi. Pilsudski buna tepki gösterince Almanlar tarafından hapsedildi.

Savaş sona erince Müttefikler Polonya'nın bağımsızlığını ilan ettiler ve Dmowski'yi Polonya'nın sözcüsü olarak tanıdılar.

Bağımsızlığın ilk günlerinden itibaren tekrar Pilsudski ve Dmowski taraftarları arasında mücadele başladı. Mücadele, sağ görüşlü Pilsudski'nin 1926'da iktidarı ele geçirmesine kadar parti mücadelesi şeklinde devam etti.

Bu siyasal mücadelelerin yanında ekonomik sıkıntılar, toprak reformu, işçi-işveren ilişkileri Polonya'nın önemli iç meselelerini teşkil etti.

Polonya'nın dış politikası, Almanya'da Nasyonal Sosyalizmin iktidara gelmesine kadar Fransa'ya dayanmıştır.

Hitler'in iktidara gelmesinden sonra Sovyet Rusya Batılılarla işbirliğine başlayınca, Polonya'da Almanya ile ilişkilerini düzeltmek zorunda kalmıştır. Özellikle Danzig koridoru sebebiyle aralarında anlaşmazlık bulunan Polonya ve Almanya, 26 Ocak 1934'de bir saldırmazlık paktı imzalamışlardır. Ancak, bu pakt geçici olup, 1939'da Polonya'nın Almanya tarafından işgali ile sona ermiştir. (353)

3. Orta Doğu:

İngiltere, Birinci Dünya Savaşı sırasında Arap halkını Osmanlı Devleti aleyhinde isyana teşvik etmek için özellikle Mekke Şerifi Hüseyin'i kullanmıştır.

Bir taraftan büyük bir Arap İmparatorluğu veya Arap Devletleri Federasyonu kurmayı vaad ederek Arapların bağımsızlık duygularını kışkırtan İngiltere, diğer yönden 1916 yılında Rusya ve Fransa ile yaptığı antlaşmalarla Orta Doğu bölgesinin kendisi ile Fransa arasında paylaşılmasını kabul ettirmeyi başarmıştır. Fakat Bolşeviklerin Çarlığın gizli antlaşmaları açıklaması, Orta Doğu'daki İngiliz-Fransız planları için soğuk bir duş etkisi yaratmıştır.

Hicaz Kralı Hüseyin, oğlu Faysal'ı büyük ümitlerle Paris Barış Konferansı'na göndermiş ve Faysal'ın konferansta Arap bağımsızlığını şiddetle savunmasını sağlamıştır. Ancak, İngiltere ve Fransa Hüseyin'in Suriye üzerindeki monarşisini tanımamışlar ve hatta tüm Arap ülkelerinde **manda rejimlerinin** kurulmasına karar vermişlerdir. 20 Nisan 1920'de toplanan San Remo Kon-feransı'nda Amerika'nında konferansa katılmamasından faydalanan İngiltere ve Fransa Orta Doğu' daki manda rejimlerini aralarında paylaştılar. Buna göre Suriye ve Lübnan bölgeleri Fransa; Irak, Ürdün ve Filistin bölgeleri İngiltere mandaları oldular. Böylece bağımsızlık ve Büyük Arap İmparatorluğu ulaşılması gereken zor bir hedef haline dönüştü.

Arapların İngiltere ve Fransa tarafından aldatılmaları iki savaş arası döneminde Orta Doğu'nım sürekli bir kaynaşma içine düşmesine sebep oldu ve bu olumsuz gelişmelerin sonuçlan günümüze kadar devam ederek bölgenin dünyanın önemli kriz bölgelerinden biri durumuna gelmesine yol açtı. **Bu dönemde bölge ülkeleri ve durumları özet olarak şöyledir:**

Suriye ve Lübnan:

San Remo Konferansından bir ay önce Mart 1920'de Şam'da mahalli bir toplantı yapıldı ve toplantıda Filistin ve Lübnan'ı içine alan **Büyük Suriye Krallığı** ilan edildi. Hicaz Kralı Hüseyin'in oğlu Faysal'da Suriye Krallığı'na getirildi. Fakat, San Remo Konferansı bunu tanımadığı gibi Filistin'i Suriye'den ayırarak Lübnan ve Suriye Fransız Mandası'na verildi.

Fransa, Suriye üzerinde kontrol kurmak maksadıyla bölgeye 90. 000 kişilik bir askeri güç şevketti. Fransız Generali Gouraund Temmuz 1920'de Şam'a girdi ve Faysal'ı bölgeden uzaklaştırdı. Suriye'nin tepkisi ile karşılaşan Fransa, Lübnan topraklarını iki misline çıkardı ve Suriye ile Lübnan'ı birbirinden ayırdı. Ayrıca geri kalan Suriye topraklarını da eyaletlere ayırarak federal bir sistem kurdu. Suriye'de bulunan Dürziler'e de Nisan 1922'de bağımsızlık hakkı tanıdı. Fakat Gouraud'dan sonra Suriye Yüksek Komiserliği'ne getirilen General Sarrail, Dürziler'in bağımsızlık hakkını ellerinden alınca, 1925 yılında Dürziler ayaklandı. Ayaklanma iki yıl sürdü.

353. Üçok, Siyasal Tarih, 1967, s.342-353; Armaoğlu, Siyasi Tarih, 1975, s. 505-511

Uyguladığı politikanın hatalı olduğunu anlayan Fransa, Mayıs 1926'da Lübnan'a ve Mayıs 1930'da da Suriye'ye sözde bir bağımsızlık hakkı vererek her iki ülkede cumhuriyeti ilan etti.

1936'da İtalya'nın Habeşistan'ı işgal etmesi ve müteakiben Almanya ile Orta Doğu ülkelerine yönelik propaganda başlatılması üzerine Fransa, Eylül 1936'da Suriye ve Kasım 1936'da Lübnan ile birer ittifak antlaşması yaparak her iki ülkeden de çekilmeyi kabul etti. Ancak, Fransa Parlamentosu bu antlaşmayı onaylamadığı için İkinci Dünya Savaşı içinde ve savaş sonrasında Fransa-Suriye ilişkileri gerginliğini muhafaza etti.

Filistin:

Araplar için bir önemli olay da Filistin'in Suriye'den alınarak İngiltere'nin mandası altına konması ve İngiltere'nin de, Filistin'de bir Yahudi Devleti'nin kurulmasına sempati ile bakması oldu.

Yahudilerin Filistin'de bir anavatana sahip olma faaliyetleri, yani **"siyonizm"** hareketi, 1880'li yıllarda Rusya'da ortaya çıkan Yahudi aleytarı uygulamalarla başladı. Rusya Yahudileri'nin Filistin'e göç etmeye başlamaları ve Budapeşte'li yahudi gazeteci Dr. Theodor Herz'in 1896'da yayınladığı "Yahudi Devleti" (Judenstaat) adlı eseriyle hız kazandı. 1897'de **"Dünya Siyonist Teşkilatımın** da kurucusu olan Herz, Amerika ve Avrupa'daki nüfuzlu ve zengin yahudilerin de desteğiyle Filistin'de bir Yahudi Devleti kurulması çalışmalarını sürdürdü.

Yahudilerin savaş sırasında Başkan Wilson nezdinde yaptıkları etkili girişimler **"Balfour Deklerasyonu"** adlı bir belgenin yayınlanması ile sonuçlandı. İngiliz Dışişleri Bakanı **Balfour,** 2 Kasım 1917'de, Siyonist Federasyonu Başkanı zengin bankacı Lord Rothschild'e gönderdiği bir mektupta, İngiltere'nin Filistin'de bir Yahudi anavatanının oluşturulmasını kabul ettiğini resmen bildirdi. Bu deklarasyon, 1918 yılı içinde, sırasıyla, Fransa, İtalya ve A. B. D. tarafından da kabul edildi ve desteklendi.

Bu gelişmeler ve Yahudilerin Filistin'e göç etmelerine göz yumulması, Arapların sert tepkilerine sebep oldu. Olaylar, Araplarla Yahudilerin silahlı çatışmalarına yol açtı. Bu çatışmaların en önemlileri 1921, 1929, 1933 ve 1937- 39 yılları arasında oldu. Hitler'in iktidara gelmesi ve Yahudi aleyhtarı bir politika takip etmesi, Almanya'nın Filistin'deki Arapları Yahudiler aleyhine kışkırtmasına ve Araplara gizli olarak para ve malzeme yardımı yapmalarına ortam hazırladı.

Gelişen olaylar karşısında İngiltere tarafından çeşitli çözüm yolları denenmiş ise de, bunlardan bir sonuç alınamamıştır. Bunun üzerine İngiltere Mayıs 1939'da yayınladığı bir planda, on yıl içinde Filistin'e bağımsızlık vereceğini vaad etmiş ve ayrıca bölgeye yönelik Yahudi göçünü beş yıllık bir süre için 75 bin sayısı ile sınırlandırmıştır. Bu tedbirler de beklenen sonucu vermemiş ve Filistin, İkinci Dünya Savaşı'na bu koşullarda girmiştir.

Irak:

San Remo Konferansı ile Irak'ın manda idaresi İngiltere'ye verildi. Ayrıca 1916'da İngiliz-Fransız paylaşma antlaşmasında yapılan bir değişiklik ile de **Musul** Fransa'dan alınarak İngiltere'ye devredildi. Keza Musul petrollerinden bir kısmının Fransa'ya verilmesi ve petrollerin Suriye üzerinden bir **Pipe-Line** hattı ile geçirilmesi kararlaştırıldı.

İngiltere, San Remo Konferansı sırasında işgali altında bulunan Irak'ın başına Faysal'ı geçirdi. Bir süre sonra İrak'ı federal bir sisteme dönüştürmek isteyince Yasin

Haşimi, Hikmet Süleyman (Mahmut Şevket Paşa'nın kardeşi), Raşit Ali Geylani ve Kamil Çadırcı gibi Osmanlı Devleti'nde hizmet etmiş olan İngiliz aleytarı aydınların tepkisi ile karşılaştı. Daha ilk günlerde başlayan Irak milliyetçiliği karşısında İngiltere, 10 Ekim 1922'de yapılan bir antlaşma gereğince Irak'a iç ve dış işlerinde geniş yetkiler verdi.

Ancak, milliyetçilerin baskıları devam edince Aralık 1927'de yapılan ikinci bir antlaşma ile daha geniş yetkiler tanındı. Nihayet 30 Haziran 1930 Antlaşması ile Irak'a tam bağımsızlık verildi. Bağımsızlığına kavuşan Irak 1932'de Milletler Cemiyeti'ne üye oldu.

Irak'ta 1936'da General Bekir Sıtkı ve Hikmet Süleyman tarafından bir hükümet darbesi yapıldı ve askeri yönetim işbaşına geldi. Bu askeri yönetim Türkiye taraftarı bir politika takip etti ve 1937'de Sadabat Paktı'na katıldılar.

1937'de Bekir Sıtkı Türkiye'de yapılan bir tatbikata giderken Musul'da rakipleri tarafından öldürüldü ve bundan sonra Irak'ın yönetimi koyu bir İngiliz taraftarı olan Nuri Said'in eline geçti.

Irak iç işlerinde iki önemli sorun ile karşı karşıya gelmiş olup, bunlardan **Birincisi;** bir Kürt devletinin kurulması, **İkincisi ise;** mezhep mücadeleleridir. Birinci Dünya Savaşının hemen ertesinde İngiltere; Kafkaslar, Türkiye, İran ve Irak üzerinde bir Kürt devleti kurmayı düşünmüş ise de bunda muvaffak olamamıştır. Ancak, Musul anlaşmazlığı sırasında, 1925'de Doğu Anadolu'da bir Kürt ayaklanmasını kışkırtmaktan geri kalmamıştır. Daha sonra Orta Doğu'ya iyice yerleşen İngiltere, 1932'de Irak'ta çıkan Kürt ayaklanmasına karşı Irak'ın yanında yer almıştır.

Ayrıca mezhep kavgaları şeklinde Şii-Sünni mücadelesine sahne olan Irak, 1933 yılında da büyük bir Süryani ayaklanmasıyla karşılaşmış olup, ayaklanmayı şiddetli bir şekilde bastırmayı başarmıştır.

Ürdün:

Ürdün, Kral Faysal'ın Büyük Suriye Krallığı'na dahildi. Fakat Faysal Fransızlar tarafından Suriye'den çıkarılınca, Eylül 1922'de Milletler Cemiyeti Ürdün Devleti'nin kurulmasını devletin, İngiltere'nin mandasına verilmesini kararlaştırdı.

Politik hayatı olaysız geçen Ürdün, ekonomik yönden tamamen İngiltere'ye bağımlı kalmıştır. İngiltere daha sonra Ürdün'ü manda rejimi yerine antlaşmalarla yönetmeyi tercih etmiş ve 20 Şubat 1928'de bu yönde bir antlaşma imzalanmıştır. Antlaşma ile İngiltere'nin Ürdün'deki yetkileri belirlenmiştir.

Ürdün, 22 Mart 1946'da İngiltere ile yaptığı bir antlaşma ile bağımsızlığını kazanmış ve Ürdün Emirliği, Ürdün Krallığı olmuştur. 15 Mart 1948'de yapılan bir antlaşma ile de Ürdün'ün yeni adı Ha-simi Ürdün Krallığı olmuştur.

Mısır:

İngiltere, Osmanlı Devleti'nin Birinci Dünya Savaşı'na katılması üzerine iki Osmanlı toprağı üzerinde himaye hakkı kullanmıştır. **Bunlar;** Mısır ve Kıbrıs'tır. 5 Kasım 1914'de Kıbrıs'ı ilhak eden İngiltere, 18 Aralık 1914'de de Mısır üzerinde egemenlik kurmuştur.

İngiltere'nin Mısır üzerinde egemenlik kurması ve sömürge askerlerini burada toplaması Mısır ve Mısır milliyetçilerinin tepkisine yol açmıştır. Savaş sonrası bağımsızlık hakkından mahrum kalan Mısır, Said Zaglül'ün kurduğu Vafd Partisi koordinatörlüğünde ve 1919 yılı başlarında tüm ülke genelinde ayaklanma

başlatmıştır. İngiltere, başta Zaglül olmak üzere Mısır lider kadrolarını Malta adasına sürgüne göndermiştir. Ancak, bu tedbirler ayaklanmayı daha da şiddetlendirmiştir. Neticede, İngiltere, Zaglül'ü serbest bırakmak ve Mısır'a bakımsızlığını tanımak zorunda kalmıştır. Şubat 1922'de yayınlanan bir deklarasyonla Mısır'a bağımsızlık verildi. İngiltere Mısır'ın bağımsızlığını ilan etmekle birlikte Mısır, Süveyş Kanalı ve Mısır'daki yabancıların haklarının savunulması görevini üzerine aldı ve ayrıca Sudan üzerindeki kontrolü elinde bulundurmaya devam etti. Mısır Krallığı'na getirilen L Fuad ile deklarasyondan memnun kalmayan Vaft Partisi taraftarları arasında iç mücadeleler şiddetlendi. İngiltere zaman zaman kralı, zaman zaman da Vaft Partisi'ni tuttu. Bu durum İtalya ve Almanya'nın Orta Doğu için tehdit oluşturmaları ve özellikle de İtalya'nın Nil Vadisini tehdit etmeye başladığı 1936'lı yıllara kadar devam etti.

İngiltere, Kral Fuad'ın 1935 yılında ölmesi ve 1936 seçimlerini Vaft Partisi'nin kazanması üzerine 26 Ağustos 1936'da Mısır ile bir ittifak antlaşması imzaladı. On yıl için imzalanan bu antlaşma gereğince İngiltere Mısır'dan çekilmeyi kabul etti ve buna karşı Süveyş Kanalı'nda devamlı asker bulundurma hakkını elde etti. Ayrıca, Mısır'ın bir saldırıya uğraması durumunda antlaşma gereğince İngiltere Mısır'ı savunacaktı.

1937 yılında Mısır'da kapitülasyonlar kaldırıldı ve Mısır Milletler Cemiyeti'ne üye oldu.

Arabistan Yarımadası:

Birinci Dünya Savaşı sonrasında Arabistan Yarımadasındaki en önemli gelişme Suudi Arabistan'ın kurulması oldu. İslamiyetin tutucu kolunu teşkil eden **Vahhabiler,** Suud ailesinin liderliğinde ve yarımadanın batı kısmındaki Necd bölgesinde egemen durumda idiler. XIX. yüzyılda Osmanlı Devleti'ne karşı ayaklanan Vahhabiler, Mısır Valisi Mehmet Ali Paşa'nın sekiz yıllık bir mücadelesi sonucu kontrol altına alınabildi. Fakat Osmanlı Dev-leti'nin zayıflaması bunlar üzerindeki kontrolü da zayıflattı. Bunun üzerine Necd Sultanı Abdülaziz İbni Suud, XX. yüzyılın başından itibaren komşu kabilelerle mücadele ederek topraklarını genişletti. Savaş ile birlikte, Necd Sultanı ile Mekke Şerifi Hüseyin arasında bir rekabet başladı. Hüseyin 1916 yılında İngiltere ile yaptığı bir antlaşma ile kendisini Arap ülkelerinin Kralı ilan etti. Bu durum Suudiler ile Hüseyin arasındaki gerginliği daha da arttırdı. Savaştan sonra, Hüseyin'in bir oğlunun Irak, diğer olgunun Suriye ve kendisim de Hicaz Kralı olması, Haşimi ailesine Arap dünyasında üstünlük kazandırdı. Nihayet, 3 Mart 1924'de Türkiye'de hilafetin kaldırılması üzerine Hicaz Kralı Hüseyin'in 7 Mart 1924'de kendisini halife ilan etmesi gerginliği daha da tırmandırdı. Abdülaziz Ağustos 1924'de Hicaz'a savaş açtı. Suud kuvvetleri Mekke'ye girdi ve Hüseyin İngilizler'in yardımı ile Kıbrıs'a kaçtı ve 1931 yılında orada öldü. Hüseyin'in oğlu Suudilere karşı bir süre dayandı ise de Aralık 1925'de Cidde ve müteakiben tüm Hicaz bölgesi Suudiler'in eline geçti. Abdülaziz Ibni Suud, Ocak 1926'da kendisini Hicaz Kralı ve Necd Sultanı ilan etti. 1932'de ise tüm bu topraklar üzerindeki Suud egemenliği Suudi Arabistan adını aldı.

Hicaz'ın Suudi kontroluna girmesi Irak ve Ürdün ile olan ilişkileri olumsuz yönde etkiledi. İngiltere Ibni Suud ile 20 Mayıs 1927'de **"Cidde Antlaşması'nı** imzalayarak, Suud'u, Necd Sultanı ve Hicaz Kralı olarak tanıdı. Bunda sonra Suudiler ile Irak ve Ürdün ilişkileri de normale döndü. Suudi Arabistan ile Irak 2 Nisan 1936'da arap kardeşliğine dayanan bir saldırmazlık antlaşması imzaladılar.

Suudi Arabistan 1933 ve 1936 yıllarında Amerikan petrol şirketi Aramca'ya (Arabian-American Oil Company) petrol imtiyazları vererek A. B. D. 'nin Orta Doğu'ya girmesini sağladı.

Arap Yarımadasında Osmanlı Devleti'ne en fazla sadakat gösteren Yemen olmuştur. Osmanlı Devleti'nin yıkılması Yemen'in bağımsız olarak ortaya çıkmasını sağlamış ise de, İngiltere'nin Yemen'in Hudeyde limanını işgal etmesiyle olaylar başlamıştır. Yemen İmam'ı Yahya 1925 yılında Hudeyde'yi İngiltere'den geri almayı başardı. Ancak, Aden bölgesi sorun olmaya devam etti. Bunun üzerine Yemen İngiltere'ye karşı İtalya faktörünü kullandı. 2 Eylül 1926'da Yemen ile İtalya arasında bir dostluk ve ticaret antlaşması imzalandı. Bundan sonra İtalya Yemen'e silah ve teknik yardımlarını sürdürdü.

İtalya'nın Habeşistan'a yerleşmesi üzerine Yemen ile İtalya arasında 15 Ekim 1936'da 25 yıllık bir antlaşma daha imzalandı. Bu antlaşma ile İtalya, Kızıldeniz'in Hint Okyanusu'na açılan Mendep Boğazı'na egemen olma avantajını sağladı. Çünkü boğazın öbür kıyısı Eritre bölgesi de İtalya'nın elinde idi.

Kuzeyinde kurulan Suudi Arabistan Krallığı'nın muhtemel tehditlerine karşı İngiltere ile de Şubat 1934'de bir dostluk antlaşması imzalayan Yemen, hem İngiltere'nin dostluğunu kazandı, hem de İngiltere bu ülkenin bağımsızlığını tanımış oldu.

İkinci Dünya Savaşı sırasında tarafsızlığını koruyan Yemen, İtalya-Almanya Bloku'na karşı daha fazla yakınlık gösterdi.

İran:

İran, 1907 Antlaşması ile Rusya ve İngiltere arasında nüfuz bölgelerine ayrılmıştı. Rusya'da Çarlığın yıkılması üzerine, İngiltere tek başına İran üzerinde nüfuz kurmak istedi. 9 Ağustos 1919'da İran ile İngiltere arasında varılan bir anlaşmaya göre; İran'ın yönetimi ve askeri teşkilatının düzenlenmesi görevi İngiltere'ye verildi. İran milliyetçileri bunu tepki ile karşıladılar ve İran Meclisi de *antlaşmayı* onaylamadı. Savaştan bıkmış olan İngiliz kamuoyunun da etkisi ile İngiltere İran üzerinde baskılı olamadı.

İran 26 Şubat 1921'de Sovyet Rusya ile bir dostluk antlaşması imzaladı. Bu antlaşma ile Sovyetler İran'ın bağımsızlık ve toprak bütünlüğüne saygı göstermeyi taahhüt ettiler. Bahse konu **Anlaşmanın** özellikle **6 ncı maddesi** önemli olup buna göre; bir üçüncü devlet veya onun müttefiki, Sovyet Rusya'ya karşı İran'ı tehdit eder veya İran topraklarını bir harekat üssü olarak kullanırsa ve İran da buna engel olamazsa Sovyet Rusya İran topraklarına askeri kuvvetlerini sokmak hakkını kazanıyordu. Bunun esas amacı, İngiltere'ye yönelik olmasıydı.

1 Ekim 1927'de Sovyet Rusya ile İran arasında 1921 Antlaşması hükümlerini de teyid eden yeni bir tarafsızlık ve saldırmazlık antlaşması daha imzalandı.

Iran Harbiye Bakanı Ahmet Rıza Han 1923 yılında bir hükümet darbesi ile başbakanlığı ele geçirdi. 1925 yılında da İran Şahı Ahmet'i tahttan indirerek Kaçar ailesinin İran'daki egemenliğine son verdi. İran Meclisi Aralık 1925'de Muhammed Rıza Pehlevi'rıin babası olan Ahmet Rıza Han'ı İran Şehinşahı ilan etti.

Rıza Pehlevi'nin amacı ve bu darbeleri yapmasının sebebi, Atatürk gibi, İran'da köklü inkılapları yerleştirmek ve reformları gerçekleştirmek idi. Bu nedenle Pehlevi döneminde Türk-İran ilişkileri çok olumlu bir safhaya girdi.

İran'ın Sovyet Rusya ve İngiltere ile olan ilişkileri ise iyi bir gelişme göstermedi. Özellikle Abadan petrolleri ile gerginleşen durum ve Pehlevi'nin 1907 Antlaşma hükümlerini feshetmesi, İngiltere'nin Basra Körfezine donanma göndermesine ve iki ülkenin savaş durumuna gelmesine sebep oldu.

Nihayet Milletler Cemiyeti'nin arabuluculuğu ile anlaşmazlık çözümlendi. 29 nisan 1933'te İran ile Anglo- Persian Petrol Şirketi (APOC) arasında yapılan bir antlaşma ile İngiltere'nin İran petrollerinden alacağı hisse arttırıldı.

1933'de Hitler'in iktidara geçmesi ve hem batılılara hem de Rusya'ya karşı cephe alması üzerine İran dış politikasını Almanya tarafına yöneltti. Almanya ile İran arasındaki yakınlaşma ekonomik münasebetleri de olumlu yönde etkiledi.

Almanya'nın 1941 yılında Sovyet Rusya'ya taarruzları sonucu, İran, Sovyet Rusya ve İngiltere tarafından işgal edildi.

Afganistan:

Afganistan Temmuz 1880'de İngiltere ile imzaladığı bir antlaşma ile bu ülkenin nüfuz alanına girdi ve 1907 İngiliz- Rus Antlaşması ile de bu statü Rusya tarafından kabul edildi.

Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra Afganistan İngiltere'nin nüfuz ve vesayetinden kurtulmaya muvaffak oldu. Şubat 1919'da Afganistan'ın başına koyu bir İngiliz aleyhtarı olan **Emir Amanullah** geçti. Mayıs 1919'da Cihad-ı Mukaddes ilan eden Ama-nullah ordusu ile Hindistan üzerine yürüdü ve İngiltere için büyük bir tehdit oluşturdu.

İngiltere 140 bin kişilik bir kuvvet kullanarak ve 16 milyon İngiliz lirası harcayarak Amanullah'ı Hindistan'dan çıkarmayı başardı. Fakat 8 Ağustos 1919'da yapılan Ravalpindi Antlaşması ile de Afganistan'ın tam bağımsızlığını tanıyarak bu ülkeden çekilmek zorunda kaldı.

28 Şubat 1921'de Sovyet Rusya ile de bir dostluk antlaşması imzalayan Amanullah, Sovyetler'in Afganistan'ı tanımasını sağladı ve ayrıca Ruslar'dan ekonomik yardım temin etmeyi başardı. Fakat Sovyetler'in Türkistan, Özbekistan, Türkmenistan, Hive ve Buhara bölgelerini Bolşevikleştirmek için faaliyete geçmeleri, Sovyet-Afgan ilişkilerini de olumsuz yönde etkiledi. Bu bölgelerden kaçan Türkler Afganistan'a sığındılar. Amanullah Han, Enver Paşa'nın Türk aleminde başlattığı ayaklanmaları desteklemekten de çekinmedi. Hatta 1922'de bir Orta Asya Konfederasyonu kurmak için harekete geçti. Enver Paşa'nın ölümü bu düşüncenin gerçekleşmesini önledi ve Ruslar tüm Orta Asya'yı kontrolları altına aldılar.

Ruslar, Afganistan ile ilişkileri bozmadılar ve ekonomik yönden bu ülkeyi nüfuzları altına almak istediler. 10 Nisan 1927'de Sovyet Rusya ile Afganistan arasında bir tarafsızlık ve saldırmazlık antlaşması imzalandı.

Amanullah Han da İran Şahı gibi Atatürkü kendisine **örnek alarak** ülkesini çağdaşlaştırmak istedi ve bu konuda önemli reformlar gerçekleştirdi.

Amanullah'ın reformları tutucu çevrelerin tepki ve ayaklanmalarına sebep oldu ve Amanullah ülkeyi terk etmek zorunda kaldı. 1929 yılında Muhammed Nadir Han başa geçti ve o da Amanullah'ın yolunu takip etti. Ayrıca Türkiye ve Almanya ile yakın ilişkiler kurmaya çalıştı. 1933'te yerine geçen oğlu Muhammed Zahir Şah da aynı politikayı takip etti.

1941'de İran'ın İngiltere ve Rusya tarafından işgal edilmesi sonucu Afganistan da bu iki ülkenin baskısına maruz kaldı. İkinci Dünya Savaşı sonunda ise Afganistan, tekrar Sovyet nüfuzu altına girdi. (354)

---

354. Üçok, Siyasal Tarih, 1967, s.329-331; Armaoğlu, Siyasi Tarih, 1975, s. 511-522

4. Amerika Birleşik Devletleri ve İnziva Politikası:

Bugün dünyanın güç merkezi ve dünya üstünlüğünün lideri olan A. B. D. halkı, özgürlüğün ve bağımsızlık mücadelelerinin değerini bizzat kendi bağımsızlık mücadelesinde yaşayarak tecrübe kazanmış tarihi bir misyona sahiptir.

Nitekim Birleşik Devletler halkı, Avrupa'nın boyunduruğundan kurtulurken kendi başlarından geçenlerin bir tekrarı gibi görünen olaylara karşı büyük ilgi ve alaka göstermiştir. 1822 yılında, kamuoyunun büyük baskısı ile Cumhurbaşkanı Monroe'ye bağımsızlık mücadelesinden yeni çıkmış olan Kolombiya, Şili, Meksika ve Brezilya ülkelerini tanıma yetkisi verilmiş ve bunlar Avrupa Kıt'asından tamamiyle kopmuş bağımsız ülkeler olarak kabul edilerek, bunlara elçi teatisine girişilmiştir.

Bu tarihlerde bir kaç Orta Avrupa ülkesinde yeniliklere karşı korunmak amacıyla **"Kutsal İttifak"** olarak bilinen ortak bir birlik teşkil edilmişti. İttifak, halk hareketlerinin kendi sömürgelerine yayılmasını engelemeye yönelik bir teşebbüs idi ve Amerika'nın takip ettiği kendi kendini yönetme ilkesine tamamen ters idi.

İttifakın dikkatini İspanya ve bunun Yeni Dünya'daki sömürgeleri üzerine çevirmesi, A. B. D. 'nin Güney Amerika'daki yeni hükümetlerin bekası konusundaki güvenini ciddi şekilde sarstı. Washington, Hamilton, Jefferson, John Adams ve diğer Amerikan liderleri tarafından benimsenen **"Uzak durma siyasetimi** yıllardır izleyen Birleşik Devletler tarafından bu tür teşebbüsler yadırgandı ve çirkin hareketler olarak görüldü.

Bunun üzerine Amerikan Cumhurbaşkanı Monroe, 2 Aralık 1823'de "**Monroe Doktrini"** olarak bilinen prensiplerini kongreye sundu. **Monroe doktrininin öngördüğü hususlar şöyle idi:**

a. Elde ettikleri ve sürdürdükleri özgür ve bağımsız durumları ile Amerika Kıt'aları bundan böyle Avrupa devletlerinden herhangi birinin kolonileştirme isteklerine konu olamaz.

b. Kutsal İttifak Devletleri'nin siyasal sistemi Amerika'nınkinden tamamen farklıdır. Kendi sistemlerini bu yarım kürenin herhangi bir yerinde yaymak için yapacakları herhangi bir girişimi barış ve güvenliğimiz için tehlikeli görürüz.

c. Avrupa ülkelerinin herhangi birinin mevcut kolonilerine, ya da ona tabi olan bölgelere hiç müdahale etmedik ve etmeyeceğiz.

d. Avrupa devletlerinin kendilerini ilgilendiren sorunlar yüzünden yaptıkları savaşlarda hiçbir zaman taraf tutmadık ve böyle bir davranış siyasetimize de uymaz. " (355)

Monroe Doktrini Amerikan siyasetinin adeta değişmeyen Anayasası olmuş ve bu nedenledir ki Birinci Dünya Savaşı'na dahi Almanya tarafından güvenliğinin yakın bir şekilde tehlikede olduğunu gördüğü için girmiştir. Ancak, **Amerika,** bu **savaşa bir ortak olarak değil, taraf olarak katılmış** ve savaştan çekilme hakkını daima muhafaza etmiştir. (356)

Keza, Monroe Doktrini dünya politikasında Birleşik Devletler'in siyasetini açıklığa kavuştururken bu ilkelerden sapma temayülü gösteren liderlerine müsamaha göstermemiştir.

Nitekim, Başkan Wilson, Birinci Dünya Savaşı'nı sona erdiren antlaşmaları ve özellikle de Versay Antlaşmasını ve ona bağlı Milletler Cemiyeti Paktı'nı Amerikan halkına kabul ettirebilmek için yoğun bir çaba göstermiştir. **Bu amaçla;** 22 günde

---

355. Amerikan Tarihinin Ana Hatları, s.67-68

356. Amerikan Tarihinin Ana Hatları, s.68,124; Renouvin, Birinci Dünya Savaşı, 1993, s.71

8. 000 mil yol katederek ve 37 söylev vererek Amerikan kamuoyunu ikna etmek istemiş, ancak buna muvaffak olamamıştır. Hatta bu geziler sırasında felç olmuştur. Tüm bu gayretlere rağmen **Amerikan Senatosu, Versay Antlaşmasını ve Milletler Cemiyeti Paktı'nı onaylamamıştır.** Bu iki belge için Senato'da Kasım 1919, Ocak 1920 ve Mart 1920'de üç defa oylama yapılmış, lakin hiç birinde tasdik için yeterli oy çoğunluğu sağlanamamıştır. **Bu sonuç;** hasta durumda olan Wilson'ı çok üzmüş ve **"Şimdi onlar ne kaybettiklerini acı bir tecrübe ile öğreneceklerdir. Dünyanın liderliğini kazanmak için elimize bir fırsat geçmişti. Fakat bu fırsatı kaybettik ve yakında bu kaybın nasıl bir trajedi olduğunu göreceğiz. "** diyerek endişelerin ifade etmiştir. (357)

Amerikan halkı, 1920 cumhurbaşkanlığı seçimlerinde Birinci Dünya Savaşı'na damgasını vuran ve açıkladığı 14 prensip ile tüm dünyanın dikkatim üzerinde toplayan Wilson'ın yerine Monreo Doktrini'ni savunan Cumhuriyetçilerin adayı **Warren G. Harding'i** Başkanlığa seçerek Wilson politikası yerine muhafazakar politikayı tercih etmiştir. (358)

Monreo Doktrininde olduğu gibi, Versay'dan sonra da Amerika, Milletler Cemiyeti ve Avrupa ile ilgisini tamamen kesmemekle birlikte, Latin Amerika ve Uzak Doğu ile daha fazla ilgilendi. Bu dönemde Avrupa'nın Uzak Doğu ile ilgisi azalırken Japonya yeni bir güç olarak bölgede etkin rol almaya başladı. Dolayısıyla Japonya Amerika için bir rakip ülke ve endişe konusu oldu. 1922 Washington Konferansı ile Japon deniz gücünün sınırlanmasında, bu durum önemli bir faktör oluşturdu. Bununla birlikte, Uzak Doğu'da Japonya ile Birleşik Amerika arasında sürtüşme ve çatışmalar 1931 yılından itibaren yeni bir boyut kazandı. (359)

5. Silahsızlanma Antlaşmaları:

a. Washington Deniz Silahsızlanması Konferansı:

Bu konu, doğrudan doğruya Uzak Doğu'da Amerika ile Japonya arasındaki rekabetten doğmuştur. Japonya, Avrupa'nın içinde bulunduğu durumdan faydalanarak özellikle Çin üzerinde etkili olmuş ve 1915 yılında bu ülke ile yaptığı bir antlaşma ile birçok hak ve imtiyazlar kazanmıştır. Amerika için önemli bir pazar olan Uzak Doğu'daki Japon üstünlüğü Amerika'yı rahatsız etmiştir. Bu bölgedeki ekonomik menfaatlerini korumak isteyen Amerika, büyük bir deniz silahları yapımı programı uygulamaya başlamıştır. Ancak, Japonya da buna aynı şekilde bir programla cevap vermiştir. Fakat bu yarış her iki ülke kamuoyu tarafından tenkitlere maruz kalmıştır.

Konuyu barışçı yollarla çözmek isteyen Amerika Cumhurbaşkanı Harding, Kasım 1921'de ilgili devletleri Washingtorı'da bir toplantıya davet etmiştir. Konferans, birçok antlaşmalar imzalayarak 6 Şubat 1922'de sona ermiştir.

Bu antlaşmalardan **Birincisi;** A. B. D., İngiltere, Fransa ve Japonya arasında imzalanmış olup, **'Dörtlü Antlaşma"** adım alır. **Buna göre taraflar;** birbirlerinin Pasifik'teki ülkelerine karşılıklı saygıyı taahhüt ediyorlardı. Bu, Amerika için, Japonya'nın yayılmacı emellerine karşı Filipinler'in korunması idi.

357. Armaoğlu, Siyasi Tarih, 1975, s. 530-531
358. Amerikan Tarihinin Ana Hatları, s.126-127
359. Armaoğlu, Siyasi Tarih, 1975, s.532-533

İkinci Antlaşma; 6 Şubat 1922'de A. B. D., İngiltere, Japonya, Belçika, Çin, İtalya, Hollanda ve Portekiz arasında imzalanan **"Dokuz Devlet Antlaşması"** (Nine-Power Treaty)dır. Bu antlaşma ile devletler, Çin konusunda uygulayacakları politika ve prensipleri tespit ettiler. **Buna göre;** Taraflar, Çin'in egemenliğine, bağımsızlığına, toprak ve idare bütünlüğüne saygı gösterecekler ve tüm Çin topraklarında ticaret ve endüstriyel fırsat eşitliği prensibini uygulayacaklardı.

Üçüncü Antlaşma ise; yine 6 Şubat 1922'de Birleşik Amerika, İngiltere, Japonya, Fransa ve İtalya arasında imzalanan **"Deniz Silahlarının Sınırlandırılmasına** ait antlaşma idi. **Bu antlaşma ile;** 35. 000 tonu geçmeyecek olan ve Capital ships denilen büyük gemiler bakımından her devletin sahip olabileceği deniz gücü sınırlandırıldı. (360)

b. Londra Deniz Silahsızlanması Konferansı:

1922 Washington Antlaşmaları büyük tip gemilerle ilgili esasları kapsamına almış, küçük tonajlı gemiler antlaşmanın kapsamı dışında kalmıştı. Birleşik Amerika küçük tip gemi üretiminin de kontrol altına alınması için Haziran 1927'de Cenevre'de ikinci bir deniz silahsızlanması konferansı toplanmasını sağladı. Ancak, bu konferansa Fransa ve İtalya katılmamakla birlikte İngiltere de İmparatorluk deniz yollarının uzunluğunu ileri sürerek birçok gemi için sınırlamaya yanaşmadı.

Cenevre Konferansının başarısızlığı Amerikan-İngiliz ilişkilerini olumsuz yönde etkiledi. Keza, İngiltere'nin kara silahları konusunda Fransa'yı; Fransa'nın da deniz silahları için İngiltere'yi desteklemesi İngiltere ile Amerika arasında bir deniz silahları yarışına sebep oldu. Fakat 1928'de Kellog Paktı'nın yapılması ve 1929'da İngiltere de İşçi Partisi'nin iktidara gelmesi İngiliz-Amerikan ilişkilerinin normale dönmesine imkan verdi. Bunun sonucu olarak; Ocak 1930'da Londra'da üçüncü defa bir deniz silahsızlanması konferansı daha toplandı. Konferansa Amerika, İngiltere, Fransa, Japonya ve İtalya katıldı.

22 Nisan 1930 Londra Antlaşması ile kruvazör ve daha küçük tonajlı gemilerde ülkelere ayrılan tonajlar tespit edildi. Uçak gemilerinin oranı için de Washington Antlaşması esasları kabul edildi. Fransa ve İtalya bahsekonu antlaşmanın tonajlar ve oranlar kısmını imzalamadılar. Tüm gayretlere rağmen bu başarılı sonuç uzun ömürlü olmadı. 1931 yılından itibaren uluslararası buhranların peşpeşe çıkması ile deniz ve kara silahlarında yarışma tekrar başladı. (361)

6. Sovyet Rusya ve Batılılar:

Locarno Antlaşmasının hemen öncesinde bir İngiliz güvenlik politikacısı şöyle diyordu**: "Avrupa bugün üç esaslı unsura bölünmüştür**: Galipler, Mağluplar ve Rusya... Rusya'ya rağmen ve belki de Rusya dolayısıyla, bir güvenlik politikası tespit etmek zorundayız. " 1925'de Avrupa'nın nisbeten barış dönemine girdiği sırada belirtilen bu görüş, Batılılar için daha Bolşevik ihtilalinin hemen ertesinde ortaya çıkmıştı ve dikkat çekiciydi. (362)

Bolşevik ihtilali ile Çarlık Rusyası tasviye edildikten sonra Çarlık taraftan askerler ayaklandılar ve ülke bir iç savaş dönemine girdi. Sibirya'da Amiral Kolchak, Güney Rusya'da Denikine ve Wrangel Bolşeviklere karşı savaşı sürdürdüler. Bu sırada

360. Armaoğlu, Siyasi Tarih, 1975, s. 534-536
361. Armaoğlu, Siyasi Tarih, 1975, s.537-538; Amerikan Tarihinin Ana Hatları, s.142
362. Armaoğlu, 20. Yüzyıl Siyasi Tarihi, 1995, s.163

Müttefikler Bolşevik aleyhtarlarını desteklemek istediler ve Aralık 1918'de Fransa Odessa limanına yeni kuvvetler çıkardı. Fakat Batılıların çabaları bir sonuç vermedi ve Bolşevikler 1921 yılında tüm ülkeye egemen oldular. Bunun üzerine Müttefikler de Rusya'daki kuvvetlerini çekmek zorunda kaldılar.

Fakat Polonya meselesi Rusya ile Batılılar arasında çatışma konusu olmaya devam etti. Polonya banş antlaşmaları sonunda bağımsızlığını elde edince, 1772 Polonya'sını tekrar gerçekleştirmek istedi. Rusya'nın içinde bulunduğu iç savaştan faydalanan Polonya, 1920 yılı başlarında Ukrayna'ya girdi. Sovyetler buna karşı koydular ve *ayrıca yaz* ortalarında Varşova'ya kadar ilerlediler. Bunun üzerine İngiltere ve Fransa Polonya'nın yardımına koştular ve Rus-lar'ı Varşova önlerinde ağır bir yenilgiye uğrattılar. Sovyet Rusya ile Polonya arasında 19 Mart 1921'de **Riga Barış Antlaşması** imzalandı. Bu antlaşmaya göre Polonya doğu sınırlarını biraz daha genişletme imkanı buldu ve Curzon Çizgisi ile tespit edilen hatta kadar genişledi.

Batılıların bu davranışı Sovyet Rusya'da bir korku ve endişe ve kendisini ortadan kaldırmak gibi bir düşünce ortaya çıkardı. Aslında, Sovyetler de Batılılara güvence veremediler.

Batılılar bir süre Sovyetler'i resmen tanımaktan kaçındılar. Buna rağmen Ocak 1924'te İtalya, Şubat 1924'de İngiltere, Ekim 1924'te Fransa ve 1933'te de A. B. D. Sovyet rejimini tanıdılar.

Batılıların en çok endişe duydukları konulardan biri de Rusya ile Almanya arasında imzalanan 16 Nisan 1922 tarihli Rapallo Antlaşması oldu. Bu antlaşma iki devlet arasında normal diplomatik ilişkilerin kurulmasını ve savaşın sonuçları itibari ile her türlü iddialarından vazgeçmeyi kapsamaktaydı.

Çiçerin'in 1929'da Dışişleri Bakanlığına gelmesiyle Sovyet Rusya dış politikada **kollektif güvenlik politikası** dönemini başlattı. Ancak, 1933'te Hitler'in iktidara gelmesi, Sovyet Rusya için büyük bir endişe kaynağı yarattı. (363)

C. TÜRKİYE VE DIŞ POLİTİKASI (ATATÜRK DÖNEMİ) (1919-1938)

1. Milli Mücadele Dönemi:

Türkler, 1600'lü yıllardan itibaren dünya egemenliği ile ilgili üstünlüklerini Osmanlı İmparatorluğumun doğal bünyesi içinde kaybetmeye başladılar. Bu durum, Birinci Dünya Savaşı'nın sonuna kadar devam etti. Savaş sonunda da hemen tüm varlıklarını yitirme noktasına geldiler.

Bu süreç içinde Osmanlı İmparatorluğu zaman zaman toprak ve nüfus kaybına uğradı ve giderek küçüldü. Ancak, 1828-1829 Osmanlı-Rus Harbi'ni sona erdiren 1829 Edirne Antlaşması ile Yunanistan bağımsızlığını elde etti ve devletten ayrıldı. Yunan bağımsızlığı Osmanlı İmparatorluğu için bir dönüm noktası teşkil etti. Milliyetler prensibi (çok ulusluluk) üzerine bina edilen devlet, müteakip kopmalara ve bölünmelere engel olamadı.

363. Dünya Tarihi Ansiklopedisi, s.291-292; Armaoğlu, 20.Yüzyıl Siyasi Tarihi, 1995, s.165-169, Üçok, Siyasal Tarih, 1967, s. 342-347

Nitekim Yunan bağımsızlığını, 1877-1878 Osmanlı-Rus Harbi sonunda diğer tebaa'nın bağımsızlıkları takip etti. Savaşı sona erdiren 1878 Berlin Andlaşması ile Sırbistan, Karadağ ve Romanya bağımsız devletler oldular ve Osmanlı Devleti'nden ayrıldılar. Keza, başlangıçta muhtariyete kavuşan Bulgaristan da 1908'de İkinci Meşrutiyetin ilanı üzerine bağımsızlığını ilan etti. Böylece, Osmanlı demografik yapısının önemli bir unsuru olan tebaa, Osmanlı İmparatorluğunu terk etmiş oldu. Hatta bununla da yetinmeyerek, her yeni kurulan devletin yaptığı gibi büyümek ve güçlenmek arzularına uydular ve 1912 Balkan Savaşı ile Balkanlar'daki Osmanlı egemenliğine tamamen son verdiler.

Şimdi sıra cemaad'ın durumuna gelmişti. Cemaad, Osmanlı demografik yapısı içerisinde ayrı bir konuma ve ayrıcalığa sahipti. Ancak, bu grubunda geleceği, tebadan bağımsızlık faktörü hariç pek farklı olmadı. Cemaad'ın yoğunluk teşkil ettiği Arap alemi ve Orta Doğu bölgesi, Birinci Dünya Savaşı sonunda tamamen İtilaf Devletleri'nin kontrolüne girdi. Bu sonuç Osmanlı İm-paratorluğu'nun çöküşünü hazırladı ve böylece devletin üç temel unsurundan biri olan millet faktörü etkinliğini ve hatta varlığını kaybetti. En kuvvetli unsurunu önemli ölçüde yitiren devlet, sahip olduğu ülke ve egemenlik faktörlerini de **30 Ekim 1918 tarihli Mondros Mütarekesi** ve onu tamamlayan **10 Ağustos 1920 Sevr Antlaşması** ile kaybederek hukuken ve fiilen ortadan kalktı.

Osmanlı İmparatorluğu'nun sona erdiğini, 15 Mayıs 1919'da Samsun'a hareketinden önce kendisini ziyarete giden Mustafa Kemal'e, son Osmanlı Padişahı Vahideddin şu ifadelerle açıkladı: Görüyorsun, ben artık ülkeyi ve milleti nasıl kurtarmam gerektiği konusunda tereddüt içindeyim. İnşallah millet tehlikeyi farkeder ve hazırlıklı olur da, bu kötü durumdan hem kendisini, hem de beni kurtarır. "(364)

Bu ifadeler aynı zamanda ferdi otoriteye dayanan egemenlik faktörünün de sona ermesi demekti.

a. 30 Ekim 1918 Mondros Mütarekesi ve Önemi:

Osmanlı Devleti ile İtilaf Devletleri arasında Birinci Dünya Sa-vaşı'nı sona erdirmeyi öngören mütareke, Bahriye Nazın Albay Rauf Bey, Reşat Hikmet ve Sadullah Beylerden oluşan Osmanlı heyeti tarafından Mondros limanındaki Agamemnon muharebe gemisinde imzalandı. **Mütarekenin maddeleri şöyle idi:**

" **Madde 1-** Karadeniz'e geçmek için Çanakkale ve Karadeniz Boğazlarının açılması ve Karadeniz'e geçmenin sağlanması, Çanakkale ve Karadeniz Boğazlarının müttefikler tarafından işgali.

Madde 2- Osmanlı sularındaki bütün torpil tarlaları, torpito ve kovan yerleri ve diğer engellerin yerleri gösterilecek, bunları taramak veya kaldırmak için istenildiği zaman yardım edilecektir.

Madde 3- Karadenizdeki torpil mevkileri hakkında mevcut bilgi verilecektir.

Madde 4- İtilaf Devletleri'ne ait harp esirleri ile, Ermeni esir ve mevkufları İstanbul'da toplanacak, kayıtsız ve şartsız itilaf hükümetlerine teslim olunacaktır.

---

364. Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Yayını, 1989, c.I, s.16.

Madde 5- Hudutların muhafazası ve iç güvenliğin korunması için lüzumu görülen kuvvetlerden maadasının derhal terhis, işbu askeri kuvvetlerin miktar ve durumları, Osmanlı Devleti ile müzakere edildikten sonra, müttefikler tarafından kararlaştırılacaktır.

Madde 6- Osmanlı kara sularında zabıta ve buna benzer hususlar için kullanılacak küçük gemiler müstesna olmak üzere, Osmanlı sularında veya Osmanlı Devleti tarafından işgal edilen sularda bulunan bütün savaş gemileri gösterilecek, Osmanlı limanlarında mevkuf bulundurulacak.

Madde 7- Müttefikler, emniyetlerini tehdit edecek durum zuhurunda herhangi bir stratejik bir stratejik noktayı işgal hakkım haiz olacaklardır.

Madde 8- Bugün Osmanlı işgali altında bulunan bütün liman ve demiryollarından İtilaf Devletleri tarafından istifade edilmesi ve itilaf Devletleri ile savaş halinde bulunan devletlere kapatılması, Osmanlı gemileri de ticaret ve ordunun terhis hususlarında benzer şartlar içinde faydalanacaklardır.

Madde 9- İtilaf Devletleri'ne Osmanlı tersane ve limanlarında bütün gemilerin tamirleri için kolaylık gösterilecektir.

Madde 10- Toros tünellerinin müttefikler tarafından işgali.

Madde 11- İran kuzey batısında ve güney Kafkasya'daki Osmanlı kuvvetlerinin derhal savaştan evvelki hudut gerisine alınması hususunda evvelce verilen emir icra edilecektir. Güney Kafkasya'nın evvelce Osmanlı kuvvetleri tarafından boşaltılması emredildiğinden, kalan kısmı müttefikler tarafından mahalli durum tetkik edilerek istenilirse boşaltılacaktır.

Madde 12- Hükümet muhabereleri müstesna olmak üzere, telsiz telgraf ve kabloların itilaf memurları tarafından murakabesi.

Madde 13- Bahri, askeri ve ticari madde ve malzemenin tahrip edilmemesi.

Madde 14- Memleketin ihtiyacı sağlandıktan sonra kalan kömür, akaryakıt ve deniz levazımının Türkiye kaynaklarından satın alınması için kolaylık gösterilmesi (Mezkur maddelerden hiç biri ihraç olunmıyacaktır.)

Madde 15- Bütün demiryollarına itilaf murakabe subayları memur edilecektir. Bunların arasında bugün Osmanlı Devleti'nin murakabesi altında bulunan güney Kafkas demiryolları serbest ve tam olarak, İtilaf memurlarının idaresi altına konacaktır. Ahalinin ihtiyacı dikkate alınacaktır. İşbu maddede Batum'un işgali dahildir. Osmanlı Devleti Baku'nun işgaline itiraz etmiyecektir.

Madde 16- Hicaz, Asir ve Yemen'de, Suriye ve Irak'ta bulunan birlikler en yakın İtilaf komutanına teslim olunacaktır ve Ki-likya'daki kuvvetlerin muhafazası için lüzumlu olandan maadası 5 nci maddedeki şartlara göre geri çekileceklerdir.

Madde 17- Trablus'ta ve Bingazi'de bulunan Osmanlı subayları en yakın İtalyan birliklerine teslim olunacaklardır. Teslim olmadıkları takdirde Osmanlı Hükümeti muhabere ve yardımı kesmeyi taahhüt eder.

Madde 18- Mısır'da dahil olduğu halde Trablus ve Bingazi'de işgal edilen limanlar en yakın İtilaf muhafaza birliğine teslim edilecektir.

Madde 19- Alman, Avusturya deniz, kara subayları ve sivil memurları ve teb'asının bir ay içinde, uzak olanların bir aydan sonra mümkün olan en kısa bir zamanda Osmanlı memleketini terk etmeleri gerekir.

Madde 20- Terhis edilecek Osmanlı kuvvetlerine ait teçhizat, silah, cephane ve nakil vasıtalarının kullanma tarzına ait verilecek talimata riayet olunacaktır.

Madde 21- Müttefiklerin menfaatlerini korumak için iaşe nezareti yanında İtilaf mümessilleri bulunacak ve kendilerine bu bapta lüzum görülecek bütün bilgiler verilecektir.

Madde 22- Osmanlı harp esirleri İtilaf Devletleri yanında muhafaza edilecek. Sivil harp esirleri ile, askerlik çağı dışında olanların terhisleri dikkate alınacaktır.

Madde 23- Osmanlı Devleti merkezi hükümetlerle bütün ilişkilerini kesecektir.

Madde 24- Altı vilayette "**aslında altı Ermeni vilayeti"** karışıklık zuhurunda bu vilayetlerin herhangi bir kısmını işgal hakkını İtilaf Devletleri muhafaza ederler.

Mayıs 25- Müttefiklerle Osmanlı Devleti arasındaki savaş 1918 yılı Ekim ayının 31 nci günü vasati mahalli saat ile öğle vakti sona erecektir. İmzalar**: Arthur Galthorpe, H. Rauf, Reşat Hikmet, Sadullah"**(365)

Osmanlı Padişahı şartları ağır bulmakla birlikte, diğer müttefik hükümdarları gibi tahtını kaybetmediği için mütarekeden memnun idi. Başbakan İzzet Paşa da Türk heyetinin iyi karşılanması sebebiyle Amiral Galtrop'a teşekkür mektubu gönderdi. İki devlet arasındaki dostluk ilişkilerinin bir daha bozulmamasını diledi.

Yıldırım Orduları Grubu Komutanı **Mustafa Kemal ise, bir** yandan hükümeti uyarırken diğer taraftan ordunun takviye edilmesini istiyor ve ülkenin savunulmasında ısrar ediyordu.

Tekliflerinin dikkate alınmadığını gören Mustafa Kemal, komutayı hemen teslim etmek üzere yerine görevlendirilecek kişinin süratle gönderilmesini talep etti ve müteakiben de İstanbul'a gitmek için yola çıktı. (366)

25 Maddeden oluşan Mondros Mütarekesi, Osmanlı Devleti'nin devlet olma özelliğini ortadan kaldıran; Ordu bağımsızlığını yok eden; İtilaf Devletleri'ne Osmanlı topraklarım işgal hakkı sağlayan özelliklere sahipti.

Mütarekenin en önemli maddesi de, İtilaf Devletleri'ne ülkenin stratejik noktalarını işgal hakkı sağlayan 7 nci maddesi idi.

Nitekim 7 nci madde hükümlerine dayanarak Fransızlar; 7 Aralık 1918'de Antakya'yı, müteakiben İskenderun'u, 20 Aralık'da Adana'yı, 29 Aralık'da Tarsus'u işgal ettiler.

İngilizler; 13 Ocak 1919'da Kilis, 15 Ocak'da Antep, daha sonra Urfa ve Maraş bölgelerini işgal ettiler. Ancak İngilizler, bu bölgeleri bilahare Fransızlar'a terk ettiler.

İtalyanlar ise; 22 Mart 1919'da Antalya ve Burdur, 11 Mayıs'da Bodrum, 12 Mayıs'da Fethiye ve Marmaris'i işgal ettiler.

Nihayet 15 Mayıs 1919'da da Yunanlılar İzmir'i işgal ederek ilk iki gün içinde 2. 000 civarında Türk'ü katlettiler.

---

365. Belen, Em. General Fahri, Türk Kurtuluş Savaşı, Ankara, 1973, s.11-14; Soysal, İsmail, Türkiye'nin Siyasal Andlaşmaları, c.I (1920-1945) s.12-14

366. Belen, Türk Kurtuluş Savaşı, s.15-17; Türk İstiklal Harbi (Mündros Mütarekesi ve Tatbikatı) c.I Ankara, 1962, s.48-56; Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, 1989, c.III, s.1-2

İtilaf Devletleri'nin işgalleri devam etti ve bir süre sonra tüm ülke genelinde yaygınlaştı. (367)

b. Kongreler, Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin Açılması ve Milli Politika:

Atatürk 19 Mayıs 1919'da Samsun'a çıkışından T. B. M. M. 'nin açılışına kadar geçen dönemdeki önemli milli faaliyetler şunlardır:

(1) Amasya Tamimi (22 Haziran 1919),

(2) Erzurum Kongresi (23 Temmuz-7 Ağustos 1919),

(3) Balıkesir Harekatı Milliye Kongresi (26-31 Temmuz 1919),

(4) Alaşehir Kongresi (Harekatı Milliye ve Reddi İlhak Büyük Kongresi) (16-25 Ağustos 1919),

(5) Sivas Kongresi (4-11 Eylül 1919),

(6) Amasya Mülakatı (20-22 Ekim 1919),

(7) Sivas Komutanlar Toplantısı (16-29 Kasım 1919),

(8) Son Meclisi Mebusan ve Misak-ı Milli (28 Ocak 1920) (368)

Misak-ı Milli (Milli Ant):

Misak-ı Milli'nin esasları; Amasya Tamimi, Erzurum ve Sivas Kongreleri kararları ve 20-22 Ekim 1919 tarihli Amasya Mü-lakatı'na dayanır. (369)

Bu tamim, kongre ve mülakatta oluşan fikirler; 12 Ocak 1920'de, İstanbul'da toplanan son Osmanlı Meclis-i Mebusan'ı tarafından görüşüldü. Meclis'in 28 Ocak tarihli oturumunda kabul edilen metin, 17 Şubat 1920 tarihinde açıklandı. Milli Ant anlamını taşıyan " **Misak-ı Milli" ye göre:**

(1) " Osmanlı Devleti'nin 30 Ekim 1918 tarihli mütareke imzaladığı tarihte düşman ordularının işgali altında bulunan Arap memleketlerinin durumunun, halkın serbestçe verecekleri oya göre belirlenmesi gereklidir. Bu mütareke hududu içinde Türk ve İslam çoğunluğu bulunan kısımların tümü, hiç bir şekilde ayrılık kabul etmez bir bütündür.

(2) Halkın oyu ile ana vatana katılmış olan üç sancakta (Elviyieyi Selase, Kars, Ardahan, Batum) gerekirse halkın oyuna başvurulmasını kabul ederiz.

(3) Türkiye barışına bırakılan Batı Trakya hukuki durumunun saptanması da halkın tam bir hürlükte verecekleri oya uygun olmalıdır.

(4) Hilafet merkezi ve Osmanlı Devleti'nin başkenti olan İstanbul şehriyle Marmara Denizi'nin güvenliği her türlü zedelenmeden masun (korunmuş) olmalıdır. Bu esas kabul edilmek şartıyla Akdeniz ve Karadeniz boğazlarının dünya ticaret ve ulaşımına açılması hususunda bizimle diğer bütün ilgili devletlerin birlikte verecekleri karar geçerlidir.

(5) İtilaf Devletleriyle, düşmanları ve bazı ortakları arasında kararlaştırılmış olan anlaşma esasları dairesinde azınlıkların hakları, komşu memleketlerdeki Müslüman halkın aynı haktan yararlanmaları şartıyla tarafımızdan kabul ve temin edilecektir.

---

367. Dr.Yılmaz, Yakın Dünya Harp Tarihi Özetleri; s.27-28; Görgülü, Dr.İsmet Ana Hatlarıyla Türk İstiklal Harbi, Kastaş Yayınları, İstanbul, s. 20

368. Dr.Yılmaz, Yakın Dünya Harp Tarihi Özetleri; s.28

369. Nutuk, c.I s.242-249

(6) Milli ve iktisadi gelişmemiz imkan dairesine girmek ve daha ileri ve düzenli bir şekilde iş görmeye muvaffak (başarılı) olabilmek için her devlet gibi bizim de gelişmemizin sağlanması sebeplerinin temininde İstiklal ve tam bir hürlüğe sahip olmamız hayat ve beka (var olma) esasıdır. Bu sebeple siyasi, adli, mali gelişmemize engel olan kayıtlara karşıyız. Hissemize düşecek olan borçlarımızın ödenmesi şartları da bu esasa aykırı olmayacaktır. " (370)

Mebuslar Meclisi, **M. Kemal Paşa** tarafından hazırlanmış olan Erzurum ve Sivas kongrelerinde alınan kararları benimseyen, milli sınırlar içinde tam bağımsız yeni bir Türk devletinin esaslarını kapsayan Misak-ı Milli'yi kabul etmekle büyük bir görevi yerine getirmiş oldu.

Bu kongre ve toplantılarda milli hudutlar tespit edilmiş, vatanın ve milletin varlığına yönelik tehlikelere karşı tedbirler düşünülmüş, fikirler ve alınan kararlar Türk Milleti'ne maledilerek kurtuluş için Türk milliyetçiliği esas alınmıştır.

Bu cümleden olarak, milli hudutlar 30 Ekim 1918 Mondros Mütarekesi imzalandığı tarihte orduların bulunduğu hatlar esas alınarak belirtilmiştir. Türk İstiklal Savaşı'nın ana hedefi olan ve daha sonraki Atatürk döneminde de Türk dış politikasının ruhunu oluşturan **"Misak-ı Milli"** önce Erzurum ve Sivas kongrelerinde kabul edilip şekillendikten sonra 28 Ocak 1920'de Osmanlı Meclisi Mebusanı tarafından da kabul edilerek resmileşmiş ve hukukileşmiştir.

Ancak bu gelişmeler İtilaf Devletleri'ni rahatsız etmiştir. Bunun üzerine İtilaf Devletleri 16 Mart 1920'de İstanbul'u işgal ettiler ve Osmanlı Meclis-i Mebusanı'nı dağıttılar. Bu durum, 23 Nisan 1920'de Ankara'da T. B. M. M. 'nin açılışı ile yeni bir dönemin başlamasına kadar devam etti. (371)

Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin Açılması:

TBMM, 23 Nisan 1920'de en yaşlı üye olan Sinop Milletvekili Şerif Bey'in (Alkan) başkanlığında toplanarak, onun şu konuşmasıyla çalışmalarına başlamıştır:

"Burada bulunan saygıdeğer insanlar! İstanbul'un geçici kaydıyla yabancı kuvvetler tarafından işgal olunduğu ve tüm te-melleriyle halifelik makamının ve hükümet merkezinin bağımsızlığının yok edildiği hepimizce bilinmektedir. Bu duruma baş eğmek, ulusumuzun bize sunulan yabancı köleliğini kabul etmesi demektir. Ancak, tam bağımsızlık ile yaşamak için kesin olarak kararlı bulunan ve ezelden beri özgür ve başına buyruk yaşamış olan ulusumuz kölelik durumunu son derece sertlik ve kesinlikle reddetmiş ve hemen vekillerini toplamaya başlayarak yüksek meclisinizi meydana getirmiştir. Bu yüksek meclisin en yaşlı üyesi olarak ve Tanrının yardımıyla ulusumuzun iç ve dış tam bağımsızlık içinde alın yazısının sorumluluğunu doğrudan doğruya yüklenip kendi kendisini yönetmeye başladığını tüm cihana ilan ederek Büyük Millet Meclisi'ni açıyorum". Sözleri ile göreve başlamıştır. (372)

Atatürk T. B. M. M. nin açılışının ertesi günü (24 Nisan 1920) mecliste yaptığı konuşmada Milli Hududu şu şekilde açıklamıştır: **"Vatanımızın hududu olacak bu hududu ihtimal teferruatiyle bilmeyen arkadaşlarımız vardır. Kısaca izah edeceğim. Doğu hududuna üç sancak (Kars, Ardahan ve Batum) dahildir.**

---

370. Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi, c.1/1, Yükseköğretim Kurumu Yayını, Ankara, 1989, s.82-83

371. Dr.Yılmaz, Yakın Dünya Harp Tarihi Özetleri; s.28-29

372. Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi, 1989- s.92; Genç Osmani Kemal Zeki, İhtilal Meclisi İstanbul, 1980, s.73

Batı hududu; Edirne bizde kalacak şekilde geçmektedir. Güney hududu; İskenderun güneyinden başlar, Halep ile Katıma arasında Cerablus Köprüsü'ne ulaşır ve doğu kesiminde de Musul Vilayeti, Süleymaniye ve Kerkük bölgelerini içine alır. " (373)

Hudutlar da dahil olmak üzere Misak-ı Milli ile tespit edilen hedefler, 23 Nisan 1923'te toplanan ve milli hakimiyet esasına dayanan T. B. M. M. ve hükümeti tarafından safha safha gerçekleştirilmiştir.

Milli Politika:

Atatürk Osmanlı döneminde izlenen siyasetin yeni Türkiye'nin siyasi politikası olamayacağını belirtmiştir. Çünkü, "Osmanlı Devleti'nin izlediği siyaset milli olmadığı gibi aynı zamanda belirsiz ve istikrarsız bir siyasetti. Çeşitli milletleri ortak ve genel bir ad altında toplamak ve bu değişik ulusları eşit haklar ve koşullar altında bulundurarak güçlü bir devlet kurmak parlak ve çekici bir siyasal görüştür. Ama aldatmacadır. Dahası hiçbir sınır tanımayarak dünyadaki bütün Türkleri bir devlet olarak birleştirmek, ulaşılamayacak bir amaçtır. Bu, yüzyılların ve yüzyıllarca yaşamakta olan insanların çok acı, çok kanlı olaylar ile ortaya koyduğu bir gerçektir. " diyen Mustafa Kemal, Pan-islamizm ve Pan-turanizm politikalarının dünyada başarıya ulaşamadığını vurgulamıştır. Sözlerine daha sonra şöyle devam etmiştir. "Bizim açıklık ve uygulanabilirlik gördüğümüz siyasal yöntem milli siyasettir. " Dünyanın bu günkü genel koşullan ve yüzyılların kayalarda ve karakterlerde yerleştirdiği gerçekler karşısında hayali olmak kadar büyük hata olamaz. Tarihin dediği budur; bilimin, aklın, mantığın dediği böyledir.

Ulusumuzun güçlü, mutlu ve sağlam bir düzen içinde yaşayabilmesi için, devletin bütünüyle ulusal bir siyaset takip etmesi ve bu siyasetin iç bünyemize tam uyumlu ve dayalı olması gereklidir. **Ulusal siyaset demekle anlatmak istediğim şudur:** Ulusal sınırlarımız içinde her şeyden önce kendi gücümüze dayanarak varlığımızı koruyup ulusun ve yurdun gerçek mutluluğuna ve bayındırlığına çalışmak; gelişigüzel, ulaşılamayacak istekler peşinde ulusu uğraştırmamak ve zarara sokmamak, uygarlık dünyasının uygarca ve insanca davranışını ve karşılıklı dostluğunu beklemektir. "(374)

Ulus ve devlet olarak yaşanılan acı gerçeklerin bir analizi olan bu konuşma, Yeni Türk Devleti'nin izleyeceği ulusal, barışçı ve gerçekçi bir politakanın da temelini oluşturmuştur.

İşte bu temel politikadan hareketle önce İstiklal mücadelesi verildi ve müteakiben de modern Türkiye Cumhuriyeti ile İnkılaplar gerçekleştirildi.

c. İstiklâl Harbinin Mahiyeti:

İstiklal Harbi, yalnız askeri ve siyasi, alanda yapılmış bir mücadele olmayıp; Osmanlı İmparatorluğu'nun yıkılmakta olduğunu gören Türk Milleti'nin, her bakımdan bağımsız bir devlet ve çağdaş bir toplum durumuna gelme mücadelesidir. Mustafa Kemal'in önderliğinde, birçok cephelerden taarruz ve müdafaayı gerektiren bu mücadele ve gayretin heyet-i umumiyesi İstiklal Harbi'ni teşkil eder. (375)

---

373. Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, 1989, c.I s.28-29

374. Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi, c.1/1, s. 93 M.emal Atatürk, Nutuk, (3.Cilt) c.II Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1981, s.433-437

375. Tarih-IV (Türkiye Cumhuriyeti), T.T.T Cemiyeti, İstanbul,1934, s.56

İstiklal Harbi'nin amaçlarını şu şekilde açıklamak mümkündür:

(1) Osmanlı Saltanatı yıkılırken ve yerine Türk Milleti ve bağımsız bir Türk Devleti kurarken, Türk yurdunu yabancı işgallerinden kurtarmak;

(2) Osmanlı Devleti'nin zayıflaması ile tamamen ortaya çıkmış olan iktisadi ve adli istiklalsizliğini yeni Türk Devleti'ne sirayet ettirmemek;

(3) Ferdi iradenin (Tek adamın hükümdarlığı) yerine milli iradeyi hakim kılmak;

(4) Çağımızda devlet ve toplum idaresinde muvaffakiyetsizliği örneklerle doğrulanmış olan dini esas ve kanunları, yalnız fert ile tanrı arasındaki münasebetlere hasrederek; medeni, içtimai ve siyasi kanunları ve müesseseleri Türk Milleti'nin ihtiyaçlarına ve zamanın hukuk ve siyaset nazariyelerine göre yenileştirmek suretiyle, yeni Türk Milleti'ni laik prensiplere istinat ettirmek;

(5) Laik bir devlet ve modern bir toplumda yeri kalmayan ve icraatta ise fayda yerine zarar vermeye başlamış olan **"Hilafet"** müessesesini ortadan kaldırmak;

(6) Zaman içinde etkinliğini kaybetmiş olan Şark Me-deniyeti'nden doğrudan doğruya Batı Medeniyeti'ne geçmek;

(7) Orta zaman medeniyetinde önemli bir yer tutan ve temeli "hurafi" esaslara dayanan an'ane, düşünce, çalışkanlık ve müesseseleri terk etmektir.

İşte bu önemli hedeflere ulaşıldığı takdirde Türk Milleti:

(a) Birinci Dünya Savaşı'nın sonuçlarından ve sınırlı başarılarından faydalanmak isteyen İtilaf Devletleri'ne ve onun destekleyicilerine karşı toprak bütünlüğünü, milli egemenliğini ve bağımsızlığını temin edecek;

(b) Asırlarca uyguladığı başarısız yönetim ve istismar edici uygulamalarla yıkılışını hazırlayan **"Saltanat ve Hilafet"** sistemine nihayet verecek;

(c) İktisadi hayatını ve gelişmesini bir çok bağlarla bağlayarak refah ve saadetini olumsuz yönde etkileyen **kapitülasyonlardan** ve bunlara dayanan mali müesseselerden kurtulacak;

(d) Şarkın uhrevi zihniyetini ve feodal içtimai teşkilatını bertaraf ederek hürriyet ve istiklalini kazanmış olacaktır. (376)

Laik milli mücadelenin ilk vazifesi; doğal olarak, ülkeyi işgal eden yabancı güçleri milli hudutların dışına atmak ve milletin müdafaa ve mücadele arzu ve ifadesini engellemek isteyen padişah ile hükümetini etkisiz duruma getirerek milli birliği korumak idi. Bunun içindir ki dahili ve harici güçlere karşı başlatılan mücadele beş yıla yakın devam etti. (377)

d. Sevr Antlaşması (10 Ağustos 1920):

Kitabın üçüncü bölümünde ayrıntılı olarak açıklanan ve Osmanlı İmparatorluğu ile İtilaf Devletleri arasında Birinci Dünya Savaşı'nı sona erdirmeyi öngören, ancak imparatorluğu fiilen, hukuken ve resmen sona erdiren Sevr Antlaşması, 10 Ağustos 1920'de imzalanmıştır. (378)

---

376. Tarih-IV s.56-57; Tarih-III s.201

377. Tarih-IV s.57

378. Tarih-IV s.64-65; Nutuk-II, s. 750-766; Genç Osman, İhtilal Meclisi, s.151-153

Tatbik olunmayarak tarihe karışan ve 433 maddeden oluşan **Sevr Antlaşması'na tepkiler ve gelişmeler şöyle olmuştur:**

Mustafa Kemal, Türk Milleti'nin siyasi istiklalini; hukuki, iktisadi ve mali varlığını yok etmeye ve dolayısıyla yaşama hakkını inkar ve ortadan kaldırmayı amaçlayan Sevr Antlaşmasını tamamen yok kabul etmiştir. (379)

T. B. M. M. ve onun hükümeti de antlaşmanın imzalanmasından 9 gün sonra, imzalayanları vatan haini ilan ederek tepkisini göstermiştir. (380)

San Remo Konferansı ve Sevr Antlaşması'nın ilk önemli gelişmeleri, Anadolu'da iç isyanların başlatılması; 15 Mayıs 1919'da İzmir'e çıkan ve Milne hattında (Milne Hattı: Ayvalık Soma-Akhisar batısı-Manisa kuzeyi-Salihli batısı-Ödemiş- Aydın doğusundan geçen ve Menderes nehrini takip eden hattır) bekleyen Yunan ordusunun ileri harekata geçirilmesi ve Doğu Anadolu'da da Ermeni faaliyetlerinin yoğunlaşması şeklinde ortaya çıkmıştır. (381)

İşgallerle koordineli olarak ülke içinde yaşayan Hristiyan unsurlarının faaliyetleri de dikkat çekici olmuştur. Özellikle bunlardan **"Mavri Mira Cemiyeti"** ile **"Pontus Rum Cemiyeti"** nin çalışmaları önem arzetmekte idi.

İstanbul Patrikhanesinde kurulan **Mavri Mira** heyeti vilayetlerde çeteler kuruyor, propagandalar yapıyor ve Rum okullarında izcilik teşkilatları oluşturuyordu.

Pontus Rum Cemiyeti'nin amacı da Karadeniz kıyılarında kurulması düşünülen Pontus Devleti ile ilgili bulunuyordu. Bu cemiyetin **'Trabzon ve Havalisi Ademi Merkeziyet Cemiyeti"** ile
yakın ilgisi vardı. Ermeni Patrikhanesinin de benzer faaliyetleri mevcuttu.

Hristiyan unsurlarca kurulan bu teşekküllerin dışında Milli Birliğe karşı ortaya çıkan teşekküller de vardı. Bunlardan **"Kürt Taali Cemiyeti",** yabancıların himayesinde bir **Kürt Hükümeti** kurmak istiyordu. Gene İstanbul'dan idare edilen ve Konya Bölgesinde faaliyet gösteren **'Taalii İslam Cemiyeti"** ile ülkenin her yerinde şubeleri bulunan "**Hürriyet ve İtilaf Cemiyeti"** ve ayrıca **"Sulh ve Selamet Cemiyeti"** gibi zararlı cemiyetler bulunmaktaydı.

Bunlara reaksiyon olarak ve ülke genelinde Milli Müdafaa teşekküllerinin ortaya çıktığı görülür. Bunlar; Edirne taraflarında **'Trakya Paşaali Cemiyeti",** Doğu Anadolu vilayetlerinde "**Vilayeti Şarkiye Müdafaai Hukuk Cemiyetleri",** İzmir yöresinde **"Reddi İlhak Cemiyeti"** gibi milli cemiyetlerdir. (382)

e. İstiklal Savaşının Askeri ve Siyasi Cepheleri:

İstiklal Savaşı'nın askeri ve siyasi cepheleri vardır. Ancak asıl olan iki cephe önem arzeder. Bunlardan birincisi: **İç Cephe,** İkincisi: **Dış Cephe'dir.**

İç Cephe de iki kutupludur. Bunlar; iç isyanlarla gelen tehdit ve işgal kuvvetlerinin varlığıdır. İşgal kuvvetlerine karşı üç cephe söz konusudur. Batı Cephesi, Yunanlılarca; Güney Cephesi Fransızlar'a; Doğu Cephesi, Ermenilerce karşı açılmıştır. (383)

---

379. Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, 1989, c.III s.22-23
380. Gençosman, İhtilal Meclisi, s.151
381. Belen, Türk Kurtuluş Savaşı, s. 184-185,240
382. Tarih-III s.174-176; Nutuk.c.I s.2-8
383. Tarih-IV, s.57; Nutuk c.II s.450

Milli siyasetin başarısını **milli güce;** dış siyasetin başarısını ise **iç teşkilata** ve **dahili siyasetin** muvaffakiyetine bağlı olduğunu belirten Mustafa Kemal, Milli Mücadelede **önceliği** iç isyanların giderilmesine ve devletin teşkilatlandırılmasına vermiştir. (384)

Amacı; devlet kurmanın ötesinde kurulacak devletin bir hukuk devleti ve çağdaşlık vasfını haiz olmasını düşünen Mustafa Kemal, T. B. M. M. 'nin toplanmasını müteakip, devletin yapılanmasını sağlayacak olan **Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'nu** (İlk Anayasa) 20 Ocak 1921'de yürürlüğe koyarak bu yolda en önemli adımın atılmasını sağlamıştır.

Tamamı 23 maddeden oluşan Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'nun Birinci maddesi ile 1876 tarihli Kanuni Esasisi'nin üçüncü maddesinde yer alan ve Osmanlı hanedanına ait olan **egemenlik yetkisi** bundan böyle kayıtsız-şartsız Türk Milletine verilmiştir. (385)

Devletin üç temel faktöründen biri olan (üç temel faktör: Ülke, Millet, Egemenlik) egemenlik faktörünün Türk Milletine verilmesi hadisesi, aslında en büyük inkılaplardan biridir.

Milli mücadelenin **konsept** (düşünce) ve doktrinleri (prensipleri) bu şekilde belirlendikten sonra, sıra **stratejinin** (gücün) oluşturulmasına ve icraatına gelmiştir.

30 Ekim 1918 tarihli Mondros Mütarekesi'nin imzalandığı sırada Türk ordularının bulunduğu hatlarla, **Milli Hudutları;** T. B. M. M. nin Ankara'da toplanmasıyla **Milli Egemenliği** ve mücadeleyi yapacak olan Anadolu insanını, yani Türk Milleti faktörlerini ön plana çıkarmayı başaran Mustafa Kemal, **Milli Mücadelenin Stratejisini** de şöyle açıklamıştır: "Tatbikatı safhalara ayırmak ve kademe kademe hedefe varmak. " **Bunun için;** "Türk ata yurduna ve Türk'ün istiklaline tecavüz edenler kimler olursa olsun, onlara tüm milletçe mukabelede bulunulacak ve mücadele edilecektir. " görüşü esas alınmıştır. (386)

(1) Doğu Cephesi Harekatı (29 Eylül - 7 Kasım 1920):

l nci Dünya Savaşı'nın sona ermesi ve bölgede bulunan Türk 3 ncü Ordusunun 30 Ekim 1918 Mondros Mütarekesi gereğince Kafkasya'yı boşaltması sonucu Kafkaslar'da, Ermenistan başta olmak üzere Gürcistan, Azerbaycan ve Nahcivan Cumhuriyetleri kuruldu.

Bu boşaltma sırasında muhtemel Ermeni saldırı ve tecavüzlerine karşı da Türk halkını korumak maksadıyla Ardahan

Batum bölgesinde Acara Şura Hükümeti, Kars-Oltu-Sarıkamış-Kağızman bölgelerinde ise Güney Batı Kafkas Geçici Hükümeti kuruldu. Ancak bu iki hükümet 3 ay sonra İngilizler tarafından dağıtıldı. Bu olaydan sonra bölgenin Ermeni saldırılarına karşı savunulması, karargahı Erzurum'da bulunan 15 nci Kolordu (Kazım Karabekir Kolordusu) tarafından sağlandı.

10 Ağustos 1920 Sevr Anlaşması hükümlerine dayanarak Büyük Ermenistan'ı kurmak isteyen Ermeni tedhiş hareketleri sonunda bölgedeki durum giderek gerginleşti.

---

384. Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, 1989, s.105; Nutuk c.II 1981, s.463-464

385. Şakar, Doç. Dr. Müjdat, 1982 Anayasası ve Önceki anayasalar, İstanbul, 1994s.284-287

386. Nutuk, c..1973, s.14-15

T. B. M. M. Hükümeti artan Ermeni katliamlarına ve yayılmacılığına son vermek amacıyla 20 Eylül 1920'de bölgede bir askeri harekat yapılmasına karar verdi.

Bu cephede bulunan Türk 15 nci Kolordusu dört tümen ile süvari ve topçu alaylarından oluşmaktaydı. Muharip personel sayısı, 13. 000 kişi idi. Ermeniler ise toplam 12 alaydan oluşan dört tümene sahiptiler. Muharip personel mevcutları; 15. 000 idi. Ancak doğudaki kuvvetlerimize karşı kullanabilecekleri mevcut 10. 000 kişi kadardı.

29 Eylül 1920'de başlayan doğu cephesindeki harekat neticesinde; 30 Eylül'de Sarıkamış bölgesi 30 Ekim'de Kars ve 7 Kasım 1920'de Gümrü Ermenilerden kurtarıldı. 3 Aralık 1920'de **Gümrü Anlaşması** imzalandı.

Bu anlaşmaya göre; 10 Ağustos 1920'de İstanbul Hükümeti tarafından imzalanan Sevr Anlaşması ile Ermeniler'e bırakılan doğu illeri (Trabzon, Erzurum, Bitlis, Van) ve 1878 Berlin Anlaşması ile Rusya'ya bırakılan Kars ve dolayları da Türkiye'ye bırakıldı. Ayrıca Ermenistan Hükümeti Sevr Barış Anlaşması'nm hükümlerini de geçersiz saydığım açıkça ifade etti. (387)

Türkiye-Ermenistan (Gümrü)Barış Antlaşması(2 Aralık 1920):

1. " Türkiye ile Ermenistan arasında savaş durumuna son verilmiştir.

2. Türkiye ile Ermenistan arasındaki sınır, aşağı Karasu'nun döküldüğü yerden başlayarak Aras Irmağı Kekaç kuzeyine dek Ar-paçayı, müteakiben Karahan Deresi-Tignis batısı-Büyük Kimli do-ğusu-Kızıltaş-Büyük Akbaba Dağı çizgisinden oluşur. Nahçıvan, Şahtahtı ve Şarur bölgesinde daha sonra bir plebisitle saptanacak yönetim biçimine ve yönetimin kapsayacağı topraklara Ermenistan karışmayacak ve adı geçen bölgede şimdilik Türkiye koruyuculuğunda bir yerel yönetim kurulacaktır.

3. Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti, ikinci maddede sözügeçen sınır ile Osmanlı sınırı arasında bulunup iş bu And-laşma uyarınca Türkiye'de kalacak olan ve üzerine Türkiye'nin tarihsel, etnik ve hukuksal ilişkisi inkar edilemez toprakların hukuksal durumu konusunda, Ermenistan Cumhuriyeti istediği takdirde, asıl halkının tümüyle geri dönmesinin gerçekleşebilmesi için, andlaşmanın onaylanmasından sonra üç yıl geçince plebisite başvurmayı kabul eder. Bir alt komisyon bunun biçimini belirleyecektir.

4. İtilaf Devletleri'nin kışkırtma ve özendirmeleri sonucu olarak, düzen ve güvenliği bozucu durum ve eylemlere bundan böyle olanak bırakılmaması yolundaki iyi niyeti nedeniyle, Erivan (Ermenistan) Cumhuriyeti iç güvenliği korumağa yetecek düzeyde, hafif silahlı jandarma kuvveti ve ülkeyi savunmaya ayrılan sekiz dağ ya da sahra topu ile yirmi makinalı tüfeğe sahip ücretle tutulacak bin beşyüz askerden oluşan bir birlikten fazla bir askersel kuruluşa izin vermemeği yükümlenir. Ermenistan'da zorunlu askerlik hizmeti olmayacaktır. Ülkeyi dış düşmanlara karşı savunmak için tahkimat yapmak ve bu tahkimata istediği sayıda ağır toplar yerleştirmekte Ermenistan Cumhuriyeti özgürdür. Bu ağır toplar arasında, hareket halindeki orduda kullanılabilecek onbeş santimetrelik obüsler ile onbeş santimetrelik uzun toplar ve daha küçük çapta her türlü ağır ateşli silahlar bulunmayacaktır.

5. Barışın yapılmasından sonra Erivan'da yerleşecek Türkiye'nin Siyasal Temsilci yada Büyükelçisi'nin yukarıda sözü edilen konularda her zaman denetleme ve soruşturma yapmasına Erivan Hükümeti izin vermeği iş bu Andlaşma ile kabul etmiştir. Buna karşılık, Ermenistan Cumhuriyeti istemde bulunursa, Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti Ermenistan'a silahlı yardımda bulunmayı yükümlenir.

---

387. Dr.Yılmaz, Yakın Dünya Harp Tarihi Özetleri s.29-30; Karabekir, Em.General Kazım, İstiklal Harbimiz. (4.Cilt), İstanbul, 1995, s. 116

6. Taraflar, Büyük savaş sırasında düşman ordularına katılarak kendi devletine karşı silah kullanmış ya da işgal altındaki topraklar üzerinde toptan kırımlara katılmış olanları dışındaki göçmenlerin eski sınır içindeki yurtlarına dönmelerine izin verir. Böylece, ülkelerine döneceklerin en uygar ülkelerdeki azınlıkların yararlandıkları haklardan bütünüyle yararlanmalarını, karşılıklı olarak yükümlenirler.

7. Altıncı maddede sözü geçen göçmenlerden işbu Andlaşmanın onayı ve onay belgelerinin verişimi gününden sonra bir yıllık süre içinde yurtlarına dönmeyenler, o Maddenin verdiği olanaktan yararlanamayacakları gibi tasarruf haklarına ilişkin savları da geçerli olmayacaktır.

8. Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti, iki yıldan beri silah altında tutmak zorunda kaldığı Ordunun büyük harcamalar gerektirmiş olmasına karşın, Ermenistan'a karşı girişmek zorunluluğunda kaldığı savaş nedeniyle hakkı olan zarar gi-deriminden, benimsenip açıklanan insancıl ve hukuksal ilkelere uymak isteğiyle, vazgeçmiştir. Bundan başka, Taraflar Büyük savaş sırasında ortaya çıkan zararlar ve tasarruf haklarındaki değişikliklerin gerektirdiği zarar gideriminden de aklanmışlardır.

9. Türkiye Büyük Millet Hükümeti, Erivan Cumhuriyetine, İkinci Maddede belirlenen sınır içinde, egemenliğini bütünüyle geliştirmek ve güçlendirmek üzere, içtenlikle yardımda bulunmayı yükümlenir.

10. Erivan Hükümeti, Türkiye Büyük Milletince kesinlikle reddilmiş olan (Sevr) Andlaşmasını hükümsüz sayıp bunu ve kimi emperyalist hükümet ve siyasal çevreler elinde bir kışkırtma aracı olan Avrupa ve Amerika'daki Temsilci Heyetlerini geri çağırmayı, iki ülke arasında her türlü yanlış düşünceleri ortadan kaldırmak iyi niyetiyle yükümlendiğini açıklar. Ermenistan Cumhuriyeti barış ve esenlik içinde gelişmesini sağlama ve Türkiye'nin komşuluk haklarına saygılı olma doğrultusundaki iyi niyetlerinin bir kanıtı olmak üzere, emperyalist amaçlar giderek, iki ulusun barış ve esenliğini tehlikeye sokan haris, savaşçı kişileri hükümet yönetiminden uzak tutmayı yükümlenir.

11. Ermenistan Cumhuriyeti'nin toprakları üzerinde yaşayan Müslüman halkın haklarını korumak ve onların dinsel ve kültürel özellikleri içinde gelişmelerini sağlamak için, toplumsal biçimde örgütlenmelerini, Müftülerin doğrudan doğruya Müslüman toplumunca seçilmesini ve yerel müftülerin seçecekleri Başmüftü'nün memurluk görevinin Türkiye Büyük Millet Meclisi Şer'iye Vekaletince onaylanmasını kabul ederek yükümlenir.

12. Taraflardan her biri, karşı Tarafla ilintili kişi ve malların kendi demiryolları ve genellikle tüm ulaşım yolları üzerinden özgürce geçmelerini ve öteki Tarafın denize ya da herhangi bir ülkeye transitini, hiç bir biçimde, engellememeği yükümlenir. Türkiye Hükümeti, Şerur, Nahçivan, Şahtahtı ve Culfa yoluyla İran, Maktu ve Ermenistan arasında transit işlerinin serbestliğini sağlar. Ermenistan Hükümeti, Azerbaycan, İran, Gürcistan ve Türkiye arasında eşya, araba, vagon ve tüm transit işlerinden vergi almamağı yükümlenir.

Türkiye Devleti, varlık ve yaşamına Emperyalistler tarafından girişilmesi kesinlikle beklenen yıkıcı kışkırtmalara karşı koymak zorunluğunda bulunduğundan, genel barışın gerçekleşmesine değin, ulaşım serbestliğini bozmamak koşulu ile, Dördüncü maddede sözü edilen sayıdan fazla silah sokulmasını önlemek için, Erivan Cumhuriyeti içindeki demiryolları ve ulaşım yollarını denetim ve gözetim altında bulunduracaktır. Emperyalist devletlere ilintili resmi olmayan heyetlerin bu ülkeye girme ve sızmalarına Taraflar engel olacaklardır.

13. Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti, Devletin bağımsızlığı ve toprak bütünlüğünü tehdit edebilecek saldırılara karşı, işbu Andlaşmanın Erivan Cumhuriyetine sağladığı haklara zarar gelmemek koşulu ile Ermenistan içinde geçici olarak askersel önlemler alabilir.

14. Erivan Cumhuriyeti'nce her hangi bir Devletle yapılmış olan tüm Andlaşmaların Türkiye'yi ilgilendiren, ya da Türkiye'nin çıkarlarına zararlı hükümlerini geçersiz saymayı bu Cumhuriyet kabul eder ve yükümlenir.

15. Taraflar arasında Andlaşmanın imzasından sonra ticaret ilişkileri başlayacak ve Taraflar Büyükelçi ve Konsolos atlayabilecektir.

16. Telgraf, posta, telefon, konsolosluk ve ticarete ilişkin bağıtlar Alt-Komisyonlarca işbu Andlaşma hükümleri uyarınca yapılacaktır. Bununla birlikte, komşu ülke ve işgal altındaki topraklar ile Ermenistan arasında demiryolu, telgraf ve posta ulaşımının bu Andlaşma imza edilir edilmez, başlanmasına Türkiye Hükümetince izin verilecektir.

17. Bu Andlaşma gereğince Ermenistan'ın olup Türk Ordusu işgali altında bulunan toprakların boşaltılması ve tutsakların geri verilmesi ve değiştirilmesi, Andlaşmada Ermenistan Hükümetine ilişkin yükümlülüklerin yerine getirilmesinden sonra gerçekleştirilecektir. Alıkonulan siviller ve Devlet ileri gelenleri geri verilecektir. Tutukluların geri verilmesi işi Alt-Komisyonca yerine getirilecektir.

18. İşbu Andlaşma bir ay içinde onaylanarak, onaylanmış örnekleri Ankara'da teati edilecektir.

Bu hükümlere olan inançla, yukarıda adları yazılı yetkili Temsilciler işbu Barış ve Dostluk Andlaşmasını imza etmişlerdir. Andlaşma iki örnek olarak 2 Aralık 1920 günü Gümrü (Alek-sandropoD'de düzenlenmiştir. Anlaşmazlık çıkınca, Türkçe metnine başvurularak çözümlenecektir. " (388)

T. B. M. M. Hükümeti ile Rusya arasında 16 Mart 1921'de Moskova; Azerbaycan, Gürcistan, Ermenistan ve Rusya ile 13 Ekim 1921'de imza edilen Kars Andlaşmalarıyla Gümrü Anlaşması teyid edildi.

Doğu Cephesinde kazanılan bu zafer sonucu çok miktarda cephane ve silahla birlikte iki tümen kadar kuvvet, batı cephesinde Anadolu'yu işgale çalışan Yunanlılar'a karsı kullanmak üzere kaydırıldı. (389)

(2) Güney Cephesi Harekatı:

İngiltere ile Fransa 15 Eylül 1919'da ikili bir anlaşma yaparak Ortadoğu'yu nasıl paylaşacaklarını tespit ettiler. Irak ve Filistin İngiliz Mandası, Suriye ve Lübnan'da Fransız Mandası altına sokuldu. Antep, Maraş ve Urfa'da el değiştirerek Fransa'ya geçti.

Fransızlar, Ermenileri de kullanarak bölgeyi kontrol altına almak istediler ve Ermeniler'in her türlü insanlık dışı eylemlerine göz yumdular. Bu durum Fransızlar'a karşı büyük bir tepkinin doğmasına ve bölgede milli güçlerin direnmesine, dolayısıyla da bir cephenin açılmasına neden oldu.

Doğan takma adıyla topçu komutanı Kemal Bey, Tufan takma adıyla Yüzbaşı Osman Bey, Sinan Paşa takma adıyla Ratıp Bey büyük kahramanlıklar gösterdiler. Niğde'de bulunan 11 nci Tümende milli güçleri destekledi.

---

388. Soysal, Türkiye'nin Siyasal Andlaşmalarıi c.I (1920-1945) s.19-23
389. Dr.Yılmaz, Yakın Dünya Harp Tarihi Özetleri s.30;

Maraş Savunması:

Fransızlar'ın şehrin kalesindeki Türk Bayrağını indirmeleri, suçsuz kişileri öldürmeleri, Maraş ileri gelenlerini tutuklamaları tepkileri artırdı. Sütçü İmam'ın, **"Kalesinde bayrağı dalgalanmayan ülkede cuma namazı kılınmaz"** sözü, halkı Fransızlar'a karşı harekete geçirdi. 20 nci ve 3 ncü Kolordumdan subayların gelişi ve Mustafa Kemal'in Ankara'dan yayınladığı bildiriler neticesinde Maraş Halkı 11 Şubat 1920'de mücadeleye başladı. 72 gün süren mücadele sonunda Fransızlar yenilgiye uğratıldı ve şehir Fransızlar'dan temizlendi.

Urfa Savunması:

Fransızlar benzer hareketleri Urfa'da da uyguladılar. Ali Sait Bey'in Jandarma komutanı olarak Urfa'ya atanmasından sonra halkın örgütlenmesi daha da süratlendi. Üçbin kişilik bir askeri güç oluşturuldu. 7 Şubat 1920'de Fransız komutanlığına şehrin boşaltılmasını isteyen bir ültimatom verildi. 9 Şubat'ta şehrin yarısı kurtarıldı. 10 Nisan'da Şehir tamamen temizlendi.

Antep Savunması:

Fransızlar'ın teşvik ve desteğiyle şehirde bir Ermeni Polis Örgütü oluşturuldu. Akyol Camii'ne asılan Türk Bayrağı indirildi ve kadınlara saldırılarda bulunuldu. Bu durum üzerine Antep'te; Ku-vayı Milliye Teşkilatı kuruldu ve Ütğm. Salih, **"Şahin"** takma adıyla Kuvayı Milliye K. lığma getirildi. Şehir 27 bölgeye ayrıldı.

Antepliler, Ermeni kıtalarının şehirden çıkarılması, Türk idaresine Fransızlar'ın karışmaması şeklindeki taleplerini Fransızlara bildirdiler. Fransızlar bu notayı reddettiler. Mart 1920'de 8000 piyade, 200 süvari ve 1 topçu ile 16 makineli tüfekten oluşan bir kuvvetle Antep'e saldırdılar. Şahin Bey ve grubu büyük bir direnç gösterdiler. Şahin Bey'in şehit olmasından sonra Mustafa Kemal'in emriyle Kılıç Ali Bey Bölge sorumluluğuna getirildi. 1 Nisan, 1920'de Fransız taarruzları yeniden başladı. 1921 yılına kadar mücadeleyi sürdüren Antep Halkı, 6 bin civarında şehit verdi ve şehir 9 Şubat 1921'de teslim oldu.

Pozantı Savaşı:

Ermeniler ile birlik olan Fransızlar, Adana ve Pozantı bölgelerinde de ilerlemek istediler. Gülek Boğazı'nı kontrol etmek isteyen bir Fransız taburu, tabur K. ile birlikte esir edildi. Bu bölgedeki savaş, Ankara Antlaşmasına kadar sürdü. (390)

(3) Batı Cephesi:

(a) Yunan İleri Harekatı ve Birinci İnönü Muharebesi (6-11 Ocak 1921):

15 Mayıs 1919'da İzmir'e çıkan Yunanlılar, ileri hareketa devamla Milne Hattı olarak ifade edilen Ayvalık- Soma-Akhisar-Aydın hattına ulaştılar.

22 Haziran 1920'de iki koldan tekrar ileri harekata geçen Yunanlılar, Kuzey Grubu ile 30 Haziran 1920'de Balıkesir; 8 Temmuz 1920'de Bursa'yı işgal ettiler. Salihli- Afyon istikametinde ilerleyen Güney Grubu ise, 29 Ağustos 1920'da Uşak bölgesini ele geçirdi.

---

390. Belen, Türk Kurtuluş Savaşı.257-267; Dr. Veli Yılmaz, Yakın Dünya Harp Tarihi Özetleri, s.30-31

6 Ocak 1921 tarihine kadar Uşak ve Bursa bölgesinde hazırlıklarını sürdüren Yunanlılar, Türk-Batı Cephesi birliklerinin Etem Kuvvetlerinin Tenkili harekatı ile meşgul olmasından da faydalanarak, Înönü-Eskişehir istikametinde taarruza başladılar.,

Yunanlıların iki tümen kadar kuvvetle Bursa-İnönü istikametinde başlattıkları taarruzları, Aksu-Dimboz hattından itibaren takviyeli 24 ncü Tümen tarafından karşılandı.

6-10 Ocak 1921 tarihleri arasındaki muharebeler, örtme ve emniyet kuvvetleri harekatı şeklinde cereyan etti. 10 Ocak 1921'de İnönü mevzileri bölgesinde icra edilen muharebeleri kaybeden Yunan birlikleri tekrar ilk çıkış arazisi olan Bursa bölgesine geri çekildiler.

Birinci İnönü Muharebesinin en önemli sonucu Ankara Hükümetinin 21 Ocak 1912'de toplanan **Londra Konferansına** davet edilmesidir.

(b) İkinci İnönü Muharebesi (23 Mart-1 Nisan 1921):

Birinci İnönü Muharebelerinden mağlup olarak Bursa bölgesine çekilen 3 ncü ve Uşak bölgesinde bulunan l nci Yunan Kolorduları, Türk Kuvvetlerimin kuvvetlenmesine imkan vermeden imhasını sağlamak; Eskişehir ve Afyon stratejik bölgesini ele geçirmek, Sevr Antlaşması hükümlerini zorla Milli Hükümete kabul ettirmek maksadıyla; taarruz harekatı için hazırlıklarına devam ettiler.

Yunanlıların bu taarruzlarından önce Türk Kuvvetlerinin konumu şöyle idi:

Batı Cephesi:

Alb. İsmet komutasında, karargahı Eskişehir'de olarak; güneyden kuzeye 11, 24, 61 nci P. Tümleri birinci hatta; 3 ncü P. Tüm. ve 1 nci Süvari Tugayı örtme görevini müteakip ihtiyatta olacak şekilde, İnönü mevzilerinde savunma için tertiplendi.

Güney Cephesi:

Alb. Refet Bele komutasında 4, 8, 23 ve 57 nci P. Tümenleri ile Afyon bölgesinde, l ve 2 nci Süvari Tümenleri ile Uşak bölgesinde savunma için tertiplendi.

Yunanlılar, 23 Mart 1921 günü, Bursa'daki 3 ncü Kor. ile Bursa-İnönü-Eskişehir istikametinde; Uşak bölgesindeki 1 nci Kor. ile-Uşak-Eskişehir-Afyon istikametinde ve aynı anda iki koldan taarruza geçtiler.

Uşak-Afyon istikametinde taarruz eden Yunan Kolu, 24 Mart'ta Dumlupmar mevzilerini ele geçirdi. Eskişehir istikametinde iki koldan ilerleyen Yunan Kuvvetleri ise 26 Mart'ta İnönü mevzileri ile temasa geçtiler. İkinci İnönü Muharebeleri çok kanlı olarak dört gün sürdü.

İnönü mevzilerinin sağ kanadında (Metris Tepe) İzzettin Bey, sol kanadında ise Arif Bey Grubu vardı. Düşman 27 Mart'ta İnönü mevzilerine taarruza başladı. 28 Mart'ta Metris Tepe ve Kanlı Sırt düştü. Geceleyin yapılan Türk karşı taarruzları sonuç vermedi. Muharebeler süngüyle yapıldı.

Mustafa Kemal, bir tabura bile muhtaç olan bu cepheye Meclis Muhafız Taburunu (900 mevcutlu) trenle İnönü Bölgesine yetiştirdi.

30 Mart'ta kanlı muharebeler cereyan etti. 31 Mart'ta Türk karşı taarruzu ile Kanlı Sırt geri alındı.

İkinci İnönü Muharebelerinde de sonuç alamayan Yunan Birlikleri, tekrar Bursa bölgesine geri çekilmeye başladılar. Çekilen Yunan Birlikleri, Batı Cephesi ve Güney Cephesi'nden gelen süvari birlikleri tarafından takip edildi. İkinci İnönü Muharebesi sonucunda milletin T. B. M. M. Ordusu'na inancı artmış ve bu durum iç

ve dış tahrikler sebebiyle çıkan ayaklanmaları da azaltmıştır.

(c) Kütahya-Eskişehir Muharebeleri (10-24 Temmuz 1921):

Yunanlılar, Aslıhanlar ve Dumlupınar Muharebeleri ile Kütahya-Eskişehir Muharebeleri arasındaki üç aylık zaman içinde, Anadolu'daki kuvvetlerini 11 tümene çıkartarak daha da güçlenmiş bir durumda 10 Temmuz 1921'de Bursa-Eskişehir; Bursa-Tavşanlı-Kütahya; Uşak-Dumlupınar-Seyitgazi istikametlerinde üç ayrı koldan taarruza geçtiler.

1, 3, 4 ve 12 nci Gruplar ile bir Mürettep Kolordu olmak üzere; 20 tümen ve 4 sv. tümeninden oluşan Türk Kuvvetleri ise İnönü-Kütahya-Döğer mevzilerinde savunma için tertiplenmişlerdi.

Türk Ordusu'nun imha edilmesini ve Afyon, Eskişehir, Kütahya gibi stratejik noktaların işgalini amaçlayan Yunanlılar; İnönü ve Kütahya tahkim edilmiş mevzilerine çatmak yerine, zayıf kuvvetlerle tutulmuş olan Türk Kuvvetlerini güney kanattan kuşatmak üzere harekata başladılar.

I ve II nci İnönü Muharebelerinin aksine, Bursa Bölgesin'de hareketsiz görünen Yunan Ordusu, Afyon Cephesin'de başlangıçta 12 nci, müteakiben de 2 nci Türk Kolorduları bölgesine taarruza geçti. Afyon'u işgal eden ve 12 nci Kor. ya büyük zayiat verdirerek Afyon doğusuna çekilmeye zorlayan Yunanlılar, müteakiben taarruzlarını Altıntaş-Seyitgazi istikametinde yoğunlaştırdılar. Yunan taarruzlarının gelişmesi ve Batı Cephesi'nin giderek kritik bir durum alması üzerinde Batı Cephesi birliklerinin önce Eskişehir-Seyitgazi hattına daha sonra da Sakarya doğusuna çekilmesine karar verildi.

Bu muharebelerde **iki önemli durum** dikkati çekmektedir. **Birincisi**; Yunan Bursa grubunun geç harekata başlaması sebebiyle Batı Cephesi K. lığının birliklerin kullanılmasında tereddüte düşmesidir. **İkincisi ise**; birliklerin yaya olmaları sebebiyle iç hat manevrasının sağladığı avantajlardan istifade edilememesidir.

(d) Sakarya Meydan Muharebesi (23 Ağustos-13 Eylül 1921):

Kütahya-Eskişehir Muharebelerinden sonra cephenin kritik bir durum alması üzerine, Batı Cephesi Birliklerinin düşmanla arada büyük bir mesafe bırakılarak (100 Km.) Sakarya Nehri Doğusu'na çekilmesine ve bu hatta savunmasını devam ettirmesine karar verildi.

22 Temmuz 1921'de Sakarya Nehri Doğusu'na çekilmeye başlayan Türk Ordusu, güneyden kuzeye 5 nci Süvari Kolordusu (Çal Dağı güneyinde), 12 nci, l nci, 2 nci, 3 ncü, 4 ncü Gruplar ve Mürettep Kolordu l nci hatta olacak şekilde tertiplendi.

14 Ağustos'ta ileri harekata geçen Yunan Ordusu ise, 23 Ağus-tos'tan itibaren 3 ncü Kolordusu ile Sakarya Nehri doğusundaki Türk Kuvvetlerini tespit, l nci Kolordusu ile Haymana istikametinde, 2 nci Kolordusu ile Mangal Dağı güneydoğusunda kuşatıcı taarruza başladı. Fakat bu taarruzlarında basan sağlayamadı.

Kuşatma taarruzunda başarı sağlayamayan Yunan kuvvetleri, siklet merkezini ortaya kaydırarak Türk savunma mevzilerini Haymana istikametinde yarmak istedi. 6 Eylül'e kadar süren yarma teşebbüsünde de başarılı olamayınca, bulunduğu hatlarda kalarak savunmaya karar verdi. Ancak Türk Ordusu'nun 10 Eylül'de başlattığı genel karşı taarruzla buna da mani olundu. Bu durumda Yunan Ordusu için geri çekilmekten başka hal tarzı kalmıyordu. 13 Eylül'e kadar Sakarya Nehri'nin doğusunda tek Yunan askeri kalmadı. Sakarya'dan çekilen Yunan Ordusu, Eskişehir-Afyon doğusu hattına kadar çekilerek, bu bölge de savunma için tertiplenmeye başladı.

Türk Ordusu bu muharebeler sonunda 26. 000 zayiat verdi. Birlik mevcutlarına göre er zayiatı % 35-40, subay zayiatı oranı % 70-80 arasındaydı. Yunanlılar ise 16. 000'i ölü olmak üzere 46. 000 zayiat verdiler.

Bu zaferin askeri sonuçları kadar siyasi sonuçları da büyük oldu. Zaferden sonra 20 Ekim 1921'de Türk-Fransız Ankara **Antlaşması**; 13 Ekim 1921'de Türk-Sovyet **Kars Antlaşması** imzalandı. Böylece bugüne kadar üç askeri cephede savaşmak zorunda kalan Türk Milleti ve Ordusu, sadece Yunan Cephesi ile savaşmak imkanını elde etti. Ayrıca ülkeyi işgal altında tutan galip İtilaf Devletleri ile antlaşmalar yapılarak Sevr Antlaşması fiilen hükümsüz duruma getirildi.

Sakarya Meydan Muharebesinin bir önemli özelliği de; Atatürk'ün, 5 Ağustos Başkumandanlık Kanunu ile Meclisin tüm yetkilerine sahip olarak 12 Ağustos 1922'den itibaren muharebeleri yerinde sevk ve idare etmesi ve Türk Ordusunu zafere ulaştırmasıdır. Keza Atatürk'ün, Meclis'ten aldığı yetkilerle ilk defa seferberlik ilan edilebilmiş ve Tekalif-i Milliye Emirleri ile ordunun ihtiyaçları karşılanabilmiştir. (391)

e. Türk-Sovyet İlişkileri:

Gümrü Antlaşması'nı müteakip Güney Kafkasya'ya giren Türk Kuvvetleri, Gürcistan ile temas haline geldi. Temmuz 1920'de İn-gilizler'in Batum'u terketmesi üzerine burasını Gürcüler işgal etmişlerdi. Batum'un Gürcüler tarafından işgali, Brest- Litovsk Ant-laşması'na aykırı idi.

1920 yılı içinde önce Azerbaycan, müteakiben de Ermenistan'da birer Bolşevik Hükümet kurmağa muvaffak olan Sovyetler, Gürcistan'daki Menşevik Hükümeti'ni devirmek istemişlerdi. Sovyetler'e karşı Ankara Hükümeti'nin yardımını isteyen Gürcüler, M. Simeon Medivani'i, 8 Şubat 1921'de Ankara'ya elçi olarak gönderdiler. Mustafa Kemal ile temasa geçen Gürcistan elçisi, Türk Ordusu'nun geçici olarak Batum'u işgal etmesini istedi. Nitekim, Sovyet Kuvvetleri 20 Şubat'da Gürcistan'ı işgale başladılar. Bunun üzerine Ankara Hükümeti 22 Şubat'ta Gürcistan'a bir ültimatom vererek, Brest-Litovsk Antlaşması ile Türkiye'ye verilen ve halen Gürcüler'in elinde bulunan Artvin ve Ardahan'ın iadesini istedi. Talebin Gürcü Hükümeti tarafından kabul edilmesi üzerine Kazım Karabekir komutasındaki Türk Ordusu, Sovyet kuvvetlerinin bölgeye gelmesinden bir hafta önce ve 11 Mart'ta Batum'u kayıtsız- şartsız işgal ettiler. Bu sırada Sovyetler de Gürcistan'ı işgale başladılar.

25 Şubat'da Tiflis'i boşaltmak zorunda kalan Gürcistan Hükümeti, 17 Mart'da Ruslar'la yaptığı antlaşma ile Batum'un Sovyetler tarafından işgalini kabul etti. Gürcü Hükümeti aynı gün İtilaf Devletleri gemileri ile ülkeyi terketmek durumunda kaldı ve 19 Mart'da Gürcistan'da Sovyet Cumhuriyeti ilan edildi.

Batum'un Gürcüler tarafından Sovyetler'e terkedilınesi üzerine halen bölgeyi işgal etmiş bulunan Türk kuvvetleri ile Sovyet kuvvetleri arasında çatışma tehlikesi ortaya çıktı. Bu tehlike, 16 Mart 1921'de, Moskova'da Ankara Hükümeti ile Sovyet Hükümeti arasında imzalanan Moskova Antlaşması ile sona erdi. (392)

---

391. Dr.Yılmaz, Yakın Dünya Harp Tarihi Özetleri s.32-35; Belen, Türk İstiklal Savaşı, s.274, 280, 297, 308, 320, 345

392. Gönlübol, Prof.Mehmet, Türk Dış Politikası, Bölüm I s. 26-27

(1) 16 Mart 1921 Tarihli Moskova Antlaşması:

Sovyetler'in genel siyasetini dikkate alan Türkiye Büyük Millet Meclisi, Bekir Sami Bey Başkanlığında Moskova'ya bir heyet göndermişti. Bu heyet, Sovyetler ile Ankara Hükümeti arasında yapılacak antlaşmaya esas olacak bazı hususları tesbit etmiş ve böylece 20 Ağustos 1920'lerde iki hükümet arasında olumlu gelişmeler başlamıştı. Ancak, Sovyet Dışişleri Komiseri Chicherin'in Kafkasya'da Türkiye'ye ait bazı bölgelerin Ermenistan'a verilmesini istemesi üzerine antlaşmanın imzalanmasından vazgeçilmişti.

Daha sonra Mustafa Kemal, Ali Fuat Paşa'yı Moskova elçiliğine tayin etmişti. Ali Fuat Paşa heyeti 14 Aralık 1920'de Ankara'dan ayrılmıştı. Keza, Chicherin'de Ekim ayında Gürcistan'ın Ankara elçisinin kardeşi olan M. Budu Medivani'yi Ankara'ya elçi olarak görevlendirmişti. 19 Şubat 1921'de Ankara'ya gelen Medivani, Mustafa Kemal'e itimatnamesini sunmuştu.

Bundan sonra Türk-Sovyet ilişkilerinin gelişmesi **iki tehlike** ile karşılaştı. **Bunlardan Birincisi**: Türk-Sovyet görüşmelerinin yapıldığı sırada Enver Paşa'nın Moksova'da bulunması idi. **ikincisi ise;** Komintern'in teşebbüsü ile Bakü'de Doğu Milletleri Kongresinin toplanması idi. Ancak, her iki sorunda Türk-Sovyet görüşmelerinin olumlu sonuçlanmasına engel olamadı. Bunda, Türk ordularının Doğu'da Ermeniler'i; Batı'da, Birinci İnönü Savaşı'nda Yunanlılar'ı yenilgiye uğratmalarının ve dolayısıyla Ankara temsilcilerinin Moskova'daki pazarlık gücünü artırmış olmasının sağladığı etki idi. (393)

Neticede iki ülke arasında 16 Mart 1921'de Moskova Antlaşması imzalandı. **Bu antlaşmaya göre:**

" 1. Taraflardan herbiri, diğerine zorla kabul ettirilecek bir barış anlaşmasını ve milletlerarası bir akti tanımamayı taahhüt etmişlerdir.

2. Türkiye tabirinden ne anlaşılacağı tespit edilmiştir. "Türkiye tabirinden 28 Ocak 1920'de İstanbul Mebusun Meclisi tarafından tanzim ve bütün devletlerle, basına tebliğ olunan, Milli Misak'ın gösterdiği topraklar anlaşılmaktadır. " Milli Misak, bu suretle ilk defa olarak milletlerarası bir antlaşmada yer almıştır.

3. Türkiye'nin doğu sınırı tespit edilmiştir. Bu antlaşmaya göre sınır: Karadeniz kıyısında Sarp Köyü-Şavşat dağının suları ayıran çizgisi-Kars ve Ardahan sancaklarının kuzey sınırları Araş talvegi - Karasu dökümüdür.

4. Batum Limanı ve yukarıda belirtilen sınırın kuzeyinde kalan arazi geniş bir muhtariyet verilmek suretiyle Gürcistan'a bırakılmıştır.

5. Nahcivan, muhtar olmak şartı ile Azerbaycan'a bırakılmıştır.

6. Boğazların bütün milletlerin ticaretine açık olduğu kabul edilmiştir. Bu hükmü temin edecek tüzüğün, Boğazlar ve Karadeniz'de kıyısı bulunan devletlerin teşkil edeceği bir komisyon tarafından hazırlanması kabul edilmiştir.

7. İki memleket arasında evvelce imza edilmiş olan (Çarlık Rusya ve Osmanlı Devleti zamanında) anlaşmaların hükümsüz olduğu kabul edilmiştir.

8. Kapitülasyon usulünün ve bu usul ile ilgili olan her türlü ilişkilerin hükümsüzlüğü ilan edilmiştir. " (394)

---

393. Tarih-IV, s.101; Gönlübol, Türk Dış Politikası, Bölüm-I s.27-29

394. Dr. Görgülü, Ana Hatlarıyla Türk İstiklal Harbi, s.173-174; Sosyal, Türkiye'nin Siyasal Andlaşmaları, c.I s.27-31

Türk Heyeti, Moskova'da bulunduğu sırada orada bağımsızlığım yeni kazanmış bulunan Afganistan temsilcileri ile de temaslarda bulundu ve bu devletle 1 Mart 1921'de bir dostluk antlaşması imzalandı. **Bu antlaşma ile:**

1. Maddi ve manevi menfaatleri tamamen müşterek olan bu iki kardeş devlet ve millet, eskiden beri mevcut olan manevi bağlarını ve tabii ittifaklarını resmi bir anlaşma ile belirtmeye karar verdiklerini;

2. Birbirlerinin bağımsızlıklarını tanıdıklarını;

3. Taraflardan birine yapılacak bir tecavüzün, diğer tarafa da yapılmış sayılacağını ve tehdidi bertaraf etmeyi kabul ettiklerini;

4. Kültürel bağları güçlendirmek için Türkiye'den Afganistan'a öğretmen ve subayların gönderilmesi hususunda mutabakat sağlandığını;

5. Türkiye ve Afganistan arasında zaten mevcut olan dostluk bağlarının daha da kuvvetlendirileceğini kararlaştırmışlardır.

Türk-Afgan Antlaşması 1928 tarihinde Ankara'da yenilenmiş ve yeni antlaşmada ittifak taahhüdü tadil edilmiştir. (395)

(2) Kars Antlaşması (13 Ekim 1921):

Moskova Hükümeti, Moskova Antlaşmasının onayına rağmen Türkiye'ye fiilen dostluk göstermeye başlamış olmakla birlikte, Kars Antlaşması'nı imzalamakta acele etmemiştir. Ancak, Sakarya Zaferi'nin kazanılmasından sonra ve Türk Milli Mücadelesinin başarısı kanıtlanınca tereddüt ortadan kalkmış ve antlaşma imzalanmıştır.

16 Mart 1921 Tarihli Moskova Antlaşmasının bir benzeri olan Kars Antlaşması, Ermenistan, Azerbaycan ve Gürcistan ulusları adına da kabul edilip imzalandığı için önemlidir. Diğer bir ifade ile 13 Ekim 1921 Tarihli Kars Antlaşması; 2 Aralık 1920 Gümrü ve 16 Mart 1921 Moskova Antlaşmalarını teyid eden bir belgedir. (396)

f. Türk-Fransız İlişkileri ve Ankara Antlaşması (20 Ekim 1921):

Doğu sorununda İngiltere, Yunanistan ve İtalya ile milli menfaatleri uyuşmayan Fransa, Sevr Antlaşması'nın imzalanmasından 3 ay önce Güney Cepnesi'nde geçici bir mütareke yaparak Türk Milli Hükümeti ile ikili ilişkilere başlamıştı. Ancak, yeni Türkiye Devleti'ni bir siyasi mevcudiyet olarak kabul etmelerine rağmen Milli Hükümet'in Fransa ile ilişkileri daha ileri götürmesi mümkün olmamıştı.

Sakarya Zaferi'nin kazanılması ve Sovyet Rusya ile Ankara Hükümeti arasında imzalanan Moskova Antlaşması, Türk-Fransız ilişkilerini de olumlu yönde etkiledi. Fransa Cumhuriyeti, eski bakanlarından **Mösyö Franklen Buyyon'u** gayriresmi olarak Ankara'ya gönderdi. 9 Haziran 1921'de Ankara'ya gelen Buyyon, Mustafa Kemal, Dışişleri Bakanı Vekili Yusuf Kemal Bey ve Genelkurmay Başkanı Fevzi Çakmak ile iki hafta kadar devam eden görüşmelerde bulundu. Özellikle, Mustafa Kemal ile Franklen Buyyon arasında yapılan görüşmelerde esas olarak "Misak-ı Milli" konusu ve yeni Türk Devleti'nin mevcudiyeti ele alındı. Franklen Buygon ve

395. Tarih-IV, s.104

396. Sosyal, Türkiye'nin Siyasal Andlaşmaları, c.I, s.40-46

Fransa, "Misak-ı Milli"yi ve yeni devletin varlığım anlamalarına rağmen Yunan ileri harekatının sonucunu ve dolayısıyle Sakarya Zaferi'ni görmeden kesin bir teşebbüste bulunmadılar. Nihayet, Zafer, Fransızlar'ın bu tereddütünü ortadan kaldırdı ve iki ülke arasında Ankara Antlaşması imzalandı. (397)

Ankara Antlaşmasının maddeleri özet olarak şöyledir:

"Madde l- İki taraf işbu anlaşmanın imzalanmasından sonra aralarında harp halinin son bulacağını bildirirler. Ordulara, mülkiye (sivil) memurlarına ve halka, bu anlaşma derhal bildirilecektir.

Madde 2- İşbu anlaşmanın imzasından sonra iki taraf savaş tutsakları, tutuklu bulunan Türk veya Fransız elemanları serbest bırakılacak ve kendilerini tutuklu yapanlar tarafından bu hususta gösterilecek en yakın şehre yollanacaktır. İşbu madde, bütün tutuklulara ve tutsaklara aittir.

Madde 3- İşbu anlaşmanın imzasından itibaren en çok iki ay içinde Fransız kıtaları, 8 nci Maddede bildirilen çizginin güneyine ve Türk kıtaları, bu çizginin kuzeyine çekileceklerdir.

Madde 4- Üçüncü maddede bildirilen süre içinde meydana gelecek boşaltma ve işgal, iki taraf askeri komutanlıklarınca atanacak bir karma komisyon tarafından kararlaştırılacak esasa ve işgal koşullarına göre yapılacaktır.

Madde 5- İki taraf boşaltılan arazide, arazinin işgalinden sonra tam bir genel af ilan edeceklerdir.

Madde 6- Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti, Misakı Milli'de resmen tanınan azınlık hukukuna bağlı kalacaktır.

Madde 7- İskenderun bölgesi için bir usul ve özel yönetim kurulacaktır. Bu bölgenin Türk ırkından olan halkı kültürlerinin gelişmesi için her türlü kolaylıktan yararlanacaktır. Türk dili orada resmi durumda olacaktır.

Madde 8- Üçüncü Maddede bildirilen sınır şöyle açıklanmıştır: Sınır çizgisi, İskenderun körfezi üzerinde Payas mevkiinin hemen güneyinde olmak üzere seçilecek bir noktadan başlayacak ve aşağı yukarı Meydanıekbez'e doğru gidecektir. Demiryolu istasyonu ve bu mevkii Suriye'ye kalacaktır. Oradan "**Mersevi"** mevkii Suriye'ye "**Karnebi"** mevkii ile Kilis şehrini Türkiye'ye bırakmak üzere güneydoğuya doğru dönecektir. Oradan Ço-banbey İstasyonu'nda demiryoluna varacaktır. Bundan sonra Bağdat demiryolunun platformu Nusaybin'e kadar Türk arazisi üzerinde kalacaktır. Oradan Nusaybin ile Cezirei İbni Ömer (Cizre) arasındaki eski yol Türkiye'de kalacaktır. Bu yoldan yararlanmak için her iki memleket aynı hukuka malik olacaklardır. Çobanbe-ile Nusaybin arasındaki demiryolunun istasyon ve mevkileri demiryolu platformunun kısımlarından bir ay zarfında bu çizgiyi saptamak üzere iki taraf delegelerinden bir komisyon kurulacaktır. Bu komisyon, aynı zamanda işe başlayacaktır.

Madde 9- Osmanlı sülalesinin kurucusu Sultan Osman'ın atası Süleyman Şah'ın Caber Kalesi'nde olan Türk mezarı adıyla tanınan türbesi, bütün ilgili bina ve eşyalarıyla, Türkiye'nin malı olarak kalacak ve orada ufak bir koruma müfrezesi bulundurulacak ve Türk Sancağı çekecektir.

397. Nutuk, c.I 1981, s. 620-622

Madde 10- Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti, Pozantı ve Nusaybin arasındaki Bağdat demiryolu parçası işletme hakkı, Adana ilinde yapılmış bulunan şubelerin işletme haklarıyla beraber bütün ticaret ve ulaştırma işlerinin Fransa hükümetinin göstereceği bir Fransız grubuna vermesini kabul eder. Türkiye'ye Meydanıekbez'den Çobanbey'e kadar Suriye arazisinde demiryoluyla askeri ulaştırma yapacaktır. Parça ve şubeler üzerinde esas itibariyle hiç bir tarife değişikliği yapılamaz. Gereğinde kurula aykırı hareket edilebilmesi hususunu iki hükümet beraberce incelemek hakkını korurlar.

Madde 11- Bu anlaşmanın onaylanmasından sonra Türkiye ile Suriye arasında bir gümrük anlaşması yapılması için karma bir komisyon kurulacaktır. Bu anlaşmanın koşulları ve süresi bu komisyon tarafından belirtilecektir. Anlaşmanın yapılmasında taraflar serbestçe hareket edeceklerdir.

Madde 12 - Kırık Suyu, Halep kenti ile kuzeyde kalan bölge arasında her iki taraf, hukuk anlayışları içinde paylaşılacaktır. Halep kenti bölgesinin ihtiyacına yetecek şekilde kendi masraflarıyla Türk tarafından Fırat'tan dahi su alabilecektir.

Madde 13- Köylerden ve yarı göçebe halktan 8 nci maddede bildirilen hattın öte veya beri tarafında bulunan meralardan yararlanmak hakkını veya emlak ve araziye malik bulunanlar, eskisi gibi haklarını kullanmakta devam edeceklerdir. Bunların işletme ihtiyaçları serbestçe ve hiç bir gümrük veya mera vergisi ve ne de sair bir vergi vermeksizin bu çizginin bir tarafından diğer tarafına yavrularıyla beraber hayvanlarını, aletlerini, tohumlarını ve zirai ürünlerini götürebileceklerdir. Ankara'da iki nüsha olarak düzenlenmiştir. " (398)

Ankara Antlaşması ile İtilaf Devletleri Cephesi bozulmuş ve yeni Türk Devleti Fransa tarafından tanınmıştır. Bu anlaşma sonunda Güney Cephesindeki savaş resmen sona ermiş ve Türkiye'nin Güney hududu belirlenmiştir.

Nihayet bu antlaşma ile Türk milli emellerinin haklılığı ilk defa olarak batı devletlerinden birisi tarafından da resmen haklı görülmüş ve onaylanmıştır. Antlaşmanın imzalanmasını müteakip iki ülke aynı düzeyde temsilcilerini karşılıklı göndererek siyasi ilişkilerine süreklilik kazandırmışlardır.

Fakat, bu antlaşma ile Fransa ve Türkiye arasındaki askeri harekat sona ermiş olmasına rağmen, Lozan müzakeresinde Fransa, İtilaf Devletleri safındaki yerini ve durumunu muhafaza etmiştir. (399)

g. Büyük Taarruz ve Sonuçları:

Sakarya Meydan Muharebesinden sonra taarruz gücünü kaybeden Yunan ordusu, Eskişehir-Afyon hattına çekildi ve bu hatta savunma için tertiplendi. Yunan ordusu Hacı Anesti'nin emrinde 3 kolordu ile bir süvari tümeni ve ordu bağlı birliklerinden ibaretti. Ayrıca ordu, kolordu ve işgal bölge komutanlığı emrinde müstakil 9 piyade alayı bulunuyordu.

Türk Ordusu'nun Batı Cephesi kuruluşunda kuzeyden güneye Kocaeli Grubu, 2 nci ve 1 nci Ordular ile 5 nci Süvari Kor. su vardı. Her iki ordu da siklet merkezinin Eskişehir-Afyon arasındaki bölgede oluşturarak Marmara ve Ege Denizine kadar olan yerlerde kuvvet tasarrufunda bulunmuştu.

---

398. Dr. Görgülü, Ana Hatlarıyla Türk İstiklal Harbi, s.174-177
399. Tarih-IV, s.105-106

Batı Cephesi komutanlığının taarruz planı; Düşmanı, tali taarruz kuvvetleri ile Eskişehir-Afyon hattında tespit ederken, asıl taarruz kuvvetleriyle, Afyon güneybatısı- Dumlupınar-Kütahya istikametinde taarruzla imha etmek düşüncesine dayanıyordu.

Batı Cephesi komutanlığının 26 Ağustos günü güneyden kuzeye l nci ve 2 nci Ordular taarruz kademesinde, asıl taarruz Afyon istikametinde olmak üzere başlayan taarruzları ile Çiğil ve Tınaz tepe hariç Yunan savunma hatları elegeçirildi. 27 Ağustos günü l nci Ordu düşmanın cephesini yararak Sincanlı Ovasını ele geçirdi ve Afyon'u düşman işgalinden kurtardı. 2 nci Ordu tespit taarruzlarına devam etti. Garp Cephesi K. lığı düşmanın çekilmesini önlemek maksadıyla; Dumlupınar istikametini kapayarak düşmanı çember içine almaya karar verdi. 28 Ağustos günü l nci Or., İlbulak Dağı bölgesini (Kor. Hedefleri) ele geçirdi. 2 nci Ordu ise düşmanla teması sağlayamadı. 29 Ağustos'ta yapılan muharebelerde l nci Ordu tarafından Dumlupınar mevzileri ele geçirildi ve düşman 3 P. Tüm. ile Kaplangı Mevzisine çekildi, l ve 2 nci Orduların ileri istikametinde devam eden muharebeleri neticesinde 29 Ağustos gecesi Büyük ve Küçük Adatepe bölgesinde düşman kuşatıldı.

30 Ağustos 1922 tarihinde icra edilen Başkumandanlık Meydan Muharebesi sonucunda;

7 Yunan Tümeni kadar kuvvet imha edildi. Yunan Afyon Cephesi Komutanı Trikopis ile imhadan kurtulan Yunan birlikleri İzmir istikametinde çekilmeye devam etti. Türk Ordusu, Yunan Ordusu'nun çekilmesine fırsat vermeden imhasını sağlamak mak-sadjyla; l Eylül günü takip harekatına geçti. 2 Eylül günü 4 ncü Kolordu Trikopis'i Uşak bölgesindeki 5000 askeri ile birlikte esir aldı. 9 Eylül 1922'de İzmir'e giren Türk ordusu 16 Eylül'e kadar İzmir civarındaki bölgeleri Yunanlılardan kurtardı. Bursa istikametinden çekilen ve takip harekatından kurtulabilen son Yunan birlikleri de-18 Eylül 1922'de Bandırma'dan vapurlara binerek tahliye edildiler. Harbin neticesinde; 15 Mayıs 1919'dan beri Batı Anadolu'yu işgal altında bulunduran Yunan kuvvetleri, kesin sonuçlu muharebe ile yenilgiye uğratıldı.

Büyük Taarruz, Başkomutanlık Meydan Muharebesi ve Takip harekatı ile İstiklal Harbinin askeri cephesi önemli ölçüde tamamlandı. Askeri zaferi Mudanya Mütarekesi (11 Ekim 1922) ve Lozan Barış Antlaşması (24 Temmuz 1923) takip etti. (400)

(1) Mudanya Mütarekesi (11 Ekim 1922):

Türk orduları, 9 Eylül 1922'de İzmir'e girip İzmir ve Bursa'yı Yunan işgalinden kurtardıktan sonra Trakya'yı da Yunan Or-dusu'ndan kurtarmak maksadıyla; İstanbul ve Çanakkale istikametlerinde ileri harekatına devam etti. Türk Ordusu'nun bu muazzam başarısı karşısında sıkıntıya düşen İngiltere Başbakanı Lloyd George, Türkiye ile fiilen savaşa karar veren bir tavırla, sömürgelerinden asker toplanması için taleplerde bulunmaya başladı. (401)

İngiltere'den gelebilecek muhtemel tehdit ve tehlikeleri bertaraf etmek isteyen Mustafa Kemal ve Türk Genelkurmayı da, İn-gilizler'i iki cepheli bir harekete mecbur bırakmak için Elceziro Ko-

400. Dr. Yılmaz, Yakın Dünya Harp Tarihi Özetleri, s.36-37; Belen; Türk İstiklal Savaşı, s. 418-429

401. Nutuk, c.II s.677

mutanlığını takviye ederek Musul'a yönelik bir harekata karar verdi. Bu tarihte, İngiltere'nin sömürgelerinden beklenen desteği alması şüpheli olmakla birlikte, böyle iki cepheli bir tehdidi devam ettirmesi de oldukça güçtü. (402)

Bu sıralarda, İstanbul'da bulunan Fransız Fevkalede Komiseri General Pelle, İzmir'e giderek Mustafa Kemal ile görüşmek istedi. Türk ordusunun tarafsız bir statüsü olan bölgeye (Boğazlar Bölgesi) girmemesini tavsiye etti. Milli Hükümetin böyle bir bölge tanımadığım belirten Mustafa Kemal, Türk ordusunun Trakya'yı kurtarmadan durdurulmasının imkansız olduğunu belirtti.

General Pelle ile Mustafa Kemal arasındaki görüşmeler devam ederken, Fransa Hükümeti tarafından görevlendirilen ve İngiltere ile İtalya'nın da görevlendirilme konusunda onayı alınan Franklen Bouillon İzmir'e geldi. Bouillon'un gelişinden ve görüşmelere başlanmasından kısa süre sonra İtilaf Devletleri Dışişleri Bakanları imzalı bir nota alındı. Bu nota'da iki ana konu vardı: Biri; Askeri harekatın durdurulması; diğeri, konferansa ve barışa aitti.

Mustafa Kemal, 29 Eylül 1922'de bu nota'ya verdiği cevapta; Mudanya Konferansı'na katılmayı kabul ettiğini, ancak Meriç nehrine kadar Trakya'nın Türkiye'ye derhal iade edilmesini istedi. (403)

Mudanya Konferansı'na Başkomutanlık namına fevkalede yetki ile Batı Cephesi Orduları Komutanı İsmet Paşa görevlendirildi. Bu görevlendirilme, 4 Kasım 1922'de Ankara Hükümetin'ce de uygun bulunarak İtilaf Devletleri'ne bildirildi. (404)

3 Ekim 1922 günü Mudanya'da yapılan toplantıya; İngiltere adına General Harrington, İtalya Hükümeti adına Monbelli, Fransa Hükümeti adına General Charpy ve Yunanistan adına da Mozarakis iştirak ettiler.

11 Ekim 1922'de İmzalanan Mudanya Mütarekesi'nin maddeleri özet olarak şöyledir:

"1. Sözleşmenin yürürlüğe girmesi üzerine Türk-Yunan silahlı kuvvetleri arasındaki çarpışmalar durdurulacaktır.

2. Bu sözleşmenin yürürlüğe girmesinden sonra Yunan kuvvetleri Adalar Denizi (Ege) ağzından Trakya ile Bulgaristan sınırının kesiştiği yere dek Meric'in sol kıyısı gerisine çekilecektir.

3. Barış yapılıncaya değin her türlü karışıklığın önlenebilmesi için Karaağaç da dahil olmak üzere Meric'in sağ kıyısında İtilaf Devletlerince saptanacak yerlere İtilaf Devletleri'nin askerleri yerleştirilecektir.

4. Doğu Trakya'nın Yunan askerleri tarafından boşaltılmasına bu mütarekenin yürürlüğe girişinden itibaren başlanacaktır. Boşaltma yaklaşık 15 gün içinde yapılacaktır.

5. Jandarma da dahil olmak üzere Yunan mülki memurları ivedi bir biçimde çekilecek ve çekildikleri yerleri İtilaf Devletleri'nin temsilcilerine; onlar da vakit geçirmeden TBMM Hükümeti memurlarına terk edecektir. Bu işlem 30 gün içinde tamamlanacaktır.

---

402. Türk İstiklal Harbi, Güney Cephesi, c.IV, Gnkur, Basımevi, Ankara, 1966 s.265-282.

403. Nutuk, c.II s.678-679

404. Nutuk, c.II, s.681

6. TBMM Hükümeti'ne devredilen yerlerin güvenliğini sağlamak için ulusal jandarma güçleri gönderilecektir. Subaylar da dahil olmak üzere jandarma gücü 8000 kişi olacaktır. Barış andlaşması yapılıncaya değin TBMM Hükümeti Doğu Trakya'ya asker ge-çirmeyecektir. Barış konferansına kadar hatta konferans süresince Çanakkale ve Kocaeli bölgesinde belirlenen bir çizgide duracaktır.

7. İtilaf Devletleri askerleri bulundukları yerlerde Barış yapılıncaya kadar kalacaklardır.

8. Ateşkes andlaşması 14-15 Ekim 1922 gece yarısı yürürlüğe girecektir.

Mudanya Ateşkes Andlaşması 15 Ekim'de yürürlüğe kondu. Doğu Trakya'nın teslim alınması görevi Başkomutan **Mustafa Kemal Paşa** tarafından Refet Paşa'ya verildi ve Refet Paşa Doğu Trakya Valiliği'ne atandı. 19 Ekim'de İstanbul'da göreve başlayan Refet Paşa barış sağlanıncaya kadar TBMM Hükümetinin bir temsilcisi olarak bu burada görevini sürdürdü. " (405)

Mudanya Mütarekesi'nin Milli Mücadele'deki yerini ve önemini şöyle açıklamak mümkündür: Mudanya Mütarekesi'nin imzalanması ile Türk İstiklal Mücadelesinin askeri yönü tamamlandı. Misak-ı Milli ile tesbit edilen Doğu Trakya, yeni bir savaşa gerek duyulmadan Türkiye'nin sınırları içine alındı. İngiltere, yeni Türk Devleti'nin siyasal varlığını kabul etmek zorunda kaldı. İngiltere'de Başbakan Cloyd George'un görevinden ayrılmasına sebep olan siyasi gelişmeler yaşandı. Kısacası; akıl, mantık ve milli imkanların uygun ve etkin kullanımı ile ülke millet ve ordu, yeni tehlikelere maruz bırakılmadan onurlu bir barış dönemine girildi.

(2) Lozan Antlaşması (24 Temmuz 1923):

22 Kasım 1922 günü İsviçre'nin Lozan şehrinde başlayan ve 24 Temmuz 1923 tarihinde bir antlaşma ile sona eren Lozan Barış Antlaşmasının Türk tarihinde ayrı bir yeri ve önemi vardır.

Bu antlaşma, bir yandan Birinci Dünya Savaşı'ndan mağlup olarak çıkan ve 30 Ekim 1918'de Mondros Müterakesi'ni, 10 Ağustos 1920'de de Sevr Barış Antlaşmasını imzalayan Osmanlı İmparatorluğu'nun siyasal mirasını çözüme ulaştırırken; diğer yandan yeni Türk Devleti'nin Misak-ı Milli ilkeleri çerçevesinde medeni dünyada şerefli yerini almasını sağladı. Diğer bir ifade ile Lozan Antlaşması, yenen ve yenilen devletler arasındaki ilişkileri değil, 1914-1918 savaşının galibi devletler ile 1919-1922 yılları arasında Kurtuluş Savaşını kazanan Türkiye arasındaki ilişkileri eşit koşullar içinde düzenleyen bir antlaşmadır. Kısacası, Türkiye'nin taraf olarak katıldığı bu antlaşma, Anadolu'nun tapusunun Türkler'e ait olduğunu kanıtlayan tarihi ve uluslararası bir belge olup, geçerliliği günümüzde olduğu kadar gelecekte de devam edecek olan bir kıymet ve önemi haizdir.

Bu konferansta; İngiltere, Fransa, İtalya, Japonya, Yunanistan, Romanya, Yugoslavya Devletleri bir tarafta, Türkiye diğer tarafta idi. Boğazlarla ilgili konuların görüşülmesi sırasında Karadeniz'de sahili bulunması sebebiyle Sovyet Rusya ve Bulgaristan da iştirak ettiler. Amerika Birleşik Devletleri ise konferansa müşahit olarak katıldı. Belirli konuların görüşülmesi sırasında Belçika ve Portekiz devletleri de konferansa çağrıldı. (406)

---

405. Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi, I/1 s.167-168

406. Soysal Türkiye'nin Siyasal Antlaşmaları, c.I s.67; Tarih-IV, s.125

Konferansta Türkiye'yi; **İsmet Paşa** Başkanlığında Trabzon Milletvekili **Hasan Bey** ile Sinop Milletvekili **Rıza Nur Bey** temsil etti. İngiltere'yi **Lord Curzon** (ikinci dönemde Horace Rum-bold), Fransa'yı **General Pelle,** İtalya'yı **Montagne,** Yunanistan'ı ise **Venizelos** temsil ettiler. (407)

Lozan Konferansı 4 Şubat 1923'de kesintiye uğramakla birlikte, 23 Nisan 1923'de görüşmelerin tekrar başlamasına karar verildi. (408)

24 Temmuz 1923'te imzalanan **Lozan Andlaşması** üç çeşit metinden oluşmaktadır. **Birincisi:** Barış Andlaşması, **ikincisi:** O'nu tamamlayan ekler; **Üçüncüsü** ise, Türkiye ile kimi Batılı Devletler arasında verilen mektuplardır.

Lozan Üniversitesinde büyük bir törenle imzalanan Lozan Andlaşması yalnızca Yakındoğudaki sıcak savaşı bitirmekle kalmamış, Yeni Türkiye Devleti ile Batılı Devletler arasındaki tüm ilişkileri yeni baştan düzenlemiştir.

143 Maddeden oluşan Lozan Barış Andlaşması siyasi hükümler, mali hükümler, iktisadi hükümler, ulaşım yollan ve sağlık ile ilgili hükümler ve bir de bunların dışında kalan alanları ilgilendiren çeşitli hükümleri içeren beş ana bölüme ayrılmıştı. (409)

Lozan Barış Andlaşması'nı şöyle özetleyebiliriz:

(a). Sınır sorunu:

(1). Güney Sınırı: 20 Ekim 1921 Ankara İtilafnamesi ile saptanmıştı. Bu sınır, Lozan'da da onaylanmıştır.

(2). Irak sınırı: ingiltere'nin mandası altında bulunan İrak'la olan sınır sorunu Lozan'da çözümlenememiştir. Buradaki anlaşmazlık konusu Musul'du, İngiltere Musul'u bırakmak istemiyordu. Bu nedenle Irak sınırı sorunu İngiltere ile Türkiye arasında dokuz aylık bir süre içinde çözümlenmek üzere ertelenmiştir.

(3). Batı Sınırı: Batı sınırı Mısak-ı Milliye göre çizildi. Kurtuluş Savaşı öncesinde kaybedilen topraklar tüm çabalara karşın alınamadı. Mudanya Mütarekesi ile saptanan Meriç Nehri iki ülke arasında sınır olarak kabul edildi. Karaağaç savaş tazminatı olarak Yunanistan'dan alındı. İmroz, Bozcaada ve Tavşan Adası Türkiye'de kalırken, Balkan Savaşları sırasında Türkiye'den alınan Ege Adaları Yunanistan ile İtalya'nın egemenliğine bırakıldı. Ancak, Yunanistan'ın egemenliği altına giren Midilli, Sisam, Sakız ve Nikarya adalarının askerden arındırılması ve buralarda herhangi bir askeri tesis kurulmaması kayıt altına alındı.

(b). Kapütilasyonlar: Osmanlı Devleti'nin kimi Batılı Devletlere ekonomik nedenlerden dolayı verdiği kapütilasyonlar daha sonra yargısal ve yönetsel alanlara da yayılmış ve yüzlerce yıl Osmanlı Devleti'nin gelişmesine, güçlenmesine engel oluşturmuştu. Lozan Antlaşmasıyla Kapütilasyonlar tümüyle kaldırılmıştır. Bu haklardan yararlanarak Türkiye'de kurulan yabancı ticaret kuruluşlarının da Türk yasalarına uyması zorunluluğu getirilmiştir.

---

407. Tarih-IV; s.125; Sosyal, Türkiye'ninSiyasal Antlaşmaları, c.I s.69; Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi, I/1 s.181

408. Türk İnkılap Tarihi I/1 s.180/181

409. Türk İnkılap Tarihi I/1 s.180/181

(c). Azınlıklar: Yeni Türkiye Devleti'ninin sınırlan içinde yasayan tüm azınlıkların Türk yurttaşı olduğu benimsenmiştir. Doğu Trakya'daki Türklerle Anadolu'daki Rumların karşılıklı olarak değiştirilmesi. İstanbul'daki Rumlar ile Trakya'daki Türkler'in bu değiştirme dışında tutul ması sağlanmıştır.

(d). Savaş Tazminatı: Türkiye'nin karşıtı bulunan devletler Osmanlı Devleti'nin Birinci Dünya Savası'na katılması ve savaştan yenik olarak ayrılmış bulunması nedeniyle Türkiye'nin savaş tazminatı ödemesini istemişlerdir. Türkiye bunu kabul etmemiştir. Anadolu'da büyük yıkımlara neden olan Yunanistan'ın savaş tazminatı ödemesi gerektiğini belirtmiştir. Türkiye'nin bu isteği haklı bulunmuştur. Yunanistan'ın ekonomik bakımdan çok zayıf durumda olduğunu gören Türkiye, Karaağaç ve çevresinin verilmesiyle bu isteğinden vazgeçeceğini belirtmiştir. Bu istek benimsenmiş ve Karaağaç ve çevresi Türkiye'ye bırakılmıştır.

(e). Devlet Borçları: 1854 yılında başlayıp Birinci Dünya Sa-vaşı'nm sonuna kadar batıdan alınan borçlar büyük bir miktar tutuyordu. Devlet ödeyemediği bu borçlar yüzünden **Düyun-u Umu miye** (Genel Borçlar Yönetimi) gibi yabancı bir kurumun ülkesinde kurulmasına bile izin vermişti. Fransız İhtilali'nin güçlendirdiği milliyetçilik hareketleri sonucu Osmanlı Devleti'nde yaşayan bir çok ulus, Batılıların da yardımıyla bağımsızlığını kazanmıştı. Bu devletlerin egemen olduğu topraklara harcanan borçları Yeni Türkiye Devleti'ne ödetmek hakkaniyete uymuyordu. Bu nedenle yeni Türkiye Devleti'nin temsilcileri, borçların Osmanlı Devleti'nden ayrılan devletler arasında pay edilmesini istemiştir. Bu istek uzun tartışmalara neden olmuş ise de sonunda benimsenmiştir. Türkiye'ye düşen miktarın düzenli taksitlerle ödenmesi kararlaştırılmıştır. Batılılar, Türkiye'nin ödeyeceği paranın altın ya da Sterlin olmasını istemişlerdir. Türkiye temsilcileri Frank ya da Türk parasıyla borçları ödeyemeyeceklerim belirtmişlerdir. Türk önerisi benimsenmiştir

(f). Boğazlar: Asya ile Avrupa'yı bir birine bağlayan; oldukça stratejik bir konuma sahip olan Boğazlar; tarih boyunca güncelliğini koruyan bir sorun olarak barış görüşmelerinde yer almıştır. Lozan Konferansı'nda da ele alınan bu sorun geçici olarak şöyle bir çözüme bağlanmıştır. Boğazlardan geçiş; Barış zamanında askeri nitelik taşımayan gemiler ve uçaklar Boğazlardan serbestçe geçebilecektir. Herhangi bir savaş anında Türkiye savaşta yer alır ise Boğazlar üzerinde istediği gibi davranma hakkına sahip olacaktır. Tarafsız gemi ve uçaklara düşmana yardım etmemek koşuluyla geçiş hakkı verebilecektir. Türkiye savaşta tarafsız ise askeri nitelik taşımayan gemilerin ve uçakların boğazlardan geçmesi serbest olacaktır.

Askeri nitelik taşıyan gemi ve uçaklar ise Karadeniz'de kıyısı bulunan devletlerden en güçlü donanmaya sahip devletin gemisinden ve uçağından fazla gemi ve uçağı barış zamanında geçirmeyecektir. Bunun dışında askeri nitelikli gemi ve uçaklar ser estçe geçebilecek; ancak bu geçişten doğacak sonuç Türkiye için sorumluluk doğurmayacaktır.

Boğazların savunması: Boğazların her iki yakasındaki 15 Km. lik bir alan askersizleştirilecektir. Boğazlardan geçişleri, başkanlığını Türkiye'nin yapacağı uluslararası bir kurul düzenleyecektir. (410)

Lozan Antlaşmasının önemini Atatürk şu şekilde açıklamıştır: "Osmanlı Devleti, eski antlaşmalar adı altında bir takım ayrıcalık haklarının esiri idi. Hristiyanlara birçok ayrıcalıklar tanımıştı. Osmanlı Devleti'nin toprakları üzerinde

---

410. Türk İnkılap Tarihi I/1 s.181-183; Sosyal, Türkiye'nin Siyasal Andlaşmaları , c.I s.85-245; ; Tarih-IV, s.127-128

yaşayan tebaa'yı yargılama hakkı yoktu. Kendi ülkesinde yaşayan Türk unsurlardan aldığı vergiyi tebaa'dan alamazdı. Ülkeyi bayındır hale getiremez; demiryolu, okul yaptıramazdı. Tüm bu teşebbüslere yabancı devletler engel olurdu. " (411)

Lozan, tüm bunları değiştirdi. Atatürk'ün ifadesi ile Lozan, "Osmanlı devrine ait tarihte eşi görülmemiş bir siyasi zafer eseridir
(412)

Başta sınırlar olmak üzere Lozan Antlaşmasında bazı diğer antlaşmalara atıfta bulunulmuştur. **Lozan Antlaşmasının atıfta bulunduğu antlaşmalardan bazıları şunlardır:**

1. 20 Ekim 1921 Tarihli Ankara Antlaşması,
2. 30 Mayıs 1913 Tarihli Londra Antlaşması,
3. 14 Kasım 1913 Tarihli Atina Antlaşmasıdır.

Lozan Antlaşmasını tamamlayan iki önemli antlaşmada; 1936 tarihli Montrö ve 1947 tarihli Paris Antlaşmalarıdır.

1947 Paris Antlaşması ile; Oniki adalar, Güney Sporadlar, Dodekanez adaları İtalya'dan Yunanistan'a geçmiştir. (413)

17 (30) Mayıs 1913 tarihli Londra Andlaşmasının 5. maddesi:

"Osmanlı İmparatoru ve müttefik devletler hükümdarları ilan ederler ki, Ege Denizi'ndeki Osmanlı adaları hakkındaki karar, Girit hariç, Almanya, Avusturya-Macaristan, Fransa, İngiltere, İtalya ve Rusya tarafından verilecektir. " (Bulgar, Yunan, Karadağ, Sırp ve Osmanlı delegelerinin imzaladıkları bu Andlaşmanın 4. maddesi ile Türkiye Girit üzerindeki bütün egemenlik haklarından vazgeçiyordu.)

13 Şubat 1914 tarihinde (yukarıda sayılan) altı büyük devletin Atina Sefirleri tarafından Yunan hariciyesine verilen ortak nota:

"Türkiye ile Balkan devletleri arasındaki 17 (30) Mayıs 1913 tarihli Londra Andlaşması'n 5. maddesi ve Türkiye ile Yunanistan arasındaki 1 (14) Kasım 1913 tarihli Atina Andlaşması'nın 15. maddesi, Ege Adalan hakkında karar yetkisini Altı Devlete vermiştir.

Sonuç olarak: altı devlet Bozcaada, Gökçeada ve Meis adalarını Türkiye'ye; işgal altındaki diğer bütün Ege adalarını Yunanistan'a vermeyi kararlaştırmışlardır. Büyük devletler ayrıca Yunanistan'a verilen adaların tahkim edilmemesi ve askeri veya bahri amaçlarla kullanılmamasına ve adalarla Anadolu arasında kaçakçılığın önlenmesinde etkin önlemler alınmasına da karar vermişlerdir.

Devletler bu şartların sağlanması için Yunan hükümeti üzerinde nüfuzlarını kullanmayı taahhüt ve Yunanistan'dan bu adaların müslüman azınlıklarının korunmasında tatminkar garantiler vermesini talep eder.

---

411. Nutuk, c.I, s.702
412. Nutuk, c.I, s.767
413. Parla, Reha, T.C. Lefkoşe Büyükelçiliği Müsteşarı, Lozan ve Montrö, Lefkoşe, Nisan 1987, s.2-6

Adaların Yunanistan'a kesin terki, Yunan askerlerinin (güney Arnavutluk'tan) çekilmesinden sonra olacaktır. Çekilme, 1-31 Mart 1914 tarihleri arasında tamamlanacaktır.

Altı Devlet, Yunanistan'ın yukarıdaki kararlara sadakatla uyacağını ümid ederler.

14 Şubat'ta Sadrazam ve Hariciye Nazırı Said Halim Paşa'mn Paris, Londra, Roma, St. Petersburg, Berlin ve Viyana sefirlerine gönderdiği telgraf genelge:

"6 Büyük Devlet sefirlerinin bugün verdikleri nota şöyledir":

"Babıali.... Ege adaları konusunda karar yetkisini 6 Devlete bırakmıştır. "

6 Devlet, dikkatli bir inceleme ve görüşmeler sonucu, Yunanistan'ın Gökçeada ve Bozcaada'yı Türkiye'ye geri vermesini ve halen işgal altındaki diğer adalan muhafaza etmesini kararlaştırmışlardır. Meis adası da Türkiye'ye bırakılacaktır. Ayrıca Yunanistan'ın Türkiye'ye, adaları tahkim etmeyeceği, askeri ve bahri amaçlarla kullanmayacağı yolunda tatmin edici güvenceler vermesini de kararlaştırmışlardır. 6 Devlet, bu şartların yerine getirilmesi ve idamesinde Yunanistan üzerinde nüfuzlarını kullanacaklardır.

Adalardaki müslüman azınlıkların korunması için de Yunanistan'dan tatminkar garantiler istenecektir.

6 Devlet, Babıalinin bu kararlara sadakatle uyacağına güvenirler. " (414)

Bazı sorunlar Lozan Barış Konferansında çözüme kavuşturulamamıştır. Bu sorunların başlıcaları şunlardır:

(1). Musul Sorunu: En önemlisi Musul sorunu idi. Petrol yönünden oldukça zengin olan bu bölgeyi İngiltere, Türkiye'ye bırakmak istemediği gibi, Hakkari'yi de ele geçirmek istedi. Sorunun çözümü uzun tartışmalardan sonra Milletler Cemiyeti'ne bırakıldı. Ancak, Cemiyet Musul'u Irak'a, dolayısıyla da İngiltere'ye; Hakkari'yi de Türkiye'ye bıraktı. (5 Haziran 1926).

(2). **Boğazlar Sorunu**: Boğazlar sorunu ve Boğazların Türk egemenliğine geçişi 1936 Montrö Sözleşmesi ile mümkün oldu.

(3). **Hatay Sorunu**: Türkiye-Fransa arasında yapılan 1921 Ankara Antlaşması ile Hatay Türkiye sınırları dışında bırakılmıştı. Bu sorun Lozan'da Türkiye lehine çözümlenemedi. Mustafa Kemal'in başlattığı bilinçli ve sistemli çalışma sonunda ve 1939 yılında Hatay milli sınırlar içine alındı.

(4). **Ege Adaları**: Balkan Savaşları neticesinde kaybedilen Ege adaları (İmroz ve Bozcaada hariç), Türk heyeti tarafından barış masasına getirildi ise de olumlu bir sonuç alınamadı. Daha önce yapılan antlaşmalar, özellikle devletler hukuku açısından adaların statükosunu değiştirmeye müsaade etmedi.

(5). **Yunanistan ile olan nüfus değişimi:** Bu sorun, daha sonra 30 Ocak 1923'de Türkiye ile Yunanistan arasında yapılan Etabli Antlaşması ile çözüme kavuşmuştur. Antlaşmaya göre; Batı Trakya Türkleri ile İstanbul Rumları mübadele kapsamı dışında tutulmuştur. (415)

---

414. Parla, Lozan ve Montrö, s. 5.

415. Türk İnkılap Tarihi, I/1, s.184; Uçarol, Sşyasi Tarih, 1995, s.556-557

2. Lozan Antlaşmasından Sonra Türk Dış Politikası: (1923-1932):

a. Genel:

Yeni Türk Devleti; Lozan Antlaşması ile Türk Vatanı'nın bütünlüğünü; Türk Devleti'nin istiklalini temin ettikten sonra, Çağdaş Uygarlık yolundaki İnkılapları süratle hayata geçirmek için yeni bir dönemi başlattı. Bu dönem, Cumhuriyet Dönemidir. (416)

l Kasım 1922'de Saltanatı kaldırarak, egemenliği kendisine maleden Türk Milleti; 29 Ekim 1923'de de Cumhuriyeti ilan ederek, büyük bir uygarlık hamlesi yapmayı başardı. Cumhuriyet ile birlikte devletin yapılanmasına ağırlık veren Türk Milleti, 20 Nisan 1924 Anayasası'm uygulamaya koyarak, devletin tam bir hukuki statü kazanması yolundaki kararlılığını da kanıtlamış oldu. Kısacası; Türkiye Cumhuriyeti Devleti, şu üç temel nitelik üzerine bina edildi.

Bunlardan Birincisi; Çok uluslu imparatorluktan milli dev-leete; **İkincisi**: Yan Bağımsız Osmanlı İmparatorluğumdan Tam Bağımsız Türkiye Cumhuriyetine; **Üçüncüsü**: Kişisel Egemenlikten Milli Egemenliğe geçiştir. Tüm bunlarla varılmak istenen hedef ise çağdaşlaşma, yani modernleşmedir. (417)

Bunun da esasları, 1924 Anayasası ile tespit edilerek hayata geçirilmeğe başlanmıştır.

b. Teşkilatı Esasiye Kanunu ve Temel Hükümleri (20 Nisan 1924 Anayasası):

(1). Türkiye Devleti bir Cumhuriyettir.

(2). Türkiye Devletinin resmi dili Türkçedir; başkenti Ankara'dır (Bu madde 5. 2. 1937'de-2115 sayılı Kanunla şu şekli almıştır: Türkiye Devleti; Cumhuriyetçi, Milliyetçi, Halkçı, Devletçi, Laik ve inkilapçıdır; Devlet dili Türkçe'dir. Başkenti Ankara'dır).

(3). Hakimiyet kayıtsız ve şartsız milletindir.

(4). Türkiye Büyük Millet Meclisi, milletin yegane ve hakiki mümessili olup, milletin hakimiyet hakkını millet namına kullanır.

(5). Yasama yetkisi ve yürütme erki Büyük Millet Meclisi'nde belirir ve toplanır.

(6). Meclis, yasama yetkisini bizzat kullanır.

(7). Meclis, yürütme yetkisini kendi seçtiği Cumhurbaşkanı ve onun tayin edeceği Bakanlar Kurulu eliyle kullanır. Meclis, hükümeti her zaman denetleyebilir ve düşürebilir.

(8). Yargı hakkı, millet adına usul ve kanuna göre bağımsız mahkemeler tarafından kullanılır.

(9). Teşkilatı Esasiye Kanunu'nun Devletin Cumhuriyet olduğuna dair olan birinci maddesinin hiçbir suretle tadil ve değiştirilmesi dahi teklif edilemez. (Madde. 102)

(10). 1876 tarihli Kanuni Esasi ile muaddel maddeleri ve 20 Nisan 1921 tarihli Teşkilatı Esasiye Kanunu ve ona sonradan eklenmiş tüm maddeler tadil ve iptal edilmiştir.

416. Tarih-IV, s.131

417. Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi, Yüksek Öğretim Kurulu Yayını, No: 5 Ankara, 1986, s.34-43

Bu anayasanın en önemli özelliklerinden biri de kuvvetler ayrılığı prensibinin esas alınmış olmasıdır. (418)

Bu anayasa ile yeni Türkiye Cumhuriyeti Devleti'ni ve Türk Milletini modern ve çağdaş bir toplum yapmak; yani milleti, Bilgi toplumu, Bilim ve Teknoloji toplumu, ve Ekonomi toplumu haline getirme gayretleri sürdürülürken; diğer taraftan ve özellikle Lozan'dan gelen sorunlar başta olmak üzere; tarihten ve coğrafyadan kaynaklanan problemlerle karşılaşılmıştır. Bu nedenle Türk dış politikasında 1923-1938 dönemini, 1923-1932 ve 1932-1938 olmak üzere ikiye ayırarak incelemek daha uygun düşmektedir.

c. 1923-1932 Yılları Arasında Türk Dış Politikası:

Türkiye, 1923'den sonra Avrupa'nın güçlü devletleri ile komşu durumuna geldi. Ülkenin Doğu bölgesinde Sovyetler Birliği, Irak'ın Statüsü ve Kıbrıs vasıtasıyla İngiltere, Suriye'nin statüsü nedeniyle Fransa, Oniki Ada ve Meis adasını elinde bulundurması sebebiyle İtalya, Türkiye ile sınırdaş olmuşlardı. Güçlü devletlerle komşu olması, Türkiye'nin gerçekçi ve istikrarlı bir politika takip etmesini gerekli kıldı. Ayrıca ülkenin coğrafi konumu ve daima sahip olduğu stratejik önemi, böyle bir politikayı daha da zorunlu hale getirdi.

Nitekim Mustafa Kemal, l Mart 1924 tarihinde Mecliste yaptığı bir konuşmada Türkiye Cumhuriyeti'nin dış politika ile ilgili düşüncesini şöyle açıkladı: "Cumhuriyetin dış siyasetle ilgili veçhesi, gerçek ve samimi olarak barışın ve antlaşmalarla tesbit edilen esasların korunmasına yöneliktir. " (419)

Fakat, Atatürk'ün ortaya koyduğu bu politikanın hayata geçirilmesinde, basta İngiltere olmak üzere Batılı devletlerin tarihten gelen alışkanlıkları sebebiyle, geçici de olsa bazı sorunları canlı tutmak ve devam ettirmek istedikleri görüldü.

Bu sorunlar arasında; İngiltere ile Musul; Fransa ile Osmanlı Borçları ve Hatay; Yunanistan ile ahali değişimi; Yabancı okulların durumu ve Ankara'nın Başkent olması, başta gelen konular arasında idi. (420)

(1) Başkent Sorunu:

Milli Mücadele sırasındaki tecrübelerden sonra, İstanbul'un, yeni Türk Devleti'nin başkenti olmasının uygun ve mümkün olmayacağı gerçeği ortaya çıkmıştı. Nitekim, tarihi, coğrafi ve stratejik sebeplerle Lozan'dan sonra Türk yöneticilerinin ilk düşündüğü konulardan biri başkenti Ankara'ya taşımak oldu. Bilhassa İtilaf Devletleri, özellikle de İngilizler, siyasi ve askeri etkinliklerini İstanbul üzerinde daha fazla ve kolaylıkla kullanabileceklerini düşünerek, Başkentin İstanbul'da kalması için baskı yapmışlardır. İngiltere, Fransa ve İtalya başkent İstanbul'da kaldığı taktirde **Büyük elçi** atayacaklarını, Ankara'ya nakledildiği aktirde ise, **Orta elçi** göndereceklerini ilan etmişlerdir. Buna rağ-men, T. B. M. Meclisi 13 Ekim 1923'te kabul ettiği bir kanunla Ankara'yı yeni Türk Devleti'nin başkenti yaptı. Bundan sonra büyük devletler elçilik konusunda bir süre daha ısrar ettiler, ancak Ankara Hükümeti'nin kararlılığı karşısında bu ısrarlarından vazgeçtiler. (421)

---

418. Tarih-IV s.164 Şakar, 1982 Anayasası ve Önceki Anayasalar, s.272-273; 283

419. Prof. Gönlübol ve Dr. Sar, Türk Dış Politikası, s.61-62

420. Armaoğlu, Prof. Dr.Fahir, 20.Yüzyıl Siyasi Tarihi (1914-1980) Ankara, 1983 s.321; Prof Gönlübol, Türk Dış Politikası, s.63

421. Prof. Gönlübol, Türk Dış Politikası, s.63

(2) Azınlık Okulları ve Yabancı Okulların Kontrol Altına Alınması Sorunu:

Lozan Barış görüşmelerinin en önemli konularından biri de, Türkiye'de bulunan tüm eğitim kurumlarına hakim olma prensibi idi. Lozan Antlaşmasına **Ek-Mektuplar,** İtilaf Devletleri'nin yabancı okullarda yapılacak öğretim konusunda Türkiye'nin içişlerine karışmaları yönünde bir vesile teşkil etmiştir. Bunun üzerine Türk Hükümetleri, dini eğitim veren yabancı okullara karşı tavizsiz bir uygulama cihetine gitmişler ve Tevhid-i Tedrisat Kanunu'nun esaslarını aynen tatbik etmekten çekinmemişlerdir. Lo-zandan sonra kabul edilen **Özel Okullar Talimatnamesi** hükümleri gereğince Türkçe'den başka bir dilde öğretim yapan okullarda, özellikle tarih ve coğrafya derslerinin Türk öğretmenleri tarafından ve Türkçe olarak okutulması gerekiyordu.

İngiltere, Fransa ve İtalya, Lozan mektuplarını ön plana çıkararak Türk Hükümeti'nin yabancı okullarda öğretim işlerine ka-rışamayacağını iddia ettiler.

Amaçları, Türkiye'de **özel haklar rejimini** tekrar hayata geçirmek olduğundan bu tür iddia ve talepler Türk Hükümetleri tarafından şiddetle reddedildi. Hatta, okullardaki haçları ve Hris-tiyanlıkla ilgili tabloları indirmeyen Fransız ve İtalyan okulları kapatıldı. Bu uygulama Türkiye ile Fransa arasında notaların verilmesine, ülkeler arasındaki ilişkilerin gerginleşmesine neden oldu. Türkiye, İtalya ve Fransa'ya hiç bir taviz vermediği gibi, 1928 yılında Bursa Amerikan Koleji'nde iki müslüman öğrencinin Hris-tiyan olması üzerine bu okulu da kapattı. Bursa Amerikan Koleji'nin kapatılması Türk-Amerikan ilişkilerinin de aşırı şekilde gerginleşmesine sebep oldu.

Gelişmelerin bu boyutlara gelmesine rağmen Türkiye haklı tutumunu sürdürdü ve hatta hükümet prensiplerine aykırı davranan okulları kapattı. Ayrıca, bitirme sınavlarının elçiliklerde yapılması geleneğim kaldırdı. 1926 yılından itibaren de musevi okullarındaki eğitimi Türkçe'ye çevirtti.

Azınlık ve yabancı okullarını Cumhuriyet'in ilk bes-altı yılında tamamen kontrol altına almayı başaran Türkiye, daha sonra da aynı titiz politikasını sürdürdü. (422)

(3) Türk-Yunan İlişkileri:

Lozan Konferansı'nda, Türkiye'de kalan Rumlarla, Yunanistan'da kalan Türkler'in değişimi konusu da görüşme kapsamına alınmış ve bu konuda 30 Ocak 1923'te bir sözleşme ve protokol imzalanmıştı. (423)

30 Ocak 1923 tarihli sözleşmeye göre; Türkiye'de kalan Rumlarla, Yunanistan'da kalan Müslüman-Türkler'in değişimi yapılacak; ancak, 30 Ekim 1918'den önce İstanbul belediye sınırları içinde yerleşmiş ("etabli") bulunan Rumlarla, Batı Trakya Türkler'i bu değişimin dışında tutulacak; uygulamayı sağlamak için de Türk ve Yunan temsilcilerinin de bulunacağı bir milletlerarası karma komisyon kurulacaktı.

---

422. Prof. Armaoğlu, 20. Yüzyıl Siyasi Tarihi, 1983, s.325-327; Prof. Gönlübol, Türk Dış Politikası, s.65-72

423. Bilsel, Cemil, Lozan, c.II, İstanbul 1933, s.666-672

Bu komisyon teşkil edildi ve Ekim 1923'ten itibaren çalışmalarına başladı. Ancak, iki taraf arasında **"yerleşmiş"** yani **"etabli"** ifadesinin kapsamı konusunda anlam anlaşmazlığı çıktı ve mesele Milletler Cemiyetine havale edildi. Sorun Milletler Cemiyeti'nde de çözüme kavuşturulamadı ve iki ülke arasındaki ilişkiler gerginleşti.

Özellikle Yunan Hükümeti'nin Batı Trakya'da bulunan Türkler'in mallarına el koyarak buralara Türkiye'den gelen Rumlar'ı yerleştirmesi ve buna karşılık olarak da Türk Hükümeti'nin İstanbul'daki Rum halkın mallarına el koyması, ilişkileri daha da tırmandırdı.

Bu olumsuz gelişmelere rağmen Türkiye ve Yunanistan, 1 Aralık 1926'da imzaladıkları bir anlaşmayla ahali değişimi konusunun çeşitli yönlerini çözüme kavuşturdular. Fakat, bu seferde anlaşmanın uygulama safhasında bazı anlaşmazlıklar ortaya çıktı. Türk-Yunan ilişkileri yeniden gerginleşti ve hatta iki ülke arasında tekrar savaş tehlikesi belirdi.

Bu gerginlik ortamı içerisinde yeni bir savası göze alamayan Yunanistan Başbakanı Venizelos'ın tutumunu yumuşatması üzerine Türkiye'de buna olumlu bir tavırla karşılık verdi. Neticede iki ülke ahali sorununu yeni esaslara göre çözümleyen **10 Haziran 1930 tarihli antlaşmayı** imzaladılar. **Bu antlaşma ile;** yerleşme tarihleri ve doğum yerleri ne olursa olsun, İstanbul Rumları ile Batı Trakya Türkleri'nin tamamı **"etali"** kapsamı içine alındı. Ayrıca, her iki ülkenin azınlıklarına ait mallar konusunda da birçok düzenlemeler yapıldı. Böylece 6-7 *yıldır* devam eden anlaşmazlık sona erdi.

Venizelos'un 10 Haziran Antlaşması'nı Yakın Şark'ta yeni bir dönemin başlangıcı olduğunu beyan eden açıklamaları üzerine Türkiye, kendisini Ankara'ya davet etti. Venizelos'un Türkiye'yi ziyareti iki ülke arasındaki gelişmeleri dostluk'a döndürdü. Venizelos'un ziyareti sırasında, 30 Ekim 1930'da taraflar arasında üç antlaşma daha imzalandı. **Bunlar;** Dostluk, Tarafsızlık, Uzlaşma ve Hakemlik Antlaşması; Deniz Kuvvetlerinin Sınırlanması Hakkında Protokol; İkamet, Ticaret ve Seyrisefain Sözleşmesidir.

Türkiye Başbakanı İsmet İnönü de Ekim 1931'te Yunanistan'ı ziyaret ederek, Türk-Yunan dostluğunu güçlendiren adımı atmış oldu. Böylece, Türk-Yunan ilişkileri 1954 yılına kadar sürecek bir yakınlık dönemine girdi. Bu ilişkiler 1954 yılında Kıbrıs uyuşmazlığı ile yeni bir boyut kazanmaya başladı. Türk-Yunan ilişkilerinde ortaya çıkan yakınlık ile ilgili olarak en dikkat çekici konu, dostluk girişimlerinin halklara maledilmeyip hükümetler düzeyinde kalmasıdır. (424)

(4) Türk-Ingiliz İlişkileri ve Musul Sorunu:

Bu dönemde, Türkiye ile İngiltere arasındaki en önemli sorunu Musul Meselesi teşkil etti. Birinci Dünya Savaşı'ndan önce Musul bölgesi, petrol varlığı sebebiyle, İngiltere, Fransa, Almanya ve hatta Amerika Birleşik Devletleri arasında rekabet konusu oldu. Bölge, 1916 tarihli **Sykes-Picot Antlaşması** ile Fransa'ya bırakıldı. Nisan 1920 San Remo Konferansında Fransa, kendisini Orta Doğu'daki menfaatlerini desteklemesi sebebiyle, Musul bölgesini İngiltere'ye terketti. Lozan Konferansı sırasında Türkiye, Musul'un iki temel gerekçe ile Türkiye'ye bırakılmasın ısitedi. **Birincisi:** 30 Ekim 1918 Mondros Mütarekesi imzalandığı sırada Musul, Türk

---

424. Prof. Armaoğlu, 20. Yüzyıl Siyasi Tarihi, 1983, s.325-327; Prof. Gönlübol, Türk Dış Politikası, s.65-72

ordularının kontrolü altında ve milli hudutlar içinde bulunuyordu. **İkincisi:** Musul ve Süleymaniye bölgeleri tarihi açıdan olduğu kadar halkının büyük çoğunluğunu halen Türklerin teşkil etmesiydi. İngiltere, tüm bunlara itiraz etti. Bunun üzerine Lozan Antlaşması'nın 3. maddesi gereğince, sorunun çözümü, dokuz ay içinde bir sonuca ulaştırılmak üzere Türk-İngiliz ikili görüşmelerine bırakılmıştı. Bu görüşmeler 19 Mayıs 1924'de, İstanbul'da başlayan Haliç Konferası ile gündeme getirildi. Ancak, görüşmelerde bir sonuca varılamadı. Türkiye'nin Musul ve Süleymaniye bölgelerinin kendi hudutları içinde kalmasında ısrar etmesi üzerine İngiltere, bu fikre yanaşmadığı gibi, Hakkari bölgesinin de Irak'a bırakılmasını istedi.

İstanbul Konferansının sonuçsuz kalması, Türkiye'nin haklı davasında taviz vermemesi ve İngiltere'nin Türk-Irak sınırları bölgesinde sınır olaylarını kışkırtıp, karışıklıklar çıkarmaya başlaması, Türk-İngiliz ilişkilerini gerginleştirdi.

Bunun üzerine taraflar, Lozan Antlaşmasının **"Anlaşmazlık halinde konunun Milletler Cemiyetine götürülmesi"** hükmüne uyarak, sorunu, bu cemiyetin çözmesini istediler.

Ancak, Türkiye sorunun Milletler Cemiyeti'de çözümüne taraftar değildi. Bunun iki haklı sebebi vardı. **Birincisi:** Türkiye henüz bu cemiyetin üyesi değildi; **İkincisi:** Cemiyete İngiltere hakimdi ve çıkan kararlarda oldukça etkili idi

Tüm bu olumsuzluklara rağmen Türkiye, Milletler Cemiyeti faktörünü kabul etmek durumunda kaldı. Milletler Cemiyeti Eylül 1924'de konuyu ele aldı. Türkiye, Musul ve Süleymaniye bölgelerinde Plebisit yapılmasını teklif ettiyse de, İngiltere bunu kabul etmedi. Milletler Cemiyeti konu ile ilgili bir komisyon oluşturdu. Tahkik Komisyonu, hazırladığı raporu Eylül 1925'de Milletler Cemiyetine sundu. Komisyon raporunda Musul halkının hiçbir tarafa katılmaksızın bağımsız kalmak istediğini bildirdi. (425)

Buna rağmen Tahkik Komisyonu, Milletler Cemiyeti Meclisine şu tavsiyelerde bulundu:

1. Musul, Irak'ın bir parçası sayılacak ve Irak, 25 yıl süre ile İngiliz Mandası altına konacaktır;

2. Türkiye ile Irak arasındaki sınır, Brüksel'de tespit edilen hat olacaktır. (426)

Milletler Cemiyeti Meclisi, komisyonun teklifini aynen kabul etti. Milletler Cemiyeti'nin kararı Türkiye'de büyük tepkilere sebep oldu. Hatta, Türkiye ile İngiltere arasında savaş havası esmeye başladı.

Fakat, Atatürk'ün ortaya koyduğu gerçekçilik prensibini esas alan Türkiye, henüz savaştan yeni çıkmış olması ve harap olan ülkenin ekonomik ve sosyal meselelerinin çözüm beklemesi gibi sebeplerle ülkeyi yeni bir savaşa sürüklemek istemedi. Bu sebeple, 5 Haziran 1926'da İngiltere ile bir anlaşma imzalayarak Milletler Cemiyeti kararını kabul etmek durumunda kaldı. Bu anlaşma, bugünkü Türk-Irak hududunu çizmiş ve Musul sorununa son vermiştir. (427)

---

425. Prof. Armaoğlu, 20. Yüzyıl Siyasi Tarihi,1983, s.321-322
426. Prof. Gönlübol, Türk Dış Politikası, s.75
427. Prof. Armaoğlu, 20. Yüzyıl Siyasi Tarihi,1983, s.322-323

5 Haziran 1926 Tarihli Türk İngiliz Anlaşmasına göre;

1. Türkiye ile Irak arasındaki sınır esas itibari ile Milletler Cemiyeti Meclisi tarafından Brüksel'de tespit edilen hat olacaktır; fakat, bu hatta Türkiye lehine bazı değişiklikler yapılacaktı;

2. Andlaşmanın 14. maddesine göre de, Irak Hükümeti, Musul üzerindeki haklarından vazgeçen Türkiye'ye 25 yıl süre ile petrolden alacağı gelirin % 10'unu verecekti. Daha sonra, 1926 Antlaşmasına ek notalarda öngörülen esasa uygun olarak, Türkiye 500 bin İngiliz lirası karşılığında petrol üzerindeki hakkından feragat etmiştir. (428)

1926 yılında Musul konusunda varılan anlaşmaya rağmen Türk-İngiliz ilişkileri normal bir seyir takip edemedi. Bunun **beş önemli sebebi vardı. Bunlardan Birincisi:** Musul sorunu kendi lehine çözmülemek isteyen İngiltere'nin bölge halkını Bölücülük yönünde isyana teşvik etmesi; **İkincisi:** Hakkari bölgesindeki halkı isyana sevk etmesi ve Nasturi isyanına sebep olması; **Üçüncüsü:** 1925 yılında çıkan Şeyh Sait isyanını organize etmesi ve yönlendirmesi; **Dördüncüsü:** Terakki Perver Cumhuriyet Fırkası'nın Genç Türkiye Cumhuriyeti'ne karşı bir karşı devrim hareketi alarak desteklemesi; **Beşincisi:** Musul sorununun adil ve doğru olmayan bir şekilde çözümlenmesidir. (429)

Nihayet, 1929 yılında İngiltere'nin Akdeniz Filosu İstanbul'u ziyaret etti. Bu ziyaret Türk-İngiliz ilişkilerindeki olumlu gelişmenin ilk adımını teşkil etti. Amiral Field'in Ankara'ya giderek Atatürk ve diğer ileri gelenleri ziyaret etmesi, Türk-İngiliz ilişkilerindeki olumsuzluğu yumuşattı. (430)

Bu ziyaretten kısa bir süre sonra Sovyet Dışişleri Bakan Yardımcısı Karahan'da Ankara'yı ziyaret etti. Bu son ziyaret Sovyet Rusya'nın Türk-İngiliz yakınlaşmasından kaynaklanan bir endişesinin sonucuydu. (431)

(5) Türk-Fransız İlişkileri:

Fransa ile Lozan'dan arta kalan asıl sorun, Osmanlı borçları konusuydu. Fakat bu sorun diğer bazı meselelerle birleşince Türk-Fransız ilişkilerinin normal bir duruma gelmesi güçleşti. Kısacası; Türkiye ile Fransa arasında **üç önemli konu** ve çözümü söz konusu oldu. Bunlardan **Birincisi:** Türkiye-Suriye Sınırı, **İkincisi:** Türkiye'deki misyoner okulları, **Üçüncüsü:** Borçlar sorunudur.

(a) Türkiye-Suriye Sınır Sorunu:

21 Ekim 1921 tarihli Ankara İtilafnamesi'nin 8. maddesine göre, l ay sonra Türkiye ile o sırada Fransa'nın **"Mandat"** yönetimi altında bulunan Suriye arasındaki sınırı çizmek için bir karma komisyon kurulacaktı. Fakat komisyon Eylül kurulabildi ve sınırın çizilmesinde de anlaşmazlıklar çıktı. Daha sonra Türkiye ile Fransa arasında 30 Mayıs 1926'da Dostluk ve İyi Komşuluk Sözleşmesi imzalandı. **Bu anlaşmada;** Türkiye-Suriye sınırı çizildiği gibi; Türkiye ve Fransa arasındaki anlaşmazlıkların barışçı yollarla çözülmesi; ve ayrıca taraflardan birine saldırı olması halinde diğerinin tarafsız kalması konusunda mutabakata varıldı. Ancak bu antlaşma 18 Şubat 1926'da parafe edilmesine rağmen Fransa antlaşmayı hemen imzalamadı. Türkiye ile İngiltere arasındaki Musul anlaşmazlığının çözümlenmesini bekledi.

---

428. Gönlübol, Prof.Dr. Mehmet ve Sar, Dr.Cem, Atatürk ve Türkiye'nin Dış Politikası (1919-1938) Milli Eğitim Basımevi, Ankara, 1973, s.70

429. Dr. Yılmaz, Anadolu'da Türk Varlığı ve Güneydoğu Olayları, s.86-90, 103-119

430. Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi c.I/2 s.101

431. Prof. Gönlübol, Türk ış Siyaseti, s.80

(b) Türkiye'deki Misyoner Okulları Sorunu:

Türk-Fransız ilişkilerinde sıkıntı yaratan konulardan biri de Türkiye'deki misyoner okullarının durumu oldu. Sorun, Türkiye'nin belirlediği prensipler çerçevesinde çözüme kavuşturuldu.

(c) Borçlar Sorunu:

Osmanlı İmparatorluğu, tahvil çıkarmak suretiyle en çok Fransa'dan borç almıştı. Lozan Konferansı'nda Osmanlı Borçları konusu da gündeme geldi. Antlaşma'nın 46. maddesinde, bunların Türkiye tarafından ödeme esaslarının, borç tahvillerinin sahipleri ile Türkiye arasında yapılacak görüşmelerde tesbitine karar verildi.

Çoğunluğunu Fransızlar'ın oluşturduğu alacaklılarla Türkiye arasındaki görüşmeler hem uzadı ve hem de gerginliklere sebep oldu. Nihayet 13 Haziran 1928'de imzalanan antlaşmalarla, ödenecek borçların miktarı ve ödeme şekli bir formüle bağlandı. Bu antlaşmalarla, Osmanlı Duyün-u Umumiyesi de tarihe karıştı. Fakat 1929 Dünya İktisadi bunalımı Türkiye'nin ödeme güçlükleriyle karşılaşmasına yol açınca, alacaklılarla görüşmeler tekrar başladı. 22 Nisan 1933'de Paris'te imzalanan yeni borç sözleşmesi ile istemlere devam edildi.

Ayrıca, bir Fransız şirketi tarafından işletilen Adana- Mersin demiryolunu 1929'da Türkiye'nin satın alması talebine Fransa başlangıçta karşı çıktı ise de, Haziran 1929'da yapılan bir anlaşma ile tren yolu Türkiye'ye teslim edildi.

Diğer taraftan, Frnasız bayrağını taşıyan **Lotus gemisi** ile Türk bayrağı taşıyan **Bozkurt** adlı yük gemisi 2 Ağustos 1926'da Midilli adasının 5-6 mil açığında çarpıştı. Ortaya çıkan "**Bozkurt-Lotus Davası"** ile ilgili sorun da iki ülke arasında önemli bir krize sebep oldu.

Tüm bu sorunlar çözüldükten ve özellikle Almanya'da 1933 yılında Nazi Partisi'nin iktidara gelmesiyle Türk-Fransız ilişkileri olumlu yönde gelişmeye başladı. (432)

(6) Türkiye-İtalya İlişkileri:

Lozan'dan sonra Türkiye ile Mussolini İtalya'sı arasında ticari ilişkiler önemli bir gelişme göstermekle birlikte, siyasi ilişkiler 1928 yılına kadar aynı olumluluk içinde devam etmedi. Bunun başlıca sebebi; İtalya'nın eski Roma İmparatorluğu'nu tekrar hayata geçirmek için yayılma politikasına yönelmesidir. İtalya'nın Doğu Akdeniz'e yönelik oluşturduğu tehdit, Türkiye için daima kaygı yarattı. Hatta, 1925 yılında Türkiye'nin Musul bölgesini işgale teşebbüs etmesi, İtalya'nın da Anadolu'ya asker çıkaracağı tehdidi ile karşılaştı.

Fakat, 1926-1927 yılları, Türk-İtalyan ilişkilerinde bir dönüm noktası yarattı. İtalya'nın Arnavutluğu nüfuzu altına alması, Yugoslavya'da korku yarattı. Bunun üzerine Yugoslavya, 1927 yılında Fransa'nın Alman tehlikesine karşı Çekoslavakya ve Romanya ile imzaladığı Küçük Antant'a katılma kararı verdi. İtalya, bunun üzerine Yunanistan ve Türkiye ile ilişkilerini yumuşatmaya başladı ve Küçük Antant'a karşı üçlü bir ittifak fikrine yöneldi. Ancak, bu sırada Türk-Yunan ilişkilerinin iyi durumda olmaması üçlü bir blo-kun kurulmasını engelledi. Nihayet Türkiye ile İtalya arasında doğan yakınlaşma, 30 Mayıs 1928'de iki ülke arasında bir Tarafsızlık ve Uzlaşma Antlaşması ile sonuçlandı.

432. Prof. Armaoğlu, 20. Yüzyıl Siyası Tarihi, 1983, s. 323-325.

Bu gelişmelere rağmen İtalya'nın yayılmacı bir politika izleme düşüncesinden vazgeçmemesi, Türkiye'yi, Birinci Dünya Savaşı sonunda kurulan statükonun devamlılığını isteyen Fransa ve İngiltere'ye yakınlaşmaya şevketti. Aslında bu yakınlaşma, Türkiye'nin İtalya'dan duyduğu kaygıların bir sonucuydu. (433)

(7) **Türk-Sovyet İlişkileri:**

Milli Mücadele döneminde Türkiye'nin Batı ile diyalogu geliştikçe Türk-Sovyet ilişkileri gerilemeye başlamıştır. Musul bunalımı sırasında Türkiye ile Sovyetler Birliği arasında 17 Aralık 1925'de bir Dostluk ve Tarafsızlık Antlaşması imzalanmış olmasına rağmen, yakınlaşma uzun sürmemiştir.

Kısacası; Türkiye Batı ile ilişkilerini düzeltme yoluna girince, Türkiye ile Sovyetler arasında tekrar bir mesafe ortaya çıkmıştır.

Türkiye, Sovyetlerle ilgili ilişkilerini belirli bir seviyenin üstünde tutmaya gayret ettiği halde, bazı konular sürtüşme yaratmaya devam etmiştir. Hülasa bu konuları üç başlık altında toplamak mümkündür. **Bunlar:** Ticari münasebetler, komünizm meselesi ve Türkiye'nin Batı ile ilişkilerini düzeltmesi ve geliştirmesidir. (434)

Ticari münasebetlerin geliştirilmesi konusunda Sovyet Dışişleri Bakanı Chircherin ile Türk Dışişleri Bakanı Tevfîk Rüştü Aras arasında Kasım 1926'da Odessa'da yapılan toplantıda görüş ayrılıkları ortaya çıktı. Bu görüş ayrılıkları iki noktada toplanıyordu. **Birincisi:** Sovyetlerin bazı Türk mallarını ithal emek istememeleri; **İkincisi ise:** Türkiye'nin bazı şehirlerinde (İstanbul, İzmir, Trabzon, Mersin, Erzurum, Konya, Kars, Artvin'de) Sovyet Ticaret Mümessiliği'nin şubeler açmak ve bunlara ülke dışı haklar tanımak istemesi idi. Bu isteklere rağmen Türkiye ile Sovyetler arasında 11 Mart 1927'de, Ankara'da, bir Ticaret ve Seyrisefain Antlaşması imzalandı. **Bu Antlaşmada;** Sovyetler Birliği'nin Türkiye'den yapacağı ithalata yıllık değer tahditeri konulması; Türkiye'de Kars ve Artvin hariç yukarıda belirtilen şehirlerde Sovyet Ticaret Mümessilliğinin şubeler kurması ve bunlara bazı diplomatik imtiyazlar tanınması; buna karşılık, Sovyetler'in, Türkiye'nin talebi üzerine, üçüncü bir devlete gönderilecek malların gümrüğe tabi olmada taraf devletlerin ülkelerinden transit olarak geçmesi ilkesine riayet etmesi kabul edildi. Antlaşmaya konan bu son hüküm ile Batum limanının Türkiye tarafından kulanılması imkanı sağlanmış oldu. (435)

(8) **Türk-Alman İlişkileri:**

Almanya'da 1933 yılında Nazi Partisi iktidara gelinceye kadar, her iki ülke de kendi iç ve dış sorunlarıyla ilgilenmek zorunda kaldıklarından, iki ülke arasında Birinci Dünya Savaşı'ndaki işbirliğinin hatıralarından başka herhangi bir güçlü ilişki mevcut olmadı. Yani, 1923-1932 yılları arasında Türk-Alman ilişkileri normal siyasi temasla sınırlı kaldı. (436)

(9) **Türk-Bulgar İlişkileri:**

Birinci Dünya Savaşı'nda Osmanlı İmparatorluğu ile aynı cephede yer alan Bulgaristan, 1919'da imzalamak zorunda kaldığı, Nöyll Antlaşması hükümlerine karşı hoşnutsuzluk içindeydi. Bu durum, Bulgaristan'ın özellikle 1930'lardan

---

432. Prof. Armanoğlu, 20. Yüzyıl Siyası Tarihi, 1983, s. 323-325.
433. Prof. Gönlübol, Türk Dış Politikası, s.85-88
434. Prof. Armanoğlu, 20. Yüzyıl Siyası Tarihi, 1983, s.329
435. Prof. Gönlübol, Türk Dış Politikası, s.82-83
436. Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi, c.I/II, s.103

itibaren **Revizyonist,** yani statükonun değiştirilmesini isteyen ülkeler safına çekmeye başladı. Dolayısıyla, statükonun bozulmasını milli menfaatleri nedeniyle istemeyen Türkiye ile yolları ayrılma temayülü gösterdi.

Ancak, Bulgaristan ile Türkiye arasında bugünde yürürlükte olan, 18 Ekim 1925 tarihli Dostluk Antlaşması ile Oturma Sözleşmesi, Ankara'da imzalandı.

Dostluk Antlaşması, iki ülke arasında "bozulmaz bir dostluk" ve Devletler Hukuku ilkelerine uygun bir biçimde diplomasi ilişkilerinin kurulacağını; bir Ticaret, bir Oturma ve bir de Hakemlik anlaşması imzalanacağını belirtmektedir. (437)

Dostluk Antlaşmasının ekindeki Birinci Protokol ile: Türk Hükümeti Lozan Antlaşmasında Müslüman olmayan azınlığını, korunması için kabul ettiği hükümlerden Türkiye'deki Bulgar azınılığmı, buna karşılık Bulgar Hükümeti, de Nöyll Barış Antlaşması'nda Bulgaristan'daki azınlıklar için kabul ettiği hükümlerden Müslümanları (Türkleri) yararlandırmayı yü-kümlenmişlerdir.

Oturma Sözleşmesinin 2. Maddesi'nde "Serbest Göç" ve göçmenlerin menkul mallarını yanlarında götürmek, gay-nmenkullerini ise tasfiye edip parasını dışarı çıkarma hakkının tanınması, Bulgaristan'daki Türkler açısından hala özel bir önem taşımaktadır.

Diğer yandan, Türkiye ve Bulgaristan arasındaki ilk Ticaret sözleşmesi 1928 yılında; Tarafsızlık, Uzlaşma, Adli tavsiye ve Hakemlik Antlaşması da 1929 yılında imzalanmıştır. (438)

(10) Türkiye'nin Doğulu Devletlerle ve İslam Ülkeleri ile İlişkileri:

Türkiye, 1923'den itibaren batılılaşma (modernleşme) yolunda hızlı bir yapı değişikliğine yönelirken, Doğu ve islam alemi yönündeki ilişkilerini de sürdürmüştür.

Bu çerçevede, Mayıs 1928'de Afganistan Kralı Amanullah Han Türkiye'yi ziyaret etmiş ve 25 Mayıs 1928'de Ankara'da Türk-Afgan Dostluk ve işbirliği Antlaşması imzalanmıştır.

İki devlet arasında **"ebedi"** dostluk kuran bu antlaşma, esasları itibarı ile 192] Antlaşmasından pek farklı değildir.

Türkiye, İran ile de 28 Nisan 1926'da Güvenlik ve Dostluk Antlaşması; 29 Kasım 1928'de buna Ek Protokol; 23 Ocak -1932'de de Uzlaşma, Adli Tavsiye ve Hakemlik Antlaşmalarını imzaladı. Böylece, hem dostluk bağlan güçlendirildi ve hem de iki ülke arasındaki sınır kesin olarak tesbit edilerek sınır anlaşmazlıklarına son verildi. Haziran 1934'de İran Hükümdarı Rıza Şah Pehlevi'nin Ankara'yı ziyareti, Rıza Pehlevi ile Atatürk arasındaki kişisel dostluğun ötesinde iki ülke arasındaki dostluk bağlarını da pekiştirdi.

Türkiye'nin, Orta Doğu'nun Arap ülkelerinde bu dönemde doğrudan ve etkili ilişkileri olmamakla birlikte, Türk Milli Mücadelesi ve Atatürk, İngiltere ve Fransa'ya karşı bağımsızlık mücadelesi yürüten bu bölgelerde örnek teşkil etti.

---

437. Soysal, Türkiye'nin Siyasi Antlaşmaları, c.I, s.253
438. Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi, c.I/II s.104

Bu arada, bazı Arap ülkeleri ile diyalog çerçevesinde ilişkiler kuruldu. 1931 yılının yazında Irak Kralı Faysal ve aynı yılın sonuna doğru Başbakan Nuri Sait Paşa Ankara'yı ziyaret etmişlerdir. (439)

d. 1932-1939 Yılları Arasında Türk Dış Politikası:

Türkiye, yukarıda da belirtildiği gibi 1923-1932 devresinde, bir taraftan iç yapılanmasını düzenlerken, diğer taraftan Lozan Barış Antlaşması'nın uygulamaya konulmasından kaynaklanan sorunların çözümü ile meşgul olmuştur. Türkiye bu meselelerini halletmeye çalışırken dünya devletleri de Birinci Dünya Savaşı'nm doğal sonucu olarak tekrar iki kutuplu bir dünya ortamına sürüklenmekteydiler.

Özellikle, 1930'lardan itibaren savaştan mağlup ve mağdur olarak çıkan İtalya ve Almanya, statükonun değiştirilmesini isteyen revizyonist bir politika takip etmeye başladılar. Buna karşılık, başta İngiltere ve Fransa olmak üzere savaşın galibi olan devletler ise, Versailles sisteminin devamında ısrar ettiler. Bu bakımdan, 1932'den itibaren uluslararası alanda statükonun korunmasını isteyen ve buna karşılık değiştirmek düşüncesinde olan iki grup ortaya çıktı.

Kollektif barış ve güvenliğin korunmasından yana olan Türkiye ise, anti-revizyonist bir politikayı milli menfaatleri açısından daha uygun bularak batılılarla işbirliğine önem vermeye başladı. Özellikle, İtalya'nın 1985- 1936'dan itibaren Doğu Akdeniz'de ortaya cıkardığı tehlike ve yayılmacılık politikası, Türkiye'nin statükocu gruba yönelmesinde önemli bir etken oldu. (440)

Türkiye'nin bu dönemdeki dış politikası beş önemli nokta üzerinde toplandı. **Bunlar:**

(1) Milletler Cemiyeti'ne üye olma,

(2) Balkan Antantı,

(3) Montreux Boğazlar Sözleşmesi,

(4) Sadabat Paktı,

(5) Hatay'ın Anavatan'a katılmasıdır.

(1) Türkiye'nin Milletler Cemiyeti'ne Üye Olması (1932):

Türkiye'nin uluslararası işbirliğine katılmasında en önemli gelişme, 1932 yılında Milletler Cemiyeti'ne üye olmasıdır. Türkiye İngiltere'nin Milletler Cemiyeti'ne egemen olması sebebiyle bir süre cemiyete girmek istemedi. Ayrıca, Sovyetler Birliği'nin de Cemiyete girmek istememesi ve keza Türkiye'nin başlangıçta bu ülke ile iyi ilişkiler içinde bulunması, Türkiye'yi etkileyen bir faktör oldu.

Fakat Türkiye'nin 1930'lardan itibaren dış politikasında yeni gelişmeler başladı. Nitekim, Dışişleri Bakanı Tevfik Rüştü Araş, Silahsızlanma Konferansı'nın 13 Nisan 1932 tarihli oturumunda Türkiye'nin Milletler Cemiyeti ile de işbirliği yapmaya hazır olduğunu açıkladı. Bunun üzerine Milletler Cemiyeti Konseyi Temmuz 1932'de 43 devletin ittifakı ile Türkiye'yi üyeliğe kabul etti. Sovyetler Birliği başlangıçta

---

439. Prof. Armanoğlu, 20. Yüzyıl Siyası Tarihi, 1983, s. 332-333
440. Prof. Armanoğlu, 20. Yüzyıl Siyası Tarihi, 1983, s.335

Türkiye'nin üyeliğinden rahatsızlık duydu ise de, bu ülke de Nazi Almanyası'nm ortaya çıkması ve Japonya'nın Mançurya'ya saldırması üzerine 1934 yılında Milletler Cemiyeti'ne katıldı.

Türkiye, Milletler Cemiyeti'nin üyesi olduktan sonra, banşın korunması yolundaki çalışma ve gayretleri ile daima cemiyete örnek katkılarda bulundu. (441)

(2) **Türkiye'nin Balkan Devletleri ile İlişkileri ve Balkan Antantı (9 Şubat 1934):**

Yeni devletin yapılanmasında önemli mesafeler kateden ve ayrıca büyük inkılapları gerçekleştirerek çağdaşlaşma yolunda emin adımlarla ilerleyen Türkiye, Milletler Cemiyeti'ne girmekle de uluslararası ilişkilerde varlığını hissettirmeye başladı.

Dünya'daki muhtemel gelişmeleri dikkatle takip eden Türkiye, Balkanlar ve Orta Doğu'da oluşturulacak bölgesel güvenlik paktları ile ülkenin geleceğini tehdit edebilecek muhtemel gelişmelere karşı etkin tedbirleri aldı.

Bu sırada Balkan ülkeleri arasında da büyük bir yakınlaşma ve işbirliği başlamıştı. Bu yakınlaşma, 1934 yılında **Balkan Antantı** denilen ittifakı ortaya çıkardı.

Balkan ulusları arasındaki yakınlaşmanın temelini, Türkiye ile Yunanistan arasında başlayan dostluk ve iyi komşuluk ilişkileri teşkil etti. Diğer yandan, Locarno Antlaşmaları, Kellog Paktı ve Küçük Antant gibi statükocu ittifakların ortaya çıkması da, Bal-kanlar'daki işbirliğini olumlu yönde etkiledi.

Balkan Antantı konusunda ilk teşebbüs, Yunan Başbakanı Alek-sandr Papanastasiyu tarafından Dünya Barış Kongresi'nin Ekim 1929'da Atina'da yapılan toplantısında yapıldı. Bu fikir, Türkiye dahil tüm Balkan milletleri temsilcileri tarafından uygun görüldü ve Ekim 1930'da Atina'da Birinci Balkan Konferansı açıldı. Bu konferanslar daha sonra Atina, İstanbul, Bükreş ve Selanik'te olmak üzere her yıl tekrarlandı ve böylece Balkan ülkeleri arasında bir işbirliği oluştu. **Balkan Konferansları sonunda;** Balkan Ticaret ve Sanayi Odası, Balkan Denizcilik Bürosu, Balkan Ziraat Odası, Balkan Turist Federasyonu, Balkan Tıp Federasyonu gibi kuruluşlar ortaya çıktı.

1932 yılında yapılan Üçüncü Balkan Konferansı ile bir Balkan Paktı Tasarısı gündeme geldi. Bu tasarı ile işbirilği faaliyetleri siyasal bir statü kazandı.

Fakat Bulgaristan ve Arnavutluk'un revizyonist düşüncelere sahip olmaları, Balkanlar'daki işbirliği için en önemli sorunu teşkil etti.

Türkiye ve Yunanistan, siyasal alanda Balkanlar'da bir işbirliği kurup bu konuda bir paktın yapılmasına karar verdiler ve bu düşüncelerini Mayıs 1933'de Bulgaristan'a da bildirdiler. Bulgaristan yapılan teklife olumsuz yaklaşınca Türkiye ve Yunanistan 14 Eylül 1933'de, Ankara'da bir **"Samimi Antlaşma Paktı"** imzaladılar. (442)

Bunu, 22 Eylül 1933'te Sofya'da Bulgaristan ile iki ülke arasında yapılmış olan 1926 Antlaşmasını iki yıl uzatan belgenin imzalanması takip etti. Daha sonra, 17 Ekim 1933'te Ankara'da, **“Türkiye-Romanya Dostluk, Saldırmazlık, Hakem ve Uzlaşma Anlaşması"** ile, 27 Kasım 1933'te Belgrad'da 'Türkiye- Yugoslavya Dostluk, Saldırmazlık, Hakem ve Uzlaşma Anlaşması" yapıldı.

---

441. Prof. Gönlübol, Türk Dış Politikası, s.98-103
442. Prof. Armanoğlu, 20. Yüzyıl Siyası Tarihi, 1995, s.337-338; Atatürk’ün Söylev ve Demeçleri, 1989, c.III, s.305-306

Böylece, Türkiye'nin yaptığı ikili antlaşmalar neticesinde beş Balkan Devleti dolaylı da olsa birbirleriyle anlaşmış oluyorlardı. Bu gelişmeler üzerine Türkiye, Yunanistan, Romanya ve Yugoslavya, Şubat 1934'de Belgrad'da toplandılar ve Balkan An-tantı'nın tasarısı hazırlandı. 9 Şubat 1934'te de, bu tasarı Atina'da imzalandı. Tasarının imzalanması ile Balkan Antantı kurulmuş oldu. **1934 tarihli Balkan Antantı'na göre:**

1. Türkiye, Yugoslavya, Yunanistan ve Romanya; kendilerinin tüm Balkan sınırlarının güvenliğini, karşılıklı olarak, güvence altına alırlar.

2. Taraflar, bu antlaşmada gösterilmiş olan çıkarlarını bozabilecek gelişmeler karşısında alınacak önlemler konusunda aralarında görüşmeler yapmayı yükümlenirler.

Onlar, bu paktı imzalamamış olan herhangi bir başka Balkan ülkesine karşı, birbirine önceden haber vermeksizin, hiçbir siyasal eylemde bulunmamayı ve anlaşmayı imzalayan diğer ülkelerin izni olmaksızın, herhangi bir başka Balkan ülkesine karşı siyasal hiç bir yükümlülük üstlenmemeyi yükümlenirler.

3. Bu antlaşma imzalanmayı müteakip yürürlüğe girecek ve onaylanacaktır. Antlaşma, katılma isteği ilgili devletlerce uygun görüldüğü takdirde her Balkan ülkesine açık bulunacaktır. (443)

Balkan Antantı, Batılılar ve Küçük Antant'ın kurucusu Çe-keslovakya tarafından olumlu karşılanmakla birlikte, 1936'dan itibaren Avrupa'daki gelişmeler ve Berlin-Roma Mihveri'nin etkileri sebebiyle zayıflamaya başladı.

1936'da Avrupa'da ortaya çıkan Alman üstünlüğü, Romanya'yı endişelendirmeye ve Pakta karşı ilgisini zayıflatmaya sebep oldu. Yugoslavya'da, Berlin-Roma mihveri sebebiyle İtalya ve Bul garistan ile anlaşma yoluna gitti. Nihayet, İtalya'nın gittikçe gü lenmesi Yunanistan'ında bu ülkeye karşı daha yumuşak bir po-litika takip etmesine sebep oldu. Netice'de, Münih Konferansı ile Çekoslovakya'nın parçalanması Küçük Antant'a son vermekle kalmadı, 1939 yılının olayları Balkan Antantı'nı da parçaladı. (444)

(3) Montreux Boğazlar Sözleşmesi (20 Temmuz 1936):

Türk Boğazları'ndan geçiş rejimini ve Boğazlar bölgesinin güvenliği işlerini düzenleyen bu sözleşme, 1923'de Lozan Antlaşması ile birlikte imzalanan Boğazlar Sözleşmesinin yerine geçmiştir.

Türkiye, Lozan Antlaşması'yla birlikte imzalanan Boğazlar Sözleşmesinin getirdiği kısıtlamalardan dolayı daima kaygı içinde bulunmuştur. Sözleşmenin imzalandığı tarihlerde güncelleğini koruyan silahsızlanma ümitlerine güvenen Türkiye'nin, silahlanma yansının tekrar başlamasıyla duymakta olduğu huzursuzluk giderek artmıştır.

Türkiye, duyduğu bu huzursuzluğu ve Boğazlar'ın statüsünde değişiklik yapılması yolundaki teklifini konu ile ilgili imzacı devletlere duyurduğunda, farklı kutuplarda yer almaya başlayan bu devletlerin hemen hepsinden ortak bir anlayış görmüştür.

443. Soysal, Türkiye'nin Siyasi Antlaşmaları, c.I, s.445-453; 454-455
444. Prof. Armanoğlu, 20. Yüzyıl Siyası Tarihi, 1995, s.340

İngiliz Dışişleri Bakanlığı'nın 23 Temmuz 1336 tarihli bir memorandumunda konu hakkında şu görüşlere yer verilmiştir: "Türkiye'nin Boğazlar Sözleşmesi'nin değiştirilmesi ile ilgili talebi haklı kabul edilmektedir. " (445)

Boğazlar'ın statüsü ve gemilerin geçiş rejimi ile her zaman yakından ilgilenen ingiltere'nin Türkiye'yi desteklemesine paralel olarak Balkan Antantı Daimi Konseyi'de 4 Mayıs 1936'da Belg-rad'da yaptığı toplantıda, Türkiye'nin teklifini destekleme kararı almıştır. Türkiye'nin girişimi Lozan Boğazlar Sözleşmesi'nin diğer akitleri tarafından da kabul edilince, Boğazlar'ın rejimini değiştirecek olan konferans, 22 Haziran 1936'da isviçre'nin Montreux kentinde toplanmıştır, iki ay kadar süren konferans toplantılarından sonra, 20 Temmuz 1936'da imzalanan yeni Boğazlar Sözleşmesi ile Türkiye'nin kısıtlanmış bulunan hakları iade edilmiş ve Boğazlar bölgesinin egemenliği Türkiye'ye geçmiştir. (446)

Tamamı 29 madde, 4 Ek ve 1 Protokol'dan oluşan **Montreux Boğazlar Sözleşmesi'nin bazı maddeleri özet olarak şöyledir:**

1. "Barış zamanında ve Türkiye'nin katılmadığı savaş halinde, Ticaret gemileri, gündüz ve gece, bayrak ve yük ne olursa olsun, sağlık denetimi dışında, hiçbir işleme bağlı olmadan Boğazlar'dan geçiş ve gidiş-geliş (ulaşım) serbestliğinden yararlanacaklardır.

Bu gemiler, Boğazlar'dan transit geçerlerken, Türk makamlarınca, alınması öngörülen (Sağlık denetimi, Fenerler ve şamandıralar ile kurtarma hizmetleri için) vergilerden ve harçlardan başka, bu gemilerden hiçbir vergi ya da harç alınmayacaktır. (Madde 2, 4)"

2. "Boğazlar'a giren her gemi, uluslararası sağlık kuralları çerçevesinde Türk yasalarıyla konulmuş olan sağlık denetimi için, Boğazlar'ın girişine yakın bir sağlık istasyonunda duracaktır. (Madde 3)"

3. "Savaş zamanında, Türkiye savaşansa, Türkiye ile savaşta olan bir ülkeye bağlı olmayan ticaret gemileri, düşmana hiçbir biçimde yardım etmemek koşuluyla, Boğazlar'dan, Türk makamlarınca gösterilecek yoldan ve gündüz serbestçe geçebileceklerdir. (Madde 5)"

4. "Türkiye'nin kendisini pek yakın bir savaş tehdidi karşısında sayması durumunda, ticaret gemileri serbest geçiş ilkesinden yararlanacak, ancak, gemilerin Boğazlar'a gündüz girmeleri ve geçişin her seferinde, Türk makamlarınca gösterilen yoldan yapılması gerekecektir.

Kılavuzluk, bu durumda, zorunlu kılınabilecek, ancak ücrete bağlı olmayacaktır. (Madde 6)"

5. "Karadeniz'e kıyıdaş Devletler, 15 bin tondan" yüksek tonajdaki savaş gemileri ile denizaltılarını, Türkiye'ye önceden haber vermek ve diğer bazı koşullarla, Boğazlar'dan geçirebileceklerdir. (Madde 11), "

6. "Savaş gemilerinin Boğazlar'dan geçmesi için, Türk Hü-kümeti'ne diplomasi yoluyla bir önbildirimde bulunulması gerekecekti. Bu önbildirimin olağan süresi sekiz gün olacaktı; ancak, Karadeniz kıyıdaşı olmayan Devletler için bu sürenin on beş güne çıkartılması istenmeğe değer sayılacaktı. Bu ön bildirimde gemilerin gidecekleri yer, adı, tipi, sayısı ile gidiş için ve olacaksa, dönüş için geçiş tarihleri bildirilecektir. "

445. Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi , Yükseköğretim Kurumu Yayını, c.I/II s.107
446. Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi, c.I/II, s.107-108

"Geçiş sırasında, deniz kuvvetinin komutanı, durmak zorunda olmaksızın, her iki Boğazın girişindeki bir işaret istasyonuna, komutası altındaki kuvvetin tam bileşimini bildirecektir. (Madde 13)"

7. "Boğazlar'da transit geçişte bulunabilecek bütün yabancı deniz kuvvetlerinin en yüksek tonaj toplamı 15. 000 tonu aşamayacaktı ve bu gemiler, geçişleri için gerekli süreden daha uzun süre Boğazlar'da kalamayacaklardı (Madde 14-16). Ancak, Türk Hükümeti'nin çağrısı üzerine gelen savaş gemileri bu koşulların dışında kalacaktı. (Madde 17). "

8. "Karadeniz'de kıyısı bulunmayan Devletlerin barış zamanında bu denizde bulundurabilecekleri savaş gemilerinin toplam tonajı, 30. 000 tonu geçemeyecekti; ancak, belli koşullarda 45. 000 tona yükselebilecekti. Ayrıca bu gemiler, 21 günden fazla Karadeniz'de kalamayacaktı. (Madde 18). "

9. "Boğazlar'da transit olarak bulunan savaş gemileri taşımakta olabilecekleri uçakları, hiçbir durumda kullanamayacaklardı (Madde 15)".

"Sivil uçakları ise, Akdeniz ile Karadeniz arasında geçişi, Türk Hükümeti'nin göstereceği hava yollarından yapılacaktı (Madde 23)."

10. "Savaş zamanında, Türkiye savaşan değilse, savaş gemileri, belirli koşullar içinde, Boğazlar'dan serbestçe geçebileceklerdi. Bununla birlikte, savaşan herhangi bir devletin savaş gemilerinin Boğazlar'dan geçmesi yasak olacaktı. Türkiye savaşan ise veya kendisini pek yakın bir savaş tehlikesi tehdidi karşısında sayarsa, Türk Hükümeti tümüyle dilediği gibi davranabilecekti (Madde 19, 20, 21)".

11. "1923 Lozan Boğazlar Sözleşmesi gereğince kurulmuş olan Uluslararası Komisyonun yetkileri Türk Hükümeti'ne geçecekti. "

" Türk Hükümeti, bu sözleşmenin, savaş gemilerinin Boğazlar'dan geçişine ilişkin olan her hükmünün yürütülmesini gözetleyecekti. (Madde 24)".

12. "Sözleşmenin süresi yirmi yıl olacaktı. Ancak, bu sürenin bitiminden iki yıl önce, hiçbir taraf, sözleşmeyi sona erdirme ön bildirimi vermemişse, sözleşme, bir sona erdirme ön bildirimin gönderilmesinden başlayarak, iki yıl geçinceye kadar yürürlükte kalacaktı. Ayrıca, sözleşmenin yürürlüğe girmesinden başlayarak her beş yıllık dönemin sona ermeside, taraflardan herbiri, sözleşmenin bir ya da birkaç hükmünün değiştirilmesini önerme girişiminde bulunabilecekti. (Madde 28, 29)".

13. "Türkiye, Boğazlar bölgesini hemen yeniden as-kerileştirebilecektir. " (447)

Görüldüğü gibi, bu sözleşme ile yabancı ticaret ve savaş gemilerinin Boğazlar'dan geçişi Türkiye'nin egemenliğine bırakılmıştır. Geçiş rejimi; barış hali, Türkiye'nin girmediği savaş hali, Türkiye'nin girdiği savaş hali ve Türkiye'nin kendisini yakın bir savaş tehlikesinde görmesi durumu olmak üzere, dört statü tesbit edilmiştir. (448)

(4) Sadabat Paktı (8 Temmuz 1937):

Revizyonist devletlerden İtalya'nın 1935'te Etyopya'yı işgali, Doğu Akdeniz'deki İtalyan tehlikesini daha belirgin hale getirdiğinden, Türkiye bir yandan İngiltere'yle işbirliğini geliştirirken, bir yandan da Orta Doğu ülkeleriyle yakınlığını arttıracaktır.

---

447. Dr.Uçarol, Siyasi Tarih, 1995, s.883-884
448. Parla, Lozan ve Montrö, s.119-128

Türkiye, Balkan Antantı konusunda olduğu gibi, Orta Doğu'da da bölgesel işbirliği faaliyetinde öncülük yapmıştır. Nitekim, Türkiye, İran, Irak ve Afganistan, 8 Temmuz 1937'de Tahran'daki Sadabad Sarayı'nda Sadabad Paktı adını alan antlaşmayı imzaladılar. **Pakt'a göre taraflar,** aralarındaki dostluk ilişkilerini devam ettirmeyi; birbirlerinin içişlerine karışmamayı; ortak sınırlarına saygı göstermeyi; ortak çıkarlarını ilgilendiren meselelerde birbirlerine danışmayı; birbirlerine karşı herhangi bir saldırı hareketine girişmemeyi ve saldırma amacını güden bir siyasi tertibe katılmamayı taahhüt ettiler.

İrak'taki İngiliz **"mandat"** yönetimi nedeniyle, bu ülkenin dahil bulunduğu Sadabad Paktı, Türkiye ile Batı (İngiltere) arasında kurulmuş bulunan doğrudan işbirliği ilişkisine yeni ve dolaylı bir halka daha eklemiş oldu. (449)

Bu suretle Türkiye, Batı'da Balkan Antantı; Doğu'da Sadabad Paktı ile Balkanlar, Kafkaslar, Orta doğu üçgeninin iki köşesinde oluşturduğu ittifak ve güvenlik sistemi ile hem ülke hem de bölge ve dünya barışına katkı da bulunmanın öncülüğünü yaptı. Tüm bunlarda Atatürk'ün yüksek devlet adamlığının, ileri görüşlülüğünün ve barış severliğinin büyük katkıları oldu.

Sadabad Paktı, İkinci Dünya Savaşı'nın çıkması ve Orta Doğu'da Sovyet tehdidine karşı 1955'de Bağdat Paktı'nın kurulmasıyla zayıfladı ve 1980'de İran-Irak Savaşı ile de varoluş sebebini tamamen kaybetti. (450)

(5) **Hatay Sorunu ve Hatay'ın Anavatan'a Katılması:**

Türkiye ile Fransa arasında 20 Ekim 1921'de imzalanan Ankara İtilafnamesi, Suriye sınırları içinde bırakılan İskenderun Sancağı'na özel bir yönetim şekli tanımıştı. Fransa, "mandat" yönetimi altında bulunan Suriye'ye 1936 yılında bağımsızlık vermeyi ka-rarlaştırınca İskenderun Sancağı'nın statüsünün ne olacağı konusu ortaya çıktı. Fransa, Sancak'ı Suriye'ye bırakmak isteyince, Türkiye buna karşı çıktı. Türkiye, Sancak'a bağımsızlık verilmesini 9 Ekim 1936'da Fransa'dan istedi. Fransa ise, 10 Kasım'da bunu kabule yetkisi olmadığını bildirdi ve konuyu Milletler Cemiyeti'ne havale etmeyi önerdi. Türkiye de bu teklifi kabul etti.

İskenderun Sancağı'nda olayların da çıktığı bir dönemde, Milletler Cemiyeti, 18 Aralık 1936'dan itibaren meseleyi ele aldı. Bu sırada Türkiye ile yakınlık içinde olan İngiltere'nin de gayretleriyle, Milletler Cemiyeti, İskenderun Sancağı'nın içişlerinde bağımsız, dışişlerinde Suriye'ye bağlı "ayrı bir varlık" olmasını kabul etti. Sancak, Milletler Cemiyeti'nin gözetimi altına konulacaktı. Türkiye ile Fransa, bir anlaşma yaparak Sancak'ın toprak bütünlüğünü ortak güvence altına alacaklardı. Bundan sonra Sancak, Hatay adım alacaktır.

Fakat Hatay'daki anayasa çalışmaları sırasında Fransız yetkilileri bazı güçlükler çıkartıp tahrikler yapınca olaylar patlak verdi. Türk-Fransız ilişkileri yine bozuldu. Suriye'de de Hatay'ın ayrılmasına karşı gösteriler yapıldı.

---

449. Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi, c.I/II s.107; Soysal, Türkiye'nin Siyasal Antlaşmaları, c.I, s.582-583
450. Soysal, Türkiye'nin Siyasal Andlaşmaları, c.I s.583

Avrupa'da bunalımların yoğunlaşması ve özellikle Almanya'nın 1938 Mart'ında Avusturya'yı ilhakı, Fransa'nın Türkiye'ye ihtiyacını arttırıp tutumunu yumuşatmasını sağladı. 4 Temmuz 1938'de Türkiye ile Fransa arasında Dostluk Antlaşması imzalandıktan sonra Hatay sorununun çözümü kolaylaştı.

2 Eylül 1938'de Cumhuriyet olan Hatay'ın, 1939 Mart'ından sonra Avrupa'da savaşa giden olayların hızlandığı bir dönemde, 23 Haziran 1939'da Türkiye ile Fransa arasında yapılan anlaşmayla Türkiye'ye katılması kabul edildi ve Hatay Cumhuriyeti, Temmuz 1939'da Türkiye sınırları içine katıldı.

Dünya'nın, gittikçe artan sorun ve bunalımlarla yeniden ve hızla bir genel savaşa sürüklendiği bu günlerde, Türkiye'nin silah kullanmadan Hatay'ı tekrar Anavatan'a bağlaması örnek bir diplomasi başarısıdır. Bu başarı da en büyük paye ise her zaman olduğu gibi yine Atatürk'e aittir. (451)

BEŞİNCİ BÖLÜM

İKİNCİ DÜNYA SAVAŞI

A. İKİNCİ DÜNYA SAVAŞINA YOL AÇAN OLAYLAR VE GELİŞMELER

1. Genel:

Birinci Dünya Savaşı'nı sona erdiren antlaşmalar ile onu ta-kibeden 1925 Locarno ve silahsızlanma antlaşmaları, tüm gayretlere rağmen Avrupa ve dünyada istenilen barış ortamını sağlamaya yeterli olamadı. Keza, 1929 ekonomik buhranı da tüm dünyayı etkiledi ve barış için sürdürülen çabaları ve kurulan dengeleri bozmaya yetti. Neticede dünya iki kutba ayrıldı. Bu **kutuplar;** statükonun korunmasına taraftar olan ve statükonun değiştirilmesini isteyen devletler şeklinde ortaya çıktı. Kutuplaşma, devletler arasında anlaşmazlıklara ve çatışmalara sebep oldu ve dünya yeni bir bunalımlı döneme girdi. Özellikle Almanya'nın tutumu bunda önemli rol oynadı.

Bu dönemin en önemli olaylarını; Almanya, İtalya ve Japonya'da totaliter rejimlerin iş başına gelmeleri ve genişleme siyasetleri teşkil etti. (452)

2. İkinci Dünya Savaşı Öncesi Siyasi ve Askeri Olaylar:

Amerika, İngiltere ve Fransa'nın ticari hakimiyetlerinin verdiği rekabet ve milli hırsı ile mütemadiyen tahrik edilen Almanya, dünya hakimiyeti savaşının birinci safhasında stratejik bölgeler (Cebelitarık ve Süveyş Kanalı) üzerinde hakimiyet elde etmek için bazı planlamalara başladı.

Alman liderleri, Almanya'nın karadan ve havadan bahse konu stratejik bölgelere taarruz edebilecek imkana sahip olduklarının bi-lincindeydiler. 1933 senesinde, Hitler'in iktidara gelişi ile Almanya yeniden silahlanmaya yöneldi. Daha 1936'da askerden tecrit edilmiş olan Ren bölgesine asker göndererek kuvvetinin gücünü gösterdi. (453)

---

451. Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, c.III, s.142
452. Amerika Tarihinin Ana Hatları, s.143
453. Dr. Yılmaz, Yakın Dünya Harp Tarihi Özetleri,

Keza, Almanya ve İtalya gibi totaliter bir rejim ile yönetilen ve genişleme siyaseti takip eden Japonya da daha 1930'lu yıların başında saldırıya geçti. 1931 yılında Mançurya'ya giren Japonya, Çin savunmasını bertaraf etti ve bir yıl sonra da Mançurya'nın kukla hükümetini kurdu. Japonya, bir süre sonra yayılma teşebbüsünü dünyanın başka bir stratejik bölgesi olan Singapur'a tevcih etti.

Mussolini yönetimine teslim olan İtalya ise, Libya'da sınırlarını genişletti ve Etopya'ya iradesini kabul ettirdi (454)

Almanya 1936'da İtalya ve Japonya ile **Antikomintern Paktı'm** imzaladı. Almanya bu Pakt ile İtalya ve Japonya'ya, müzakere ve işbirliği yapacağına dair teminat verdi.

Lakin Almanya, komşu ülkelerin güçlerini yok ederek öncelikle kendini emniyete almaksızın uzaklara taarruz edemezdi. Bu nedenle, programın birinci safhası, 1938'de Avusturya'nın, 1938-1939'da Çekoslovakya'nın kansız işgali ile tamamlandı.

Çekoslovakya'nın işgali ile Almanya, Polonya'ya güneyden de komşu oluyordu. Bu durumda Hitler, Polonya ile on yıllık bir saldırmazlık paktı yaptı. 23 Ağustos 1939'da Sovyet Rusya ile de yeni bir saldırmazlık paktı vücuda getirdi. Böylece Almanya iki cepheli tehdidi bertaraf etme imkanını sağlamış bulunuyordu.

Almanya l Eylül 1939'da baskın tarzında, harp ilan etmeksizin Polonya'ya taarruz etti. (455)

3. İkinci Dünya Savaşının Sebepleri:

l Eylül 1939 sabahı Almanya'nın Polonya'ya saldırısı ile başlayıp, 2 Eylül 1945'te Japonya'nın teslim olması ile sona eren ve 38 milyon insanın ölümüne yol açan İkinci Dünya Savaşı'nın başlıca sebepleri şunlardır:

a. Almanya ile İngiltere arasında dünya siyasetinin yürütülmesi konusunda anlaşmaya varılamaması;

b. Birinci Dünya Savaşı'nın çözümlemeden bıraktığı veya meydana getirdiği yeni sorunlar ile bunların neden olduğu gelişmeler;

c. Versaille Anlaşması ile kurulan düzen ve bu düzeni değiştirmek için gösterilen çabalar;

d. 1930'lardan itibaren Avrupa güçler dengesinde yeni gelişmelerin meydana gelmesi (kutuplaşma);

e. Alman askeri ve siyasi gücünün diğer devletleri tehdit etmesi;

f. Almanya, İtalya ve Japonya'nın yayılmacılık politikası izlemeleridir. (456)

B. İKİNCİ DÜNYA SAVAŞI'NIN BAŞLAMASI VE GELİŞMELER:

İkinci Dünya Savaşı iki blok arasında cereyan etti. **Bunlar**: Mihver Devletleri ve Müttefikler'dir. Almanya, İtalya ve Japonya Mihver Devletlerini; İngiltere, Fransa, Rusya, A. B. D. ve Çin'de Müttefik Devletler olarak savaşta yerlerini aldılar. Hemen tüm

---

454. Amerika Tarihinin Ana Hatları, s.142
455. Dr. Yılmaz, Yakın Dünya Harp Tarihi Özetleri s.39
456. Dr. Yılmaz, Yakın Dünya Harp Tarihi Özetleri s.40

kıt'alarda cereyan eden İkinci Dünya Savaşı, Almanya'nın 1 Eylül 1939'da Polonya'ya saldırısı ile fiilen başladı ve genel olarak üç dönem halinde devam etti.

Birinci Dönem: Avrupa'da Alman üstünlüğü dönemi olup, l Eylül 1939 ile 22 Haziran 1941 tarihleri arasını kapsar.

İkinci Dönem: Haziran 1941 ile Şubat 1943 arası olup, dengenin sağlandığı dönemdir.

Üçüncü Dönem: Eylül 1943'ten savaşın sona ermesine kadar geçen süre olup, Müttefiklerin üstünlüğü dönemidir.

İkinci Dünya Savaşı'nın öncü muharebeleri diyebileceğimiz provaları; İspanya İç Savaşı ve Japonların Çin'e yönelik saldırılarıdır.

1. İspanya İç Savaşı:

İspanya iç savaşı 1936 yılında Franko komutasındaki falanjist milliyetçi güçlerin seçimle işbaşına gelen Cumhuriyetçi "Halk Cephesi" koolisyonuna karşı ayaklanmasıyla başlamıştır.

Hitler ve Musolini isyanın başlamasından hemen sonra Fran-ko'nun emrine birer uçak filosu göndererek 13. 500 kişiyi Fas'tan İspanya'ya taşıdılar. Müteakip günlerde de 200. 000'i geçen Alman, İtalyan ve Arap askeri bölgeye sevk edildi. Bunun karşısında Cumhuriyetçiler, Rusya'nın desteği ve muhtelif ülkelerden gelen gönüllülerin desteğini aldılar.

Bu savaşta Alman **Kondor Lejyonu** hava taktiklerini ve teorilerini denemek fırsatı buldu. Bunlar içinde en önemlisi 27 Nisan 1937 yılında Guernicaı'nın yoğun hava bombardımanı ile yokedilmesiydi.

İspanya'ya oldukça fazla miktarda tank ve zırhlı araç gönderilmişti. Ne var ki, bunlar, zırhlı birlik teorisine uygun olarak kullanılmadı. Tanklar, piyade destek elemanı olarak kaldı. Bu durum, batılı gözlemcilerin zihinlerinde yanlış imaj bıraktı ve onlar tankın stratejik bir unsur olmadığı yanılgısına düştüler.

Mart 1939'da Falanjistler, yarım milyon ölü-yaralı, bir milyondan fazla sürgün ve sınırsız tahribata sebep olarak ülkeye hakim oldular. **Almanlar deney açısından** en kazançlı çıkan ülke oldu. İspanya iç savaşı Hitler'in durumunu güçlendirdi. Fransa üçüncü bir Faşist komşuya sahip oldu.

Ayrıca Akdeniz'deki bu gerginlik Hitler'in Orta Avrupa'da rahat hareket etmesini; Avusturya ile Çekeslovakya'yı ilhakını kolaylaştırdı. Ayrıca Madrid'i Berlin-Roma Anti Kominterin paktına yakınlaştırdı. 1940'da Çelik Pakt adını alacak olan üçlü dayanışmanın temelleri de atılmış oldu.

2. Japonya'nın Çin'e Saldırıları:

Çin-Japon Savaşı Japonya'nın Çin ve Mançurya'ya yayılma arzusundan kaynaklanmıştır. Savaş aslında herbiri diğer ikisine eşit derecede düşman olan üç güç arasında cereyan etmiştir. Chiang Kai-Shek, bir yandan Japonların ilerlemesini önlemeye çalışırken diğer yandan da komünistlerin kökünü kazımaya çalışmıştır.

Japonlar, 1930'larda daha kolay ilerleme kaydetmişler, yerleşim birimlerine karşı zehirli gaz dahi kullanmışlardır. 1937'de Marko-Polo köprüsü bölgesindeki bir olayı bahane ederek tekrar saldırıya geçen Japonlar, 1937'de Nanking, 1938'de de Kanton ve Hankov'u aldılar.

Ancak bu savaşlar klasik askeri taktikler ve strateji açısından özel bir öneme sahip değildir. Japonlar'ın Mançurya üzerinden Moğolistan'a doğru ilerlemeleri,

onları Rusya ile karşı karşıya getirmiştir.

Bu durum Rusya'yı **iki cepheli savaşa** zorladığından 1939 yazında Stalin'i **Hitler ile ittifak** yapmaya zorlamıştır. Ancak Ruslar, 1939'da **Kolkin** Japonları yenmişler ve böylece Japon Kara Kuvvetlerinin modern bir güç karşısında başarılı olamayacaklarını ortaya koymuşlardır. Bu mağlubiyetten sonra Japonlar tekrar Pasifik ve Güneydoğu Asya'ya yöneldiler.

Bu da gösteriyor ki, Japonya'nın da tam olarak belirlenmiş bir amacı yoktur ve bunu destekleyecek **strateji oluşmamıştır.**

3. İtalya'nın Habeşistan'ı İşgali:

1935 yılında italya savaş dahi ilan etmeden Habeşistan'ı işgal etmiş, bu durum Roma İmparatorluğu hülyalarını ateşlendirmiş, ancak ikinci sınıf bir güç olduğunu unutmuştur ki, bu kendisine pahalıya mal olacaktır. Yine Amaç-Araç dengesinin olmadığı görülür.

4. Avusturya ve Çekeslovakya'nın İşgali:

Hitler, "**Mein Kampf"** adlı eserinde Almanya ve Avusturya'nın birleşmesini Cermen neslinin en büyük hedeflerinden biri olduğunu ifade etmiştir.

Saint Germain Antlaşması **6, 5 milyonluk** Avusturya'nın Almanya ile birleşmesini engellemesine rağmen Alman orduları 11 Mart 1938 günü sınırı geçmeye başladı ve öğlen saatlerinde Viyana işgal edildi. Bu olaya Batı seyirci kaldı ve hatta yeşil ışık yaktı. Bundan cesaret alan Hitler, gözünü Çekeslovakya'ya dikti. Özellikle İngiltere ve Fransa'dan beklediği desteği alamayan Çekeslovakya ve onun 1, 5 milyonluk mekanize ordusu, Skoda fabrikaları, toplan, tankları ve büyük cephane stokları 1938 yılında adeta Hitler'e hediye edildi.

Sıra Polonya'ya gelmişti Çünkü Çekoslovakya'nın işgali ile Polonya üç taraftan kuşatılmış durumdaydı. (457)

5. Polonya'nın Paylaşılması:

Eylül 1939 yılında evvela Alman sonra da Rus orduları tarafından parçalanan Polonya Cumhuriyeti; Versaille Anlaşmasının ve Polonya-Rusya harbine son veren 14 Mart 1921 tarihli Riga Barış Anlaşması'nın eseridir.

1 Eylül 1939 sabahı Alman ordularının Polonya'yı işgala başlaması karşısında Polonya fazla dayanamadı. Çünkü Almanya yıllardan beri askeri hazırlık içindeydi. Almanya, Polonya'ya beş tümeni zırhlı (panzer) olmak üzere, 52 tümenlik bir kuvvetle saldırıya geçti. Alman hava kuvvetleri ise bu sırada Avrupa'nın en üstün kuvveti durumunda idi. Polonya ordusu ise, gerek sayı ve gerekse savaş araç ve gereçleri bakımından Alman ordusu kadar güçlü değildi.

Almanya, Polonya'ya saldırınca İngiltere ve Fransa yaptıkları ittifaklara ve verdikleri garantilere rağmen, hem askeri hazırlıkları, hem de coğrafi konumları nedeniyle Polonya'nın yardımına gi-demediler.

Bunun için Polonya, Almanya'nın karşısında yalnız kaldı. Alman ordularının Varşova'yı kuşatması üzerine Sovyet Rusya'da Polonya üzerindeki emellerini gerçekleştirmek ve 23 Ağustos 1939 saldırmazlık paktının gizli protokolüne göre

457. Yılmaz, Dr. Veli, Harp Akademileri Konferans Notları, 1997; Akad, Mehmet Tanju, 20. Yüzyıl Savaşları, 1992, c.I s.278-280

kendisine sağladığı payı almak ve Polonya'daki Ukraynalılar ile Beyaz Ruslar'ı korumak bahanesiyle Polonya'ya taarruza geçti. Alman ve Sovyet saldırıları karşısında daha fazla dayanamayan Polonya, 27 Eylül 1939'da teslim olmak zorunda kaldı. Böylece Polonya Devleti haritadan silinmiş oldu.

Polonya'nın teslim olması üzerine, 23 Ağustos 1939 Alman- Sovyet saldırmazlık paktına ek gizli protokola göre, Almanya ve Sovyet Rusya bu ülkenin topraklarım 28 Eylül 1939'da Moskova'da imzaladıkları bir anlaşma ile aralarında paylaştılar. Yalnız 23 Ağustos 1939'da aldıkları kararlarda bir değişiklik yaptılar. Bu değişikliğe göre, Litvanya'da Sovyet Rusya'ya verildi. Buna karşılık, Varşova ve Lublin bölgeleri Alman işgal bölgesine katıldı.

Almanya ve Sovyet Rusya 28 Eylül 1939'da Moskova'da yayınladıkları ortak bir bildiri ile, Polonya sorununun, Avrupa barışına devamlı bir temel teşkil edecek şekilde çözümlendiğini, artık savaşa devam etmenin gereksiz olduğunu bildirdiler. Ancak bu batış çağrısını gerek Fransa ve gerekse İngiltere reddettiler. Fransa, gerçek barış sağlanıncaya kadar silahı elden bırakmayacağını bildirdi. İngiltere ise, Polonya'ya yapılan haksızlıkların düzeltilmesini istedi. Başlangıçta barış çağrısının reddedileceğini bilen Hitler, verdiği emirle Alman ordusunun İngiltere ve Fransa'ya karşı harekete geçmek üzere en kısa zamanda hazırlanmasını istedi. (458)

6. Rusya'nın Baltık Denizi'ne Yerleşmesi:

İkinci Dünya Savaşı öncesinde, 24 Ağustos 1939'da, Rusya ile Almanya arasında saldırmazlık paktı imza edilmesine rağmen, eninde sonunda, Hitler'in Rusya'ya saldıracağını anlayan Stalin, Rusya'nın batı hudutlarını genişletmeye ve Rusya ile Almanya arasında, Rus hakimiyeti altında bulunan tampon devletler meydana getirmeye başladı. Rusya; karşılıklı yardım paktları, ticaret anlaşmaları ve askeri işgaller vasıtasıyla Letonya, Litvanya ve Es-tonya üzerinde kontrol tesis ederek bu ülkeleri topraklarına dahil etti.

Sıra Finlandiya'ya gelmişti. Stalin, Finlandiya'dan; Baltık Denizi kıyısında deniz üsleri, ülke içinde bazı hava üsleri ve Karale Berhazı bölgelerinin kira karşılığı kendisine verilmesini talep etti.

Finlandiya, Rus isteklerini reddetti ve müzakereler 19 Kasım 1939'da kesildi. 30 Kasım 1939'da, Ruslar, harp ilan etmeksizin Helsinki başta olmak üzere Finlandiya'yı havadan bombalamaya başladı.

Rus-Fin Harbi üç safhada cereyan etti. **Birinci safha** (Aralık 1939); Rus taarruzlarının başlama safhasıdır. Bu safhada, normal harp kurallarına göre hazırlanmış olan Rus ordusu, kış şartlanna göre eğitilmiş ve teçhiz edilmiş olan Fin ordusu karşısında başarısızlığa uğradı. Fin Ordusunun başarısında, eğitim ve teçhizatın yanında Motti Taktiğim (keşif ve tıkama, taarruz ve tecrit, imha) uygulamalarının büyük katkısı olmuştur.

ikinci safha ise; Ruslar'ın yeniden taarruz için hazırlık safhasıdır. Bu safhada (Ocak 1940) Ruslar birinci safhada bozguna uğradıkları Yıldırım Harbi'ni terk ederek mevzi harbi sistemini tatbik için hazırlıklarını tamamladılar.

Üçüncü safha; Rus taarruzlarının gelişmesi safhasıdır. Bu safhada, İngiliz ve Fransızlar'dan yardım alamayan Finler, ezici ve yıpratıcı Rus taarruzları karşısında

---

458. Dr. Yılmaz, Yakın Dünya Harp Tarihi Özetleri s.40-41

tutunamadılar. Sonuçta, Rus istekleri kabul edildi ve 13 Mart 1940'da Fin- Rus Savaşı sona erdi. Bu savaşta Ruslar, büyük kayıp vermelerine (tahminlere göre 200. 000 ölü) rağmen amaçlarına ulaştılar ve Baltık denizi'ni kontrolleri altına almaya muvaffak oldular. (459)

7. Batı Cephesi Savaşları:

Almanya'nın Polonya'yı işgali, Fransa ve İngiltere'yi harp ilanına sevk etti. Bununla birlikte Fransa ve İngiltere'nin seferberliği çok yavaş gelişti. Ayrıca sanayiinin kapasitesi ihtiyacı karşılayacak seviyede değildi.

1939-1940 sonbahar yaz mevsimi, tarafların keşif birlikleri arasındaki çarpışmalar dışında olaysız geçti. Ekim ayında Hitler müttefikleri (İngiltere, Fransa) barış görüşmelerine davet etti. Fakat Müttefiklerin Hitler'in teklifini reddetmeleri üzerine, Hitler Batı Cephesi'nin açılmasına karar verdi.

Harekatın maksadı, Fransa başta olmak üzere Müttefik ordusunun mümkün olduğu kadar büyük kısmını imha etmek; Fransa. Belçika ve Hollanda'da, İngiltere'ye karşı yapılacak müteakip hava harekatı için elverişli çıkış arazisini ele geçirmek ve Ruhr sanayi bölgesini mümkün olduğu kadar uzaktan emniyete almaktır.

Alman Harekat Planı iki safhayı kapsamaktaydı. **Birinci safha:** "B" ordular grubu ile Ardenler bölgesinden Fransız Cephesini yarmak, daha sonra kuzeye yöneltilecek stratejik kuşatma ile deniz ve kuşatma kuvvetleri arasında Fransız ordusunu imha etmekti.

İkinci safha: Güneye yönelerek Paris genel istikametinde taarruzla geri kalan Fransız ordusunu yok etmekti.

Fransız Harekat Planı **Mojino** Hattı'nın geçilmeyeceğine ve Ar-denler'in büyük birliklerin harekatına geçit vermeyeceğine dayanmaktaydı.

Harekat iki safhada icra edildi:

Birinci safha: Flander Muharebesi (10 Mayıs-4 Haziran)

Alman taarruzları 10 Mayıs'ta başladı. Belçika ve Hollanda'ya icra edilen hava indirme hücumları neticesinde 14 Mayıs'ta Hollanda teslim oldu. Asıl taarruz arızalı Arden arazisi üzerinde, düşman tarafından zaptedilmez diye düşünülen kısmında icra edildi. Yarmanın gerçekleşmesi üzerine Alman orduları Dunkerk'e yöneldi. Dunkerk'ten İngiliz birliklerinin kolaylıkla çekilmesine Hit-ler, İngiltere ile anlaşabileceği düşüncesiyle müsaade etti.

Bu safhada Belçika, 28 Mayıs 1940 tarihinde Almanya ile mütareke yapmak zorunda kaldı.

İkinci Safha: Somme (Fransa) Meydan Muharebesi:

5 Haziran sabahı başlayan Alman taarruzları neticesinde, 9 Haziran'da Sen Nehri'ne ulaşıldı. 10 Haziran'da Fransa Hükümeti Paris'i terk etmek zorunda kaldı. 14 Haziran'da Paris teslim oldu. 22 Haziran'da Almanya-Fransa Mütarekesi imzalanarak Batı Cephesi savaşları sonuçlandı. (460)

---

459. Akad, 20.Yüzyıl Savaşları, c.I s.280-290; Yılmaz, Yakın Dünya Harp Tarihi Özetleri s.41-42
460. Yılmaz, Yakın Dünya Harp Tarihi Özetleri s.42-43

8. Balkan Savaşları:

Fransa'nın Almanya tarafından işgal edilmesinden kısa bir süre sonra, Mussolini Yunanistan'ı istila etmek için hazırlıklara başladı. Mussolini Balkanlar'da başlatacağı bir harekatta Hitler'in desteğine ihtiyacı olduğunu biliyordu. Ancak Hitler'in, yardım teklifini reddetmesi üzerine 13 Ekim 1940'da Yunanistan'a karşı hazırlanan taarruz planını onayladı. İtalyanlar 7 tümenli 2 ordu ile taarruza başladıklarında, Yunanistan'ın 3-5 tümeni savaşa hazır durumdaydı. İtalyanların taarruzları başlangıçta başarılı olduysa da bir süre sonra Yunanlılar, İngiliz Hava Kuvvetlerinin yardımıyla da inisiyatifi ele geçirdiler. Yunanlılar'ın bundan sonra icra ettikleri karşı taarruzların başarılı bir şekilde gelişme göstermesi üzerine Hitler, Bulgaristan üzerinden güneye kuvvet kaydırmaya başlamış bu durum Yunan başarısını tahdit etmişti.

Hitler, diplomatik yollardan Yugoslavya'yı kendi tarafına çe-kemeyince Mart 1941'de bu devleti istilaya karar vermişti. Bu harekatı icra ederken de Mussolini'nin, Almanların sağ yanını korumasını sağladı. Bu safhada İngiliz takviye kuvvetleri de Yunanistan'a ulaşmış bulunuyordu. Hitler'in direktifi üzerine Alman Yüksek karargahı bir gün içinde Yunanistan ve Yugoslavya'yı istila planını hazırlamıştı. Yugoslavya'yı istila için teşkil edilen 2 nci Ordu, Almanya'dan, Fransa'dan ve Rus sınırından toplanan birliklerden oluşuyordu. Alman 12 nci Ordusu ise Yu-nanistana taarruz edecekti. Buna karşılık Yugoslav Ordusu'nun sefer mevcudu 1. 000. 000 kişiydi. Yugoslavya üzerinden icra edilen Alman taarruzları büyük bir başarı ile gelişmiş ve 12 Nisan'da Belgrad, 14 Nisan'da Sarajevo düşünce, Yugoslavya kayıtsız şartsız teslim olmuştur. Bu Yıldırım Harekatı boyunca Almanlar'ın toplam kaybı sadece 558 kişiydi.

Yugoslavya'nın bu kadar süratli düşmesi, İngilizleri ve Yu-nanlılar'ı telaşa düşürmüştü. İngiliz komutam Wilson, Metaxsas hattının zayıf olması nedeniyle terk edilmesini, bunun yerine Ali-akman hattının takviye edilmesini teklif ettiyse de Yunanlılar toprak terkine yanaşmadıklarından bu teklifi reddetmişlerdi.

6 Nisan 1941'de Almanlar'ın 40 nci, 18 nci ve 30 ncü Kolorduları Hava kuvvetlerinin desteğinde taarruza başlamıştı. 9 Nisan'da Metaxsas hattı yarılmış ve Selanik ele geçirilmişti. Bu esnada Almanlar'ın 16 ncı Panzer Tümeni Türkiye sınırını emniyete almıştı. Nihayet 2 nci Yunan Ordusu Makedonya Cephesi'nin çökmesi üzerine teslim olmuştur. Almanlar bu arada Türkiye'ye yakın olan Ege Adalan'nı da işgal etmişlerdi. Bundan sonra muharebeler Almanlar'ın takip harekatına dönüşmüş, 12 Nisan'da Yunan l nci Ordusu teslim olmuş, Yunanistan'da kalan diğer İngiliz birlikleri 30 Nisan'a kadar Pelopenez'e tahliye edilmiş ve Yunanistan'ın işgali tamamlanmıştı. Bu muharebelerde Almanlar 5100 kişi zayiat verdi, buna karşılık İngilizlerin 11. 840 kişi zayiatı oldu, Yunanlılar ise 270. 000 esir verdi.

Hitler, Doğu Akdeniz'deki İngiliz hakimiyetine son vermek maksadıyla Girit'i ele geçirmeye karar vermiş, bu görev için bir paraşüt tümeni ve bir dağ tümenini tahsis etmişti. 20 Mayıs 1941'de Al-manlar'ın havadan icra ettikleri indirme harekatı başlangıçta karşılaşılan güçlüklere rağmen hızla gelişmiş, Girit adası 31 Mayıs 1941'de tamamen ele geçirilmişti. Bu muharebede İngilizler'in zayiatının daha fazla olmasına rağmen Alman Paraşüt Tümeni'nin çok fazla zayiat vermesi, Hitler'i bir daha bu şekilde büyük hava indirme harekatı icra etme konusunda tereddütte bırakmıştı.Balkanların tamamen istilasından sonra Hitler, gözlerim doğuya çevirdi ve Rusya'yı istila etmek için kuvvetlerini yeniden tertiplemeye başladı. (461)

---

461. Yılmaz, Yakın Dünya Harp Tarihi Özetleri s.43-45

9. Alman-Rus Savaşı:

Hitler sürekli olarak Rusya'yı parçalamayı düşünmüş, Stalin'de aynı şekilde tükenmiş bir Batı Avrupa'ya müdahale etmek için uygun zamanı bekleyerek kuvvetlerini geliştirmişti. Fransa fethedildikten sonra Hitler, karargah heyetine Rusya Seferi için plan hazırlama görevini verdi. Hitler ve askeri danışmanları Rusya'yı yenilgiye uğratmak için üç veya dört haftanın yeterli olacağı kanısındaydılar.

Hitler'in 18 Aralık 1941 tarihli direktifi bir "Yıldırım Harbi ile Rusya'nın ezilmesini" öngörüyordu. **Almanlar'ın esas planı;** önce Leningrad, Moskova ve Ukrayna'yı elde etmekti. Seferin nihai hedefi ise; Kızılordu'nun Batı Rusya'da imhası ve Rusya'nın işgali idi. Alman orduları Rusya'yı işgal etmek için üç ordular grubu halinde teşkilatlandı. Plan gereğince; Kuzey Ordular Grubu Leningrad, Merkez Ordular Grubu Moskova, Güney Ordular Grubu Kiev istikametinde ilerleyeceklerdi.

Alman orduları, 22 Haziran 1941'de harp ilan etmeden baskın tarzında Rusya'ya taarruza başladı. Alman taarruzları Rus birliklerinin hazırlıksız bulunmaları ve harekatın birinci gününde Rus hava kuvvetlerine büyük zayiat verdirilmesi nedeniyle başlangıçta süratle gelişti, 1 Eylül 1941 tarihine kadar Almanlar, 700 Km. ilerledi ve Moskova'ya 350 km yaklaştı. Fakat Rusya'nın derinliğinin fazla olması ve Rus kuvvetlerinin çoğunun geri çekilmesi nedeniyle mukavemet gittikçe artıyordu. Bu arada Ruslar yeni birlikler teşkil ederek cepheye sürüyorlardı.

Alman taarruzları kuzeyde Leningrad, güneyde Kiev istikametinde devam ediyordu. Merkez Ordular Grubunun taarruzu Smolensk bölgesinde yavaşladı ve durma noktasına geldi. Bunun üzerine Hitler; kış gelmeden önce varılacak en önemli hedefin Moskova olmadığını, **esas hedefin,** "Kırım'ı ve Donets havzasındaki endüstri ve kömür sahalarını elde etmek ve Rusya'nın Kafkasya bölgesinden gelen petrol ikmal yollarını kesmek olduğunu" belirten direktifini verdi. Bu direktif üzerine, Merkez Ordular Grubu'ndaki birliklerin büyük kısmı Güney Ordular Grubu emrine verildi. Daha sonra Almanlar Stalingrad bölgesini ele geçirmek için taaarruza geçtiler. Alman taarruzlarının Stalingrad istikametine yönelmesi üzerine Rus taarruzları başladı. Bunun neticesinde Alman ordusu geri çekilmek zorunda kaldı. 1944-1945 yıllarında Rus genel karşı taarruzu devam etti.

Ruslar, 22 Nisan 1945'de Berlin'e ulaştılar. 25 Nisan'da şehir kuşatıldı. 7 Mayıs 1945'tc ise Hitler'in kendi yerine tayin ettiği Amiral Doenilz Almanya'nın teslim olduğunu bildirdi. Hitler'in büyük hayellerle başladığı Rusya Seferi; hüsranla sona ermiş oldu. (462)

10. A. B. D. 'nin Savaşa Katılması:

A. B. D., Avrupa'da başlayan savaş karşısında tarafsız kaldı. İngiltere, Aralık 1940'ta Mihver devletlere karşı desteklenmesini ve mali yardımda bulunulmasını isteyince, A. B. D. bu savaştan uzak kalmanın mümkün olmayacağını anladı.

Uzak Doğuda ise Japonya ile aralarındaki menfaat çatışması, 1937 yılında Mançurya'nın Japonlar tarafından işgal edilmesiyle başladı. A. B. D. 15 Aralık 1938'de Çin'e 25 milyon dolarlık kredi açtı. Bu ise Çin'in mukavemetini artırdığından Japonya'nın tepkisine neden oldu.

462. Dr.Yılmaz, Yakın Dünya Harp Tarihi Özetleri s.40-46; Akad, 20. Yüzyıl Savaşları, c.II, s.350-378

Avrupa'da 1939 Mart'ından itibaren gerginleşen siyasi ortam Japonya'nın A. B. D. ile ilişkilerini düzeltme teşebbüslerinde bulunmasına neden olduysa da sonuç alınamadı. Çünkü, A. B. D. 'nin ileri sürdüğü tek şart; Japonya'nın Çin'deki işgallere son vermesiydi.

II nci Dünya Harbi'nin başlamasıyla ilişkiler daha da kötüleşmeye başladı. A. B. D. savaşın sonucunu kendi geleceği yönünden ilgiyle izliyordu. Avrupa'da İngiltere yenilecek olursa, Mihver devletler, Pasifik'le birlikte Avrasya'yı da kontrol altına alacaklardı.

Mihver devletlerin zaferi kazanmalarına izin vermek, bundan sonra bu devletlerin tek başlarına Amerika ile savaşmalarına fırsat vermek demek olacaktı. Bu nedenle, 11 Mart 1941'de "Ödünç Verme ve Kiralama Kanunun"nun çıkmasıyla A. B. D. 1941 Nisan'ından itibaren Japonya'ya karşı yeni bir politika izlemeye karar verdi. İngiltere'ye daha rahat yardım yapılabilmesi için, Japonya kışkırtılmamalı ve mümkün olduğu kadar uzlaşma sağlanmalıydı. Ancak bu yeni A. B. D. politikasını bir zaaf olarak değerlendiren Japonya, A. B. D. 'ye karşı tutumunu sertleştirdi ve Amerika'nın İngiltere ve Çin'e yaptığı yardımın kesilmesini istedi.

13 Nisan 1941'de SSCB ile Moskova'da, bir tarafsızlık ve saldırmazlık anlaşması yapan Japonya, böylece Batı ve Kuzeyini de emniyete aldı.

29 Temmuz 1941'de "Vichy" Hükümeti ile bir anlaşma yaparak Hindi Çin'indeki sekiz hava üssü ile iki deniz üssünü kullanma hakkını elde etti. Müteakiben bu bölgeye 50. 000 kişilik bir kuvvet sevk etti. A. B. D. ise buna misilleme olarak ülkesindeki tüm Japon alacak ve mallarını dondurdu, ticareti sınırladı.

A. B. D. 'nin bu sert tutumu, Japonya'nın Eylül ayında savaşa karar vermesine neden oldu. 7 Aralık 1941'de, Japonya, Ha-waii'deki Pearl Harbour'da bulunan Amerikan üslerini ani bir hava taarruzuyla bombardıman etti. Japonya'nın bu taarruzu ile A. B. D., II nci Dünya Savaşı'na fiilen katılmış oluyordu.

8 Aralık 1941'de Japonya, A. B. D. 'ne ve İngiltere'ye resmen savaş ilan etti. 11 Aralık 1941'de de, A. B. D., Almanya ve İtalya birbirlerine savaş ilan ettiler. Böylece A. B. D. 'de 2 nci Dünya Savaşı'na resmen katıldı. (463)

C. İKİNCİ DÜNYA SAVAŞININ SONA ERMESİ: 1. Genel:

1942 yılı sonlarına doğru savaş, Mihver devletlerin aleyhine dönmeye başlamıştı. Bundan yararlanan Müttefikler, 1943 yılından itibaren, yeni cepheler açarak zafere ulaşmaya çalıştılar. Müttefikler, Kuzey Afrika'yı ele geçirdikten sonra, İtalya'yı işgal etmek ve Mihver devletlerine karşı güneyden bir cephe açmak için 10 Temmuz 1943'de Sicilya'ya çıkarma yaptılar ve Ağustos ayı içerisinde ülkenin işgalini tamamladılar. İtalya, 3 Eylül 1943'te, Müttefiklerle bir mütareke yaparak savaştan çekildi ve 13 Ekim 1943'te Almanya'ya savaş ilan etti.

1944 yılında Müttefikler, hava üstünlüğünü de ele geçirdiler. 6 Haziran 1944'de Normandiya kıyılarına çıkarma yaparak **"İkinci Cephe"yi** açtılar ve Fransa'nın içlerine doğru hızla ilerlemeye başladılar. 24 Ağustos'da Paris'e giren Müttefikler Eylül ayı sonlarında Ren Nehri'ni geçerek Alman topraklarına girdiler.

Doğu Cephesinde ise Ruslar, 1944 Haziran ayı sonlanna doğru genel hücuma geçtiler. Bir yandan batıya doğru ilerlerken bir yandan da Balkanlar'da harekata

463. Amerikan Tarihinin Ana Hatları, s.143-149, Dr.ılmaz, Yakın Dünya Harp Tarihi Özetleri. s.46-47

giriştiler. Rusya'nın Balkanlar'ı işgal altına alması üzerine, İngiltere Yunanistan'a asker çıkardı. Ruslar, Ocak 1945'de yeni bir saldırıya geçerek Doğu Prusya'yı, Nisan ayında da Viyana'yı ele geçirdiler ve Berlin'e doğru ilerlemeye başladılar. Bu tarihte Müttefikler de Almanya'daki harekatı sürdürmekte ve Berlin'e doğru ilerlemekteydiler. Böylece Almanya doğudan ve batıdan Müttefiklerce işgal edilmeye başlandı. Müttefik Kuvvetler'in Berlin'e girmesinden sonra, 30 Nisan 1945'de Hitler intihar etti. 2 Mayıs'da Berlin, 6 Mayıs'a kadar da diğer Alman kara ve deniz kuvvetleri müttefiklere teslim oldu. 7 Mayıs 1945'de Alman temsilcileri Reims'de General Eisenhower'in karargahında, Almanya'nın kayıtsız şartsız teslim olduğuna dair belgeyi imzaladılar. Almanya'nın kesin olarak teslim olmasıyla Avrupa'da savaş sona erdi.

Uzak Doğu'da ise savaş bir süre daha devam etti. 6 Ağustos 1945'te, A. B. D. ilk atom bombasını Hiroşima'ya, ikincisini de 9 Ağustos'ta Nagazaki'ye attı. Bundan bir gün önce, 8 Ağustos'ta, Rusya Japonya'ya savaş ilan etti ve Mançurya'yı işgale başladı. Japonya bu gelişmeler karşısında teslim olmaya karar verdi. Japon temsilcileri, Tokyo Koyunda bulunan Amerika'nın Missouri Zırh-lısı'nda, 2 Eylül 1945'te, Japonya'nın kayıtsız şartsız teslim olduğuna dair sözleşmeyi imzaladılar.

Böylece, altı yıl dünyayı ateş içerisinde bırakan II nci Dünya Savaşı Almanya ve Japonya'nın teslim olması ile sona ermiş oldu.
(464)

2. İkinci Dünya Savaşı Sırasında Yapılan Önemli Toplantılar:

a. Atlantik Bildirisi (9 Ağustos 1941):

Müttefikler, savaş sırasında, savaşın yürütülmesini sağlamak ve zafere ulaşabilmek için alınacak önlemleri saptamak maksadıyla, çeşitli toplantılar yapmış olup, bu toplantılardan ilki, Başkan Roosevelt ile İngiltere Başbakanı Churchill arasında oldu. 9 Ağustos 1941'de yapılan toplantı sonucunda; iki devlet topraklarını genişletmek istemediklerini, bütün uluslara sınırları içinde güvenle yaşamak olanaklarını sağlayacak bir barışın yapılmasını arzuladıklarım bir bildiri ile açıkladılar **Atlantik Bildirisi olarak tanınan bu belgede liderler, şu hedefleri kabul ediyorlardı:**

(1) Toprak genişlemesi olmayacak,

(2) Üzerinde yaşayanların onayları dışında hiçbir toprak değişikliği yapılmayacak,

(3) Uluslara kendi yönetim şeklini seçme hakkı verilecek,

(4) Kendi kendilerini yönetimden yoksun bırakılanlara bu hakları iade edilecek,

(5) Tüm ülkeler arasında ekonomik işbirliği sağlanacak,

(6) Denizlerin kullanımında eşitlik ilkesi esas alınacak,

(7) Zor kullanma uluslararası bir siyaset aracı olmayacaktır.
(465)

b. Casablanca Konferansı (14-24 Ocak 1943) :

1943 yılından itibaren savaşın durumu Mütetfikler'in lehine dönmeye başlayınca, savaşı sona erdirmek için Müttefikler arasındaki temaslar sıklaştı ve 14-24 Ocak 1943'de,

---

464. Dr.Yılmaz, Yakın Dünya Harp Tarihi Özetleri, s.47-48
465. Amerikan Tarihinin Ana Hatları, s.147

Roosvelt ile Churchill arasında Casablanca'da bir Anglo-Amerikan konferansı toplandı. **Casablanca Konferansında şu kararlar alındı:**

(1) Mihver devletleri ve bunların Balkan müttefikleri ile "Kayıtsız-Şartsız teslim" dışında bir barış yapılmaması,

(2) Nihai barış koşulları Alman, İtalyan ve Japon halklarına açıklanmadan önce bu ülke liderlerinin kesin yenilgiyi dünyayı kamuoyu önünde kabul etmeleri gerektiği yolunda savaşan ülke halklarına güvence verilmesi

(3) Rusya üzerindeki baskıyı azaltmak için Sicilya adasına çıkarma yapılması ve Almanya üzerindeki baskının arttırılması;

(4) Balkanlar'da ikinci bir cephenin açılması için Türkiye'nin savaşa katılması yönünde gerekli hazırlıkların yapılması,

(5) Almanya'nın savaşma azim ve iradesi zayıflatılınca Avrupa'da bir cephe açılması şeklindedir. (466)

c. Washington Konferansı (12-26 Mayıs 1943):

Kuzey Afrika cephesinin kapanması üzerine 12-26 Mayıs 1943'de; Roosvelt ile Churchill, devam eden savaşın sorunlarını değerlendirmek için Washington'da görüştüler. Buna şifre adı dolayısıyla Trident Konferansı da denir. **Alınan kararlar şunlardır:**

(1) İtalya'nın savaş dışı bırakılmasını sağlamak için bu ülkenin işgal edilmesi;

(2) İkinci cephenin Fransa'da açılması hazırlıklarının 1944 ilkbaharında tamamlanması;

(3) Türk hava alanlarından yararlanılması,

(4) Savaş sonrasında kurulacak barışın korunması, sorumluluğunun A. B. D., İngiltere, Rusya ve Çin'e verilmesi,

(5) Bu dört devletin teşkil ettiği Dünya Konseyi'ne bağlı olmak üzere Avrupa, Amerika ve Uzakdoğu Bölge Konseyleri kurulması; Avrupa'da bir konfederasyon oluşturulması ve bunun: Tuna, Balkan ve İskandinav federasyonların ihtiva etmesi ve Türkiye'nin de Balkan Federasyonuna dahil edilmesi şeklindedir. (467)

d. Quebec Konferansı (11-12 Ağustos 1943):

Bu konferans, İtalya'da Mussolini'nin iktidardan düşmesiyle ortaya çıkan yeni durumu görüşmek üzere Quebec'de buluşan Roosvelt ile Churcill arasında yapıldı. **Konferansta;** Japonya'ya uygulanacak planlar ile diplomatik ve askeri stratejilerin diğer yönleri görüşüldü. İkinci cephenin Balkanlar ve Türkiye yerine Fransa'da **Normandiya** kıyılarında açılmasına ve cephenin hazırlanması sorumluluğunun da Amerika Birleşik Devletleri'ne verilmesine karar verildi. (468)

e. Moskova Konferansı (19 Ekim 1943):

A. B. D., İngiltere, Rusya ve Çin Dışişleri Bakanları 19 Ekim 1943'de son gelişmeleri görüşmek için Moskova'da toplandılar. **Toplantı sonucunda**: İkinci cephenin en geç 1944 ilkbaharında açılmasına ve Türkiye'nin savaşa katılmasını sağlamak için baskı

---

466. Amerikan Tarihinin Ana Hatları, s.147, Dr. Yılmaz, Yakın Dünya Harp Tarihi Özetleri, s.51; Harp Okulu Siyasi Tarih Notları, s.192
467. Dr. Yılmaz, , Yakın Dünya Harp Tarihi Özetleri, s.51; Harp Okulu Siyasi Tarih Notları, s.192-193
468. Amerikan Tarihinin Ana Hatları, s.47, Harp Okulu Siyasi Tarih Notları, s.193

yapılmasına; dört devletin, savaştan sonra da işbirliğine devam etmelerine; Mihver Devletleri'nin kayıtsız-şartsız teslimine; İtalya'da Faşizme son verilmesi siyasetine devama; Avusturya'ya bağımsızlığının yeniden sağlanması çağrısında bulunulmasına; savaş suçlularının cezalandırılmasına; savaş sonrası nüfuz alanı kurma politikası takib edilmemesine; tüm sömürgelerin uluslararası vesayet rejimi altına konmasına karar verildi. (469)

f. Kahire Konferansı (22-26 Kasım 1943):

Uzak Doğu'daki gelişmeleri değerlendirmek maksadıyla; Ro-osvelt, Churcill ve Chiang Kai-Shek arasında; 22-26 Kasım 1943 tarihleri arasında Kahire'de bir toplantı yapıldı. Konferansta kesin bir sonuca varılamadı. Roosvelt ve Churcill Tahran Konferansına bu atmosfer içinde gittiler. (470)

g. Tahran Konferansı (28 Kasım-1 Aralık 1943):

Roosvelt, Churcill ve Stalin arasında yapılan **Tahran Konferansı sonucunda:**

(1) Ruslar'ın ısrarı üzerine İkinci Cephe'nin 1 Mayıs 1944'te açılması kabul edildi.

(2) Türkiye'nin savaşa sokulması kararlaştırıldı.

(3) Savaş sonrası barış düzeninin korunması için bir milletlerarası teşkilat kurulması fikri taraflarca kabul edildi. Ancak, Ruslar dört büyük devlet arasına Çin'in katılmasına itiraz ettiler.

(4) Ruslar'ın Londra'daki Polonya mülteci hükümetini reddetmelerine rağmen Öder nehrine kadar olan Alman topraklarının Polonya'ya verilmesi kabul edildi.

Tahran Konferası'nın en önemli sonucu ise, zafere doğru yaklaşıldıkça müttefikler arasındaki görüş ayrılıklarının belirmeye başlamasıdır. (471)

h. Moskova Konferansı (9-20 Ekim 1944):

Normandiya çıkarmasının başarılı olması üzerine Ruslar'da 23 Haziran 1944'de Doğu cephesinde genel bir karşı taarruza başladılar. Bu taarruz, Rus ordularının Balkanlar ve Orta Avrupa'yı işgali ile sonuçlandı.

Bu durum İngiltere Başbakanı Churcill'i endişelendirdi. Chur-cill, Sovyet yayılmasını önlemek için Stalin'le anlaşmak üzere Moskova'ya gitmesine sebep oldu. **9-20 Ekim 1944'de Moskova'da Stalin ile yapılan görüşmeler sonucunda:**

(1) Balkan ülkelerinin iki devlet arasında nüfuz bölgelerine ayrılmasına karar verildi. Buna göre: Romanya, Rusya'm; Yunanistan, İngiltere'nin nüfuz alanına bırakıldı. Yugoslavya ve Macaristan % 50 ingiliz, % 50 Rus nüfuzu altına terkedildi. Bulgaristan için bu oranlar % 75 Rus, % 25 İngiliz nüfuz alanı şeklinde belirlendi. Bu oranların anlamı; yönetimde temsil edilecek siyasal eğilimler şeklindeydi.

(2) Polonya konusunda uzlaşma sağlanamadı. Konferansa,

469. Amerikan Tarihinin Ana Hatları, s.147, Harp Okulu Siyasi Tarih Notları, s.193-194

470. Prof. Armaoğlu, 20. Yüzyıl Siyasi Tarihi, 1995, s.393

471. Prof. Armaoğlu, 20. Yüzyıl Siyasi Tarihi, 1995, s.393-394

Londra'daki mülteci Polonya Hükümeti'nin temsilcisi ile Ruslar'ın nüfuzu altında bulunan Lubnin Komitesi'nin temsilcileri de davet edildi.

(3) Bu konferasm bir önemi de Almanya için kurulacak Müttefik Kontrol Komisyonu'na Fransa'nın da alınması ve Montreux Sözleşmesinde değişiklik yapılmasına karar verilmesidir. (472)

i. Yalta Konferansı (4-11 Şubat 1945):

1815 Viyana Kongresi'nin bir benzeri olan Yalta Konferansı; Ro-osvelt, Churcill ve Stalin arasında dünyanın siyasi haritasının yeniden çizilmesi mücadelesinin yapıldığı bir konferanstır. **4-11 Şubat 1945 tarihleri arasında cereyan eden Yalta Konferansında görüşülen konular ve sonuçları özet olarak şöyledir:**

(1) Uzakdoğu:

Rusya, Almanya'nın teslim olmasından kısa bir süre sonra Japonya'ya savaş açmayı ve Uzak Doğu savaşma katılmayı kabul etti. Buna karşılık Rusya birçok tavizler elde etmeyi başardı. Güney Sakhalin ile civarındaki adaların, Port Arthur deniz üssü ve Kuril adalarının Rusya'ya verilmesi; Mançurya, Çin'in egemenliği altında kalmakla birlikte, Doğu Çin demiryolları ve Güney Mançurya Demiryollarının Rusya ile Çin tarafından ortak işletilmesi; 1924'de Dış Moğolistan'da kurulmuş, ancak Çin tarafından reddedilmiş olan Halk Cumhuriyeti statükosunun korunması kabul edildi. Uzak Doğu hakkındaki bu antlaşma son derece gizli tutuldu ve hatta Chiang Kai-Sek'e dahi bildirilmedi.

(2) Almanya:

Almanya üç işgal bölgesine ayrılacak, fakat İngiltere ve Amerika kendi bölgelerinde Fransa'ya da bir kısım bırakacaklardı. Aynı şekilde Berlin şehri de ortak işgal altında bulunacaktı.

(3) Tamirat Borçları:

Ruslar, Almanya'nın 20 milyar dolar tamirat borcu ödemesini ve bunun yarısının kendilerine verilmesini; bahsekonu borcun da ya-nsımn iki yıl içinde makina, sınai teçhizat seklinde menkul sermaye olarak; geri kalan bakiyenin de 10 yıl içinde Almanya'nın çeşitli ürünlerinden ödemesini; Alman ağır sanayiinin % 80'nin yo-kedilmesini teklif ettiler.

Rus teklifi Amerika ve ingiltere tarafından çok ağır bulundu ve 20 milyar rakamı esas olmak kaydıyla ödeme şekli müteakip müzakerelere bırakıldı.

(4) Birleşmiş Milletler:

Burada bahis konusu olan veto ve üyelik meselesiydi. Güvenlik Konseyinin devamlı üyeleri için veto ilkesi kabul edildi.

Üyelik konusunda ise Ruslar, Türkiye başta olmak üzere Rusya ile diplomatik münasebet kurmamış olan Güney Amerika devletlerinin Birleşmiş Milletler Teşkilatı'na üye olarak alınmamalarını teklif etti.

Müzakereler sonunda; 1 Mart 1945'e kadar ortak düşmana savaş ilan etmiş olanların üyeliğe alınmalarına karar verildi. Bu karar üzerine Türkiye, 23 Şubat 1945'de Almanya ve Japonya'ya savaş ilan etti.

---

472. Prof. Armaoğlu, 20. Yüzyıl Siyasi Tarihi, 1995, s.398-399

(5) Polonya Sorunu:

Varşova'da bulunan geçici Polonya Hükümeti'nin en kısa zamanda gizli oya dayanan serbest ve demokratik seçimler yapması kararlaştırıldı.

Polonya'nın doğu sınırları için, 1919 Paris Barış Konferansında tespit edilen "Curzon Çizgisi" kabul edildi. Batı sınırları için Ruslar, Oder-Neisse nehirleri çizgisini teklif ettiler. İngiltere Polonya'nın Almanya'dan toprak ilhakına karşı olduğundan sınırların tesbiti işi sonraya bırakıldı. Kısacası Polonya konusunda özellikle İngiliz ve Rus görüşleri farklı idi.

(6) Kurtarılan Avrupa Hakkında Demeç:

Bu demeçle, eski Nazi Almanyası peyki olan ülkelerde demokratik rejimlerin kurulacağı açıklandı.

(7) İran'ın Durumu:

Bu sırada Kuzey İran Rus işgali altında bulunmakta idi. Bu durumdan faydalanmak isteyen Ruslar, petrol sebebiyle bölgeyi İran'dan ayırma girişimlerinde bulundular. Rusya'nın bu tutumu karşısında İngiltere hoşnutsuzluğunu beyan etti ve meselenin görüşülmesi sonraya bırakıldı

(8) Boğazlar Sorunu:

Boğazlar statüsünün Sovyet Rusya lehine değiştirilmesine, konunun Dışişleri Bakanları tarafından ele alınmasına, durumdan Türkiye'nin de haberdar edilmesine karar verildi

Sonuç olarak: Yalta Konferası'ndan Stalin gayet memnun olarak, Churcill ise, düşündüklerini elde edememenin üzüntüsü içinde ayrıldı Bunun içindir ki, Churcill, hatıralarının Yalta ile başlayan kısmına **"Demir Perde"** adını koymuş ve Yalta'yı finale olarak nitelendirmiştir Gerçekten de Yalta Büyük İttifak'ın sonu oldu ve işbirliğinin yerini rekabet ve mücadele aldı (473)

k. Postdam Konferansı (17 Temmuz-2 Ağustos 1945):

7 Mayıs 1945'de Almanya'nın teslim olmasından sonra, bundan önceki konferanslardan farklı olarak, savaşın nasıl bitirileceğini değil, barışın nasıl sağlanacağını konu alan Postdam Konferansı, İkinci Dünya Savaşı'nın ve "Üç Büyüklerin" yaptıkları son büyük konferans oldu **Postdam Konferansında Görüşülen Konular şunlardır:**

(1) Polonya Sorunu:

Sovyetler, 16 Ağustos 1945'de Polonya ile yaptıkları bir antlaşma ile Polonya-Rusya sınırını Curzon Çizgisi olarak kabul ettirdiler

(2) Almanya Sorunu:

(a) Almanya'daki tüm Nazi müesseselerinin ortadan kaldırılmasına,

(b) Amerika, İngiltere, Fransa ve Rusya işgal bölgelerinde ayrı ayrı demokratik rejimlerin kurulmasına,

---

473. Prof. Armaoğlu, Siyasi Tarih, (1789-1960), 1975, s.711-730: Amerikan Tarihinin Ana Hatları, s.147-148

(c) Alman savaş sanayiinin barış ekonomisinin ihtiyaçlarına göre organize edilmesine;

(d) Tamirat borcu için herhangi bir rakam tesbit edilmemesine,

(e) Sovyet Rusya'nın, Amerikan, İngiliz ve Fransız işgal bölgelerinden herhangi bir tamirat borcu talep etmemesine;

(f) Barış ekonomisi için gerekli olmayan sınai teçhizatın pek az bir kısmının Sovyetler'e verilmesine,

(g) Alman donanmasının büyük bölümünün tahrip edilmesine,

(h) Savaş suçlularının yargılanmasına karar verildi

(3) Avusturya'nın Durumu:

Avusturya ve başkenti Viyana, Almanya örneğinde olduğu gibi dört devlet arasında işgal bölgelerine ayrıldı

(4) İtalya'nın Durumu:

İtalya'nın 1943 yılından beri demokrasi yolunda takibettiği gelişmeler dikkate alınarak bu ülkeye barış için öncelik verilmesi ve barış hükümlerinin mümkün olduğu kadar yumuşak tutulması fikri benimsendi Sovyetler'in, Akdeniz ve Kızıldeniz'de bulunan İtalyan sömürgelerinden pay istekleri yönündeki talepleri ise ciddiye alınmadı.

(5) Sovyet Peykleriyle Barış:

Bu peykler, Sovyetlerin askeri işgali altına girmiş olan ve hükümetlerinde de komünistlerin egemen olduğu Romanya, Bulgaristan ve Macaristan idi. Sovyetler, barış yapılmadan önce, Amerika ve İngiltere'nin bu ülkelerdeki hükümetleri tanımalarını istediler Ancak, Amerika ve İngiltere ilgili ülkelerle barış yapılmadıkça, böyle bir tanımayı ve dolayısıyla Rus teklifini kabul etmediler.

(6) İspanya'nın Durumu:

İspanya savaşa katılmamakla birlikte Mihver devletleri ile işbirliği yaptığı için Birleşmiş Milletler'e alınmaması görüşü benimsendi.

(7) İran'ın Durumu:

İran'ın derhal boşaltılmasına karar verildi

(8) Boğazların Durumu:

Sovyetler, Türkiye'nin zayıf olması fikrinden hareketle serbest geçiş için gereken garantiyi sağlayamadığını, bu sebeple Boğazların Sovyet Rusya ile Türkiye'nin ortak kontrolü altına konulmasının uygun olacağı ileri sürdüler. Kısacası, Boğazlar'dan üst talep ettiler. Amerika ile İngiltere ise Ruslar'ın Boğazlar'dan tam geçiş serbesttisine taraftar idiler. Konu hakkında herhangi bir karar alınmadı ve her devletin görüşünü Türkiye'ye bildirmesi kararlaştırıldı

(9) Tuna Nehri:

Tuna Nehri üzerinde bulunan tüm ülkeler Sovyetler'in askeri işgali altına girdiğinden, Tuna nehri fiilen Sovyet egemenliği ve kontrolü altına girmiş durumdaydı. Bu nedenle

Tuna'da gidiş-geliş serbestisinin sağlanması ve statünün yeniden tespitine karar verildi. (474)

D. İKİNCİ DÜNYA SAVAŞINI SONA ERDİREN ANTLAŞMALAR:

1. Genel:

İkinci Dünya Savaşı, Mayıs 1945'te Avrupa'da, Eylül ayında da Asya'da sona erince, bu kıt'alardaki güçler dengesinde büyük boşluklar meydana geldi. Bunda, savaştan yenik çıkan Almanya, İtalya ve Japonya kadar, savaşın galibi olan İngiltere ve Fransa'nın yıpranmalarının da tesiri vardı Savaştan güçlü olarak çıkan iki devlet ise Amerika Birleşik Devletleri ve Rusya idi Amerika Birleşik Devletleri'nin Japonya'nın teslim olmasından sonra tekrar inziva politikasına çekilme eğilimi göstermesi ve dikkatini iç sorunlarına yöneltmesi güçler dengesini daha da zayıflattı. Buna karşı Sovyet Rusya ise yayılmacılık politika ve uygulamalarına devam etti. Kısacası, Sovyet Rusya, savaştan sonra Avrupa'da istediği gibi hareket edebilecek tek güç olarak ortaya çıktı. (475)

O günlerde dünyanın tek atom silahı gücüne sahip bulunan A. B. D. 'nin de inziva politikasına çekilmesini fırsat bilen Rusya, 1948 yılına kadar; Polonya, Romanya, Bulgaristan, Macaristan, Çekoslovakya ve Doğu Almanya'ya komünist rejimleri yerleştirmeyi başardı. Yugoslavya ve Arnavutluk'da ise, savaş sona erdiğinde zaten komünistler iktidarı ele geçirmiş durumdaydılar. Keza savaş sırasında Estonya, Litvanya, Letonya ile Finlandiya'nın bazı kısımları da Sovyet nüfuzu altına girmişti.

Diğer taraftan 1945'te Mançurya ve Kuzey Kore'yi işgal eden Sovyetler Çin, Çinhindi, Malezya, Birmanya ve Filipinler'deki komünist hareketleriyle de tüm Doğu ve Güneydoğu Asya'da da etkinlik sağlamışlardı

Bu gelişmeler olurken de, İkinci Dünya Savaşı'nın getirdiği sorunları çözümlemek üzere Müttefik Devletleri arasındaki kon feranslar devam etmekteydi. (476)

2. Barış Konferansları ve Paris Barış Antlaşması (10 Şubat 1947):

Paris Barış Konferansı 29 Temmuz 1946'da toplandı. 21 ülkenin katıldığı konferansın başkanlığına Fransız Dışişleri Bakanı Bi-dault seçildi. Konferansta, Almanya ve Avusturya ve Japonya ile yapılacak antlaşmalar ileri bir tarihe bırakıldı. İtalya, Macaristan, Bulgaristan, Romanya ve Finlandiya ile ilgili antlaşmaların düzenlenmesine karar verildi. Daha başlangıçta Sovyetler Birliği ile diğer Müttefikler arasında görüş ayrılıkları ortaya çıktı. Beyaz Rusya, Ukrayna, Yugoslavya ve Polonya Sovyetler Birliği'ni desteklediler

Dört büyük devlet tarafından yönlendirilen konferans 15 Aralık 1946'da sona erdi ve tesbit edilen esaslar çerçevesinde 10 Şubat 1947'de Paris Antlaşması imzalandı. Yenilen devletlere göre, **antlaşmalar özetle şöyleydi:**

a. İtalya ile Barış Andlaşması:

Başlangıçta Almanya yanında yer alan İtalya bu barış antlaşması ile avantajlı bir sonuç elde etmiş ve en önemlisi de bağımsızlığını yeniden kazanmıştır.

---

474. Prof. Armaoğlu, 20. Yüzyıl Siyasi Tarihi, 1995, s.403-406; Amerikan Tarihinin Ana Hatları, s.148
475. Uçarol, Siyasi Tarih, 1995, s. 658-659, ; Amerikan Tarihinin Ana Hatları, s.150
476. Uçarol, Siyasi Tarih, 1995, s.659-660

1. Fransa- İtalya sınırı, Fransa lehine bazı değişikliklerle, l Ocak 1939'daki gibi olacaktır.

2. İtalya-Yugoslavya sınırı yeniden çizilecekti. İtalya, Pel-lagosa Adası'nı, İstriya'yı Yugoslavya'ya verecekti ve doğu sının yaklaşık olarak İsonozo nehirlerine paralel olarak uzanacaktı.

3. Triyeste Serbest Bölge olacaktı ve burası askerden arındırılacaktı.

4. İtalya, Oniki Ada'yı Yunanistan'a terk edecekti.

5. İtalya, 24 Temmuz 1923 tarihli Lozan Andlaşması'nın 16 ncı maddesi gereğince kendisine düşen bütün hak ve çıkarlarından vazgeçecekti.

6. İtalya, Afrika'daki bütün topraklarından vazgeçecek, Arnavutluk ile Habeşistan'ın bağımsızlıklarını tanıyacaktı.

7. İtalyan kara, hava ve deniz gücü sınırlandırılacak ve kara ordusu 185. 000 kişiye indirilecekti.

8. İtalya, Sovyet Rusya'ya 100 milyon, Yugoslavya'ya 125 milyon, Yunanistan'a 105 milyon, Habeşistan'a 25 milyon, Ar-navutluk'a 5 milyon dolar tamirat bedeli ödeyecekti.

b. Romanya ile Barış Andlaşması:

1. Romanya, l Ocak 1941'deki sınırına çekilecekti.

2. Romanya, gelecekte Faşist nitelikli siyasi, askeri veya yarı askeri örgütlere izin vermeyecekti.

3. Romanya ordusu 120. 000 kişiye indirilecekti. Sovyetler Birliği, Avusturya'daki kuvvetleriyle bağlantısını korumak için bu ülkede asker bulundurabilecekti.

4. Tamirat bedeli olarak Romanya Sovyetler Birliği'ne sekiz yıl içinde 300 milyon dolar ödeyecekti.

c. Macaristan ile Barış Andlaşması:

1. Macaristan'ın sınırları hemen hiç değişmiyor ve 1 Ocak 1938'deki gibi bırakılıyordu.

2. Macaristan, en çok 65. 000 kişilik bir ordu ve 5. 000 kişilik bir hava kuvveti bulundurabilecekti.

3. Macaristan, tamirat bedeli olarak Sovyetler Birliği'ne 200 milyon, Yugoslavya ile Çekoslovakya'ya da toplam 100 milyon dolar ödeyecekti.

d. Bulgaristan ile Barış Andlaşması:

1. Bulgaristan'ın sınırlarında da hiç bir değişiklik yapılmadı ve 1 Ocak 1941'deki durum esas alındı.

2. Bulgar ordusu en çok 35. 000 kara, 5. 000 kişilik hava kuvvetinden oluşacaktı.

3. Bulgaristan, Yugoslavya'ya 25 milyon ve Yunanistan'a 45 milyon dolar tamirat masrafı ödeyecekti.

e. Finlandiya ile Barış Andlaşması:

1. Finlandiya sınırı, Rusya'ya bırakılan Petsamo eyaletinin dışında 1 Ocak 1941'deki sınır olacaktı.

2. Finlandiya'nın 34. 000 kişilik ordusu, 4. 500 kişilik donanması ve 3. 500 kişilik hava kuvveti bulunabilecekti.

3. Finlandiya, tamirat borcu olarak Sovyetler Birliği'ne 30 milyon dolar ödeyecekti. (477)

Almanya ve Avusturya ile yapılacak barış antlaşmaları için Mart 1947'de Moskova'da Müttefik Dışişleri Bakanları arasında bir toplantı yapıldı. Almanya'nın geleceği konusunda antlaşmaya varılamadı ve konferans 24 Nisan 1947'de sona erdi.

Bu konferanstan sonra Müttefikler arasındaki işbirliği dönemi sona erdi. Nitekim bir süre sonra Sovyet temsilcileri, Berlin'deki Müttefik Kontrol Konseyi'ne katılmamaya başladılar.

Almanya ve Avusturya ile yapılacak barış antlaşması konusunda Kasım 1947'de Londra'da ve Mayıs 1949'da Paris'te Dışişleri Bakanları seviyesinde iki konferans ve keza 1951 yılında aynı konuda Dışişleri Bakan Yardımcıları düzeyinde bir görüşme daha yapıldı ise de anlaşma sağlanamadı

Böylece İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra, savaşın galipleri olan Müttefikler'in barışı tesis etmek için yaptıkları konferanslar ve Paris Barış Antlaşması dünyada genel ve sürekli bir barışı sağlamaya yetmedi Bunda, Sovyetler'in yayılmacılık yönündeki düşünce ve uygulamaları ile bunları konferanslara yansıtmalarının önemli rolü oldu (478)

Sonuç olarak; 1945-1951 yılları arasında sürdürülen barış çabaları, barış yerine yeni sorunlara ve bloklaşmalara yol açtı.

E. İKİNCİ DÜNYA SAVAŞI SIRASINDA TÜRK DIŞ POLİTİKASI:

İkinci Dünya Savaşı sırasında Türkiye'nin durumu; stratejik mevkiinin önemi dolayısıyla, gerek Müttefikler'in ve gerekse Mihver Devletleri'nin kendisini yanlarında savaşa çekmek için yaptıkları baskılar karşısında savaştan uzak kalmak için verdiği mücadele ile sınırlıdır.

Savaşan tarafların bu faaliyetleri karşısında Türkiye'nin politikası ise, yeni Türkiye Cumhuriyeti Devleti'ni savaş felaketinden uzak tutarak, özellikle savaş soması dünyasında bekasına yönelik muhtemel tehdit ve tehlikelere karşı hazır olma ve koruyacağı di-nanizmi ile caydırıcılık faktörünü önplana çıkarma şeklinde açıklanabilir. Gerçekten de Atatürk, ABD'li General Mac Arthur'un, 27-29 Kasım 1932'de kendisi ile yaptığı görüşme sırasında İkinci Dünya Savaşı'nın kaçınılmazlığı ile İtalya'nın başarılı olamayacağını, Almanya'nın ise yine ABD'nin müdahalesi ile yenileceğini, Rusya'nın savaşın galibi olacağı şeklindeki dahiyane değerlendirmesini yapmış ve kendisinden sonra da takip edilmesi gereken politikanın yönünü belirlemiştir.

477. Dr. Uçarol, Siyasi Tarih, 1995, s. 662-663, ; Siyasal Tarih, s.384-385
478. Üçok, Siyasal Tarih, 1967, s.384-386; Uçarol, Siyasi Tarih, 1995, s.663-664

Atatürk, Birinci Dünya Savaşı'na mümkün olduğu kadar geç girilmesi gerektiği düşüncesiyle, o zamanki yöneticileri eleştirmişti. Bu sebeple, Birinci Dünya Savaşı'ndan alınan dersler, yaklaşan savaş karşısında özellikle dikkatli davranılmasını gerektirecekti Üstelik, büyük zorluklarla kurulan ve Misak-ı Milli'deki gerçekçi hedeflerine hemen hemen tümüyle ulaştığı için kendi durumundan dolayı herhangi bir hoşnutsuzluğu bulunmayan Türkiye'nin, yeni bir savaşın dışında kalması ayrıca gerekli görünüyordu (479)

Atatürk, vefatından kısa bir süre önce de hasta yatağında şöyle demiştir: "Bir dünya harbi olacaktır Bu harp neticesinde dünyanın vaziyeti ve muvazenesi baştanbaşa değişecektir. İşte bu devre esnasında doğru hareket etmesini bilmeyip en küçük bir hata yapmamız halinde, başımıza mütareke senelerinden daha çok felaketler gelmesi mümkündür (480)

Atatürk, 10 Kasım 1938'de, İkinci Dünya Savaşı'ndan yaklaşık on ay önce vefat ettiğinde, Türkiye'nin takip edeceği yol bu şekilde çizilmiş durumdaydı.

1. Türkiye, Fransa ve İngiltere İlişkileri:

Türkiye, Kuzey komşusu Sovyetler Birliği ile ilişkilerinin değişmeye başlaması üzerine Fransa ve İngiltere'ye daha çok yaklaşmaya başlamıştı. Bu yakınlaşma, 19 Ekim 1939'da Ankara'da, Türkiye ile İngiltere ve Fransa arasında yapılan **"Üç Taraflı Karşılıklı Yardım Antlaşması"** ile sonuçlandı. Tamamı 9 madde, biri gizli olmak üzere üç protokol ile; bir gizli "Askeri Sözleşme" ve yine gizli bir "Özel Antlaşma"dan oluşan bu bir seri antlaşmaların muhtevası özet olarak şöyle idi:

a. 'Andlaşmanın amacı, saldırıya karşı koymak için Türkiye, İngiltere ve Fransa arasında gerektiğinde karşılıklı yardım ve destek sağlamaktı.

b. Türkiye'ye bir Avrupa devleti saldırırsa, İngiltere ve Fransa Türkiye'ye her türlü yardımı yapacaktı.

c. İngiltere ve Fransa bir Avrupa devletinin saldırısına uğrarsa ve savaş Akdeniz'e intikal ederse, Türkiye bu iki devlete yardım edecekti. Savaş Avrupa'da olursa; Türkiye, İngiltere ve Fransa yararına tarafsızlık politikası izleyecekti.

d. İngiltere ve Fransa, Yunanistan ve Romanya'ya verdikleri garantilerin yerine getirilmesi için savaşa girerlerse, Türkiye'de bunlara katılacak ve yardım edecekti.

e. Taraflar bu Andlaşmanın uygulanması sonucu olarak savaşa girerlerse mütcireke ya da barış için birlikte karar vereceklerdi.

f. Andlaşmanın yürürlük süresi onbeş yıl olacaktı. " **Antlaşmaya EK-2**

numaralı protokol da şu şekilde idi:

"Yukarıda adı geçen Andlaşma uyarınca Türkiye tarafından üstlenilmiş olan yükümlülükler, bu ülkenin Sovyetler Birliği ile silahlı bir anlaşmazlığa sürüklenmesine neden olacak ya da böyle bir sonucu verecek bir eyleme onu zorlamayacaktır. " (481)

Bu antlaşmalarla Türkiye, İngiltere ve Fransa'nın yanında yerini alma temayülü göstermiş ve en azından onların siyasi desteğini saklamıştır.

479. Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, 1989, s.133-135
480. Aydemir, Şevket Süreyya, Tek Adam, Mustafa Kemal, c.III, s.408
481. Dr. Uçarol, Siyasi Tarih, 1995, s. 634-635 Soysal, Türkiye'nin Siyasi Antlaşmaları, c.I, s.600-609

Fakat, Mayıs 1940'da Almanya'nın Fransa'ya saldırması ve İtalya'nın da Fransa'ya savaş ilan etmesiyle Türkiye'nin de savaşa katılması zorunluluğu ortaya çıkmıştır. Ancak, Türkiye savaşa girmedi ve ayrıca İngiltere ve Fransa'da Türkiye'nin savaşa katılması konusunda fazla ısrar etmediler. Türkiye'yi savaş tehlikesinden uzaklaştıran asıl faktör, 1925 tarihli Türk-Sovyet Dostluk ve Saldırmazlık Paktı idi. Bu pakta göre Türkiye'nin savaşa girmesi durumunda Sovyetlerle de bir çatışmaya girmesi söz konusu olacaktı. (482)

2. Türk-Alman İlişkileri ve 18 Haziran 1941 Tarihli Türk-Alman Dostluk Antlaşması:

1940 Yılının sonu ile 1941 yılının ilk aylarında Almanya'nın Bal-kanlar'da ve özellikle Romanya ve Bulgaristan'daki faaliyetleri, İngiltere, Türkiye ve Rusya'yı endişeye sevk etti. Bu olay, bozulmaya haşlayan Türk-Sovyet ilişkilerinin tekrar normale dönmesine de sebep oldu.

Almanya'nın Balkanlar ve müteakiben de Orta Doğu ve Süveyş bölgesini kontrol etme tehdidi, İngiltere'de korkuya yol açtı. Bunun üzerine ingiltere, Türkiye'nin savaşa katılmasını teklif etti. Ancak, Sovyetler'in durumundan emin olmayan Türkiye, İngiltere'nin savaşa katılma teklifine yanaşmadı. Keza Almanya'da bu sırada Türkiye'nin savaşa girmesini istemiyordu.

Almanya'nın Balkanlar'da yerleşmesini istemeyen İngiltere; Türkiye, Yunanistan, Yugoslavya ve hatta Bulgaristan arasında bir Balkan Bloku oluşturulmasını istedi ise de, bu mümkün olmadı. Türkiye, oluşturulacak Balkan Bloku'na Sovyetler'in de katılmasını ve hatta A. B. D. 'nin de bu Bloku desteklemesini istedi. Bu fikre Amerika'da ılımlı baktı ve Roosevelt, Şubat 1941'de Ankara'ya bir temsilci gönderdi. Ancak, Amerika, Türkiye'nin talep ettiği uçak teklifini, İngiltere'de silah ve malzeme yardımını fazla buldular. Türkiye ise, bu konularda gerçek güvence istiyordu. (483)

Bu sırada tam bir denge politikası takip eden Türkiye, Almanya ile de ilişkilerim sürdürdü. 12 Haziran 1940'da iki ülke arasında 42 milyon mark tutarında mal alış verişi yapılması kararlaştırıldı ve bu kararı, 25 Temmuz 1940 tarihli Türk-Alman Ticaret Ant-laşması'nın imzalanması takip etti.

Hitler, 28 Şubat 1941'de İsmet İnönü'ye gönderdiği bir mesajda, Alman birliklerinin Bulgaristan'da İngiltere'ye karşı bazı tedbirler alacağını; harekatın, Türkiye'nin toprak bütünlüğü ve siyasi bağımsızlığı aleyhine asla bir saldırı niteliği taşımadığını, Almanya'nın bu bölgede hiçbir toprak talebinde bulunmayacağını, Alman birliklerinin Türk sınırından belli bir uzaklıkta duracağını bildirdi.

İsmet İnönü, Hitler'in bu mesajına 17 Mart 1941'de verdiği cevapta şu görüşlere yer verdi.

"Türkiye, toprağına ve bütünlüğüne şu ve bu devletler grubu arasındaki siyasi-askeri kombinezonlar açısından bakamaz ve dokunulmazlığı (masuniyeti) olan kutsal hakkının herhangi bir yabancı memleketin zaferi bakımından mütalaa olunmasını kabul edemez.

İşte bu sebepledir ki milli toprağına vaki olacak her tecavüze karşı koymağa azimlidir. " (484)

482. Prof. Armaoğlu, 20. Yüzyıl Siyasi Tarihi, 1995, s.407
483. Prof. Armaoğlu, 20. Yüzyıl Siyasi Tarihi, 1995, s.408-409
484. Dr. Uçarol, Siyasi Tarih, 1995, s. 638 Soysal, Türkiye’nin Siyasi Antlaşmaları, c.I, s.639

Bu gelişmelerden sonra iki devlet arasında 18 Haziran 1941'de Ankara'da, **"Türk-Alman Dostluk Antlaşması"** imzalandı. 10 yıl süreli olan ve üç maddeden oluşan bu **Antlaşmaya göre:**

"Türkiye Cumhuriyeti ve Alman Reich'ı topraklarının dokunulmazlığına ve bütünlüğüne, karşılıklı olarak, saygı gösterecekler ve doğrudan doğruya ya da dolaylı olarak, birbirine karşı her türlü harekâttan kaçınacaklardı. "

"Türkiye Cumhuriyeti ve Alman Reich'ı ortak yararlarına olan tüm sorunlarda, bunların çözümü için anlaşma sağlamak üzere, bundan böyle aralarında dostça temasta bulunacaklardı. " (485)

Bu antlaşma ile Türkiye, Almanya'nın kendisine yönelik bir saldırıda bulunmamasını; Almanya'da Türkiye'nin tarafsızlığını sağlamış oldu.

Ancak, 18 Haziran'da Türkiye ile bu antlaşmayı yapan ve sağ kanadından emin olan Almanya, 22 Haziran 1941'de yani 4 gün sonra Rusya'ya saldırdı. Bu durum A. B. D. ve İngiltere'nin tepkisine sebep oldu ve her iki ülke Türkiye'ye yönelik yardımı kestiler. Halbuki Türkiye, Almanya ile yaptığı Andlaşma ile, Almanya'nın Orta Doğu'ya geçmesini engellemiş ve keza Rusya'nın güneyini de güvenceye almıştı.

Belki'de Anadolu yaylasını savaşta geçmeyi göze alamayan Almanya, Afrika'da Rommel'in Süveyş kanalını ele geçirmesi ve Sovyetler üzerinden de Kafkaslar'a el atması ile Türkiye'yi tecrit edebilirdi. Ancak, zaman ve gelişen olaylar buna fırsat vermediği gibi, 1942 yılından itibaren de Almanya, Türkiye'ye kendi yanında savaşa çekme gayretlerinden vazgeçti. (486)

3. İtalya'nın Yunanistan'a Saldırması ve Türkiye:

28 Ekim 1940'da İtalya'nın Yunanistan'a saldırması üzerine, Türk-İngiliz-Fransız Antlaşması gereğince Türkiye'nin de savaşa katılması gerekiyordu. Nitekim İngiltere, gelişen durum üzerine Türkiye'nin savaşa katılmasını talep etti. Fakat bu seferde Türkiye Almanya'nın tehdidi karşısında kaldı. Bu tehdit, Türkiye'nin savaşa girmesini önledi. Ancak Türkiye, İtalya'nın Selanik'i alması veya Bulgaristan'dan Yunanistan'a bir saldırı olması durumunda kendisinin savaşa katılacağını hem İngiltere'ye ve hem de Yunanistan'a bildirdi. Her iki ihtimal de gerçekleşmeyince Türkiye'ninde savaşa girmesi Sözkonusıı olmadı. (487)

4. Türk-Sovyet İlişkileri:

1941 Yılının başından itibaren Alman-Sovyet münasebetlerinin tamamen bozulmaya yüz tutması ve 1 Mart 1941'de Bulgaristan'ın Üçlü Pak'ta katılması. Sovyetler'i harekete geçirdi. 25 Mart 1941'de Türk Hükümeti'ne başvuran Sovyetler, Türkiye'nin Almanya'ya karşı savaşa girmesi halinde, Sovyetler Birliği'nin tam bir tarafsızlık politikası takip edeceğini bildirdiler. Sovyetler, Alman tehdidi karşısında Türkiye'nin desteğinin hayati olduğunu farkederek, 1939'da Dışişleri Bakanı Şükrü Saraçoğlu'na yaptıkları olumsuz hatıraların izlerini silmek ihtiyacı duymuşlardır. (488)

Fakat, Sovyetler İkinci Dünya Savaşı'nın sonuna doğru, bu zorunluluktan kaynaklanan olumlu politikalarını terketmişlerdir. Özellikle Yalta ve Postdam

485. Dr. Uçarol, Siyasi Tarih, 1995, s. 638 Soysal, Türkiye'nin Siyasi Antlaşmaları, c.I, s.639
486. Prof. Armaoğlu, 20. Yüzyıl Siyasi Tarihi, 1995, s.410-411
487. Prof. Armaoğlu, 20. Yüzyıl Siyasi Tarihi, 1995, s.408
488. Prof. Armaoğlu, 20. Yüzyıl Siyasi Tarihi, 1995, s.409-410

Konferanslarında Kars ve Ardahan bölgelerinin iadesini ve Boğazlar bölgesinde de Rusya'ya üs verilmesini istemişlerdir. Bu isteklerini, 7 Haziran 1945 tarihli Nota ve bunu takibeden diğer notalarla vurgulayarak, yayılmacı emellerini ortaya koymuşlardır. (489)

5. Türkiye'nin Almanya ve Japonya'ya Savaş İlan Etmesi (23 Şubat 1945):

Türkiye, İkinci Dünya Savaşı'nın sonuna doğru, 2 Ağustos 1944'de, aralarında herhangi bir savaş durumu zuhur etmemekle birlikte Almanya ile diplomatik ve ekonomik ilişkilerini kesti. Ancak, bu kararı alırken, İngiltere ve ABD'den, savaş sonrası yapılacak barış konferansında tam bir müttefik muamelesi göreceğine dair güvence aldı.

İngiltere, 25 Nisan 1945'de Müttefikler arasında San Fransisco Konferansının toplanacağını; bu konferansa ise, l Mart 1945 tarihinden önce Almanya'ya savaş ilan etmiş olan ülkelerin davet edileceğini; Türkiye'nin de bu tarihten önce savaşa girmeye karar vermesi halinde Birleşmiş Milletler Bildirisi'ne katılabileceğini bildirdi.

Türkiye, bu bildiriden üç gün sonra, 23 Şubat 1945'te Almanya'ya ve 3 Ocak 1945'den beri siyasi ve ekonomik ilişkilerini kestiği Japonya'ya karşı savaş ilan etti. 27 Şubat günü Birleşmiş Milletler Bildirisini imzalayarak, 5 Mart 1945'te San Fransisco Konferansı'na resmen davet edildi. Böylece, Birleşmiş Milletler Örgüt ü'nü n kurucu üyeleri arasına da katılma hakkını elde etti. (490)

ALTINCI BÖLÜM

SOĞUK SAVAŞ DÖNEMİ (1945-1960)

A. İKİNCİ DÜNYA SAVAŞI SONRASI GELİŞMELERİ

1. Genel:

İkinci Dünya Savaşı'ndan önce uluslararası politikanın merkezi Avrupa idi. Kıt'anın eski ve ünlü devletleri olan Fransa, Almanya, İngiltere ve İtalya dünya politikasında lider rolü oynuyorlardı. Uzakdoğu'da Japonya'nın büyüme ve genişleme arzuları ve Çin'in iç kargaşaları yeni ve belirsiz ikinci bir güç merkezini oluşturuyordu. Buna karşılık Uzakdoğu ile Batı Avrupa arasında geniş bir alana yayılmış bulunan Sovyet Rusya ve yeni dünyanın lideri durumunda olan A. B. D. yeni güç merkezleri olarak ortaya çıkma sinyalleri vermekteydi. Bu uyuyan devler, ideolojilerinin bir gereği olarak, iki savaş arasındaki siyasal platformlarda yalnızca figüran rolü oynadılar. İngiliz Uluslar Topluluğu'nu oluşturan Kanada, Avustralya, Yeni Zelanda ve Güney Afrika uluslararası gelişmelerden ve İngiliz etkinliğinden fazla rahatsızlık duymazlarken, Latin Amerika ülkeleri A. B. D. 'nin ekonomik gücünden endişe duymaya başladılar. (491)

İkinci Dünya Savaşı bu görünümü kökten değiştirdi. Sovyet Rusya ve A. B. D. leri bu savaştan dünyanın iki büyük devleti olarak çıktılar. Marksist-Leninist ideolojiyi benimseyen Ruslar, Asya, Avrupa ve dünyanın diğer bölgelerinde önem kazanmaya başlayan komünist akımlara dostluk gösterme gereğini duyarken; Amerikalılar, ulusların kendi geleceklerine kendilerinin karar vermeleri yolundaki Wilson'cu ilkeyi savunma yolunda hareket ettiler ve komünizmin dünya çapında yayılma hareketine dur demenin gereğini düşündüler.

489. Prof. Armaoğlu, 20. Yüzyıl Siyasi Tarihi, 1995, s.415-416
490. Dr. Uçarol, Siyasi Tarih, 1995, s.650-652
491. Mc. Neill, William H., Dünya Tarihi, Çev.: Alaeddin Şenel, Ankara, 1994, 3. Baskı, s.570; Amerikan Tarihinin Ana Hatları, s.150-151

Kuşkusuz, bu **"Soğuk Savaş",** birden ortaya çıkmadı. Amerika, Birinci Dünya Savaşı'nın sonunda olduğu gibi, 1945'de de savaş bittiğinde askerlerini geri çekip terhis etmeyi ve tekrar inziva politikasına çekilmeyi düşünüyordu.

Barışın korunması işini de "Büyük Devletler" arasında kurulacak sağlam bir görüş birliğinin katkılarıyla Birleşmiş Milletler teşkilatının üstlenmesini istedi. Ancak, 1945'ten hemen sonra bunun mümkün olmayacağı görüldü. Özellikle Almanya ve Japonya konusunda ortaya çıkan anlaşmazlık ve Stalin Rusya'sının yayılmacı politikası, bu zihniyetin denetim altına alınmasına kadar Amerikan askerlerinin Avrupa ve Uzakdoğu'dan çekilmesini engelledi.

Stalin, savaş sonrası Rusyası'nda, Ortodoks Marksizmi yeniden gündeme getirdi; bu düşünce, ileride bir dünya devrimi olacağı tezi üzerine bina edildi. Ayrıca Stalin, Doğu Avrupa'nın 1944-1945 yıllarında Rus ordularının ele geçirdiği bölgelerinde, koalisyon rejimleri kurdu; bu ülkelere, iki yıl içinde komünist parti diktatörlükleri geldi. Keza Akdeniz'e çıkmak için Türk Boğazlarını ele geçirmeyi, Orta Doğu'yu kontrol etmek için de İran'ı işgale yönelik talep ve uygulamalarda bulundu. Diğer taraftan komünistler, Asya'da Çin'in denetimini ellerine geçirmeye başladı; ko-münistlerce yürütülen gerilla hareketleri, öteki birçok Asya ülkesinde de iktidarı ele geçirme mücadelesine sahne oldu. Benzer gelişmeler Batı Avrupa'nın güçlü komünist partilerince de etkilerim ortaya koydu. Bu uygulamalar, başta Amerika olmak üzere çoğu Avrupa'lıyı, Moskova merkezli dünya çapında bir devrim hareketinin başlamakta olduğu ve bunun dünya ülkelerini iç savaş tehlikesiyle karşı karşıya bırakacağı endişesine sevk etti.

Nitekim, Yunanistan'da bir komünist gerilla hareketi başlayıp, buradaki hükümeti yıkma tehlikesi ortaya çıkınca, A. B. D. 'leri gerillalara karşı savaşmak üzere müdahaleye karar verdi. Başkan Truman, Mart 1947'de nerede ve ne zaman olursa olsun iktidarı ele geçirmek için güce başvurduklarında komünist akımlara karşı çıkılması yönünde bir politika takibi konusundaki teklifini Amerika Kongresi'nin onayına sunmak ihtiyacı duydu. Kısacası, dünya yeni gelişmelere ve bunalımlara karşı hassas bir duruma geldi. (492)

2. Doğu Bloku (Warşova Paktı)'nun Oluşması: a. Kominform'un Kuruluşu ve Amaçları:

1947'li yıllarda başta Polonya, Romanya, Bulgaristan, Macaristan, Doğu Almanya ve Yugoslavya olmak üzere komünist rejimi altına giren birçok ülke Moskova'dan yönetilen bir blok haline gelmiş bulunuyordu.

Bu sırada, batılı ülkelerin de aralarında bazı ittifaklar yapmaları üzerine, Sovyetler, **Demir Perde"** blokunu güçlendirmek ve daha sıkı şekilde kontrolleri altına almak maksadıyla; blok içindeki ülkelerle dostluk, işbirliği, saldırmazlık gibi adlarla bazı antlaşmalar vücuda getirdiler. Diğer yandan, uluslararası komünizm faaliyetlerini yeniden örgütlemek üzere, Avrupa'nın önde gelen komünist partilerini Silezya'da bir konferansta topladılar. Bu toplantının sonunda, 5 Ekim 1947'de **Kominform'un** kurulduğu ilan edildi ve yayınlanan "Bildiri"de dünyanın iki bloka ayrılmış olduğu açıklandı. (493)

---

492. Mc. Neill, William H., Dünya Tarihi, s.573-574
493. Dr. Uçarol, Siyasi Tarih, 1995, s.664-665

Yayınlanan belgelere göre kominform'un amaçları şöyle idi:

(1). İşçilerin yegane vatanı olarak kabul edilen Sovyetler Birliği'nin savunulması,

(2). Amerika Birleşik Devletleri tarafından temsil edilen emperyalizme karşı mücadele edilmesi,

(3). Tüm dünyayı kapsayacak olan bir Sovyetler Cumhuriyeti'nin kurulması. (494)

Uluslararası komünizm hareketini koordine etmek için kurulmuş olan Kominform'un merkezi Belgrad şehri idi. (495)

b. Comecon'un Kuruluşu ve Amaçları:

Aynı tarihlerde, Batı'da **Marshall Planı'nın** ortaya çıkması ve Nisan 1948'de Avrupa Ekonomik İşbirliği Örgütü'nün kurulması üzerine; 5-8 Ocak 1949'da **Moskova'da,** Sovyetler Birliği, Bulgaristan, Çekoslovakya, Macaristan, Polonya ve Romanya temsilcileri arasında yapılan toplantı sonunda **Ekonomik Yardımlaşma Konseyi (COMECON)** kuruldu. Kuruluşa aynı anda Arnavutluk, 1950'de Demokratik Alman Cumhuriyeti, 1962'de Moğolistan ve 1972'de Küba katıldı.

Comecon'un belirtilen amacı; üyelerine ekonomik tecrübe değişimi, hammadde, gıda, makine ve donatım yardımlaşması sağlamaktı.

Ayrıca, Sovyetlerin baskısıyla, 6 Nisan 1948'de Sovyet Rusya-Fin Dostluk ve İşbirliği Antlaşması imzalandı. Bu antlaşma ile Finlandiya üzerinde de Sovyet nüfuzu kuruldu. Mayıs 1948'de Çekoslovakya'da komünistler yönetimi ele geçirdiler.

Diğer yandan, Japonya'nın yenilmesi ve savaşın sona ermesinden sonra, 1927 yılından beri şiddetli bir mücadelenin devam ettiği Çin'de de komünistler, başarılı olmaya başladılar. Komünistler 1949'da **"Çin Halk Cumhuriyeti"ni** kurdular. Çin Devlet Başkanı Çan-Kay-Şek de **Formoza** adasına çekildi. Bu şekilde ortaya **iki bağımsız Çin devleti** çıkmış oldu. Bu gelişmelerden sonra NATO'ya karşı olmak üzere, Doğu Bloku üyeleri 14 Mayıs 1955'te **Varşova Paktı'nı** kurdular. Bölgesel ve kollektif bir savunma ve yardımlaşma örgütü olan Varşova Paktı'na; Sovyetler Birliği, Arnavutluk, Demokratik Alman Cumhuriyeti, Bulgaristan, Macaristan, Polonya, Romanya ve Çekoslovakya katıldı.

Bu gelişmeler sonunda ve Sovyetler Birliği'nin liderliğinde po litik, ekonomik ve askeri yönden oluşturulan antlaşma ve paktlarla **'Doğu Bloku'** ortaya çıktı ve dünya yeni bir bloklaşma dönemine girdi. (496)

c. Sovyet'lerin İran'a Yerleşme Çabaları:

29 Ocak 1942'de İngiltere, Sovyet Rusya ve İran arasında yapılan bir antlaşma gereğince: Sovyet ve İngiliz askerlerinin İran'da

---

494. Prof. Armaoğlu, 20. Yüzyıl Siyasi Tarihi, 1995, s.436
495. Harp Okulu Siyasi Tarihi Notları, s.257
496. Dr. Uçarol, Siyasi Tarih, 1995, s.665

konuşlandırılmasına; Sovyetlere yapılan yardımların İran topraklarından geçirilmesine ve antlaşmanın 5. maddesine göre de savaşın sona erdiği tarihten itibaren 6 ay içinde Sovyet ve İngiliz askerlerinin İran topraklarını boşaltmasına karar verildi.

Bu antlaşmaya göre 6 Mart 1946'ya kadar İran topraklarının boşaltılması gerekiyordu. Nitekim, savaştan hemen sonra İngiltere ve Amerika İran'dan askerlerini hemen çektiler. Sovyetler'de ise bir hareket görülmediği gibi, Kasım 1945'de İran Azerbaycan'ında **Cafer Pişaveri** adında bir komünist, ülkede ayaklanma çıkardı. Pişaveri, Sovyet askerlerinin de yardımıyla İran Komünist Tudeh Partisi üyeleri ile birlikte 12 Aralık 1945'de Tebriz Valisini görevinden uzaklaştırıp **Muhtar Azerbaycan Cumhuriyetini** ilan etti. İran hükümeti bu ayaklanmayı bastırmak için Azerbaycan'a asker şevketti ise de, Sovyet askerleri bu müdahaleyi engellediler.

İran'ın diğer bölgelerinde de benzer ayaklanmalar çıkaran Sov-yetler'in amacı; Basra Körfezine inmek ve Orta Doğu'yu Rus nüfuzu altına almak idi.

Bu gelişmeler üzerine İran konuyu Birleşmiş milletler Güvenlik Konseyi'ne götürdü. Ancak, Amerika ve İngiltere Birleşmiş Mil-letler'in yeni kurulmuş olması ve yıpranması ihtimali nedeniyle İran'ı yeterince desteklemediler. Bunun üzerine İran Sovyetler ile olan sorununu görüşmeler yoluyla çözmek istedi. İran ile Sovyet Rusya arasında **4 Nisan 1946'da** bir antlaşma yapıldı. **Bu antlaşmaya göre;** Sovyet askerleri İran'dan çekilecek, buna karşılık İran, Kuzey İran petrollerini Sovyetlerle birlikte işletip % 51 hissesini de Sovyetler'e bırakacaktı. Antlaşma, İran kamuoyunun tepkisine yolaçtı ve İran Meclisi 22 Ekim 1947'de antlaşmayı ittifakla reddetti. Antlaşmanın reddedilmesinde, Amerika'nın İran kamuoyunu desteklemesinin ve muhtemel bir Rus müdahalesi karşısında İran topraklarının korunacağına dair 20 Eylül 1947'de verdiği teminatın önemli katkısı oklu.

Gelişmeler üzerine Ruslar, gerilemek zorunda kaldılar ve sorun bu şekilde kapanmış oldu. (497)

3. Batı Bloku'nun ve Güçler Dengesinin Kurulması: a. Truman Doktrini:

Geleneksel Amerikan dış politikasındaki radikal değişmenin başlangıcını Truman Doktrini teşkil eder.

1947 baharından itibaren Amerikalılar Sovyet genişlemesinin daha da artacağını düşünmeye ve endişelenmeye başladılar. Özellikle Sovyetler'in Yunan gerillalarını desteklemeleri ve Boğazlar konusunda Türkiye'ye yönelik tehditler savurmaya başlamaları bu korkuyu daha da arttırdı. Gelişmeler üzerine Amerikan Cumhurbaşkanı Truman kongrede bir konuşma yaparak tehdidin boyutlarını açıkladı.

Truman, Kongre'de yaptığı bu konuşmada: "Dış baskılar ve ya silahlı azınlıklar tarafından boyun eğmeye zorlanan özgür insanların bu hareketlere karşı koymalarına yardım etmek Birleşik Devletler'in siyaseti olmalıdır" diyordu. Kongre **"Truman Doktrini"** olarak bilinen bu öneriyi destekledi ve Yunanistan ile Türkiye'ye ekonomik ve askeri yardım kapsamında 400 milyon dolarlık bir ödeneği onayladı. Bu yardımın 300 milyon doları Yunanistan'a; 100 milyon doları da Türkiye'ye verildi.

497. Prof. Armaoğlu, 20. Yüzyıl Siyasi Tarihi, 1995, s.424-425

Truman doktrin ve uygulamaları, savaş sonrası Amerikan dış politikasında önemli bir yer işgal eder ve neticelen günümüze kadar uzanan tarihi bir dönüm noktası özelliği taşır. (498)

b. Savaş Sonrası Kalkınma ve Marshall Planı:

Birleşik Devletler dünyanın çeşitli bölgelerinde uygulanmakta olan sömürgecilik politikalarına da karşı çıktı ve self-determinasyonu destekledi. Cumhurbaşkanı Truman, 1946'da Fi-lipinler'in bağımsızlığım ilan etti. 1948'de de. Kongre, Puerto Rico'ya kendi valilerini seçme hakkını tanıdı ve 1952 yılında bu ülke Birleşik Devletler ile ortak vatandaşlık hakkına sahip özerk bir eyalet oldu.

Amerikan liderleri Hindistan, Pakistan ve Birmanya'nın bağımsızlıklarını kazanması için İngiltere'yi teşvik; Endonezya'nın bağımsızlığı içinde Hollanda ile Endonezya arasında arabuluculuk girişimlerinde bulundu.

İngiltere 1947'de Hindistan'dan çekilerek sömürgelerin bağımsızlık yolunu açtı. Ancak, İngiltere'nin Hindistan'dan çekilmesi ıkı dinsel toplum arasında iç mücadelelere sebep olduysa da 1947'den sonra Hindistan ve Pakistan kendi yönetimlerine kavuştular. Daha sonra Seylan ve Burma'dan da çekilen İngilizler, Malaya'da bir süre daha kaldılar.

Bağımsızlık olaylarını diğer bölge ve kıtalardaki ülkeler de takip etti. 1957 yılında bağımsızlığını ilk defa elde eden Afrika ülkesi **Gana** oldu.

Hollandalılar 1949'da Endonezya'yı; Fransızlar'da Suriye, Vietnam ve Cezayir'i terketmek zorunda kaldılar. Ancak, Cezayir, yedi yıl süren bir iç savaş sonunda ve De Gaulle'iin de desteğiyle 1962 yılında bağımsızlığını resmen kazandı.

Güneydoğu Asya'da Fransız egemenliğindeki Çin Hindi ülkesi; Vietnam'a, Kampuçya'ya ve Laos'a bölününce, eski siyasal ve kültürel farklılıklar tekrar ortaya çıktı.

Kısacası, bağımsızlık, demokrasi ve liberal kurumları getirmeye yeterli olmadı. Hatta bu ülkelerde daha çok tek parti düzeni ve diktatörlükler egemen olmaya başladı. (499)

1949 yılında Cumhurbaşkanı Truman, dünyanın yeni gelişmekte olan ülkelerine Birleşik Devletler'in teknik ve mali yardımını sağlamak için **"Dört Nokta Programı"nı** öne sürdü. Bu program uyarınca tarım, eğitim, sağlık, iskan ve benzeri konularda Amerikalı uzmanlar Asya, Afrika ve Latin Amerika ülkelerinde yardım ve tavsiye çalışmalarına başladılar.

Bu kıt'alarda bir çok yeni ülke ortaya çıkarken, savaşla harap olmuş pek çok Avrupa ülkesi de büyük ekonomik sıkıntılar içinde bulunmaktaydı. Haziran 1947'de Harward Üniversitesinde bir konuşma yapan A. B. D. 'leri Dışişleri Bakanı George Marshall, Avrupa ekonomilerini tekrar kalkındırmak için çok geniş kapsamlı bir program önerdi.

---

498. Amerikan Tarihinin Ana Hatları, s.152-153 Prof. Armaoğlu, 20. Yüzyıl Siyasi Tarihi, 1995, s.441-442
499. Mc. Neill, William H., Dünya Tarihi, s.575-576 Amerikan Tarihinin Ana Hatları, s.153-154

Marshall Planı; buna katılmak isteyen her Avrupa ülkesine Amerikan mali yardımı, malzeme ve makinasını öngörüyordu. Türkiye dahil 16 Avrupa ülkesinin üyeleri 22 Eylül'de Amerika'ya sunulmak üzere bir **Avrupa Ekonomik Kalkınma Programı** hazırladılar. Bu program üzerine Amerika 3 Nisan 1948'de **Dış Yardım Kanunu'nu** çıkardı. Amerika bu kanuna dayanarak daha ilk yılında 16'lara (İngiltere, Fransa, Belçika, İtalya, Portekiz, İrlanda, Yunanistan, Türkiye, Hollanda, Lüksemburg, İsviçre, İzlanda, Avusturya, Norveç, Danimarka ve İsveç) 6 milyar dolarlık bir ekonomik yardım yaptı. Bu yardım müteakip yıllarda 12 milyar dolara ulaştı. Marshsall planı, Sovyetler ve peyklerine de açık olmakla birlikte, Doğu Bloku üyeleri buna katılmak istemediler.

Marshall yardımları sonucunda ve üç yıllık bir süre içinde Av-rupa'daki sanayi üretimi savaş öncesine oranla % 25, tarımsal üretim ise % 14'lük bir artış gösterdi.

Dış Yardım Kanununun çıkması üzerine 16 Avrupa ülkesi, 16 Nisan 1948'de Avrupa **iktisadi işbirliği Teşkilatı'nı** kurdular.

Marshall Planına karşılık Sovyetler'de peykleri arasındaki ekonomik ilişkileri ve işbirliğini sıklaştırmak için Sovyet Dışişleri Ba-kanı'nın ismine atfen **Molotof Planı** adını verdikleri ikili ticaret sistemini kurdular. Zira, Çekoslovakya başta olmak üzere bazı peyk ülkeler Marshall Planı'na katılmak için büyük istek göstermişlerdi. 1948 Şubat'ındaki Çekoslovak darbesinde bunun büyük rolü vardır. (500)

c. Batı Avrupa Birliği:

Peyk ülkelerde Sovyetler'in yaptıkları komünist müdahaleler içinde Batılı devletler üzerinde en (azla etkili olan ve tepki uyandıran, Şubat 1948'deki Çekoslovak darbesi oldu. Bu müdahale ile Sovyetler, Çekoslovakya'da mevcut olan Batılı anlamdaki demokrasi anlayışını ortadan kaldırdılar.

Ayrıca, bu olay sonunda Sovyetler'in Doğu ve Orta Avrupa ile Balkanlar'daki hakimiyeti, egemenliği de tamamlanmış oluyordu. Bundan sonra sıra Batı Avrupa'ya gelecek demekti. Dolayısıyla, Çekoslovakya olayı Batılılar için bir dönüm noktası oldu.

Sovyetler'in bu tehdidi üzerine İngiltere, Fransa ve Benelux grubu denen Belçika, Hollanda ve Lüksemburg arasında, 4 Mart 1948'de Brüksel'de başlayan toplantı, 17 Mart 1948'de "Batı Avrupa Birliği" ni kuran bir antlaşmanın imzalanması ile sona erdi.

Batı Avrupa Birliği Antlaşmasına Göre; bahsekonu beş devlet bir silahlı saldırıya uğradıkları takdirde, diğerleri her türlü vasıtalarla onun yardımına gideceklerdi.

Birliğe başlangıçta İskandinav ülkeleri de dahil edilmek istenmiş ise de, bu ülkelerin Sovyetler Birliği ile komşu durumda bulunmaları ve Sovyetler'i kışkırtmak istememeleri sebebiyle ittifaka girmeleri mümkün olmamıştır.

Batı Avrupa Birliği, Avrupa'daki Sovyet tehdit ve yayılmasına karşı alınmış ilk askeri tedbirdir. Fakat, Amerika'nın ittifak içinde yeralmamış olması, Batı Avrupa Birliği'ni Sovyetler karşısında bir denge unsuru olmaktan yoksun bırakıyordu. Lakin, 1948 yılının gelişmeleri, Batılıları ve Amerika'yı daha geniş bir ittifak sistemi kurmaya sevkedecek ve NATO ortaya çıkacaktır. (501)

---

500. Amerikan Tarihinin Ana Hatları, s.153-154 Prof. Armaoğlu, 20. Yüzyıl Siyasi Tarihi, 1995, s.443-444
501. Prof. Armaoğlu, 20. Yüzyıl Siyasi Tarihi, 1995, s.445-446

d. Berlin Buhranı ve Federal Alman Cumhuriyeti'nin Kuruluşu:

Marshall Planı uygulaması devam ederken Berlin'de kritik bir durum ortaya çıktı. Şubat 1948'de; İngiltere, Fransa ve Birleşik Devletler Almanya ile (Almanya'nın Sovyet işgal bölgesinde 175 kilometre içeride) Berlin'deki işgal bölgelerini birleştirdiler. Üç işgal bölgesinin ekonomilerini bütünleştirmek ve birleşmiş ekonomileri ile Batı Avrupa arasında yakın bir ilişki kurmak için Müttefikler bir para reformu açıkladılar. Bu açıklama üzerine Sovyetler, misilleme olarak Berlin ile Batı Almanya arasındaki kara ve hava trafiğini, önce kısıtladı ve sonra da tamamen durdurdu. Ayrıca, Berlin elektrik santralına el koyarak Batı Berlin'in elektriğini kestiler. Batı Berlin'de 2 milyon kadar insan yaşamakta idi ve bunların beslenmesi gerekiyordu.

Sovyetler'in bu davranışlarına İngiliz-Amerikan cevabı bir hava köprüsü kurmak oldu. 1948 yazından başlayarak yaklaşık bir yıl içinde İngiliz ve Amerikan uçakları Batı Berlin halkına iki milyon tondan fazla gıda malzemesi, yakıt, ilaç ve benzeri ihtiyaç malzemesi taşıdı. Sovyetler, 1949 yılında ablukayı kaldırdılar.

Berlin Buhranı, Batılılara Almanya'nın tekrar birleştirilmesi ümidinin olmadığını gösterdi. Bu sebeple, hiç değilse kendi işgal bölgelerini birleştirerek Batı Almanya'yı bütünleştirmek istediler. 1948 Eylül'ünde Bonn'da bir Kurucu Meclis toplandı ve Anayasa çalışmalarına başladı. 23 Mayıs 1949'da da Federal Alman Anayasası ilan edilerek Batı Almanya ve resmi adı ile **Federal Alman Cumhuriyeti** kurulmuş oldu.

Federal Alman Cumhuriyeti'nin kurulmasına karşılık, Sovyetler'de, kendi işgal bölgelerindeki Alman topraklarında Ekim 1949'da **Demokratik Alman Cumhuriyeti'ni** kurdular.

Sovyetler'in Doğu Avrupa'da etki alanlarını genişletmeleri ve Yunanistan ile Türkiye'ye tehditlerini izleyen Berlin Bunalımı, tüm Avrupa'da ve hatta dünyada endişelere yol açtı. Bunun bir sonucu olarak 12 ülke askeri savunmalarını muhtemel bir Sovyet saldırısına karşı koordine etmek için Nisan 1949'da **Kuzey Atlantik Örgütü'nü** (NATO) kurdular (502)

Truman yönetimi süresinde Birleşik Devletler'in uluslararası sorunlara ilgisi yalnız Avrupa ile sınırlı kalmadı. 1948 yılında Birleşik Devletler, 22 Latin Amerika ülkesi ile birlikte Amerikan Ülkeleri Örgütü'nü kurdular. Buna göre; Amerika Kıt'ası içindeki sorunlar barış yoluyla çözülecek, Latin Amerika'da ekonomik ve sosyal gelişme için tedbirler alınacak ve her türlü dış saldırıya birlikte karşı konulacaktı. (503)

e. İkinci Dünya Savaşı Sonrası Dünyamızı Şekillendiren Gelişmeler:

İkinci Dünya Savaşından sonra dünyamız Milletlerarası mücadeleler, büyük devletlerin çatışması ve mahalli savaşlar sebebiyle üçüncü bir dünya savaşının eşiğine geldi. **Soğuk savaş atmosferi içinde, heyecenlı bir onbeş yıl geçirmek zorunda kalan dünyamızı bu dönemde şekillendiren faktörleri şu noktalarda toplamak mümkündür:**

(1). İkinci Dünya Savaşından sonra ortaya çıkan ve günümüze kadar devam eden uluslararası politikanın iki süper gücü, Birleşik Amerika ve Sovyet Rusya oldu.

---

502. Amerikan Tarihinin Ana Hatları, s.154 Prof. Armaoğlu, 20. Yüzyıl Siyasi Tarihi, 1995, s.446-447
503. Amerikan Tarihinin Ana Hatları, s.155

Birleşik Amerika savaştan sonra **Monroe Doktrini** 'ni terkederek bir dünya devleti olma yoluna girdi ve milletlererası politikada birinci plana geçti. Keza, 1917 Bolşevik ihtilalinden İkinci Dünya Savaşı'nın başlamasına kadar çekingen bir politika izleyen Sovyet Rusya'da 1945'ten itibaren uyguladığı aktif ve yayılmacı politika ve geliştirdiği teknolojik gelişme ile milletlerarası politikanın birinci planına geçmeyi başardı.

Kısacası, İkinci Dünya Savaşından sonra milletlerarası politikanın yapısı değişti ve dünya, **iki kutuplu** bir görünüm kazanmaya başladı.

(2). Sovyet Rusya'nın milletlerarası politikada etkinlik sağlamasının bir sebebi de ortaya koyduğu komünist doktrin, ideoloji ve uygulamalar oklu.

(3). Bu dönemin en önemli gelişmelerinden biri ise, sömürgeciliğin tasviyesi idi. Asya ve Afrıka'daki sömürgelerin hemen hepsi günümüze kadar gecen sürede bağımsızlıklarını kazandılar. 1956'larda Afrika'da bakımsız devlet sayısı 6 iken günümüzde bunların sayısı 50'ye ulaştı. Sömürgelerin bağımsızlıklarım kazanmaları uluslararası politikaya Üçüncü Blok, Üçüncü Dünya veya Bağlantısızlar Bloku denen yeni bir kuvvetin girmesini sağladı.

(4). İkinci Dünya Savaşı'nın en önemli neticelerinden biri de, uluslararası politikanın "global" bir nitelik kazanmasıdır.

(5). Uluslararası ilişkilerin global niteliği yerküre ile sınırlı kalmayıp, günümüzde bu ilişkiler uzaya doğru da genişledi. Dolayısıyla Birinci Dünya Savaşı'nın kara ve denizlerle sınırlı **iki boyutlu** harp ve harekat alanlarına, İkinci Dünya Savaşında **uzay boyutu** da eklendi ve zaferi havada güçlü olanlar kazandı. Yani, zafer kara ve denizlerden atmosfere taşındı. Bir zamanlar nasıl sömürge sahibi olmak büyük devlet olmanın şartı gibi telakki edilmiş ise, günümüzde de uzayın derinliklerine el atabilmek, büyük kuvvet olmanın şartı haline gelmiştir.

(6). Günümüz dünyasının en önemli konularından biri de, ekonomidir. Tarihinin hiçbir döneminde ekonomik meseleler, uluslararası ilişkilerde bugünkü kadar ağırlık kazanmamıştır. Ekonomik kalkınma; siyasal kuvvet dengesi, güvenlik ve barış konularından daha fazla önem arzetmektedir. Zengin ve fakir; iktisaden gelişmiş veya az gelişmiş ülkeler arasındaki farklılıkları ekonomik ve ticari münasebetler ve ekonomik yardım münasebetleri yoluyla ortadan kaldırmak, uluslararası ilişkilerde temel prensip haline gelmiştir. (504)

B. BİRLEŞMİŞ MİLLETLER TEŞKİLATI

1. Kuruluşu:

Milletler Cemiyeti'nin başarılarının sınırlı kalması, insanlığın, dünya barışının tesisi yolundaki gayretlerini sürdürmelerine engel teşkil etmemiştir. İyi organize edilmiş milletlerarası bir teşekkülün barış ve güvenliği sağlamada vazgeçilmez olduğu gerçeği ortaya çıkmış ve daha İkinci Dünya Savaşı içerisinde bu yolda başarılı adımlar atılmıştır.

Bunun ilk adımını 14 Ağustos 1941'de Terre Neuve'de Franklin Roosvelt ile Churcill arasında imzalanan Atlantik Şartı teşkil etmiştir. A. B. D. leri, Almanya ve Japonya'ya savaş ilan edilmeden önce İngiltere ile müştereken yayınladıkları

504. Prof. Armaoğlu, 20. Yüzyıl Siyasi Tarihi, 1995, s.419-422

beyannamede, daha iyi demokratik dünya düzeninin kurulması için milli siyasetlerini müşterek amaçlara yöneltmeye karar verdiklerini açıklamışlardır. Atlantik Şartı milletlerarası teşekkülü öngörmekle birlikte; gelecek barışın dünya güvenliğini sağlayacak şekilde yapılmasını, ekonomik ve sosyal işbirliğini geliştirmek üzere devletlerin birleşmelerini öngörmekteydi.

1941 yılında Sovyet Rusya'nın ve daha sonra A. B. D. nin savaşa katılmaları neticesinde, 1 **Ocak 1942'de** Washington'da Mihver Devletleri'ne karşı savaşan 26 devlet tarafından **Birleşmiş Milletler Deklarasyonu** imzalandı.

İngiltere, A. B. D. ve Sovyet Rusya arasında düzenlenen 30 Ekim 1943 tarihli **Moskova Beyannamesi** ile de, milletlerarası barış ve güvenliği sağlamak için bir uluslararası teşekkülün hemen kurulması gerektiği görüşüne yer verildi.

Kurulacak yeni uluslararası teşekkülün esasları, A. B. D., İngiltere, Çin ve Sovyetler Birliği arasında düzenlenen **Dumbarton Oaks Konferansında** gündeme getirildi ve konu 7 Ekim 1944'te açıklandı. Şubat 1945'te Yalta'da toplanan üçlü konferansta (A. B. D., İngiltere, Rusya) o tarihe kadar çözümlenemeyen Güvenlik Konseyi'ndeki "Veto Hakkı"nın kullanılması çözüme bağlandı.

25 Nisan 1945'te **San Fransisco'da** toplanan konferans **Birleşmiş Milletler'in Anayasını** (Şartını) hazırladı ve Mihver Devletlere karşı savaşan 50 devlet tarafından **26 Haziran 1945'de imzalandı.**

Birleşmiş Milletler Şartı, 24 Ekim 1945'te Güvenlik Konseyi'nin beş daimi üyesinin (A. B. D., İngiltere, Fransa, Çin ve Sovyet Rusya) ve şartı imzalayan diğer devletlerin çoğunluğunun tasdiki ile yürürlüğe girdi. Birleşmiş Milletler Şartı Türkiye'de 15 Ağustos 1945 tarih ve 4801 sayılı kanunla kabul edildi.

Şartın kabulü ile **Birleşmiş Milletler Teşkilatı, 21 Ekim 1945[f]te resmen kurulmuş oldu.**

Birleşmiş Milletler Şartı bir ön söz ile 111 maddeden oluşmaktadır. Ayrıca 70 maddeyi kapsayan Milletlerarası Adalet Divanı Statüsü'de Şart'a ekli bulunmaktadır. (505)

2. Birleşmiş Milletlerin Amaçları ve Dayandıkları Temel Prensipler:

Birleşmiş Milletlerin **esas amacı;** milletlerarası barış ve güvenliği korumak ve devam ettirmektir. **İkinci önemli amacı da;**
milletlerarası ekonomik ve sosyal işbirliğini sağlamaktır.

Birleşmiş Milletler Teşkilatı ve teşkilatın üyeleri, şartın öngördüğü amaçlara ulaşmak için bir takım temel prensiplere uymak durumundadırlar. **Bu prensipler kısaca şöyle özetlenebilir:**

a. Teşkilat, tüm üyelerinin egemen eşitliği prensibi üzerine kurulmuştur.

b. Üyelerin Birleşmiş Milletler Şartından doğan hak ve menfaatlerden faydalanabilmeleri için kendilerine düşen yükümlülükleri iyi niyetle yerine getirmeleri gerekir.

---

505. Eroğlu,Prof.Dr.Hamza, Devletler Umumi Hukuku El Kitabı, c.I 1979, Ankara, s.147-148
506. Soysal, Büyükelçi, İsmail, Türkiye'nin Uluslar arası Siyasal Bağıtları, (2 Cilt) c.II (1945-1990) T.T.K. Yayını, Ankara, 1991, s.37-38; Prof. Eroğlu, Devletler Hukuku El Kitabı, s149

c. Üyeler arasındaki uyuşmazlıkların barışçı yollarla çözümü esastır.

d. Üyeler, milletlerarası münasebetlerde tehdide ve kuvvet kullanılmasına başvurmaktan kaçınacaklardır.

e. Birleşmiş Milletler Üyesi olmayan devletlerin, milletlerarası banş ve güvenliğin korunmasının gerektirdiği ölçüde, teşkilatça alınan kararlara uymaları zorunluluğu vardır.

f. Özü itibarı ile bir devletin milli yetkisi içinde bulunan işlere karışılmaması teşkilatça sağlanacaktır. (506)

3. Birleşmiş Milletler Teşkilatının Organları:

Birleşmiş Milletler Teşkilatının Başlıca Organları;

a. Genel Kurul,

b. Güvenlik Konseyi,

c. Ekonomik ve Sosyal Konsey,

d. Vesayet Konseyi,

e. Sekreterlik,

f. Milletlerarası Adalet Divanı'dır.

Şart ayrıca tali mahiyette organların kurulabileceğini de öngörmektedir.

Birleşmiş Milletlerin asli ve tali organlarının haricinde Birleşmiş Milletlere bağlı ayrı tüzel kişilikleri bulunan milletlerarası nitelikte Uluslararası Uzmanlık Kurumları adı altında kuruluşlar da mevcuttur.

Birleşmiş Milletler Teşkilatı'nın çabuk ve etkili hareketini temin için milletlerarası barış ve güvenliğin korunması ve bununla ilgili sorumluluk Güvenlik Konseyine bırakılmıştır. Birleşmiş Milletler Teşkilatı'nın üyeleri, şarta uygun olarak, Güvenlik Konseyi'nin kararlarını kabul etmek ve uygulamakla yükümlüdürler. (507)

C. KUZEY ATLANTİK İTTİFAKI (NATO)

1. Kuruluş Sebebi ve Amacı:

Kuzey Atlantik İttifakı (NATO); İkinci Dünya Savaşı sonrasında Avrupa Kıt'asındaki güç dengelerinin bozulması sonucu ortaya çıkan boşluğun, Sovyetler Birliği tarafından doldurulmaya teşebbüs edilmesi üzerine oluşturulmuş bir ittifaktır. İttifak, 12 ülkenin güvenlik ve toprak bütünlüklerini müştereken sağlamak maksadıyla, **4 Nisan 1949'da Washington'da kurulmuştur.** İttifakın başlangıçtaki üyeleri; ingiltere, Fransa, Belçika, Hollanda, Lüksemburg, Amerika Birleşik Devletleri, Kanada, İtalya, İzlanda, Danimarka, Norveç ve Portekiz'dir.

İttifaka, 18 Şubat 1952'de Yunanistan ve Türkiye'nin; 9 Mayıs 1955'de Federal Almanya'nın ve 30 Mayıs 1982'de İspanya'nın katılışı ile üye sayısı 16'ya çıkmıştır. Ancak, Fransa ve İzlanda NATO'ya askeri açıdan katkıda bulunmamaktadırlar.

506.Soysal, Büyükelçi, İsmail, Türkiye'nin Uluslar arası Siyasal Bağıtları, (2 Cilt) c.II (1945-1990) T.T.K. Yayını, Ankara, 1991, s.37-38; Prof. Eroğlu, Devletler Hukuku El Kitabı, s149

507. Eroğlu,Prof.Dr.Hamza, Devletler Hukuku El Kitabı, s.153-154; İsmail Soysal, Türkiye'nin Uluslar arası Siyasal Bağıtları, c.II, s.39

2. NATO'nun Gayesi:

NATO'nun hukuki temeli Birleşmiş Milletler Anayasasının 51 nci maddesine dayanır. Bu madde; bazı ülkelerin ortaklaşa güvenlik amacıyla bölgesel savunma düzenlemelerini kurmalarına imkan verir.

NATO'nun teşkilinde öngörülen gaye: Üye ülkelere yönelebilecek düşman tarruzlarını caydırmak; Taarruz vukuunda savunmak ve kaybedilen toprakları ele geçirmek suretiyle üye ülkelerin toprak bütünlüğünü korumaktır.

3. NATO'nun Üst Düzey Teşkilatı:

a. Genel:

NATO, hem politik ve hem de askeri bir ittifaktır. Bu nedenle ittifakın teşkilat yapısı **sivil ve askeri** olmak üzere **iki ana bölümden** oluşur. Teşkilatın en yüksek politik ve askeri karar organı, **Kuzey Atlantik Konseyi'dir.** 16 üye ülke, konseyde eşit söz hakkına sahip olup, burada kararlar oybirliği ile alınır.

Konsey, genelde Dışişleri Bakanları düzeyinde senede iki defa toplanır. Konseyde üyelerin daimi olarak temsili, her ülkeden Büyükelçi düzeyinde atanan personel ile sağlanır. Konsey, Savunma Bakanlarının bir araya gelmesiyle toplandığı zaman **"Savunma Planlama Komitesi"** adını alır. Konsey bazen Devlet veya Hükümet Başkanları düzeyinde de toplanabilir. Bu tür bir toplantı "**NATO ZİRVESİ"** olarak tanımlanır.

b. NATO'nun Askeri Yapısı:

Teşkilatın askeri yapısı, üye ülkelerin Genelkurmay Başkanlarından veya onlar adına daimi görev yapan temsilci askeri personelden oluşur. Konseye karşı sorumlu olan Askeri Komite, ittifakın en üst düzeydeki askeri merciidir. Konseye ve Savunma ve Planlama Komitesine askeri konularda bilgi sağlayan ve önerilerde bulunan Askeri Komite, iki büyük Nato Komutanlığına direkitf verebilmektedir.

c. Büyük NATO Komutanlıkları:

NATO'nun halen Askeri Komiteye bağlı Atlantik Müttefik Komutanlığı ve Avrupa Müttefik Komutanlığı olmak üzere iki büyük komutanlığı bulunmaktadır. Ayrıca Kanada ve A. B. D. Bölgesel Planlama Grupları da mevcuttur.

Savunma Planlama Komitesinin 12 Mayıs 1992 tarihli kararıyla; **"CINHAN"** adıyla bilinen Manş Müttefik Komutanlığı, teşkilatı ve sorumluluk sahası tadil edilerek 1 Temmuz 1994 tarihinden itibaren "**Afnortwest"** adıyla Avrupa Yüksek Komutanlığına bağlanmıştır.

Avrupa Müttefik Komutanlığı (ACE)'nın sorumluluk sahası; ku-zeyde, Norveç'in kuzey burnundan Akdeniz'in güney kıyılarına; Ba tıda, Atlantik Okyanusu'ndan Türkiye'nin Doğu sınırlarına kadar uzanır. **"SHAPE"** adıyla anılan karargahı, Belçika'nın Mons şeh-rindedir ve komutanı **"Saceur"** olarak bilinir.

Saceur'un ana ast komutanlıkları ise; Kuzeybatı Avrupa Müttefik Komutanlığı **AFNORTWEST,** Merkezi Avrupa Müttefik Komutanlığı **AFCENT** ve Güney Avrupa Müttefik Komutanlığı **AFSOUTH'dur**

AFSOUTH (Güney Avrupa Müttefik Komutanlığı)'nın **Kuruluşu da şöyledir:**

(1) **LANDSOUT**: Bir İtalyan Generalinin komutasında İtalya'nın savunulmasından sorumludur.

(2) **LANDSOUTHEAST**: Karargahı İzmir'de olup, bir Türk Generalinin komutasında Türkiye'nin savunmasından sorumludur.

(3) **AIRSOUT**: Güney Bölgesi Hava Komutanlığıdır.

Nato'nun komutanlık yapısı; gelişen durum ve şartlara uygun olarak değişikliğe açık bir özellik arzeder.

4. NATO'nun Değişmeyen Prensipleri:

a. İttifak, savunma amaçlıdır.

b. Caydırma için yeterli bir gücü muhafaza etmek esastır.

c. Üyelerin toprak bütünlüğü ve bağımsızlığı garanti edilerek dünya barışma katkı devam ettirilir.

d. Üye ülkelerden birine yapılan tecavüz, tamamına yapılmış kabul edilir. (5 nci madde)

e. İttifak, Avrupa'da Amerika'nın konvansiyonel ve nükleer askeri varlığını zaruri sayar.

f. NATO Savunmasının kollektif tabiatı, işbirliğine ve entegrasyonuna istinad eder.

g. Nükleer silahlarda sıfır çözüme ulaşıncaya kadar, konvansiyonel ve nükleer silahların uygun bir kombinasyonunu kullanmaya devamı zorunlu görür. Nükleer silahların amacı siyasi olup, ittifakın güvenliğinin en önemli garantisidir. Bu kuvvetler savaşı ve dengeyi korumak için asgari düzeyde tutulur.

5. NATO'ya Göre Tehdit Değerlendirmesi:

Doğu Bloku'nun dağılmasından sonra NATO'nun geleneksel tehdit değerlendirmesi sona ermiştir. Bunun yerini **Belirsizlik, İstikrarsızlık, çok yönlü tehdit ve riskler almıştır.**

Buna göre; 1990'lı yıllardan itibaren Türkiye ve NATO için esas risk, Rusya'nın cepheden planlı bir taarruzundan ziyade, bölgesel kriz ve çatışmaların teşkil ettiği riskler teşkil etmeye başlamıştır.

6. NATO'nun Genişlemesi:

NATO'nun genişlemesinden maksat; karşılıklı hak ve yükümlülükler çerçevesinde ittifaka tam üye statüsünde yeni üyelerin kaydedilmesi ve dolayısıyla NATO'nun sınırlarının genişletilmesidir.

Bu konu ile ilgili gelişmeler özetle şöyledir:

a. Londra Bildirisi (Temmuz 1990):

S. S. C. B. 'nin dağılması ve V. P. 'nın çökmesinden sonra NATO'ya olan güvensizliği ortadan kaldırmak ve gerginliği azaltmak maksadıyla, NATO ülkeleri, Temmuz 1990 Londra Bildirisini yayınlamışlardır. **Bu bildiride;** NATO'nun Avrupa ve Balkan ülkeleri ile askeri ilişkileri geliştirmeye hazır oldukları görüşüne yer verilmiştir.

b. Oslo Bildirisi (Haziran 1992):

Oslo Bildirisi ile Avrupada güvenliğin tesis edilebilmesi için bölgenin bir bütün olarak ele alınması gerektiği ve bunun içinde Doğu Avrupa ülkeleriyle kapsamlı bir diyalog, ortaklık ve işbirliğine dayanan yeni ve uzun vadeli bir barışın tesisinin şart olduğu belirtilmiştir.

c. Brüksel Zirvesi (11 Ocak 1994):

NATO üyesi ülkelerin Devlet Başkanlarının katıldığı bu zirvede, barış için ortaklık "B10" bildirisi yayınlanmıştır.

Daha sonra konuya ilişkin taslak doküman hazırlanarak "B10" ülkelerinin onayına sunulmuştur. Doküman, Tacikistan hariç NATO üyesi olmayan 27 ülke tarafından onaylanarak yürürlüğe girmiştir.

Ancak, Rusya Federasyonu'nun tekrar toparlanma çabaları, Bosna'da cereyan eden gelişmeler ve buna karşı BM, AGİT ve Avrupa Birliği'nin yeterince etkili olamayışı, "**B10**" çevresindeki güvenliği yetersiz bulan bazı Doğu Avrupa ülkelerini NATO'ya üyelik talebinde bulunmaya sevketmiştir.

Bu ülkelerin üyelik talepleri, başta Almanya olmak üzere diğer **NATO** üyelerinin çoğu tarafından da olumlu karşılanmıştır. Bunun sonucu olarak Ocak 1994 Brüksel Zirvesi'nde genişleme, prensip olarak kabul edilmiş ve hazırlık süreci başlatılmıştır.

d. 1996 Yılı Gelişmeleri:

1996 yılı içerisinde, genişleme ile ilgili çalışmalar üç safha halinde sürdürülmüştür.

Birinci Safhada: Genel nitelikli konular,

İkinci Safhada: Savunma ve Askeri yapılanma,

Üçüncü Safhada: Nükleer konuların görüşülmesi esas alınmıştır.

Birinci safha görüşmelerine 15 ülke katılmıştır. Bu ülkeler; Arnavutluk, Çek Cumhuriyeti, Estonya, Letonya, Litvanya, Makedonya, Macaristan, Polonya, Romanya, Slovakya, Slovenya, Bulgaristan, Finlandiya, Ukrayna ve Azerbaycan'dır.

Bunlardan Bulgaristan dahil 12 ülke NATO'ya katılmak istemekte; Finlandiya, Ukrayna ve muhtemelen Azerbaycan katılmayı düşünmemektedir.

7. NATO'nun Genişlemesine Aday Ülkelerin Değerlendirme Kriterleri:

a. İstikrarlı ve demokratik bir yapıya sahip olmaları, b. Etnik ve bölgesel

problemlerini çözmüş olmaları,

c. Silahlı kuvvetlerinin demokratik ve sivil otoritelerin kontrolü atında olması,

d. Serbest piyasa ekonomilerine sahip olmaları,

e. NATO kuvvetleri ile uyumlu çalışabilir olma özelliği,

f. NATO'nun askeri gücüne katkı sağlamaları gibi kriterlerdir. (508)

508. Soysal, Türkiye'nin Uluslar arası Siyasal Bağıtları, c.II s.391-467; Prof. Armaoğlu, 20. Yüzyıl Siyasi Tarihi, 1995 s.447-449; NATO El Kitabı, Kuzey Atlantik Teşkilatı, Enformasyon Teşkilatı Servisi, Paris, 1965; NATO konulu 1997 tarihli Harp AkademileriKonferansı Notlarİ Çeşitli Nato Dokümanları.

8. Rusya-NATO Güvenlik Antlaşması (27 Mayıs 1997):

27 Mayıs 1997 tarihinde, Paris'te, 16 NATO üyesinin liderleri ile Rusya Devlet Başkanı Yeltsin arasında, NATO'nun genişlemesine izin veren Güvenlik Antlaşması imzalandı. **Rusya-NATO Güvenlik Antlaşmasına Göre;**

a. NATO, yeni üye olacak ülkelerin toprakları üzerinde askeri altyapı oluşturamayacak ve Nükleer silah konuşlandırmayacak.

b. NATO, nükleer silah bulundurmamanın dışında, yeni üye ülkelerde nükleer silah depoları kuramayacak ve Sovyet artığı silah depolarını da kullanamayacak.

c. Antlaşma ile birlikte, NATO ve Rusya arasında Ortak Daimi Konsey kurulacak, Konsey vasıtasıyla barışı koruma, silahsızlanma, terörizm ve uyuşturucu kaçakçılığı gibi konularda işbirliği sağlanacaktır. (509)

Sonuç olarak NATO, Globalleşen dünyada, barış ve güvenliğin sağlanması, ekonomik ve sosyal dengelerin kurulması yolunda etkin bir güç olarak varlığım sürdürmekte ve ilgi alanını yalnız Avrupa ile sınırlamayıp Asya ve Afrika kıt'alarına da uzatarak dünya genelinde bir güç olmaya devam etmekte ve özellikle de muhtemel gelişmelere bağlı olarak dinamizmini muhafaza etmektedir.

D. YUGOSLAVYA'NIN KOMİNFORM'DAN ÇIKARILMASI

Rus yayılma ve tehdidi karşısında Batı Blokunun NATO ittifakını kurarak kendisini güçlü bir duruma getirdiği bir sırada, Doğu Bloku'nda önemli bir çatışma meydana gelmiştir. Bu çatışma sonunda Rusya 'nın Balkanlarda en kuvvetli kolu sayılan **Yugoslavya, 28 Haziran 1948'de Kominform'dan çıkarılmıştır.** Yugoslavya'nın Kominform'dan çıkarılmasının sebebi; Rusya ile Yugoslavya arasında başlayan ve 1945'ten beri gelişmekte olan sürtüşmelerin bir sonucudur. Bu sürtüşmeler 1948 yılı başından itibaren çatışmaya dönüşmüştür. **İki devlet arasında meydana gelen çatışmanın sebeplerini şu noktalarda toplamak mümkündür:**

1. Diğer peyk ülkelerde olduğu gibi, Rusya, Yugoslavya'yı da kontrolü altına almak istemiş, fakat Tito buna göz yummamıştır. Diğer Peyk ülkelerde komünist partilerinin iktidara gelmesi, Rusya'nın müdahale ve yardımıyle mümkün olmuş ve komünist darbeleri Rus kuvvetlerinin himayesi altında gerçekleştirilmiştir. Halbuki, Yugoslavya'da Tito ve partizanlarının çabaları ile komünistler iktidarı ele geçirmişlerdi. Bu farklılık, Tito'ya, Moskova'ya karşı davranışında büyük bir bağımsızlık sağlamış ve Moskova'da bunu hazmedememiştir.

2. Tito Yugoslavya'da iktidara sahip olduktan sonra, Moskova'ya dayanmakla beraber, onun kendine özgü projeleri vardı ve bu projelerde Yugoslavya'ya hem bir bağımsızlık ve hemde Bal-kanlar'da bir üstünlük sağlama amacım güdüyordu. Örneğin, l Ağustos 1947'de Yugoslavya ile Bulgaristan arasında bir ekonomik ve kültürel işbirliği antlaşması imzalanmış, 27 Kasım 1947'de de bir Alman saldırısına karşı bir ittifak yapılmıştı. 27 Kasım 1947 tarihli ittifakla, Yugoslavya ile Bulgaristan; Macaristan, Romanya ve Yunanistan (General Markos Yunanistan'da duruma hakim olduğu takdirde)'ın katılmasıyla bir **Balkan Federasyonu** için ilk adımı atmak istemişlerdi. Yugoslavya ile Bulgaristan'ın bu teşebbüslerini başlangıçta Rusya olumlu karşılamıştı. Fakat, Tito'nun 8 Aralık 1947'de Macaristan ve 19 Aralık

509. Dünya Gazetesi, 28 Mayıs 1997, s.15

1947'de de Romanya ile aynı nitelikte ittifak antlaşmaları imzalaması Rusya'yı endişelendirmiştir. Çünkü, Rusya, Tito'nun Balkan peyklerini Belg-rad Mihveri etrafında toplamaya çalıştığını görmüştür. Rusya, Tito'nun, büyük bir federasyonun başına geçip, komünist dünyasının iki numaralı lideri haline gelmesinden korkuyordu.

3. Bir diğer anlaşmazlık noktası da Rusya ile Yugoslavya arasında ortaya çıkan doktriner görüş ayrılığıdır. Rusya kendi sisteminin Yugoslavya'da da aynen uygulanmasını istemiş, buna karşılık Yugoslavya ise daha farklı bir yol takip etmiştir. Tito, 13 Nisan 1948'de Stalin'e yazdığı mektupta bu konuya şöyle değinmiştir: "Biz burada Rus sistemini tetkik ve tahlil ederek örnek almakta, fakat kendi memleketlerimizde sosyalizmi daha değişik şekillerde geliştirmekteyiz. Bunu böyle yapıyoruz, zira günlük hayat şartları bizi bu yola zorlamaktadır".

4. Yugoslavya'da Rus ajanlarının faaliyetleri de çatışmanın önemli sebeplerinden biri olmuştur. Hatta, Belgrad'daki Rus elçisi bile Yugoslavya'nın her türlü işlerine müdahale etmeye başlamıştır. Bu durum ise Yugoslavya liderlerini rahatsız etmiştir.

İşte bu nedenlerle Rusya ile çatışan Yugoslavya Kominform'dan çıkarılmıştır. Yugoslavya'nın Komünist bloktan çıkarılması ve Rus-Yugoslav gerginliği, Demir Perde'de önemli gedik açmıştır. Ayrıca bu olayın arkasından Yugoslavya'nın bütün Demir Perde komşuları bu ülke aleyhine şiddetli bir kampanya açmışlar ve hatta Yugoslavya'nın, bu ülkelerin bir saldırısına uğrama ihtimali bile ortaya çıkmıştır. Amerika Birleşik Devletleri bu durumdan faydalanmak ve Yugoslavya'yı Batı Blokuna çekmek için bu ülkeye geniş ekonomik ve askeri yardıma başlamıştır. Fakat Yugoslavya'nın bu durumu 1955'e kadar devam etmiş ve Stalin'in ölümünden sonra iktidara gelen Kruşçev Yugoslavya'ya yanaşmaya başlamış ve Rus-Yugoslav ilişkileri düzelmiştir. Bununla beraber Yugoslavya tamamen Moskova'nın paraleline girmeyerek, Afrika ve Asya devletleriyle tarafsızlar blokunun öncülüğünü yapmıştır. (510)

E. UZAK DOĞU ÇATIŞMALARI (1950-1954) 1. Genel:

Batılılar, 1949'da NATO'yu kurmakla, Rusya'nın üstünlüğüne karşılık bir denge kuvveti meydana getirmişlerdi. Ancak Rusya, Batılıların bu teşkilatlanmasını hemen kabul etmedi. Bu ittifakın gücünü denemek için, Haziran 1950'de Kore Savaşını çıkarttı. Bu savaşta Batılıların dayanışma ve güçlerim göstermeleri sonucunda, Rus yayılmasına karşı Batı Bloku bir denge unsuru olarak ortaya çıktı. Ayrıca, NATO esas itibarıyla Avrupa'nın ve Kuzey Atlantik'in savunmasını amaç aldığından, Rusya bu bölgedeki yayılma faaliyetlerini artık daha ileri götüremeyeceğini görmüş ve faaliyet ve yayılma alanlarını Uzak Doğu'ya yöneltmeye başlamıştır.

Rusya, Amerika Birleşik Devletleri'nin kontrol ve gözetimi altında bulunan Güney Kore'den bu devleti çıkarmak ve Batılılara Uzakdoğu'da bir darbe vurmak için taarruza geçmiştir. Ancak her iki teşebbüsünde de başarılı olamamıştır. Bundan sonra Komünist Çin, Fransa'yı Hindiçini'den çıkarmak için bu bölgede bir iç savaş çıkartmış ve Doğu-Batı ilişkilerinde geniş bir buhran başlamıştır. Bu savaş sonunda Hindiçini'ye Komünistler hakim olamamakla beraber, Fransa'yı bu bölgeden çıkarmayı başarmışlar bu bölgedeki etkinliklerinin sonuçları günümüze kadar devam eden olayların gelişmesine yolaçmıştır.

---

510. Prof. Armaoğlu, 20. Yüzyıl Siyasi Tarihi, 1995, s. 449-451; Harp Okulu Siyasi Tarih Notları, s. 265-266

Rusya'nın ve Komünist Çin'in Uzakdoğu'da yaptıkları bu teşebbüsler, Batı ittifakının yeni tedbirlerle kuvvetlenmesine sebep olmuş ve bu tedbirler, Doğu Bloku ile Batı Bloku arasındaki dengenin kurulmasında önemli bir rol oynamıştır. (511)

2. Kore Savaşı (1950-1953):

a. Savaşın Sebepleri:

Kore tarihte; gerek Asya'dan Japonya'ya gerekse Japonya'dan Asya'ya yapılan istila hareketlerinde bir harp yolu haline gelmişti. 1904 yılındaki Japon-Rus savaşı'nda; Rusya yenilince, meydanda rakipsiz kalan Japonlar, 1905'te Kore'yi himayelerine aldılar ve 5 yıl sonra 1910'da bir adım daha atarak Kore'yi topraklarına kattılar. İkinci Dünya Savaşı'nda Japonların teslim olmasından sonra ABD, İngiltere ve Çin arasında Kore için uygun bir hal çaresi olarak; 38 nci paralelin kuzeyindeki Japon birlikerinin Ruslar, güneyindeki birliklerin ise, Amerikalılar tarafından temizlenmesi kararlaştırıldı. Sonuçta Kuzey ve Güney yönetimleri kuruldu. Ancak 38 nci paralel gibi hayali bir hattın iki tarafında birbirine düşman iki grup meydana geldi. Yani, daha düne kadar bir ve beraber olan Kore Milleti, bıçakla bölünmüş gibi ikiye ayrılarak iki düşman kamp halinde birbirinin karşısında yer aldı. Meydana gelen bu durum karşısında, Ruslar işi çıkmaza sürüklerken özellikle Güney Kore bağımsızlık istiyordu.

ABD konuyu BM' ye götürdü. BM. denetimi altında Kore'de bir genel seçim yapılması kararlaştırıldı. Güney kesimde bir seçim yapıldı. Fakat 38 nci paralelin kuzeyine BM. komisyonu sokulmadı. Rusya, bu bölgede kendisine tabi bir hükümet kurdu.

Güney Kore Hükümeti bozuk olan sosyal, ekonomik ve kültürel sorunları halletmeye çalışırken, Rusya ve Kızıl Çin'in de destek ve kışkırtmasıyla Kuzey Kore, Komünist stratejisine uygun olarak birçok alanda güneye saldırıya geçti. Her tarafta terör, anarşi ve menfî propaganda alabildiğine sürdürülüyor ve sık sık sınır çatışmaları oluyordu. Kuzey Kore'nin istilacı emeli dolayısıyla hiçbir tahrik sebebi olmadan Kuzey Kore Silahlı Kuvvetleri 25 Haziran 1950 sabahı 08. 00'de 38 nci paraleli geçerek Güney Kore'ye baskın şeklinde taarruza başladı. (512)

b. Savaşın Başlaması ve Gelişmeler:

Bu durum karşısında, Amerika Birleşik Devletleri'nin isteği üzerine Güvenlik Konseyi 25 Haziran'da toplantıya çağrıldı. Rusya, Güvenlik Konseyi'nin toplantısını boykot etti.

Bu suretle, Güvenlik Konseyi'nde Rus vetosu ihtimali ortadan kalkmış oldu. Bunun üzerine, Güvenlik Konseyi, Kuzey Kore'nin Güney Kore'ye saldırmakla, barışı bozmuş olduğuna karar verdi. 27 Haziran 1950'de Güvenlik Konseyi yine Amerika Birleşik Devletleri'nin isteği üzerine, Kuzey Kore'ye zorlama tedbirlerinin uygulanmasına karar verdi. Bunun sonucu olarak da, 16 devletin katılmasıyla bir Birleşmiş Milletler Kuvveti teşkil edildi. Türkiye'de bu devletlerden biriydi ve bir tugaylık kuvvetini Birleşmiş Milletler emrine vermek suretiyle en büyük yardımı yapan bir kaç devletten biri oldu. Esas sorumluluk ise Amerika Birleşik Devletleri'ndeydi. Böylece Amerika Birleşik Devletleri ile Rusya Kore Savaşı dolayısıyla tam bir çatışma içine girmiş bulunuyorlardı. (513)

---

511. Harp Okulu Siyasi Tarih Notları, s. 267; Uçarol, Siyasi Tarih, 1995, s.670
512. Dr. Yılmaz, Yakın Dünya Harp Tarihi Özetleri, s.53
513. Prof. Armaoğlu, 20. Yüzyıl Siyasi Tarihi, 1995, s.454-455

Harp başlamadan önce Güney Kore Kara Kuvvetleri 6 zayıf piyade tümeninden ibaretti. Ayrıca iki tümende ülke içindeki gerillacılarla uğraşmaktaydı. Güney Kore Silahlı Kuvvetleri'nin mevcudu 100. 000 kişiydi ve son derece eğitimsizdi.

Kuzey Kore Silahlı kuvvetleri ise harp baslarken 13 piyade tümeni, l zırhlı tümen, l tank alayı, 100'den fazla uçak ve 32 parça harp gemisinden ibaretti. Orduyu Sovyetler eğitmişler ve silahlandırmışlardı.

Savaş öncesi Kuzey Kore Güney Kore'ye nisbeten büyük bir üstünlüğe sahipti.

Kuzey Kore'nin 25 Haziran 1950 sabahı başlayan baskın şeklindeki saldırıları bir sel gibi kuzeyden güneye akıyor, şehirler harabeye çevriliyor, zavallı halk canını kurtarma pahasına malını mülkünü ve her şeyini bırakarak aç yollara dökülüyor ve insafsızca saldıran Kuzey Kore zırhlı kuvvetlerinin tekerlekleri altında ezilerek vahşice öldürülüyorlardı.

Baskına uğramış olan Güney Kore Ordusu ve Amerikan Birlikleri (Mac Arthur komutasında, Japonya'da 4 Amerikan Tümeni işgal kuvveti olarak bulunuyordu. Washington Tokya'daki Mac Arthur'a en çok iki tümenlik Amerikan Kuvvetini kullanma yetkisi vermişti. Bu kuvvetler savaşın üçüncü gününden itibaren Güney Kore'nin yanında savaşa katıldılar) bu saldırılar karşısında mukavemet edemeyerek güneye çekiliyorlardı. 26 Haziran'da Güney Kore'nin başşehri olan Seoul bölgesinde biraz mukavemete maruz kalan Kuzey Kore ordusu süratle derlenip toplanarak yaptığı ikinci bir hamle ile, 15 Temmuz gününe kadar Chung-Su bölgesine vardı ve taarruzlarını devam ettirerek 15 Eylül'de Taegu şehri yakınlarına ulaştı. Güney Kore'yi tamamen işgalleri altına almaya pek az bir arazi kalmış olduğu bir zamanda Amerikan ordusunun denizden ve havadan yaptığı takviye ve yardımlarıyla Kuzey Kore ordusu bu bölgede durduruldu ve vakit geçirilmeden genel karşı taarruz hazırlıklarına başlandı.

Bu hatta kısa sürede genel karşı taarruz yapacak bir güce ulaştırılan onbir tümenden ibaret Amerikan ordusu ile İngiliz tugayının müştereken yaptıkları genel karşı taarruzla; Kuzey Kore ordusu 30 Eylül gününe kadar Chun-Ju-Seul Hattı kuzeyine atıldı. Bu kuvvetler taarruzlarına devam ederek 10 Ekim'de Kaesong'ı ve 20 Ekim'de de Kuzey Kore'nin başşehri olan Pyongyang'u ele geçirdiler. (514)

Böylece, General Mac Arthur komutasındaki Birleşmiş Milletler kuvvetleri, Kuzey Kore kuvvetlerini geri attığı gibi, 7 Ekim 1950'den itibaren 38nci paraleli aşarak Kuzey Kore topraklarına girmeye başladı. Bu savaşlar sırasında Komünist Çin'de Kuzey Kore'ye **"Gönüllü"** adı altında muntazam birlikler göndermek suretiyle yardım etti. Böylece, Komünist Çin'de Kore Savaşına dolaylı bir şekilde katılmış oluyordu.

Kore Savaşı, her iki tarafında hem lehine, hem aleyhine durumlar göstererek bir yıl boyunca devam etti. Fakat Rusya şunu gördü ki, Amerika Birleşik Devletleri'nin Güney Kore'den çekilmemek hususundaki kararı kesindir ve bu konuda elinden gelen her çabayı harcamaktadır. Bu durum karşısında uzun sürecek bir çatışmayı göze alamadı ve 23 Haziran 1951'de mütareke teklif etti. Öte yandan Amerika Birleşik Devletleri de Kore Savaşı'nın bir çıkmaza girdiğini gördü. Esasen Amerika'nın isteği Güney Kore'de kalmaktı. Bu nedenle, 10 Temmuz 1951'de Birleşmiş Milletler Komutanlığı ile Kuzey Kore arasında ateşkes görüşmeleri başladı. Görüşmeler iki yıl sürdü. Ancak, 5 Mart

---

514. Dr. Yılmaz, Yakın Dünya Harp Tarihi Özetleri, s.53

1953'te Stalin'in öldü. Rusya'daki iktidar mücadelesi dolayısıyla Sovyet yönetimi dış ilişkileri daha yumuşak bir zemine oturtmak istedi. Bunun sonucunda 27 Temmuz 1953'te Panmunjom'da Kore ile ilgili mütareke antlaşması imzalandı. Bu mütareke anlaşması ile, Kuzey ve Güney Kore arasındaki sınır yine 38 nci paralel olarak kabul edildi. (515)

c. Kore Savaşı'nın Sonuçları:

Kore harbini tek cümle ile özetlemek gerekirse "Harp 38 nci paralelde başladı ve 38 nci paralelde bitti. " Bu bakımdan, harbin gayesine ulaşmadığını ve 3 yıl boşu boşuna kan döküldüğünü iddia edenlere rastlanmaktadır. Ancak harbi başlatanın Kuzey Kore olduğunu ve amacının Kore Yarımadasının tamamını ele geçirmek ve Güney Kore Cumhuriyeti'ni ortadan kaldırmak olduğunu unutmamak gerekir. Bu bakımdan Kuzey Kore yönünden amacına ulaşmadı. B. M. Kuvvetleri'nin amacı ise, Kore'de tek meşru hükümet olarak tanıdığı Güney Kore Cumhuriyeti'ni kurtarmak ve harbin başlangıcındaki sınırlarını muhafaza etmesini sağlamaktı. Bir istila gayesinin olmadığını görüyoruz. Ancak savaş sırasında 38 nci paralelin kuzeyine geçildi. Neticede ise, başlangıç amacına ulaşıldı.

Harpten önceki yakın bir zamana göz atarsak, komünistlerin Çin, Çinhindi. Malaya ve Filipinler'deki faaliyetlerini ve bunların sonucu güçlendiklerini görebiliriz. Aynı usulleri Kore'de de uygulama çabaları karşısında, dünyanın her tarafından asker, malzeme, para ve diğer çeşitli yardımların gönderilmesi, komünistlerin Asya'yı ele geçirme çabalarına büyük bir darbe indirdi.

Kore Harbi'nden alınan dersleri incelerken, Türk Silahlı Kuvvetlen için bugünde önemli olan bazı noktalar üzerinde durmak gerekir. Türk Silahlı Kuvvetleri ilk defa yabancı milletlerin silahlı kuvvetleri ile aynı safta cumhuriyetten sonra başarı ile savaştı. Bu başarı, Türkiye'nin NATO'ya girmesinde önemli rol oynadı.

Türkiye, Koreye başlangıçtan itibaren 4 Tugay gönderdi. Münavebe ile değiştirilen Türk Tugayları 721'i şehit, 672'si yaralı, 98'i hasta ve 175'i kayıp olmak üzere toplam 1666 kişilik zayiat verdiler. Amerika, bölgeye 250. 000 asker gönderdi ve bunların 30. 000'i öldü.

Sonuç olarak Kore Savaşı'nda Birleşmiş Milletler kuvvetleri 500. 000; Komünist Blok ise, 1. 500. 000 kişi zayiat verdiler.

Bu kayıplar, hür dünyanın sebepsiz saldırıya karşı koymalarının bir kanıtını teşkil etti. (516)

3. Asya'daki Diğer Gelişmeler:

27 Temmuz 1953'de mütareke imzalanmakla beraber, Amerika Birleşik Devletleri Komünist Çin'inde ortaya çıkmasıyla durumun tehlikeli olduğunu gördüğünden, aynen Avrupa'da yaptığı gibi, bir takım ittifaklar sistemi kurmak suretiyle Rusya'nın ve Komünist Çin'in Uzak Doğu'daki yayılma teşebbüslerine karşı tedbirler almaya başladı. Kore Savaşı'nın sonucu olarak Amerika'nın Uzakdoğu'da aldığı ilk tedbir 1951'de Japonya ile bir barış antlaşması imzalamasıdır.

---

515. Prof. Armaoğlu, 20. Yüzyıl Siyasi Tarihi, 1995, s.454-456

516. Amerikan Tarihinin Ana Hatları, s.155-156 Dr. Yılmaz, Yakın Dünya Harp Tarihi Özetleri, s.61-62

Japonya'nın 2 Eylül 1945'de teslim belgesini imzalamasından sonra bu memleket Amerika Birleşik Devletleri'nin askeri işgali altına girmişti. Mütetfikler adına işgal komutanı General Mac Arhtur, daha ilk günden itibaren Japonya'da demokratik müesseseleri geliştirmek için faaliyete geçmiş ve bunda da büyük bir başarı sağlamıştı. Bununla beraber, Japonya'nın Amerika'nın işgali altına girmesi, öte yandan Rusya'nın ve Komünist Çin'in Japon kamu oyunu Amerika aleyhine kışkırtmaları, Japon kamu oyunda hoşnutsuzluk doğurmuştur. Kore Savaşı'nın ortaya çıkardığı Asya'daki komünizm tehlikesi Amerika Birleşik Devletleri'ni Japonya ile ilişkilerini düzenlemeye sevketmiştir. Bunun için de, herşeyden önce işgal statüsüne son vermek gerekiyordu. Bu nedenle, Japonya ile barışın imzalanması zorunluydu. Amerika Birleşik Devletleri 20 Temmuz 1951'de ilgili devletleri, Japonya ile yapılacak barışı hazırlamak üzere San- Fransisco'da bir konferansa davet etti. Hindistan, Birmanya ve Yugoslavya daveti reddettiler. Konferansa 52 devlet katıldı. Konferans 7 Eylül 1951'de çalışmalarını tamamladı ve barış antlaşması hazırlandı. Görüşmeler sırasında, Rusya barışın yapılmaması için çok çaba harcadıysa da bunda başarılı olamadı. Neticede Rusya, Polonya ve Çekoslovakya bahsekonu barış antlaşmasını imzalamadılar.

Japonya ile barış antlaşması 8 Eylül 1951'de San Fransisco'da imzalandı. Bu barış antlaşmasına göre:

a. Japonya; Kore, Formosa, Pescodores, Kuriles adaları ile Sakhalin adasının güney kısmı, Spratly ve Paracels adaları üzerindeki her türlü hak ve iddialarından vazgeçti.

b. Japonya tamirat borcu ödeyecekti. Fakat ekonomik durumu dolayısıyla, bu tamirat borçlan ilgili devletlerle Japonya arasında yapılacak antlaşmalarla tesbit edilecekti.

c. Barış antlaşmasının yürürlüğe girmesinden itibaren 90 gün içinde işgal kuvvetleri Japonya'yı terkedecekti.

Son hükümden de anlaşıldığı gibi, Amerika'nın Japonya'daki kuvvetlerini geri çekmesi gerekiyordu. Fakat, Asya'daki komünizm tehlikesi karşısında Amerika'nın bunu yapması imkansızdı. Bu nedenle barış antlaşmasının imzalandığı 8 Eylül 1951 günü Amerika ile Japonya arasında ayrıca bir **Güvenlik Antlaşması** daha imzalandı. **Buna göre;** Uzakdoğu'da uluslararası barış ve güvenliğin korunması için, Japonya, Amerika'ya kendi topraklarında kara, deniz ve hava kuvvetlen bulundurmak hakkını tanıdı. Ayrıca, taraflar, şartlar uygun olduğu takdirde bu anlaşmayı sona erdirebileceklerdi.

Her iki antlaşmanın önemi, Uzak Doğu'da kuvvetler dengesinin komünist blok tarafına geçmesi karşısında Amerika Birleşik Devletleri Japonya'ya dayanma yoluna gidiyor ve böylece Japonya Uzakdoğu kuvvetler dengesinde tekrar önemli bir unsur haline gelmiş bulunuyordu.

Amerika Birleşik Devletleri'nin Uzak Doğu ve Pasifik'in savunmasında Japonya'ya dayanması, Avustralya ve Yeni Zelanda gibi Pasifik memleketlerinde endişe uyandırdı. Bu iki devlet Japon emperyalizminin tekrar canlanmasından korkmaktaydılar. Çünkü, Japon barış antlaşması silahsızlanma konusunda Japonya'ya hiçbir şart yüklemiyordu. Amerika Birleşik Devletleri, Avustralya ve Yeni Zelanda'nın bu endişelerini gidermek için bu iki devletle Eylül 1951'de bir Güvenlik Antlaşması imzaladı. İmzacı devletlerin adlarının baş harfleri dolayısıyla **Anzus Paktı** adını alan bu antlaşmaya göre; taraflar Pasifik bölgesinde herhangi bir saldırıya uğramaları halinde birbirlerine yardım edeceklerdi.

Amerika Birleşik Devletleri Anzus paktını imzalamadan kısa bir süre önce 31 Ağustos 1951'de Filipinler Cumhuriyeti ile de, karşılıklı savunma antlaşması adını alan bir ittifak antlaşması imzaladı. Bu ittifak gereğince, yine taraflar Pasifik'te bir

saldırıya uğramaları halinde birbirlerine yardım edeceklerdi.

27 Eylül 1953'te imzalanan Kore mütarekesinden sonra Amerika, Kore ile de aynı şeklide bir ittifak antlaşması imzalamak zorunluluğunda kaldı. Çünkü, 27 Eylül 1953 mütareke anlaşmasına göre, Kore topraklarındaki bütün yabancı kuvvetler 90 gün içinde geri çekilecekti. Halbuki, Amerikan kuvvetlerinin Güney Kore'den çekilmesi, kuzey Kore'nin Güney Kore'ye karşı yeni bir saldırıya geçmesine sebep olabilirdi. Bu nedenle Amerika Birleşik Devletleri l Ekim 1953'de Güney Kore ile de bir ittifak antlaşması imzaladı. Bu ittifak antlaşmasına göre, her iki tarafın Pasifik'teki bölgelerine bir saldırı olursa, taraflar birbirlerine yardım edeceklerdi. Ayrıca Güney Kore, kendi topraklarında Amerika'ya kara, deniz ve hava kuvvetleri bulundurma yetkisini verdi. (517)

4. Hindiçini Savaşı:

Hindicini buhranının nedenini, İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra bütün sömürgelerde, Batı sömürgeciliğine karşı uyanan bağımsızlık hareketleri ile, bu hareketlerin komünistler tarafından kışkırtılması teşkil etmektedir.

İkinci Dünya Savaşı'nın bitiminden sonra Fransa, Hindiçini'deki Vietnam, Laos ve Kamboç sömürgelerine tekrar yerleşmek istedi. Halbuki savaş sırasında Japonlar'ında kışkırtmasıyla bu ülkelerde Fransa'nın egemenliğine karşı bir milliyetçi hareket başlamıştı. Japonya yenildikten sonra bu milliyetçi hareketler, milli bağımsızlık şekline dönüştü. Bu hareketlerin en etkilisi Vietnam'da Komünist Hoçhi-Minh'in liderliğinde ortaya çıktı. Japonya'nın yenilgisi ve savaştan çekilmesi üzerine Hoçhi-Minh'li Ağustos 1945'te **Vietnam Demokratik Cumhuriyetini** ilan etti. Fransa ise, her üç memlekette de kendi nüfuzunu tekrar yerleştirmek için, kendi kontrolü altında ve bir dereceye kadar muhtariyete sahip bir Çin-Hindi federasyonu kurmak istedi. Fakat bu teşebbüsü sert tepkilere yol açtı. Fransız kuvvetleri bu mukavemeti yok etmek için harekete geçti. Laos ve Kamboçya'da duruma nisbeten hakim oldu. Vietnam'ı da nüfuzu altına aldıysada, Kuzey Vietnam'da Hoçhi-Minh kuvvetlerini yok edemedi. Bunun üzerine 1948'de Vietnam'da eski Annam İmparatoru Bao Dai'nin başkanlığında bir hükümet kurdu. 1949'da Fransız Birliği içinde Vietnam, Kamboçya ve Laos'a bağımsızlık tanıdı. Daha sonra Vietnam'ın bağımsızlığını Amerika ve İngiltere de tanıdılar. Bunun üzerine, Ocak 1952'de Hoçhi-Minh'de Kuzey Vietnam da bağımsız Viet-Minh hükümetini ilan etti ve hükümeti de Rusya ve Komünist Çin'i tanıdı.

Temmuz 1952'de Viet-Minh kuvvetleri Vietnam'a karşı taarruza geçtiler. Bu saldırı sırasında komünist Çin bu defada Viet-Minh kuvvetlerine yardım etmeye başladı. 1953'te Vietnam savaşları daha çok şiddetlendi. Amerika Birleşik Devletleri'nin gerekli yardımı yapmaması üzerine, Fransa'nın durumu gittikçe güçleşti. Vietnam savaşları devam ederken Laos ve Kamboçya'da da komünist gerillalar faaliyetlerini arttırmışlardı. Bu durum karşısında Fransa Kuzey Vietnam'dan vazgeçmek zorunda kaldı.

27 Temmuz 1952 Kore mütareke antlaşmasına göre, Kore'nin birleştirilmesi sorunu ilgili devletler tarafından ele alınacaktı. Bu sorunu görüşmek üzere ilgili devletlerin Dışişleri Bakanlarının 25 Ocak-18 Şubat 1954'de Berlin'de yaptıkları konferansta, Kore sorunu ile birlikte Hindicini sorununuda ele alacak bir konferansın 26 Nisan

517. Harp Okulu Siyasi Tarih Notları, s.269; Prof. Armaoğlu, 20. Yüzyıl Siyasi Tarihi, 1995, s.456-458; Amerikan Tarihinin Ana Hatları, s.159

1954'de Cenevre'de toplanmasına karar verildi. Berlin Konferansından hemen sonra komünist Viet-Minh kuvvetleri, Cenevre Konferansı'na kadar mümkün olduğu kadar geniş topraklar ele geçirmek ve konferansta durumlarını kuvvetlendirmek için harekete geçtiler ve bütün kuzey Vietnam'ı ele geçirdiler.

Amerika, Rusya, ingiltere, Fransa, Komünist Çin, Laos, Kamboçya ve Vietnam temsilcilerinin katılmasıyla Cenevre Konferansı 26 Nisan-20 Temmuz 1954'de toplandı ve bir anlaşma imzalandı. **Buna göre;** Hindçini savaşı sona erdirilmiştir. Ayrıca, 17 nci enlem çizgisi ile Vietnam ikiye ayrıldı. Kuzeyi Viet-Minh, Gü-neyi'de Vietnam hükümetine bırakıldı. Böylece Vietnam'da demir perde ile ikiye ayrılmış oldu. Öte yandan Kamboçya, Laos ve Vietnam bu anlaşma ile tam bağımsızlıklarına kavuştular. (518)

5. Hindicini Savaşının Sonuçları:

Vietnam savaşları, Amerika Birleşik Devletleri'nin Uzak Doğu ve Pasifik politikasına da etki yaptı ve bunun sonucunda da, Kore Savaşı'ndan sonra almaya başladığı savunma tedbirlerini daha çok genişletmeye yöneldi. Bu politikasının gereği olarakta; Siyam, Kamboçya, Laos ve Güney Vietnam'a yapmakta olduğu askeri ve teknik yardımı artırdı. Fakat, Amerika Uzak Doğu'daki komünist tehlikesi karşısında, yardım politikasının yeterli olmadığını gördü. Onun amacı, Asya ve Uzak Doğu'da; barış, güvenlik ve hürriyetin sağlanması için bir kollektif güvenlik sistemi kurmaktı. Bu konudaki düşüncelerini İngiltere ve Fransa'ya da kabul ettirdi.

Amerika Birleşik Devletleri'nin Asya'da kurmak istediği kollektif güvenlik sisteminin ilkini, 19 Mayıs 1954'de Pakistan ile imzaladığı; **"Karşılıklı Savunma Yardım Antlaşması"** teşkil etmistir. **Bu antlaşma gereğince;** Amerika'nin Pakistan'a yapacağı askeri yardımı, Pakistan, Keşmir anlaşmazlığı dolayısıyla Hindistan'ın itirazlarına sebebiyet vermemek için, yalnız savunma amacı ile meşru müdafaa halinde kullanacaktı.

Amerika'nın Doğu ve Güneydoğu Asya'daki Komünizm tehlikesine karşı kurmak istediği kollektif savunma sistemi ise, 8 Eylül 1954'de **Manila Paktı veya Seato Antlaşması** ile gerçekleştirmiştir. Amerika, İngiltere, Fransa, Yeni Zelanda, Avus-turalya, Filipinler, Tayland ve Pakistan arasında imzalanan bu kollektif savunma ittifakı, bu anlaşmayı imzalayan Asya devletlerinin topraklarını, genel olarak Güneydoğu Asya'yı ve 21 nci enlemin güneyinde kalan Güneybatı Pasifik bölgesinin savunulmasını kapsamı içine almaktaydı.

1952'de Türkiye ile Yunanistan'ında Nato'ya katılmaları gözönünde tutulursa, Seato ile komünist blok, Amerika'nın Atlantik kıyılarından başlayıp Türkiye'nin doğu kıyılarına kadar devam eden ve tekrar Pakistan'ın batı sınırlarında başlayıp Japonya'nın kuzeyine kadar uzanan bir çizgi üzerinde çember içine alınmış olunmaktaydı. Bu çember üzerindeki boşluklardan Yugoslavya ile ilgili boşluk, 9 Ağustos 1954'de Türkiye, Yunanistan ve Yugoslavya arasında imzalanan **Balkan İttifakı** ile kapatıldı. 1955'de Türkiye, Irak, İran, Pakistan ve İngiltere arasında imzalanan **Bağdat Paktı** ile de İran boşluğu doldurulmuştur. Yine bu çember üzerindeki boşluklardan biri olan Milliyetçi Çin (Formosa) ile de Ame rika 2 Aralık 1955'de bir ittifak anlaşması imzalamıştır. (519)

518. Prof. Armaoğlu, 20. Yüzyıl Siyasi Tarihi, 1995, s.456; Harp Okulu Siyasi Tarih Notları, s.272.

519. Harp Okulu Siyasi Tarih Notları, s.273; Prof. Armaoğlu, 20.yüzyıl Siyasi Tarihi, 1995, s.458-460

Birleşik Devletler, Asya, Orta Doğu, Afrika ve Latin Amerika'ya teknik yardımlarını genişletmeye devam etti. 1958'de kalkınma ve yardım için Birleşik Devletler'in sağladığı bir milyar dolarlık yardım, Kore'yi savaş öncesi üretim ve tüketim düzeyinin çok üstüne çıkardı. Savaşın yol açtığı tahribatı gidermek ve gerillalarla mücadeleyi desteklemek üzere Filipin Cumhuriyetine yapılan geniş yardım da aynı şekilde etkili oldu. 1950-1960 yıllan arasında Birleşik Devletler 60'dan fazla ülkeye makine, ilaç, kredi ve teknisyen yardımı sağladı ve bu uygulamaları ile Sovyet tehdidinin genişlemesini engelledi. (520)

F. ORTA DOĞU OLAYLARI

1. Bölgenin Genel Durumu:

Birinci Dünya Savaşı sonrasında bölgenin üç ülkesi yani Türkiye, İran ve Afganistan tam bağımsızlığa sahiptiler ve bu konuda büyük bir deneyim kazandılar.

İki savaş arası dönemde dört arap devleti, Suudi Arabistan, Yemen, Irak ve Mısır'da bağımsızlıklarını elde etmeyi başardılar. Bunlardan Suudi Arabistan ve Yemen kuramsal olarak ve pratikde de bağımsızlık vasıflarını kazanırken; Irak ve Mısır eşit ve müsavi olmayan antlaşmalarla İngiltere'ye belirli ölçüde bağımlı durumda kaldılar. Bu bağımlılık politik olduğu kadar bu ülkelerde bulunan İngiliz askeri varlığından kaynaklanmaktaydı.

Fransa'nın zorunlu olarak bölgeden çıkması Suriye ve Lübnan'a da bağımsızlık getirdi. Mart 1945'de Mısır, Irak, Suriye, Lübnan, Suudi Arabistan, Yemen ve prensipte henüz İngiliz mandasındaki Filistin bölgesinin bir parçası olan Trans-Ürdün, **Arap Devletleri Birliği'ni** kurdular. Bir yıl sonra Trans-Ürdün'de Ürdün adını alarak bağımsızlığını kazandı.

Tüm bu devletlerin ilk hedefi; anlaşmaları iptal ederek ve yabancı varlığını sona erdirerek sözde bağımsızlığı gerçek bağımsızlığa dönüştürmekti.

Nitekim sömürgeci ülkelerin bu ülke topraklarından çekilmeleri ile bağımsızlık süreci ellili yılların başlarında tamamlandı. Bağımsızlık mücadeleleri aynı zamanda Arap dünyasının geri kalan kısmına da yayıldı. Libya 1951'de; Sudan, Tunus ve Fas 1956'da; Moritanya 1960'da; Kuveyt 1961'de; Cezayir 1962'de; Güney Yemen (Eski Aden kolonisi) 1967'de; Körfez Emirlikleri 1971'de bağımsızlıklarına kavuştular. Bazıları, özellikle Güney Yemen ve Cezayir bağımsızlıklarını uzun ve zorlu bir mücadele sonunda kazanırken; bazıları da barışçı yollarla ve sıkı pazarlıklarla elde ettiler.

Filistin mandasının sona ermesinden sonra 1948'de kurulan İsrail'in dışında İkinci Dünya Savaşı sonrası dönemde bağımsız olan bütün yeni devletler Arap devletleriydi. (521)

2. İsrail Devleti'nin Kurulması:

Arap Yahudilerce kabul edilen menkıbelere göre; Hz. İbrahim'in iki oğlundan biri olan İsmail'den Arap Kabileleri, diğer oğlu İshak'tan da Yahudi kabilileri meydana gelmiştir. Bu kabileler Filistin'i ana vatan olarak kabul etmişlerdir Yahudi halkı, 3500 sene önce Hz. Musa tarafından getirilip yerleştirildikleri Şeria Vadisini Allah'ın kendilerine vaat ettiği topraklar olarak görmüşlerdir. Kudüs, M. Ö. 63 yılında Roma ordularının işgaline uğramış ve Yahudiler 100 yıl kadar işgal altında kaldıktan sonra

520. Amerikan Tarihinin Ana Hatları, s.160
521.Lewis, Bernard,Orta Doğu, 1996, s.279-280

M. S. 70 yılında ayaklanmışlardır. Romalı Komutan Titus'un, ayaklanmayı şiddetle bastırması üzerine Yahudiler dünyanın her tarafına göç etmeye başlamışlardır. Romalılar tarafından yurtlarından kovulan Yahudiler, aradan tam 1850 yıl geçtikten sonra 1917 Balfur Deklarasyonu ile tekrar Filistin'e dönmeye başlamışlardır.

Ortadoğu'daki en önemli sorun; Arap-İsrail mücadelesinden kaynaklanan Filistin sorunudur. Bu sorunun temelinde; bölgede menfaati bulunan büyük devletlerin tutumu ile burada yaşayan milletlerin aralarındaki tarihi itilaflardır. Diğer bir ifade ile; Orta Doğu'da kuvvet muvazenesinin sağlanması, petrol kavgası ve Süveyş Kanalı bekçiliği için bir İsrail Devleti yaratılması gayretleridir. **Bölgedeki diğer sorunlar ise;** Lübnan sorunu, hudutlar sorunu, etnik ve dinsel farklılıklar meselesi, ekonomik sorunlar ile rejim ve rejim farklılıklarından kaynaklanan sorunlar ve liderlik mücadeleleridir. (522)

Arap-İsrail Mücadelesinin Tarihi Gelişimi ve İsrail Devleti'nin Kuruluşu ile İlgili Gelişmeler şöyledir:

1897'de Basel Şehrinde ilk siyonist kongresi, Hezzel'in baş-kanlığında kuruldu. İngiltere, Hezzel'e, Sina'da bir miktar arazi vermeyi önerdi. Sina yerine Uganda gibi bazı yerler de önerildi ise de, Yahudilik ruhu ve heyecanını veremeyeceği için, uygun bulunmadı. Osmanlı Devleti'nde pek az Yahudi'nin yaşadığı Filistin'e 1917 BALFUR Deklerasyonu ile Yahudilerin Filistin'de yerleşmesine izin verilince, dünyanın çeşitli ülkelerinden Yahudi göçü başladı. Buna rağmen, Kasım 1947'de, Birleşmiş Milletlerce Filistin'de israil Devleti'nin kurulması yolunda karar alındığı günlerde dahi nüfusun çoğunluğunu Filistinli Araplar teşkil ediyordu.

Nisan 1920'de toplanan Roma Konferansında, Filistin mandası İngiltere'ye verilmişti. Gösterilen hoşgörü sonucu, Yahudilerin her-gün daha kuvvetli bir unsur haline geldiğini gören Araplar, 1921 yılında ayaklandılar.

Mart 1933'te, Yahudiler'in Filistin'e göç etmeleri ve toprak satın almaları protesto edildi.

Hitler'in Yahudilerce karşı tutumu, onların Filistin'e akınını artırmış, 1939'da, Yahudi azınlığı % 29'a yükselmişti. Canını kurtarma gayretine düşen 40. 000 Arap Filistin'den göç etmiş; barış yapılınca, bunların yurtlarına dönüşü mümkün olamamıştı.

17 Mayıs 1939'da, İngiltere'nin yayımladığı beyaz kitap ile yalnız beş sene için 75. 000 Yahudi'nin Filistin'e göçü önerilmiş; bunu hem Araplar ve hem de Yahudiler kabul etmemişlerdi.

1939 Eylül'ünde başlayan İkinci Dünya Savaşı dolayısıyla İngiliz ordusuna alınan Arap ve Müslüman askerlerin tepki göstereceğini düşünen İngiltere, Yahudi göçünü önlemiş ve bir Yahudi ordusu kurulmasına karşı çıkmıştı. Özellikle Nazi Almanyası'dan kaçabilen Yahudilerin Filistin'e sokulmaması karşısında **"Stern-Gong"** adlı yıldırma teşkilatı kurulmuş. İngiliz polis ve memurlarını öldürmeye ve sabotajlara başlamışlardı.

İkinci Dünya Savaşının sona ermesi üzerine, İngiltere'nin Filistin'e karsı tutumu değişti. Mısır, İngiliz askerlerinin topraklarından çek ilmesini istedi. Uyuşma olanağı olmayınca, Süveyş'teki çıkarlarının korunabilmesi için Filistin'e önem vermeye

---

522. Dr. Yılmaz, Yakın Dünya Harp Tarihi Özetleri, s.62-63

ve birliklerini buraya nakle başladı. Amerikan Yahudilerinin çabaları ile, Başkan Truman da, Filistin sorunlarıyla ilgilenmeye başladı.

25 Şubat 1947'de, İngiltere, Fillistin sorununu Birleşmiş Milletler'e götürdü.

15 Mayıs 1947'de Filistin Özel Komitesi kuruldu ve Filistin'in Arap ve Yahudi olmak üzre ikiye bölünmesini, manda idaresine son verilmesini ve Kudüs için, milletlerarası özel bir rejim uygulanmasını salık verdi. Bu tavsiye, Birleşmiş Milletlerce ve İsrailce kabul edildi ise de Araplarca reddedildi.

1948 yılından itibaren, taraflar arasındaki ilişkiler son derece gerginleşti. 8 Nisan 1948'de Yahudi tedhişçiler, Yasin köyünden, kadın ve çocuk ayırt etmeden 254 kişiyi katlettiler. Arap tedhişçiler de doktor, hemşire, öğretmen ve öğrencilerden 77 kişiyi öldürdüler. Bu ve buna benzer yıldırma hareketleri sonucu, yerli Araplar, komşu Arap devletlerine sığındı ve 700. 000 olan Filistin'in Arap Nüfusu 170. 000'e düştü.

Böylece, İsrail sınırı çevresinde, Birleşmiş Milletlerce verilen çadırlarda barınan ve adına **"Filistin Mültecileri" denilen kitle ve dolayısıyla "Filistin Sorunu"** doğdu.

Amerika, 14 Mayıs 1948'de; diğer bazı devletler ise müteakip tarihlerde İsrail Devleti'ni tamdılar. (523)

3. Arap-İsrail Savaşlarının Genel Sebepleri:

Arap-İsrail mücadelesine açıklık kazandırmak ve meseleyi daha objektif şekilde değerlendirebilmek için; tarafların amaçlarını, bu amaçların gerçekleşmesi için verilen mücadeleleri ve amaçların ne ölçüde gerçekleştiğini bilmek gerekir.

İsrail'in başlangıçtaki amacı; bölgede bir İsrail Devleti'nin kurulması ve bekasının sağlanmasıydı. Buna karşılık Arap Devletleri'nin müşterek amacı ise; bölgede İsrail Devleti'nin kurulmasını önlemek ve bekasına imkan vermemek şeklinde idi.

İsrail'in günümüzdeki amacı ise, büyümek, güçlenmek ve İsrail'i bölgenin en güçlü ve modern devleti yapmaktır. Arap alemi için bir amaç belirtmek oldukça güçtür.

İşte Arap-İsrail savaşlarının temel ve genel sebepleri bu amaçların gerçekleştirilmesi için verilen mücadeleden kaynaklanmaktadır. Sorunların kökeninde ise siyasi, iktisadi, askeri, coğrafi ve sosya-kültürel faktörler yeralmaktadır. (524)

4. 1948-1956 Dönemindeki Arap-Israil Savaşları:

14 Mayıs 1948'de İsrail Devleti'nin kurulmasından hemen sonra genel bir Arap taarruzu ve dolayısıyla Arap-Israil Savaşı başladı. Gerilla mücadelesi şeklinde başlayan bu savaş, Mısır, Suriye, Ürdün, Lübnan, Irak ve Suudi Arabistan'ın da katılmasıyla büyümüş ve sekiz ay kadar devam ettikten sonra 7 Ocak 1949'da Rodos Adası'nda imzalanan ateşkes anlaşmasıyla son bulmuştur.

---

523. Dr. Yılmaz, Yakın Dünya Harp Tarihi Özetleri, s.64-65
524. Dr. Yılmaz, Yakın Dünya Harp Tarihi Özetleri, s.65

General Necip ve arkadaşları, 1952 yılında, Mısır Kralı Faruk'u memleketten uzaklaştırdılar. 1954'te Albay Nasır, iktidarı ele geçirdikten sonra ingiliz birliklerini Kanal bölgesini terke zorladı.

İkinci Arap-İsrail Savaşı İsrail ile Mısır arasında cereyan etmiştir. Bu savaş, 29 Ekim 1956'da, Mısır'ın Süveyş Kanalı'nı mil Üleştirmesi üzerine İngiltere ve Fransa ile ortak bir harekat şeklinde başlamıştı. İsrail, İngiltere ve Fransa'nın Mısır'a karşı giriştikleri harekata paralel bir harekat ile beş gün içinde Sina Ya-rımadası'nın büvük bir kısmım işgal etmiş ise de, savaş Birleşmiş Milletler ve Amerika'nın baskısı üzerine 7 Kasım'da sona ermiştir. İsrail, uzun süren müzakere sonucu, 6 Mart 1957'de jşgal ettiği bölgeden çekilerek, verine Birleşmiş Milletler Seferi Kuvvetleri yerleştirilmiştir. (525)

Süveyş bunalımı, Sovyetler Birliği'ni Mısır'da zor kullanma tehdidinde bulunmaya şevketti ve bu ülkenin Orta Doğu'ya hakim olma emellerini de ortaya çıkardı.

Bu tehdidi önlemek ve bu bölgede istikrar ve bağımsızlığı teşvik etmek için Birleşik Devletler, sonradan Eisenhower Doktrini diye bilinen bir siyaset uygulamaya başladı. Ocak 1957'de Cumhurbaşkanı Eisenhower Kongre'den, ilk önce herhangi bir Orta Doğu ülkesi tarafından istendiğinde saldırıyı durdurmak için askeri kuvvet kullanmak yetkisini ve ikinci olarak da, Birleşik Dev-letler'den yardım isteyen Orta Doğu ülkelerine sağlanmak üzere 200 milyon dolarlık bir meblağı tahsis etmesini istedi. Kongre, Ei-senhower'in bu iki isteğini de kabul etti.

Bir buçuk yıl sonra Cumhurbaşkanı Eisenhower Lübnan'ın isteği üzerine bu ülkeye Amerikan deniz piyadelerini gönderdi. Bu istek, Lübnan'ın Birleşik Arap Cumhuriyeti'ni (Suriye ile Mısır'ın kurduğu birlik) ülkede bir isyanı teşvik edip silahlandırmakla suçlamasına yolaçtı. Bir kaç hafta sonra Lübnan'da durum düzelince Birleşik Devletler kuvvetlerini geri çekti. Buna benzer bir bunalım Ürdün ile Irak arasında da ortaya çıktı ve Ürdün'ün isteği üzerine İngiliz kuvvetlerinin Ürdün'e gelmesiyle durum yatıştı. (526)

G. AVRUPA VE UZAK DOĞU'DA YENİ BUNALIMLAR

1. Macar İhtilali:

Polonya'da Stalin devrinde hapsedilmiş olan milliyetçi komünist lider Wlaydslaw Gomulka, Komünist Partisi genel sekreteri ölünce, halka daha geniş söz, basın ve din özgürlüğü vaadinde bulundu. 1956 Ekim'inde, Macar halkı isyan etti, liberal bir hükümeti işbaşına getirdi ve Sovyet kuvvetlerinin ülkeden çekilmesini istedi. Fakat, Sovyet ordusu çekileceği yerde Macarlar'a saldırarak ayaklanmayı bastırdı. Amerikan halkı Sovyetler Birliği'nin bu hareketini bütün dünya halkı ile birlikte protesto etti ve binlerce Macar mültecisine kapılarını açtı. (527)

2. Uzak Doğu ve Berlin Bunalımları:

1958 yılı yaz aylarında, Orta Doğu hala huzursuzluklar içinde kaynarken, Uzak Doğu'da yeni bir bunalım ortaya çıktı. Çin Halk

---

525. Dr. Yılmaz, Yakın Dünya Harp Tarihi Özetleri, s.65-66
526. Amerikan Tarihinin Ana Hatları, s.161-162
527. Amerikan Tarihinin Ana Hatları, s.161

Cumhuriyeti, Milliyetçi Çinin elinde bulunan Quemoy ve Mtasu adalarını bombalamaya başladı. Bu, Taiwan'a yapılması tasarlanan bir saldırının hazırlığı olarak görülüyordu. Dışişleri Bakam John F. Dulles, Birleşik Devletler'in, Taiwan'ı savunmak için "zamanında ve etkili bir şekilde" harekete geçeceğini açıkladı. Çin Halk Cumhuriyeti'nin bu adalar üzerindeki iddialarının Sov-yetlerce desteklenmesine rağmen, Birleşik Devletler'in "silahlı saldırı karşısında geri çekilmeyeceği" yolunda Cumhurbaşkanı Ei-senhower'in yaptığı uyarı üzerine bombardıman ilk önceleri hafifledi daha sonra da durdu. Bununla birlikte, Çin'liler Taiwan ile civar adaları egemenlikleri altına alma niyetinde olduklarını beyana devam ettiler.

Uzak Doğu'daki bunalım daha henüz yeni bitmişken, 1958 Kasım'ında Sovyet Başbakanı Khrushchev Batı ülkelerine bir ültimatom gönderek Berlin'den çıkmaları ve burasını özgür, askerden arınmış bir şehir haline getirmek için kendilerine altı aylık bir süre tanındığını bildirdi. Khrushchev, bu süre sonunda, Batı Berlin'e giden bütün ulaşım hatlarının kontrolünü Doğu Almanya'ya devredeceğini beyan etti; ondan sonra, Batı'lı ülkeler Batı Berlin ile irtibatı ancak Doğu Almanya'nın izni ile sağlayabileceklerdi. Birleşik Devletler, İngiltere ve Fransa bu ültimatoma sert bir cevap vererek, Batı Berlin'de kalacaklarını ve bu şehir ile serbest ulaşım haklarından vazgeçmeyeceklerini ifade ettiler.

1959'da Sovyetler Birliği ültimatomu geri aldı ve bunun yerine Dört Büyüklerin Dışişleri Bakanları konferansında Batı'lı devletlerle buluştu. Üç ay süren görüşmeler önemli anlaşmalar sağlamamakla birlikte, Khrushchev'in 1959 Eylül'ünde Amerika'yı ziyaretine yol açtı. Bu ziyaret sonunda, Khrushchev ve Cumhurbaşkanı Eisenhower yayınladıkları ortak bildiride dünyayı ilgilendiren en önemli sorunun genel silahsızlanma olduğunu ve Berlin sorunu ile "bütün önemli uluslararası sorunların zor kullanarak değil, karşılıklı görüşmelerle ve barışçı yollarla çözümlenmesi gerektiğini" belirttiler. (528)

H. İKİNCİ DÜNYA SAVAŞI'NDAN SONRA TÜRK DIŞ POLİTİKASI:

İkinci Dünya Savaşı'ndan hemen sonra Türkiye'nin dış politikasına hakim olan temel düşünce, Avrupa dengesinin boşluklarından ve zaafıyetinden yararlanarak tam bir yayılmacılık politikası takibeden Sovyet tehdidine karşı güvenliğini ve bekasını devam ettirme endişesi olmuştur. Türkiye, NATO'ya girmekle bu güvenliğe kavuşmuştur. Ancak, Doğu Asya'da Çin Halk Cumhuriyeti'nin ortaya çıkması sonucunda, Kore Savaşı ile milletlerarası komünizmin dünyanın geniş bir alanında tehlike yaratması karşısında, Türkiye, kendi güvenlik sistemini genişletme yoluna giderek Balkan ve Bağdat ittifaklarının kuruluşunda aktif rol oynamıştır. 1945- 1955 dönemindeki bu gelişmeler, Türk Dış Politikasının temel konularını teşkil ederken, 1954 yılında uluslararası bir boyut kazanan ve günümüze kadar devam eden Kıbrıs sorunu ön plana çıkmıştır.

1. Türkiye'nin NATO'ya Katılması:

1945-1946 yıllarında Sovyetler'in yayılma politikası uygulamaları ve Türk Doğu Anadolusu'ndan toprak talepleri ile Boğazlar bölgesine yerleşmek arzularını resmen açıklamaları Türkiye Cumhuriyetini endişeye şevketti. Egemenlik ve toprak bütünlüğünü tehlikeye sokan bu gelişmeler Türkiye'yi yeni ve kuvvetli bir ittifak arayışı içine soktu.

4 Nisan 1949'da NATO'nun kurulması ve ittifak sistemi ile Birleşik Amerika'nın kollektif ittifak sistemini benimsemesi, şüphe yok ki, en fazla Türkiye için ferahlatıcı olmuştur.

528. Amerikan Tarihinin Ana Hatları, s.162-163

Bunun için Türkiye, kurulduğu günden itibaren bu ittifak sistemine katılıp Birleşik Amerika'nın ittifakına sahip olmak için çaba harcadı. Bu çabaların olumlu sonuç vermesi, Türkiye bakımından sıkıntılı geçen birkaç yılı aldı.

Türkiye'nin NATO'ya girmesine A. B. D. 'nin taraflar olmasına rağmen; Belçika, Hollanda, Norveç ve Danimarka gibi ülkeler, Sovyet tehdidi sebebiyle teklife karşı çıktılar. Bu devletlerin itirazları, Türkiye'nin NATO'ya girmesini geciktirdi.

Keza, İngiltere de başlangıçta Türkiye'nin NATO'ya girmesine olumlu bakmadı. Bunun sebebi; İngiltere'nin tekrar Orta Doğu bölgesinde nüfuz alanları tesis etmek istemesinden kaynaklanmaktaydı. Mısır'ın ingiltere'ye karşı tepkisini de dikkate alan İngiltere, Türkiye'nin güvenlik endişelerini kendisinin **Süveyş menfaatleri ile birleştirerek Türkiye'nin de katılacağı bir "Orta Doğu Savunma Sistemi"** kurmak istiyordu. Halbuki Türkiye'nin amacı, dünyanın yeni süper gücü durumuna gelen Sovyet tehdidine karşı, ondan daha güçlü durumdaki Amerika'nın ittifakını elde etmek idi. Bunun içinde en uygun olanı NATO'ya girmekti.

Neticede İngiltere, Türkiye'nin Orta Doğu Savunma Sistemine katılması şartı ile Türkiye'nin NATO üyeliğini desteklemeye karar verdi.

Diğer taraftan, Türkiye'nin, 25 Haziran 1950'de başlayan Kore Savaşı'na bir tugaylık kuvvetle ve hemen katılması ve Türk birliklerinin gösterdikleri yüksek başarılar, Türkiye'ye NATO üyeliği imkanını sağlayan önemli faktörlerden birini teşkil etti. (529)

Sovyet ve Komünist tehdidi ile sarsılan hür dünya, Türkiye'nin NATO'ya katılmasının bir kazanç teşkil edeceğini değerlendirdi. Bu sebeple, Eylül 1951'de Ottowa'da toplanan NATO Bakanlar Konseyi, 21 Eylül 1951'de yayınladığı bildiri ile, Türkiye ve Yunanistan'ı da NATO'ya katılmaya davet etme kararı aldığını açıkladı. (530)

Bu karar üzerine, İngiltere Orta Doğu savunma sistemini kurma çabalarını hızlandırdı. 13 Ekim 1951'de, Birleşik Amerika, İngiltere, Fransa ve Türkiye, bir Orta Doğu Müttefik Komutanlığı kurulması hususunda Mısır'a teklifte bulundular.

Teklife göre, bu komutanlığa Avustralya, Yeni Zelanda ve Güney Afrika Birliği de katılacak ve Süveyş Kanalı'nda bulunacak askeri kuvvetler, bu komutanlık emrinde olacaktı. Bu teklifi, İngiltere'nin Süveyş'ten çekilmemek için bulduğu yeni bir kombinezon olarak gören Mısır, 17 Ekim'de teklifi reddetti. İngiltere Süveyş konusundaki tasarısını gerçekleştirememişti. Bunun üzerine NATO Konseyi, aynı gün Londra'da imzaladığı bir protokol ile, Türkiye ve Yunanistan'ın NATO'ya katılmalarını kabul etti.

Türkiye Büyük Millet Meclisi de, 19 Şubat 1952 de, Türkiye'nin NATO'ya katılmasına karar verdi. Bu şekilde Türkiye Sovyet tehdidine karşı, sadece Birleşik Amerika'nın değil, diğer 13 ülkenin de ittifakını elde etmek suretiyle güvenliğim sağlamış olmaktaydı. (531)

529. Prof. Armaoğlu, 20. Yüzyıl Siyasi Tarihi, 1995, s.517-520
530. NATO El Kitabı, Paris, 1965, s.21
531. Prof. Armaoğlu, 20. Yüzyıl Siyasi Tarihi, 1995, s.520

2. Türkiye ve Kore Savaşı:

Komünistlerin haksız saldırıları karşısında Güney Kore'ye yardım için teşebbüse geçen B. M. Güvenlik Konseyi, üye devletleri yardıma davet etti. Türkiye, A. B. D. 'den sonra ilk defa Kore'ye kara kuvveti göndereceğini bildiren ülke oldu.

Meclis'e danışılmadan, deniz aşırı ve savaş için asker gönderilmesi gibi önemli bir kararın sadece hükümet tarafından alınmış olması, muhalefeti üzdü. Bu karar daha sonra Meclis'e getirilerek, Meclis'in tasvibinden geçirildi.

a. Birinci Türk Tugayı ve Kore'ye İntikali:

Kore'ye gönderilecek Türk kuvvetlerinin çekirdeğini teşkil etmek üzere Ayaş'ta bulunan 241 nci P. A., 4 Ağustos 1950 günü An-kara'daki Sarıkışla'ya getirilerek süratle teşkil ve ikmaline başlandı.

Hükümet tarafından bir piyade alayı ile bir topçu taburundan oluşan 4500 kişilik bir kuvvet gönderilmesine karar verilmişken, sonradan alınan karar üzerine tugay seviyesinde bir birliğin gönderilmesine karar verildi ve adına Kore Türk Silahlı Kuvvetleri denildi. Bu tugayın kuruluşunda; tugay karargahı, piyade alayı (üç taburlu), topçu taburu, istihkam bölüğü, uçaksavar bataryası, ordudonatım bölüğü, ulaştırma bölüğü, muharebe takımı, tanksavar takımı ve depo bölüğü bulunmaktaydı. Piyade alayı ve depo bölüğü hariç bütün birlikler motorluydu.

Tugay Komutanlığına Tuğgeneral Tahsin Yazıcı, Piyade. Alay Komutanlığına Piyade Albay Celal Dora atandı.

Tugayın personelini; Silahlı Kuvvetlerin diğer birliklerinden, tercihen gönüllü olanlardan seçilmiş subay, astsubay, erbaş ve erler teşkil ediyordu. Özel olarak teşkil edilen bu tugayın mevcudu 259 subay, 18 askeri memur, 4 sivil memur, 395 astsubay, 4414 erbaş ve er olmak üzere 5090 kişiye çıkarıldı.

Kuruluş faaliyetleri yapılırken bir taraftan da eğitim ve atışlarda birliğin muharebe gücünün geliştirilmesine önem verildi. Böylece hazırlıklar tamamlanmış oldu.

Ankara'dan demiryolu ile İskenderun'a sevk edilen Tugay'ı, ABD'den tahsis edilen beş büyük taşıt gemisi Kore'ye götürecekti. 25 Eylül 1950'den itibaren Türk ve İngiliz muhripleri himayesinde İskenderun Limanından üç kafile halinde intikale başlayan gemiler, İskenderun-Süveyş Kanalı- Mendep Boğazı-Seylan Adası-Singapur-Filipinler-Formaza Adası yolu ile Kore'nin **Pusan** Limanına 17 Ekim 1950'den itibaren ulaşmaya başladılar. Tugay birlikleri burada bekletilmeden Pusan'ın 95 km. kuzey batısında bulunan **Taegu** şehrine alınarak bir kışlaya yerleştirildiler.

Taegu'da üç hafta süre ile tugay yeni baştan Amerikan silahı, cephane, araç ve gereçleriyle donatıldı. Bu yeni silah ve malzeme ile eğitim ve atışlar yapıldı. Türkiye'den getirilen malzemeler geri gönderildi.

Bu faaliyetler devam ederken 9 ncü Kor. K. lığınca Tugaya **"En kısa zamanda hazırlıkların bitirilerek, Taegtı ile Taejon arasındaki dağlarda gizlenen ve fırsat buldukça aşağı inip yollara saldıran gerillaları temizlemek, yol ve köprüleri emniyette bulundurmak"** görevi verildi.

Tugay bu görevi 25 nci Amerikan Tümeninin emrinde olarak yerine getirmek üzere 10 Kasım 1950'de Taegu'dan Changdan böl-

gesine hareket etti. 13 Kasım'dan itibaren de bu bölgede faaliyette bulunan Amerikan birliklerinden geri bölge emniyet sorumluluğunu almaya başladı. Tugay, 15-19 Kasım 1950 günlerinde Seul'un 60-100 km. kuzeyinde bulunan 25 nci Tümenin geri bölgesini almak suretiyle bu tümenin Sunghon bölgesinde toplanmasını ve bir kısım gerillaların temizlenmesini sağladı. Bu sırada, 8 nci Ordu genel bir taarruza hazırlanıyordu. 9 ncü Kor. ise bu taarruza Ordu'nun merkezinde katılmak üzere hazır bulunuyordu. 9 ncü Kor. K. lığı kuruluşundaki 25 nci Tüm. K. lığınca Tugaya **Kunuri** bölgesinde toplanması emredildi.

24 Kasım 1950'de, 8 nci A. B. D. Ordusu planlandığı şekilde taarruza başladı. 26 Kasım'da Çin ordusunun çok şiddetli karşı taarruzları sonucu taarruzlar evvela durakladı, müteakiben de cephe yarılarak geri çekilme başladı. Bu durumda 1 nci ve 9 ncü Amerikan Kor. ları kuşatılmakla karşı karşıyaydı. 9 ncü Kor. nün ihtiyatı olan Türk Tugayı'na doğu yanın emniyete alınması görevi verildi.

Türk tugayı, Kunuri bölgesinde üstün düşman kuvvetlerine karşı verdiği muharebelerle cephenin yarılmasını ve ABD. 8 nci Or-dusu'nun imhasını önledi.

Daha sonra birçok muharebelere katılan Birinci Türk Tugayı, 16 Kasım 1951'de bölgeye gelen ikinci Türk Tugayı'na görevini devrederek Türkiye'ye döndü.

İkinci Türk Tugayı'da 20 Ağustos 1952'de Üçüncü Türk Tugayı ile değiştirildi. 6 Temmuz 1953'te de Dördüncü Türk Tugayı bölgeye intikal ederek Üçüncü Tugay'dan görevi devraldı.

Kore Savaşı süresince Türk Tugayları toplam olarak 721 şehit, 672 yaralı ve 1666 kayıp verdiler. Ortaya koydukları kahramanlık örnekleri ile tüm dünyanın takdirini toplayan Türk birlikleri, Türkiye'nin NATO'ya girmesinde en etkin rolü oynadılar. (532)

3. Bölgesel Paktlar ve Türkiye:

a. Balkan İttifakı (9 Ağustos 1954):

NATO üyeliği Türkiye'nin dış politikasında yeni ve aktif bir devir açtı. Bundan sonra Türkiye Balkanlar ve Orta Doğu bölgesinde güvenlik ve savunma sistemlerinin daha da güçlendirilmesine yöneldi.

Özellikle Türkiye tarafından harcanan çabalar sonucunda, 28 Şubat 1953'te, Ankara'da; Türkiye, Yunanistan ve Yugoslavya arasında bir **"Dostluk ve İşbirliği Antlaşması"** imzalandı. Bu antlaşma bir ittifak olmamakla birlikte ittifaka doğru atılmış önemli bir adım idi. Türk Hükümeti, bu gelişmeyi bir ittifak haline getirmek için çabalarını 1953- 1954 yıllarında da sürdürdü. Nihayet 9 Ağustos 1954'te, Yugoslavya'da **Bled'de** Türkiye, Yunanistan ve Yugoslavya arasında **"Balkan İttifakı"** imzalandı.

Balkan İttifakına göre; taraflardan herhangi birine veya diğerlerine yöneltilen bir saldırı, hepsine birden yöneltilmiş sayılacak ve saldırıya karşı kollektif bir savunma

---

532. Dr. Yılmaz, Yakın Dünya Harp Tarihi Özetleri, s. 55-62

kurulacaktı. Ayrıca, üç devletin dışişleri bakanlarından meydana gelen bir daimi komisyon teşkil edilecekti.

Ne var ki bu ittifak, Türk-Yunan ilişkilerinin 1955'ten itibaren bozulması sebebiyle devamlılığını kaybetmiştir. (533)

b. Bağdat Paktı-CENTO (24 Şubat 1955):

Balkan İttifakı'ndan sonra Türkiye, Orta Doğu bölgesinde de bir güvenlik sistemi oluşturulması için faaliyete geçti. Orta Doğu Güvenlik Sistemi tasarısı, A. B. D. Dışişleri Bakanı John Foster Dul-les'in teşebbüsleri ile başladı. 25-27 Mayıs 1953'de Orta Doğu ülkelerini ziyaret eden Dulles, Ankara'ya da uğrayarak, Sovyet yayılmacılığına karşı Orta Doğu'da bir Savunma Teşkilatı'nm kurulmasının önemini belirtti. Fakat, bu düşünce Amerika tarafından devam ettirilmedi. Bunun üzerine Türkiye, konuya sahip çıktı ve çalışmalarını yoğunlaştırdı. 24 Şubat 1955'te Türkiye ile Irak arasında **"Karşılıklı İşbirliği Antlaşması"** imzalandı. Bu antlaşma ile **"Bağdat** Paktı" kurulmuş oldu. (534)

Bağdat Paktı'na göre; iki devlet birbirlerinin işine karışmayacak, aralarında meydana gelen anlaşmazlıkları barış yolu ile çözecekler, Antlaşma Arap Birliği devletleri ile bölgenin güvenliği yönünden ilgili tüm devletlere açık olacaktı.

Ancak, Bağdat Paktı'nın imzalanması diğer arap Devletleri'nin tepkisine yol açtı. İlk tepki olarak Mısır ile Suriye, İrak'ı dışarıda bırakacak şeklide işbirliği yapmaya karar verdiler.

Fakat, Bağdat Paktı, Amerika tarafından olumlu karşılandı. İngiltere 5 Nisan 1955'te pakta üye oldu. İngiltere'nin üyeliği paktı güçlendirdi. 23 Eylül 1955'te Pakistan'ın da Pakta girmesiyle üye sayısı dörde yükseldi. 3 Kasım 1955'te İran'da Pakta iştirak etti.

Bağdat Paktı, böylece Arap devletlerinin karşı koymasına rağmen, kuruldu ve güçlendi. Amerika, Arap devletlerinin tepkisini fazla çekmemek için pakta resmen üye olmadı, ama üye devletlere askeri teknik ve ekonomik yardımda bulunacağını belirterek paktın güçlenmesine çalıştı.

Sovyetler Birliği'nin tehdidine ve yayılmasına karşı, NATO ile SEATO'yu birleştiren Bağdat Paktı'nın kurulması Türk-Sovyet ilişkilerini daha da gerginleştirdi. Ayrıca, Irak hariç Arap devletleri ile Türkiye arasındaki münasebetler olumsuz bir seyir takip etmeye başladı.

Irak'ta 14 Temmuz 1958'de ihtilal oldu. Bu olay üzerine Irak hariç, pakt üyelerinin ve ABD'nin Dışişleri Bakanları 28-29 Temmuz 1958'de Londra'da toplandılar. Toplantı sonunda Paktın merkezinin geçici olarak Ankara'ya taşınmasına karar verdiler.

24 Mart 1959'da da Irak, Bağdat Paktı'ndan çekildiğini resmen açıkladı. Irak'ın ayrılmasından sonra Pakt'ın merkezi, Ankara oldu. 18 Ağustos 1959'da da Bağdat Puktı'nın adı **'Merkezi Antlaşma Örgütü"** yani **"CENTO"** olarak değiştirildi..

533. Prof. Armaoğlu, 20. Yüzyıl Siyasi Tarihi, 1995, s.523-524

534. Dr. Uçarol, Siyasi Tarih, 1995, s. 27

CENTO'nun ilk toplantısı, 7-9 Ekim 1959'da Washington'da yapıldı. Örgüt, aslında savunma amacıyla kurulmuş olmasına rağmen; faaliyetlerini, üyeler arasında ekonomik, kültürel ve teknik işbirliği konularına yöneltti. ABD, örgüte daha fazla destek vermeye başladı. Bu şekliyle 20 yıl devam eden örgüt, 12 Mart 1979'da Pakistan'ın ve İran'ın ayrılması ile dağılma noktasına geldi. Türkiye, 13 Mart 1979'da, bu devletlerin CENTO'dan ayrılması kararlarını saygıyla karşıladığını ve bu durumda CENTO'nun bölgedeki işlevini fiilen kaybettiğini, örgütün ilgili anlaşma hükümleri gereğince sona erdirilmesi için gerekli işlemlerin yapılacağını açıkladı.

Böylece, Bağdat Paktı'nın bir devamı şeklinde olan CENTO, hukuken olması bile fiilen sona ermiş oldu. (535)

4. Kıbrıs Sorunu:

a. Konumu ve Önemi:

Doğu Akdeniz'de yer almakta olan Kıbrıs'ın, yüzölçümü 9283 km^2 olup Akdeniz'in 3 ncü büyük adaşıdır. Yunanistan'dan 800 km., Suriye'den 120 km., Süveyş Kanalı'ndan 360 km., Türkiye'den ise sadece 70 km. uzaklıktadır. Kıbrıs, Avrupa'dan Orta Doğu'ya oradan da Süveyş Kanalı ile Çin, Hindistan Uzak Doğu ve diğer ülkelere uzanan ticaret yollarını kontrol altında tuttuğu için stratejik bir konuma sahiptir. Ayrıca Kıbrıs, kendisine en yakın Akdeniz Adası Girit'ten 555 km. uzakta olup, Anadolu'nun güney sa-hilerini, Süveyş Kanalı'nı ve Orta Doğu'yu kontrol eder.

b. Kıbrıs'ın Tarihçesi: (1) 1571 Öncesi:

Doğu Akdeniz'de çok önemli bir yer işgal eden Kıbrıs, tarih boyunca bir çok büyük imparatorluğun ilgisini çekmiş ve işgaline uğramıştır. Bunlar arasında Fenikeliler'i, Asurlular'ı, Mısır'ı, Persler'i, Büyük İskender'i, Roma İmparatorluğu'nu ve Bizans Imparatorluğu'nu sayabiliriz.

(2) Kıbrıs'ta Osmanlı İdaresi:

Kıbrıs, Lala Mustafa Paşa komutasındaki ordu ve Piyale Paşa komutasındaki donanma tarafından, 1 Temmuz 1570'de başlayıp 7 Ağustos 1571'de Mağusa'nın Venediklilerden alınması ile sonuçlanan bir seferle Osmanlı İdaresine girdi. Bu tarihte adada çok az sayıda Ortodoks Rum vardı. Çünkü Venedikliler Katolik idi ve Ortodoks Kilisesi'ne yaşama hakkı tanımıyordu. Osmanlı imparatorluğu Ortadokslara serbestçe kilise kurma ve gelişme imkanı sağladı. Böylece adada Ortodoks Kilisesi gelişti ve Katolik Kilisesi etkinliğini kaybetti. Görülüyor ki, bugün Türkler'i yok etmek için her türlü yola başvuran Rumlar, varlıklarını yine Türklere bor-çuludurlar.

Osmanlılar Kıbrıs'ı fethettiği zaman ada nüfusu 150. 000 idi. Sefere katılan askerlerden 30. 000'i adaya yerleşti. Ayrıca çıkarılan bir ferman ile Karaman, İçel, Darende, Niğde, Kayseri, Zülkadriye, Bozok, Alaiye, Teke ve Manavgat'tan toplam 5720 hane Kıbrıs'a göç ettirildi ve Kıbrıs Beylerbeyilik yapılarak bu eyalete Baf, Ma-ğusa ve Girne Sancakları ile birlikte Alaiye, Tarsus, İçel, Zülkadriye, Sis ve Trablus, Şam Sancakları bağlandı. (536)

---

535. Soysal, Türkiye'nin Uluslar arası Siyasal Bağıtları, c.II s. 389-497; Dr. Uçarol, Siyasi tarih, s. 735-737
536. Dr. Yılmaz, Yakın Dünya Harp Tarihi Özetleri, s.75-76

(3) 1878-1923 Dönemi:

1878 yılında Ruslar Kars, Ardahan ve Artvin'i işgal etti. Bunun üzerine İngiltere Osmanlı İmparatorluğu'nu Ruslar'a karşı korumak için Kıbrıs'ın kendisine kiralanmasını istedi. Bu isteği kabul etmek zorunda kalan Osmanlı İmparatorluğu, Kıbrıs'ı; Ruslar Kars, Ardahan ve Artvin'den çıkarılınca boşaltmak üzere İngiltere'ye kiraladı. Osmanlı İmparatorluğu 1914 yılında Almanya'nın yanında savaşa girince İngiltere adayı tek taraflı olarak ilhak etliğini açıkladı. Daha sonra Ruslar işgal ettikleri yerlerden çekilmelerine rağmen İngiltere adayı boşaltmadı. (537)

Türkiye 1923 yılında Lozan Antlaşması ile (Madde-23) adanın İngiltere'ye bırakılmasını kabul etti. Anlaşmada yer alan bir madde ile adanın statüsünde meydana gelecek değişikliklerde söz sahibi oldu. Ayrıca 2 yıl süre ile adadaki Türkler'e Türkiye'ye göç etme ve Türk Vatandaşı olma hakkı tanındı. Bu sürede çok sayıda Türk Türkiye'ye göç etti. Kalanlar ise İngiliz idaresine girdi. (538)

(4) 1923-1960 Dönemi:

Bu dönem Kıbrıslı Türkler için en zor dönemlerden biridir. Bir yandan İngilizler'in baskısına bir yandan da Rumlar'ın tedhiş eylemlerine hedef oldular.

1923 yılında oluşturulan yasama meclisi 9 Rum, 3 Türk ve 6 da İngiliz Hükümeti tarafından atanan 18 üyeden meydana geliyordu. Bu, Türkler'e yapılan bir haksızlıktı. Bu yetmiyormuş gibi 1925 yılında meclis 12 Rum, 9 İngiliz ve 3 Türk üyeden oluşturularak haksızlık büyütüldü. Buna rağmen Rumlar ENOSİS'i gerçekleştirmek için ilk isyanlarını 1931 yılında gerçekleştirdiler. Bunun üzerine meclis fes edildi ve 1933 yılında 4 Rum, l Türk üyeden oluşan Danışma Meclisi kuruldu. Bundan sonra da Rumlar'ın ENOSİS için çalışmaları hızlanarak sürdü. 1950'li yıllarda Yunanistan'ın öncülüğünde Self-Determinasyon hakkını kullanmak için BM'e başvurdular. Bu istekleri adada iki ayrı toplumun yaşadığı hatırlatılarak reddedildi. Rumlar ENOSİS'i gerçekleştirmeye hukuken imkan olmadığını anlayınca l Nisan 1955'te EOKA terör örgütünü kurdular ve İngilizlerle birlikte Türkler'e karşı kanlı cinayetlerine başladılar. Makarios ve Grivas'ın önderliğindeki bu örgütün amacı; İngiltere'yi adadan atmayı müteakip Türkler'i katlederek ENOSİS'i gerçekleştirmekti. Buna karşı Türkler de kendilerini koruma ve ENOSİS'e engel olmak maksadıyla önce VOLKAN Teşkilatını, daha sonra da l Ağustos 1958 tarihinde TMT (Türk Mukavemet Teşkilutı)'nı kurdular.

EOKA'nın terör faaliyetleri neticesinde binlerce Türk göç etmek zorunda kaldı. Bu dönemde NATO ve BM'in girişimleri ile İngiltere-Türkiye ve Yunanistan arasında çeşitli diplomatik temaslar yapıldı ve 11 Şubat 1959 tarihinde 27 maddelik Zürih **Anlaşması** imzalandı. 19 Şubat 1959'da ise Londra'da iki toplum liderinin de katılmasıyla **Londra Anlaşması** imzalandı. Bu Anlaşmaları esas olan Kıbrıs Anayası ile ittifak ve garanti anlaşması da 15/16 Ağustos 1960 tarihinde imzalanarak **KIBRIS CUMHURİYETİ** kuruldu. 16 Ağustos 1960 tarihinde 650 kişilik Türk Alayı ve 950 kişilik Yunan Alayı Mağusa Limanı'ndan adaya çıktı. **Bu anlaşmaların ve anayasanın esasları özetle şöyledir:**

---

537. Prof. Erim, Siyasi Tarih, s. 379, 401-402; Dr. Yılmaz, Yakın Dünya Harp Tarihi Özetleri, s.76
538. Soysal, Türkiye'nin Uluslar arası Siyasal Bağıtları, c.I s.91

(a) Kıbrıs bağımsız bir cumhuriyet olacak, Cumhurbaşkanı Rum, cumharbaşkan yardımcısı Türk olacak;

(b) Resmi dil Türkçe ve Rumca olacak;

(c) Yasama yetkisi % 70 Rum, % 30 Türk'ten oluşan temsilciler meclisinde olacak;

(d) Cumhurbaşkanı ve cumhurbaşkan yardımcısının ayrı ayrı veto hakları bulunacak;

(e) Yürütme organında 7 Rum, 3 Türk bakan görev alacak;

(f) Anayasanın temel maddeleri hariç Türk ve Rum üyelerin ayrı ayrı 2/3 çoğunluğu ile tadil edilebilecek;

(g) İdare % 70 Rum, % 30 Türk nisbetinde olacak;

(h) Kıbrıs'ın % 60'ı Rum, % 40'ı Türk olmak üzere 2000 kişilik bir ordusu bulunacak;

(ı) Cumhurbaşkanı ve yardımcısı tarafından müştereken tayin edilecek 2 Rum, l Türk ve l tarafsız üyeden oluşan bir yüksek mahkeme kurulacak;

(j) KIBRIS'ın 5 büyük şehrinde Türkler'in ve Rumlar'ın ayrı belediyeleri bulunacak;

(k) Türkiye, Yunanistan, İngiltere ve Kıbrıs Cumhuriyeti arasında bir garanti ve ittifak anlaşması imzalanacak ve bu anlaşma anayasa hükmünde olacak;

(m) Kıbrıs'ın herhangi bir devlet ile tamamen veya kısmen birleşmesi veya taksime dönüşmesi, bağımsızlığın kalkması olarak kabul edilecek;

(n) Her toplum kendi kültür ve dilinde eğitim görecek, bu hususta anavatanlarınca desteklenebilecek;

(o) Dışişleri, savunma ve maliye bakanlıklarından biri Türklere verilecektir. (539)

Garanti anlaşmasında ise Türkiye, İngiltere ve Yunanistan anayasa ile kurulan düzeni garanti ediyor, müştereken veya ayn ayrı müdahale hakkına sahip oluyordu.

(5) 1960-1963 Dönemi:

Bu dönem Kıbrıs Cumhuriyeti'nin hukuken var olduğu dönem olup, esasen sorunsuz bir dönem olarak anılamaz. Rumlar daha başlangıçtan itibaren Cumhuriyet'e inanmamışlar, kurulan düzeni ENOSİS için bir atlama tahtası olarak görmüşlerdir.

İdarede öngörülen % 70-% 30 oranını Türklerin % 30'dan fazla olduğu tek kuruluş olan polis teşkilatı dışında hiçbir yerde uygulamadılar. % 90'ların üzerinde olan Rum temsiliyetini devam ettirdiler. Anayasada belirtilen ayrı belediyeler kurulmasını engellediler. Rum toplumu lehine yasalar çıkarıp, bu yasaları cumhuraşkanı yardımcısı veto edince de anayasanın işlemediğini iddia ederek tadilat yapmak

539. Dr. Yılmaz, Yakın Dünya Harp Tarihi Özetleri, s.76-78; Prof. Esmer, Prof.Gönlübol, Türk Dış Politikası, c.I s.350-386

istediler. Yine bu dönemde, yüksek mahkemenin bağımsız başkanına baskı yaparak veto edilen yasaları çıkarmaya çalıştılar. Anayasa'nın tahrifi suretiyle ENOSİS'i gerçekleştiremeyeceklerini anlayınca kanlı "AKRİTAS PLANI"nı yürürlüğe koymaya karar verdiler. (540)

(6) 1963-1974 Dönemi:

21 Aralık 1963 tarihinde "AKRİTAS PLANI"nı uygulamaya koyan Rumlar, saldırılarına 25 Aralık 1963 tarihinde Türk savaş uçaklarının ihtar uçuşuna kadar devam ettiler. İlk saldırılarda Türkler sadece Lefkoşa'da 92 şehit verdiler. Yaralıların sayısı ise 146 idi. Savaş uçaklarının ihtar uçuşundan sonra Lefkoşa'daki saldırılar yavaşladı. Fakat köylerde şiddetlendi. Rumlar 26 Aralık'ta ilk büyük katliamlarını Ayvasıl'da gerçekleştirdiler. l Ocak 1964 tarihinde Makarios, Garanti Anlaşmasını tek taraflı olarak iptal ettiğini açıkladı. Bu dönemde 103 Türk köyü katliamdan kurtulmak için daha büyük Türk köylerine göç etmek zorunda kaldı. 24 Şubat 1964 tarihinde Ruslarla bir anlaşma yapan Makarios, turist taşıma maskesi altında adaya silah taşımaya başladı. Bu arada 5000 kişilik bir ordu kurdu.

1964'ün Mart ayında Rum saldırıları yeniden şiddetlendi. Bunun üzerine TBMM. gerektiğinde Kıbrıs'a müdahale kararı aldı. BM. Güvenlik Konseyi ise adaya Barış Gücü gönderme kararı aldı ve ilk BG. 14 Mart 1964 günü adaya geldi.

Bundan sonra Türkiye ve Yunanistan arasında çeşitli diplomatik temaslar yapıldı. Türkiye, Federasyon veya taksim istedi. Yunanistan ve Makarios her iki görüşe de karşı çıktı. Bu arada adada savunmasız Türkler'e saldırılar devam ediyordu. Haziran ayında Türkiye'nin adaya müdahalesi A. B. D. Başkanı Johnson'un mektubu ile ertelendi. Rumlar 6 Ağustos 1964 tarihinde bir avuç üniversite öğrencisi mücahit ile Erenköylü mücahitlerin savunduğu Erenköy'e Grivas komutasındaki üstün kuvvetlerle taarruza geçtiler.

Bu taarruzlar Türk Hava Kuvvetlerinin 9 Ağustos 1964 tarihinde yaptığı müdahale ile püskürtüldü ve Rumlar ateş kesmek zorunda kaldı. Bu muharebelerde Yzb. Cengiz Topel'in uçağı düştü. Cengiz Topel paraşüt ile atladı, ancak Rum bölgesine düştü. Daha sonra Cenevre Sözleşmesine aykırı olarak esir muamelesi gösterilmeyen pilot şehit edildi.

Müdahaleden sonra Türkler'e yönelik saldırılar azalmakla birlikte bulundukları bölgelerde tecrit edilip her türlü haklarından mahrum bırakılarak yok edilmelerine girişildi. Bu durum 15 Kasım 1967 tarihine kadar sürdü. 15 Kasını 1967 tarihinde Grivas komutasındaki Rum ve Yunan birlikleri Geçitkale'ye saldırarak katliama giriştiler. Lefkoşa-Limasol- Larnaka arasında stratejik bir noktada bulunan Geçitkale'nin Rumlar tarafından işgali ve buradaki katliamları Türkiye'nin Yunanistan'a ültimatom verip adaya müdahale kararı almasına neden oldu. Bu müdahale de A. B. D. 'nin girişimleri ve bütün Türk isteklerinin Yunanistan ve Rum yönetimi kabulü neticesinde yapılmadı. Soruna görüşmeler yolu ile çözüm aranmaya başlandı. Bu dönemde Geçici Kıbrıs Türk Yönetimi kuruldu ve çeşitli kesintilerle 1974 yılına kadar sürecek olan toplumlar arası görüşmelere başlandı. Türkler'i silahla

---

540. Dr. Yılmaz, Yakın Dünya Harp Tarihi Özetleri, s.76-78; Prof. Esmer, Prof.Gönlübol, Türk Dış Politikası, c.I s.350-386

yok edemeyeceğini anlayan Makarios, 1967-1974 döneminde Türkler'e ekonomik ve sosyal baskılar uygulayarak adadan göçe zorlama ve bu suretle asimile etme politikasını uygulamaya başladı. Bu politika çok uzun vadeli olmakla birlikte riski yoktu ve başarı şansı da oldukça fazla idi. (541)

c. Kıbrıs Barış Harekatı (20 Temmuz 1974):

(1) Harekatın Sebepleri:

Yukarıda da izah edildiği gibi Makerios'un göç ettirme ve asimile politikası yavaş da olsa etkili oluyordu. Ancak EOKA'cılarm beklemeye tahammülü yoktu. Yunanistan'da ise "Albaylar Cuntası" denilen cunta yönetimi devam ediyordu. Yunan Cuntası da ENOSİS için izlenecek yol konusunda Makarios ile aynı fikirde değildi. 15 Temmuz 1974 tarihinde Yunanlı subayların komutasındaki "RMMO", Makarios'a karşı bir darbe gerçekleştirdi ve EOKA'cı NİKOS Sampson'u Cumhurbaşkanlığına getirdi. Esas hedefi Türkleri imha ederek kısa sürede ENOSİS'i gerçekleştirmek olan darbe karşısında Türkiye hemen diplomatik girişimlere başladı. Darbeyi fiilen destekleyen ve Kıbrıs Cumhuriyeti'nin anayasasını ortadan kaldıran Yunanistan ile görüşmeye gerek duymayan zamanın Türkiye Başbakanı Bülent Ecevit, diğer garantör ülke İngiltere ile müdahale konusunu görüştü. İngiltere'nin birlikte müdahaleye yanaşmaması üzerine Türkiye Garanti anlaşmasının kendisine tanıdığı tek başına müdahale hakkını kullanmaya karar verdi.

Müdahalenin amacı; Kıbrıs'ta bozulmuş olan barışı tekrar tesis etmek; Kıbrıs Türk Halkının can güvenliğini sağlamak; adaya adil bir düzen getirmek; ENOSİS'e engel olmak ve Türkiye'nin güney emniyetini sağlamak olarak özetlenebilir.

(2) Harekatın İcrası:

Kıbrıs Barış Harekatı iki safhada icra edildi. **Birinci Safha,** 20 Temmuz-14 Ağustos 1974 tarihleri arasındaki dönemi; **İkinci safha ise,** 14 Ağustos 1974 ve sonrası dönemi kapsar.

Birinci safhada çıkan ve inen birliklerle kıyı başı bölgesi; **ikinci safhada ise,** Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti bölgesi ele geçirildi.

(3) Birinci ve İkinci Barış Harekatı Arasındaki Gelişmeler:

(a) Siyasi Gelişmeler:

Muhtelif tarihlerde yapılan diplomatik girişimler neticesinde, taraflar, 22 Temmuz 1974, saat 1700'de Ateşkesi ilan ettiler. Müteakiben Cenevre'de Barış görüşmelerinin yapılmasına karar verildi. İlk toplantı, 25 Temmuz saat 20. 30'da yapıldı ve 27 Temmuz'da kesin ateşkes imzalandı. 30 Temmuz 1974 günü 1 nci Cenevre Konferansı sonuçlandı ve 8 Ağustos'ta tekrar toplanılmasına karar verildi.

8 Ağustos'ta toplanan 2 nci Cenevre Konferansında Türkiye; yeni bir anayasa yapılması, federasyona gidilmesi ve Türklere güvence verilmesi taleplerinde bulundu.

Yunanistan ise, 1960 Anayasası ile kurulan düzene dönülmesini istedi.

---

541. Dr. Yılmaz, Yakın Dünya Harp Tarihi Özetleri, s.78-79; Prof. Esmer, Türk Dış Politikası, c.I s.387-401

Türk tarafının sunduğu çift kontrollü idare ve federal sistemi içeren iki ayrı plan Rum ve Yunan tarafınca reddedildi ve süre istendi.

13 Ağustos saat 2040'da başlayan toplantıda istenen 36 ve 48 saatlik bu süre Türkiye tarafından kabul edilmeyip 14 Ağustos 1974'te 2 nci Barış Harekatı başlatıldı.

(b) Askeri gelişmeler:

14 Ağustos 1974 tarihinde başlayan ve 16 Ağustos günü akşam sona eren İkinci Barış Harekatı neticesinde Türk Birlikleri; doğuda Magosa, batıda Lefke, güneyde Lefkoşa'ya kadar uzanan Kuzey Kıbrıs'ı kontrol altına almayı başardılar. (542)

d. Barış Harekatı Sonrası Gelişmeleri ve Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nin Kurulması:

(1) KTFD'nin Kurulması:

1974 yılında özgürlüğüne kavuşan Kıbrıs Türk Halkı, 13 Şubat 1975 tarihinde KDFD'yi kurdu. Ancak adada hala daha özgürlüğüne kavuşamamış Türkler vardı. Bunlar adanın güney kesiminde kalan Türklerdi. 1975 yılında Cenevre'de Rum ve Türk Temsilcileri arasında yapılan görüşmelerde nüfus değişimi anlaşması yapıldı ve Eylül ayında güneyde kalan 65. 000 Türk'ün kuzeye geçmesi, aynı ekilde kuzeyde kalan Rumlar'dan da isteyenlerin güneye geçmesi sağlandı. 1975 yılında 6 tur süren görüşmelerde başka bir neticeye varılamadı. Daha sonra 12 Şubat 1977 tarihinde Denktaş ile Makarios arasında 4 maddelik bir anlaşmaya varıldı. **Bu anlaşmanın maddeleri şöyle idi:**

(a) Bağımsız, bağlantısız iki toplumlu bir Kıbrıs Cumhuriyeti istiyoruz.

(b) Her toplumun yönetimi altındaki topraklar, ekonomik ve toprak verimliliği ile toprak mülkiyeti ışığında görüşülmelidir.

(c) Dolaşma, yerleşme serbestisi, mülkiyet hakkı gibi prensip meseleleri müzakereye açıktır. Bunların görüşülmesinde iki toplumlu federal sistem ve Türk Toplumu yönünden doğabilecek güçlükler de dikkate alınacaktır.

(d) Federal Hükümetin görev ve yetkileri devletin birliği ve devletin iki toplumlu mahiyetini koruyacak şekilde olacaktır.

(2) KKTC'nin Kurulmasını Gerektiren Olaylar ve KKTC'nin Kurulması:

Makarios'un ölümünden sonra yerine geçen Spiros Kiprianou Türk tarafını tanımadığını ve görüşmeyeceğini beyan etti. Fakat daha sonra dıştan gelen baskılar neticesinde 19 Mayıs 1979 tarihinde Denktaş'la toplantıya katıldı ve bu toplantı sonunda BM. Genel Sekreteri'nce 10 maddelik mutabakat metni açıklandı. Burada verilen en önemli karar toplumlar arası görüşmelere 15 Haziran 1979'da Lefkoşa'da devam edilmesi idi. Bu görüşmeler Rumlar'ın ENOSİS'e açık bir tutum içerisine girmeleri yüzünden çıkmaza girdi.

9 Ağustos 1980 tarihinde taraflar uzun süren çabalardan sonra bir gündem üzerinde mutabık kaldılar ve gündem metnini imzaladılar. Bizzat BM. Genel Sekreterinin özel temsilcisi tarafından okunan bu metin şöyle idi:

542. Dr. Yılmaz, Yakın Dünya Harp Tarihi Özetleri, s.80-87

(1) Maraş'ın belirli esaslar dahilinde iskana açılması,

(2) Anayasa meselesi,

(3) Toprak meselesi,

(4) Pratik önlemler.

Fakat Kipriyanou imzalamış olduğu bu gündemi açıklandığı gün kabul etmediğini açıkladı.

Herşeye rağmen Türk tarafı görüşmede ısrar etti ve 5 Ağustos 1981 tarihinde yapılan toplantıda iyi niyetli ve kapsamlı olarak hazırladığı önlemler paketini Rum tarafına ve BM'ye sundu. **Bu pakette:**

(1) KTFD sınırlarını gösteren bir harita,

(2) Maraş'la ilgili harita,

(3) Anayasa taslağı,

(4) Güvenlik konuları,

(5) Garantiler yer alıyordu. Bu öneriler BM. Genel Sekreterinin özel temsilcisi tarafından olumlu bulundu. Rum tarafı ise Türk önerilerini görüşmeye bile gerek duymadan kabul etmeyeceğini açıkladı. Bundan sonra Rumlar nüfus mübadelesi anlaşmasını tanımadıklarını açıklayarak bütün Rum göçmenlerin evlerine dönmesi gerektiği tezini savunmaya başladılar. Taktikleri ise anlaşma isteyen taraf görünüp KTFD ve dolayısıyla Kıbrıs Türk Halkını ekonomik abluka altında tutmak ve Kıbrıs Cumhuriyeti olarak tanınmanın avantajlarını kullanarak Türkler'i dünyadan tecrit etmekti. Böylece zaman hep Rumlar'dan yana çalıştığından anlaşmazlığı uzatmak suretiyle zaman kazanma yolunu seçtiler.

13 Mayıs 1983 tarihinde BM. Genel Kurulu'nda Türkler'in hakkım gasp ederek işgal ettikleri sandalyenin avantajını kullanarak Türkler'in aleyhine bir karar çıkarttılar. Türk tarafı bu kararı kabul etmedi ve KTF. Meclisi, 17 Haziran 1983 tarihinde Self-Determinasyon hakkının bağımsızlık yönünde kullanılmasına olanak sağlayan bir karar aldı. Daha sonra Rum tarafının Türkler'in görüşme çağrılarını kabul etmemesi ve resmi Kıbrıs Cumhuriyeti sıfatını kullanmakta ısrar etmesi üzerine, KTF. Meclisi 15 Kasım 1983 tarihinde yaptığı toplantıda KKTC'nin kurulmasını oy birliği ile karara bağladı. KKTC'nin Bağımsızlık Bildirisi aynı gün Rauf Denktaş tarafından Saray otelinin balkonundan okunarak bütün dünyaya duyuruldu.

e. Son Gelişmeler:

KKTC'nin ilanından sonra Yunanistan ve Rum tarafı BM. Güvenlik Konseyi'ne başvurdular. Cumhurbaşkanı R. Denktaş'ın ayrıntılı açıklamalarına rağmen Güvenlik konseyi 541 Sayılı kararı ile KKTC'nin ilanını hukuken geçersiz saydı. Türkiye ve KKTC bu kararı tanımadığını açıkladı.

Bundan sonra iki tarafı görüştürüp anlaştırma çabaları devam etti. BM Genel

Sekreteri Perez De Cuellar'ın taraflara sunduğu **"Anlaşma Taslağı"** ve **"Çerçeve Anlaşma Metni"** 21 Ocak 1985 ve 20 Nisan 1986 tarihlerinde Rum tarafınca reddedildi. Sebebi ise, bu taslakta Türkler'e eşit hak tanınması ve ENOSİS'e olanak ta-nınmamasıydı.

Ancak BM. Genel Sekreteri almış olduğu iyi niyet görevi çerçevesinde çalışmalarına devam etti ve her iki tarafla da ayrı ayrı defalarca görüştü. 26 Şubat-2 Mart tarihleri arasında yapılan görüşmelerden bir sonuç çıkmayınca Genel Sekreter Güvenlik konseyine bir rapor sundu ve Güvenlik Konseyi **649 sayılı kararını** aldı. **Bu karar** iki toplumdan oluşan bir Kıbrıs Devleti'nin mevcudiyeti esasına dayalı bir çözüm öngörüyordu. **Amacını ise;** iki toplumun ilişkilerini federasyon, iki toplumluluk ve iki bölgelilik esasına göre düzenleyecek yeni bir anayasa oluşturmak olarak ortaya koyuyordu. Her iki taraf da bu kararı kabul etti. Bundan sonra BM. Genel Sekreteri ve özel temsilcileri iki toplum liderleri ile ayrı ayrı defalarca görüşerek iki toplumun isteklerini içeren 100 maddelik fikirler dizisini ortaya koydular. **Fikirler dizisindeki ana konular şunlardı:**

a. Tam kapsamlı amaçlar,

b. Yol gösterici prensipler,

c. Federasyonun anayasal yönleri,

d. Güvenlik ve garanti,

e. Toprak düzenlemeleri,

f. Göçmenler,

g. Ekonomik güvence ve gelişmeler,

h. Geçici düzenlemeler.

BM Güvenlik Konseyi 10 Nisan 1992 tarihinde aldığı 750 sayılı kararla tarafları "Fikirler Dizisi" çerçevesinde görüşmelerde bulunmak üzere New York'a davet etti. Haziran ayında yapılan görüşmelerin birinci turunda Rum tarafının isteği olan toprak sorunu görüşüldü ve BM. Genel Sekreteri yetkisi olmamasına rağmen bir harita ortaya koydu. Denktaş ise verebileceği en fazla taviz olan 29 (+)'dan aşağıya inemeyeceğini belirtti.

İkinci tur görüşmenin gündem maddesi ise yine Rumların isteği olan göçmenler konusu idi ve Genel Sekreter yine Rum yanlısı tutumu ile 100. 000 Rum'un kuzeye yerleştirilmesini istedi. Böylece hiçbir ilerleme sağlanamadı ve görüşmelere 26 Ekim 1992'de devam edilmek üzere ara verildi. Görüşmeler neticesinde Genel Sekreterin verdiği rapora istinaden Güvenlik konseyinin aldığı 774 sayılı karar ise Türk tarafının aleyhine idi. Buna rağmen Türk tarafı görüşme sürecinden ayrılmayarak Newyork'a tekrar gitti. Bu kez anayasa ve garantiler konusu ele alındı ve Rum tarafının Türklerin güvencesini azaltıcı tedbirler üzerinde durması ve Türklerle eşit şartlarda ortaklığa yanaşmaması sonucu bir ilerleme sağlanamadı. Görüşmelere ileriki bir tarihte devam edilmek üzere ara verilmesine rağmen Rum Yönetimi Lideri Vasiliu Newyork'tan ayrılmayarak Güvenlik Konseyinden çıkacak olan kararın Türkler aleyhine olmasını sağlamaya çalıştı. Genel Sekreter Boutras Gali'nin de çabaları sonucu Güvenlik Konseyinden çıkan 789 sayılı karar Türk tarafının kesinlikle kabul edemeyeceği bir karardı. Nitekim KKTC ve Türkiye bu kararı kabul etmediklerini açıkladılar.

789 sayılı karar Rum tarafındaki Başkanlık seçimlerinden sonra Mart 1993'te tarafları tekrar görüşmeye çağırıyor ve KKTC aleyhindeki BM kararlan ile KKTC'nın ve Türkiye'nin kabul etmediği Galli haritasına atıf yapıyordu.

Bu arada Rum tarafında seçimler yapıldı ve ENOSİS tarafları EOKA'cıların ve kilisenin desteklediği G. Klerides Rum yönetimi lideri oldu. Mart ayı sonunda Newyork'ta yeni görüşmeler yapıldı. Ancak "Fikirler Dizisi"ni kabul etmeyen ve seçim kampanyası boyunca bütün Rum göçmenlerinin evine döneceğini söyleyen Kle-rides ile nasıl bir sonuç alınacağı, ümitsizliğe yönelik bir görüntü verdi.

Ancak seçim sonrası Klerides, Denktaş ile Newyork'ta biraraya geldiler. Görüşmede; BM. Fikirler Dizisi'nin bağlayıcı olmadığını kabul ettiler. Görüşmelerin Adada devamı konusunda prensip kararına vardılar ve Nisan ayı ortalarından itibaren de Adadaki görüşmelere başlandı. Ancak, bu görüşmelerden de sorunu temelinden çözecek neticeler ortaya konulamadı.

Temmuz 1997'de Avrupa Topluluğu'nun Güney Kıbrıs Rum kesimini üyeliğe alma yönündeki kararı, sorunun çözümünü daha da güçleştirdi.

Türkiye ile Yunanistan arasındaki diğer önemli anlaşmazlık konuları ise; Eğe adalarının silahlandırılması, Kıta Sahanlığı, Hava Sahası, Fır Hattı gibi temel sorunlardır. (543)

Sonuç olarak; geçmişte olduğu gibi 2000'li yıllarda da Türkiye'nin **"Güvenlik Sorunları"nın** devam etmekte olduğu görülür. Çeşitli nedenlerden kaynaklanan bu sorunları üç grupta toplamak mümkündür. Bunlardan **Birincisi**: İmparatorluğun tasviyesinden kaynaklanan sorunlardır. **İkincisi**: Uluslararası ittifaklardan ve güç dengelerinden doğan sorunlardır. **Üçüncüsü**: Ülkenin coğrafyasından kaynaklanan sorunlardır.

Türkiye, her devirde olduğu gibi bu sorunlara da yüksek devlet tecrübesi ve laik cumhuriyetin faziletleri ile milli menfaatlerine uygun çözüm yolları bulmakta ve bulmaya da devam etmektedir.

YEDİNCİ BÖLÜM

BLOKLAR'DA YAPI DEĞİŞİKLİĞİ VE YUMUŞAMAYA (DETANT) DOĞRU

A. DÖNEMLER VE ÖZELLİKLERİ

1. Genel:

İkinci Dünya Savaşı sonundan 1991'de Sovyetler'in dağılmasına ve Doğu Bloku'nun çöküşüne kadar geçen sürede, dünya, üç önemli dönem geçirdi. **Bunlar:**

a. Soğuk Savaş dönemi (1945-1960);

b. Ara Dönem (Yumuşamaya Geçiş Dönemi (1960-1970);

c. Yumuşama Dönemi (1970-1990)'dir. (544)

543.Dr. Yılmaz, Yakın Dünya Harp Tarihi Özetleri, s.88-91; Milliyet Gazetesi, 26 Mart 1987, s.11; Kıbrıs Sempozyumu; Harp Akademileri, 1-2 aralık 1997, İstanbul, 1998

544.Prof. Armaoğlu, 20. Yüzyıl Siyasi Tarihi, Ankara1983, s.537

Ara Dönem'in başlıca özelliği; soğuk savaşı hatırlatacak mahiyette çatışma ve anlaşmazlıkların ortaya çıkmasına rağmen, milletlerarası ilişkilerde yumuşak bir yapının geliştirilmesi ve bunun çeşitli platformlarda kendini göstermiş olmasıdır.

Gelişmelere rağmen dünyanın çok kutuplu bir yapıya kavuşması hemen mümkün olmamıştır. Özellikle 1962 Küba Buhranı'nın gelişmelere etkisi belirleyici olmuş ve tarafların buhranları daha gerçekçi yönde ele almaları açısından bir dönüm noktası teşkil etmiştir.

1960-1970 arası döneminin en önemli gelişmelerinden biri de Üçüncü Dünya; Asya-Afrika Bloku; Asya-Afrika-Latin Amerika grubu; Tarafsızlar ve Bağlantısızlar gibi gruplaşmaların ortaya çıkmasıdır. (545)

Sonuç olarak bu dönemin önemli olayları arasında: Küba Buhranı: Silahsızlanma Çabaları; Bandung'tan Bağlantısızlığa; Doğu Bloku içindeki Gelişmeler ve Arap-İsrail savaşları yer alır.

2. Küba Buhranı:

Fidel Castro, 1959'da diktatör Fulgencio Batista hükümetini devirerek Küba'nın yönetimini ele geçirdi. Fidel Castro, ülkede vaad ettiği seçimleri yapmayarak keyfî bir yönetim sistemi uygulamaya başladı. Muhtemel bir Amerikan müdahalesine karşı da ihtiyacı olan desteği komünist bloku ülkelerden aramağa başladı. Bunun üzerine 1960 yılı yaz aylarından itibaren Amerika'nın Küba siyaseti sertleşmeye başladı. Birleşik Devletler Küba şekerine geçici bir ambargo koydu ve 21 üyeli Amerikan Devletleri Örgütü'nden (OAS) Küba'nın hareketlerini kınamalarını istedi. OAS bu olayda Castro rejimini doğrudan suçlamamakla birlikte, Castro'yu desteklemesi sebebiyle Sovyetler'in batı yarım küresine müdahalesini kınadı.

John F. Kenndy'nin Kasım 1960'da Amerikan Cumhurbaşkanlığı'na seçilmesiyle Amerika-Küba ilişkileri daha da gergin bir döneme girdi.

1961 Nisan'ında, bir grup Küba'lı mülteci ülkelerine saldırarak Castro'yu devirmek için başarısız bir girişimde bulundu. Bu saldırıya hiç bir Amerikalı asker katılmamakla birlikte, Amerikan Hükümeti mültecilere eğitim ve yardım sağlamıştı. Girişim Ei-senhower yönetiminin son zamanlarında planlanmış olmakla birlikte tüm sorumluluğu, bu harekatın yürürlüğe konmasına izin vermiş olması nedeniyle, Cumhurbaşkanı Kennedy yüklendi.

1962 Ekim'inde, Castro hükümetinin, Sovyetler Birliği'ne Küba topraklarına gizlice saldırı füzeleri yerleştirmesine izin vermesi, dünya kamuoyunu dehşete düşürdü. Sovyet teknisyenlerinin denetiminde olan bu üsler, Kuzey ve Güney Amerika'nın belli başlı şehirlerine nükleer füzeler atabilecek nitelikteydi. Birleşik Devletler bu üslerin derhal sökülmesini istedi ve Küba'ya sevk edilmekte olan saldırı nitelikteki bütün askeri malzemeyi abluka altına aldığını ilan etti. Amerikan Devletleri Örgütü (OAS) bir muhalefetle karşılaşmaksızın 20 oyla aldığı bir kararla üye ül-

545.Prof. Armaoğlu, 20. Yüzyıl Siyasi Tarihi, 1995, s.537-623

kelere Küba'ya saldırı silahları sevkıyatına engel olunması tavsiyesinde bulundu. İki hafta süren gergin bir havadan sonra Sovyet hükümeti üslerini söküp füzeleri Sovyetler Birliği'ne geri götürmeyi kabul etti. (546)

3. Silahsızlanma Çabaları:

Kennedy yılları nükleer denemeleri sınırlandıran anlaşmanın imzalanmasına da tanık oldu. Fakat Berlin Duvarı'nın yükseldiği 1961 Ağustos'unda, Sovyetler Birliği atmosferde nükleer silah denemelerine yeniden başlayacağını açıklayarak, üç yıl önce Sovyetler Birliği, ingiltere ve Birleşik Devletler arasında atmosferik denemeler üzerindeki moratoryumu sona erdirdi, 1 Eylül tarihinde Sovyetler atmosferde bir dizi nükleer denemeye başladılar. Bunlar gibi denemeler geniş miktarlarda radyoaktif yağışlar meydana getirdi ve bütün dünyada gelecek kuşaklar için genetik tehlike korkusunu yarattı.

Moratoryumun bozulmuş olmasına rağmen, Cumhurbaşkanı Kennedy, Sovyetler Birliği'ne, gelecekteki bütün denemelerin yasaklanmasını güvence altına alacak uluslararası bir denetimi sağlayacak anlaşmayı imzalaması için ısrar etti. Öneri reddedilince Birleşik Devletler de etkin bir caydırıcı gücü sürdürebilmek iç, kendisinin de atmosferde denemeler yapmaktan başka seçeneği ol madiğim açıkladı. Birleşik Devletler Hükümeti, bununla birlikte özel bir Silah Kontrolü ve Silahsızlanma Kurumu meydana getirip bir deneme yasağı antlaşmasını sağlama çabalarını sürdürerek silah yarışına son verme çalışmalarına devam etti.

Bu çabalar 1963 Temmuz'unda meyvesini verdi ve Birleşik Devletler, İngiltere ve Sovyetler Birliği uzayda nükleer denemeler yapmamak üzere bir anlaşmaya vardılar. Aynı yılın sonuna kadar 107 ülke antlaşmayı imzaladı. Yeraltı denemeleri konusu ise daha sonraya bırakıldı, çünkü Sovyetler Birliği bu gibi denemeleri kesin olarak saptayacak yerinde denetimi reddetmeye devam ediyordu.

Bazı gözlemcilere göre, Sovyet hükümetinin kısmi bir nükleer deneme yasağı antlaşmasını kabule yanaşması nedenini Küba'daki füze bunalımında aramak gerektiğine inanıyorlardı. Bu bunalım dünyayı nükleer savaşın eşiğine getirmişti. Bir kaza ya da yanlış anlamanın nükleer bir savaşa yol açması olasılığına karşı bir önlem olarak Washington'da Beyaz Saray ile Moskova'da Kremlin arasında direkt bir teleks hattı kuruldu Bu hat halk arasında **"sıcak hat"** olarak tanınmaktadır

Kaza sonucu çıkacak bir savaş ve atmosferin kirlenmesine karşı alınan önlemler Amerikan-Sovyet ilişkilerine **yeni bir yaklaşımı** yansıtmaktadır 1963 Haziran'ında, Washington'daki Amerikan Üniversitesinde yaptığı dikkate değer bir konuşmada Cumhurbaşkanı Kennedy, soğuk savaş buzlarının çözülmesini önerdi ve şu görüşlere yer verdi. İşlerimizi o şekilde yürütmeliyiz ki, gerçek bir banşı kabul etmek Komünistlerin kendi çıkarlarına olsun En önemlisi, hayati çıkarlarımızı savunurken, nükleer devletler düşmanı küçük düşürücü bir geri çekilme ile nükleer savaş arasında bir seçim yapmaya zorlayacak karşılaşmalardan kaçınmalıdırlar Bunun için, Amerika'nın silahları kışkırtıcı değildir, dikkatle kontrol edilmektedir, caydırıcı amaçlıdır ve seçici kullanım olanağına sahiptir. Silahlı Kuvvetlerimiz barışa adanmıştır ve kendilerine hakim olma disiplinine sahiptirler Birleşik Devletler, bütün dünyanın bildiği gibi, hiç

546. Amerikan Tarihinin Ana Hatları, s. 164-167

bir zaman savaşı başlatan olmayacaktır" Cumhurbaşkanı sözlerine son verirken, **Amerika'nın enerjilerini "yoketme stratejisine değil, barış stratejisine"** yönelttiğini ifade etmiştir (547)

Silahsızlanma Konusunda Bir Dizi Antlaşma Yapılmış Olup, bunların En önemlileri Şöyle Sıralanabilir:

a. l Temmuz 1968'de Amerika, İngiltere ve Rusya arasında imzalanan ve daha sonra 50 devletin daha katıldığı, "**Nükleer Silahların Yayılmasını Önleme"** antlaşması

b. "11 Şubat 1971'de imzalanan ve deniz dibinde, okyanus tabanında ve okyanusun yeraltında, nükleer silahlarla diğer kitlesel tahrip silahlarının yapımım, kullanılmasını, depolanmasını ve denenmesini ve fırlatma rampaları inşasını yasaklayan **"Deniz Yatağı Antlaşması".**

c. "10 Nisan 1972 tarihli, **Bakteriyolojik** (Biyolojik) ve Toksit silahların geliştirilmesini, üretimini ve depolanmasını yasaklayan ve mevcutların dokuz ay içinde yokedilmesini öngören anlaşma. "

d . "Amerika ile Sovyet Rusya arasında imzalanan ve yeraltında 150 kilotondan daha güçlü nükleer silah denemesi yapılmasını yasaklayan ve **"Eşik" Antlaşması** adını alan 3 temmuz 1974 tarihli antlaşma " Bu antlaşmaya göre taraflar, ayrıca bütün yeraltı denemelerinin durdurulması hususunda bir anlaşmaya varmak için görüşmelerini sürdürmeye karar vermişlerdir

Görüldüğü gibi, bakteriyolojik silahlar anlaşması hariç tutulursa, diğer bütün anlaşmalar, karada, havada, suda, yeraltında, denizlerin dibinde ve uzayın gezegenlerinde, nükleer silahların denenmesini, yapımını ve kullanılmasını yasaklamaktadır. Başka bir ifade ile, nükleer silahların kullanılamayacağı alanlar tespit edilmiştir Bu konunun diğer bir yönü de, alanlarla ilgili ilk anlaşma, l Eylül 1959'da, Arjantin, Avustralya, Belçika, Şili, Fransa, Japonya, Yeni Zelanda, Norveç, Güney Afrika Birliği, Sovyet Rusya, İngiltere ve Amerika arasında imzalanan Antartika (Güney Kutbu) Antlaşması'dır Bu antlaşmaya göre" 60 ncı Güney Enlemi ile Güney Kutbu noktası arasında kalan bölgelerin askeri maksatlarla kullanılması, bu bölgelerde asker ve silah bulundurulması, nükleer deneme yapılması ve nükleer silah stoku yapılması yasaklanmaktadır Böylece hiçbir devlet Antartika üzerinde egemenlik iddia edemeyecek ve Antartika ancak barışçı maksatlarla kullanılacaktır (548)

4. SALT-I Antlaşması:

Tüm bu yasaklamalar nükleer silahların kullanılma alanları ile sınırlı idi. Dolayısıyla bir nükleer silahsızlanma söz konusu değildi. İşte Birleşik Amerika ve Sovyet Rusya, bu antlaşmaların ardından SALT-I antlaşmasını imzalayarak, nükleer silahsızlanma veya nükleer silahların sınırlandırılması yolunda önemli bir adım attılar. Bu gelişmeler, uluslararası ilişkilerde bir yumuşama ortamı yarattı ve SALT görüşmelerinin arkasından Helsinki Deklerasyonu geldi.

---

547. Amerikan Tarihinin Ana Hatları, s. 170-171

548.Silahların Kontrolü ve Silahsızlanma Konuları, Genkur.Yay.1989, s.1-9; Prof. Armaoğlu, 20. Yüzyıl Siyasi Tarihi, 1995, s.639-640

17 Kasım 1969'da, Sovyet Rusya ile A. B. D. arasında başlayan **Stratejik Silahların Sınırlandırılması** (SALT) **görüşmeleri** iki buçuk yıl kadar sürdü. Bu süre içinde tartışmaların ağırlık noktasını, "Stratejik Füzeler denen, kıtalararası Balistik Füzeler ile Denizaltılardan atılan Balistik Füzeler (SLBM) teşkil etti. Bunlara saldırgan füzeler denilmekteydi ve bilhassa kıtalararası füzeler (ICBM) içinde MIRV denen çok başlıklı ve her nükleer başlığın aynı hedefe yöneltilebildiği füzeler vardı. Bu saldırgan füzeler konusunda kesin bir antlaşma yapılmayıp, ancak bir "geçici" antlaşma gerçekleştirilebildi.

Buna karşılık, füze-savar füzeler denen savunma füzelerinin sınırlandırılmasında kesin bir antlaşmaya varılabildi.

Bu iki çeşit füzeleri kapsayan SALT-I Antlaşması, 26 Mayıs 1972'de Moskova'da A. B. D. Cumhurbaşkanı Richard Nixon ile Sovyetler Birliği Komünist Partisi Genel Sekreteri Leonid Brejhnev arasında imzalandı.

Füze-Savar-Füzeler konusundaki anlaşmaya göre; taraflar, kendi başkentlerinin 150 kilometrelik bir alanı içinde 100 adetten fazla füze-savar-füzeye sahip olmayacaklardır. Keza, bu füzelerle ilgili radarların sayısı da iki büyük ve 8 küçük radar olarak sınırlandırılacaktır. Süresiz olan 16 maddelik bu anlaşmaya göre, taraflar, başka devletlere bu füzelerden vermeyecekleri gibi, başka ülkelerde bu füzelerin rampalarından kurmayacaklardır.

"Saldırgan" olarak ifade edilen kıtalararası füzeler (ICBM ve (SLBM) konusunda ise, beş yıl süreli 8 maddelik bir "geçici anlaşma" imzalanmıştır. Bu anlaşma ile taraflar, 1 Temmuz 1972'den itibaren, ICBM olsun, SLBM olsun, yeni kıtalararası füze yapmamayı taahhüt ediyorlardı. Bununla birlikte, bu füzelerin de kesin olarak sınırlandırılması hususunda bir anlaşma yapmak için müzakerelere aktif olarak devam edeceklerdi.

Geçici Anlaşma'ya **ek olarak imzalanan bir Protokol ise,** denizaltılardan atılan füzelere bir sayı sınırlaması getiriyordu. Buna göre de, Amerika, 44 füze denizaltısından ve bu denizaltılarda 710 balistik füze rampasından fazlasına; Sovyet Rusya ise, 62 füze de-nizaltısından ve bu denizaltılarda 950 füze rampasından fazlasına sahip olamayacaktı. Aslında, Amerika aleyhine olan bu farklılık, Amerika'nın kendi denizaltılarının ve kıtalararası füzelerinin teknolojik üstünlüğüne güvenmesinden ileri gelmekteydi.

Füze-Savar-Füze'lerde anlaşmanın kolay yapılmasının ve bu füzelerin sadece başkentlere inhisar ettirilmesinin sebebi, ABM sisteminin çok karmaşık ve pahalı olmasından ve ayrıca, saldırgan füzeleri havada yakalama yeteneğinin de çok fazla olmamasından ileri gelmekteydi.

SALT-I Antlaşması, Amerika ile Sovyet Rusya arasındaki münasebetlerde gerçekten bir dönüm noktası olmuştur denebilir. Şüphesiz bu iki süper-devlet arasında bir çok konularda görüş ayrılıkları ve zaman zaman çatışmalar bundan sonra da devam etmiştir. Ne var ki, her ikisinin de bu anlaşmazlıklara, görüş ayrılıklarına ve hatta çatışmalara yaklaşımları, bunları şiddetlendirmek değil, aksine gerginliklere sebep olmadan çözümlemek, buhranları kontrol altına almak şeklinde olacaktır. Nitekim, Amerika ve Sovyet Rusya, SALT-I Antlaşmasını imzaladıktan üç gün sonra, 29 Mayıs 1972'de Moskova'da imzaladıkları protokol ile iki ülke arasındaki temel ilkeleri tesbit ve ilan etmişlerdir.

"12 ilkeyi ihtiva eden bu belgeye göre, her iki taraf, nükleer cağda barış içinde bir arada yasamadan başka alternatif olmadığını kabul ederek, aralarındaki münasebetlerin tehlikeli boyutlara varmasını önlemeye; birbirleri aleyhine avantaj sağ-

lamamaya; karşılıklı çıkarları konusunda birbirlerine devamlı temas halinde olmaya; stratejik silahlar da dahil olmak üzere tam ve genel bir silahsızlanma için çaba harcamaya; aralarında ticari ve ekonomik, teknik ve teknolojik işbirliğini arttırmaya; kültürel münasebetlerini geliştirmeye; dünya meselelerinde birbirinden daha üstün bir durum elde etmemeye ve bütün devletlerin egemen eşitliğine saygı göstermeye çalışacaklardı. "(549)

5. SALT-II Antlaşması:

21 Kasım 1972'de Cenevre'de başlayan SALT-II görüşmeleri, oldukça zor dönemlerden ve tartışmalardan geçtikten sonra 18 Haziran 1979'da Viyana'da Jimmy Carter ile Leonid Brejnev arasında imzalanabildi.

SALT-II Antlaşmasında, hem Amerika ve hem de Sovyetler Birliği, l Kasım 1978 tarihi itibarıyla sahip bulundukları bütün stratejik füzelerle, uzun menzilli yani stratejik bombardıman uçaklarının miktarlarını bir memorandumda ortaya koydular. Stratejik uçaklarda birinci planda gelenler, Amerika için B-52 ve B-1 uçakları ile, Sovyetler için Backfire denen Tu-22 M ağır bombardıman uçakları idi.

Diğer taraftan tüm bu antlaşması, hem kıtalararası füzelerin (ICBM), hem denizaltılardan atılan füzelerin (SLBM) ve hem de çok başlıklı olup her başlığın bağımsız olarak ayrı hedefe gidebildiği füzelerin (MIRV) tarifleri yapılmış, spesifıkasyonları belirtilmiş ve her çeşit füzenin de miktar sınırlaması yapılmıştır.

SALT-II Anlaşmaları, 1922 Washington ve 1930 Londra deniz silahsızlanmaları anlaşmalarından beri, son 50 yıl içinde gerçekleştirilmiş bir silahsızlanma anlaşması idi. Asıl önemli tarafı ise, stratejik ve dolayısıyla uzun menzilli nükleer silahlan sınırlaması idi. Fakat, SALT-II Antlaşması yürürlüğe giremedi. SALT-II Amerikan kamu oyunda ağır tenkitlere uğradı. Bu tenkitler gerek Kongre'den ve gerekse uzman çevrelerden gelmekteydi. Bu tenkit ve gelişmeler sonunda, Amerika, stratejik üstünlüğü Sovyetlere kaptırdı. Gelişmeler öyle bir duruma geldi ki, Kongre'nin SALT-II'yi tasdik etmesi şüpheli bir görünüm kazandı.

Bu sırada, Sovyetler bir hata yaptılar ve 1979 Aralık ayı sonundan itibaren Afganistan'ı işgal etmeye başladılar. İşgal hadisesi üzerine, Amerika SALT-II Antlaşmasını tasdik etmekten vazgeçti. Çünkü Afganistan'ın Sovyetler tarafından işgali, Orta Doğıa'da, en az stratejik silahlar anlaşması kadar önemli bir stratejik değişiklik yapmaktaydı. Kaldı ki, Sovyetlerin Afganistan'ı işgali Amerikan kamu oyunda, detant ve silahsızlanma konusunda Sovyetler'in samimi olmadığı ve yumuşamayı kendi yayılma ve genişleme tasarıları için müsait bir fırsat olarak gördüğü şeklinde değerlendirildi. Netice olarak, SALT-II doğmadan değil, ama doğduktan biraz sonra, çok kısa bir ömürle sona erdi. (550)

SALT-II Antlaşması, Amerikan kongresi tarafından onaylanmayınca, yürürlüğe konulamadı. Bununla birlikte, iki ülke arasındaki görüşmeler 1982 yılından itibaren tekrar gündeme geldi. Bu sırada Nükleer silahsızlanma konusunda Helsinki'de de benzer görüşmeler başlatıldı. (551)

---

549. Silahların Kontrolü ve Silahsızlanma Konuları, Genkur.Yay.1989, s.2-4; Prof. Armaoğlu, 20. Yüzyıl Siyasi Tarihi, 1995, s.640-643
550. Silahların Kontrolü ve Silahsızlanma Konuları, Genkur.Yay.1989, s.2-32; Prof. Armaoğlu, 20. Yüzyıl Siyasi Tarihi, 1995, s.646-647
551. Amerikan Tarihinin Ana Hatları, s.181

B. ÜÇÜNCÜ BLOK'UN ORTAYA ÇIKIŞI (BANDUNG'TAN BAĞIMSIZLIĞA)

1. Genel:

1960'ların başından itibaren, **milletlerarası plotikanın yeni bir faktörü,** Doğu ve Batı bloklarının dışında **"Bağlantısızlık"** adı ile yeni bir hareketin ve yeni bir uluslararası gruplaşmasının ortaya çıkmasıdır. Bu hareket, çeşitli şekillerde başlayıp geliştiği için Üçüncü Dünya, Asya-Afrika Bloku, Tarafsızlar veya Bağlantısızlar Bloku gibi isimler almıştır. Tüm bunların başlangıç noktası ise, Nisan 1955'de Endonezya'da toplanan Bandung Konferansı'dır.

Bandung Konferansı, daha önce Hollanda'nın bir sömürgesi durumunda bulunan Endonezya'nın 1945-1949 yılları arasında vermiş olduğu bağımsızlık mücadelesi neticesinde bu ülke tarafından ortaya atılan bir gelişmedir. Endönezya'mn teşebbüsleri neticesinde yine bu ülkenin Bandung şehrinde yapılan bahsekonu konferans Asya-Afrika Konferansı adını almıştır. Gerçekten de, 1955'li yıllarda Asya'da hemen hemen hiç bir sömürge durumunda ülke bulunmazken Bandung Konferansı'na katılan 29 ülkeden, ancak altı Afrika ülkesi bağımsız statüde bulunuyordu Bunla Mısır, Habeşistan, Ghana, Liberya, Libya ve Sudan idi.

Konferansın amacı; yeni bağımsızlıklarını kazanan Afrika ve Asya ülkelerinin, Amerika ve Sovyet Rusya gibi iki büyük güç karşısında varlıklarını korumak için bir birlik ve dayanışma sağlamaktı.

Bu hareket, başlangıçta düşünüldüğü gibi, bir Asya-Afrika hareketi ile sınırlı kalmayıp, bunun yerine daha geniş çapta olmak üzere, milletlerarası politikada bir **"Bağlantısızlık"** akımı ortaya çıkmıştır.

Bağlantısızlığın, yani hiçbir bloka veya askeri ittifaka bağlı olmama hareketinin, ilk teşkilatlanması, Yugoslavya lideri Tito ile Mısır Başbakanı Nasır'ın teşebbüsü ile 1961 yılında olmuştur. Bu iki liderin teşebbüsü ile 1-6 Eylül 1961 tarihlerinde Belgrad'da 25 tarafsız ve bağlantısız ülkenin katılması ile bir konferans toplandı. Toplantının sonunda 27 **maddelik bir Deklarosyan ile,** Amerika ve Sovyet Rusya'ya hitaben bir Barış Çağrısı yayınlandı.

Deklarasyonda; her türlü kolonileşme ve sömürgeciliğe karşı geliniyor; sömürgelerin bağımsızlık hareketlerinin desteklenmesi isteniyor; bilhassa Kongo, Angola, Cezayir'in bağımsızlık hareketleri destekleniyor; Güney Afrika Cumhuriyeti'ndeki ırkçı ayırım mahkum ediliyor; Filistin Arap halkının tüm haklarının tanınması, yabancı üslerin kaldırılması, genel ve tam bir silahsızlanma, bütün nükleer silahların yasaklanması, büyük devletlerin en kısa zamanda bir silahsızlanma anlaşması imzalamaları ve Çin'in Birleşmiş Milletlere kabulü isteniyordu. **Barış** Çağrısı'nda ise, Konferansın, o günkü milletlerarası durumdan duyduğu kaygı ve endişe ifade ediliyordu.

Bağlantısızların ikinci toplantısı, 5-10 Ekim 1964'te Ka-hire'de yapıldı ve 9500 kelimelik **"Barış ve Milletlerarası İşbirliği** Programı" yayınlandı. **Bu program;** bütün ülkelerin, nükleer silahlardan vazgeçmesini, bütün yabancı üslerin tasfiyesini, devletlerin birbirlerinin iç işlerine karışmamalarını, yeni sömürgecilik ve emperyalizme karşı çıkılmasını ve bu arada da Kıbrıs'a self-determinasyon hakkının tanınmasını istiyordu. Ancak, bu program'ın yayınlandığı tarihte Kıbrıs Rumları, Türk toplumuna yaptıkları saldırılar ve katliamlar ile Kıbrıs Cumhuriyetini fiilen sona erdirmiş bulunuyorlardı. Buna rağmen, Bağlantısızların Kıbrıs için **"Self-determination"** hakkından söz etmeleri, politik oyunların ne derece içinde olduğunu gösteren müsbet bir örnektir.

Bağlantısızların üçüncü toplantısı; "Zirve" toplantısı olarak, 8-10 Eylül 1970'de Zambia'nın başkenti Lusaka'da yapıldı ve buna 54 ülke katıldı. Zirvenin sonunda altı tane karar alındı ki, bunların en önemlisi de "Barış, Bağımsızlık, İşbirliği ve Milletlerarası Münasebetlerin Demokratizasyonu üzerine Lusaka Deklerasyonu"dur. Bu deklarasyonda açıklananlar, daha öncekilerle ve daha sonra söylenecekler ile fazla bir farklılık göstermemektedir.

Bağlantısızlar, günümüze gelinceye kadar, belirli dönemlerle yaptıkları toplantılarda aldıkları kararlarla, milletlerarası politikaya ve onun aktüel meselelerine tesir etmeye ve gelişmelere kendi düşüncelerine göre istikamet vermeye çalışmaktadırlar.

Bağlantısızların mücadeleleri sonucunda ortaya çıkan gelişmelerden en önemlileri; Afrika Birliği Teşkilatı ve İslam Konferansıdır. (552)

2. Afrika Birliği Teşkilatı:

1955 Bandung Konferansı sırasında Afrika'da 5 bağımsız devlet mevcut iken, Mayıs 1963'de Afrika Birliği Teşkilatı kurulduğunda bu miktar 31 rakamına ulaşmış idi.

Bu devletler bağımsızlıklarını aldıkları sırada, Batılı sömürgeci devletler hala Afrika'dan tamamen çekilmemişlerdi. Diğer taraftan, yine bu devletler, Batı'nın şu veya bu şekilde kendilerini tekrar nüfuz veya kontrolü altına almasından korkmaktaydılar. Bu durum karşısında Batı'ya karşı denge unsuru olabilecek kuvvet ise, Sovyet Rusya'nın liderlik ettiği milletlerarası komünizmin emperyalizmi idi.

Gelişmeler karşısında, yeni bağımsız olan Afrika ülkeleri, bloklardan kendilerini uzak tutabilmenin çaresini biraraya gelmede ve bir Afrika Birliğinin teşekkülünde gördüler.

Bu çabalar ve zaruretler sonucu, 31 Afrika ülkesinin temsilcileri (çoğu devlet başkanları), 22-24 Mayıs 1963'de, Afrika'nın en eski bağımsız ülkesi Habeşistan'ın başkenti Addis-Abada'da toplanarak, Afrika Birliği Teşkilatı'nı kurdular ve Birliğin 33 maddelik bir Anayasası'nı da kabul ettiler.

Afrika Birliği Teşkilatı üyesi devletler, bloklar karşısında Afrika'nın kişiliğini korumayı, aralarında çıkacak anlaşmazlıkları ve meseleleri büyük devletlerin müdahalesine imkan vermeyecek şekilde çözümlemeyi ve büyük devletleri Afrika kıtasından uzak tutmayı amaç edinen prensiplerde görüş birliğine vardılar.

Böylece, Afrika Birliği Teşkilatı, Afrika kıtasını bloklar politikasının dışında tutarak Afrika'ya ayrı bir kişilik verme amacını hayata geçirme yolunda ilerlerken, 1963'den yani kuruluşundan sonra, Bağlantısızlığın sağladığı hızlı gelişmelere katılarak, Bağlantısızların mühim bir unsuru haline gelmeye başladılar. (553)

3. İslam Konferansı:

Bağlantısızlar içinde ayrı ve mühim bir grubu da, İslam ülkeleri ve bunların oluşturduğu İslam Ülkeleri Konferansı teşkil etmektedir.

İslam Konferansı, bir Bandung, bir Bağlantısızlar ve bir Afrika Birliği Teşkilatı'ndan çok farklı bir şekildi? ortaya çıkmışlardır. Diğer bir ifade ile İslam ülkeleri, Bağlantısızlık hareketi içinde mühim bir nüfuz ve etkinliğe sahip olmuşlardır.

552. Prof. Armaoğlu, 20. Yüzyıl Siyasi Tarihi, 1995, s.624-627
553. Prof. Armaoğlu, 20. Yüzyıl Siyasi Tarihi, 1995, s.628

İslam Konferansının ortaya çıkışı tamamen İsrail ile ilgili olup, ilk toplantısını yaptığı 1969 yılından bugüne kadar da, toplantılarının ve çalışmalarının ağırlık noktasını genellikle İsrail meselesi teşkil etmiştir.

israil işgali altındaki Kudüs'te, Müslümanların kutsal yerlerinden olan El-Aksa Camiinde, 21 Ağustos 1969 akşamı bir yangın çıkmış ve camide bazı hasarlar meydana gelmiştir. Bu olay, Arap ve Müslüman dünyasını harekete geçirmiştir. Arap dünyası bu yangını israil'in kasden çıkarttığa görüşünde birleşmiştir. Fakat kısa sürede, yangının, Deniş Michael Rohan adında Avustralyalı aşırı dinci biri tarafından çıkarıldığı anlaşılmıştır.

Yangın haberi üzerine Amman, Bağdat, Şam, Kahire ve diğer Arap başkentlerinde, Israile karşı **"Cihad",** yani **"kutsal savaş"** ilan edilmesini isteyen gösteriler yapılmıştır.

Ürdün Kralı Hüseyin de Arap Birliği liderlerine mesajlar göndererek, hemen bir "Arap Zirvesi" yapılmasını istemiştir. Bunun üzerine Arap Birliği Dışişleri Bakanları 25 Ağustos 1969'da Ka-hire'de toplanmışlardır. Fakat, bu toplantıda bir Arap Zirvesi'ne değil "İslam Zirvesi"ne karar verilmiştir. İslam Zirvesi fikri Suudi Arabistan'dan gelmiştir. Ürdün ise, bir Arap Zirvesi'ni İsrail'e karşı daha müessir bir tedbir olarak görmüştür.

İslam Zirvesi, 22-25 Eylül günlerinde Fas'ın başkenti Rabat'da toplandı. Zirveye 36 Müslüman ülke davet edildi, ancak Türkiye'de dahil 25 ülke katıldı. Zirveye, Filistin Kurtuluş Örgütü davet edilmediği için Irak; Fas ile diplomatik münasebetleri olmadığı için de Suriye zirve'ye iştirak etmediler.

Zirve sonunda yayınlanan kararlarda; İsrail'in Kudüs'ten çıkması ve Kudüs'e, 1967 Haziran'ından önce 1300 yıldır devam eden statüsünün iadesi ile İsrail'in 1967 Haziran savaşında işgal ettiği Arap topraklarından çekilmesi istendi. Konferansta ayrıca, israil'i tanımış olan devletlerin, İsrail ile diplomatik münasebetlerini kesmeleri görüşüne de yer verildi ise ele, Türkiye ve İran ile Mali, Moritanya, Nijer ve Senegal gibi Afrikalı Müslüman ülkeler bunu kabul etmediler.

İslam Zirvesi'nin ikincisi; 22-24 Şubat 1974'de Pakistan'da Lahore'da yapıldı. **Bu zirvede alınan kararlar da da;** Kudüs'ün "Arap" olarak kalması; israil'in işgal ettiği topraklardan çekilmesi ve Filistinlilere, "milli haklarının tanınması ve kendi vatanlarına sahip olmaları istendi. Ayrıca bu toplantıda, "İslam Ülkeleri Ekonomik Dayanışma"sının esasları da kabul edildi.

Lahore Zirvesi'nin en önemli hadisesi, 1971 Mart'ında ayaklanıp bağımsızlığım ilan ederek Bangladeş adını alan Doğu Pakistan'ın, diğer Müslüman ülkelerin aracılığı ile Pakistan tarafından tanınması oldu. Bundan sonra İslam Konferansları, İsrail meselesinin dışında, İslam dünyasının meselelerini tartışıp bu meselelere de çözüm getirmeye yönelik toplantı ve çalışmalarına devam etti. (554)

Sonuç olarak Bandung Konferansı;

a. Üçüncü Blok'un ortaya çıkmasında önemli bir adım olmuştur. Ancak, dünya genelinde etkili bir teşkilat meydana getirememiştir. Yalnız, Asya-Afrika devletleri arasında bir dayanışma ruhu doğurmuş ve bundan sonra bu devletler özellikle Birleşmiş Milletlerde etkili rol almaya başlamışlardır.

554.Prof. Armaoğlu, 20. Yüzyıl Siyasi Tarihi, 1995, s.629

b. Bandung Konferansı'nın bir diğer önemi de, İkinci Dünya Savaşı sonrasının iki kutuplu görüntüsünü değiştirmesi ve milletlerarası ilşikilere yeni bir boyut kazandırmış olmasıdır.

C. AVRUPA GÜVENLİK VE İŞBİRLİĞİ TEŞKİLATI (AGİT) VE PARİS ŞARTI:

1. Tarihçe: AGİK'in doğuşu; AGİK'den AGİT'e Geçiş:

a. Helsinki Nihai Senedi:

Uluslararası ilişkilerde büyük savaşlardan veya siyasi gelişmelerden (Fransız ihtilali gibi) sonra değişen kuvvet dengelerini yeniden kurmak için ilgili devletler arasında anlaşmalar yapılması usuldendir. Oysa II. Dünya Savaşı sonunda, değişen kuvvet ilişkilerini yansıtacak bir anlaşmanın yapılamamış olması, özellikle Avrupa'daki siyasi düzeni istikrarsızlığa mahkum eden en önemli etkenlerden biri sayılmıştır. Batı Almanya'nın Doğu Almanya'yı tanıyan SSCB dışındaki Doğu Avrupa ülkeleriyle ilişkilerini kesmesi, ayrıca II. Dünya Savaşı sonrasında Polonya ve Çekoslovakya ile arasında ortaya çıkan sınırları tanımaması, Avrupa'daki istikrarsızlığın iki önemli unsurunu teşkil ediyordu.

İki bloklu bir uluslararası düzende Avrupa'da güvenliği ve istikrarı sağlayacak bir andlaşma akdetmek çabaları 1950 ortalarına kadar gider. Avrupa'da güvenlik ve istikrar fikri, esas itibariyle Doğu Bloku'ndan kaynaklanan bir fikirdir. Temelinde Almanya'nın bölünmüşlüğü ve Berlin sorunlarının yer aldığı soğuk savaş döneminde Avrupa'daki sınırları meşrulaştırma isteği yatmaktadır.

Bu çerçevede, 1955'lerde Varşova Paktı tarafından yapılan Avrupa güvenliği anlaşması önerisi, dönemin soğuk savaş koşullarında Batılılar tarafından uzun süre kabul edilmemiştir. Hatta bu öneri, Batı Almanya'nın NATO'ya girmesini önlemeye yönelik bir manevra olarak değerlendirilmiştir.

Doğu Bloku'nun Avrupa güvenliğine ilişkin önerileri 1960'ların sonlarına kadar devam etmiş, ancak Batı, bunlan da dikkate almamıştır. 1960'lar sonunda ve 70'ler başında, ABD ve SSCB arasında stratejik silahların sınırlandırılmasına ilişkin SALT-1 An-laşması'nın imzalanması ve 1969'da Bonn'da iktidara gelen Will Brandt başkanlığındaki SDP-FDP hükümetinin Batı Almanya'nın Polonya ve Çekoslavakya ile olan Doğu sınırlarını tanıması ve Doğu Almanya ile ilişkiye girmeyi kabul etmesi sonucu meydana gelen yumuşama ortamı, Avrupa'da güvenlik ve istikrar yönünde olumlu bir adım oluşturmuştur.

Bu koşullarda Batı, Avrupa güvenliği konusunda görüşmelere girişmeyi kabul etmiş, ancak buna paralel olarak **"Karşılıklı ve Dengeli Kuvvet İndirimleri"** müzakerelerine de başlanması önerisinde bulunmuştur. Doğu Bloku'nun da bu öneriyi kabul etmesi üzerine, Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Konferansı, 15 Ocak 1973 tarihinde Helsinki'de çalışmalarına başlamıştır. Hazırlık çalışmaları iki yılı aşkın bir süre devam eden konferans, 1 Ağustos 1975'de Helsinki Nihai Senedi'nin (Sonuç Belgesi olarak da anılmaktadır) 33 Avrupa ülkesi (Arnavutluk hariç tüm Avrupa ülkeleri) ile ABD ve Kanada tarafından Devlet veya Hükümet Başkanları düzeyinde imzalanmasıyla hayata geçmiştir.

Helsinki Nihai Senedi, II. Dünya Savaşı sonunda Avrupa'da oluşan sınırların ihlal edilmezliğini, dolayısıyla meşruluğunu tanımış, **Batı Almanya'nın ısrarıyla, sınırların barışçı yoldan değiştirilebileceği** anlayışının Sonuç Belgesinde yer alması

ilke itibariyle kabul edilmiştir.

Helsinki Nihai Senedi'nin en dikkat çekici yönü, 35 imzacı devlet arasındaki ilişkilere rehberlik edecek 10 temel ilkenin ortaya konmasıdır. **AGIK'in anayasası sayılan 10 ilke şunlardır:**

(1) Egemen eşitlik ve egemenliğe saygı,

(2) Kuvvet kullanmaktan veya kuvvet kullanma tehdidinden kaçınma,

(3) Sınırların ihlal edilmezliği,

(4) Devletlerin toprak bütünlüğünün korunması,

(5) Anlaşmazlıkların barışçı yollardan çözümü,

(6) içişlerine karışmama,

(7) İnsan hakları ve temel özgürlüklere saygı,

(8) Halkların eşit haklardan ve kendi kaderlerini tayin hakkından yararlanması,

(9) Devletler arasında işbirliği,

(10) Uluslararası Hukuk'tan doğan yükümlülüklerin iyi niyetle yerine getirilmesi.

Nihai Senet'in Güven ve Güvenlik Arttırıcı Önlemler bölümünde ise Avrupa'da yumuşamanın sürdürülmesine katkıda bulunabilecek bazı tedbirler öngörülmüştür. 25 binden fazla askeri kuvvetin katıldığı manevra veya tatbikatların önemli kuvvet kaydırmalarının bütün taraflara önceden bildirilmesi ve tatbikatlara gözlemci davet edilmesi bu önlemlerin önde gelenleri arasındadır.

Nihai Senet'in Ekonomi, Bilim ve Teknoloji ve Çevre Koruması Konularında İşbirliği başlıklı bölümünde, taraflar arasında ekonomik, ticari, bilimsel, teknolojik ilişkilerin geliştirilmesi ve çevre koruması alanında işbirliğinin arttırılmasına yönelik tavsiyeler yer almaktadır.

Üçüncü Bölüm: İnsancıl ve Diğer Alanlarda İşbirliği başlığını taşımakta olup, parçalanmış ailelerin birleştirilmesi, farklı uluslardan insanların evliliklerinin kolaylaştırılması, taraflar arasında turizmin geliştirilmesi, basın, yayın, radyo ve televizyon aracılığıyla bilgi değişimine imkan tanınması hususlarını düzenlemektedir. Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Konferansının toplanması için ısrarlı taleplerde bulunan Doğu Bloku'nun, bununla güttüğü Avrupa'nın o zamanki sınırlarının tanınması amacına karşılık Batılılar, insancıl alanda işbirliği taleplerini karşı öneri olarak kabul ettirerek 1990 başlarında Doğu Avrupa ve SSCB'deki **komünist rejimlerin çökmesinde** etkin bir rol oynayan insan haklarına saygı kavramına Doğu Bloku'nda güncellik kazandırmışlardır.

AGİK, iki Blok üyesi devletlerin bir araya gelerek aralarındaki anlaşmazlık noktalarını tartıştıkları, bunlara çözüm aradıkları bir müzakere forumu ve bir **"konferanslar diplomasisi"** olarak doğmuş ve **bir teşkilata dönüştüğü 1994 Budapeşte Zirvesine kadar bu özelliğini korumuştur.** Bu çerçevede belirli aralıklarla yapılan toplantılarda Nihai Senet'te yer verilen yükümlülüklerin uygulanma durumunun gözden geçirilmesi ve özellikle insani temaslar alanında yükümlülüklere uygun hareket edilmemesi keyfiyetinin dünya kamuoyunun dikkatine getirilmesi olanağı yaratılmıştır.

Helsinki Nihai Senedi'nin kabulü ile başlayan ve Helsinki Süreci olarak da anılan konferanslar dizisi, Belgrad (1977- 78), Madrid (1980-83) Viyana (1986-89), Helsinki (1992) ve Budapeşte ı olmak üzere şimdiye değin yapılan beş izleme (Follow-up) toplantısından oluşmaktadır. Daha sonra Gözden Geçirme (review) toplantısı adını alan toplantıların 1996'dan beri Viyana'da yapılması kararlaştırılmıştır.

Nihai Senet, uluslararası hukuk açısından bağlayıcı bir belge olmayıp, siyasi bağlayıcılığa sahip bulunmaktadır. Buna göre, AGİT belgelerinde yer alan yükümlülüklerin yerine getirilmekten kaçınılması veya ihlal edilmesi Devletlere hukuken bir sorumluluk getirmemekte, ancak Devletler gerek diğer Devletler, gerek kamuoylarında doğabilecek tepkiler nedeniyle yükümlülüklere aykırı hareket etmekten kaçınmaktadırlar.

b. Paris Şartı: AGİK'ten AGİT'e Geçiş Sürecinin Başlangıcı:

19-21 Kasım 1990'da Paris'te toplanan AGİK Zirvesinde kabul edilen Paris Şartı, Soğuk Savaşın sona erdiğini tescil etmiş, başlayan yeni dönemin tabi olacağı esasları belirlemiş, Avrupa'nın tek siyasi yönetim tarzı olarak demokrasiyi benimsemiş, barış, istikrar ve adaletin temelinde temel özgürlüklere ve insan haklarına dayalı demokrasinin yattığını vurgulamış ve AGİK'i yeni koşullara uygun olarak yeniden yapılandırmak amacıyla atılması gereken adımları saptamıştır.

c. Helsinki ve Budapeşte Belgeleri:

Paris Şartı ile başlayan AGİTteki kurumsallaşma çabaları 1992'de Helsinki ve 1994'de Budapeşte Zirvelerinde kabul edilen belgelerle daha da geliştirilmiştir. 1990'daki Paris Zirvesi Merkezi ve Doğu Avrupa'daki değişikliklerin tescil ve soğuk savaşın ve bölünmüşlüğün sona erdiğini ilan etmiş olmakla birlikte, daha sonra Sovyetler Birliği'nin çökmesinin doğurduğu sorun ve belirsizliklerin çatışmalara yol açmasının önlenmesi, diğer bir deyişle "değişim yönetimi" görevi, 1992 **Helsinki Belgesiyle AGİK'e** verilmiştir. **1992 Helsinki Belgesi, AGİK'e**; erken uyarı, çatışma önleme ve bunalım yönetimi gibi iddialı görevler yüklemektedir. Aynı belge ile AGİK içinde bir Ulusal Azınlıklar Yüksek Komiserliği ve Genel Sekreterlik postları kurulmuştur. Böylelikle AGİT, Soğuk Savaş sonrası dönemde geçerli olacak düzenin oluşturulmasına katkıda bulunacak başlıca uluslararası kuruluşlardan biri haline getirilmiştir.

Bu suretle kurumlaşan **AGİK'in AGİT adını alması ise 1994 Budapeşte** Zirvesi'nde kararlaştırılmıştır. 1994 Budapeşte Belgesi, AGİT'in işbirliği ve ortaklık esasına dayanacak yeni bir geleceğin yaratılmasında ve Avrupa'da istikrar ve güvenliğin kurulmasında merkezi bir rol üstlenmesini öngörmüş ve AGİT'in güçlendirilmesini hedef almıştır. Budapeşte Belgesi AGİT'in erken uyarı, çatışmaları önleme ve bunalım yönetiminde bir numaralı araç olarak nitelendirilmiştir. Belge yukarı Karabağ'a bir barış gücü misyonu gönderilmesi imkanını ortaya atmıştır. Budapeşte Belgesi'nde ayrıca, "Güvenliğin Politik-Askeri Veçheleri Konusunda Davranış İlkeleri Rehberi" (Code of Conduct) yer almaktadır.

d. 1996 Lizbon Zirvesi:

AGİT'in her iki yılda bir yapılmakta olan Devlet ve Hükümet Başkanları Zirvesi en son 2-3 Aralık 1996 tarihlerinde Lizbon'da gerçekleştirilmiştir.

Zirve sonunda kabul edilen "Lizbon Zirve Belgesi", "Lizbon Zirve Bildirisi" ile "21 nci Yüzyılda Avrupa İçin Ortak ve Geniş Kapsamlı Güvenlik Modeli Bildirisinden oluşmakta, Belge'de ayrıca "Silahların Kontrolünün Çerçevesi" ve "AGİF'in Gündeminin Genişletilmesi" başlıklı iki belge daha yer almaktadır.

Lizbon Zirve Bildirisinde AGİT ilke ve yükümlülüklerine riayet edilmesi gereği vurgulanmakta, AGİT bölgesinde son dönemde güvenlik alanında kaydedilen gelişmeler özetlenmekte, ve bu çerçevede Avrupa'da Konvansiyonel Kuvvetler Antlaşmasının (AKKA) ve bunun yeni siyasi koşullara uyarlanması amacıyla 1997 başında müzakerelere başlanması kararının önemi teyid edilmektedir. Özellikle ırkçılık, yabancı düşmanlığı, saldırgan milliyetçilikle mücadele edileceği hususları bildiriye dahil edilmiştir. Bildiride ayrıca, AGİT'in Orta Asya Cumhuriyetlerine verdiği önem belirtilmektedir.

Lizbon Zirve Bildirisinde, Bosna-Hersek başta olmak üzere bazı bölgesel sorunlara ilişkin ifadeler de yer almaktadır.

Zirve Bildirisine konulmak istenen Yukarı Karabağ sorununa ilişkin bir paragraf Ermenistan'ın karşı çıkması nedeniyle Bildiri içinde yer almamış, buna karşılık Başkanlık açıklaması halinde Bildireye eklenmiştir. Ermenistan'ın görüşleri de ayrı bir ek halinde Belgede yer almıştır.

Zirvede kabul edilen, **"21 nci Yüzyılda Avrupa İçin Ortak ve Kapsamlı Güvenlik Modeli"** başlıklı Bildiri ise AGİT bölgesinin yeni güvenlik mimarisi için yapılacak çalışmaların bir ilk adımını oluşturmaktadır. Sözkonusu bildiride, güvenliği tehdit eden risk ve tehditler arasına, **Türkiye'nin ısrarlı girişimleri üzerine,** terörizm, örgütlü suç, uyuşturucu ve silah kaçakçılığı konuları da dahil ettirilerek, bunlarla birlikte mücadele edilmesi hususu vurgulanmıştır.

Güvenlik Modeli Bildirisinde; AGİT ilke ve taahhütlerinin uygulanması için dayanışma içinde hareket edilmesi, kuvvete başvurulmaması, güvenliği tehdit edilen ülkelerle danışmalar yapılması, tüm **AGİT** devletlerinin güvenlik endişelerine önem verilmesi her ülkenin kendi güvenlik bağlantılarını seçme hakkına sahip bulunması, ilişkilerde açıklık gibi yükümlülükler tekrar edilmekte; ileriye yönelik uygulamalar bölümün de ise, uygulamaların gözden geçirilmesine devam edilmesi, uygulamaya riayet edilmediği takdirde işbirliğine dayalı yeni araçlar geliştirilmesi, AGİT ve diğer uluslararası kuruluşlar arasında işbirliği modalitelerinin belirlenmesi ve bir "Avrupa Güvenlik Şartı" hazırlanmasının değerlendirilmesi hususları öngörülmektedir.

"Silahların Kontrolünün Çerçevesi" başlıklı belgede barış ve istikrarı tehdit eden tehlikeler sayılırken **terörizm** konusuna ela yer verilmekte, terörizmle mücadelede tam bir işbirliği yapılması öngörülmektedir. "AGIF"in Gündeminin Genişletilmesi" başlıklı belgede ise uluslararası camianın **terörizmle mücadelesi** için ilave önlemler alınacağı belirtilmektedir.

e. AGİT Üyesi Ülkeler:

AGİT'in Haziran 1997 itibari ile Yugoslavya hariç 54 üyesi bulunmaktadır. Yugoslav Federal Cumhuriyeti'nin üyeliği 1992 yılında Kıdemli Memurlar Komitesi (yeni adıyla Üst Düzeyli Konsey)tarafından anılan Devlet Bosna-Hersek sorununda AGİT yükümlülüklerine aykırı davranmaya devam tetiği gerekçesiyle **"oy-daşma"** yöntemi ile askıya alınmıştır.

AGİT bölgesine olan yakınlıkları ve kültürel, ekonomik, tarihi ve siyasi ilişküeri nedeniyle, Akdeniz ülkeleri (İsrail, Mısır, Fas, Tunus ve Cezayir) ile Japonya ve Kore Cumhuriyeti ise AGİT üyesi olmamakla beraber, **"İşbirliği Ortakları"** statüsü altında AGİT içinde özel bir yere sahiptirler.

AGİT'in yakın işbirliğinin bulunduğu bazı uluslararası kuruluşların temsilcileri ile Hükümet Dışı Kuruluşlar da belli başlı AGİT toplantılarına katılmakta ve söz hakkına sahip bulunmaktadırlar.

2. AGİT'in Başlıca Organları ve Mekanizmaları:

a. AGİT'in Organları:

(1) İzleme ve Zirve Toplantıları: AGİT ülkeleri Hükümet veya Devlet Başkanları iki yılda bir düzenlenen Zirve Toplantıları vesilesiyle biraraya gelerek bu kuruluşun gelecekteki görev ve yetkilerine ilişkin kararlar almaktadırlar. Sözkonusu Zirve toplantıları öncesinde ise, taraf ülke temsilcilerinin katılımıyla, AGİT'in faaliyet alanına giren tüm konuların görüşüldüğü İzleme ve Zirve sonunda kabul edilecek belgenin yazım çalışmalarının gerçekleştirildiği Hazırlık toplantıları yapılmaktadır.

(2) Bakanlar Konseyi: Yılda bir kez Dışişleri Bakanları düzeyinde toplanmaktadır. AGİT'in en önemli karar alma ve yürütme organıdır.

(3) Üst Düzeyli Konsey: Asgari yılda iki kez Prag'da toplanması öngörülmüştür. Bakanlar Konseyi toplantısı öncesinde ek bir toplantı daha yapmaktadır. Ayrıca yılda bir kere Ekonomik Forum adı altında toplantı düzenlemektedir. AGİT ülkelerinin Üst Düzeyli Konseye, Dışişleri Bakanları Siyasi Direktörleri veya buna tekabül öden yüksek görevliler seviyesinde katılmaları beklenmelidir. Anılan Konsey, AGİT'in önemli politik konularının ve bütçenin tabi olacağı esasların tartışıldığı bir organdır.

(4) Daimi Konsey: AGÎT bünyesindeki olağan siyasi danışma ve karar alma organıdır. Haftada bir kez Viyana'da Daimi Temsilciler düzeyinde toplanır. Gerektiğinde olağanüstü toplantılar da gerçekleştirebilir.

(5) Dönem Başkanı: AGİT'in genel sorumluluğa sahip icra makamıdır. Bir önceki ve bir sonraki Dönem Başkanlarının da katılmasıyla oluşan Troika kendisine yardımcı olur. 1997 yılı itibariyle Danimarka'nın üstlendiği Dönem Başkanlığının süresi bir yıldır. Dönem Başkanı gerekli olan durumlarda sorunların çözümü için kişisel temsilci görevlendirmek yetkisine sahiptir.

(6) Genel Sekreter: AGİT'in yönetiminin tüm yönlerine faal bir biçimde katılır ve siyasi konularda Dönem Başkanının en yakın yardımcısıdır. Diğer uluslararası kuruluşlarda görüldüğünün aksine, AGİT'te esas sorumluluk Dönem Başkanına verilmiş, Genel Sekreter kuruluşun idari işlerinden sorumlu tutulmuş, siyasi konularda ise Dönem Başkanına yardımcı bir rol üstlenmiştir.

(7) Ulusal Azınlıklar Yüksek Komiseri: Bu makamın oluşturulması 1992 Helsinki Zirvesinde kararlaştırılmıştır. Soğuk Savaşın sona ermesini takiben AGİT bölgesinde silahlı çatışmalara dönüşme eğilimi taşıyan ulusal azınlık sorunlarının erken bir aşamada önlenmesi ve barışçı yoldan çözümlenmesine katkıda bulunmak, Yüksek Komiserin başlıca görevi olarak saptanmıştır. Yüksek Komiser görevini kamuoyunun bilgisinden uzak ve nispeten gizli bir biçimde yürütür. Azınlık sorunlarının çözümüne ilişkin tavsiyelerinin kamuoyuna açıklanması ilgili devlet veya kurumların takdirine kalmıştır. Yüksek Komiser, terörizme bulaşan veya terör ve şiddet hareketlerine müsamaha gösteren kişi veya kuruluşlarla temasa girmez ve onların taleplerini kabul etmez. Yüksek Komiser üç yıl süreyle ve konsensusla atanır.

(8) AGİT Demokratik Kurumlar ve İnsan Hakları Bürosu (ODIHR): Merkezi Varşova'dadır. 1990 Paris Zirvesinde komünist rejimi terkeden ülkelerde yapılması öngörülen serbest seçimlere ilişkin yükümlülüklerin uygulanmasını sağlamak amacı ile "Serbest Seçimler Bürosu" adı altında kurulan Büro, daha sonra insan hakları ve demokrasi konularını da içerecek şekilde genişlemiş ve AGİT'in insani boyutunun başlıca organı haline gelmiştir.

(9) Çatışmaları Önleme Merkezi: AGİT bölgesinde çatışma riskini azaltmak amacıyla kurulmuştur. Başlıca görevi güven ve güvenlik arttırıcı önlemlerin uygulanmasına destek vermektir. Merkezi Viyana'dadır. Merkezin Direktörü AGİT Genel Sekreterine bağlı olarak çalışmaktadır.

(10) AGİT Parlamenterler Asamblesi (AGİT-PA): Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı Parlamenter Asamblesi (AGİT-PA) aslında **AGİT kurumları arasında yer almamaktadır.** Kuruluş çalışmalarına ilişkin Madrid Konferansının (2-3 Nisan 1991) Nihai Kararları çerçevesinde 3-5 Temmuz 1992 tarihlerinde Budapeşte'de düzenlenen 1. Genel Kurul toplantısıyla faaliyetlerine başlamıştır. Esasen, Yeni Bir Avrupa İçin Paris Şartı'nın (1990) "Yeni Yapılar ve Kurumlar" bölümünde Asamblenin kurulması çağrısında bulunulmuş, Helsinki Belgesi'nin (1992) Zirve Deklarasyonu bölümünde de AGİT- PA'nın kuruluşunun memnuniyetle karşılandığı ve Parlamenterlerin AGİT sürecine aktif şekilde katılımının beklendiği kaydedilmiştir.

AGİT-PA 312 üyeden oluşmaktadır. Başkanlığını Temmuz 1996'dan itibaren İspanya Meclis Başkanı Javier Ruperez üstlenmiştir. 9 Başkan yardımcılığından biri, 1992'den 1995'e kadar Ankara Milletvekili Uluç Gürkan tarafından yürütülmüştür. Budapeşte toplantısında, Asamblenin Kopenhag'da küçük bir sek-retaryasının oluşturulması kararlaştırılmıştır. Sekretaryanın başına, Genel Sekreter unvanıyla, Amerikalı Spencer Oliver getirilmiştir.

AGİT-PA Türk Grubu 8 Milletvekili kontenjanına sahiptir.

AGİT-PA'da kararlar oy çokluğu ile alınır ve tavsiye niteliğindedir.

AGİT-PA Genel Kurul toplantıları her yıl Temmuz ayında yapılmaktadır.

AGIT-PA Başkanı Javier Ruperez'in başkanlığında bir AGİT-PA Heyeti 28 Nisan-2 Mayıs 1997 tarihleri arasında Türkiye'yi ziyaret etmiştir.

b. AGİT Misyon ve Mekanizmaları:

(1) AGİT Misyonları: Bunalım veya çatışma hallerinin bulunduğu üye ülkelerde belli bir görev yönergesiyle görev yapmak üzere ve ilgili ülkenin de mutabakatını almak suretiyle kurulurlar. Uzman ve bağımsız eğilimli kişilerden oluşurlar. İhtilaf bölgelerinde yaptıkları incelemeler sonunda edindikleri bulguları AGİT organlarına iletirler ve bazı durumlarda çözüm önerileri de sunarak anlaşmazlığın giderilmesine çalışırlar.

(2) AGİT Mekanizmaları:

Viyana Mekanizması: Temeli 1989 Viyana Sonuç Belgesiyle oluşturulan, 1990 yılında Kopenhag'dan ve 1992'de gerçekleştirilen Helsinki İzleme Toplantısında daha da geliştirilen ve son olarak 26 Kasım-1 Aralık 1993 Roma Bakanlar Konseyi Kararları ışığında yeniden gözden geçirilen Viyana Mekanizması; Bilgi Değişimi, İkili Görüşme İstemi, AGİT Ülkelerini Bilgilendirme ve AGİT Toplantılarında Bilgi Verme usullerinden oluşmaktadır.

Kendisinden bilgi değişimi talebinde bulunulan veya ikili görüşmeye davet edilen üye ülke bu istekleri yerine getirmek yükümlülüğü altındadır.

Viyana Mekanizmasının esas itibariyle hükümetler arası bir düzeyde işlemesi ve bağımsız uzman veya raportörlerden oluşan üçüncü bir tarafı öngörmemesi önemli bir eksiklik olarak değerlendirilmiş ve bu husus Moskova Mekanizmasıyla giderilmeye çalışılmıştır.

Moskova Mekanizması: Moskova insani boyut mekanizması kısaca şu şekilde tarif edilebilir.

(a) Gönüllü Mekanizma:

Buna göre, herhangi bir AGİT devleti, kendi ülkesindeki bir insani boyut sorununu incelemek veya bu sorunun çözümüne katkıda bulunmak üzere bir uzmanlar misyonunu davet edebilir. Misyon en fazla üç uzmandan oluşur.

Misyonun kuruluşundan AGİT Sekreteryası ve tüm AGİT devletleri haberdar edilir. Misyon, kuruluşundan itibaren üç hafta içinde görevini tamamlayarak gözlemlerini ilgili devlete sunar. İlgili devlet de bu gözlemleri, aldıktan en geç iki hafta sonra diğer devletlere bildirir ve bu gözlemlerin ışığında neler yaptığını veya yapacağını anlatır.

(b) Zorunlu Mekanizma:

Bu mekanizmaya göre, 1989 Viyana Sonuç Belgesiyle oluşturulan Viyana Mekanizmasında öngörülen 1nci (bilgi talebi) ve 2 nci (ikili toplantı) aşamalarından geçildikten sonra, Viyana mekanizmasını işletmeye başlamış olan devlet, ilgili AGİT kurumuna başvurarak, mekanizmanın uygulandığı devletin bir uzmanlar misyonunu ülkesine davet edip edemeyeceğini araştırmasını ister. İlgili devlet bu davet önerisine olumlu cevap verirse, gönüllü mekanizmada olduğu gibi **en fazla üç kişilik bir misyon kurulur** ve aynı kurallar uygulanır.

Ülkesinde bir insani boyut sorunu bulunduğu iddia edilen devlet eğer araştırmanın başlanışından itibaren en geç 10 gün içinde uzmanlar misyonunu oluşturmaz ise zorunlu mekanizma yürürlüğe konulabilir.

Buna göre, süreci başlatmış olan devlet, **en az 5 diğer devletin desteğiyle** bir raportörler misyonu kurulmasını sağlayabilir.

(c) Özellikle Ciddi Durumlarda Uygulanabilen Zo runlu Mekanizma:

Eğer bir AGİT üyesi başka bir AGİT üyesinde ortaya çıkan bir durumun AGİT insani boyut taahhütlerinin yerine getirilmesine yönelik özellikle ciddi bir tehdit oluşturduğuna karar verirse, 9 diğer devletin desteğiyle raportörler misyonu atanması sürecini doğrudan doğruya başlatabilir. Mevcut hükümlere göre üç kişilik raportörler misyonu atanması işleminin en geç 14 gün içinde tamamlanması gerekmektedir.

(d) Üst Düzeyli Konsey veya Daimi Konsey'in Uzman Ve ya Raportör Misyonu Atayabilmesi:

Herhangi bir AGİT devletinin talebi üzerine Üst Düzeyli Konsey veya Daimi Konsey, yukarıdaki hükümlerden ayrı olarak keza üç kişilik bir u/manlar veya raportörler misyonu atayabilir.

I. Moskova Mekanizmasının İşletildiği Ülkeler:

Moskova Mekanizması, Moskova Belgesinin üçüncü paragrafı uyarınca Demokratik Kurumlar ve İnsan Hakları Bürosu'na bildirilen uzman sayısının 1992 Mayıs'ında 45'i bulmasıyla ope-rasyonel hale gelmiş ve bu tarihten itibaren Hırvatistan ve Bosna-Hersek, Estonya ve Moldova'ya yönelik olarak uygulanmıştır.

II. Moskova Mekanizmasının Yaptırım Gücü:

İnsan haklarını ihlal eden ve Moskova Mekanizmasının uygulanmasına karşı çıkan devlete karşı uygulanabilecek en önemli yaptırım, Ocak 1992'de Prag Bakanlar Konseyinde kabul edilen **"oybirliği eksi-bir"** (consensus-minus-one) kuralıdır. Bu kural gereğince **AGİT,** insan haklarını vahim boyutlarda ihlal eden ve bunu düzeltmeyen bir üye ülkeye karşı harekete geçme yetkisine sahip kılınmıştır.

Bu kural ilk defa Mayıs 1992'de yapılan Üst Düzeyli Konsey toplantısında Bosna-Hersek hakkında kabul edilen deklerasyon vesilesiyle Yugoslavya'ya karşı uygulanmıştır. Deklerasyonla Yugoslavya'ya bu konudaki tutumunu değiştirmesi için Haziran 1992 sonuna dek süre tanınmış, bu sürenin sonunda tutumunu değiştirmediği, **AGİT** yükümlülüklerine aykırı davranmaya devam ettiği ve bu tutumunu değiştirmek için çaba da göstermediği saptandığından bu ülkenin **AGİT** üyeliği 1992 Temmuz'unda askıya alınmıştır.

(3) Güvenliğin Askeri Boyutu İle İlgili Mekanizmalar

(a) Genel

AGİK/AGlT'in hedeflerinden biri de AĞIT bölgesinde işbirliğine dayanan güvenliği güçlendirmektir. Bu anlayış, AGİT üyesi tüm Devletlerin, bireysel veya toplu halde, güvenliklerini, diğer üye Devletlerin güvenlikleri aleyhine güçlendirmemeleri taahhüdünü içermektedir. Bununla birlikte AGİT üye ülkelere güvenlik garantileri sağlamamaktadır.

AGİT içinde güvenliğin askeri boyutu kapsamında öngörülen başlıca mekanizmalar **"Güven ve Güvenlik Arttırıcı Önlemler",**
"Avrupa'da Konvansiyonel Silahlı Kuvvetler Antlaşması **(AKKA)",** "Güvenliğin Siyasi-Askeri Veçheleri ile İlgili Davranış İlkeleri (Code of Conduct)" ve "Açık Semalar Antlaşmasıdır.

(b) **Güven ve Güvenlik Arttırıcı Önlemler (GGAÖ)** İlk olarak Helsinki Nihai Senedi'nde yer alan Güven ve Güvenlik Artırıcı Önlemler, üye ülkelerin zamanında ve açık bilgilere sahip olamamaları nedeniyle, askeri faaliyetlerin yanlış anlaşılması veya yanlış hesap edilmesinden doğan düşmanlıkların ve silahlı çatışma risklerinin azaltılmasını amaçlamaktadır. **Helsinki'de öngörülen ilk GGAÖ'ler:**

- Manevraların önceden bildirilmesi,

- Gözlemci mübadelesi,

- Önemli askeri hareketliliklerin önceden bildirilmesi,

- Askeri delegasyonlar daveti gibi diğer önlemleri kapsamaktaydı.

Sözkonusu önlemler 1984-86'da Stokholm'de toplanan "Avrupa'da Güven ve Güvenlik Arttırıcı Önlemler ve Silahsızlanma Konferansında geliştirilmiş ve denetleme önlemleriyle takviye edilmiştir.

GGAÖ'ler, 1990 ve 1992 Viyana belgeleri ile daha da geliştirilmiştir. GGAÖ'ler, daha sonra 1994'te oluşturulan "Güvenlik İşbirliği Forumu"nda (AGİF) sürekli olarak ele alınmaya ve geliştirilmeye başlanmıştır. GGAÖ'lerin uygulanması, yıllık uygulamaların değerlendirilmesi toplantılarında gözlenmektedir.

(c) Avrupa'da Konvansiyonel Kuvvetler Antlaşması (AKKA): 1973 yılında AGİK müzakerelerinin başlamasına mukabil, Batının talebi üzerine NATO ve Varşova Paktı arasında "Karşılıklı ve Dengeli Kuvvet İndirimleri" (KDKİ) müzakereleri de başlamıştır. 1973-1989 yılları arasında Viyana'da cereyan eden KDKİ müzakereleri bu tarihten itibaren yerini " Avrupa da Konvansiyonel Kuvvet İndirimleri Müzakereleri" ne (AKKUM) bırakmış, bu müzakerelerin sonunda 17 Kasım 1990 tarihinde bu kez hukuken bağlayıcı nitelikte AKKA Antlaşması imzalanmıştır.

Sözkonusu Antlaşma, Atlantik'ten Urallara kadar uzanan bir alan içinde, NATO ve Varşova Paktı arasında, iki blokun büyük silahlar ve teçhizat sistemlerine eşit tavanlar öngören bir mekanizma kurmaktadır. **Buna göre tavanlar şöyle saptanmıştır:**

- 20. 000 tank
- 20. 000 top
- 30. 000 zırhlı savaş aracı
- 6. 800 savaş uçağı
- 2. 000 saldırı helikopterleri

Antlaşma, ayrıca her ülke için ulusal tavanları da öngörmektedir.

1992 Helsinki Zirvesi sonucunda ise, bu kez siyasal bağlayıcılığa sahip bir "Avrupa'da Konvansiyonel Silahlı Kuvvetlerin Personel Gücü Müzakereleri Nihai Senedi" imzalanmış, hem bu Nihai Senet, hem de AKKA Antlaşması 17 Temmuz 1992 tarihinde yürürlüğe girmiştir.

Soğuk Savaş sonrasında SSCB'nin dağılması ve Varşova Paktı'nın sona ermesi dolayısıyla meydana gelen değişiklikler üzerine RF'nin talebi üzerine AKKA Antlaşmasının yeniden gözden geçirilmesi sürecine başlanmıştır.

(d) Açık Semalar Antlaşması (ASA): ASA AGİT içinde resmen müzakere edilmemesine rağmen, askeri konuların açıklığı ve şeffaflığı ilkesi nedeniyle AGİTle yakından ilgilidir. 24 Mart 1994 tarihinde, AGİT bakanları, Açık Semalar konusunda bir Bildiri kabul etmişlerdir. Açık Semalar Antlaşması, güven, önceden kestirilebilirlik ve istikrarı geliştirmek amacıyla antlaşmaya taraf ülke toprakları üzerinde havadan silahsız gözlem uçuşlarına dayanmaktadır.

(e) Güvenliğin Politik-Askeri Veçheleri Konusunda Davranış İlkeleri Rehberi (DİR) (Code of Conduct): 1994 Budapeşte Zirvesi Belgesinde kabul edilen DİR'de kuvvete başvurulmaması, güvenliği tehdit edilen ülkelerle danışmalar yapılması, diğer AGİT Devletlerinin toprak bütünlüğü ve siyasi bağımsızlığına karşı uluslararası hukuka aykırı bir şekilde kuvvete veya tehdide başvuran ülkelerin desteklenmemesi, tüm AGİT Devletlerinin güvenlik endişelerine önem verilmesi, her ülkenin kendi güvenlik bağlantılarını seçme hakkına sahip bulunması, ilişkilerde şeffaflık, askeri, yarı askeri ve iç güvenlik kuvvetlerinin demokratik, siyasi kontrolü gibi ilkeler öngörmektedir.

3. 21. Yüzyılda Avrupa Güvenlik Modeli:

a. Tarihçe:

"Güvenlik Modeli" düşüncesi, Ekim-Aralık 1994'de Budapeşte'de yapılan AGİT izleme Konferansı öncesinde ilk kez Rusya tarafından ortaya atılmıştır. Bu girişimin, öncelikle, Soğuk Savaşın sona ermesinden ve Varşova Paktı'nın dağılmasından sonra Rusya'nın duyduğu güvenlik endişesinden ve NATO'nun doğuya genişlemesini önlemek arzusundan kaynaklandığını söylemek mümkündür.

Rusya, "21. Yüzyıl için Avrupa kapsamında yeni bir güvenlik modeli" geliştirilmesi yolundaki bu öneriyi yaparken, ilk önce AGİT'in rolünün ve etkinliğinin artırılması, AGİT'e diğer Avrupa kuruluşlarının (NATO, AB, BAB) üstünde merkezi bir rol verilmesi ve BM Güvenlik Konseyi'ni çağrıştıran bir İcra Komitesi ile

donatılması gibi düşünceler ortaya atmış, ancak daha sonraki aşamalarda, diğer ülkelerin itirazlarını dikkate alarak daha esnek bir tutum izlemiştir. Bununla birlikte model hakkında RF ile NATO arasında kavramsal farklılıklar devam etmektedir.

RF Dışişleri eski Bakanı Kozirev'in model hakkında ortaya koyduğu öneriler AGİT'e taraf devletlerce kabul edilmemiş, buna karşılık, Budapeşte Zirvesinde "Avrupa Güvenlik Modeli" konsepti hakkında bir karar alınmış, Zirve deklerasyonunun 13. pa-ragrafında, Avrupa'daki hızlı değişim ışığında, AGİT bölgesinde, 21. yüzyıl için kapsamlı bir güvenlik modeli üzerinde bir tartışma başlatılmasının önemli görüldüğü belirtilmiş, tartışmada, AGİT'in güvenlik, istikrar ve işbirliğine katkılarının gözönünde bulundurulacağı kaydedilmiştir.

"21. Yüzyılda Avrupa İçin Bir Ortak ve Kapsamlı Güvenlik Modeli" başlığını taşıyan Budapeşte Kararının özü, model üzerinde bir tartışma başlatılmasından ibaretti. Kararda, AGİT içinde başlatılacak tartışmanın, güvenliğin tüm veçhelerini kapsayacağı vurgulanmıştır. Kararın başlığında "Avrupa için" geliştirilecek güvenlik modelinden söz edilmekte ise de, modelin tüm AGİT alanını kapsaması, ayrıca "güvenliğin bölünmezliği" (the indivisibility of security) ile "ortak ve kapsamlı güvenlik" (common and cop-rehensive security) ilkeleri doğrultusunda oluşturulması konusunda anlayış birliği oluşmuştur.

Aralık 1996'da Lizbon'da gerçekleştirilen AGİT Devlet veya Hükümet Başkanları Zirvesi sonunda kabul edilen Lizbon Belgesinde, **"21. Yüzyıl'da Avrupa İçin Ortak ve Kapsamlı Güvenlik Modeli"** başlıklı bir bildiri de yer almaktadır. **Bildiride;** AGİT ilke ve taahhütlerinin uygulanması için dayanışma içinde hareket edilmesi, kuvvete başvurulmaması, güvenliği tehdit eden ülkelerle danışmalar yapılması, uluslararası hukuka aykırı bir şekilde kuvvete veya tehdide başvuran ülkelerin desteklenmemesi, tüm AGİT devletlerinin güvenlik endişelerine önem verilmesi, her ülkenin kendi güvenlik bağlantılarını seçme hakkına sahip bulunması, ilişkilerde açıklık gibi yükümlülüklere temas edilmektedir.

Söz konusu Güvenlik Modeli Bildirisinin ileriye yönelik uygulamalar kapsamında ise uygulamanın gözden geçirilmesine devam edilmesi, uygulamaya riayet edilmediği takdirde, işbirliğine dayalı araçlar geliştirilmesi, AGİT ile diğer ilgili uluslararası kuruluşlar arasında işbirliği modalitelerinin belirlenmesidir "Avrupa Güvenlik Şartı" hazırlanmasının değerlendirilmesi hususları öngörülmektedir.

Güvenlik Modeli Bildirisi'nde, **Türkiye'nin girişimleri sonucu,** terörizm de tüm AGİT camiası için giderek daha fazla endişe yaratan bir tehdit olduğu vurgulanmaktadır.

b. Güvenlik Modelinin ilkeleri:

Güvenlik Modeli konusunda NATO içinde kabul edilen ilkelere göre, model aşağıdaki hususları içermelidir:

(1) AGİT alanının tümünü kapsamalı ve tüm AGİT üyesi ülkelerin aktif katılımıyla geliştirilmeli, yeni duvarlara ve farklı güvenlik düzeylerine sahip bölgelere yol açmamalıdır. Bu bakımdan, hiç bir devlet, örgüt ya da gruplaşma, AGİT bölgesinde barış ve istikrarın korunması için bir diğerinden üstün bir sorumluluk taşımamalı, AGİT bölgesinin herhangi bir bölümünü etki alanı (sphe-re of influence) olarak görmemelidir.

(2) AGİT üyesi tüm devletlerin ve bağlı bulundukları örgütlerin, her bir üye devletin, ittifak anlaşmaları dahil, güvenlik düzenlemelerini seçmekte ya da değiştirmekte özgür olma hakkına saygı göstermeleri gereklidir. Bu ilke sınırlayıcı

biçimde yorumlanmamalıdır. Bölgesel veya Atlantik-ötesi örgütlere katılma ve ayrılmanın tümüyle gönüllü niteliği, Avrupa yapılarının temel bir özelliği olarak kalmalıdır. Açıklık ve şeffaflık bu bağlamda önemli ilkelerdir.

(3) Model, çeşitli Avrupa güvenlik kuruluşları arasındaki ilişkinin tanımlanması sorununa eğilmeli, bununla birlikte, söz-konusu örgütler arasında bir çeşit hiyerarşi yaratmaktan kaçınmalıdır. Bunun yerine modele ilişkin tartışma bu kuruluşların karşılıklı güçlendirici ve birbirini tamamlayıcı özelliği üzerinde yo-ğunlaşmalı, aralarındaki işbirliğini, AGİT kural ve ilkelerine tam saygı gösterecek şekilde teşvik etmelidir.

(4) NATO'nun yeri ve rolü, Güvenlik Modeli kapsamında değişikliğe uğramamalıdır. Model, NATO'nun gerek istikrar sağlayıcı rolünü, gerek yeni kazandığı askeri- güvenlik konularında işbirliği ve genişletilmiş bir diyalog forumu olma işlevini etkilememelidir.

(5) Güvenlik Modeli, AGİT alanı dışından kaynaklanabilecek risk ve tehdit unsurlarını gözardı etmemelidir. AGİT ülkelerine komşu birçok bölge, istikrarsızlık ve huzursuzluk kaynağıdır.

(6) Geliştirilmeye çalışılan Ortak Avrupa Güvenlik Mimarisi kavramı, diğer hususların yanısıra, bir silahların sınırlandırılması rejimini, AGİT alanı içerisinde ortak sorun ve tehditlere zamanında ve etkili bir şekilde karşılık verilebilmesini sağlayacak iyi düşünülmüş mekanizmaları ve kapsamlı işbirliği yöntemlerini içermelidir. Bu tür mekanizmalar geliştirilirken, güvenliğin bölünmezliği ilkesinden sapılmaması önem taşımaktadır.

(7) Terörizm, saldırgan milliyetçilik, yayılmacılık, yabancı düşmanlığı ve ırkçılık gibi güvenlik ve istikrarı bozucu tehditler ile bunlarla mücadele etmek için gerekli tedbirler ve işbirliği yöntemleri, Güvenlik Modelinin kapsamına dahil edilmelidir.

21. Yüzyıl Avrupa Güvenlik Modeli ile ilgili çalışmalar Vi-yana'da AGİT çerçevesinde yürütülmektedir.

c. AGİT'te Karar Alma Usulleri:

AGİT'te kararlar oydaşma (konsensüs) ile alınmaktadır. Kapsamlı siyasi taahhütler üreten bir forum olarak AGİT'in oydaşma ilkesinden vazgeçmesi zor görünmektedir. Bununla birlikte, kimi zaman AGİT ilkelerinin ihlal edilmesini önlemeye yönelik somut adımlar atılamaması, AGİT'in inandırıcılığını etkilemekte ve **"konsensüs"** usulü bunun nedenleri arasında görülmektedir. Oydaşma ilkesinin bazı durumlarda yumuşatılması tartışmaları başlamış, ancak konunun yeterince olgunlaşmadığı görülmüştür. Oydaşma ilkesinden vazgeçilmesi konusu, AGİT Parlamenterler Asamblesinin de gündemine girmiş bulunmaktadır. AGİT'in etkin bir kurum haline gelebilmesi, AGİT bölgesindeki sorunların çözümü için taraf devletlerin gerekli siyasi iradeyi göstermeleri ve ihtiyaç duyulan mali kaynak ve personeli sağlamalarıyla doğrudan ilişkili olduğuna göre, karara katılmayacak bir ülkeyi uygulamaya mecbur etmenin nasıl mümkün olabileceği en çetin soruyu oluşturmaktadır. Bu nedenle de, oydaşma kuralından ancak çok özel durumlarda, AGİT ilke ve normlarının ciddi şekilde ihlali hallerinde vazgeçilebilmektedir. Buna örnek, YFC'nin (Sırbistan-Karadağ) üyeliğinin **"konsensus eksi bir"** kuralıyla askıya alınması olmuştur. Budapeşte ve Lizbon Zirvelerinde kabul edilmek üzere önerilen ve AGİT bünyesinde oydaşma kuralı nedeniyle çözüme bağlanamayan

sorunların, ihlalci ülkenin itirazı dikkate alınmaksızın, BM Güvenlik Konseyi'ne getirilmesi AGİT içinde BM Güvenlik Konseyi gibi ağırlıklı üyelik sisteminin hakim olacağı mekanizmalar oluşturulması yolundaki öneriler çoğu ülkelerin itirazları nedeniyle karara bağlanamamıştır. Türkiye de bu değişikliklere karşı çıkan ülkeler arasında yer almıştır.

d. AGİTten Beklentiler:

Vladivostok'tan Vancouvcr'a kadar uzanan bir alanda, Avrupa, Amerika ve Asya kıtasına mensup 54 üyesi ile AGİT dünyanın en geniş katılımlı uluslararası örgütlerinden biridir. Üye sayısı NATO, Avrupa Konseyi, Avrupa Birliği gibi kuruluşlardan daha fazla olan AGİT, buna rağmen sözügeçen kuruluşlar kadar müesseseleşemcmiştir. AGİT'in organ ve mekanizmaları ile ilgili kurallar henüz tanı olarak yerleşmediğinden, bu organ ve mekanizmaların yetkileri, ne şekilde işleyecekleri ve birbirleriyle ilişkileri bakımından bazı boşluk ve çelişkiler mevcuttur. Öte yandan, AGİT'te kararların **"oydaşına"** (consensus) ilkesine göre alınması yönteminin AGİT'in işleyişini güçleştirdiği; alınan kararların hukuki değil siyasi olması dolayısıyla bağlayıcılığının zayıf olması (Örgütün etkinliği açısından ileri sürülen başlıca eleştirilerdir. AGİT'in ortaya çıkan bazı uyuşmazlıkların çözümünde yetersiz kaldığı da ifade edilmektedir.

AGİT'in daha etkin hale getirilmesi için BM, NATO, Avrupa Konseyi gibi diğer kuruluşlarla işbirliğini geliştirecek mekanizmaların kurulması istenmektedir. AGİT'in karar alma ve uygulama yöntemlerinin daha kolay ve bağlayıcı niteliğe dönüştürülmesi için bazı Devletlerce ileri sürülen öneriler ise AGİT ülkelerinin büyük çoğunluğunca, egemenliklerinin ciddi biçimde sınırlandırılabileceği kaygısı ile şimdiye kadar kabul görmemiştir.

Bütün bu eksikliklerine rağmen, bir konferans diplomasisi (AGİK) iken dahi Soğuk Savaşın bitmesine olumlu katkılarda bulunan AGİT'in, Örgüt haline geldikten sonra oluşturduğu mekanizmalarla, bir yandan insan haklan ihlallerinin izlenmesi, ekonomik, bilimsel, teknik ve çevre alanlarında işbirliği sağlanması gibi klasik diğer yandan çatışmaların önlenmesi, bunalım yönetimi gibi yeni işlevleriyle uluslararası ilişkilere yaptığı etki küçümsenemez. Bunun bir örneği Örgütün Bosna-Hersek sorununun çözümündeki katkısıdır. AGÎTin bundan böyle de çeşitli bölgesel uyuşmazlıkların çözümünde ve demokrasi ve insan haklan uygulamalarının zayıf olduğu üye ülkelerde olumlu katkılarda bulunabileceği beklentisi hakimdir.

4. AGİT Paris Şartı:

Soğuk Savaş'ın sona erdiğini tescil etmek, başlayan yeni dönemin tabi olacağı esasları belirlemek ve AGİK'i yeni koşullara uygun olarak yeniden yapılandırmak amacıyla 19-21 Kasım 1990'da Paris'te toplanan AGİK Zirvesinde kabul edilen Paris Şartı demokrasiyi Avrupa'nın tek siyasi yönetim tarzı olarak benimsemiş, temel özgürlükler ve insan haklarına dayalı demokrasinin barış, istikrar ve adaletin temelinde yattığını savunmuştur.

Paris Şartı Üç Bölümden İbaret Olup, Şöyledir: a. Birinci

Bölümde:

'Demokrasi Barış ve Birlik İçin Yeni Dönem" başlıklı bu-bölümde demokratik rejimin temel ilkeleri sıralanmakta, demokrasinin sağlam temellere oturtulmasının barış ve güvenliğin de güvencesi olduğu teyit edilmektedir.

(1) 'İnsan Hakları, Demokrasi ve Hukukun Üstünlüğü" alt başlıklı bölümde tek yönetim sistemi olarak demokrasinin kurulması, sağlamlaştırılması ve güçlendirilmesi taahhüdünde bulunulmakta, demokratik yönetimin düzenli olarak yapılan hür ve adil seçimlerle ifadesini bulan halk iradesine dayalı olduğu vurgulanmaktadır.

İnsan hakları ve temel özgürlüklere saygının garanti altına alındığı belirtilmektedir. Buna göre herkesin düşünce, vicdan, din ya da inanç özgürlüğüne, örgütlenme ve toplantı düzenleme özgürlüğüne ve seyahat etme özgürlüğüne sahip bulunduğu, hiç kimsenin keyfî tutuklamaya, gözaltına alınmaya ve işkenceye maruz bırakılmayacağı; herkesin hakkını bilmeye ve kullanmaya, hür ve adil seçimlere katılmaya, adil ve açık yargılanmaya tabi tutulacağı ifade edilmektedir.

(2) "Ekonomik özgürlük ve sorumluluk" alt başlığı altında, ekonomik özgürlük, sosyal adalet ve çevre sorumluluğu refah için vazgeçilmez unsurlar olarak sayılmakta, pazar ekonomisinin geliştirilmesini ortak hedef olarak saptandığı belirtilmektedir.

(3) "Devletler arasında dostane ilişkiler" alt başlığında, BM yasası ve Helsinki ilkeleri çerçevesinde herhangi bir ülkenin toprak bütünlüğüne ve siyasi bağımsızlığına karşı kuvvet kullanmak veya kuvvet kullanımı tehditlerinde bulunulamayacağı taahhüt edilmektedir.

(4) "Güvenlik" bölümünde Avrupa'da Konvansiyonel Kuvvetler Antlaşmasının imzalanması memnuniyetle karşılanmakta, saydamlığın ve güvenin artmasına yol açacak yeni bir dizi "Güven ve Güvenlik Arttırıcı Önlemler"in kabulü onaylanmaktadır.

(5) "Birlik" alt başlığı altında, Almanya'nın tek bir devlet altında birleşmiş olmasının memnuniyetle karşılandığı belirtilmektedir.

(6) "AGİK ve dünya" bölümünde AGİK ülkeleri ile dünyadaki tüm ülkeler arasında dayanışmanın önemi vurgulanmaktadır.

b. İkinci Bölüm: "Gelecek İçin Yönlendirici İlkeler" başlığını taşımakta, güvenlik, insan hakları, ekonomi, çevre ve kültür alanlarında halkların ihtiyaç ve arzularının gerçekleştirilmesi için yapılması öngörülen işbirliğinin kapsayacağı hususlara yer vermektedir.

(1) "İnsani Boyut" alt başlığı altında AGİK'in insani boyutu ile ilgili hükümlerinin bütünü ile uygulanacağı ve görüşüleceği vurgulanmakta; ulusal azınlıkların daha iyi korunması için işbirliğinin arttırılması, her çeşit ırkçı ve etnik nefret, Yahudi düşmanlığı, yabancı düşmanlığı, ayırımcılık ve dini ideolojiler gerekçesine dayalı zulüm ile mücadele edileceği taahhüt edilmektedir.

(2) "Güvenlik" altbaşlığı altında AKKA ve Güven ve Güvenlik Artırıcı önlemlerin daha ileri götürüleceği vurgulanmaktadır. Ayrıca, **terörizmin her eylemi,** metodu, tatbiki caniyane olarak tanımlanmak suretiyle kınanmakta; terörizmin, hem ikili, hem de çok taraflı işbirliği yoluyla yokedilmesi için kararlılık ifade edilmektedir. Uyuşturucu madde kaçakçılığına karşı da keza ortak hareket edileceği belirtilmektedir.

(3) "Ekonomik İşbirliği" alt bölümünde, pazar ekonomisine dayanan ekonomik işbirliği vazgeçilmez unsur olarak tanımlanmaktadır.

(4) "Çevre" alt başlığında çevre sorununun ivedilikle çözümlenmesi, hava, su ve toprakta sağlam bir ekolojik dengenin tesisi istenmektedir.

(5) "Kültür" alt başlığında ortak Avrupa kültürünün ve ortak değerlerin, Kıta'nın bölünmezliğine son vermedeki katkıları övülmektedir.

(6) "Göçmen işçiler" alt başlığı altında, göçmen işçiler ve ailelerinin sorunlarının, ekonomik, kültürel ve sosyal yönleri kadar insani boyutunun da olduğu kabul edilmektedir.

(7) "Akdeniz" alt başlığında Avrupa'da meydana gelen temel siyasi değişikliklerin Akdeniz bölgesine olumlu yansımalarının bulunacağı belirtilmekte, bölgede devam eden gerginlikten endişe duyulduğu vurgulanmaktadır.

(8) "Hükümet dışı kuruluşlar" (NGO) alt başlığı altında anılan kurum, grup ve fertlerin AGİT'in faaliyetlerine ve yeni yapılarına katılmalarının gerektiği belirtilmektedir.

c. Üçüncü bölümde ise, o zamana kadar bir konferanslar diplomasisi olan AGİK'in kurumsallaştırılması amacıyla yaratılması öngörülen mekanizmalar açıklanmaktadır. Buna göre, Viyana'da **"Çatışma Önleme Merkezi"** (ÇÖM), Varşova'da **"Serbest Seçimler Ofisi** (Şimdiki Demokratik Kuruluşlar ve İnsan Hakları Ofisi'nin ilk adı), Prag'da bir Sekretarya kurulmuştur. Paris Şartı ayrıca, Devlet ve Hükümet Başkanlarının muntazam Zirve Toplantıları, Dışişleri Bakanlar Konseyi ve Kıdemli Memurlar Komitesi gibi üç siyasi ve karar alma organı oluşturmaktadır.

Paris Şartı, tüm AGİT belgeleri gibi hukuki bir nitelik taşımayıp siyasi bağlayıcılığa sahiptir. Başka bir deyimle, AGİT ilke ve yükümlülüklerinin ihlali halinde, ihlal eden Devlete hukuki sorumluluk yüklenememekte, ancak ihlale neden olan Devlet AGİT içindeki çeşitli mekanizmalarla sorgulanabilmektedir. Hukuki bir yaptırım uygulanmamakla beraber, AGİT hükümlerini ihlal eden bir Devletin AGİT forumlarında eleştirilmesi, kuşkusuz o Devlet için istenmeyen bir husustur. (555)

---

555. Türk Dışişleri Bakanlığı Konferans Notları. Haziran 1997, Harp Akademileri Komutanlığı; Soysal, İsmail, Türkiye'nin Uluslararası Siyasal Bağıtları, c. 11, s. 7 59: Avrupa Konvansiyonel Kuvvet Müzakereleri (AKKUM) Dokümanı, Genkur.Yay.1989

SEKİZİNCİ BÖLÜM

YENİ VE YAKIN DÜNYA OLAYLARI

A. ORTA DOĞU OLAYLARI VE GELİŞMELER

1. 1967 Arap-İsrail Savaşı:

a. Savaştan Önceki Olaylar:

Yurtlarından çıkarılan veya kaçan Filistinliler, bu durumun baş sorumlusu olarak Yahudileri görüyorlardı. Hem intikam almak, hem de yıldırarak yerlerine dönmek için sınırı aşıp gerilla faaliyetinde bulunurlarken, dünyada gidecek başka yeri olmayan İsraillileri, daha zorlayıcı tedbirlere ve karşı tedhiş için, Filistin mülteci kamplarını havadan ve karadan baskınlarla tahribe zorluyorlardı.

13 Kasım 1966'da tank ve zırhlı araçlardan kurulu bir İsrail Birliği, Ürdün hududunu geçerek 4000 nüfuslu Samu Köyüne hücum etti ve köy halkını yok etti.

7 Nisan 1967'de, Suriye topçularına yapılan İsrail hava taarruzuna Suriye uçakları da karışmak zorunda kaldı. Yapılan hava savaşında altı Suriye uçağı düşürüldü. 10 Mayıs 1967'de, İsrail Genelkurmay Başkanı General Rabin, durumun böyle devam etmesi halinde, emrindeki kuvvetlere Şam'a taarruz ederek Nurettin At-tasi rejimini yıkacağını bildirdi. Alınan bilgiler ve Rus haber alma teşkilatının raporları, İsrail birliklerince Suriye'ye büyük çapta cezalandırma hareketinin planlanmakta olduğunu gösteriyordu.

Böyle bir hareketten İsrail'i vazgeçirmek, Sina'da kuvvetli bir Mısır ordusunun varlığı ile mümkün olabilirdi.

Halbuki, Sina Yarımadası'nda, Birleşmiş Milletler kuvveti bulunuyor, Mısır-İsrail birliklerinin çatışmalarına engel oluyordu.

16 Mayıs 1967'de, Mısır, 17 Mayıs'ta Ürdün, 18 Mayıs'ta da Irak ve Kuveyt olağanüstü hal ilan ettiler.

19 Mayıs'ta, 1956 Antlaşması ile Şarm-Üş Şeyh ve Sina bölgelerine yerleştirilen Birleşmiş Milletler kuvvetlerinin bölgeleri ve gözetleme yerleri, Mısır ordusu tarafından devir olındı.

20 Mayıs 1967'de, İsrail kısmi seferberliğini tamamladı.

21 Mayıs'ta Mısır, ihtiyatlarını silah altına çağırdı.

22 Mayıs Pazartesi günü, Mısır, Tiran Boğazı'nı İsrail gemilerine ve İsrail'e stratejik madde taşıyan bütün gemilere kapattı.

Böylece, İsrail, uluslararası su yollarından faydalanamayacak; Eylat yolu ile alınacak mal ve özellikle petrolden yoksun kalacaktı.

23 Mayıs'ta İsrail Başbakanı Levi Eşkol, Tiran Boğazı'ndan geçen İsrail gemilerine yapılacak müdahalenin, savaşa sebep olacağını bildirdi.

26 Mayıs 1967'de Başkan Nasır, açıkça savaştan bahsetmeye başladı. Amerika, Mısırlıların ölçülü davranarak, ilk ateşi açmamasını rica etmiş; Rusya, Mısır'a savaşı başlatmamasını tavsiye etmiştir. Irak ve bazı arap ülkeleri, Araplara yapılacak İsrail taarruzunu destekleyecek devletlere petrol vermeyeceklerini ilan ettiler.

Mısır istihbaratı, İsrail birliklerinin az ve muharebe gücünün zayıf olduğunu tespit etmişti. Bu yüzden dikkatler, İsrail ordusundan çok Amerika ve İngiltere

üzerinde toplanmıştı. Moşe Dayan'ın Savunma Bakanlığı'na getirilmesi bile, Başkan Nasır'ı etkilememişti. Halbuki, Mısır'ın askeri hazırlıkları tamamlanamamış olup; hava kuvvetlerinin eğitimi de yetersiz bir düzeyde idi.

Petrol dahil, her türlü ikmalini yaptığı Akabe Körfezi'nin kapatılması ve bütün ihtiyatların silah altına alınması, İsrail ekonomisini sarsmış; olayların gelişmesini bekleyemez hale getirmişti.

Kudüs'te bir demeç veren İsrail Dışişleri Bakanı Eban, Tiran Bo-ğazı'ndan gemilerin serbest geçişine ait bir çözüm yolunu kabule hazır olduklarını; zorunlu kaldıkları takdirde, bu ablukayı tek başına kaldırmak üzere harekete geçeceklerini söyledi.

24 Mayıs'ta, Amerikan 6 ncı Filosu, Doğu Akdeniz'e yanaşmış; Rusya, Akdeniz filosunu pekiştirmeye başlamıştı.

30 Mayıs 1967'de Ürdün, Mısır ile savunma anlaşması imzaladı.

Suudi Arabistan ve 150 tank ile takviye edilmiş Irak birlikleri, Ürdün'e gelmeye başladı. Bunlar bir hafta içinde yığınaklarını tamamlayabileceklerdi. Bu husus, iç hat savaşı yapacak olan İsrail için büyük önem taşıyordu. (556)

b. Tarafların Harp ve Harekat Planları:

İsrail'i kuşatan Arap Devletlerinin ve bunlara fiilen katılanların silahlı kuvvetleri toplamı 537. 000 er, 2. 504 tank ve 957 uçaktı. Halbuki İsrail Silahlı Kuvvetleri 264. 000 er, 800 tank ve 300 uçaktan ibaretti.

İsrail'in harekat planının esası; Ürdün ve Suriye Cephelerinde savunma asıl kuvvetlerle Sina'daki Mısır ordusuna taarruzu öngörüyordu, iç hat manevrası uygulanacaktı).

General Moşe Dayan, Ürdün ordusunun muhtemel taarruzuna karşı, merkez kesimindeki birlik komutanı Gn. Narksis'e **'Takviye İsteyerek Genel Kurmay'ı rahatsız etme, dişini sık ve birşey isteme"** talimatını vermiştir.

İsrail Anavatanı'nın savunulması görevi de sivil savunma örgütüne verilmiş olup, sınır bölgeleri boşaltılmamıştır.

Arapların planı ise; Sina Yarımadası, Suriye ve Ürdün'den aynı anda taarruz etmek fikrine dayanıyordu.

Harekat, 5 Haziran 1967 günü saat 1815'de İsrail'in baskın tar-zındaki taarruzu ile başlamıştır. Harekat planlandığı şekilde ve süratle gelişmiştir.

Ürdün ve Suriye Cephesinde tespit, Mısır Cephesinde ise taarruz harekatı icra eden İsrail ordusu; 9 Haziran 1967 günü, yani 5 gün içinde Portsaid Limanı-İsmailiye ve Süveyş hattına ulaştı ve tüm Sina yarımadasını işgal etti.

Mısır ordusunun imha edilmesini müteakip Ürdün ve Suriye Cephesinde taarruza gecen İsrail birlikleri; 7 Haziran tarihine kadar Ürdün Nehri'ne ulaştılar. Suriye Cephesinde ise 6 Haziran günü taarruza geçen İsrail, 10 Haziran tarihine kadar Golan Tepeleri (Kuneytra) bölgesini ele geçirdi.

---

556. Dr. Yılmaz, Yakın Dünya Harp Tarihi Özetleri, s.66-68

Birleşmiş Milletlerin, 10 Haziran 1967 günü saat 1930'da **"ateşkes"** çağrısı üzerine çarpışmaya son verildi. (557)

c. Savaşın Sonuçları:

(1) Ürdün kesiminden yapılacak Arap ordularının taarruzu ile ikiye bölünmeye uygun olan İsrail sınırı düzeltilmiş; Süveyş kanalına kadar olan toprakları ele geçirmekle, İsrail'in iç hat manevra olanakları çoğalmıştır.

(2) İsrail sınırlarının Arap Devletleri aleyhine daha da genişlemesi, hem Filistin Mültecileri Sorunu'nun çözümlenmesini bekleyen kitleyi çoğaltmış ve hem de Arap halkının kin duygularını artırmıştır.

(3) Arap ordularının, teşkilatlanmış ve modern silahlarla donatılmış İsrail ordusu karşısındaki yenilgisi, Arap devletleri arasındaki işbirliği zorunluluğunun doğmasına sebep olmuştur.

(4) Arap ülkeleri, genişleyen İsrail sınırının kendi topraklarına da dayanacağı endişesiyle, mümkün gördüğü bütün olanak ve kuvvetlerini Mısır veya Suriye emrine vermiştir.

(5) İsrail'in, ihtiyacı olan silahları Amerika Birleşik Dev-letleri'nden sağlaması; Arapları, Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği ile daha sıkı iş birliğine sevk etmiştir. Bu da, Orta Doğu'da Sovyetler Birliği'nin yerleşmesi sonucunu doğurmuştur.

(6) Arap ülkelerine malzeme gönderilmesi ve personelinin eğitilmesini sağlamak amacıyla Orta Doğu'ya yerleşen Rusların Akdeniz'de kurduğu deniz üsleri, NATO ve Türkiye için hayati önem taşıyan Akdeniz egemenliğini hissedilir derecede etkilemiştir. (558)

d. Çıkarılan Dersler:

(1) Araplar arasında ülkü birliği oluşmamıştı.

(2) İsrail'de ise, milli şuur teşekkül etmiş; herkes, bu savaşın kaybı halinde İsrail'in yok olacağına inanmıştı.

(3) Araplar arasındaki din ve rejim farkı, aynı türden bir kitle olmalarını engelliyordu.

(4) İsrail'in ise böyle bir problemi yoktu.

(5) Krallık, şeyhlik ve parlamenter düzen ile yönetilen Arap devletleri arasında, ortak davada çok gerekli olan karşılıklı güven gereği gibi sağlanamamıştır.

(6) Araplar, ortak düşmana kesin darbeyi vurmayı sağlayacak işbirliği fikrinden yoksundu. Ortak bir başkomutan yoktu. Suriye, taarruz edip üzerine asker çekecek yerde beklemeyi tercih etmiş; Ürdün ise, Kudüs civarında oyalanmıştı. Böylece İsrail önce Mısır'ı yenilgiye uğratmış ve sonra da buna seyirci kalan Ürdün ve Suriye'ye yönelmiştir.

---

557. Dr. Yılmaz, Yakın Dünya Harp Tarihi Özetleri, s.68-69
558. Dr. Yılmaz, Yakın Dünya Harp Tarihi Özetleri, s. 69

(7) İsrail, büyük tehlikelere rağmen, siklet merkezi yerinde mümkün olduğu kadar kuvvetli bulunma prensibine uymuş; yurt içini korumak için sadece 12 uçağım bırakmak cesaretini göstermiştir.

(8) İsrail'in küçük bir ülke olması, sefer görevini alan personelin çok kısa zamanda birliklerine katılma olanağını veriyordu. Bu olanak alınan tedbirlerle daha da çoğaltılmış; 72 saat içinde, birliklerin seferberliğinin tamamlanması ve harekete hazır duruma getirilmesi mümkün olabilmiştir. (559)

3. 1973 Arap-İsrail Savaşları:

a. Savaş Öncesi Siyasi Durum:

1967 Savaşından sonra ümitlerini; B. M. toplantılarına ve ABD-Hus görüşmelerine bağlamış olan Araplar, sorunun sürüncemede kaldığını anlamışlar ve ümitsizliğe düşmüşlerdir.

Bu gelişmeler ve geçmişte yapılan hatalar, işgal edilen Arap topraklarının kurtarılması için tek yolun, Topyekün Mücadele olduğu görüşünde birleşmelerine yol açmıştır.

Başta Mısır, Suriye ve Ürdün olmak üzere Araplar bu düşünce altında Asken hazırlıklarını artırmaya başladılar.

b. Askeri Hazırlıklar:

1967 Savaşından yenilerek ve toprak kaybedilerek çıkan Mısır, Ürdün ve Suriye savaştan sonra aldıkları silah ve gereçler ile ordularını yeniden donattılar ve teşkilatlandırdılar.

İsrail'de aynı dönem içinde, ABD ve Fransa'dan aldığı modern silah ve teçhizat yanında bunların bir kısmını kendi imkanlarıyla imalata başladı.

Mısır, kanalı geçme güçlükleri sebebiyle sulardan geçme eğitimlerine ağırlık veriyordu.

İsrail ise, Kanalın hemen doğusunda 1967 yılından beri güçlendirdiği "BAR LEV HATTI" ile bu kesimde oyalama muharebeleriyle gereken zamanı kazanacağını ve bu süre içinde Suriye-Lübnan kesimindeki Arap ordularına taarruz ederek bunları süratle savaş dışı bırakacağını ümit ediyordu. Mısır ile Suriye arasındaki uzaklığın 300 km. oluşu ve Mısır-İsrail arasında Kanal ile çölün bulunuşu İsrail'e iç hat manevrasını uygulama olanağını veriyordu.

İsrail; Golan Tepeleri, Ürdün Nehri batı yakası, Gazze Şeridi ve Şarm El Şeyh üzerindeki isteklerinden ödün vermiyordu. Bunun üzerine barış çabalarından ümidini kesen Mısır Devlet Başkanı Sedat ile Suriye Devlet Başkam Esat, l Nisan 1973'de buluşarak İsrail'e karşı uygulanacak askeri harekatın planları hakkında görüş birliği sağladılar.

Mısır ve Suriye savaş hazırlıklarını gizleyebilmek için, 1973 sonbahar tatbikatlarının çapını büyük tuttular ve tatbikat maskesi altında birliklerin yığınaklarını tamamladılar, seferberlik ilan etmeden ihtiyatlarım silah altına aldılar.

---

559. Dr. Yılmaz, Yakın Dünya Harp Tarihi Özetleri, s.70

Mısır ve Suriye'de bulunan Sovyet askeri görevlilerinin ve ailelerinin havayolu ile tahliyesinden şüphelenen İsrail, 6 Ekim 1973 saat 03.00'de İsrail Silahlı Kuvvetlerini alarma geçirdi.

c. Tarafların Kuvveti ve Harekatın Cereyan Tarzı:

6 Ekim 1973'te, Kara Kuvvetleri personel mevcudu, Mısır'ın 325. 000, Suriye'nin 112. 000 olmak üzere 473. 000 iken; İsrail'in barış mevcudu 105. 000 idi. Ancak, İsrail etkin seferberlik sistemiyle 48-72 saat zarfında personel mevcudunu 300. 000'e çıkardı.

Bu savaş, hukuken Mısır, Suriye ve İsrail arasında cereyan etti. Lübnan ve Ürdün savaşa hukuken katılmaktan kaçındılar. Ancak bu savaşta tüm Arap ülkeleri tam bir dayanışma içinde Mısır ve Suriye'ye mali, siyasi ve askeri yardımda bulundular.

Harekatın Cereyan Tarzı:

Mısır ve Suriye orduları, İsrail'in en büyük bayramını kutladığı gün (Yem Kipur), yani 6 Ekim 1973 günü saat 1400'de taarruza

Suriye Cephesi'ndeki taarruzları Golan mevzii derinliklerinde durduran ve iç hat harekatı yapan İsrail, önceliği Suriye Cephesi'ne verdi ve 9 Ekim sabahı Golan Cephesi'nde 11 Tugay toplayarak karşı taarruza geçti. 22 Ekim 1973'de İsrail, Hermon Dağı'nın en hakim yeri olan 2201 Rakımlı tepe bölgesini ele geçirdi ve Suriye topraklannda 20 Km. derinlik, 40 Km. genişlikteki araziyi işgal etti.

Sina Cephesi'nde kanalı geçmeye muvaffak olan Mısır l ve 2 nci orduları, BAR-LEV savunma hattını ele geçirdiler ve Kanalın 10-15 km. kadar doğusuna ilerlediler. 14 Ekim günü 5 piyade tümeni, l mekanize tümen ve dört zırhlı tugay (70. 000 personel, 700 tank) ile İsrail'in ikinci savunma mevzilerine taarruza geçtiler. Ancak, Suriye Cephesi'nde durumu lehine çevirmeye başaran ve 4 zırhlı tugayını Sina Cephesi'ne kaydıran İsrail, kısa sürede bu cephede de durum üstünlüğü sağlamaya muvaffak oldu. 16 Ekim 1973'de Sina Cephesi'nde genel karşı taarruza geçen İsrail, 18/19 Ekim gecesi Süveyş Kanalı batısına 2 tugay kadar kuvveti geçirmeyi başardı. Mısır, İsrail taarruzlarını İsmailiye-Kahire yolunun 5 Km. kadar doğusunda durdurabildi.

BM. 'in 22 Ekim ve 24 Ekim tarihli Ateşkes kararlarına uymayan İsrail, 26 Ekim günü Barış Gücünün gelmesiyle ateşkese uydu. Bunda SSCB. 'nin bölgeye tek taraflı kuvvet gönderme kararlılığı da etkili oldu. Ateşkes kararı yürürlüğe girdiğinde, Mısır 3 ncü ordusuna mensup 20. 000 kişi ile 200 tanktan müteşekkil birliklerinin Anavatanları ile bağlantısı kesilmiş bulunuyordu.

Bu savaş sonunda Mısır 500, Suriye 500, Irak 120 tank, İsrail ise 600 tank kaybetmiştir.

3. Arap-İsrail Savaşlarının Sonuçları:

Kökü tarihin derinliklerine inen ve yaklaşık 3500 yıllık bir geçmişe sahip bulunan Arap-İsrail Sorunu; 1850 yıllık bir aradan sonra, 1917 yılından itibaren tekrar başlamış ve 1948 yılında İsrail Devleti'nin kurulmasıyla şiddetlenmiştir.

Taraflar amaçlarını gerçekleştirmek için Milli Güç Unsurlarını her alanda ve fırsatta kullanmışlarsa da; bu konuda verilen 4 savaş dahi kesin sonuç almalarına yetmemiştir. Keza Mısır'ın ABD. 'nin yanında yer alması ve Camp David Antlaşmaları dahi soruna kesin ve kalıcı çözümler getirmeye kafi gelmemiştir.

Sorunun halihazır ve gelecekteki muhtemel gelişmesi ve objektif bir değerlendirme

yapabilmek için; tekrar amaç kavramına bakmakta yarar görülmektedir.

İsrail için amaç tahakkuk etmiş olup, tespit edilen amaç doğrultusunda İsrail Devleti kurulmuş, bekası için gerekli şartlar önemli ölçüde sağlanmıştır.

Araplar ise; başlangıçta tespit edilen amaçlan gerçekleştirememişlerdir. Diğer bir ifade ile İsrail Devleti'nin kurulmasını engelleyememişler ve bekasının devamlılığını sağlayan şartları ortadan kaldıramamışlardır. (560)

4. Lübnan Sorunu:

Lübnan, karışık etnik yapıya sahip bir devlet olmasına rağmen sosyal yapının gerektirdiği dengenin kurulmasıyla, Orta Doğu'nun en düzenli ve yaşam koşullan yüksek olan ülkelerinden biri idi.

Ülke istikrarı, Arap-İsrail çatışması sonucu Lübnan'a gelen Fi-listinliler'in çoğalmasıyla bozulmaya başladı. Özellikle 1970'lerden itibaren müslümanlar, demografik üstünlüğü elde ettiler ve bu üstünlüğü egemenlik faktörüne yansıtarak ülke yönetimini hristiyanlardan alma mücadelesini başlattılar. Sonuçta; ülkede başlayan Müslüman- Hristiyan ayırımı ve mücadelesi, 13 Nisan 1975'den itibaren **iç savaşa dönüştü.** (561)

1975-1976 Lübnan iç savaşı; Lübnan, Suriye, Mısır, Kuveyt ve Suudi Arabistan devlet başkanlarının 17-18 Ekim 1976'da Riyad Toplantısında aldıkları kararlarla yeni bir boyut kazandı. **Bu antlaşmanın üç ana unsuru şöyle idi:**

a. Lübnan'da 21 Ekim'den itibaren ateşkes yürürlüğe girecek ve savaşan taraflar, 1975 Nisan'ından önceki hatlara çekileceklerdir.

b. Lübnan için 30. 000 kişilik bir Arap Barış Gücü teşkil olunacaktır. Bu güç esas itibari ile Suriye askerlerinden oluşmuştur.

c. FKÖ gerillaları Lübnan'da kalmaya devam etmekle beraber, Lübnan'ın egemenlik ve güvenliğine saygı göstereceklerdir.

Bu sonuncu şarta FKÖ gerillaları hiçbir zaman uymadıkları gibi, İsrail'de bunu bildiğinden, Litani nehrine kadar olan Güney Lübnan topraklarını kendi kontrolü altına alıp, bu toprakları kendisi için **"Güvenlik Bölgesi"** ilan etmiştir. (562)

İsrail kuvvetleri daha sonra Beyrut'u kuşattılar ve bunun sonucunda, Filistin Kurtuluş Örgütü Lübnan'ı terk etmek zorunda kalmıştır. FKÖ unsurları, Lübnan'a çıkan Amerikan, Fransız ve İtalyan askerlerinden oluşan 2. 000 kişilik Barış Gücü himayesinde, 21 Ağustos 1982'cle Beyrut'tan ayrıldılar.

FKÖ'yü Lübnan'ı terke muvaffak olan İsrail, 1985 yılında kademeli olarak bölgeden çekilmeye başladı, israil'in çekilmesi Müs-lüma- Hristiyan mücadelesini tekrar başlattı. Bunun üzerine, Suriye Lübnan'a müdahale etmek için harekete geçti. Ayrıca, İran'da dolaylı olarak müdahaleye katıldı. 1989 yılı sonlarından itibaren ise, FKÖ tekrar Güney Lübnan'a yerleşmeye başladı.

Sonuç olarak; 1975 yılında başlayan Lübnan sorunu, çeşitli aşamalardan geçti. 1992 yılından itibaren İsrail ile FKÖ arasında başlayan olumlu gelişmeler üzerine de olaylar

---

560. Dr. Yılmaz, Yakın Dünya Harp Tarihi Özetleri, s.70-73
561. Dr. Uçarol, Siyasi Tarih, 1995, s.787-788
562. Prof. Armaoğlu, 20. Yüzyıl Siyasi Tarihi, 1995, s. 868

şiddetini kaybetmeye başladı. Fakat, Lübnan, 1976 Riyad Antlaşması ile bölgeye 30 bin kişilik bir askeri güç göndermeye muvaffak olan Suriye'nin belirli ölçüde eyaleti durumuna geldi. (563)

5. İran-Irak Savaşı (1980-1988):

a. Savaş Öncesi Olaylar ve Gelişmeleri:

Orta Doğu, Kuzey Yanmkürenin en hassas, karmaşık ve istikrarsız bir bölgesidir. Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra bölgedeki Osmanlı İmparatorluğunun egemenliğinin kalkması ile daha çok batılı ülkelerin kendi çıkarları doğrultusunda meydana getirdikleri yapay küçük devletlerden bazıları; bir taraftan birbirleriyle, diğer taraftan kendi iç bünyelerinin çelişkili yapıları nedeniyle sürekli mücadele ve çatışma halinde olmuşlardır.

İslam dünyasının Orta Doğu kesimi; değişik sistemlerin, dış politika kavramlarının, kendi içinde de düşmanlıkların ve çıkar çatışmalarının egemen olduğu çok hassas bir bölgedir. Bu bakımdan bölgede meydana gelecek çok küçük bir olay bile bütün dünyanın dikkatlerini bir anda buraya çekebilmektedir.

Orta Doğu; Asya-Avrupa ve Afrika kıtalarının düğüm noktalarında oluşu; dünyanın en zengin petrol yataklarına sahip bulunuşu, üç kıta arasındaki kara ve deniz ulaştırma yollarını kontrol etmesi sebebiyle büyük bir stratejik potansiyele sahiptir. Bu durum bölgenin önemini artırmaktadır.

İkinci Dünya Savaşı'nı izleyen yıllarda bölgede güçler dengesinin değişmesine paralel olarak Sovyetler Birliği'nin etkili rol oynamaya başlaması, Amerika Birleşik Devletleri'nin dünya devleti siyaseti izlemesi, bölgede var olan uyuşmazlıkların daha da artmasına sebep olmuştur.

Bölgesel olaylar:

(1) Iran Şahı Muhammet Rıza Pehlevı ile Irak Devlet Başkanı Saddam Hüseyin, Cezayir Devlet Başkanı aracılığı ile 6 Mart 1975'te Cezayir Antlaşması'nı imzaladılar. Bu Antlaşma ile İran, Irak'ın kuzey kesiminde devlet güçlerine başkaldıran Kurt Lideri Molla Mustafa Barzani'ye sağlamakta olduğu desteği kesmesi karşılığında Bağdat'tan Şat-ül-Arab bölgesi üzerinde avantajlar elde etti. O zamanki İran ordusunun gücü de, antlaşmanın imzalanmasında etkili oldu. Ancak Irak bir bakıma istemeyerek ver diği ödünlerden memnun olmadığından konuyu daima gündeme getirdi ve iki ülke arasındaki müşterek sınırlarda zaman zaman sınır çatışmaları vukuu buldu.

(2) Şubat 1979'da İran'da Şahlık Rejimi devrilerek yerine dini esaslara dayanan Humeyni rejimi kuruldu. İslam Devrimi İran'da Şahlık Rejimi'ni tasfiye etti ve kendi sisteminin yerleşmesini sağlayacak tedbirler almaya başladı.

(3) İran 1979 yılı boyunca, Güney İrak'taki Şiileri kışkırtmak amacıyla aktif propaganda faaliyetlerine yöneldi.

(4) Irak, misilleme olarak Kuzistan bölgesindeki Arapları yeni tesis edilmeye çalışılan İran İslam Rejimine karşı isyana teşvik etti.

(5) İki taraf arasında gerginliğin artmasına paralel olarak 4-13 Eylül 1980 tarihleri arasında sınır çatışmaları fasılalarla başladı ve devam etti.

563. Prof. Armaoğlu, 20. Yüzyıl Siyasi Tarihi, 1995, s. 871-872

(6) 16 Eylül 1980'de İran Genelkurmay Başkanı Cezayır-Antlaşması'nın sınır düzeltmesi ile ilgili hükümlerini tanımadıklarını açıkladı.

(7) 17 Eylül 1980'de Irak Devlet Başkanı, 1975 Cezayir Antlaşması'nı fesh ettiğini, Şat-ül Arap Irmağı'nın tamamen Irak egemenliği altına alınacağını ileri sürdü.

(8) 18 Eylül 1980'de İran Dışişleri Bakanlığı, İran'ın toprak bütünlüğünün korunacağım açıkladı ve anlaşmazlıktan A. B. D. 'yi sorumlu tuttu.

(9) 19 Eylül 1980'de sınır çatışmaları Kasr-ı Şirin'den Kuzistan Eyaleti'ne kadar yayıldı. Basra Körfezi'nde iki tarafın savaş gemileri arasında hasmane davranışlar ve küçük çaplı çatışmalar oldu.

(10) 20 Eylül 1980'de FKÖ Lideri Yaser Arafat, iki devlet arasında arabuluculuk girişiminde bulundu. Aynı gün Irak savaş gemileri Şat-ül Arap'taki İran gemilerine saldırarak, bazılarını batırdı.

Bu gelişmelere paralel olarak İran, Irak sınırını savaş bölgesi ilan etti ve kısmi seferberlik tedbirlerini yürürlüğe koydu.

b. Savaşın Sebepleri:

(1). İslam devriminin ilanını müteakip, İran'ın yeni sistemi yerleştirme çabaları ve muhalefet gruplar ile mücadeleye girişmesi, Irak tarafından milli menfaatlerin gerçekleştirilmesi için en uygun ortam olarak değerlendirilmiştir. Bu değerlendirme Irak'ın savaş kararı vermesinde esas sebep olmuştur.

(2). Irak, yukarıdaki değerlendirmeye paralel olarak şu hususları elde etmek için savaşa karar verdi:

(a). İki ülke arasındaki sınırın Irak lehine düzeltilmesi.

(b). Şat-ül-Arap Nehri'nin tamamen kendi kontrolüne verilmesi.

(c). Hürmüz Boğazı'nın kontrolünü sağlayan ve aynı zamanda zengin petrol yataklarını ihtiva eden Abu Musa, Küçük Tomb ve Büyük Tomb Adaları'nın Arapların kontrolüne verilmesi.

(d). Irak, bu toprak isteklerine ilave olarak, aşağıdaki politik taleplerini de gerçekleştirmek istiyordu:

(I). Araplar arasındaki liderliğin ele geçirilmesi,

(II). Arapların yoğun olduğu Kuzistan bölgesinin kontrolünün ele geçirilmesi;

(III). Kuzeydeki Kürtlerin ve güneydeki Şiiler'in faaliyetlerine engel olunarak, iç istikrarın sağlanması ve Baas Rejimi'nin kuvvetlendirilmesi,

(IV) Humeyni Rejimi'nin yıkılması ve İran'ın zayıflatılarak bölgede Irak hakimiyetinin tesisi.

(3). İran başlangıçta iç sorunlarıyla ilgilenmesi sebebiyle yalnızca elde mevcut avantajları korumak durumunda kalmıştır. Ancak İrak'taki Kürt ve Şii topluluklarını desteklemekten ve kendi rejimini ihraç etmek için faaliyet göstermekten geri kalmamıştır.

(4) Sorunun kişisel yanıda vardır. Humeyni sürgüne gönderildiği zaman bir süre Irak'ta kaldı. Ancak bu ülkede yer altı yer üstü Müslüman örgütlerle ilişkisi nedeniyle Eylül 1978'de kovuldu. Bu da iki lider arasındaki şahsi bir kinin doğmasına sebep oldu.

d. Tarafların Kuvveti ve Tertibatı:

İran:

(1) İran Silahlı Kuvvetlerinde büyük ölçüde Sb. ve Astsb. tasfiyesine gidilmesine rağmen, eski birlikler mevcut konuş ve kuruluşlarını muhafaza ettiler.

(2) Ordunun yanında İslam rejiminin bekası için Devrim Muhafızları ordusu kuruldu.

(3) İran Kara Kuvvetleri, Devrim Muhafızlarına ilave olarak 4 Zırhlı Tümen, 2 MknzTüm., 3 P. Tüm, l P. Tug., 2 Hv İnd Tuğ, l Özel Görev Tuğ ından meydana geliyordu.

(4) İran Deniz Kuvvetlerinde, toplam 22 000 personel bulunuyordu

(5) İran Hava Kuvvetleri ise 80 000 personelden meydana geliyordu Bu kuvvetin elindeki hava harp araçları, 466'sı muharip olmak üzere 621 uçak, 205 adedi taarruz helikopteri olmak üzere 806 adet helikopterdir.

Irak:

(1) Kara Kuvvetleri, 4 Zh. Tüm, 2 Mknz. Tüm., 6 P. Tüm., l Zh. Tug., 3 Özel Görev Tugayından meydana geliyordu.

(2) Irak Deniz Kuvvetlerinde 3000 personel bulunuyordu.

(3) Irak Hava Kuvvetleri'nde ise 16. 000 personel bulunuyordu. Bu kuvvetin elindeki Hava Harp vasıtaları 423 adedi muharip olmak üzere 660 uçak ile 303 adet helikopterden oluşuyordu.

Mukayese:

İran'ın elindeki silahların büyük kısmı ABD., Irak'ın elindeki silahların büyük kısmı ise Rus yapısıydı İran İslam Devrimi esnasında tasfiye edilen uzman personel ve A. B D. personeli hariç tutularsa hava ve deniz kuvvetlerinde üstünlüğe sahipti. Kara kuvvetlerinde ise bir denge söz konusu olmasına karşılık, İran insan gücü bakımından üstündü.

d. Savaşın Cereyan Tarzı:

22 Eylül 1980 günü başlayan ve sekiz yıl boyunca devam eden bu savaşı dört safhada incelemek mümkündür

Birinci Safha: Irak'ın taarruz safhasıdır. (22 Eylül 1980-5 Ocak 1981)

İran Silahlı Kuvvetleri'ni hazırlıksız yakalayan Irak, savaşın bu döneminde başarılı taarruzlar gerçekleştirerek **Kasr-ı Şirin-Sumar-Mehran-Susangerd-Ahvaz-Hürremşehir-Abadan hattına** kadar ilerlemeye muvaffak oldu. Irak Kuvvetleri bu hattan daha doğuya ilerleyemedi ve 13 Kasım 1980 tarihinden itibaren cephede genel bir durgunluk hakim oldu.

İkinci Safha: İran'ın Karşı Taarruzları (5 Ocak 1981- Haziran 1982)

Devlimin yarattığı kargaşa ortamından sıyrılarak kendini toplayan İran, fanatik insan gücüne dayanan insan dalgaları stratejisi ile Irak Kuvvetleri'nin ilerlemesini durdurdu. İran ilk defa 5 Ocak 1981'de siklet merkezi Susangerd olmak üzere bir karşı taarruza girişmişse de başarı elde elemedi. Başarısız bu ilk taarruzdan sonra Nisan-Temmuz 1981 aylarındaki **Bahar Taaruzları,** Eylül günü **Abadan Taaruzu,** 29 Kasım 1981 günü **Bostan Taaruzu,** adı altında bir dizi karşı taarruzla işgal edilen

bir kısım araziyi geri almasının yanışını, genel karşı taarruz için hazırlıklarını sürdürdü.

1981 yılı sonlarında barış çabalarının yoğunlaşması üzerine İran barışın masa başında değil, muharebe sahasında elde edileceğim ifade etti. İran, 22 Mart 1982 günü ilk genel karşı taarruz olan **Fetih Harekâtı'nı** başlattı. Dört safhadan oluşan ve 2 Nisan 1982'ye kadar devam eden **harekât sonunda;** Dezful ve Shush bölgeleri batısındaki eski sınıra iyice yaklaştı. İkinci genel karşı taarruz için bir ay hazırlanan İran, 30 Nisan 1982 günü başlattığı Beytül-ül Mukaddes adlı taarruzla Susangerd Güneyi-Ahvaz-Karun Nehri batısında, sınıra kadar olan bölge ve Hürrem şehrini geri aldı. Irak, 25 Mayıs 1982'de savaşın başlangıcındaki siyasi sınırın gerisine çekildiğini ilan etti. Bu harekattan sonra barış görüşmeleri yeniden yoğunlaşmış ise de İran savaşa devam edeceğini açıkladı. İran, barışa razı olmak için Irak'ın 150 milyar dolar savaş tazminatı ödemesini, Saddam Hüseyin'in yönetimden uzaklaştırılmasını ve Irak'ta İslami rejim kurulmasını istedi. Ancak Irak bu şartları kabul etmedi.

Üçüncü Safha: İran'ın inisiyatifi ele geçirmesi ve yıpratma harbi safhasıdır. (Haziran 1982-Şubat 1988)

Bu safhada İran, cephenin muhtelif kesimlerinde, zaman zaman yaptığı bilinçsiz taarruzlar ile sınırlı basanlar kazandı. Hava kuvveti ve zırhlı birlik acısından önemli zaafiyetleri bulunan İran, kısmı başarılarını kesin sonuç alıcı bir genel karşı tararuza dö-nüştüremedi. İran daha çok zırhlı birlik harekatına imkan vermeyen, güneyde sazlık ve bataklık bir bölge olan Mecnur Adaları ve FAO Bölgesi ile kuzeyde Kürtlerin yoğun olduğu dağlık kesimlerde başarı kazandı. İran'ın FAO Yarımadasındaki ilerlemesi esnasında Ummel-Kasr-ı ele geçirmesi, Irak'ın körfez ile olan bağlantısının bütünüyle kesilmesi tehlikesini yaratmış ise de, İran'ın harbi sin neticeye götürecek kuvvetinin bulunmaması ve Irak'ın bölge akviye etmesi ile tehlike bertaraf edilmeye çalışıldı.

Dördüncü Safha: Füzeler Savaş Safhası (Şubat 1988 Savaşın Sonu)

Bu safha; Körfez'de bekçilik görevinin A. B. D. tarafından yapılması safhasıdır.

İran, gerek füzelerle ve gerekse bazı deniz üstü harp silah ve vasıtaları ile bölgedeki küçük Arap ülkelerine saldırılarda bulunması; Suudi Arabistan'da olaylar çıkarması; A. B. D. 'nin uyarılarına önem vermemesi gibi nedenlerle yalnız kaldı. A. B. D. ile İran arasında yer yer çatışmalar meydana geldi ve A. B. D. bazı İran suüstü vasıtalarını batırdı.

Irak bu durumdan istifade ile FAO Adasını geri aldı. İki tarafın manevra unsurları, bu safhada önemli bir harekat icra etmemelerine karşılık, temas hattı boyunca yoğun topçu ve füze atışlarına devam edildi. Hava kuvvetleri karşılıklı olarak askeri ve ekonomik hedefleri vurmaya başladı. Bu safhada daha çok kentler ve buralarda yaşayan siviller zarar gördü.

İran, savaşın başından beri kendisini destekleyen Suriye ve Libya'nın da desteğini çekmesi ile yalnızlığa düştü ve inisiyatifini yitirerek kendi topraklarını savunmak zorunda kaldı.

Uluslararası düzeyde barış yolundaki baskıların yoğunlaştığı bu ortamda İran, savaşı sona erdirmek için daha önce öngördüğü bazı koşullardan vazgeçti ve böylece ateşkes sürecine girildi. Birleşmiş Milletler Genel Sekreteri'nin yürüttüğü arabuluculuk

çalışmalarının ardından, Güvenlik Konseyi'nin 598 sayılı kararını temel alan bir ateşkes antlaşması imzalandı. Savaşan taraflar, Cenevre'de barış görüşmelerine oturdu, ancak bir sonuç alınamadı.

e. Savaşın Sonuçları:

Genel:

(1) 1980-1988 yılları arasında devam eden savaş, bütün dünyayı ilgilendiren gelişmelere sahne olmuştur. Bölge, dünya t-rol üretiminin % 70'ini üretmesine karşılık, dünya petrol tüketiminin % 4'ünü tüketebilmektedir. Bu sebeple petrol, bakımından dışa bağımlı ülkeler, bu stratejik hammadde kaynağının kesintisiz ithali için bir takım tedbirler aldılar. Bu tedbirler bazı devletler tarafından kuvvet kullanımı şeklinde de görüldü. Dünya petrol fiyatları iki yönlü olarak savaşın etkisine maruz kaldı.

(a) İran ve Irak savaş araç ve gereci alabilmek için petrol fiyatlarını düşürdüler.

(b) Diğer petrol üreten ülkeler ise azalan petrol üretimine paralel olarak fiyatları artırdılar.

(2) Sanayileşmiş ve gelişmiş ülkeler başta olmak üzere savaş araç ve gereçlerinin üretimini artırıp, taraflara satarak ekonomilerini savaş süresince rahatlattılar.

(3) Orta Doğu ülkeleri herbiri ayrı ölçülerde olmak üzere savaştan etkilendi. Ancak İran'daki rejimin, rejim ihracı ülküsü sebebiyle, Irak büyük destek kazandı. Bu destek maddi ve manevi alanlarda kendini gösterdi.

İran Açısından Sonuçları:

(1) İran savaş esnasında ülke içindeki muhalefeti tasfiye etti ve İslam Devrimi ülkede yerleşti.

(2) Petrol üretim tesisleri Irak'ın ve A. B. D. 'nin harp araçları tarafından tahrip edilerek petrol üretimi düştü.

(3) Dünyada hızla yalnızlığa sürüklenerek, desteksiz kaldı.

(4) Savaştan önceki bölgesel güç olma durumunu kaybetti. Komşu ülkeler üzerindeki nüfuzu azaldı.

(5) Büyük miktarda personel, araç, silah ve malzeme kaybına uğradı. Ekonomik tesisleri hasar gördü.

(6) Silahlı kuvvetlerin içindeki bazı imtiyazlı grupların ya-rardan çok zarar verdiğini gördü.

(7) Harp silah ve araçları bakımından dışa bağımlı olmanı, harp esnasında giderilemeyecek sonuçlarını görerek, harp sonrası, dönemde giderici tedbirler almaya çalıştı.

(8) Yetişmiş ve uzman personelin önemi ortaya çıktı.

(9) Baskın prensibinin ihlal edilmesi halinde, elde edilecek başarıların sınırlı olacağı tespit edildi.

(10) Hava kuvvetlerinin ve füzelerin önemi ortaya çıktı.

Irak Açısından Alınan Sonuçlar:

(1) Suni olarak İngiltere tarafından kurulan Irak bir devlet olarak varlığını ispat etti.

(2) Saddam Hüseyin Rejimi, ülkede kalıcı olarak yerleşti.

(3) Büyük devletlerin desteği ve Orta Doğu'daki diğer devletlerin maddi ve manevi yardımlarıyla savaş esnasında sürekli olarak silahlanarak, savaş sonunda bölgesel güç olabilecek şartlara sahip oldu.

(4) Irak ekonomisi büyük yükler altına girdi ve artan dış borçları ödemede sorunlarla karşılaştı.

(5) Modern harp silah ve vasıtalarına sahip olmanın tek başına zaferi getirecek bir unsur olmadığı görüldü. Modern teçhizatın yanında nitelikli ve cesur personele olan ihtiyaç açık bir şekilde ortaya çıktı.

(6) Azınlıklardan (muhasım ülkedeki) istifade için, barış zamanında tedbir alınması gereği ortaya çıktı.

(7) Irak bu harpte, ülkesindeki bazı unsurların muhasımla işbirliği yapmasının sonuçlarını görerek, harbin bitmesine rağmen bu unsurları kontrol altına alma gayreti gösterdi.

(8) NBC silahlarının kullanılması (özellikle kimyasal) halinde eğitimsiz personelin ağır kayıplar vereceği ortaya çıktı.

(9) Bir ülkenin içinde bulunduğu kötü duruma rağmen, kısa sürede toparlanarak, saldırılara karşı koyacağı görüldü. Bu sebeple savaş kararlarının hayati olması ve milli bekaya yönelik tehditlere karşı koymak için alınması gerektiği geç de olsa anlaşıldı.

(10) Savaşı başlatmanın kolay, ancak sona erdirmenin zor olduğu görüldü.

Türkiye Açısından Ortaya Çıkan Sonuçlar:

Türkiye, dünya ve bölge barışının korunması prensibini daima muhafaza etmesine ve bu yoldaki barışçı çabalarına azami gayreti göstermesine rağmen, savaşın sonuçları Türkiye'yi de olumsuz yönde etkilemiştir.

(1) Türkiye için petrol boru hattının önemi ortaya çıktı.

(2) Savaşan taraflara yapılacak yardımların, yardım eden ülkeyi de soruna taraf ülke durumuna düşürebileceği görüldü. Bu bakımdan Türkiye en doğru politikalar uygulayarak soruna taraf olmamaya çalıştı.

(3) Irak'a yapılan yardımlar, Türkiye ekonomisine % 15 oranında enflasyon yükü getirdi.

(4) Irak; düşünülenin aksine askeri bakımdan savaştan güçlenerek çıktı. Buna rağmen Türkiye Orta Doğu'da bir istikrar unsuru olarak dünya platformundaki yerini aldı ve bölgesel güç olarak ortaya çıkmaya başladı.

(5) Irak saldırılarından kaçan ayrılıkçı unsurların Türkiye ekonomisine yükü fazla oldu.

(6) Petrol ithalatında bir kaynağa bağlanmanın mahzurları görüldü.

(7) Türk Silahlı Kuvvetleri harbin sonuçlarını analiz etme ve hakim faktörleri tespit ederek gerekli tedbirleri almak için çalışmalara başladı.

(8) Yurt içindeki harp sanayinin temel bazı araç ve mühimmatı yapma çalışmaları geliştirildi.

Sonuç olarak; memleket içi istikrarın önemi; diğer ülkelerin zayıf anlarından istifade ile başlatılan harekatın hedef ülkeyi beklenilenin aksine kuvvetlendirdiği; modern harp silah ve araçlanna rağmen insan faktörünün önemli olduğu; sınırların değişemeyeceğinin anlaşıldığı; savaşa taraf olmayan ülkelerin görünürde barışa taraftar, ancak gerçek durumda ise çatışmaların sürmesini istediği; muhtemel bir harpten sonra hem yenenin hem de yenilenin kayıplara uğradığı ortaya çıktı. (564)

6. Körfez Harekatı:

a. Kriz Öncesi Siyasi ve Askeri Gelişmeler:

Ağustos 1988'de sona eren İran-Irak Savaşında beklentilerini elde edemeyen Irak Liderliği, yeni arayışlar içine girmek için askeri gücünü terhis etmemiş, iki yıl süre ile milli gelirinin yarısına yakınını silahlanmaya ayırarak, Ağustos 1990'a gelindiğinde nicelik bakımından bölgenin en büyük, dünyanın ise dördüncü büyük ordusunu meydana getirmiştir.

İran-Irak Savaşı'nda kendisini destekleyen Kuveyt'e ses çıkarmayan Irak, savaş sonunda sınır meselelerini gündeme getirerek askeri baskı yolu ile Kuveyt'ten taviz koparmak istemiştir.

Irak Lideri Saddam Hüseyin, Mayıs 1990'da Bağdat'ta toplanan Arap Birliği Zirve Toplantısı'nın kapanış konuşmasında; Kuveyt ve BAE'yi kendilerine karşı **"Ekonomik Savaş"** uygulamakla suçlamıştır. Irak Lideri'nin Irak Devrimi'nin 22 nci yıldönümü törenlerinde de tekrarladığı iddialara göre

Kuveyt;

(1) Irak aleyhtarı bir politika izlemekte,

(2) Sınır anlaşmazlıklarını sürüncemede bırakmakta,

(3) Irak'a ait Rumelia bölgesinden petrol çıkararak satmakta,

(4) OPEC kotasını aşan üretimde bulunarak petrol fiyatlarının düşmesine sebep olmakta idi.

Saddam ayrıca; Körfez ülkelerinin savaş sırasında Irak'a verdikleri 108 milyar dolar borcun silinmesini istemiştir.

22 Temmuz 1990'da Mısır Devlet Başkam Hüsnü Mübarek'in arabuluculuk girişiminin sonuçsuz kalması üzerine Irak, 23 Tem-muz'dan itibaren Kuveyt sınırına kuvvet kaydırmaya başlamıştır.

Irak ve Kuveyt arasındaki gerginliğin devam ettiği bu dönemde, Cenevre'de toplanan OPEC üyeleri, petrolün varilini 18 dolardan 21 dolara çıkararak Irak'ı bir ölçüde tatmin etmeye çalışmışlarsa da Irak sonuçtan memnun kalmamıştır.

Irak ve Kuveyt yetkilileri 31 Temmuz 1990'da Cidde'de son olarak bir araya gelmişler ve bu toplantıda **Irak, Kuveyt'ten aşağıdaki taleplerinin karşılanmasını istemiştir:**

(1) Şat-Ül Arap ağızındaki Bubilyon ve Warba adalarının 99 yıl süreyle Irak'a kiralanması,

564. Dr. Yılmaz, Yakın Dünya Harp Tarihi Özetleri, s. 93-101

(2) Rumelia'dan çıkarılan petrole karşılık, Irak'a derhal 2. 4 milyar dolar tazminat ödenmesi

Bu taleplerinin Kuveyt tarafından kabul edilmemesi üzerine, Irak 2 Ağustos 1990 günü Kuveyt'i işgal etmiş ve 8 Ağustos günü de, Kuveyt'in Irak'ın 19 ncü vilayeti olduğunu ilan ederek bu ülkeyi ilhak etmiştir.

Dolayısı ile 1990 Yılı, Orta Doğu için bir dönüm noktası ve bölgede yeni bir dönemin başlangıcı oldu. Bu tarihten itibaren Orta Doğu olayları İsrail-Arap sorunu olmaktan çıktı ve tamamen bir dünya olayı haline dönüştü. Temmuz 1990'dan itibaren, Irak'ın Ku-veyt ile yarattığı krizin, 2 Agustos'tan sonra Kuveyt'in işgaline dö-nüşmesi Körfez Savaşı'na sebep oldu.

Arap Dünyası bu savaşta ikiye bölündü. Mısır, Suudi Arabistan ve Körfez ülkeleri Amerika'nın yanında yer alırken; Ürdün, F. K. Ö_. Libya ve Yemen, Saddam Hüseyin'i (Irak'ı) desteklediler. Fakat, bundan daha önemlisi, Irak'ın, Kuveyt'e saldırmasından hemen sonra, konuyu bir Arap-İsrail sorunu haline getirmek istemesiydi. Amerikan Hava Kuvvetleri, 16 Ocak 1991 sabahından itibaren Irak topraklarını bombalamaya başlayınca, Irak'da 17 Ocak'tan itibaren Suudi Arabistan ve İsrail'e Scud füzeleri göndermeye başladı.

Irak'ın amacı; İsrail'i tahrip edip, savaşa girmesini sağlamak ve bu suretle Arap dünyasının tepki ve desteğini kazanmak idi. Bunu farkeden Amerika, israil üzerinde baskı yaparak, Scud füzelerine cevap vermesini önledi. Bu baskıya, diğer Batılı Devletler de katıldılar ve Amerika İsrail'i savunmak üzere, bu ülkeye Patriot füzeleri gönderdi. (565)

b. Irak'ın Kuveyt'i İşgalinin Sebepleri:

Harplerin sebepleri gerçek ve görünürdeki (zahiri) sebepler olarak daima değişiklik göstermiştir. **Krizin zahiri sebepleri;** Kuveyt'i Irak'ın taleplerini karşılamamasından doğan sebeplerdir. Ancak Irak'ın Kuveyt'i işgalinin, taleplerinin yerine getirilmemesine karşı bir tepkiden ziyade, kendi milli hedefleri doğrultusunda oluşturulan uzun vadeli planın bir parçası olduğu anlaşılmıştır. **Krizin gerçek sebeplerini;** ekonomik sebepler, toprak talepleri, Arap Liderliği gibi üç ayrı başlık altında incelemek mümkündür.

Ekonomik Sebepler:

(1) İran'la yapılan savaş sonrası ekonomisi çökme noktasına gelmiş olan Irak yönetimi, zengin petrol yataklarına sahip Kuveyt'in işgalini kendileri için yegane çıkış yolu olarak görüyorlardı.

Eğer Irak Kuveyt'te kalabilseydi; dünya petrol rezervlerinin % 20'sine, petrol üretiminin % 9'una sahip olacak ve bölgenin en güçlü ülkesi haline gelecekti.

(2) Kuveyt'in batı bankalarında bulunan paraları Irak ekonomisini canlandırabilirdi.

(3) Petrolün kendi kontrolünde toplanması Irak'a OPEC üyeleri arasında fiyatları belirlemede durum üstünlüğü sağlayacaktı.

(4) Krizin savaşa dönüşmesinde Batı dünyasının, özellikle A. B. D. 'nin bölgedeki ekonomik çıkarları da rol oynamıştır.

---

565. Dr. Yılmaz, Yakın Dünya Harp Tarihi Özetleri, s. 70-73; 103-110

Toprak Talepleri:

Birinci Dünya Savaşı sonrasında, Osmanlı Devleti'nin toprakları bölüşülürken; İngiltere ve Fransa sınırlan cetvelle çizmişler ve böylece Arap ülkelerinin birbirleriyle sürekli çekişme içinde olmalarını sağlamışlardı. Kuveyt'e Körfez'de 310 millik bir kıyı tahsis edilmesine karşılık, Irak'a 36 millik kıyı şeridi verilmiştir. Irak'a ait kıyılar bataklıklarla çevrili olduğundan kullanılamamakta ve Kuveyt'e bırakılan Bubilyon ve Warba adaları Irak'ın Körfez'e çıkışını engellemektedir. Bu yüzden, Irak petrolünü Türkiye ve Suriye üzerinden Akdeniz'e, S. Arabistan üzerinden Kızıldeniz'e akıtmak zorunda kalmaktadır. Konuya bu yönden bakılınca, Irak'ın Basra Körfezi'ne çıkış imkanı elde etme amacına yönelik stratejik mülahazalar krizin ana sebeplerinden biri olarak görülmektedir.

Arap Liderliği Meselesi:

Krizin sebeplerinden birisi de, bölgede süratle güçlenen Irak'ın Arap Liderliğini ele geçirmek istemesi ve uzun vadede Arap milliyetçiliğine dayanan büyük bir Arap Birliği kurma hayallerinin olduğudur. Bu sayede İran Savaşı sırasında Arap aleminde kaybettiği prestiji tekrar kazanabileceğini düşünen Saddam'ın kişisel özellikleri ve Irak'ın yönetim şekli de krizde rol oynamıştır. (566)

c. Körfez Krizinin Savaşa Dönüşmesi:

Körfez Krizi, BM. Güvenlik Konseyi'nin aldığı tüm kararlara ve diplomatik girişimlere rağmen, barışçı yollarla bir çözüme kavuşturulamamıştır. BM. Güvenlik Konseyi'nde Irak'dan yaptırım uygulaması kararı alınmış ve İrak'la petrol alımı ve ticaret durdurulmuştur. Türkiye'de bu karara uygun olarak, petrol boru hattını kapatarak, İrak'la olan ticaretini dondurmuştur.

Dört ay süren ekonomik ambargodan bir sonuç alınamayınca, Güvenlik Konseyi Irak'a son bir imkan tanıdığını bildirdi ve 15 Ocak 1991 tarihine kadar Kuveyt'ten çekilmesini istedi. Aksi halde Kuveyt Hükümeti'yle işbirliği yapan devletlere tüm yolları kullanma yetkisi vereceğini açıkladı.

A. B. D. ve ortakları (Koalisyon Kuvvetleri) Güvenlik Konseyi'nin 678 sayılı bu yetki kararını 17 Ocak 1991'de kullanmaya başladılar ve Körfez Savaşı böylece başlamış oldu. (567)

d. Savaş Öncesinde Askeri Durum ve Yığınaklanma:

Çok Uluslu Güç'ün kara harekatına başladığı 24 Şubat 1991 tarihi itibariyle, Irak'ın Kuveyt harekat alanında 42 tümeni bulunduğu ve bu birliklerin üç kademe halinde derinlikte savnuma için tertiplendiği değerlendirilmiştir. Birinci kademede nizami orduya ait Zh. /Mknz. unsurlarla takviyeli piyade birlikleri; ikinci kademede Zh. ve Mknz. bölgesel ihtiyatlar; üçüncü kademede ise Cumhuriyet Muhafızlarından oluşan çevik stratejik ihtiyatlar bulunmaktaydı. Irak'ın bu harekata 200. 000 kadarı cumhuriyet muhafızı olmak üzere 360. 000 kadar bir kuvvet tahsis ettiği tahmin edilmektedir.

Güçlü bir orduya ve NBC silahlarına sahip olduğu değerlendirilen Irak'ın, Kuveyt'i işgalini müteakip Suudi Arabistan sınırında yığınaklanmaya başlaması üzerine A. B. D. ve diğer Batılı/ Arap ülkeleri, bölgede çıkarlarını ve güvenliklerini korumak ve tehdidin yayılmasını önlemek maksadıyla, Suudi Arabistan'ın da çağrısı ile 5 Ağustos 1990 tarihinden itibaren bölgedeki askeri yığınağa başlamışlardır. İrak'ı caydırmak, BM. Güvenlik Konseyi kararlarını uygulamaya zorlamak, bölgedeki ülkeleri tehdide karşı korumak ve gerektiğinde bölgede çıkabilecek bir savaşa

566. Dr. Yılmaz, Yakın Dünya Harp Tarihi Özetleri, s. 104-105

567. Körfez Krizi Harp Akademileri yayını, 2. Baskı, 1992 s. 21-96 Dr.Yılmaz, Yakın Dünya Harp Tarihi Özetleri, s.105

hazırlıklı bulunmak maksadıyla; A. B. D. önderliğinde yürütülen ve 5, 5 ay süren yığınaklanma harekatına **Çöl Kalkanı** (Desert Shield) adî verilmiş ve böylece koalisyona katılan 20'den fazla devletin kara, deniz ve hava birliklerinden oluşan çok uluslu koalisyon kuvvetleri teşkil edilmiştir. Ayrıca 10'dan fazla ülke bu kuvvetlere değişik katkılarda bulunmuştur.

Körfez Krizi'nin savaşa dönüştüğü 17 Ocak 1991'de Çok Uluslu Güç'ün ulaştığı kuvvet seviyesi yaklaşık olarak; 750. 000 personel, 3. 300 tank, 1700 top, 4000 tanksavar sistemi, 530 taarruz helikopteri, 2500 kadar muharip uçak ve 210 gemi kadardır. Bu kuvvete A. B. D. katkısı, yaklaşık 460. 000 asker, 2000 tank ve 480 uçaktı. (568)

e. Harekatın İcrası:

Irak'a verilen mühletin dolması üzerine, Koalisyon Kuvvetleri 17 Ocak 1991 günü saat 01. 20'de yoğun bir elektronik harp uygulaması ile birlikte Irak'a karşı hava harekatına başlamış ve kısa sürede hava hakimiyetimele geçirmiştir. Bu suretle **Çöl Fırtınası (Desert Storm)** Koduyla anılan Körfez Savaşı başlamıştır. A. B. D. 'li Orgeneral Norman Schvvarzkopf tarafından sevk ve idare edilen harekatın siyasi hedefi **"Kuveyt'in kurtarılması ve meşru yönetiminin kurulması"** olmakla beraber, **"Irak'ın bir daha kom-şularının varlığını ve A. B. D. çıkarlarını tehdit edecek duruma gelmemesi" harbin** temel ilkesini oluşturmuştur.

Hava bombardımanları gece/gündüz aralıksız 6 hafta devam etmiştir. Bu süre zarfında çok uluslu güç günde ortalama 2500 olmak üzere 100. 000 sortinin üzerinde görev icra etmiştir. Bu dönem içinde, Çok Uluslu Güç'ün hava taarruzları başlangıçta Irak'ın harp potansiyelini oluşturan stratejik hedefler ile hava_meydanları, hava savunma tesisleri, komuta- kontrol, muhabere tesisleri ve ulaştırma hatlarının tahribine, bilahare Irak Kara Kuvvetlerinin muharebe gücünü zayıflatmak maksadıyla; başta Cumhuriyet Muhafız Birlikleri olmak üzere, cephedeki birliklerin ağır silahlarının, ikmal tesislerinin ve engel sistemlerimi) tahribine yönelmiştirHava harekatı sonunda; Irak'ın muharebe gücü % 30-40 oranında zayıflatılmış ve kara harekatı için uygun şartların oluşması sağlanmıştır.

Irak, hava harekatı süresince İsrail ve Suudi Arabistan'a Scud Füzeleri atmaktan başka önemli bir etkinlik gösterememiş, 110 uçağı İran'a sığınmıştır.

Koalisyon Kuvvetleri'nce 24 Şubat 1991 günü saat 03. 30'da başlatılan Kara Harekatı, 100 saat gibi çok kısa bir sürede başarı ile sonuçlanmıştır.

Harekat planı, ana hatlarıyla Kuveyt'teki Irak Kuvvotleri'ni tali kuvvetlerle tespit ederken, Körfez'deki Kuveyt kıyılarına ve Faylaka Adasına amfibi harekat ve buna paralel olarak asıl kuvvetlerle (A. B. D. Kolordusu) Kuveyt batısından Basra (Fırat) is tikametinde kuşatma harekatı şeklinde özetlenebilir.

Planda, siklet merkezinin Irak'ın zayıf bölgesinde tesis edilmesinin sağladığı baskın yanında, Çok Uluslu Güç, 17. 000 kişilik bir amfibi gücü uzun süre denizde tutmak suretiyle Irak'ın kuvvetlerin önemli bir bölümünü bu bölgeye tahsis etmesini sağlamıştır. Kara harekatıyla Irak kuvvetlerinin çoğunluğu imha ve esir edilmişler, Irak 27 Şubat 1991'de BM. Güvenlik Konseyi'nin bütün şartlarını kabul ettiğini açıklamış, 28 Şubat günü saat 07. 00'den itibaren ateşkes sağlanmış ve 3 Mart 1991 tarihinde ateşkes anlaşması imzalanmıştır.

568. Körfez Krizi Harp Akademileri yayını, 2. Baskı, Ek-A, Ek-B; Dr.Yılmaz, Yakın Dünya Harp Tarihi Özetleri, s.105-106

Harekat süresince Çok Uluslu Güç'ün Deniz Kuvvetleri Körfez'de tam bir **Deniz Hakimiyeti** sağlayarak, deniz topçusu ve füzelerle kara harekatını desteklemişlerdir. (569)

f. Harbin Sonuçları ve Alınan Dersler:

(1) Körfez Savaşı, 6 Mart 1991'de Irak'ın kıyıtsız- şartsız teslimi ile sona erdi. Ancak, bölgedeki sorunlar ve mücadele bitmedi. Bölgeye barış getirmek ve sorunları kökten çözebilmek için A. B. D. Başkanı Bush, 6 Mart 1991 günü Kongre'de yaptığı bir konuşmada şu 4 nokta ve ilkeye yer verdi. **Bunlardan birincisi**: Bölgede bir güvenlik ve istikrar sisteminin kurulması; **İkincisi:** Bölgenin silahsızlandırılması; **Üçüncüsü**: Özellikle Irak'ın silahsızlandırılması; **Dördüncüsü de**: Bölgenin doğal kaynaklarının, bölgenin refahı için kullanılmasıdır. Bu dördüncü ilke ile Türkiye'nin Dicle ve Fırat suları da işin kapsamına girmektedir.

(2) Savaşın sonunda Irak'ın bölgedeki birliklerinin yarısından fazlası muharebe dışı bırakılmış; tanklarının % 65'i, ZPT/ ZMA'larının % 27'si, toplarının % 59'u, füze hançerlerinin % 40'ı, füzelerinin % 15'i tahrip edilmiş veya ele geçirilmiştir. Irak 80. 000-100. 000 ölü/yaralı ve 180. 000 esir vermiştir. Hücumbotlarının ve yardımcı gemilerinin % 70- 80'ini, helikopterlerinin % 20'sını, muharip uçaklarının % 50'sini kaybetmiştir.

(3) Irak ekonomik hedeflerine ulaşamadığı gibi mevcut potansiyelini de kaybetmiştir. Bu savaş dolayısıyla, Irak'ın on yıl süren savaş sonundaki kazançları İran'a iade edilmiş, Irak'ın toprak bütünlüğü bozularak 36 ncı paralelin kuzeyi ile 32 nci paralelin güneyinde merkezi otorite yok olmuştur.

(4) Ayrıca gelişmiş ülkelerin, hammadde kaynaklarının rizikoya atılması demek olan hiçbir girişime izin vermeyecekleri ortaya çıkmıştır.

(5) İslam Ülkeleri üzerinde, özellikle Körfez'de, İran etkisi artmaya başlamıştır.

Körfez Krizi ve Savaşı'ndan askeri yönden alınan dersler genel hatlarıyla şöyle sıralanabilir:

(a) Harekat müşterek ve birleşik harekatın sevk ve idaresiyle ilgili olarak başarılı bir örnek teşkil etmiştir.

(b) Hava gücünün önemi bir kez daha anlaşılmıştır.

(c) Teknoloji ancak eğitimle birleşince gerçek bir üstünlük sebebi olduğunu ortaya koymuştur.

(d) Elektronik harp imkan ve kabiliyetinin muharebe gücüne katkısı kanıtlanmıştır.

(e) Lojistik destek başarının anahtarı olmuştur.

(f) Stratejik yığınak ve tertiplenme hatalarının, operatif ve taktik sahada düzeltilemeyeceği bir kez daha kanıtlanmıştır.

(g) Moral, yenilgi ve zaferin temel nedenlerinden biri olmuştur.

(h) Hedef tesbiti ve istihbarat artık şekil değiştirmiştir.

(ı) Yeterli alt yapı ve ulaştırma vasıtaları yığınaklanma süresini kısaltmıştır.

569. Körfez Krizi, 3. Kitap s.1-38 Ek-A, Ek-B; Dr.Yılmaz, Yakın Dünya Harp Tarihi Özetleri, s.106-107

(i) En önemlisi de, **uzaya hakim olan gücün** zaferin galibi olacağı ve üstünlüğünün tartışılamayacağı ispatlanmıştır. (570)

g. Körfez Savaşı Sonrası Gelişmeleri:

Körfez Savaşı, kara harekatının tamamlandığı 28 Şubat 1991 tarihinde fiili olarak sona ermişti. Ancak savaşın resmen sona ermesi, BM Güvenlik Konseyi'nin ateşkes koşullarını içeren 687 No. lu kararının 6 Nisan 1991'de Irak tarafından kabul edilmesiyle gerçekleşmiştir.

Bu karara göre Irak; kimyasal ve biyolojik silahları ile 150 km. den fazla menzile sahip balistik füzelerinin yerlerini, miktarlarını ve çeşitlerini BM Genel Sekreteri'ne, nükleer silah hammaddelerini Uluslararası Atom Enerjisi Kurumu'na bildirmeyi ve BM denetiminde bunları yok etmeyi, savaş tazminatı ödemeyi, Kuveyt sınırına BM gücü yerleştirilmesini kabul etti.

Irak'a konulan ekonomik ambargo özellikle genel ithalat ve petrol satışı alanında Irak ekonomisini felce uğrattı.

Ateşkesin hemen sonrasında Kuzey Irak'ta Kürtler, Güney Irak'ta ise Şiiler ayaklandılar. İran yanlısı Şiiler'in ayaklanması Irak yönetimi tarafından bastırıldı. Daha sonra Kuzeyde geniş çaplı bir harekata girişen Saddam güçlerinin saldırılarında, yaklaşık 200 bin Kuzey Iraklının öldüğü, 250. 000 Kürt ve Türkmen'in Türkiye sınırına yığıldıkları bilinmektedir. Türkiye, sınırlarını tamamen açmamakla birlikte sınıra yığılan Kuzey Iraklılarda gereken gıda ve sıhhi yardımları insani düşüncelerle ulaştırdı. 7 Nisan 1991'de İncirlik'ten havalanan ABD nakliye uçakları havadan yardımı başlattılar. Bu arada sığınmacılar sınırı geçmeye başladılar. Türkiye'ye giren Kuzey Iraklı sayısı 400 bine çıktı.

ABD. Kuzey Irak'lı ilticacıları yeniden evlerine döndürmek maksadıyla, 12 Nisan 1991 günü, 36 ncı enlem Kuzeyinde helikopter ve savaş uçağı kullanmaması için İrak'ı uyarmış ve **'Kurtarma Operasyonu"** adı altında Güneydoğu Anadolu üzerinden bölgeye 8 bin asker sevketmiştir. Böylece Kuzey Irak'ta "Güvenlik Bölgesi" oluşturulmuş oldu. ABD. askerleri 15 Temmuz 1991'de Kuzey İrak'ı boşaltarak merkezi Silopi'de olmak üzere teşkil edilen **"ÇEKİÇ GÜÇ"e** katıldılar. Çekiç Güç unsurları 1997 yılında bölgeyi ve Türkiye'yi terkettiler.

1991 Nisan'dan itibaren Irak Kürdistan Cephesi ile Saddam Hüseyin arasında yapılan özerklik görüşmelerinden sonuç alınamadı ve 1992 başında bu diyaloga ara verildi. Körfez Krizi'nden sonra ABD'nin Ortadoğu Politikasının temel esasları; Saddam Hüseyin'in iktidarının sınırlandırılması ve Arap-İsrail ihtilafının çözüme kavuşturulması şeklinde ortaya çıkmıştır.

Tüm çabalara rağmen, Saddam Hüseyin yönetimi halen işbaşındadır.

Bölgede Arap-İsrail ihtilafı çözümlenmedikçe silahlanmanın kontrol altına alınması imkansız olduğundan, ABD. Dışişleri Bakanı J. Baker kriz sonrası Orta Doğu'ya bir seri barış ziyaretleri başlattı. Bu mekik diplomasisi sonucunda, Orta Doğu Barış Konferansı'nın ilk turu 30 Ekim 1991 günü Madrit'de yapıldı. Daha sonra Washington ve Moskova'da süren bu toplantılarda; Araplar'ın **"barışa karşılık**

---

570. Körfez Krizi, 3. Kitap s.32-39 Dr.Yılmaz, Yakın Dünya Harp Tarihi Özetleri s. 108; Prof. Armaoğlu, 20. Yüzyıl Siyasi Tarihi, 1995, s.863-864

toprak" talepleri ve İsrail'in "**bir karış toprak vermeme"** inadı yüzünden olumlu bir sonuç alınamadı. Ancak; İsrail ve Filistin temsilcilerinin aynı masaya oturtulması bile gelecek için bir barış umudu doğurdu.

Kuzey Irak'ta oluşturulan güvenlik bölgesi içinde **"provide comfort"** harekatı ile Saddam tehdidinden tecrit edilen Kürtler bir parlamento kurarak Ekim 1992'de oybirliği ile federe devlet olma kararı aldılar.

Ekim 1992'de Türkiye Kuzey Irak'ta geniş çaplı bir sınır ötesi harekat icra ederek, bir güvenlik kuşağı oluşturmuştur. Bu harekatta bölücü terör örgütü PKK'nın 4000'in üzerinde zayiat verdiği açıklanmıştır.

ABD 36 ncı paralel kuzeyi ve 32 nci paralel güneyini Irak uçakları için uçuşa yasak bölge ilan etmiştir. ABD'de yönetim değişikliğini fırsat bilen Saddam, nabız yoklamaya başlayıp BM kararlarını ihlal etmeyi denemiştir. Yasak bölgede bir Irak jeti düşürülmüştür. Başkan Bush'un son günlerinde verdiği kararla, 13 Ocak 1993 tarihinde Irak'a 100 uçakla hava saldırısı yapılmış, 17 Ocak günü 48 füze ile Bağdat civarında askeri hedefler vurulmuştur.

ABD ve müttefiklerinin kararlılığı karşısında Irak tek yanlı olarak ateşkese uyacağını ve BM gözlemcilerinin kendi uçaklarıyla Irak hava sahasında uçmasını kabul ettiğini bildirmiştir. Yeni ABD Başkanı B. Clinton körfez politikasında bir değişiklik olmayacağını ifade etmiştir.

Bölgedeki belirsizlikler devam etmektedir. Irak'ın ekonomisi iflas noktasına gelmiş, toprak bütünlüğü tehlikeye girmiş, dünya ile irtibatı kesilmiştir. Bölgede meydana gelen otorite boşluğu bütün Orta Doğu güvenliğini olumsuz etkilemektedir. Siyasi çevrelerin ortak kanısı, Saddam rejimi devrilmedikçe Irak'ın dünya ile entegrasyonunun gerçekleşmeyeceği yolundadır. (571)

B. ASYA'DAKİ GELİŞMELER

1960 ile 1990 yılları arasında Asya'da meydana gelen gelişmeler arasında üç olay dikkat çekicidir. **Bunlar;** Vietnam Savaşı, Afganistan'ın işgali ve Çin Halk Cumhuriyetindeki gelişmelerdir.

1. Vietnam Savaşı:

1965 yılında başlayıp 1973 yılında sona eren ve sekiz yıl devam eden Vietnam Savaşı, Amerika'nın Kuzey Vietnam ile mücadelesidir. Bu savaş, Amerikan tarihi bakımından olduğu kadar, uluslararası ilişkilerin gelişmesi açısından da son derece ilginç ve önemlidir. Vietnam Savaşı, bir süper gücün, 17 milyonluk bir küçücük ülkede nasıl çıkmaza girdiğinin de acı bir hikayesidir. Bu, aynı zamanda, ağır tabiat şartlarından yararlanan gerilla taktiğinin, en mükemmel konvansiyonel silahlar karşısındaki zaferinin de bir ifadesidir. Amerikan halkı son yüzyıl içerisinde ilk defa, manasız ve amaçsız bulduğu bu savaş dolayısıyla federal hükümete karşı başkaldırılmıştır.

Amerika'nın Vietnam'a müdahalesi yavaş yavaş gelişen bir politikanın neticesidir.

Temmuz 1954'deki Cenevre Antlaşması ile Laos, Kamboçya, Kuzey ve Güney Vietnam bağımsız devletler olmuşlardı. Böylece Kuzey Vietnam, Asya'daki büyük komünist blokun bir ileri karakolu durumuna gelmişti. Bu durum, tüm Hindicini için bir tehdit ve tehlike oluşturmuştu. 1954 yılından itibaren Amerika Fransa'nın yerine bu bölgede etkin güç olarak sorumluluk üstlendi.

---

571. Dr.Yılmaz, Yakın Dünya Harp Tarihi Özetleri, s.109-110

Vietnam'ın, zaman içinde komünist liderlerin yönetimine geçmesi A. B. D. 'yi endişeye sevk etti. Bunun üzerine Birleşik Devletler bölgeye askeri danışman göndererek Güney Vietnam'ı resmen desteklemeye başladı. Danışmanların sayısı 1963 yılında 13 bini buldu. Fakat, bu tedbir tehlikeyi ortadan kaldırmaya yeterli olmadı. A. B. D. Başkanı Johson, Kongrenin onayını alarak 5 Ağustos 1963'de Vietnam'a asker göndermeye karar verdi.

Vietnam'a asker gönderilmesi A. B. D. 'nin kendi iç bünyesinde çalkantılara sebep oldu. Gelişmeler Nixon'un Cumhurbaşkanı seçilmesine kadar sürdü. (572)

Nixon, Cumhurbaşkanı olarak dışişlerine öncelik verdi ve Birleşik Devletler'in siyasetini yeniden yönlendirdi. Nixon, Temmuz 1969'da yönetime yol gösterecek geniş ilkenin ana hatlarını çizen "**Nixon Doktrini"ni** şu şekilde tanımladı:

"Bunun temel tezi, Birleşik Devletler'in, müttefikleri ve dostlarının savunma ve gelişmesine katılacağı, fakat bütün planların tasarlanmasını ve dünyadaki özgürlüklerin tüm savunmasını üstlenmeyeceğidir. Gerçekten gerekli ve bizim de çıkarımıza uygun görüldüğünde yardım edeceğiz. " (573)

Kampanya sırasında Nixon Vietnam'daki savaşı sona erdirmeyi vaad etmişti, bu nedenle bir taraftan güçlü bir askeri kampanyayı sürdürüp müzakere ile varılacak bir barış antlaşmasını sağlamaya çalışırken, diğer taraftan Amerikan askerini yavaş fakat sürekli olarak geri çekmeye başladı. Amerikalılar'ın çoğu Cum-hurbaşkanı'nın bu tedrici çekilme siyasetini desteklemekle birlikte, giderek artan sayıda Amerikalı savaşa derhal son verilmesini istiyordu. Bu görüşte olanlar bunu çoğu kere çok geniş "barış" gösterilerinde açıklıyorlardı. Anlaşma nihayet 1973 Ocak ayında sağlandı ve iki ay sonra son Amerikan askeri de Vietnam'ı terketti.

Bununla birlikte, Vietnam'lılar arasında çarpışmalar sürdü. Amerika'nın bu savaşa katılması 57. 000 askerinin hayatına 300. 000'den fazla yaralıya ve 135 milyar dolardan fazla bir harcamaya mal oldu. (574)

2. Sovyetlerin Afganistan'ı İşgali:

Sovyetler Birliği'nin Aralık 1979'da Afganistan'ı işgali, 9 yıl sürecek bir maceraya atılmasına; Sovyetlerin dağılmasına varan gelişmelere ve hem iç ve hem de dış etkilere maruz kalmasına sebep oldu. (575)

Afganistan krallıkla yönetilen bir devlet idi. Ülkede 1973 yılında Cumhuriyet ilan edildi. Ancak, Cumhuriyetin ilanı ile birlikte yönetim Sovyetler Birliği'ne yaklaşan bir tutum sergiledi ve ülke iç karışıklıklara sürüklendi. 28 Nisan 1978'de komünistlerin bir hükümet darbesi gerçekleşti ve Afganistan Demokratik Cumhuriyeti kuruldu. 5 Aralık 1978'de, Sovyetler ile Afganistan arasında Dostluk, İyi Komşuluk ve İşbirliği Antlaşması imzalandı.

Bu gelişmelerden kısa süre sonra ülkede Sovyet yanlısı iktidara karşı ulusal direniş hareketi başladı. Bunun üzerine iktidarda bulunanlar Sovyetler'den yardım talep ettiler. Bu talep üzerine ve kısa sürede Afganistan'a çok sayıda Sovyet uzmanı ve askeri geldi. Sovyetler, 27 Aralık 1979'da ülkeyi fiilen işgal ettiler. Sovyetler'in işgal hareketi, çok sayıda Afganlı'nın Pakistan ve İran'a sığınmasına sebep oldu.

Pakistan, bu durum üzerine BM'lere ve İslam Konferansı'na başvurarak, Afganistan'daki gelişmelerin önlenmesini ve Sovyet askerlerinin çekilmesini istedi. Ancak, bu girişimlerden sonuç alınamadı.

---

572. Prof. Armaoğlu, 20.Yüzyıl Siyasi Tarihi, 1995, s.673-676
573. Amerikan Tarihinin Ana Hatları, s.176
574. Amerikan Tarihinin Ana Hatları, s.176
575. Prof. Armaoğlu, 20.Yüzyıl Siyasi Tarihi, 1995, s.895

Ülkenin işgali milli direnişe yol açtı. Afgan mücahitleri Sov-yetler'e büyük kayıplar verdirdiler. Mücahitlerin direnişleri, çevre ülkeler ve Batı dünyasını da harekete geçirdi. Çünkü, Afganistan'ın Sovyet kontroluna girmesi, onların, Hint Okyanusu'na ve keza İran üzerinden Basra Körfezi'ne çıkmalarına imkan vermekteydi. Bu durum, Batı ülkelerini olduğu kadar, İran, Çin ve Pakistan gibi çevre ülkelerini de tehdit eden bir durum yaratmaktaydı. Keza, dünyanın diğer süper gücü Amerika gelişmelerden en çok endişe duyan ülke idi. A. B. D., Sovyetler'in bu teşebbüsü üzerine SALT-II Antlaşmasını onaylamaktan vazgeçti ve 5 Ocak 1980'de bu ülkeye yaptığı tahıl ihracatını da durdurdu.

Dolayısıyla Afganistan'ın işgali, dünyanın iki süper gücünü bir kere daha karşı karşıya getirdi. İşgal, mahalli olmaktan çıkıp bir dünya sorunu haline dönüştü.

Fakat tüm bu gelişmelere rağmen Sovyetler, 1985 yılında Afganistan'daki askeri etkinliklerini daha da arttırma yoluna gittiler. Giderek artan Sovyet tehdidi ve etkinliği, Afgan mücahitlerinin direnişini ortadan kaldırmaya yetmedi.

1982 yılında BM'ce ele alınan Afganistan sorunu; Afganistan, Pakistan, A. B. D. ve Sovyetler Birliği arasında yapılan görüşmelerle çözüme kavuşturulmaya çalışılmakta idi. Ancak, görüşmeler uzun süre devam etti ve sorun 14 Nisan 1988 Cenevre Antlaşması ile çözümlendi.

Cenevre Antlaşmasının imzalanmasından sonra, Sovyet askerleri 1988-1989 yılı içinde Afganistan'dan çekildiler. Sovyetler'in çekilmesinden sonra ülkede "mücahit" gruplar birleşerek bir hükümet kurdular. Fakat bir süre sonra iktidar için iç çekişmeler başladı.

Afganistan olayı BM. temsilcisi Perez de Cuellar'ın siyasi işler yardımcılarından Diego Cordovez'in gayretleri ve altı yıllık bir çabadan sonra çözüme kavuştu. Amerikan Dışişleri Bakanı Schultz ile Sovyet Dışişleri Bakanı Şevardnadze arasında 21-23 Mart 1988'de Washington'da yapılan toplantılarda son pürüzleri giderildi ve Afganistan ile ilgili antlaşmalar 14 Nisan 1988'de Cenevre'de imzalandı.

Bu antlaşmalar 4 esas belgeden meydana gelmektedir. Bunlar:

a. Karşılıklı Münasebetlerin İlkeleri Konusunda İkili Anlaşma ile; Afganistan ve Pakistan, birbirlerinin egemenlik, siyasi bağımsızlık, toprak bütünlüğü ile güvenlik ve bağlantısızlık ilkelerine saygı göstermeyi ve birbirlerinin içişlerine karışmamayı taahhüt etmekteydiler.

b. Milletlerarası Garantiler Konusunda Deklerasyon ise; Amerika ile Sovyetler Birliği arasında imzalanmış olup, Afganistan ile Pakistan'ın içişlerine karışmayacaklarını ve birinci belgedeki ilkelere saygı göstereceklerini belirtiyorlardı.

c. Mültecilerin Kendi istekleri ile Dönmelerine Dair Anlaşma da; mültecilerin serbestçe evlerine dönmelerinin sağlanması hususundaki tedbirleri kapsamaktaydı.

d. Diğer İlgili Konular Anlaşması ise; bu anlaşmalarla ilgili diğer konuların ne şekilde ele alınacağını belirtmekteydi.

Bu antlaşmalarda dikkati çeken nokta, Sovyetler'in Afganistan'dan çekilmesine dair herhangi bir ifadenin yer almamış olmasıdır. Buna göre, Sovyetlerin bölgeden çekilmesi, ikinci belge olan **"Garantiler Deklarasyonu"** çerçevesinde gerçekleşecekti. Bununla, Sovyetler'in prestijleri korunmaya çalışılmıştı.

Nitekim, Sovyetler'in Afganistan'dan çekilmeleri konusunda Amerika ile bir takvim tespit edildi ve 120. 000 kişilik Sovyet işgal kuvvetinin 15 Şubat 1989'a kadar çekilme işlemini tamamlaması kararlaştırıldı.

Afganistan sorunu Sovyetler Birliği açısından da önemli sonuçlar doğurdu. İşgal olayı, başarısızlık ve hezimetle neticelendi. Başarısızlık, Sovyet peykleri arasında olumlu tesirler yarattı ve bu ülkelerde Sovyetler'e karşı bağımsızlık mücadelesine yol açtı. Bu nedenle Afganistan hezimeti Sovyetler Birliği'nin dağılmasında önemli rol oynadı. (576)

Sovyet işgali, ülkede, günümüzde de devam eden sorunların bir ölçüde temelini teşkil etti. Nitekim, Afganistan 1997'de aşırı dinci Taliban örgütünün ülkeyi sarsan olaylarına sahne oldu. Taliban örgütünün faaliyetleri tüm dünyayı ve özellikle de Sovyetler'i yakından etkiledi. Mücadele bir süre sonra Taliban ile Özbek asıllı general Raşid Dostum kuvvetleri arasında iç çatışmalara dönüştü. Taliban Örgütü'nün özellikle Tacikistan'ı da hedef olarak alması, Sovyetler'i daha da endişelendirdi. Gelişmeler üzerine Bağımsız Devletler Topluluğu Güvenlik Konseyi 27 Mayıs 1997'de Moskova'da toplandı ve Afganistan'daki gelişmeleri görüştü. Rusya ile BDT üyesi Orta Asya ülkeleri Tacikistan, Özbekistan ve Türkmenistan Taliban rejiminden kaçanların mülteci akımına karşı sınırda önlemlerini artırdılar. Tacikistan ve Kırgızistan'da 30. 000 kişilik Rus askeri alarm durumuna geçirildi. Sonuç olarak Afganistan ne zaman sona ereceği tahmin edilemeyen bir iç kargaşa ortamına girdi. (577)

3. Çin'de Yeni Yapılanma:

Çin Halk Cumhuriyeti l Ekim 1949'da kuruldu ve **Chou En-lai** Başbakan oldu. Chou, 8 Ocak 1976 yılında 78 yaşında öldüğünde, Çin Komünist Partisi içinde " **ılımlılar"** ve **"radikaller"** olmak üzere iki kutup oluştu. Radikalleri; 82 yaşındaki Mao Tse-Tung'ım eşi Chian Chin yönetiyordu.

Chou ölünce, Başbakanlığa Deng Şaoping'in gelmesi beklenirken, **Hua Kuo-feng** Başbakan oldu. Mao, 9 Eylül 1976'da 72 yaşında ölünce, eşi Chiang yönetiminde etkinliğini devam ettirmek istedi. Ancak, Başbakan Hua, hem parti başkanlığını ve hemde Askeri Komite Başkanlığını ele geçirdi. Bunun sonucu olarak Mao'nun eşi ve üç taraftarı tutuklandı. Bu, radikallerin mücadeleyi kaybetmesi demekti.

Çin Milli Kongresi, Şubat 1978'de, 1985 yılına kadar gerçekleştirilecek **Dört Modernizasyon Programını** kabul etti. **Bu program ile;** Tarım, Endüstri, Bilim, Teknoloji ve Savunma alanlarının, 1985'e kadar çağdaş şartlara kavuşturulması öngörülmekteydi. Fakat, programın maliyeti 600 milyar doları bulmaktaydı. Bu maliyet Çin'i yabancı sermaye teminine yöneltti. Komünist Partinin Mart 1978'de Deng Şaoping'i Başbakan yardımcılığına seçmesi sonucu Çin, önce Japonya yanaştı ve iki devlet arasında Şubat 1978'de 60 milyar dolarlık bir ticaret antlaşması imzalandı. Bu antlaşma, Çin ve Japonya arasında 1937'den beri devam eden savaş halini de sona erdirmiş oldu. Ağustos 1978'de Çin ile Japonya arasında " **Barış ve Dostluk"** antlaşması imzalandı ve Ekim 1978'de de Deng Şaoping Japonya'yı ziyaret etti.

Böylece, Mao'nun ölümünden iki yıl sonra Çin, batıya açılmaya başladı. 1978 yılından itibaren de Amerika ile yakınlaşmaya başlayan Çin, bu ülkeden silah satın alımını başlattı.

---

576. Prof. Armaoğlu, 20.Yüzyıl Siyasi Tarihi, 1995, s.895-902; Dr. Uçarol, Siyasi Tarih, 1995, s. 795-797

577. Dünya Gazetesi, 28 Mayıs 1977, s. 15

Kısa sürede Liberal ekonomi sistemini bir yaşam tarzı kabul eden ve reform alanında önemli gelişmeler kaydeden Çin'de zamanla olumsuz sonuçlar da ortaya çıkmaya başladı ve bu durum politik gelişmelere yansıdı.

1989 yılında, Partinin üst kademesinde hem "**ideolojik ayrılık**" ve hem de "**kuşak farklılığı**" ortaya çıktı. Olumsuz gelişmeleri öğrenci hareketleri takip etti. Ülke, süratle bir iç çatışmaya sürüklendi.

Çatışmalar, sert tedbirlerle bastırıldı. Ancak, olayların kanlı bir şekilde bastırılması tüm batı dünyasında sert tepkilere yol açtı. İlk tepki Çin ile geniş bir ekonomik ve ticari ilişkiye girişmiş olan Amerika'dan geldi. Zira, Çin'deki Liberalleşme Amerika açısından Çin'deki komünizmin sonuna doğru gidişinin adeta bir habercisiydi. Şimdi ise, bu umut sona eriyordu.

Başkan Bush, 5 Haziran 1989'daki demecinde; Amerika'nın Çin ile ilişkilerini devam ettireceğini, fakat askeri yardım ve temasların durdurulacağını, hükümetten hükümete ticaretin askıya alınacağını açıkladı.

Amerikan Kongresi ise, daha sert tedbirler alınmasını istedi ve 29 Haziran 1989'da ekonomik ambargo kararı aldı. Avrupa Topluluğu'da, Amerikan kongresi kararlarına benzer kararları almakta gecikmedi.

Çin'deki iç kargaşa devam ederken, Sovyet Lideri Gorbaçov da Mayıs 1989 ortalarında Çin'i ziyaret etti. Gorbaçov, 17 Mayıs'daki basın toplantısında; Öğrencilerden mektup aldığını, durumlarını takdirle karşıladığını, gelişmelere dışarıdan müdahale edilmemesi gerektiğini açıkladı.

1990-1991 Körfez Savaşı, Çin'in Batı ile ilişkilerini düzeltmesine imkan sağladı. Özellikle, " **veto"** hakkını kullanmayıp çekimser kalması ve Irak'a uygulanan yaptırımlara katılması, Batı'nın Çin'e karşı tutumunu değiştirmesini sağladı. Ancak ilişkiler beklenen düzeyde gelişme göstermedi ve bu durum Çin'in Batı'ya yönelik yakınlaşma arzusunu olumsuz yönde etkiledi. (578)

C. SOVYETLER BİRLİĞİ'NİN DAĞILMASI İLE ORTAYA ÇIKAN DURUM VE GELİŞMELER

1. Sovyetler Birliği'nin Dağılması:

1991 yılı dünya tarihi için yeni bir dönüm noktası teşkil etti. Çünkü bu tarihten itibaren Avrupa ve Asya'nın siyasi haritası yeniden değişti. 1917'de temelleri atılan ve 1922'de kurulan Sovyetler Birliği ortadan kalktı ve yerini, geleceği henüz belli olmayan Bağımsız Devletler Topluluğu (BDT)'na bıraktı. (579)

Sovyetler Birliği'nin çöküşü, Avrasya'nın merkezinde jeopolitik bir boşluk yarattı. Yakın çağın bu güçlü İmparatorluğu'nun içine düştüğü durum Batı Avrupa ve Uzak Asya uçları arasında kalan bölgede yeni sıkıntıları ve belirsizlikleri de beraberinde getirdi. Bölgenin yakın geleceği tıpkı yakın geçmişi gibi tartışma konularına sahne oldu. Doğu Bloku'nda meydana gelen bu boşluk, Batı Avrupa ülkeleri üzerindeki tehdidi kaldırırken, uzun dönemde ciddi ve yeni politik gelişmelerin olabileceği endişesini de muhafaza etmektedir. (580)

Sovyetler Birliği'nin ve Warşova Paktı'nın çöküşünü daha iyi anlayabilmek için olayların gelişmesini kısaca belirtmek gerekir. **Gelişmeler özetle şöyle olmuştur:**

578. Amerikan Tarihinin Ana Hatları, s.180-181; Prof. Armaoğlu, 20.Yüzyıl Siyasi Tarihi, 1995, s.902-906

579. Sabah Gazetesi (Avrasya Haritası), Aralık 1991.

580.Brezinski, Zbigniev, Kontroldan Çıkmış Dünya, Çev.: Haluk Menemencioğlu,Türkiye İş Bankası Yayınları, Aralık 1994, s 174

Stalin 5 Mart 1953'de ölünce yerine oldukça uzun bir mücadele sonunda ve 1957 yılında Nikita Kruşçev tek başına Sovyet iktidarını ele geçirmeyi başardı. Kruşçev döneminde Doğu-Batı ilişkileri çok sert ve tehlikeli boyutlara ulaştı. 1958'de başlayan Mao, Kruşçev mücadelesi, 1958'de Kruşçev'in bir saray darbesiyle iktidardan düşürülmesi ile sonuçlandı.

Kruşçev'in yerine 18 yıl iktidarda kalacak olan Leonid Brejnev geçti.

Brejnev döneminin en önemli olayı ise, l Ağustos 1975'de 35 ülkenin imzaladığı Helsinki Nihai Senedi veya diğer adıyla Helsinki Deklarasyonu oldu.

Sosyalist Blok'un temellerini sarsan Helsinki Nihai Senedi; Mart 1985'de iktidara gelen Gorbaçov'un ortaya attığı Glasnost (Açıklık) ve Perestrokya (Siyasi sistemin, devlet örgütünün ve hükümet organlarının yeniden yapılanması) fikir ve uygulamaları ile bütünleşince dağılma kaçınılmaz oldu. Çünkü, Doğu-Batı ilişkilerine bir yumuşama ve yakınlık getirilmek istenen Helsinki Nihai Senedi'nin yürürlüğe girmesi, Doğu Avrupa'daki tüm Sovyet uydusu ülkelerinde aydınları ve milliyetçileri harekete geçirdi. İnsan hakları ve hürriyet hareketleri şeklinde başlayan gelişmeler zamanla Moskova'nın hegemonyasına karşı bağımsızlık mücadelesine dönüştü. Ancak, bunlar patlama şeklinde değil, yavaş yavaş gelişen bir seyir takip etti.

Kısacası, Gorbaçov iktidara geldiğinde Sovyet komünizminin yapısını değiştirmeye karar vermişti. Bu değişme veya yeniden yapılanma iki koldan olacaktı. **Bunlardan;**

Birincisi: Siyasal iktidarın veya devlet yapısının de-ğiştirilmesiydi. Bunun için hedef, komünist iktidarın varlığına son verilerek halkın egemenliğinin hakim kılınması idi.

İkinci hedef ise; ekonomik yapıda radikal değişikliklerin gerçekleştirilmesiydi. Bu suretle Sovyet Sistemi'ni güçlendirmeyi düşünen Gorbaçov, Amerika ile rekabet düzeyine ulaşacağını umuyordu. Bu iki ana hedefin yanında **silahsızlanma** gayretlerini de gözardı etmedi. Bir bakıma Sovyetler Birliği'ni kurtarmak için her yolu denedi. Ancak, tüm çabalar tarih içindeki ömrünü tamamlamış olan Sovyetler Birliği'nin dağılmasını önlemeye yetmedi.

Gorbaçov iktidarının dördüncü yılı tanımlandığında, Sovyetler Birliği'nin siyasal yapısında çözülmeler başlamış bulunuyordu. Bu çözülmeler, 1991 yılı sonunda dağılmaya dönüştü. (581)

"Glasnost " ve " Perestrokya" ilkelerinin 1987 yılından itibaren uygulanmaya konulmasından hemen sonra Baltık ülkeleri başta olmak üzere bağımsızlık ilanları başladı.

Baltık ülkeleri 23 Ağustos 1939'da Nazi Almanyası ile Sovyetler Birliği arasında imzalanan Tarafsızlık ve Saldırmazlık Antlaşması ile Sovyet Rusya'ya terkedilmişti. Bu ülkelerden **Litvanya Parlamentosu** 11 Mart 1990'da; **Letonya Parlamentosu** 4 "Mayıs 1990'da; **Estonya Parlamentosu'da** 8 Mayıs 1990'da ülkelerinin bağımsızlıklarını ilan ettiler. Ancak, bağımsızlık ilanları Sov-yetler'in dağılmasını istemeyen Gorbaçov başta olmak üzere Rus yöneticileri tarafından tepki ile karşılandı. Mücadele 21 Ağustos 1991'de Gorbaçov'u devirmek için girişilen darbe gününe kadar devam etti. Bu ülkeler aynı gün bir kere daha bağımsızlık ilanında bulundular. (582)

581. Prof. Armaoğlu, 20.Yüzyıl Siyasi Tarihi, 1995, s.911-917

582. Sabah Gazetesi (Avrasya Haritası), Aralık 1991. Prof. Armaoğlu, 20.Yüzyıl Siyasi Tarihi, 1995, s.923-925

Bu arada 23 Ağustos 1990'da da Ermenistan, Sovyetler Birliği içinde kalmakla birlikte, bağımsızlığını ilan etti.

Gorbaçov, ülkede gerginliğin giderek artması üzerine 16 Mart 1991'de bir halk oylaması yaptırdı. Oylamada; halkın, " Eşit egemenlik ilkesi içerisinde bir federasyon" isteyip istemediği soruldu. Üç Baltık ülkesi ile Gürcistan, Ermenistan ve Moldova'nın boykot ettiği halk oylamasına katılan diğer 8 ülkeden evet oyu çıktı.

11 Haziran 1991'de, Rusya Federasyonu Cumhuriyeti, Rusya Anayasası'nın Birlik Anayasası'ndan üstün olduğu iddiası ile egemenliğini ilan etti. Boris Yeltsin Rusya Federasyonu Başkanı seçildi.

Radikal Komünistler 16 Ağustos 1991'de Gorbaçov'u karşı bir hükümet darbesi yaptılar. Gorbaçov, Kırım'da oturmak zorunda bırakıldı. Ancak, Boris Yeltsin karşı bir hareketle Gorbaçov'un Moskova'ya gelmesini ve görevine devem etmesini sağladı. 19 Ağustos 1991'de Kremlin. Sarayı'nda 1917'den öncesi Rus bayrağı çekildi. Gorbaçov gelişmeler üzerine Komünist Parti Genel Sekreterliğini bıraktı ve 24 Ağustos 1991'den itibaren sadece Devlet Başkanlığı görevini üstlendi. Gelişmeleri, yeni bağımsızlık ilanları takip etti. Sovyetler Birliği'nin dağılmasındaki en büyük gelişme Ukrayna'nın bir halk oylaması ile 24 Ağustos 1991'de bağımsızlığını açıklaması oldu. 25 Ağustos 1991'de de Beyaz Rusya'nın bağımsızlık ilanı birliği F; tamamen dağılmasını sağladı. 29 Ağustos 1991'de, Sovyet Komünist Partisi Yüksek Sovyet kararı ile resmen kaldırıldı. Bu karardan sonra Türk Cumhuriyetleri'nden Azerbaycan 30 Ağustos 1991'de; Özbekistan ve Kırgızistan 31 Ağustos 1991'de; Türkmenistan 27 Ekim 1991'de; Kazakistan 16 Aralık 1991'de bağımsızlıkla ilgili halk oylamaları yapıldı ve oylama sonunda ilgili ülke ve halklarının büyük çoğunluğu bağımsızlıklarını istediler. (583)

2. Birleşik Devletler Topluluğu (BDT)nun Kuruluşu: a. Minsk Zirvesi

(8 Aralık 1991):

Bu gelişmeler Sovyetler Birliği'ni tam bir dağılma noktasına getirdi. Nitekim, Rusya'nın asıl unsurlarını teşkil eden Rusya Federasyonu, Beyaz Rusya ve Ukrayna devletleri 8 Aralık 1991'de Sovyetler Birliği'nin sona erdiğini, yerine **Bağımsız Devletler Topluluğu (BDT)'nun kurulduğunu** ve topluluğun merkezinin de aynı zamanda **Beyaz Rusya'nın** başkenti olan **Minsk** olduğunu açıkladılar. Sovyetler Birliği Devlet Başkanlığını sembolik de olsa devam ettiren Gorbaçov bu kararı tanımadığını belirtti ise de esas da değişiklik olmadı.

b. Alma-Ata Zirvesi (21 Aralık 1991):

BDT'nin kurulması kararını, Sovyetler Birliği'ni oluşturan 15 Cumhuriyetten onbirinin katıldığı **Alma-Ata** zirvesi takip etti. 21 Aralık 1991'de Kazakistan'ın başkenti Alma-Ata'da yapılan bu toplantıya; Rusya, Ukrayna, Beyaz Rusya, Kazakistan, Kırgızistan, Türkmenistan, Özbekistan, Azerbaycan, Tacikistan, Ermenistan ve Moldovya katıldılar. Gürcistan ise gözlemci olarak iştirak etti. (584)

---

583. Dr. Uçarol, Siyasi Tarih, 1995, s.799

584. Dr. Uçarol, Siyasi Tarih, 1995, s. 800-801; Sabah Gazetesi, Aralık 1991

(1) Alma-Ata Zirvesinde Alınan Kararlar:

(a) Zirveye katılan 11 üye devlet, Birleşik Devletler Topluluğu'nun Sovyetler Birliği'nin yerini almasına karar verdiler. Alınan bu karar bir protokol ile belirlendi ve protokolün da tüm tarafların parlamentoları tarafından onaylandıktan sonra yürürlüğe girmesi esas alındı.

(b) Toplantıda, Rusya Federasyonu'na Birleşmiş Milletler Örgütü Genel Kurulu'nda ve Güvenlik Konseyi'nde Sovyetler Birliği'nin yerine temsil yetkisi verildi.

(c) Rusya'nın, Birleşmiş Milletler'de Beyaz Rusya ve Ukrayna dışındaki diğer BDT üyesi ülkelerin çıkarlarını savunması yetkisi kabul edildi.

(d) Toplantıda BDT'nin Kurumlarının oluşturulması ile ilgili bir protokol hazırlandı ve toplantı sonunda da " **Alma-Ata Deklerasyonu"** yayınlandı.

(2) **Alma-Ata Deklarasyonu'nda Açıklanan Konular:**

(a) Bağımsız Devletler Topluluğu'nun, ortak bir siyasi ve ekonomik alana sahip olduğu;

(b) Uluslararası barışın korunması sorumluluğunu üstlendiği;

(c) Üye cumhuriyetlerin birbirlerinin toprak bütünlüğüne saygı gösterecekleri ve mevcut **Cumhuriyet sınırlarının değişmeyeceği;**

(d) Cumhuriyetlerin egemenliği ilkesinin korunacağı ve birbirleriyle eşit statüye sahip olacakları;

(e) Topluluğun barış, özgürlük ve insan haklarına saygılı olacağı;

(f) Uluslararası hukuka saygı gösterileceği ve Sovyetler Birliği'nin taahhüt ettiği uluslararası yükümlülüklerin gereğinin yerine getirileceği;

(g) Bağımsız Devletler Topluluğu'nun uluslararası hükmi şahsiyeti (tüzel kişiliği)" bulunmadığı Deklarasyonda açıklanmıştır.

Ayrıca, zirvede kabul edilen bir protokol ile de BDT'nun kendi iç bünyesindeki yemden yapılanmanın esasları belirlendi ve açıklandı. **Buna göre de;** üyeler arasında koordinasyonu sağlamak için, kuruluşun en üst siyasi organı olarak, topluluğa üye cumhuriyetlerin devlet başkanlarından oluşan ff **Devlet Başkanları Konseyi"** kuruldu. Ayrıca, hükümet başkanları düzeyinde de bir konsey oluşturuldu. Devlet Başkanları Konseyi'nin 31 Aralık 1991'de toplanarak Sovyetler Birliği'ne ait tüm kurumların varlığına son verilmesi ve bunun yerine yeni kurumların oluşturulmasının görüşülmesine karar verildi.

Alma-Ata Zirvesi ile Sovyetler Birliği'ni oluşturan 15 Cumhuriyet, 21 Aralık 1991'de Sovyetler Birliği'ne fiilen son vermiş oldu. Bunlardan 11 Cumhuriyet, her cumhuriyetin bağımsızlığı ve eşitliği ilkesi saklı kalmak kaydıyla, aralarında yeni bir yapılanma yoluna gittiler.

Nitekim, bu tarihlerde Gorbaçov'u da devreden çıkarmayı başaran Rusya Federasyonu Başkanı Boris Yeltsin, Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nin daimi beş üyesinden dördünün devlet başkanlarına bir yazı göndererek, Konsey'de Sovyetler Birliği'ne ait olan görevin ve yerin Rusya Federasyonu'na verilmesini istedi. Bu istek üzerine 22 Aralık 1991 günü, Sovyetler Birliği temsilcisi son defa olarak Birleşmiş Milletler Genel Kurulu ve Güvenlik Konseyi toplantılarına katılarak, bu tarihten itibaren yerini Rusya Federasyonu temsilcisine bıraktı. (585)

585. MilliyetGazetesi, 22-23 Aralık 1991, s.4; Sabah Gazetesi; 22 Aralık 1991

23 Aralık 1991'de Amerika Birleşik Devletleri Başkanı, bağımsız Devletler Topluluğu'nun kuruluşu sebebiyle Boris Yeltsin'i kutladı. Aynı gün, Avrupa Topluluğu'da yayınladığı bildiride; " **Eski Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliğinin uluslararası hak ve yükümlülüklerinin Rusya tarafından gerçekleştirilmesine devam edileceğini"** açıkladı. İngiltere Başbakanı da benzer bir açıklamada bulundu.

Bu açıklamalardan sonra Sovyetler Birliği hukuken de ömrünü tamamlamış; Onun yerine uluslararası platformlarda da temsil yetkisi BDT'ye geçmiş oldu.

Sovyetler Birliği Devlet Başkanı Gorbaçov'un 25 Aralık 1991'de Devlet Başkanlığı'ndan çekildiğini belirten açıklamasını; 26 Aralık 1991'de Sovyet Parlamentosunun Sovyetler Birliği'nin resmen son bulduğunu onaylaması gelişmeleri takıp etti. (586)

Bu açıklamalardan sonra Sovyetler Birliği, 69 yıllık tarihi ömrünü fiilen, hukuken ve resmen tamamlamış oldu.

Sovyetler Birliği'nin tarih sahnesinden çekilmesi, hem Rusya ve hem de uluslararası politika ve kuvvet dengesi münasebetlerinde yeni bir dönemin başlamasına yol açtı. Bu, aynı zamanda dünyanın yeniden yapılanması ve dolayısıyla yeni güç merkezlerinin ortaya çıkması demekti.

3. Doğu Bloku'nun Dağılması:

Gorbaçov'un iktidara gelmesiyle başlatılan açıklık ve yeniden yapılanma uygulamaları sonucunda;

a. Macaristan Komünist Partisi, 9 Ekim 1989'da Marksizm'i terketti ve Macaristan Sosyalist Partisi adını aldı. 23 Ekim 1989'da Macaristan'ın resmi adı Macaristan Cumhuriyeti olarak değiştirildi ve çok partili sisteme geçildi.

b. Polonya'da, Polonya Komünist Partisi Merkez Komitesi 6 Ocak 1990'da kendisini feshetti ve Sosyal Demokrasi Partisi adını aldı.

c. Bağımsızlık konusunda örnek mücadelelere sahne olan Çe-koslavakya'da devletin adı, 29 Mart 1990'da Çekoslavakya Federal Cumhuriyeti olarak değiştirildi ve 26 Kasım 1990'da ülkede Komünist Partisinin öncülüğüne son verildi.

d. Bulgaristan'da, 15 Ocak 1990'da Komünist Partisi'nin hakimiyetini öngören Anayasa maddesi değiştirildi ve parti Bulgaristan Sosyalist Partisi adını aldı.

e. Romanya'da, 20 Mayıs 1990'da ilk defa demokratik ve serbest seçimler yapıldı.

f. Doğu Almanya, 3 Ekim 1990'da Batı Almanya ile birleşti.

g. 12 Aralık 1990'da Arnavutluk'da yeni partilerin kurulmasına izin verildi.

h. 21 Mart 1990'da bir Uzakdoğu ülkesi olan Moğolistan'da Komünist Partisi'nin etkinliğine ve öncülüğüne son verildi. Ülkede çok partili siyasi hayata geçildi.

---

586. Milliyet Gazetesi, 26 Aralık 1991, s.4; Soysal, İsmail, Türk Dış Politikası İncelemeleri İçin Kılavuz (1919-1993) İstanbul, 1993, s. 110

Doğu Bloku'nu oluşturan bu devletlerde başlayan sistem değişikliği, çok partili hayatın başlaması ve pazar ekonomisine geçiş uygulamaları; Gorbaçov'un beklediği bütünleşme ve güçlenme çabalarını dağılmaya götürdü. Bu dağılma, ülkelere bağımsızlığı ve Blok'tan kopmaları getirdi.

Nitekim bu gelişmeler üzerine, Doğu Bloku ülkelerini ekonomik yönden birbirine bağlayan COMECON (Karşılıklı Ekonomik Yardım Konseyi), 28 Haziran 1991'de üye devlet temsilcilerinin Budapeşte'de toplanıp kuruluşun feshine ilişkin protokolü imzalamalarıyla sona erdi.

COMECON'un feshi kararını, NATO'ya karşı kurulmuş olan Varşova Paktı'nın l Temmuz 1991'de son verilmesi kararı takip etti.

Böylece, Sovyetler Birliği'nin dağılmasını Doğu Bloku'nun dağılması olayı takip etmiş oldu. (587)

Sonuç olarak;

a. Yakın Çağ'ın iki süper gücünden biri olan Doğu Bloku 1991 yılında tam bir çöküntü içine girdi. Bu olay 21. yüzyılın başında tarihin yeni bir döneminin de başlangıcını teşkil etti. Kısacası, Avrupa ve Asya'nın siyasi haritası değişti.

b. Sovyetler Birliği'nde ilk kopmalar Baltık ülkelerinde (Es-tonya, Letonya ve Litvanya) meydana geldi ve bunu diğerleri takip etti.

c. Asıl Rusya'yı oluşturan üç Cumhuriyetten (Moskova Rusyası, Ukrayna Rusyası ve Beyaz Rusya) özellikle Ukrayna Rusyası'nın bağımsızlığını ilan etmesi, Sovyetler'in sonunu getiren en önemli gelişme oldu.

d. Eski Sovyetler'in dağılması, Türkiye'ye ek olarak beş Türk Cumhuriyeti'nin daha tarih sahnesine çıkmasını sağladı. Bunlar; Azerbaycan, Türkmenistan, Özbekistan, Kırgızistan ve Kazakistan olup, ayrıca Azerbaycan'a bağlı özerk bir cumhuriyet olan Nah-civan ile Türkiye'nin ilişkileri yeni bir ivme kazandı.

e. Avrupa ve Asya haritası 1991'de yeniden değişirken, değişiklik Sovyetler'in dağılmasıyla sınırlı kalmadı. 1989'da Almanya birleşmesini tamamlarken, Yugoslavya parçalanmaya başladı.

f. 1991 Haziran'ında Slovenya ile Hırvatistan bağımsızlıklarını ilan ederken, Sırbistan ağırlıklı Federal Ordu ile Hırvatlar arasında iç savaş başladı.

g. Bosna-Hersek ile Makedonya Avrupa Topluluğu'na başvurarak bağımsızlıklarının garanti edilmesini istediler. Bu gelişmeler Yugoslavya'yı parçalanmaya 'götüren gelişmelerin başlangıcım teşkil etti.

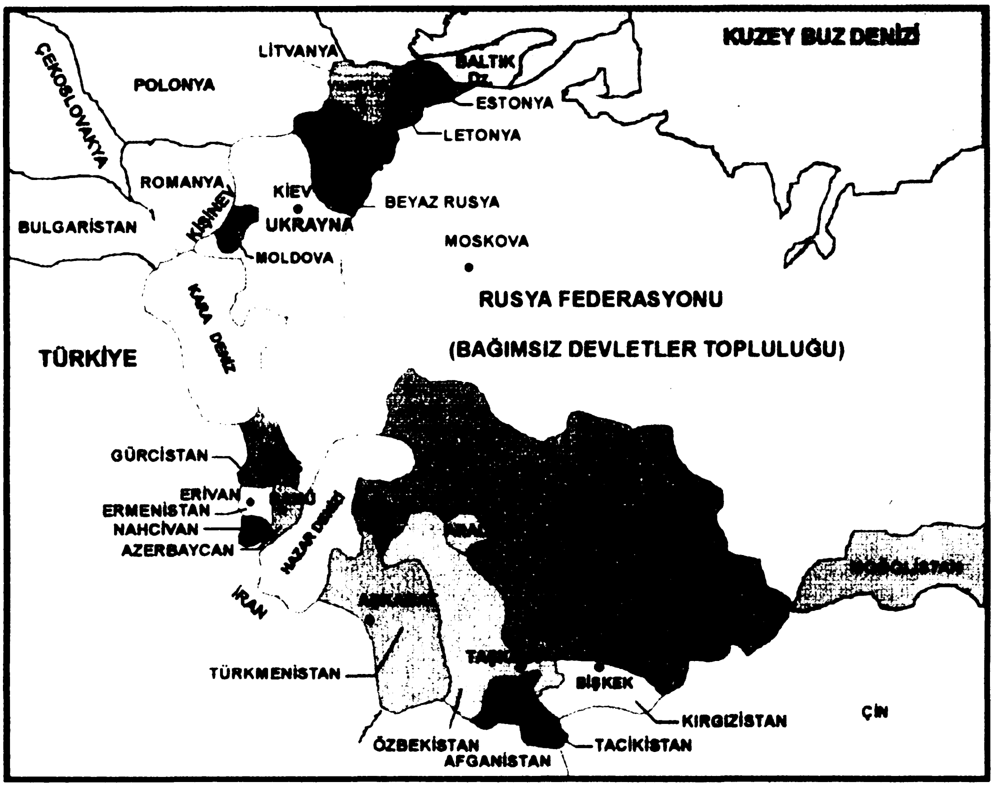
h. Kafkaslar'da ise, Ermenistan'ın bir Azerbaycan toprağı olan Karabağ'a saldırması, Kafkaslar'ı önemli bir problem sahası durumuna getirdi.

Kısacası dünyamız, Doğu Bloku'nun dağılması ile tam bir kaos ve istikrarsızlık dönemine girdi. Bozulan güç dengeleri, yerini, başlangıçta belirsizliğe bıraktı. Ancak, geçen zaman içinde dünyanın yeniden yapılanması " Globalleşme " kavramı içinde ve A. B. D. 'nin liderliğinde yeniden şekillendirilmeye başlandı.

---

587. Dr. Uçarol, Siyasi Tarih, 1995, s. 803-804; Soysal, Türk Dış Politikaları İncelemeleri İçin Kılavuz, s. 107.

TÜRK CUMHURİYETLERİ VE BAĞIMSIZ DEVLETLER TOPLULUĞU

Kaynak:Milli Coğrafya Atlası, s.10-11.

4. Yugoslavya'nın Parçalanması ve Bosna-Hersek'teki Gelişmeler:

a. Genel:

Osmanlı Devleti'nin tarihinde ayrı bir yeri olan ve günümüzde de canlılığını muhafaza eden Bosna-Hersek sorunu ile ilgili olayların ve gelişmelerin, gerek Türk ve Avrupa ve gerekse dünya tarihinde önemli bir yeri vardır. Diğer bir ifade ile Bosna-Hersek olaylarını Balkan yarımadası genel kapsamı içerisinde değerlendirmek gerekir. Çünkü Bosna-Hersek sorunu " **Şark Meselesi"** kavramı içerisinde ve Türkler'in Balkanlar'dan atılması fikri ve uygulamaları ile başlar. Olaylar, Balkanlar'daki Slav-Germen mücadelesi ile devam eder ve daha sonra L' Dünya Savaşı'nın çıkış sebebini oluşturur. Hatta II. Dünya Savaşı'na da zemin oluşturarak günümüze kadar uzanır. Gelişmelere bu açıdan bakıldığında bölgede üç ayrı hadisenin cereyan ettiği ortaya çıkar.

Bunlardan birincisi; Türkler'e karşı Avrupa'nın bazı büyük devletleri ve bu devletler tarafından kışkırtılan ve yönlendirilen Balkanlı ulusların mücadelesidir. **İkincisi;** başta Germen ve Slav unsuru olmak üzere Avrupa devletlerinin bölgeye yönelik politikaları ve bunun sonucu olarak ortaya çıkan uygulamalardır. **Üçüncüsü;** Dünya Harplerine varan olayların ve buhranların başlangıç bölgesini teşkil ederek konuya uluslararası bir boyut ka-zandırmasıdır.

Günümüzde ise Dünya kamuoyunu yakinen ilgilendiren ve dünyayı yeni maceralara sürükleyen bir görünüme sahip olmasıdır.

Bu evreler ve olaylarla ilgili gelişmeler ve sonuçları ise kısaca şöyledir:

Birinci Safha (Türklere karşı mücadele safhası): Bu safhanın en önemli olayı **"Şark Meselesi"** dir. Mücadele ortamı bu düşünce sistemine bina edilmiştir. Bosna-Hersek Sorunu da Şark Meselesi içinde Türkleri Avrupa'dan atma fikrinin doğal sonuçlarından biridir. 1875'li yıllarda nüfusunun üçte ikisi Müslüman olan Bosna-Hersek'te 1800'li yılların başında bazı reform istekleri ile başlayan huzursuzluklar Osmanlı Devleti'nin reform konusunda yeterli bir politikasının bulunmaması ve önceden hazırlanmış planlarının mevcut olmaması nedeniyle olumlu adımların atılmasını engelledi. Reform uygulamaları ve uygulamadan doğan hatalarla geçen zaman içerisinde hürriyetçilik ve milliyetçilik fikirlerinin etkisi ve buna bazı Avrupa devletlerinin tahrik, teşvik ve desteklerinin de eklenmesiyle, bölgede huzursuzluk, asayişsizlik kontrol edilemeyecek boyutlara ulaştı. Reform istek ve uygulamalarıyla başlayan isyanlar dış güçlerin tahrikleri ve yeni fikir akımlarının tesiriyle beslenmeye ve şekil değiştirmeye başladı. (588)

1829 yılında Yunanistan'ın bağımsızlık ilanı ve Sırbistan'a verilen tavizler Bosna-Hersek'i de muhtariyet ve bağımsızlık istemeye yöneltti. Bosna-Hersek'in bağımsızlık mücadelesi 1878 Berlin Antlaşması'na kadar devam etti. Bu Antlaşma ile Avusturya'ya bırakılan Bosna-Hersek, 1908 yılında Avusturya tarafından ilhak edildi.

Berlin Antlaşması ile Karadağ, Romanya ve Sırbistan bağımsız, Bulgaristan prenslik olarak Osmanlı Devleti'nden ayrılırken, Bosna-Hersek'in bu haklardan istifade edememesi dikkat çekiciydi. Bağımsızlık bekleyen Bosna-Hersek el değiştirme sonucuyla karşılaşmıştı. Bağımsızlık alamamasının belki de en büyük sebebi, halkının çoğunluğunun Müslüman olmasıydı.

İkinci Safha (Cermen-Slav Mücadelesi Safhası):

588. Bosna-Hersek, Harp Akademileri Yayını, İstanbul, 1992, s.153; Tür Milli Bütünlüğü içinde Doğu Anadolu, Türk Kültürü Araştırma Enstitüsü Yayını, No: 56, Ankara, 1986, s.157-159

Bu mücadele her iki unsurun Balkan Yarımadası'nı kontrol altına alarak Selanik ve Adriyatik kıyılarına ulaşmak gayretlerinin bir sonucuydu. Bu hedefin gerçekleşmesi için verilen mücadele sonunda Osmanlı Devleti Balkanlar'dan atıldı, bölgede yeni devletler teşekkül ettirildi ve hepsinden önemlisi de Balkan Yarımadası dünyanın en huzursuz ve istikrarsız bölgelerinden biri durumuna getirildi. Halen günümüze kadar devam eden bu mücadele Osmanlı Devleti ve Balkanlı uluslar için Balkan Harpleri faciasına; bir süre sonra da tüm insanlık için I. Dünya Harbi felaketine sebep oldu.

Üçüncü Safha (Dünya Harpleri Dönemi):

Bu dönem Şark Meselesi uygulaması saklı kalmak ve devam etmek kaydıyla Avrupa ve Dünya Devletlerinin karşılıklı boy ölçüştükleri bir alan oldu. I. Dünya Harbi sonunda yapılan anlaşmalarla Avrupa'nın haritası yeniden çizilirken, Yugoslavya Devleti yaratıldı ve Bosna Hersek'de bu yeni devlet hudutları içinde yerini alarak varlığını sürdürmeye devam etti. Her iki Dünya Harbi sonunda Bosna Hersek'e hakettiği bağımsızlık hakkı tanınmadı. Bunun sebebi tarihidir, ırkidir ve de dinseldir. (589)

Her iki Dünya Savaşı sonunda da Balkanlarda çizilen harita hakkaniyetten ve milletlerin çoğunluğundan uzak, büyük devletlerin istedikleri gibi çizildiğinden, Avrupa'da doğacak bir siyası istikrarsızlıkta **Balkan mozayiğinin** dağılacağı bekleniyordu. Özellikle bünyesinde **altı milleti** barındıran **Yugoslavya'nın** 1990 yılına kadar dağılmadan varlığını sürdürebilmesinin **iki nedeni vardı:**

1. Tito'nun güçlü liderliği sayesinde Bağlantısızlar içinde elde ettiği başarı,

2. Dağıldığı ve zayıfladığı takdirde Doğu Bloku'nun pençesine düşeceğinden endişelenen Amerika Birleşik Devletleri tarafından sağlanan siyasi destek. (590)

b. Yugoslavya'yı Parçalanmaya Götüren Olaylar:

Doğu Bloku'nun dağılması ve Avrupa'da güç dengesinin değişmesiyle istikrarsızlık başgösterdi. Tito'nun Mayıs 1990'da ölümü ile de zayıf bağlarla bağlı Yugoslavya mozayiği çatlamaya başladı. Merkezi yönetim zayıfladıkça federal cumhuriyetler arası anlaşmazlıklar, özerk bölge itilafları, komşu devletlerle anlaşmazlıklar artmaya başladı.

1987 yılı sonunda koyu bir Sırp milliyetçisi olan ve **"Büyük Sırbistan"** hayali peşinde koşan Slobodan Miloseviç, Sırbistan Komünist Partisi liderliğine getirildi. Miloseviç'in gelişiyle birlikte bölgedeki olaylar farklı bir görünüm kazandı.

Bunun sonucunda Slovenya ve Hırvatistan bağımsızlıklarını ilan ettiler. Sırbistan, bağımsızlık ilanları karşısında merkezi bir federasyonun sürüdürülmesini savundu. Eylül 1990'da Voyvodina ve Kosova'nın özerkliğini kaldıran bir anayasayı ilan ederek **"Büyük Sırbistan"** emelini gerçekleştirmenin adımlarını atmaya başladı. Büyük Sırbistan'ın doğmakta olduğunu gören Bosna-Hersek ve Makedonya ise, temkinli bir politika izlemenin yolunu tuttu.

Birleşme ile daha da güçlenen ve Avrupa'nın liderliğine soyunan Almanya, gözünü dağılan Yugoslavya'dan nüfuz bölgeleri sağlamaya çevirdi.

---

589. Bosna-Hersek, Harp Ak.Yayını, s.153-155
590. Dr. Yılmaz, Yakın Dünya Harp Tarihi Özetleri, s.113

Mevcut konumu ile Batı ve Doğu Avrupa arasında bir koridor oluşturan Almanya, bu koridorun Adriyatik Denizi ve dolayısıyla Akdeniz'le irtibatını tamamlamak için Avusturya'nın güneyinde kendine yakın bir Slovenya ve Hırvatistan yaratmanın zamanının geldiğini gördü ve bu ülkelerin bağımsızlık ilanlarını destekledi. Bunları ilk tanıyan ve Avrupa Topluluğu ülkelerince tanınmalarını sağlayan Avrupalı oldu. Avrupa: içerisinde birtakım hoşnutsuzluklara rağmen Almanya lehine olan bu gelişmeleri kabul etti. Avrupa içindeki mücadelenin bu şekilde sonuçlanmasından sonra sıra " **Şark** Meselesi"nin Türkleri Balkanlardan atma adımına gelmişti.

Bu adımın gerçekleşmesi için Sırp Milliyetçiliği kaçınılmaz fırsattı. **1980 yılında Sırp Bilimleri Akademisi tarafından şu hedefler açık olarak ifade edildi:**

1. Etnik bir bütünlük ve saflık arz eden " **Büyük Sırbistan"** meydana getirilmelidir.

2. Etnik sağlığa, Sancak Bölgesi'ndeki Türk asıllı Müslümanlarla Bosna-Hersek'teki Müslüman ve Hırvatlar ve Kosova'daki Müslümanlar temizlenerek ulaşılacaktır.

3. Temizlik, Müslüman ve Türkler'in kitle halinde imhası ve sağ kalabilenlerin de Türkiye'ye sürülmesi ile temin edilebilecektir.

Büyük Sırbistan'ın gerçekleşmesi halinde Sırp, Hırvat ve Müslümanlar arasında bir mücadelenin kaçınılmaz olacağı bir gerçekti. Bundan Sloven ve Hırvatlar çıkarıldığında geride Müslüman, Türk ve Sırp mücadelesi sahnede kalacaktı. Bu mücadeleyi körükleyici etkenleri devreye sokmak gerekiyordu.

Bosna-Hersek Cumhuriyeti, Yugoslavya'yı parçalamaya götüren olayların başında ılımlı bir politika takip ederek yumuşak bir konfederasyondan yana olduğunu göstermişti. Fakat Batı basın organlarında Sırp ve Hırvat liderleri Bosna- Hersek'i aralarında paylaşıp küçük bir kesimini Sırp-Hırvat sınırı arasında tampon bir islam bölgesi oluşturmak maksadıyla gizlice anlaştıkları şeklinde yazılar ortaya çıkınca, Bosna-Hersek de bağımsızlık yolunu seçti.

Bağımsızlık kararına en büyük tepki Bosna'daki Sırplar ve Sırbistan'dan geldi. Sırbistan; Batı'nın desteği karşısında Slovenya ve Hırvatistan'ı gözden çıkarmış; Karadağ, Bosna-Hersek, Makedonya, Voyvodina ve Kosova'dan oluşacak "**Yeni Yugoslavya"nın** peşine düşmüştü. Bosna-Hersek bağımsız olursa Sırbistan ve Karadağ arasındaki Müslümanları da etkileyecek, Karadağ ile fiziki temasa engel olacaktı. Bu yüzden Bosna-Hersek'i bağımsızlık ilanından vazgeçirmek için birtakım caydırıcı önlemler aldı. Ancak bu önlemler Bosna- Hersek'i bağımsızlık ilanından vazgeçirmedi.

Bosna-Hersek Cumhuriyeti; Yugoslavya'dan ayrılan diğer cumhuriyetlerle birlikte 9 Şubat 1992'de **Türkiye Cumhuriyeti tarafından resmen tanındı.**

Bu tanıma Bosna-Hersek Müslümanlarının bağımsızlık yolundaki en büyük desteği oldu. (591)

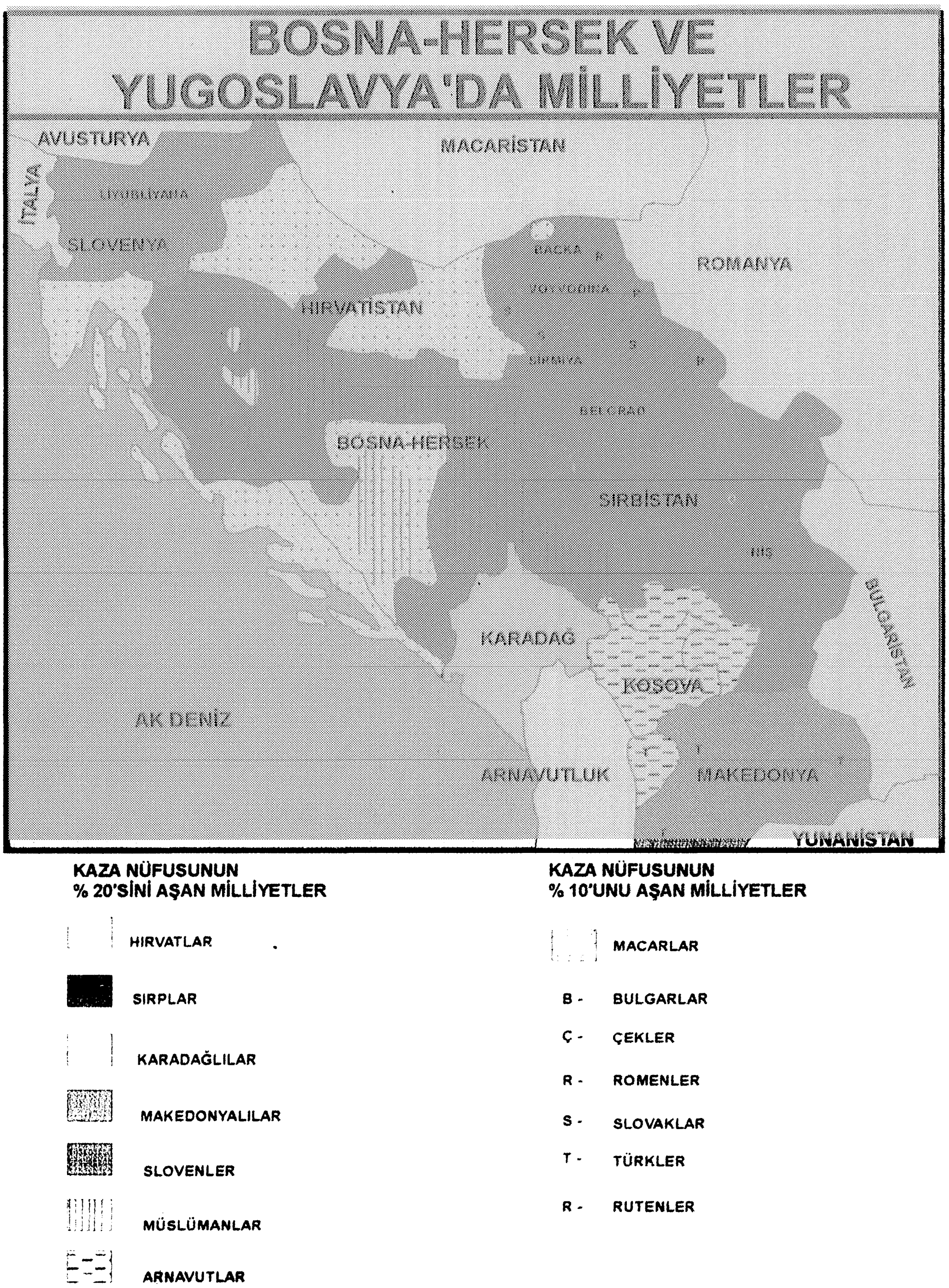
591. Dr. Yılmaz, Yakın Dünya Harp Tarihi Özetleri, s.113-114; Bosna-Hersek, Harp Ak.Yayını, s.157-172

Makedonya'da Eylül 1991'de bağımsızlığını ilan etti. Tüm tarihi boyunca Sırbistan'ın kanadı altında yaşamış olan 600 bin nüfuslu Karadağ, Nisan 1992'de Sırbistan ile birlikte "**Yeni Yugoslavya"yı** kurdu.

Bosna İç Savaşı, B. M. 'nin, Avrupa Topluluğu'nun ve NATO'nun aracılık ve barış çabalarına rağmen, Sırplar'm inanılmaz vahşeti ve Müslümanlara uyguladığı zulüm ve etnik temizlik hareketleri ile, üç buçuk yıl sürdü. Amerika, bu iç savaşa bulaşmaktan kaçındı. Fakat 1996 Temmuz ayından itibaren soruna el attı ve uyguladığı baskı politikası ile, Kasım ayında "**Dayton Anlaşması"nı** Bosna, Hırvatistan ve Sırbistan'a kabul ettirdi ve Aralık ayında da Paris'te **"Barış anlaşması"** imzalandı. Bu anlaşma ile Bosna'nın %49'u Sırplara veriliyordu. Bu anlaşmanın uygulanmasını kontrol için de, Bosna'ya 60. 000 kişilik Çok Uluslu bir NATO kuvveti gönderildi. (592)

---

591. Prof. Armaoğlu, 20. Yüzyıl Siyasi Tarihi, 1995, s. 928-929

Kaynak: Bosna-Hersek (Dr.V.Yılmaz),
Harp Akademisi Yayını, 1982, Şekil:5.

Harita: 11

5. Kafkaslar'daki Gelişmeler:

Sovyetler Birliği'nin Kafkas Cumhuriyetlerini iki kısımda ele almak gerekir. **Birincisi:** Gürcistan'daki gelişmelerdir. **İkincisi ise, "Kafkas Üçgeni"** denilen, Ermenistan, Azerbaycan ve Ka-rabağ arasında meydana gelen ve günümüzde uluslararası bir nitelik kazanarak devam eden kriz ve gelişmelerdir.

a. Gürcistan:

Glasnost ve Perestroyka ile ilgili gelişmeler, biraz geç olmakla birlikte 1989 yılından itibaren bu ülkeyi de etkilemeye başlamıştır. Gürcistan'ın Sovyetler Birliği'ne katılışının 68. yıldönümü olan 25 Şubat 1989'da Tiflis'te 15. 000 kişinin katıldığı protesto gösterileri yapılmıştır. Sovyetler'in protesto edildiği bu gösteriler, Gürcü milliyetçiliğinin lideri durumunda olan, Milli 'Demokratik Parti tarafından düzenlenmiştir.

Gürcistan'da başlayan milliyetçilik hareketlerini, **Abkhazia** ve Osetya'daki milliyetçi gösteri hareketleri takip etmiştir.

Gürcüler, bir yandan ülke içindeki Rus varlığı ile mücadele ederken, diğer taraftan **Abkhazia ve Osetya** bölgelerinde meydana gelen etnik milliyetçilik hareketleri ile uğraşmak zorunda kalmışlardır.

Bu dörtlü mücadele devam ederken, bir diğer milliyetçi lider **Zviad Gamsakhurdia** da sahneye çıkmıştır. Böylece, ülkede sayıları 16'yı bulan milliyetçi ve hürriyetçi gruplar birbirleriyle mücadeleye başlamıştır. Bunun sonucu olarak 1990 yılı tam bir karmaşa içinde geçmiştir.

Gürcistan'ın Aralık 1990'da bağımsızlık için ayaklanan Güney Osetya'yı ilhak kararı, Moskova-Gürcistan ilişkilerinin gerginleşmesine sebep olmuştur. Bu sırada ve Kasını 1990'da Zviad Gamsakhurdıa aynı zamanda Cumhurbaşkanlığı görevini de yürüten Meclis Başkanlığına seçilmiştir.

Gamsakhurdia, seçimden sonra tam bir diktatörlük havası içinde ülkeyi yönetmeye başladı. Bu durum, ülkede hoşnutsuzluğa sebep oldu. Hoşnutsuzluk Aralık 1991'de **Tiflis'te** isyanı getirdi. Ayaklanmalar üzerine Gamsakhurdia Ocak 1992'de **Tiflis'i** ter-ketti ise de ülkede iç savaş tehlikesi ortaya çıktı. Bunun üzerine Askeri Konsey, Gürcistan'ın yönetimini ele aldı. Askeri konsey, Mart 1992'de bir **Devlet Konseyi** kurdu ve başkanlığına da eski Sovyetler Birliği Dışişleri Bakanı ve aslende Gürcü olan Eduard Şevardnadze'yi getirdi. Ekim 1992'de yapılan seçimlerde, Şevardnadze, oyların % 90'nını alarak Meclis Başkanı ve dolayısıyla Devlet Başkanı oldu. (593)

b. Kafkas Üçgeni:

Sovyetler Birliği'nin en sadık cumhuriyetlerinden bin olan Ermenistan Eylül 1991'de bağımsızlığını ilan etti.

Azerbaycan'ın bağımsızlık hareketi ise, Ermenistan ile patlak veren **Karabağ** sorunu ile birlikte ve bundan doğan çatışmalar içinde gelişti.

---

593. Prof. Armaoğlu, 20.Yüzyıl Siyasi Tarihi, 1995, s.935

Aslında bir Türk toprağı olan Karabağ, Sovyetler Birliği'nin kurulması ile birlikte Azerbaycan toprakları içinde **"özerk"** bir bölge haline getirildi. Ayrıca Karabağ'ın Zengezur kesimi de Ermenistan'a verildi.

Stalin zamanında başlatılan uygulama ile Karabağ'ın Ermeni nüfusu hızla yükseldi. 1917 yılında Karabağ'da 317. 861 Azeri Türkü'ne karşı 243. 627 Ermeni yaşarken; 1997'lerde bölge nüfusunun % 75'i Ermeni ve % 25'i de Azeri şekline dönüştü.

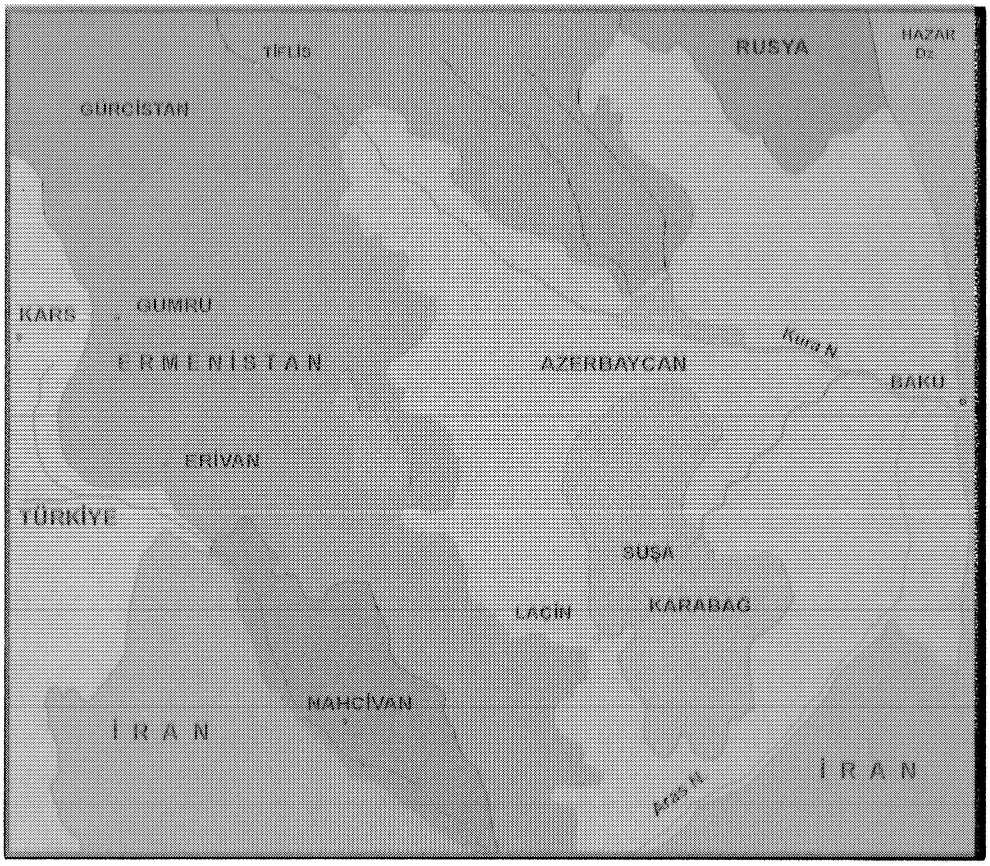
Sovyetler'deki gelişmelere paralel olarak, 1987'den itibaren demografik üstünlüğü bahane eden Ermenistan. Karabağ'ın kendisine bağlanmasını istedi. Bu istek Ermeni gösterileri ile desteklendi. Bunun üzerine Şubat 1988'de Karabağ'ın Ermenistan'a katılması kararlaştırıldı. Kararı alan Sovyet Karabağ Parlamentosunun 140 üyesinden 110'u Ermeni idi.

Moskova, Ermenistan'ın ve Karabağ Ermenileri'nin bu isteklerini reddetmekle birlikte, Karabağ Azerileri de harekete geçti. Bu durum, Ermeni-Azeri çatışmasına sebep oldu. Çatışmalar, kısa sürede Azerbaycan'a da sıçradı. 1989 yılında gelişmeler tamamen Ermeni-Azeri çatışması halini aldı.

Gelişmeler üzerine **Azerbaycan Yüksek Sovyeti** (Parlamento), Eylül 1989'da kabul ettiği bir yasa ile Azerbaycan'ın egemenliğini açıkladı. Bununla; Azerbaycan Sovyetler Birliği'nden ayrılıyordu ve Azerbaycan sınırlarının dokunulmazlığı ve Karabağ üzerindeki Azeri egemenliği vurgulanıyordu.

Bu kanunun çıkmasına önderlik eden Azerbaycan Halk Cephesi, Ekim 1989'da Yüksek Sovyet'cede onaylandı. **Buna göre;** Azerbaycan, Sovyetler Birliği içinde siyasal, ekonomik ve kültürel egemenliğe sahip olacak, milli bayrağı bulunacak ve halkına da **Azeri Türkleri** denecekti.

KAFKASLARIN GÜNÜMÜZDEKİ DURUMU

Kaynak: Türk-Ermeni Sorununun Tarihi Gelişimi (Dr.V.Yılmaz), Şekil: 3.

Harita: 13

Azerbaycan'daki gelişmeler üzerine Ermenistan'da da Ermeni **Milli Hareketi kuruldu** ve hareketin başkanlığına **Levan-Ter-Petrosyan** getirildi.

Çelişmeler üzerine Moskova harekete geçti ise de sorunu sürekli bir çözüm getirilemedi. Çatışmalar tüm bölgeye yayıldı. Ermenistan, 23 Ağustos 1990'da bağımsızlığını ilan etti. Ancak, Ermenistan'ın Sovyetler Birliği'nden ayrılması söz konusu değildi.

1989 yılından itibaren Türkiye-Azerbaycan ilişkilerinde önemli gelişmeler başladı. Türk-Azeri ilişkileri Ermenistan'ıda Türkiye'ye yakınlaşmaya sevk etti. Ancak, Ermenistan'ın hala Türk Doğu Anadolu bölgesinden toprak taleplerinde bulunması temayülü, Türkiye'nin tepkilerine yol açtı.

Azerbaycan, Eylül 1989'da egemenliğini ilan ettikten sonra iç bünyedeki sorunlarına ağırlık verdi. 7 Haziran 1992'de yapılan seçimler sonucunda 3. 9 milyon seçmenin % 60 oyunu almaya başaran **Ehulfez Elçibey** Azerbaycan Cumhurbaşkanı seçildi. Türkiye, Azerbaycan'ın bağımsızlığını 9 Kasım 1991'de resmen tanıdığını açıkladı. Elçibey'in Cumhurbaşkanlığı döneminde Türk-Azeri ilişkileri önemli bir gelişme içine girdi. Fakat, bu gelişmelerden Rusya rahatsızlık duymaya başladı.

Cumhurbaşkanı Elçibey, Hüseyinov'un ayaklanması üzerine 18 Haziran 1993'de Bakü'den ayrıldı ve Nahcivan'daki köyüne çekildi.

Azerbaycan Meclisi, 18 Haziran 1993'de Azerbaycan Komünist Partisi'nin eski Genel Sekreteri Haydar Aliyev'i Devlet Başkanlığına, Hüseyinov'u da Başbakanlığa seçti. Bu suretle Azerbaycan'da Haydar Aliyev dönemi başladı.

Azerbaycan, 24 Eylül 1993'te de Bağımsız Devletler Top-luluğu'na katıldı.

Azerbaycan'da 3 Ekim 1993'de Cumhurbaşkanlığı seçimleri yapıldı. Haydar Aliyev, 4 milyon seçmenden % 98. 8'inin oylarını alarak Cumhurbaskanı oldu. (594)

6. Orta Asya Türk Cumhuriyetleri:

Sovyetler'in Doğu Avrupa ve Baltık Cumhuriyetlerindeki gelişmelerin, Orta Asya'daki Türk Cumhuriyetlerinde aynı şiddetde olmadığı görülür. Bu ülkelerdeki milliyetçilik hareketlerinin belirgin özelliği; dil ve kültür milliyetçiliği şeklinde kendisini göstermesidir. Siyasal nitelikli çalkantılar bu cumhuriyetlerde, Batı'daki kadar etkili olmamıştır. Ancak, bu ülkelerdeki gelişmeler, hiç bir zaman Sovyetler Birliği'ndeki dağılma sürecinin gerisinde değildir. (595)

Bu cumhuriyetlerdeki çekimserliğin sebebi, Sovyetler'in bölgeye yönelik uygulamaları ve her dönemdeki şiddetli baskılarıdır.

D. KÜRESELLEŞME VE ULUS-DEVLET

"Soğuk Savaş Dönemi"nin sona ermesi ve özellikle de Sovyetler Birliği'nin dağılmasının ardından "**Yeni Dünya Düzeni", "Globalleşme"** ya **da " Küreselleşme** " kavramları, çağımızın en sık kullanılan sözcükleri haline geldi ve bu konuda çeşitli görüşler ortaya atıldı. **Bunlardan bazıları şöyledir:**

Amerika'nın tanınmış yazarlarından Charles Krauthammer'e göre; " **Yeni Dünya Düzeni;** Bush yönetiminin Soğuk Savaş'ın bitiminden sonra tümüyle Amerika'nın liderliği altına giren dünyayı tanımlamak için kullandığı bir deyimdir. Sovyetler'in

594.Prof. Armaoğlu, 20.Yüzyıl Siyasi Tarihi, 1995, s.937-939; Dr. Veli Yılmaz, Türk- Ermeni Sorununun Tarihi Gelişimi, Harp Akademileri Yayını, 1993, s.30-31

595. Prof. Armaoğlu, 20.Yüzyıl Siyasi Tarihi, 1995, s.939

sahneyi terk ettiği bu ortamda Amerika artık istediğini yapabilir, dünyayı kendi düzeni doğrultusunda yeniden şekillendirebilir ve hatta Uluslararası Para Fonu (IMF) ve Birleşmiş Milletler Teşkilatı bu amaçla kullanılabilir " şeklindedir. (596)

Yine Amerikalı **Prof. Paul Kenndy, " 21. Yüzyıla Hazırlık"** adlı kitabında şöyle diyor:

" Yerel yönetimler ve ulusal hükümetler ülkenin ekonomik yazgısı üzerinde denetimi giderek yitiriyorlar. Biyoteknoloji, lazer, robot, süper bilgisayar gibi gelişmiş teknolojiler çokuluslu firmaların tekelinde olacak. Küreselleşmeyi savunanların öngördüğü sınırsız dünya aslında çokuluslu şirketlerin yöneticilerinin dünyası oimaya adaydır.

Bu yöneticiler de kendilerim sadece hissedarlara karşı sorumlu hissederler. Küreselleşme yanlıları dikkatlerini Kuzey Amerika, Avrupa ve -Japonya üzerinde yoğunlaştırırken yem mali ve ticari devrime hazır olmayan dünya < nüfusunun beşte dördünü görmezlikten geliyorlar. "

Paul Kenndy'ye göre halen dünyamızda en önemli sorun zengin kuzeyle fakir güney arasında hızla büyüyen uçurum. Kenndy şöyle diyor: " **Yoksul güneyin piyasa ekonomisini yanı sıra mu-azzam sosyal yatırımlara ihtiyacı var. Ancak Batı tarafından dayatılan tüketim kültürü sorunun bu yanını dikkate almıyor. "** (597)

Prof. Kenndy 'nin Ulusal sınırlar konusundaki açıklamaları da dikkat çekici olup, şöyledir:

Kemıedy'e göre ulusal sınırlar kalkmıyor. Aslında daha büyük ulusal birimler bellinde sınırlar yeniden çiziliyor. Örneğin AB (Avrupa Birliği) NAFTA (Kuzey Amerika Serbest Ticaret Bölgesi) ve APEC (Pasifik Ülkeleri Ekonomik İşbirliği) gibi bloklar bir yandan küreselleşmeden söz ederken, diğer yandan dışa karşı koruyucu önlemler alıyorlar.

Sermayenin günümüzde başdöndürücü bir hızla dolaşımı ise büyük firmaların yatırım yapmalarından ya da mal satışlarından değil, çoğunlukla spekülasyondan kaynaklanıyor. (598)

Kenndy, toplumların 21. Yüzyıla hazırlığını üç önemli sebepten dolayı ciddi buluyor ve bunları şöyle açıklıyor:

1. İnsanlar arasındaki rekabet artık her alanda büyüktür. Tekrar düşünmeyen, tekrar eğitilmeyen ve tekrar kalıplanmayan ülke ve insanlar 21. yüzyılın rekabetine davanamayacaklardır.
2. Demografi ve çevre sorunları., dünya, bu nüfusumuz ile bizleri taşıyamaz duruma gelmiştir. Çareleri bizim bulmamız ve uygulamamız şarttır.

3. Savaşlar ve çekişmeler artık dünyanın ve insanların kaldıracağı boyutların ötesinde gelişmektedir. Sosyal, siyasal ve dinsel huzursuzluklar ve çatışmalar sadece kıt olan kaynakların daha fazla israf edilmesine neden olacak, sonuçta kimse önemli bir kazanç sağlamayacaktır. Üzülerek söylemek gerekirse; politik liderlerin dünyadaki karışıklıkları önlemek ve durdurmak için fazla şansları yoktur.

---

596. Balcı, Ergun Cumhuriyet Gazetesi, 9 Nisan 1996 (Yeni Dünya Düzeni ve Globalleşme konulu Makale)
597. Ergun, Balcı. Aynı kaynak
598. Kennedy, Prof. Paul, 21. Yüzyıla Hazırlanmak, Harp Akademileri Yayını, Aralık 1993, s.17-19

Bizler de kendimizi bu karışıklıklara göre hazırlamak zorundayız... " (599) Eski A. B. D. Başkanı **Carter'ın Ulusal Güvenlik Danışmanı Brezezinski'de, " Kontroldan Çıkmış Dünya"** adlı kitabında, ekonomik eşitsizlik üzerinde durarak dünya nüfusunun 2000 yılında 7 milyara ulaşacağını, bu miktarın yaklaşık 5. 5 milyarının yoksul ya da az yoksul ülkelerde toplanacağı görüşüne yer vermektedir.

Kuzey ile güney arasında hızla büyüyen uçurumu göstermek için 1960'larda zengin ülkelerin fakir ülkelerden 30 kat daha zengin olduğunu; 1990'larda ise bu farkın 150 kata çıktığını belirtmektedir.

Brezezinski, kuzey ve güney arasında ekonomik eşitsizliğin büyümesinin yanı sıra güneyde nüfusun hızla artması sonucunda kitlelerin her türlü köktenci akıma açık olacağı ve gelişmelerin büyük göçlere yol açacağı görüşüne yer vermektedir. (600)

Cafer Tayyar Sadıklar'da " 2000'li Yıllar, Dünya ve Türkiye" adlı kitabının sonuç bölümünde "**Globalleşme"** konusunda şu görüşlere yer vermektedir:

Araştırmalarımız; süratle değişen dünyanın 2000'li yıllara gelindiğinde bir " **yeni dünya düzeni"** ne kavuşamayacağını göstermektedir. "**Düzen"** kavramı yerini " **belirsizliğe "** terketmiştir. Hızla değişim yeni düzensizlikler ve beklentiler ortaya çıkarmaktadır. Bu değişim sürecinin dünyayı nereye götüreceğini şimdiden kestirmek zordur. Ancak, bazı değerlendirmeler yapmak olanağımız da vardır.

delecek yüzyılda stratejik üstünlük sağlayan ekonomik faktörlerin, bugünümüzün kaynak ve faktörlerinden çok değişik olacağı bekleniyor.

Doğal kaynaklar, sermaye birikimi, işgücü, niteliği artık üstünlük sağlayan unsurlar olmaktan çıkacaklar. Belki de 21. yüzyılda kaynakların bulunmaması bir avantaj olabilecektir. Japonya bunun ilginç bir örneğini sergiliyor. Japonya doğal kaynaklara sahip olmadığı halde zengin, Arjantin ise sahip olduğu halde zengin değildir.

21. Yüzyılda sermaye birikimi de eski özelliğini kaybedecektir. Çok uluslu şirketler, zengin ülkelerdeki sermayeyi 3. Dünya ülkelerine taşımaktadırlar. Ancak bu konuda " **ülke riski"** kavramı gündeme gelecektir.

Teknoloji de anlam değiştirecektir. Geçmişte ekonominin galipleri yeni ürünleri icat edenlerdi. 21. yüzyılda ise üstünlüğü yeni ürün teknolojilerinden çok, **yeni proses** teknolojileri sağlayacaktır. Yeni ürünler kolayca taklit edilebilir. Nitekim 20. yüzyılda video ve video kamerayı Amerikalılar, faksı Hollandalılar icat etti. Ancak yeni proses ve uygulamalar sayesinde bu ürünler Japon ürünleri haline gelivermiştir.

Bu konudaki bir görüş şöyledir;

"Başarıya giden yol yeni ürünler icat etmek ise, iş gücünün en zeki yüzde 25'inin eğitimi büyük bir önem taşır. Bu gruptan bir kişi yarının yeni ürünlerini icat edecektir. Ancak, başarıya giden yol ürünleri en kaliteli ve en ucuza üretmek ise, nüfusun alt yüzde 50'sinin eğitimi daha da önem kazanacaktır. Çünkü nüfusun bu ke-

---

599. Kennedy, Prof. Paul, 21. Yüzyıla Hazırlanmak, s.55.
600.Ergun, Balcı. Aynı kaynak, Yıldızoğlu, Ergin, Cumhuriyet Gazetesi, 20 Eylül 1995, (Globalleşme, Ulusal Devlet ve Direniş Sorunu Konulu Makale)

simi yeni prosesleri işletecek veya kullanacaktır. Bu alt yüzde elli, öğrenmesi gerekeni öğrenemezse, yeni yüksek teknoloji prosesler uygulanamaz. " Böylece eğitimin önemi bir daha vurgulanmış oluyor.

Sonuçta, ifade edilmek istenen şudur; dünya ekonomik sahnesinde yeni oyuncular, yeni kurallar eskilerin yerini alacaktır.

Bu değişim süreci içinde dişe-diş rekabet edecek olan üç **ekonomik güç; Japonya, Avrupa Birliği ve ABD olacaktır.** Bu üç rakipten kimin kazanacağına gelince, şu anda ibre Japonlar'm tarafında. Her ne kadar, Amerika hepsinden fazla zenginliğe sahip olsa da, stratejik konum Avrupalılardan yana... Bugünkü şartlar en fazla Avrupa'yı değişime zorluyor. Bu değişim baskısı sebebiyle Avrupa kazanmaya en güçlü aday olarak görülüyor. Geleceğe ışık tutmak isteyenler değişim rüzgarlarının ne taraftan estiğini iyi algılamaya mecburdurlar.

İnsan sağduyusunun doğal felaketler dışında, dünya savaşları gibi faciaları önleyeceği varsayılabilir. Çekilen büyük acıların unutulması mümkün değildir.

Bu varsayımdan hareket ederek 2000'li yıllarda dünya ve Türkiye'nin bulunacakları konum için, olumlu bir resim vermek mümkündür. " (601)

Sonuç:

Bu doküman ile ilgili yaptığımız çalışmalar ve tesbit edilen esaslar dikkate alınarak **"Globalleşme" ve " Ulus- Devlet"** kavramları konusunda bir değerlendirme yapmak mümkündür.

Buna göre diyebiliriz ki, insanlık tarihi belirli dönemlerden geçmiştir ve her dönemde dünyamızda bölgesel veya global güç merkezleri ortaya çıkmıştır. **Bunlardan ilki;** Orta Doğu bölgesinin üstünlüğü dönemidir. Bu üstünlük zaman içinde **Anadolu, Akdeniz** ve **Mısır** medeniyetleri şeklinde ortaya çıkmıştır. Genelde bölgesel ve kıt'asal nitelik taşıyan bu üstünlük, 1600'lü yıllardan itibaren Avrupa'ya geçmiştir.

Başlangıçta denizlerde başlayan Avrupa üstünlüğü, müteakiben kıt'alara da intikal etmiştir. Özellikle Amerika'nın ve Uzak-Doğu'nun paylaşılmasından kaynaklanan mücadeleler, neticede, Birinci ve İkinci Dünya Harpleri'ne sebep teşkil eden olayları da beraberinde getirmiştir.

Daha sonra ABD'nin ve Sovyetler'in ağırlıklı olduğu dünya güç merkezleri ve bu yöndeki mücadeleler, dünyayı bir nükleer savaşın eşiğine getirirken, insanlığın da bir ölçüde felaketini hazırlamaya başlamıştır.

Sovyetler'in dağılmasından sonra ise, dünya önce ABD'nin hakim olduğu tek kutupluluğu, müteakiben de belirsizlik ortamına sürüklenmiştir.

Günümüzde ise dünyamız tam bir arayış içine girmiş görünmekle birlikte, süratle " **Globalleşme" ve " Ulus-Devlet"** mücadelesi ortamına sürüklenmektedir. Böyle bir mücadeleye dünyanın tahammül etmesi oldukça zordur. Çünkü, geçmişte olduğu gibi ne ulus-devletler ve ne de globalleşme zihniyetinde olan İmparatorluk yapılarının, geleceğin dünyasında hakim ve üstün rol oynamaları oldukça zordur. Bunun en önemli sebebi, insanların hür ve bağımsız olma arzularının, tahakkümü kabul etmeme yönündeki iradeleridir.

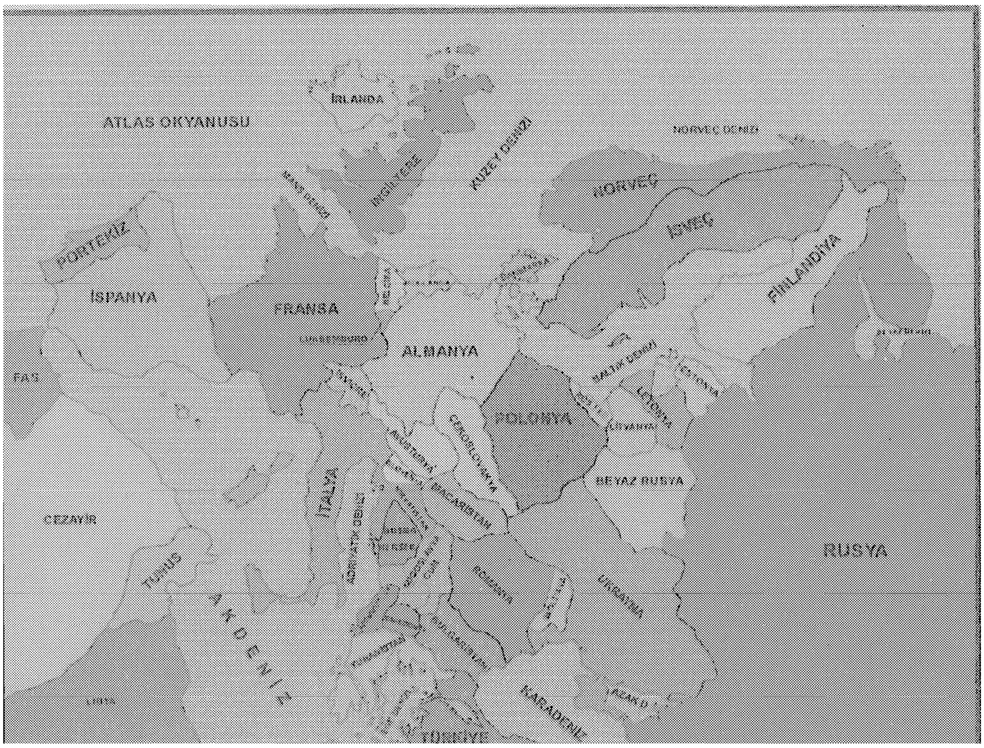
601. Sadıklar, Prof.Cafer Tayyar, 2000'li yıllar, Dünya ve Türkiye, Kültür Bakanlığı Yayını, Ankara, 1995 s.283-284

O halde, dünyamız, ulus-devlet yapılarının korunması hususundaki hassasiyetini muhafaza ediyor demektir. Yapılacak iş, **Büyük Atatürk'ün de ifade ettiği gibi; insanları birbirine yaklaştıracak, onları birbirine sevdirecek, karşılıklı maddi ve manevi ihtiyaçlarını temin edecek yüksek insanlık felsefesini etkin ve hakim kılmaktır.** (602)

---

602. Söylev ve Demeçler, c.II s.306

AVRUPA'NIN GÜNÜMÜZDEKİ DURUMU

Harita: 14

BİBLİYOGRAFYA

Akad, Mehmet Tanju, Osmanlıların Stratejik Sorunları, Kastaş Yayınları, İstanbul, 1995; 20 nci Yüzyıl Savaşları, Kastaş Yayınları, (2 Cilt) İstanbul, 1992.

Andonyan, Aram, Balkan Harbi Tarihi, Sander Yayınları, İstanbul, 1975.

Armaoğlu, Prof. Dr. Fahir, Siyasi Tarih (1789-1960), İkinci Baskı, Sevinç Matbaası, Ankara, 1973;

Siyasi Tarih (1789-1960), Ayyıldız Matbaası, Ankara, 1975;

20 nci Yüzyıl Siyasi Tarihi, Tisa Matbaası, Ankara, 1984;

20 nci Yüzyıl Siyasi Tarihi, C. 1-2 (1914-1995), Genişletilmiş İkinci Baskı, Alkım Yayınevi, 1995.

Artuç, İbrahim, Balkan Savaşı, Kastaş Yayınları, İstanbul, 1988.

Atatürk, Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri (3 Cilt), Atatürk Kültür Dil ve Tarih Kurumu Araştırma Merkezi Yayını, 1989; Nutuk, Cılt-I, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1973; Nutuk, Cılt-II,Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1981.

Aydemir, Şevket Süreyya, Makedonya'dan Orta Asya'ya Enver Paşa, (3 Cilt), İstanbul, 1971.

- - - Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi-II, Yükseköğretim Kurulu Yayınları, No: 5, Ankara, 1986.

- - - Anadolu Uygarlıkları Ansiklopedisi, C. III.

- - - Amerikan Tarihinin Ana Hatları, Amerikan Basın ve Kültür Merkezi.

- - - Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi C.I/1, Ankara, 1989; C.II,Yayın No.5, Yükseköğretim Kurumu Yayınları, Ankara, 1986.

- - - Arap-İsrail Harpleri, Gnkur.HTS. Etüt Başkanlığı Yayınları, Ankara, 1979.

Balcı , Ergun, Cumhuriyet Gazetesi, 9 Nisan 1996 (Yeni Dünya Düzeni ve Globalleşme Konulu Makale).

Baykara , Prof.Dr.Tuncer, Osınanlılar'da Medeniyet Kavramı, Akademi Kitabevi, İzmir, 1992.

Bayur, Yusuf Hikmet, Türk İnkılâbı Tarihi,C.I,Kısım-II İkinci Baskı, TTK.Basımevi,Ankara,1984;

C.II, Kısım III (Trablusgarp ve Balkan Savaşları, Osmanlı Asyası'nın Paylaşılması İçin Anlaşmalar), TTK. Basımevi, Ankara 1951;

C.II,Kısım IV (Fikir Cereyanları, İnkılâp Hareketleri, İç Didişmeler, Birinci Genel Savaşın Patlaması), TTK. Basımevi, Ankara, 1952, (II.Baskı, Ankara,1983);
C.III, Kısım.I, (1914- 1918 Genel Savaşı, Savaşın Başlamasından 1915 Kışına Kadar), TTK. Basımevi, Ankara, 1983.

Belen , Em. General, Fahri, Birinci Cihan Harbinde Türk Harbi, 5 Cilt, Gnku.r. Basımevi, Ankara, 1965;

Balkan Savaşı (1912-1913), Harp Akademileri Basımevi, İstanbul, 1971;

Türk Kurtuluş Savaşı, Başbakanlık Basımevi, Ankara, 1972.

Bıyıktay , Em. General, Ömer Halis, Timur'un Anadolu Seferi ve Ankara Savaşı, Ankara, 1931.

Bilsel, M. Cemil, Lozan, Ahmet İhsan Matbaası, İstanbul, 1933, C.I ve C.II.

Brzezinskı , Zbigniew, Kontrolden Çıkmış Dünya, Çev.: Haluk Menemencioğlu, Türkiye İş Bankası Yayınları, Aralık, 1994.

- - - Belgelerle Türk Tarihi Dergisi, Özel Sayıjstanbul, Aralık 1988.

- - - Balkan Harbi (1912-1913),C.I, Gnkur. Harp Tarihi Başkanlığı Yayını, Ankara, 1970.

- - - Balkanlar'da Bir Gerillacı,Çev: İhsan Ilgar, Hürriyet Kahramanı Resneli Niyazi Bey'in Anıları, İstanbul, 1975.

- - - Bosna-Hersek, Harp Akademileri Yayını, İstanbul, 1992.

- - - Birinci Dünya Harbi'ınde Türk Harbi (Osmanlı İmparatorluğu'nun Siyasi ve Askeri Hazırlıkları ve Harbe Girişi) Genelkurmay Harp Tarihi Başkanlığı Resmi Yayınları, Seri No.3, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 1970,C.I.

- - - Birinci Dünya Harbi Avrupa Cepheleri (Galiçya Cephesi) Genelkurmay Harp Dairesi Resmi Yayını, Seri No:3, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 1967, C.VII, Ks.I.

- - - Birinci Dünya Harbi'ıde Türk Harbi (Irak-İran Cephesi) 1914-1918, Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüd Başkanlığı Yayınları, Seri No:3, Ge nelkurmay Basımevi, Ankara, 1973, C.III, Ks.I.

- - - Birinci Dünya Harbi'nde Türk Harbi (Hicaz, Asir, Yemen Cepheleri ve Libya Harekatı), 1914-1918, Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüd Baş kanlığı Askeri Tarih Yayınları, Seri No.3, Ge nelkurmay Basımevi, Ankara, 1978, C.VI.

- - - Birinci Dünya Harbi'nde Türk Harbi (Sina, Filistin Cephesi, Harbin Başlangıcından İkinci Gazze Muharebeleri Sonuna Kadar) Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüd Başkanlığı Askeri TarihYayınları, Seri No: 3, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 1979, C. IV, Kısım-I.

- - - Birinci Dünya Harbi'nde Türk Harbi (Deniz Harekatı) Genelkurmay Harp Tarihi Başkanlığı Resmi Yayınları Seri No. 3, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 1976, C. VIII.

- - - Birinci Dünya Harbi'nde Türk Harbi (Hava Kuvvetleri Harekatı) Genelkurmay Harp Tarihi Başkanlığı Resmi Yayınları, Seri No. 3, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 1969 C. IX.

Boğuşlu, Mahmut, 1. Cihan Harbi, Kastaş Yayınları, İstanbul, 1997.

Dora, Celal, Kore Savaşında Türkler, İstanbul, 1963.

- - - Dünya Tarihi Ansiklopedisi, Milliyet Yayını, 1991.

- - - Dünya Gazetesi, 28 Mayıs 1997.

Eren, Dr. Ahmet Cevat, Mahmut II. Zamanında Bosna-Hersek, İstanbul, 1965.

Ergun, Mustafa, Atatürk Devri Türk Eğitimi, Ankara Dil Tarih Coğrafya Fakültesi Yayını, Ankara, 1982.

Erim, Prof. Dr. Nihat, Devletlerarası Hukuku ve Siyasi Tarih Metinleri (Osmanlı İmparatorluğu Antlaşmaları), Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayını, TTK. Basımevi, Ankara, 1953, C. I.

Esmer, Prof. Dr. Şükrü, Siyasi Tarih, İstanbul, 1944;

Türk Dış Politikası (1939-1945 Dönemi), Prof. Esmer ve Prof. Sander, Ankara, 1977.

Eroğlu, Prof. Dr. Hamza, Devletler Umumi Hukuku El Kitabı. Ankara, 1970.

Eröz, Prof. Dr. Mehmet, Hristiyanlaşan Türkler, Türk Kültürü Araştırma Enstitüsü Yayını, 1983.

Gençosman, Kemal Zeki, İhtilâl Meclisi, İstanbul, 1980.

Gönlübol,

Görgülü,

Prof. Dr. Mehmet ve Cem Sar, Türk Dış Politikası (1919-1939) C. I, Dördüncü Baskı, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara, 1977;

Türk Dış Politikası (1945-1965) Prof. Gönlübol, Haluk Ulman, Sual Bilge ve Duygu Sezer, Ankara 1977:

Türk Dış Politikası (1965-1973 Dönemi) Prof. Gönlübol, Prof. Kürkçüoğlu, Ankara, 1977;

Atatürk ve Türkiye'nin Dış Politikası (1919- 1938) Prof. Gönlübol ve Gem Sar, Milli Eğitim Basımevi, Ankara, 1973.

Dr. İsmet, Ana Hatlarıyla Türk İstiklal Harbi, Kas-taş Yayınları, İstanbul, 1985.

Günaltay, Ord. Prof. Şemsettin, Yakın Şark, Elam ve Mezopotamya, TTK. Yayını, Ankara, 1937.

- - - Harp Okulu Siyası Tarih Notları, 1971.

İnan, Kâmran, 2000'li Yıllara Girerken Türkiye'nin Önündeki Engel ve Ufuklar (Konferans), Harp Akademileri Yayını, Ocak 1996.

- - - İkibinli (2000'li) Yıllara Doğru Yeni Ekonomik Süper Güç; Çin, Türk Sanayicileri ve İşadamları Derneği Dergisi (Yayın No: TÜSİAD-T/95, 7- 182), İstanbul, Temmuz 1995.

- - - Yugoslavıen, Beograd, 1954.

Lukas, John, Yirminci Yüzyılın ve Modern Cağın Sonu, Çev.: Mehmet Harmancı, Sabah Kitapları, İstanbul, 1993.

Karabekir, General Kazım, İstiklâl Harbimiz, 4 Cilt, Emre Yayınları, İstanbul, 1995.

Karal, Prof. Dr. Enver Ziya, Osmanlı Tarihi (Nizamı-ı Cedit ve Tanzimat Devirleri, 1789-1856), TTK Basımevi, İkinci Baskı, C. V, Ankara, 1961;

C. VII (Islahat Fermanı, 187M876), TTK. Basımevi Ankara, 1956; C. VIII (Birinci Meşrutiyet ve İstibdat Devirleri), TTK. Basımevi, Ankara, 1983.

Kennedy, Prof. Paul, 21. Yüzyıla Hazırlanmak, Harp Akademileri Yayını, Aralık, 1993, (Tercüme).

- - - Kıbrıs Sempozyumu (1-2 Aralık 1997), Harp Aka demileri yayını, İstanbul, 1998.

- - - Kıbrıs Barış Harekatı, Kara Harp Akademisi Ya yını, İstanbul.

Kocatürk, Prof. Dr. Utkan, Atatürk ve Türk Tarihi Kronolojisi, T. İ. Tarihi Enstitüsü Yayını, 1973.

Kodaman, Prof. Dr. Bayram, Sultan II. Abdülhamid Devri Doğu Anadolu Politikası, Türk Kültürü Araştırma Enstitüsü Yayınları, No. 67, Ankara, 1987.

Kocabaş, Süleyman, Avrupa Türkiyesinin Kaybı ve Balkanlarda Panislavizm, İstanbul, 1986;

Tarihte Türk-Rus Mücadelesi, İstanbul, 1989.

Köprülü, Prof. Dr. Fuat, Osmanlı İmparatorluğunun Kuruluşu, Başnur Matbaası, Ankara, 1972.

Köymen, Prof. Dr. Mehmet, Selçuklu Devri Türk Tarihi, Ankara, 1963.

Kramer, S. N., Tarih Sümer'de Baslar, Çev.: Muazzez İlmiye Çığ, TTK. Basımevi, Ankara, 1990.

Kural, Prof. Dr. Akdes Nimet, Türkiye ve Rusya, Ankara Üniversitesi Dil Tarih Coğrafya Fakültesi Yayını, No. 180, Ankara, 1970.

\- - - Körfez Krizi, Harp Ak. Yayını, Kitap 1, 2, 3, 4, 5, İstanbul. 1992.

Lewis, Bernard, Orta Doğu, Çev.: Mehmet Harmancı, Sabah Kitapları, istanbul, 1996.

Mühlman, Cari, Das Deutsche-Türkische Waffenbündnis İm Weltkriege (Dünya Harbinde Türk-Alman Silahlı İttifakı), Leipzig, 1940.

\- - - Meydan Louresse, C. 2, C. 12.

\- - - Mufassal Osmanlı Tarihi, 6 Cilt, Güven Basımevi, C. 4, 1960; C. 5, 1962.

\- - - Makedonya, Harp Akademileri Yayını, istanbul, 1992.

\- - - Milliyet Gazetesi, 26 Aralık 1991, S. 4; 22-23 Aralık 1991, S. 4.

\- - - NATO El Kitabı, Kuzey Atlantik Teşkilatı, Er-formasyon Teşkilatı Servisi, Paris, 1965.

\- - - "NATO" Konulu 1997 Tarihli Harp Akademileri Konferans Notları, İstanbul, 1997.

Ortaylı, İlber, İkinci Abdülhamit Döneminde Osmanlı İm paratorluğu üzerinde Alman Nüfuzu, Ankara Üni versitesi Basımevi, Ankara, 1981.

Osmanoğlu, Ayşe, Babam Sultan Abdülhamit (Hatıralarım), Selçuk Yayınları, Kent Basımevi, Ankara, 1984.

Ögel, Prof. Dr. Bahaeddin, Türk Kültürünün Gelişme Çağları, İstanbul,

Önsoy, Doç. Dr. Rıfat, Türk-Alman İktisadi Münasebetleri (1871-1914), Enderim Yayınları, Unsal Matbaası, İstanbul, 1982.

\- - - Politisches Archiv des Auswertigen Amts, Band Nummer 94. Bonn.

Parla, Reha, Lozan ve Montrö, İkinci Baskı, Lefkoşe, 1987.

Renouvin, Prof. Dr. Pierre, Birinci Dünya Savaşı (Çev.: Adnan Cemgil), Altın Kitaplar Yayınevi, 1982;

Birinci Dünya Savaşı, Çev.: Teoman Tunçdoğan. İletişini Yayınları, İstanbul, 1993.

Sadıklar, Prof. Cafer Tayyar, 2000'lı Yıllar, Dünya ve Türkiye, Kültür Bakanlığı Yayını, Ankara, 1995.

Sander, Prof. Dr. Oral, Siyası Tarih, İlk Çağlardan 1918'e, İmge Kitabevi, Ankara, 1995.

Sanders, Liman von, Türkiye'de Beş Yıl (Tercüme), Baha Matbaası, İstanbul, 1968.

Soysal, İsmail, Türkiye'nin Uluslararası Siyasal Andlaşmaları, C. I (1920-1945), TTK. Basımevi, Ankara, 1989;

Türkiye'nin Uluslararası Siyasal Bağıtları, (1945-1990), " TTK. Basımevi, Ankara, 1991;

Türk Dış Politikası İncelemeleri için Kılavuz (1919-1993) İstanbul, 1993.

Sun, Selim, Birinci Dünya Harbi Özetleri (1914-1918), Ankara, Genelkurmay Basımevi.

Sümer, Prof. Dr. Faruk, Selçuklular Devrinde Milletlerarası Büyük Fuar (Yabanin Pazarı), İstanbul, 1985.

Sakar, Doç. Dr. Müjdat, 1982 Anayasası ve Önceki Ana yasalar, İstanbul, 1994.

Türkgeldi, Ali Fuat, Görüp işittiklerim, İkinci Baskı, TTK. Basımevi, 1951.

Tofller, Alvin ve Heıdı, Yeni Bir Uygarlık Yaratmak, Çev.: Zülfi Dicleli, İnkılâp Yayınevi, İstanbul 1994:

Toffler, Üçüncü Dalga, Çev.: Alı Seden, Altın Kitaplar, Yayınevi, 1981;
Gelecek Korkusu, Çev.: Selami Sargut, Altın Kitaplar Yayınevi, 3. Baskı, 1981.

Tuncer, Dr. Hüner, Metternich'ın Osmanlı Politikası, Ankara, 1996.

Turan, Prof. Dr. Osman, Selçuklular Zamanında Türkiye, İstanbul, 1971;

\- - - Doğu Anadolu Türk Devletleri Tarihi, İstanbul, 1973.
Tarih-I, Tarihten Evvelki Zamanlar ve Eski Zamanlar, T. T. T. Cemiyeti, İstanbul, 1932.

\- - - Tarih-II, Orta Zamanlar, T. T. T. Cemiyeti, İstanbul, 1931.

\- - - Tarih-III, T. T. T. Cemiyeti, İstanbul, 1933.

\- - - Tarih-IV, Türkiye Cumhuriyeti, T. T. T. Cemiyeti, İstanbul, 1934.

\- - - Türk Milli Bütünlüğü İçerisinde Doğu Anadolu, Türk Kültürü Araştırma Enstitüsü Yayınları, No. 56, Ankara, 1986.

\- - - Türk Tarihinin Ana Hatları, (Müslümanlığın Çıktığı ve Yayıldığı Tarihlerde Ortaasya'nm Umumi Vazıyeti) T. T. T. Cemiyeti Yayını, No. 35, Ankara.
Talat Pasa'nın Anıları (Baskıya Hazırlayan: Mehmet Kasım),

- - - Say Yayınları, Birinci Basım, İstanbul, 1986.

- - - Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi Osmanlı Devri (İkinci Viyana Kuşatmasından Nizam-ı Cedit'in Teşkiline Kadar Olan Devre. (1683-1793) C. III.. Ks. IV, Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüd Başkanlığı Askeri 'Tarih Yayınları. Seri No: 2, Gnkur. Basımevi; Ankara, 1982:

C. III. Kısım V. (1793-1908), Genelkurmay Harp Tarihi Başkanlığı Harp Tarihi Yayınları, Seri No. 2, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 1978;

I. Kitap, C. III, Kısım VI, Genelkurmay Basımevi Ankara, 1971;

C. V. (3 Cilt) 3 ncü Kitap (Çanakkale Cephesi Harekatı) (Haziran 1915-Ocak-1916), Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüd Başkanlığı Askeri Tarih Yayınları Seri No: 3, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 1980;

C. X (Birinci Dünya Harbi İdari Faaliyetler ve Lojistik), Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüd Başkanlığı Yayınları, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 1985;

Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi, C. I, Gnkur. Basımevi, Ankara;

Türk İstiklal Harbi, Doğu Cephesi, C. III, Gnkur. Basımevi, Ankara, 1965;

Türk İstiklal Harbi Batı Cephesi, Gnkur. Yayını, C. II, Ks. 5, C. II, Ks. III, C. III, Ks. IV;

Türk İstiklâl Harbi, Güney Cephesi, C. IV, Gnkur. Yayını, 1966.

Uçarol, Dr. Rıfat, Siyasi Tarih, Filiz Kitabevı, İstanbul, 1995.

Ulman, H., Birinci Dünya Savaşına Giden Yol, Ankara, 1972.

Uzunçarşılı, Ord. Prof. Dr. İsmail Hakkı, Osmanlı Tarihi (Karlofça Antlaşmasından XVIII. Yüzyılın Sonuna Kadar), c. IV, Birinci Bölüm, İkinci Baskı. TTK. Basımevi. Ankara. 1978.
C. IV. Kısım II (XVIII. Yüzyıl), TTK. Basımevi, Ankara, 1983.

Üçok, Dr. Coşkun, Siyasal Tarih, (1789-1950), BaşnurMatbaası, Ankara, 1967.

Ünal, Tahsin, Türk Siyasi Tarihi, Ankara, 1958.

Walder, David, Çanakkale Olayı, (Çev.: M. Ali Kayabal) İkinci Baskı, Milliyet Yayınları, Haziran, 1970.

Wallach, Jehuda. L., Bir Askeri Yardımın Anatomisi, (Çev.: Fahri Çeliker), Genelkurmay Basımevi, Ankara, 1977.

Wells, H. G., Kısa Dünya Tarihi, Varlık Yayınları, Çev.: Ziya İshan, İstanbul, 1962.

William, Mc. Neill, H., Dünya Tarihi, Çev.: Alaaddin Şenel, 3. Baskı, Ankara, 1994.

Yeliseyeva, N. V. ve A. Z. Manfred, Yakın Çağlar Tarıhi, Çev.: Özdemir İnce, Ergim Tuncalı, İstanbul, 1978.

Yıldızoğlu, Ergin, Cumhuriyet Gazetesi, (Globalleşme, Ulus Devlet ve Direniş Konulu Makale), 20 Eylül 1995.

Yılmaz, Dr. Veli, 1 nci Dünya Harbi'nde Türk-Alman İttifakı ve Askeri Yardımlar, İstanbul, 1993; Anadolu'da Türk Varlığı, Harp Akademisi Yayını, İstanbul, 1993; Komutanlık ve Liderlik Üzerine, Harp Akademileri Yayını, İstanbul, 1994; Yakın Dünya Harp Tarihi Özetleri, Harp Akademisi Yayını, İstanbul, 1993; Türk-Ermeni Sorununun Tarihi Gelişimi, Harp Akademisi Yayım, 1993; İkinci Dünya Savaşı Doktrin Strateji ve Uygulamaları, Harp Ak. Konferans Notları, İstanbul, 1997.